

Седьмой том словаря строится на тех же принципах, что и предыдущие тома, и включает в себя анализ белорусской литературной и диалектной лексики на буквы М—Н. Особое внимание уделяется лингвогеографии и словообразованию.

Расчитан на лингвистов, литературоведов, фольклористов, этнографов, историков и всех, кто интересуется связями белорусского языка с другими славянскими и неславянскими языками.

Укладальнікі:

І. І. Лучыц-Федарэц: Мг — Мя,
Г. А. Цыхун: На — Ня

Рэдактар

д-р філал. навук В. У. Мартынаў

Рэцэнзенты:

канд. філал. навук Л. Ц. Выгонная,
канд. філал. навук А. С. Сакалоўская

Э 4602030000 — 030 129 — 90
МЗ16(03) — 91

ISBN 5-343-00450-4

© Укладанне.

І. І. Лучыц-Федарэц, Г. А. Цыхун, 1991

М

Мгла, *м́гла* 'імжа' (Бес., Яруш., Сл. ПЗБ), 'тое, што выходзіць з магілы і можа забіць чалавека на месцы' (Федар. 1). Да *імглы* (гл.). Адсутнасць пратэтычнага *i-* і *-ѣ-* пад уплывам польск. мовы. Больш падрабязна гл. Мяркулава, *Этимология* 1973, 59.

Мгнённе 'імгненне' (Нас.), ст.-бел. *mgnienie* запазычана са ст.-польск. *mgnienie* 'тс'.

Мдле 'ваніты' (паст., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *мдле* запазычана са ст.-польск. *mdle* 'стан слабасці', 'стан, калі цягне на ваніты', як і іншыя ст.-бел. *мдлету* 'млець, слабець' <ст.-польск. *mdleć*, *мглы* <*mgły*, *мдлы* 'аслаблены, вялы, сумны' (>*мдлявы*, *млявы*), ст.-польск. *mdły* 'тс', *мдлость* (XV ст.) <ст.-польск. *mdłość* (Карскі, Труды, 312; Булыка, Запазыч., 200; Булахаў, Гіст., 130; Жураўскі, Крамко, 36. Крапіве, 141; Ташыцкі, SFPiSl, 2 (1957), 230—460). Махэк (356), аднак, выводзіць прасл. *mydleti*.

Мегэра, *мігэра* 'злая, сварлівая жанчына' (ТСБМ), 'старая, худая жанчына' (Растарг.), 'пачвара' (капыл., Жыв. сл.). Праз польск. мову з лац. *Megaera* — адна з фуры, багін помсты і захавальніц маральных норм, якое са ст.-грэч. *Μέγαιρα*.

Медэтаць 'бляць (аб авечцы)' (ганцав., ДАБМ, к. 302). Гукапераймальнае. Да *мекаць*₁ (гл.). Параўн. і польск. *mektać* 'тс'.

Медабраня 'медазбор' (ваўк., Сл. ПЗБ). З польск. *miodobranie* 'тс'.

Медаванне 'частаванне пасля пахавання' (шчуч., Сцяшк. Сл.), *медаваць* 'гуляць вяселле' (астрав., Сцяшк. Сл.). З польск. *miodować* (>*miodowanie*) 'запраўляць медам'.

Медаед 'мядзведзь' (Эр.). Магчыма, вельмі старое ўтварэнне нахштальт прасл. *medvědъ* 'тс', якое да *мёд і ёсці* (гл.). Параўн. новае рус. сарат. *медоед* 'аматар мёду', славен. *medojed* 'тс', балг. *медун* 'мядзведзь', а таксама ст.-інд. *madh(u)vād* 'той, хто есць мёд'.

Медаёд₂ 'лясная паўднёвая птушка атрада вераб'іных' (ТСБМ) — калька з лац. *meliphagidae* 'медаеды'.

Медаль, мядаль 'знак переважна ў выглядзе металічнага кружка для ўзнагароды' (ТСБМ, Яруш.). Праз рус. мову запазычана з франц. *médaille*, якое з італ. *medaglia* <с.-лац. *metallia* 'металічная манета' <лац. *metallum* 'метал' (Фасмер, 2, 589; Голуб — Ліер, 307). Формы даўг. *мэдаль*, лудз. *мідале* 'медаль', 'медальён', дзятл. *медалёвы* 'які мае колер бронзы' (Сл. ПЗБ, Сцяшк. Сл.) прыйшлі з польск. мовы.

Меданіца 'падзь' (дзятл., Сл. ПЗБ). З польск. *miodowica*, *miodanka* 'тс'.

Меданіца 'кадушка, кадаўб на мёд' (чач., Жыв. сл.). Серб.-харв. *medovnica* 'няктарнік'. Утворана ад прыметніка *medovъ* 'мядовы'. Аб суфіксе *-ица* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 110.

Медзіць 'цэліць' (пух., 3 нар. сл.). Да *мэціць*. Аб азвачэнні *ц* у інтэрвакальнай пазіцыі гл. Яшкін (там жа, 111).

Медзь, мідь 'взякі і коўкі метал чырванаватага колеру', 'выраб з медзі', 'медныя грошы' (ТСБМ; драг., КЭС; Бес.). Укр. *мідь*, рус. *медь*, польск. *miedz* 'медзь', н.-луж. *měz* 'тс', 'бронза', 'латунь', в.-луж. *mjędz* 'руда', а значэнне 'медзь' — з чэш. мовы (Шустар-Шэўц, 12, 920); чэш. *měd*, славац. *med* 'медзь', славен. *měd* 'медзь', 'латунь', серб.-харв. *mjēd*, макед., балг. *мед*, ст.-слав. *мѣдъ* 'медзь'. Прасл. *medь* не мае генетычна блізкіх і.-е. адпаведнікаў. Яе збліжаюць са ст.-ісл. *smidr*, ст.-в.-ням. *smid* 'каваль', з ірл. *mēin(n)* 'метал руды', ст.-грэч. *σμίλα* 'нож для выразвання' (Міклашыч, 194; Аткушчыкоў, Из истории, 157). Бернекер (2, 46) параўноўваў яе з ц.-слав. *смѣдъ* 'цёмны, шэры'. Больш падрабязна літаратуру гл. Фасмер (2, 591), Покарны (697). Абаеў (36. Младэнаву, 321) выводзіць лексему *мѣдъ* з назвы краіны *Мідзія* са ст.-іран. *Māda* праз ст.-грэч. іян. *Μηδία*, з якой медзь іянійцы прывозілі ў свае калоніі на Чорным моры (Ольвія і інш.). Аналагічна лац. *сирит* 'медзь' <ст.-грэч. *Κύπρος* 'Кіпр'. Сюды ж *медзякі* 'медныя грошы' (Яруш., ТСБМ) (відаць, з разм. рус. *медяки*), *мѣдны*, *мѣдзяны*, *мѣдзяністы* 'які мае адносіны да медзі: зроблены з медзі, падобны колерам на медзь або да іншых каляровых металаў' (ТСБМ, Нас., Бяльк., Сл. ПЗБ), *мѣдзень* 'медны кацёл' (паўд.-усх., КЭС).

Медзюлян 'тоўсты, непаваротлівы', *мідзюлян* 'тс', *медзюлянскі сабака* (Нас., Бяльк.), *медзюлян* 'свавольнік' (дзятл., Сцяшк. Сл.). З польск. *medelan*, (*pies*) *medelański* 'паляўнічы сабака, з якім хадзілі на мядзведзя', якое ад назвы г. Мілана — *Mediolano* <гальск. *Mediolanum* 'пасярод поля' (Насовіч, 283; Брукнер, 327), — з гэтага раёна Паўночнай Італіі паходзілі вялікія паляўнічыя сабакі. Неверагодна Карскі (Труды, 390), які тлумачыў лексему ўплывам ліг. слоў з каранем *med-* 'лес': *medējas* 'паляўнічы', *medinis* 'дзічына'.

Мѣдзены, *мѣдзяны*, *мѣзены*, *мѣзіны*, *мізіны*, *мезѣнны*, *мезыны*, *мѣзяны*, *мязыны* (*палец*) 'мезенец' (Касп., ТС; мін., Шн. 2; Кліх, Нас., Растарг.; бялін., Янк. Мат.; лепел., бяроз., КЭС), віц. *мезін перст* 'тс' (Шн. 2). Укр. *мизинний*, рус. смал. *мѣзѣнный*, паўн., пск. *мизѣнный*, *мизинный* (*перст*). Польск. *miedzianu*, *mieziny*, *miezinnu*, *miezianu* 'тс'. Да прасл. *mēzinъ*, якое звычайна выводзяць з балт. моў: літ. *māzas* 'малы', лат. *mazs* 'тс', ст.-прус. *massais* 'менш' (Бернекер, 2, 55 і інш. гл. у: Фасмер, 2, 620). Параўн. чэш., славац. *malík*, серб.-харв. *мали прст*, макед. *малиот прст*, балг. *малѣкият прѣст* 'мезенец' (<*malý* 'малы'). Аб мене з >дз гл. Карскі, 1, 358. Параўн. таксама *мезенец*. Гл. Мартынаў, Балто-слав.-ит. изогл., 30—31.

Медзяніца 'лістаблоска, Psylloidea, Psyllinea' (ТСБМ). Да *медзь* (гл.). Названа паводле жоўтага або чырвона-бурага колеру цела.

Медлік 'бабка з 30 снапоў' (бяроз., Выг. дыс.). Да *мэндлік* (гл.). Мена *-эн-у-е-* ў выніку «гіперправільнасці» (фанетычная адаптацыя польскіх лексем з насавым *ę*); параўн. польск. *święto* — бел. бяроз. *свѣто* 'свята'.

Мѣдная змяя 'мядзянка' (брасл., Сл. ПЗБ) — калька літ. *varinis zaltys* (літаральна 'медны вузь').

Мѣднік 'лудзільчык' (ТС). Да *медзь* (гл.) Аб суфіксе *-нік* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 161.

Медуница, мядуница, мядунишник 'шчамяліца няясная, *Pulmonaria obscura* Dum. (віц., Кіс.; свісл., Сл. ПЗБ; Бяльк.), рус. смал., наўг. *медуничник*, сіб. *мѣдунка*, укр. *мѣдунка*, польск. *miodunka*, *miodunka*, серб.-харв. *мѣдунак*, *мѣдуняк*, *мѣдуника*, *мѣдунница*, балг. *мѣдуніка*, палес. *мѣдуніца* 'зябер, *Galeopsis* L.' (ТС), рус. паўн. *медуничник*, *мѣдуніца* 'тс'; *мѣдуніца* 'спірэя вербалістая, *Spiraea salicifolia* L.' (віц., Кіс.; Грыг., ТСБМ, Дэмб.), *мѣдуніца* 'спірэя вязавая, *Spiraea ulmaria* L.' (Касп.), рус. валаг., наўг., смал. *мѣдуніца*, серб.-харв. *мѣдуніка* 'тс'. Да *мѣд* (гл.). Названы паводле таго, што з'яўляюцца добрымі меданосамі. Таксама Каламіец і Шамота (Мовознавство, 1979, 4, 24).

Медуница, мѣдунічка 'сорт яблыкаў' (Нас.; бялін., Янк. Мат.). Да *мѣд*. Названа паводле салодкага смаку. Аналагічна: укр. *мѣдунка*, польск. *miodówka* 'салодкая грушка', славен. *mědovka*, серб.-харв. *мѣдуніка*, *medvaňa* 'салодкая груша, яблык'.

Мѣдык 'спецыяліст па медыцыне', 'студэнт медыцынскай навучальнай установы' (ТСБМ), ст.-бел. *медикъ*, *медыкъ* (XVII ст.) 'урач' запазычаны са ст.-польск. *medyk* 'тс', якое з лац. *medicus* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 129). Сучаснае значэнне прыйшло з рус. мовы.

Медыкамент(ы) 'лячэбныя сродкі, лякарства' (ТСБМ), ст.-рус. *медикаментъ, медикаменты* (XVII ст.) прыйшло праз ням. *Medikament* (XVI ст.) з лац. *medicamentum* 'тс' < *medeor* 'лячыць', 'дапамагаць, палягчаць' (Фасмер, 2, 590; Васэрцьер, 149).

Медыум 'пасрэднік паміж людзьмі і «духамі»' (ТСБМ), ст.-бел. *медиумъ* 'публічнасць' (XVII ст.) запазычана са ст.-польск. *medyum* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 32), якое з лац. *medium* 'цэнтр', 'асяроддзе', 'грамадскасць, грамадскае жыццё', 'прызначаны для грамадскага карыстання'. Суч. значэнне бел. лексемы магло прыйсці як з польск., так і з рус. моў.

Медыцына 'сукупнасць навук аб хваробах, іх лячэнні і прафілактыцы' (ТСБМ), ст.-бел. *медыцына* 'тс' (XVII ст.) запазычана са ст.-польск. *medycyna* 'тс', якое з лац. *medicina* (*ars*) 'лячэбная навук' (Булыка, Лекс. запазыч., 129; Кохман, 85), насуперак Крукоўскаму (Уплыў, 89), які бел. лексему выводзіць з рус. *медицина*.

Медытацыя, ст.-бел. *медитация* 'роздум' (XVII ст.) запазычана са ст.-польск. *medytacja*, якое з лац. *meditatio* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 131; Жураўскі — Крамко, 36. Крапіве, 142).

Медыятар 'пасрэднік у адносінах, пагадненнях' (ТСБМ), ст.-бел. *медиаторъ, медиаторъ* 'пасрэднік, арбітр' (XVII ст.) запазычаны са ст.-польск. *mediator*, якое з лац. *mediator* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 44).

Меж, 'паміж' (Грыг.) — скарочаная форма (як *між*) ад *межы, мяжы, міжы, навагр. мѣжы* (Нас., Сл. ПЗБ; Шуба, Прыназ., 38). Укр. *меж, мѣжы*, рус. паўн. *меж*, пск., цвяр. *мѣжы*, ст.-рус. *межь*, ст.-польск. *między*, каш. *mjdzę*, памор. *tjizā, midzē, midzy*, н.-луж. *tjaz(y)*, в.-луж. *tjez(e)*, ст.-чэш., чэш. *mezi*, славац. *mezi*, славен. *měd, měj*, старое *meji*, серб.-харв. старое *meĭ(u)* (суч. серб.-харв. *међу*, чак. *теји*, ст.-чак., ст.-шток. *теи*), паўн. і паўн.-зах. серб.-харв. *med, meda*, макед. кюстандз. *меџи*, балг. *меж*. Гістарычна гэта застылая форма меснага склону адз. ліку — *medji* (захавалася ў ст.-серб. мове з XVI ст. — *mei: nepavideni biti mei ruki nevernoti*) ад прасл. лексемы *medja* > бел. *мяжá* (гл.), якая ў якасці прызоўніка ўжывалася ў ст.-бел. і вядома ў суч. бел. мове ў спалучэнні з назоўнікамі ў род., тв. і (рэдка) він. склонах (Карскі, 2—3, 431; ён жа, Труды, 312). 1.-е. адпаведнікі: ст.-інд. *mághyē*, авест. *maidya*, ст.-грэч. аркадск. *μεσον* 'пасярэдзіне, паміж', лац. *medius* 'сярэдні', гоц. *midjis* 'які ляжыць пасярэдзіне', ням. *Mitte* 'сярэдзіна' (Міклашыч, 181; Голуб — Копечны, 221; Зубаты, Studie, 2, 50; Мее, MSL, 20, 124—134; Бернекер, 2, 32;

Фасмер, 2, 592; Махэк, 361; ESSJ SG, 1, 108—110). Гл. таксама *межды, між, міз*.

Меж₂ 'колькасць канпель, якая бярэцца адзін раз для таго, каб мяць іх нагамі' (ельск., ЛАПП). Відавочна, скажонае польск. *mierz* 'мера'.

Межавіць 'пракладваць межы', 'быць сумежным', 'чаргавацца' (ТСБМ; малар., Выг. дыс.), докш. *межавіцца*, тураў. *межовацца* 'мець агульную мяжу, суседнічаць' (Сл. ПЗБ, ТС), укр. *межувати(ся)*, рус. *межевать*, ст.-рус. *межевати* 'тс', в.-луж. *tjezować*, чэш. старое *mezovati* 'гранічыць', балг. *межовам* 'праую ў талацэ'. Відаць, старое паўн.-слав. утварэнне з суфіксам *-ova-* ад *мяжá* (гл.). Сюды ж *межавік* 'каморнік' (Бяльк.), якое з рус. *межевик* 'тс'.

Межавіха 'балотнае дрэва', 'кручаная драўніна з ускрайку леса, якая дрэнна колецца' (Сцяц., Інстр. II). Балтызм. Параўн. усх.-літ. *mėdžias* 'лес', лат. *mežs* 'лес', 'дрэва' — у балт. мовах лексемы з і.-е. каранем *medhjo 'сярэдні' азначаюць 'тое, што служыла граніцай, размяжоўваннем чаго-небудзь'. Семантычна бел. лексема ўваходзіць у лік тых, якія маюць звязаныя семемы 'балота' ↔ 'лес' (гл. Галстой, Геогр., 244). Параўн. *межань*₂, а таксама бел. *кўдра* 'ставок, азярцо, балота' — 'лясок сярод поля' і літ. *kūdra* 'ставок', лат. *kūdra* 'торф'.

Межаны, *межэнь, межанина* 'ўзровень вады ў рэчцы' (іўеў., Сцяшк. Сл.), 'доўгае сезоннае стаенне нізкіх узроўняў вады' (ТСБМ; вілен., Яшк.). Укр. *межень, мѣжынь*, рус. *межень* 'сярэдзіна лета'. Да *мяжá* (гл.). (Фасмер, 2, 592).

Межань₂, *межынь* 'веснавы рух сокаў у дрэвах' (Бяльк.). Роднаснае да балтыйскіх лексем: усх.-літ. *mėdžias* 'лес', літ. *mėdė*, лат. *mežs* 'тс'. Параўн. яшчэ і рус. смал., арл., калуж. *межня* 'нізкія мясціны, дзе расце асінік, — там дзяруць кару і лыка' (КЭС). Гл. таксама і *межавіха*.

Межды 'паміж' (Жд. I, Ян.; смарг., Сл. ПЗБ), *между, міежду, міжду* 'тс' (Бяльк., ТС, Сл. ПЗБ), *міжды* (кліч., Жыв. сл.; пух., Сл. ПЗБ; ушац., Нар. лекс.), *міжда* 'тс' (Ян., Нар. Гом., Бяльк.). Укр. *міждо, міжда* 'тс' рус. *между*, пск. *межды*, смал., арл., перм. *межда, межда*, ст.-рус. *между* (междю) і *междо, межды, межди*. Запазычаны з ц.-слав. *междоу*, якое са ст.-слав. *междоу* 'тс' — старая форма меснага склону парнага ліку (*medju*) лексемы *medja* > *мяжá* (гл.). Параўн. таксама *меж* (Карскі, 2—3, 431; Бернекер, 2, 31; Фасмер, 2, 592; ESSJ SG, 1, 108—110). Мена канчаткаў абумоўлена, відаць, рознымі прычынамі: пераразлажэннем прыназоўніка на *меж* і *да*, кантамінацыяй форм *міжы* і *между* ці ўспрыманнем канчаткаў *-да, -ды* як даўніх часціц прыслоўяў і прыназоўнікаў прасл. *da/de/du/dy*. Сюды ж

мікратапонімы *міждарожжа*, (*па*)*міждурэчча*, *паміждарэчча* (слаўг., Яшк.).

Мэжнік 'знак для размежавання ворнай зямлі' (паўн.-усх., КЭС), рус. зах. і паўн. *межник* і *мяжник* 'мяжа', 'баразна', 'слуп на мяжы'. Да *мяжы* (гл.).

Межсбб, *межсббку* 'паміж сабой' (паўн.-усх., Нас., Рам. 3; віл., Мат.). Толькі беларускае. Карскі (2, 70 і 193) гаворыць аб незвычайным утварэнні. Лексема можна лічыць калькай з літ. *tarpišavyje* 'паміж сабой', да якой далучаўся прыслоўны суфікс *-ку* (магчыма, па аналогіі да прыслоўя *паасобку*). Параўн. і н.-луж. *tjazzobnje* 'паміж сабой'.

Межу, ст.-бел. *межю* (1405 г.), *межоу* (XVI ст.) 'паміж' (Кар. 1) — беларускі рэфлекс запазычанага ц.-слав. *междуоу*, якое са ст.-слав. *междуоу* 'тс'. Параўн. *межды*. Да *мяжы* (гл.).

Межытока 'мокрая дарога паміж двума азёрамі ці балотамі; дарога, якая злучае два возеры ці балоты' (ТСБМ), 'рукаў, які злучае два возеры' (смаг., КЭС), рус. арханг. *межиток* 'тс'. Бел.-паўн.-рус. ізалека. Да *ток* і *меж* (гл.). Параўн. таксама паўн.-рус. *межыток* 'прамежак', 'суткі паміж пабудовамі', 'мяжа', іркуц. 'прастора паміж двума азёрамі'.

Мезанін 'няпоўны паверх, пабудаваны над сярэдняй дома' (ТСБМ). З рус. *мезанин*, *мезонин*, якое праз франц. *mezzanine* з італ. *mezzanino* 'тс' < *mezzano* 'сярэдні' (Мацэ-наўэр, LF, 10, 322; Фасмер, 2, 593 і 594; Крукоўскі, Уплыў, 79).

Мездрануць 'выцяць па твары да крыві', 'моцна ўдарыць' (Нас., Юрч.). Да *мяздрá* (гл.), *мяздрыць* 'ачышчаць ад падскурнай клятчаткі' (Нас., ТСБМ).

Мезенец 'пяты, самы малы палец на руцэ і назе' (ТСБМ, Нас., Растарг.), арш. *мезініц*, уздз. *мізінец*, мазыр. *мезінчык*, шальч. *мязінчык* (КЭС, Сл. ПЗБ), *мезенік*, *мізінік* 'тс' (ТС), *мезінец* 'меншы, апошні сын', *мізіная* (*дачка*) 'апошняя' (Нас., Растарг., Федар. 2). Укр. *мизінець* 'тс', 'мезенец', рус. *мизінец* 'тс', *мизінный* 'малодшы', рус. ц.-слав. *мѣзимъць*, польск. *mizinięc* 'тс', ст.-чэш. *mězenec*, *mezeneč*, чэш. 'безымяны палец', славен. *mezinec*, *mezineč* 'малодшы сын', 'мезенец', серб.-харв. *mězimač*, *mězimač*, *mězimač* 'тс', 'маленькі', чак. *mezinas*, *mezinas*, лікск. *мезінак*, балг. *мизінец* 'апошні сын'. Прасл. *mēz-in-ьsь* (параўн. літ. *mažūnikas* 'маленькі'). Утварылася ў выніку намінацыі словазлучэння *mezineь pyrstь* (або *raľьsь*). Да *мэдзены* (гл.). Параўн. таксама Мартынаў, Балто-слав.-ит. изогл., 30—31.

Мэзлева 'аброк натурай' (Нар. Гом.), *мезлява* 'падатак у Вялікім княстве Літоўскім у выглядзе скаціны, пушак, яек', 'від абавязковай працы' (Ябл., Вяржб. дыс.; Брукнер, Litwa), ст.-бел. *мезлева*, *мезлива* 'падатак за быдла' (XV ст.).

Балтызм. Параўн. літ. *mėzliava* 'падатак, складчына', лат. *mezlava* 'падатак' (Карскі, Труды, 390; Булыка, Лекс. запазыч., 85; Лаўчутэ, Балтызмы, 94).

Мэйсе 'хлеб' (Карскі, 1). Балтызм. Параўн. ст.-пруск. *meise* 'пшаніца', лат. *maize* 'хлеб' (Карскі, Труды, 390; Лаўчутэ, Балтызмы, 70).

Мэйсца, *мэйсце* 'месца', 'мясцовасць', 'пэўны ўчастак цела, плацэнта' (Нас., Яруш., Касп., Сл. ПЗБ), мін. 'частка агарода, якая знаходзіцца за сцяной замка' (Яшк.), ст.-бел. *мэйсце* (XVII ст.) запазычана са ст.-польск. *miejsce*, *miejsco* 'тс'. Форма *мэйста* 'тс' (Яруш.) — кантамінацыя польск. *miejsce* і ст.-бел. *мѣсто*, дыял. *мѣста* 'месца'. Сюды ж ст.-бел. *мэйский*, *мэйцкий* 'гарадскі' < ст.-польск. *miejski* 'тс' (Булыка. Лекс. запазыч., 200).

Мёка (дзіцячае) 'мядзведзь' (Янк. 2, Сцяшк.), рус. смал. 'нячыцік, якім у цемры палохаюць дзяцей', ст.-рус. *мека* 'мядзведзь', ц.-слав. *мечька*, чэш. ст.-слав. *мечька* 'тс', серб.-харв. *мѣчка* 'мядзведзіца', макед. *мечар*, балг. *мечка*, *мечкон*, *мечкун*, *мечок*, *мечор* 'мядзведзь (самец)'. *Мёка* ад *мечка*, якое з'яўляецца скарочанай табуістычнай формай ад *medvěď* (Бернекер, 2, 30; Брукнер, KZ, 43, 307; Фасмер, 2, 613). Мена *d>c*, як *t>c* у чэш. *kočka* (ад *kot*) 'кошка' (БЕР, 3, 777—8).

Мёкалка 'коцік на дрэвах' (Янк. 2). Відаць, да *мека* 'мядзведзь'. Аналагічны семантычны пераход 'назва звера' > 'коцік на дрэвах' назіраецца ў бел. *коцік*, польск. *kolka*, славен. *tačica*, ням. *Kätzchen*, якія звязаны з 'кот', чэш. *jehněda* — з 'ягне'.

Мёкаць 'бляць, крычаць (аб цялятах, козах, авечках)' (Янк. 2, ТС; рэч., Мат. Гом.). Укр. *мекати*, чэш. *tekati* 'тс', серб.-харв. *мекати*, *мечати* 'тс'. Прасл. *tekati*, якое да і.-е. гукапераймальнай асновы *teq: літ. *tekėnti*, *teknóti*, *tekcėno-ti* 'заікацца', 'мекаць', 'бляць', арм. *tak'i* 'авечка', ст.-грэч. *μηκάς* 'каза'. Сюды ж (паводле Скока, 2, 402), магчыма, і паўд.-слав. *мечка* 'мядзведзь', што, аднак, звязана з семантычнымі цяжкасцямі (Бернекер, 2, 30, 32; Фасмер, 2, 594 і 613—614). Махэк₂ (358) лічыць, што гукапераймальныя формы ў слав. мовах узніклі самастойна.

Мёкаць 'разважаць, думаць' (Бяльк.), рус. *мекать*, *мекать* 'тс', 'прыгадваць, адгадваць', 'лічыць'. Не зусім яснае слова. Бернекер (2, 33) суадносіць яго са ст.-грэч. *μεδομαι* 'маю на ўвазе', *μηδομαι* 'прыдумваю', лац. *meditor* 'думаю', ірл. *mídiur* 'тс', узьск. *meddwi* 'дух, розум, думка', гоц. *mitōn* 'абдумваць', Фрэнкель (IF, 51, 150) — з літ. *mėklinti* 'мераць, узважаць, абдумваць', лат. *meklēt* 'шукаць'. Брукнер (KZ,

48, 196) выводзіць рус. *мекать* з *мѣтитъ* 'цэліць' (Фасмер, 2, 594).

Мекітаць 'знаходзіцца ў стане цечкі (пра авечку)' (ашм., Сл. ПЗБ). У выніку кантамінацыі лексем *мекаць*₁ і *меркітаваць* (гл.). Параўн. чэш. вал. *mrkotat* 'тс'.

Мекятáць 'крычаць па-казінаму' (Грыг.), *мекетáць* 'бляяць (пра авечку)' (ТС). Ад абстрактнага прасл. *mekotъ/meketъ*, якое з *mekati* > *мекаць*₁ (параўн. чэш. *tek(o)tati*, серб.-харв. *mekétati* 'бляяць').

Мэкнуцца 'ўпасці раптоўна' (Ян.). Гукапераймальнае. Да *шмяк*, *шмякнуща* (гл.).

Мекашэўя, *мекішэўя* 'мышцы' (віл., чэрв., Сл. ПЗБ). Утворана ад *мякіш* (<мяккі) <прасл. *mekuъ* і суфіксаў *-ev-ъje*.

Мэкшаны 'біты' (Ян.). Да *мякаць*₂ 'біць' (гл.).

Мел₁ 'мяккі белы вапняк, які ўжываецца для пабелкі, чысткі, пісання' (ТСБМ, Бяльк., ТС, Ян.; слаўг., Яшк.), слаўг. *мѣла* 'тс' (Яшк., Бяльк.), *мел* 'гліна' (Ян.). Рус. *мел*, ст.-рус. *мѣль* 'мел', 'пыл, пясок'; польск. *miał* 'тс', *miałki* 'плыткі', 'дробны', н.-луж. *měl* 'крухмал', в.-луж. *mjel*, *měl*, н.-луж. *rešny mīl* 'плывун у рацэ', *mělny* 'тонкі, дробны', ст.-чэш. *měl* 'прыбарэжны пясок', валаш. *měl* 'дробная мука, соль', ст.-серб. *mělvь*, істрыйск. *mej* 'дробны пясок', 'урадлівая зямля', славен. *měl*, *mīl* 'пясок, рачны пясок', 'друз', балг. *мел* 'сыпкая скала, пячаная глеба', *мель* 'роў', ст.-слав. *мѣль* 'вапна, вапняк'. Прасл. *mělvь* доўгая ступень чаргавання галоснай ад *mělti* 'малоць'. Генетычна блізкімі з'яўляюцца літ. *smėlūs*, *smėltis* 'пясок', лат. *smėlis* 'тс' і літ. *smėlynė* 'пяскі', 'меліна', гоц. *smals* 'дробны', нарв. *smola* 'пакрышаны, раздроблены', ірл. *smal* 'пыл' (Бернекер, 2, 48; Мее, MSL, 14, 373; Брукнер; 329; Фасмер, 2, 594; Бязлай, 2, 176; Шустар-Шэўц, 12, 896—897; 921 і 922; БЕР, 3, 724—725). Паводле Скока (2, 403), няясна, адкуль з'явілася *é* ў аснове: прымаючы да ўвагі значэнне 'дробны', прасл. *mělvь* можна вывесці і з і-е. **mei-* (>ст.-слав. *мьньи*, лац. *minus*). Параўн., аднак, Махэк₂ (349), які тлумачыць гэта другаснай даўжынёй галоснай і параўноўвае з *matъ*.

Мел₂ 'вадкі раствор з аўсянай мукі, з якога варыцца кісель' (стол., Вешт.). Да *мел*₁. Параўн. н.-луж. *měl*, *mětk* 'крухмал', в.-луж. *mětk*, *womětk*, *womjětk* 'канцэнтраваны корм для кароў', н.-луж. *mīl* 'бульбяная мука', *mīel* 'змесціва зярнят, мука', рус. вяц., кастр. *мел* 'закваска для хлебнага цеста', паўн. 'дрожжы'.

Мелз 'млын' (паўн.-усх., КЭС). Няясна. Магчыма, з ням. *Mehl* 'мука' ў выніку пераносу значэння.

Мел₄ (м. род) 'мель' (ТС). Да *мель*₁ (гл.) Мена канчатка (і роду), як у бел. *пыл* — рус. *пыль*.

***Мелавáць**, *меловáць* 'гнесці, таптаць, мясіць' (ТС). Польск. велікапольск. *miedłowac* 'церці лён', варм.-мазур. *tarlica miedlowna* 'церніца'. Утворана ад наз. *miedlo*, якое да *mei* 'мяць, мясіць'. Аб пераходзе *ε* > бел. *я* > е гл. Карскі, 1, 104—105.

***Мелавáты**, *меловáты* 'непаваротлівы, павольны' (ТС). Да *мелавáць* 'мясіць, таптаць' > 'таптацца на месцы, мяцца'.

Меланхолія 'сумны настрой, туга' (ТС). Паводле Крукоўскага (Уплыў, 77), з рус. *меланхолия*. Аднак параўн. яшчэ ст.-бел. *мелянколия*, *мэлянколия*, *меленколия* 'тс', якія са ст.-польск. *melankolija* 'чорная жоўць' (Свяжынскі, БЛ, 7, 1975, 48; Булыка, Лекс. запазыч., 136), запазычанага з с.-лац. *melancholia* <ст.-грэч. *μελαγχολία* 'дэпрэсія, пакуты ад чорнай жоўці' — меркавалася, што сум, туга ўзніклі ад чорнай жоўці.

Меленуць 'хутка пабегчы' (ТС). Да *малоць* (гл.) з пераносам значэння 'малоць' > 'хутка махаць (нагамі)'. Аб суфіксе *-no-ii* гл. Слаўскі, SP, 1, 44—45.

Мелес 'кармавая патака' (ТС), мазыр. *меляз* 'павідла з гарбуза, груш, ягад' (Вешт.). Праз польск. мову (дзе *melas*, *melasa* 'мелес') запазычана з франц. *mélasse*, якое з ісп. *melaza* 'тс' <лац. *mel* 'мёд' (Голуб — Ліер, 308).

Меліва, *меліво* 'памол, малацё, мліва' (Нас., Яруш., Касп., Др.-Падб.; паст., Сл. ПЗБ). Рус. *меливо*, *меліво* 'зерне', укр. *меліво* 'зерне', 'мука', 'малацё', чэш., славац. *melivo* 'тс', славен. *melivo* 'малацё збожжа', серб.-харв. *меліво* 'зерне для памолу'. Прасл. *melivo* (Фасмер, 2, 545). Да *малоць* (гл.).

Мелін, *мелін* 'млэн у жорнах' (Нік., Очерки; Касп.; талач., Шатал.). Балтызм. Параўн. лат. *mīlens*, літ. *mīlinys* 'тс' (Блесе, SB, 5, 15; Вяржбоўскі, 498—500; Лаўчутэ, Балтызмы, 55).

Мелініс 'млэн (у жорнах)' (воран., Сл. ПЗБ). З літ. *mīlinys* 'тс' (Грынавяцкене, там жа, 3, 56).

***Меліinne**, пруж. *mīlīinne* 'сцяблы і лісце агуркоў' (ДАБМ, к. 279). Узыходзіць да *хмеліinne, якое з *хмель* 'расліна *Humulus lupulus* L.' (гл.). Параўн. стол. *хмеліно* 'сцяблы і лісце агуркоў' (ДАБМ, там жа). Аб адпадзенні пачатковага х- гл. Карскі, 1, 377. Параўн. тое ж у балг. гаворках (*мел* 'хмель' — БЕР, 3, 725).

Меліса, *маліса* 'травяністая расліна *Melissa officinalis* L.' (гродз., Кіс.). З польск. *melisa*, *malisa* 'тс'.

Меліць 'малоць' (Яруш.). Другасная форма, утвораная ад асновы цяперашняга часу *мел'-ю* (<прасл. *mel'jo*) пры дапамозе суфікса *-іць*, як *лєіць* (гл.).

Меліяра́цья 'паляншэнне зямель шляхам асушэння і да таго

пад.' (ТСБМ). Праз польск. ці рус. мову з лац. *meliorācio* 'паляпшэнне' <*meliorāre* < *melior* 'лепшы'.

Мёлкі, мёлкіі, мёленькі, віл. *мялкі* 'які мае невялікую глыбіню', 'невисокі, з нізкімі краямі' (ТСБМ, Бяльк., Яруш., ТС, Сл. ПЗБ), ст.-бел. *мѣлкий* 'дробны', 'неглыбокі', 'неістотны, малазначны' (Булахаў, Гіст., 128); укр. *мілкий*, рус. *мелкий*, ст.-рус. *мѣлкий* 'невялікі', 'неглыбокі', 'нязначны паводле колькасці', 'бедны', 'дробны', польск. *miatki*, н.-луж. *mjatki*, *mětki*, в.-луж. *nilki*, чэш. *mělký*, славац. *melký* 'неглыбокі', славен. *mīwka*, *mīlka* 'дробны рачны пясок', ст.-серб.-харв. *миоки* 'плыткі' (Бернекер, 2, 48). Прасл. *mělkъ*. Далей нясна. Магчыма, ад *melti* 'малоць' з падаўжэннем вакалізму асновы (Бернекер, там жа; Брандт, РФВ, 22, 356) і з дадаваннем фарманта і.-е. *-go-, параўн. ст.-ісл. *melr* 'мель' < *mala* 'малоць'. Буга (Rink, 1, 464; 2, 405), Мацэнаўэр (LF, 11, 169), Траўтман (165) і іншыя параўноўваюць прасл. *mělkъ* з літ. *maila*, *mailius* 'маляўкі', лат. *maile* 'рыба ялец, *Alburnus lucidus*', *mailens* 'сетка для малькоў', ст.-ісл. *mjor* 'тонкі, дробны, вузкі, цесны' і з прасл. *тъп'ъ* 'меншы', — у чым Фасмер (2, 596) і Махэк₂ (359) сумняваюцца. Сюды ж віл. *мелкаводзь* 'мелкаводдзе' (Сл. ПЗБ), *мелкаслоіна*, *мелкаслойка* 'драўніна з павіастым слоём' (Мат. Гом.).

Мелодыя 'напеў, матыў', 'музыкальнасць, меладычнасць' (ТСБМ), ст.-бел. *мелодійный* (XVII ст.) 'меладычны', *мелодія* 'мелодыя' (XVII ст.) запазычаны са ст.-польск. *melodyja*, якое з с.-лац. *melodia* < ст.-грэч. *μελῳδία* 'спосаб спявання' < *μέλος* 'песня' + *φῶνῆ* 'спяванне' (Булыка, Лекс. запазыч., 165; Фасмер, 2, 596). Памылкова Крукоўскі (Уплыў, 77) выводзіць бел. лексему з рус. *мелодия* 'тс', якое запазычана са ст.-бел. ці ст.-польск. мовы (Мольнар, SSlav., 6, 1966, 208).

Мель, мёліна, меліна, мелізна, нясв. *мяліня*, слаўг. *мялінь* 'неглыбокае месца ў рацэ, возеры ці моры' (ТСБМ, БРС, Нар. Гом., Яшк.; докш., Сл. ПЗБ). Укр. *міль*, *міліна*, рус. *мель*, польск. *miel*, *melizna* 'тс', чэш. валаш. *měl* 'дробная мука ці соль', ст.-чэш. *měl* 'прыбарэжны пясок', 'дробная мука', славац. *mel* 'задняя мука'. Паўн.-слав. *mělb*, утворанае ад *melti*, *mel'jō* 'малоць' пры дапамозе суфікса -ь, як *соль* (гл.). Гл. таксама *мёлкі*. Сюды ж *мелісты* 'які мае мелі' (ТСБМ).

Мельдаваць 'дакладваць' (Чартко, Бел. лінгв. зб.), беласт. *мельдовати* 'паведамляць' (Сл. ПЗБ) — з польск. *meldować*, якое з ням. *melden* 'здраджваць' (Грынавіцкене, там жа, 3, 95).

Мелькам, мяльком 'нядоўга, імгненна, у адзін момант', 'няўважліва, бегла, мімаходзь' (ТСБМ, Нас.; калінк., 3 нар.

сл.). Аддзеяслоўнае ўтварэнне з суф. -ам (-ом). Да *мялькацца*, *мялькаць* (гл.). Не выключана запазычанне з рус. мовы.

***Мелькацён, мэлькотён** 'балбатлівы чалавек' (брэсп., Нар. лекс.). Утворана з польск. *belkotac* 'мармыгаць, балбатаць', 'булькаць' (< прасл. *bьlk-ot-a-ti* — гукапераймальнае ад *bьlk*., параўн. польск. *betk* 'водная бездань', ням. *bulken*, *bullern* 'ракатаць' — Слаўскі, 1, 30). Аб суфіксе -ён (-ён) гл. Сцяцко, Афікс. наз., 38.

Мелькенуць 'мільгануць', 'хутка есці' (ТС). З укр. *мелькнѹти*, якое з *мелькати* 'мільгаць'. Гл. *мялькацца*.

Мелькятяцца 'трапятацца, мільгаць' (ТС). Да *мялькацца* (гл.). Утворана ад назоўніка +*мелькот* (+*мелькет*), які, відаць, узнік з гукапераймання. Параўн. укр. *мил-мил!* для выражэння мільгання.

Мельнік₁ 'млынар' (ТСБМ, Бяльк., Сл. ПЗБ), валож., шальч. 'млѣн' (Сл. ПЗБ). Укр., рус. *мельник*, балг. *мелник*, польск. *mielnik*, н.-луж. *mlynik* 'тс', макед. *мелник* 'камень млына', чэш. *Mělník* — назва горада ў Чэхіі. Відаць, познепрасл. ўтварэнне з суфіксам -(n)ikъ ад асновы цяперашняга часу *mel-* дзеяслова *малоць* (гл.). Аб суфіксе гл. Слаўскі, SP, 1, 90; Сцяцко, Афікс. наз., 54—55. Ад гэтай жа асновы ўтворана і *мельница* 'млын' (мсцісл., 3 нар. сл.; Бяльк.; ветк., Мат. Гом.; Сл. ПЗБ, Ян.), 'жорны' (Ян.), рус. *мельница*, польск. *mielnica*, макед., балг. *мелница* 'млын', серб. *Мельница* — назва вёскі.

Мельнік₂ 'малая ўкладка снапоў у полі' (валож., ДАБМ, к. 286; Сл. ПЗБ). З *мэндлік*, у якога выпала -д- і адбылася перастаноўка *мл'...л'н*.

Мельнуць 'сказаць' (ТС). Да *малоць* (гл.).

Мельня₁ 'млын' (палес., КЭС). Да *малоць* (гл.). Той жа суфікс -ня ў *нільня*, *стайня*, *бойня* (гл. Сцяцко, Афікс. наз., 59).

Мельня₂ 'малая ўкладка снапоў' (валож., Сл. ПЗБ). З *мэндля* (гл.) у выніку выпадзення -д- і перастаноўкі *мл'...л'н*.

Мельстынь, мяльстыня 'мель, доўгая каса ў рацэ, возеры' (нясв., Яшк.). Утварэнне з суфіксамі -ынь (-ыня) прасл. -уп'і ад прыметніка *мелісты* (як *пустыня* ад *rustъ* і -уп'і).

Мельхёр 'сплаў медзі, цынку, жалеза з марганцам або з нікелем' (ТСБМ). Запазычана праз рус. ці польск. мову з ням. *Melchior*, якое з'яўляецца скажоным франц. *maillchor*, утвораным ад прозвішчаў вынаходнікаў *Maillet* і *Chorier* (XIX ст.) (Ин. сл., 1988; SWO, 464).

Мельшы 'малодшы', 'меншы' (маст., Сл. ПЗБ; Сцяц.). Паводле Карскага (1, 324), гэта ўтварэнне ад прыметніка *мелкі* (< *мѣлкъ*).

Мелюзгва, мілюзгэча, мілюзня 'малеча (дзедзі)', 'дробязь,

глупства'. Рус. *мелюзга, мелузга* 'мальга', цвяр. *мелюза* 'дробны акунь', пск., цвер. *мелюзговатый* 'дробны', цвяр. *мелюнок* 'дробная рыба'. Балтызм. Параўн. лат. *maile* 'малеча моль-рыба', літ. *māila, žmaila* 'тс', *mailius* 'дробная рыба драбната', а таксама рус. *мель* 'тс', *мелёк, мелік* 'дробны акунь', укр. *мілька* 'тс' (Буга, Rinkt., 1, 464). Аднак Фасмер (2, 596) сьвядносіць з рус. *мелкий, мелю*, што можна разглядаць як народную этымалогію. Нарашчэнне асновы '-уз-' надае аснове дадатковае адценне 'дрыжаць, мільгаць' (параўн. рус. арханг. *мельзить* 'здавацца дрыготкім', 'мільгаць ва ўяўленні', пск., цвяр. *мелюзить* 'мітусіцца, надакучліва мільгаець перад вачыма'. Зборныя суфіксы '-г-в-а, -ня, -еча' параўн. у *мальга* (гл.).

Мелюс (арго) 'мёд' (Рам. 9), 'цукар горшага гатунку' (Нас.), рус. *мелюс, мелис* 'тс'. З новав.-ням. *Meliss*, якое з франц. *mélis* < лац. *melitium* (Фасмер, 2, 597), *mellitum* 'салодкі, як мёд' < *mel* 'мёд'.

***Мелюх**, *мэлюх* 'вельмі рухомы хвост', 'балбатун, пустаслоў' (Клім.). Да *малоць* (ад асновы *мел-*). Аб суфіксе *-ичъ* гл. Слаўскі, SP, 1, 74; Сцяцко, Афiкс. наз., 70.

Меляя 'той, хто меле языком' (Янк. 3). Рус. пск., цвяр., валаг., вяц. *мелея* 'тс', 'млён', 'млын', 'млынар', серб.-харв. *меляја* 'млiва', 'млын, кола якога круціць конь або асёл'. Прасл. *melēja*. Да *малоць* (гл.).

Мемарыял 'гандлёвая кніга для запісаў', 'скульптурнае збудаванне — помнік на месцы якой-небудзь падзеі', 'спартыўнае спаборніцтва ў гонар падзеі, асобы' (ТСБМ). З рус. *мемориал* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 82), якое праз новав.-ням. *Memorial* ці франц. *mémorial* (Фасмер, 2, 597) або праз італ. (Ин. сл., 1988) з лац. *memoriālis* 'памятны' < *memōria* 'памяць'.

Мембрана 'тонкая пласцінка, здольная вагацца' (ТСБМ). З рус. *мембрана* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 83), якое з лац. *membrāna* 'скурка', 'тонкі пергамент'. З апошняга праз ст.-польск. мову ст.-бел. *мембранъ, мамрамъ, мамранъ, мембрамъ, мемранъ* 'пергамент, дакумент на пергаменце' (XVI ст.) (Булыка, Лекс. запазыч., 57).

Мёмка 'варшаўка — гатунак бульбы' (Янк. 1). Відаць, з *немка* < польск. *niemka*, параўн. польск. прудн. *t'ut'ec* 'немец'.

Мемуары 'літаратурны твор у форме ўспамінаў аўтара аб падзеях мінулага' (ТСБМ). З рус. *мемуары* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 85), якое з франц. *mémoires* 'тс' (Фасмер, 2, 597).

Мен 'мена' (Нар. Гом.). У выніку кантамінацыі лексем *мэна* і *абмён* (гл.).

Мена 'абмен' (ТСБМ), укр. *міна*, рус. *мена*, ст.-польск.

miana, польск. *zmiana*, в.-луж. *těna*, чэш. *těna*, славац. *tepa*, славен. *tepa*, серб.-харв. *мијена*, макед. *мена*, балг. *мяна, мена*, ст.-слав. *мѣна*. Прасл. *těna*. Роднаснымі да яе з'яўляюцца літ. *maĩnas, ātmaĩnas* 'тс', *atmaĩna* 'перамена', лат. *maĩna, maĩna* 'тс', гоц. *ge-maĩns*, лац. *commūnis* 'агульны', ірл. *móin, maĩn* 'каштоўнасць', ст.-інд. *māyatē* 'мяняе',— і.-е. *moi-nā (Бернекер, 2, 48; Фасмер, 2, 598; Махэк₂, 359; Скок, 2, 421; Аткупшычкоў, Из истории, 148; Мартынаў, Лекс. взаим., 164). Сюды ж *мяняць* (гл.). Бязлай (2, 177) мяркуе, што прасл. *tepa* ўзнікла з дзеяслова *tēniti* 'мяняць'.

Менаваць 'згадваць', 'назваць паводле імені', *менавацца* 'назвацца' (Нас.), ст.-бел. *меновати, мяновати, менити, мянити* 'тс' (XV ст.) запазычаны са ст.-польск. *mianować, mienić* 'тс' (Жураўскі, SIOg, 10, 1961, 40; Булыка, Лекс. запазыч., 130; Свяжынскі, БЛ, 7, 1975, 48). Сюды ж *мэнка* 'згадка, упамінанне' (Нас.).

Менавіта, менавіце 'іменна' (ТСБМ, Нас.), ст.-бел. *меновите, мяновите* 'тс' (XVII ст.) запазычаны са ст.-польск. *mianowicie* 'пайменна', *меновитый* 'канкрэтны' (XVI ст.) < ст.-польск. *mianowity* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 194; Свяжынскі, БЛ, 7, 1975, 47).

Мэндзель 'укладка па 10 снапоў' (навагр., Сцяшк. Сл.). Да *мэндлік* (гл.).

Мэндлік 'малая ўкладка снапоў у полі' (зах.-бел., ДАБМ, к. 286). Да *мэндлік* (гл.).

Мёней, мёній, мёняй, мёні 'менш' (ТСБМ, Жд. 1, Шат., Касп.; Лат. ССР, астрав., паст., Сл. ПЗБ; КЭС, лаг.). Рус. *мёнее*, польск. *mniej*, в.-луж. *tjenjej*, в.-луж. *tjenje*, чэш. *těně*, славац. *tepej*, славен. *tānj(e)*, серб.-харв. *мање*, ст.-слав. *мьне*. Прасл. *tъnje*. І.-е. паралелі гл. *меншы*. Сюды ж *мёнець, мёняць, мёніць* 'рабіцца меншым, змяншацца' (ТСБМ, Янк. 2, Юрч., Ян., Бяльк., Растарг.; смарг., Сцяшк. Сл.; міёр., Нар. сл.).

Мёначкі 'маленечкі' (ТС). У выніку кантамінацыі лексем *мёншы* і *малёначкі*.

Мёнка 'абмен' (ТС). Да *мэна* (гл.).

Мённае, мёньне, мёня 'маёмасць', 'маёнтак, багацце' (Яруш., Шат., Дун.-Марц.), ст.-бел. *меньне, мене* 'маёнтак' (XVI ст.) запазычаны са ст.-польск. *mienie* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 78), якое ўзыходзіць да прасл. *īntēnyje* 'тс', 'скаціна' (Копечны, Zákł. zásoba, 141). Шатэрнік (157) выводзіць бел. лексему з польск. мовы.

Менне₂, мёньня, мёньне, ймёньне 'імя' (докш., Янк. Мат., Сл. ПЗБ; стол., Нар. лекс.; Мат. Гом., Клім.). Да *імённе* (гл.).

Менса 'мяса' (мін., Шн.; Сл. ПЗБ), ст.-бел. *менсо* 'тс'

(XVI ст.) запазычана са ст.-польск. *mięso* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 204).

Менструа́цыя 'штомесячны матачны крывацёк у жанчыны, якая дасягнула палавой спеласці' (ТСБМ). З новалац. *menstruatio* 'тс', якое з лац. *menstruus* 'месячны' (SWO, 466), праз рус. (Крукоўскі, Уплыў, 88) або праз польск. мову.

Мента₁, *мэнтка, мэнта, мянта, мянця* 'мянташка' (Зн. Мікуц.; ДАБМ, к. 264; Смулкова, Słown.; пруж., Выг. дыс.; Сл. ПЗБ), 'мешалка' (Сл. ПЗБ); 'балбатун, брыдотнік' (КЭС лаг.). Балтызм. Параўн. літ. *mentė, mentė, menčia* 'лапатка, якой капаюць бульбу, мяшаюць (раствор) і інш.', *mentėlė* 'мянташка' (Атрэмбскі, Гр., 2, 48; Урбуціс, Baltistica, 5, 65; Лекс. балт., 39—40; Грынавяцкене, LKK, 16, 183; Лаўчутэ, Балтизмы, 37). Сюды ж *ментаваць* 'вастрыць касу' (Бір. дыс.), хойн. *мянтаваць* (Мат. Гом.), *ментаць* 'тс' (ТС).

Мента₂ 'мята вадзяная, *Mentha aquatica* L.' (маг., Кіс.). Відаць, паланізм. Параўн. польск. *mięta* 'тс'.

Ментаць 'разглядаць' (шчуч., Сцяжк. Сл.). Няясна. Відавочна, значэнне лексемы запісана не зусім дакладна ці недастаткова. З прыведзенага прыкладу можна было б вывесці 'разглядаць рэч, перабіраючы яе рукамі'. У такім выпадку *ментаць* можна было б генетычна вывесці з польск. *mieć* 'мяць', *miećolic, miećosic*.

Ментух 'гультай' (Ян.). Да *мэнта* (гл.). Утворана ад *мянтаць* 'балбатаць, малоць языком'. Аб суфіксе *-ух* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 70.

Менш, *меньш, мэши, мэч* 'меней' (ТСБМ, ТС; пруж., драг., Сл. ПЗБ), *мэншы, мёншы, мэнчы* 'малодшы на гады', 'меншы' (ТСБМ, Чуд., Нас., Бяльк., Янк. 2, Сл. ПЗБ, ТС, Ян.), ст.-бел. *менший, менши, меньший, менъший* (Булахаў, Гіст., 130). Укр., рус. *меньший*, рус. *меньше, меньшебй*, укр. *менше*, польск. *mniej*, н.-луж. *mejšy*, в.-луж. *mejši*, чэш., славац. *menší*, славен. *mānjsi*, ст.-слав. *мьнши, мьнши, мьнша*. Прасл. **mьnъjъ < *mьnъjъ < *mьnъjes-, *mьnъjъ-*; роднасныя і-е адпаведнікі: літ. *menkas* 'дробны, нязначны', лац. *minor* 'меншы', *minus* 'менш', гоц. *mins* 'тс', *minniga* 'меншы', ст.-грэч. *μείων, μέιον* 'тс', *μινυδω* 'скарачаю', ст.-ірл. *menb* 'меншы', ст.-інд. *mināti* 'скарачае', тахар. В *menki* 'меншы' (Міклашчыч, 181; Бернекер, 2, 19; Траўтман, 184; Фасмер, 2, 598; Бязлай, 2, 166; Махэк₂, 359). Сюды ж *меншак* 'малодшы сын' (мядз., Жыв. сл.; паст., швянч., Сл. ПЗБ), *мэншаць, мёншаць* 'убываць, змяншацца', *меншыць* 'памяншаць; вузіць боты' (ТСБМ, Др.-Падб., Нас., Растарг., Янк. 1, ТС, Сл. ПЗБ).

Мень, *мянёк, менёк, мінёк, менюх* 'мянтуз, *Lota lota*' (ТСБМ, Жук., Бір. Дзярж., Янк. 3, Шат., Бяльк., ТС, Дразд., Яруш.,

Касп., Дэмб. 1, Нас., Мат. Гом., Ян.; бых., Рам. 8), 'тоўсты, непаваротлівы маўклівы чалавек' (Растарг.). Укр. *мень, мяюх*, рус. *мень, мен, мёнух, ментюк*, польск. *mień, mienieć*, н.-луж. *mejnk, в.-луж. mejnk, чэш. men, mlk, мік*, славац. *mieň, славен. meněk, mēnek, menjek*. Прасл. *мьнь* (Фасмер, 2, 599; Бязлай, 2, 177). Апошні падае яшчэ форму *мень*, а Махэк₂ (370) — толькі *мень*. Близкія і-е адпаведнікі: літ. *menkė* 'траска', лат. *menca*, англ. *minnow* 'дробная рыба', с.-н.-ням. *mōne*, галан. *mein*, ст.-в.-ням. *miniwa*, ст.-грэч. *μαίνη, μαίνις, μαίνιδιον* 'акунь' (Сольмсен, KZ, 37, 585; Фрэнкель, 436; Фасмер, там жа). Аб адпаведнасці ст.-грэч. *μαίνη* і ст.-інд. *mināh* гл. Шарпанцье, KZ, 47, 181; Майргофер, 2, 643. Махэк₂ (370) дапускае, што прасл. слова паходзіць з угра-фінскіх моў, параўн. чараміск. *men*, венг. *meny-hal*, фін. *tonni* 'мянтуз'. Голуб — Копечны звязваюць лексему *мень* з *мэншы* (Трубачоў, Дополн.). Аб пашырэнні *мень* у рус. гаворках гл. УЗЛПІ, 825, 1968, 145—155. Параўн. таксама *мянтуз*.

Меню 'набор страў да сьнеданьня, абеду, вячэры', 'лісток, дзе пералічаны стравы ў сталовай, кафэ, рэстаране' (ТСБМ). Праз рус. мову (Крукоўскі, Уплыў, 80) з франц. *menu* 'зменшаны пералік блюў < лац. *minutus* 'зменшаны' (Голуб — Ліер, 310).

Мэра, *мэрка* 'адзінка вымярэння (мера збожжа ў 20 гарцаў; круглая пасудзіна з клёпак для сыпкіх цел ≈ 1 пуд; краўцоўскі метр; лубянка; для ручнога абмервання палеткаў; памер за памол у млыне)', 'велічыня, ступень' (ТСБМ, Яруш., Сл. ПЗБ, ТС, Бяльк., Сцяц., Шат., Мат. Гом., Нас.; кір., Нар. сл.).

Укр. *міра*, рус. *мэра*, польск. *miara*, н.- і в.-луж. *měra*, чэш. *míra*, славац. *miera*, славен. *měra*, серб.-харв. *měra*, макед. *мера*, балг. *мяра*, ст.-слав. *мъра*. Прасл. *мера*. Утворана ад і-е. асновы **mē-* пры дапамозе суфікса *-ra*. І-е адпаведнікі: літ. *mātas, māstas*, ст.-інд. *māti* 'мерае', *mātram, mātrā* 'мера', лац. *metior* 'мераю', ст.-грэч. *μητις* 'рада, розум', *μητιάω* 'раблю выснову', гоц. *mēla* 'меха — мера збожжа', *tot* 'год', літ. *mėtai* 'тс', ст.-в.-ням. *mezzen* 'мераць', *māa* 'мера' (Бернекер, 2, 50; Траўтман, 179; Мес, 404; Фасмер, 2, 600; Скок, 2, 437; Бязлай, 2, 178; Шустар-Шэўц, 12, 899; Чайкіна, РР, 1972, 2, 112—114). Сюды ж *мэраць, мэрыць* 'вызначаць велічыню, колькасць, апэньваць', 'надзяваць для прымеркі' (ТСБМ, Др.-Падб., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), *мэрыны* 'рытмічны', 'сярэдні паводле сілы, памераў' (ТСБМ, Нас., ТС), *мэришчык* 'той, хто мерае' (Нас.), *мэрыцца* 'меціць, намервацца' (ТСБМ).

Мэрат 'нерат' (Бяльк.). Да *нэрат* (гл.). Аб мене *n>м* гл. Карскі, 1, 324.

Мэрат₂ 'д'ябал' (Уласт). Рус. наўг., цвяр. *мэрет* 'тс, нячысцік'. З рус. *мэрек*: пск., цвяр. 'трызненне', 'прывід, здань', вяс.

'д'ябал', зах.-рус. *мерэкаць* 'здавацца, уяўляцца', перм. *мерецить* 'тс', вят. *меречить* 'намервацца рабіць благое', балг. макед. *мерак* 'моцнае жаданне да чаго-небудзь, цяга, ахвота'. Можна меркаваць, што -т у выніку спарадычнага чаргавання ўзыходзіць да -k- (*мерек' > *мерет' > *мерат*). Да прасл. *merk-/mьrk*. Роднасныя і.-е. адпаведнікі: літ. *merkli* 'жмурыцца', лат. *miřkšēt* 'маргаць', гоц. *maurgis* 'ранак' (Фасмер, 2, 602 і 605). Паводле Уласта (Крывіч, 4, 1923, 30), звязваецца з *марá*.

Мёрва, 'твань, балота' (ТС), *мерва́* 'вязкае, зыбуцае балота' (лельч., Талст.), укр. жытом. *мёрва*, *м'ёрва*, *марва́*, *нерва́*, *н'ерва́* 'разрэджаны вадой чорны ніжні грунт', *мёрв'істі* 'мулікі' (ЛІАПП). Балтызм, Параўн. літ. *meřkti*, *sumarkyti*, лат. *merkli*, *mērcēt* 'мачыць', *mērks* 'невялікая сажалка на лузе'. Утворана пры дапамозе суфікса -ва, як *дрыгва́*, ад асновы *merk-*. Апошні зычны -k- мог выпадаць (як у *мерва*) або пераходзіць у -x- (гл. *мёрхалаць* 'тс').

Мёрва, івац. *мёрва* 'жамерыны, адходы пры тапленні воску' (іўеў., Сл.ПЗБ), бяроз. *мёрва* 'тс' (Шатал., Сл. Брэс.). Укр. *мёрва*, *мёрвисько* 'мятая, пацёртая салома, атава', 'дрэнь, непатрэбнае', ровенск. *мёрва* 'недаедзеныя рэшткі грубага корму', рус. пск. *мерва́* 'дробныя адыходы пры трапанні льну', мазав. *mierzwa* 'тс', польск. 'мятая салома', 'дробны гной', луж. *mjerwa*, чэш. *mřva* 'тс', славац. *mřva* 'труха', славен. *mřva* 'сена', 'труха', 'кавалак', серб.-харв. *mřva* 'кавалак', макед. *мрва*, *мрвка* 'тс', 'мякіш хлеба', балг. *мърва* 'кавалачак мяса', ст.-слав. *мръвица* 'кавалак'. Прасл. *mьrva*, якое, відаць, з'яўляецца роднасным да літ. *marva*, *mervá* 'сумесь розных рэчаў, прадметаў' і, магчыма, літ. *marva* 'гурба, гурма, натоўп, чарада', ст.-в.-ням. *mará* 'рыхлы, далікатны', ст.-ісл. *merja* 'раздрабіць, растаўчы', ірл. *meil* 'мяккі, трухлявы', уэльск. *meru* 'тс', ст.-грэч. *μαράινω* 'драблю' (Фрэнкель, 413; Бязлай, 2, 204; Мацэнаўэр, LF, 10, 344). Брукнер (334) і Скок (2, 472) узводзяць лексему да і.-е. асновы **mer-* 'расціраць', пашыранай фармантам -ца. Махэк₂ (381), беручы пад увагу першааснае значэнне 'мятая (салома)', прасл. *mьrva*, *mьrviti* збліжае з с.-в.-ням. *werren* 'мяць, кудлаціць, замотваць', якое кантамінавала з іншым чэш. *mrviti se*, в.-луж. *mjerwic so* 'кішэць' (параўн. і славац. *mrvit* 'мяць, крышыць, перабіраць, варушыцца, шавяліцца'). Мартынаў (вусн. паведамл.) дапускае, што гэта кельтызм, параўн. кельц. *merb-* (<*meru-*) у с.-ірл. *ro-merblig* 'кішэць'.

Мёргель 'асадкавая горная парода (з гліністых мінералаў, кальцыту і даламіту)', слаўг. *мэргель*, *мэргель* 'тс' (ТСБМ, Яшк.), *мергелява́ць* запазычаны з рус. мовы (Крукоўскі,

Уплыў, 82), у якой з новав.-ням. *Mergel* 'тс' <с.-в.-ням. *mergil*, с.-н.-ням. *mergel* з с.-лац. *margila* <лац. *marga* 'тс' з кельц. моў, параўн. брэт. *marg*, уэльск. *marl* (Клюге₁₂, 387; Вальдэ, 369; Фасмер, 2, 600).

Мерд 'мужчына' (Гарб.). Іранізм. Параўн. яцвяжск. *marđ* 'чалавек' <'смяротны', а таксама перс. *merd* 'тс' (<ст.-перс. *martiya* 'чалавек').

Мерзлата́ 'прамёрзлы стан глебы' (ТСБМ). Як навуковы тэрмін узятая з рус. *мерзлота* 'тс'. Да *мёрзнуць* (гл.).

Мёрзнуць 'адчуваць холад', 'гінуць ад марозу', 'рабіцца халодным, дубець' (ТСБМ, Яруш., ТС, Сл. ПЗБ), 'мёрзлы' 'зацвярдзелы, сапсаваны ад марозу', 'вельмі халодны' (ТСБМ). Укр. *мёрзнути*, рус. *мёрзнуть*, ст.-рус. *мързнути*, польск. *marznąć*, каш. *m'arņac*, н.-луж. *marznus*, в.-луж. *mjerznus*, чэш. *mřznouti*, славац. *mřznúť*, славен. *mřzniti*, серб.-харв. *mřznuti*, макед. *мрзне*, балг. *мръзна*, ст.-слав. *мръзнити*. Прасл. *mьrznuti*, якое з'яўляецца інхаатывам ад *mьržeti*: ст.-бел. *мервэки* (й), *мервэкоў* (спачатку) 'халодны', потым 'гадкі, агідны, брыдкі, непрыстойны' (Булахаў, Гіст., 130—131), рус. *мерзкий*, серб.-харв. *мрзак*, чэш. славац. *mřzký*, *mřziti* і г. д., аснова якога з'яўляецца другой ступенню кораня *morz-* (гл. *мароз*). Зычны -z- у ёй узыходзіць да і.-е. **ǵ-* у аснове **merǵ-*, параўн. ірл. *meirc* 'згорнуты ў складкі', с.-в.-ням. *mirsc* > новав.-ням. *morsch* 'гнілы, стары, трухлявы, паморхлы' (Скок, 2, 472—3). Аб прагерм. *marzjan* — пранікненні з прасл. *mьržeti*, *moržiti* гл. Мартынаў (Лекс. взам., 218—220). Гл. таксама *мерзці*.

Мёрці, *мёрцы* 'мерзнуць' (Шат.) — другаснае ўтварэнне ад *мёрзнуць* (гл.) па аналогіі да *ўмерці*, *дзерці*, *адперці*, *жэрці* — дзеясловаў з асновай на плаўную зычную.

Меркава́ць, *міркава́ць*, *міркува́ць*, *міргова́ць*, *мірвува́ць*, *мірвова́ць*, *мярвава́ць*, пін. *мэрговати*, драг. *мырѣватэ* 'думаць, разважаць, раіцца, абмяркоўваць, рабіць дапушчэнні', 'мець намер', 'рабіць заключэнне', 'прыкідваць', 'разлічваць, планавать', 'камбінаваць', 'старацца ўхапіць што-небудзь', 'патрапляць', 'мірыць' (ТСБМ, Грыг., Гарэц., Нас., Бяльк., Шат., Касп., Мядзв., ТС, Сл. Брэс., Сл. ПЗБ, Сцяц., свісл., Сцяшк. Сл.), 'меркавацца, разлічваць, прыстасоўвацца, ладзіць, дамаўляцца, дзяліцца' (Нас., Юрч.; карэліц., Нар. лекс.; Сл. ПЗБ). Ст.-бел. *мерковати*, *мярковати* 'меркаваць' (XVI ст.). Запазычаны са ст.-польск. *miarkować* 'мерыць, рэгуляваць', 'стрымліваць, утаймоўваць', 'параўноўваць', *miarkować się* 'ладзіць, размяркоўвацца', якое з с.-в.-ням. ці новав.-ням. *merken* 'разумець', 'адзначаць', браць пад увагу, 'значаць (бялізну)', 'запамінаць' (Булыка, Лекс. запазыч., 132; Кюнэ, Poln., 77).

***Меркацыя, міркацыя** 'меркаванне' (Грыг.). Беларускае. Утворана пры дапамозе лац. суфікса *-(a)цыя* (пашыранага ў дыялектах, параўн. драг. *страмо́цыя* 'сорам') ад *мерка-ваць* (гл.).

Меркацець 'мармытаць' (Бяльк.), *міркітаць* 'тс' (жлоб., Жыв. сл.), укр. *миркотати*, *миркати*, *моркотити*, рус. *моркотать*, польск. *morkotać* 'тс'. Паўн.-слав. гукапераймальнае ўтварэнне *mьrk-/mьrk-*. Параўн. таксама *меркітаваць* (гл. наступнае слова).

Меркятаць, меркетяць, міркітаць 'знаходзіцца (пра авечку) у стане цечкі, паляваць' (мазыр., 3 нар. сл.; слонім., Нар. словатв.), *меркітаваць, міркітаваць, мяркітаваць* 'тс' (карэліц., Нар. сл.; Шат., Сл. ПЗБ), сюды ж *меркятаць* 'крычаць, як малы балотны бакас' (Шат.), зах. і ц.-укр. палес. *миркотати* 'тс', укр. *миркоти* 'пах авечак у час цечкі'; слав. адпаведнікі прасл. *mьrkotajet* (*se*) 'мяркітаваць' зафіксаваны на карце АЛА ў 2 нас. пунктах на поўначы ПНР, у макед., серб.-харв. і балг. гаворках; ст.-слав. *мрькати*. Архаічнае гукапераймальнае ўтварэнне як тэрмін для абазначэння coitus авечак і коз (Скок, 2, 467; Бязлай, 2, 202). Сюды ж лун. *мэркіцун* 'маркач' (Шатал.), мядз. *мяркатаць* 'бляяць' (Сл. ПЗБ).

Мёркнуць 'цягнуць, паступова траціць яснасць', 'слабець' (ТСБМ, Яруш.). Укр. *мёркнути*, рус. *мёркнуть*, н.-луж. *smjerkaś*, в.-луж. *smjerkaś*, ст.-чэш. *mrkati*, *mrknuti*, чэш. *smrknouti*, славац. *mrkat' sa*, *mrknúť*, славен. *mьkniti*, *mrkati*, серб.-харв. *мьркнути*, макед. *мркне се*, балг. *мрькне се*, ст.-слав. *мрькнѣти*. Прасл. *mьrknoti* (аснова *merk-/mьrk-* > гл. *марока*). Самым блізікім і.-е. адпаведнікам будзе ст.-інд. вед. *marka-* 'зацьменне сонца'. Іншыя з асновай **merg-* (ст.-ісл. *myrkr*, нарв. *myrk*, швед. *märk*, ст.-англ. *mierece*, ст.-сакс. *mirki* 'цёмны', а таксама літ. *mėrkii* 'міргаць, жмурыцца', лат. *mīrkliis* 'погляд, імгненне', гоц. *maurgins* 'ранак', ст.-сакс. *morgan* 'тс' (Махэк₂, 379; Фасмер, 2, 605; Скок, 2, 467—8; Бязлай, 2, 201). Куркіна (ОЛА, 1972, 215—218) гэту прасл. аснову перадае як *mьrk-*, ставячы яе ў рад роднасных *mьrg-* і *mьrd-*, якія развіліся з *mьr-* < і.-е. **mer-*.

Мёрлевіца 'старое рэчышча' (вілен., Яшк.), укр. жытом. *мёрлевиця* 'тс'. Да *мерлы* 'памершы' < прасл. *merli* 'паміраць'. Параўн. таксама каш. *mərləsa*, *mərləv'ina* 'дробная, нікудышняя салома', *mərləzna* 'неўрадлівае поле', *mərləna* 'нязжатыя мізэрныя збожжавыя'.

Мёрліны 'цырымонія з прычыны смерці каго-небудзь' (Федар. 1), палес. *мэрліны* 'тс' (КЭС). Да *мерці* 'паміраць' (гл.) > *мёрлы* 'памершы' (Ян.). Аб суфіксе *-іны* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 43.

Мёрнік 'градуснік' (лід., Сцяшк. Сл.). Паланізм. Параўн. польск. *miernik* 'вымяральнік'.

Мёрскі велікодзень 'радаўніца' (ТС) — пераклад са ст.-рус., ц.-слав. *навь* 'мёртвы', параўн. укр. *навський великодень*, рус. *навий день* 'радаўніца', драг. *наўське* 'тс'. Да *мерці* > *мрэц* (гл.).

***Мёрхалаць, мёрхолоць** 'гразь, дрыгва' (ТС). Палескае. Балтызм. Утворана ад балт. асновы *merk-* (параўн. літ. *mėrkti*, лат. *mėrktl* 'мачыць', лат. *mėrks* 'невялікая сажалка (азяро) на лузе') пры дапамозе суфіксаў *-ol(a)-* і *-оць*.

***Мёрхаць, мёрхоть** 'рабізна на вадзе ад хуткага цяжэння' (паўд.-усх., Бел.-рус. ізал.). З укр. мовы. Параўн. *мёрхлий* 'зморшчаны', *моршок* 'маршчына', *мёрхнути* 'гаснуць, губіць бляск', 'жухнуць'. Да *моршчыцца* (гл.). Параўн. таксама ЕСУМ, 3, 518.

Мёрці, мерць 'гінуць, паміраць' (ТСБМ, Нас., Растарг., ТС), віл. *мярці* 'тс' (Сл. ПЗБ), укр. *мёрти*, польск. *mrzeć* (< *mier-ć*), чэш. *mřiti*, ст.-чэш. *mrieti*, *umierati*, а ў іншых слав. мовах з *-i-* (бел. *паміраць*, рус. *умирать*, славен. *umirati* і інш.). Да прасл. *mer-ti*, аснова якога *mer-* чаргуецца з *mьr-* і *mor-* (Махэк₂, 382; Брукнер, 346—347).

Мёрэч 'гушчар' (ТС). Да *мярэча* (гл.).

Мёса 'імша' (ТСБМ). Праз рус. мову запазычана з франц. *messe* 'імша, абедня', якое з лац. *missa* 'пасыланне, даручэнне' < *mittere* (дзеяпрым. *missus* 'паслаць', паводле слоў ксяндза, у канцы месы: *ite, missa est* 'ідзіце, канец абраду' або 'ахвяра (пры імшы) ужо паслана (богу)') (Голуб — Ліер, 324).

Мёсік, мёсяк, мёсяка, мёсячка 'месяц (на небе)' (Нас., Яруш., Бяльк., Растарг., Мат. Гом., Ян., Нар. Гом., жлоб., Нар. словатв., горац., КЭС), смал., пск. *месик*, *мёсяк*. Усх.-бел.—зах.-рус. ізалекса. Да *мёсяц* (гл.). Суфіксы *-ік*, *-як* надаюць памяншальна-ласкальнае значэнне і, магчыма, з'яўляюцца рэліктамі табуістычнага значэння (задобрывання свяціла).

Месія 'пасланец бога, які павінен прыйсці на зямлю і выратаваць род чалавечы ад пакут' (ТСБМ). Яшчэ ст.-рус. *мессия*, *месия* 'тс' (XII ст.), ст.-бел. *месия* (XV ст.). Форма *месіяш* 'тс' (Нас.), ст.-бел. *месіяшъ*, *месіашъ*, *мессіяшъ*, *месыашъ* 'тс' (XV ст.) запазычаны са ст.-польск. *mesyjasz* 'месія', якое праз лац. *messias* ад ст.-яўр. *māšīāh* 'памазаны' (Булыка, Лекс. запазыч., 176).

Мёскасць 'гарадское палажэнне, спосаб жыцця' (Нас.). Беларускае. Відаць, штучнае ўтварэнне ад *мескі* 'гарадскі' < ст.-рус. *мѣский* < *мѣстский* < *мѣсто* 'горад'.

Мёскі, мёські 'гарадскі' (Бяльк.), 'местачковы' (ТС). Ст.-рус. *мѣский* 'тс', якое з *мѣстский* (XVI ст.). Да *мёста*₁ (гл.).

Мёскі₂ 'здобны, пышны (аб пірагу)' (Нар. Гом.). З польск. *miejski* 'гарадскі' (якое са ст.-польск. *miescki*) у словазлучэнні *chleb miejski* 'хлеб з пшанічнай мукі, пытляванай не да канца'.

Мёснасць 'мясцовасць' (Ян.). З рус. *местность* 'тс'.

Мёсніцтва 'абарона вузкамесніцкіх інтарэсаў' (ТСБМ). З рус. *местничество*, якое са ст.-рус. *мѣстничество* 'сістэма феадальнай іерархіі ў Рускай дзяржаве ў XV—XVII стст., якая рэгулявала адносіны паміж членамі служылых фамілій у залежнасці ад знатнасці роду'.

Мёста₁, *мёсто*, *мястэчка*, *местёчко*, *місто* 'цэнтр мястэчка з будынкамі гандлёвага і адміністрацыйнага прызначэння', 'рыначная плошча', 'частка горада за сцяной замка' (ТСБМ, Грыг., Др.-Падб., Некр., Нас., Сл. Брэс., Яруш., Шн., Бяльк., Шат., Касп., ТС, Сл. ПЗБ; КЭС, лаг.), ст.-бел. (спачатку) *торговое мѣстечко* (XVI ст.), потым *мѣсто* пад уплывам існуючага польск. *miasto* 'тс'. Ужо ў XV ст. ужывалася *мѣсто* і *място* 'горад' — апошняе з польск. *miasto* 'тс', што з'яўляецца калькай з с.-в.-ням. *stat* 'месца, горад' (Карскі, Труды, 312, 338; Фасмер, 2, 608; Анічэнка, SIOг, 18 (3), 327; Булыка, Лекс. запазыч., 34). Аналагічна ўкр. *місто* 'тс'. Аднак ст.-рус. *мѣсто*, рус. *место* 'месца', 'мясцовасць, край', 'участак зямлі', 'пасада', н.-луж. *město*, чэш. *místo*, славац. *miesto*, славен. *město*, серб.-харв. *мѣсто*, макед. *место*, балг. *място*, ст.-слав. *мѣсто* 'тс', агульнаслав. *město*, роднаснымі да якога з'яўляюцца, нягледзячы на цяжкасці ў інтанацыйных адносінах: лат. *mīst* 'пражываць', літ. *mīsti* 'карміцца', *maistas* 'харчаванне', а таксама авест. *miθnaiti* 'жыве', *maēdana* 'месца пражывання, жыллё, дом' (Бартоламэ, 1105; Мацэнаўэр, LF, 11, 170; Траўтман, 185; Фасмер, 2, 607—608; Махэж, 365). Сюды ж *мѣсны*, *месный* 'тутэйшы, мясцовы' (драг., КЭС; Бяльк.).

Мёста₂ 'паслед, плацэнта' (случ., Нар. словатв.; в-дзв., Шатал.; Сл. ПЗБ), беласт. *мѣсца* 'тс' (Сл. ПЗБ). Са словазлучэння *дзіцячае мѣста* <рус. *детское место*.

Мёста₃ 'месца' (Шат.). Магчыма, пад уплывам рус. *место* 'тс'.

Мёсца₁ 'прастора, пункт, мясцовасць' (ТСБМ, Касп., Кліх, Янк. 1), *месцейка* 'тс' (Др.-Падб.), *месечка* 'мясцінка' (Янк. 3), ст.-бел. *мѣстце*, *мѣстцо* 'месца', ст.-рус. *мѣстыце* (XV ст.). Да *мѣста*₁ (гл.).

Мёсца₂, *месцо* 'рыначная плошча' (Кліх), 'мястэчка' (валож., іўеў., навагр., беласт., Сл. ПЗБ). Да *мѣсца*₁. У выніку кантамінацыі бел. *месца* 'месца' і *места* 'горад'.

Мёсці, *месці*, *мясці* 'падмятаць', 'з сілай гнаць, кружыць снег' (ТСБМ, Касп., Яруш., Сл. ПЗБ, ТС; міёр., 3 нар. сл.).

Укр. *месті*, рус. *месті*, польск. *mieść*, н.-луж. *mjasć*, в.-луж. *mješć*, чэш. *městi*, славац. *miesť*, славен. *městi*, серб.-харв. *мести*, макед. *мете*, балг. *мета*, ст.-слав. *мести*. Прасл. *mesti* (<*metti*>, роднаснае да *metati*>) *мятаць* (гл.). Дакладнымі адпаведнікамі агульнаслав. лексемы з'яўляюцца: літ. *městi* 'кідаць, шпурляць', 'пакінуць', 'снаваць', лат. *mest* 'кінуць', ст.-прус. *meis* 'кідок', лац. *mittō*, *mittere* 'тс', 'выпускаць' (Бернекер, 2, 40; Фасмер, 2, 611; Махэж, 361; Фрэнкель, 422; Бязлай, 2, 179; Шустар-Шэўц, 12, 926—927). Гл. *мятаць*₂. **Мёсціць** 'змяшчаць' (Нас.), *мясціць* 'тс' (ТСБМ, Др.-Падб.), *мѣсціцца* 'змяшчацца, садзіцца' (Нас.), 'умяшчацца' (іўеў., Сл. ПЗБ). Ст.-рус. *мѣстити* (XII ст.), *мѣститися* 'тс'. Да *мѣста*₁.

***Месь**, *мізь* (ж. р.) 'месца' (асіп., Буз.). Да *мѣсца* (гл.). Аб мене *с'ц' > с'* гл. Карскі, 1, 356.

Месяндовы 'медны', 'жоўтага колеру' (Инстр. II, Булг., Жд. I). Да *масынжовы* <*масенж* (гл.). Пачатковае *ме-* пад уплывам лексемы *месяц* у сувязі з колерам месяца, падобным да бронзы.

Мёсяц, *мѣсціц*, *мѣсец*, *мѣсцічык*, *мѣсячка*, *мѣсячак*, *мѣсячко*, *мѣсечык*, *мѣсічак*, *мѣсечок*, *мѣсячык*, ветк. *мѣсячка*, стол. *місац*, драг. *місяц(ь)* 'планета, найбліжэйшая да Зямлі', '12-я частка астранамічнага года' (ТСБМ, Яруш., Бес., Шат., Касп., ТС, Сл. ПЗБ, Кліх, Янк. 1, Бяльк.; бых., Янк. Мат.), 'рагалік на вясельным караваі' (Маш.). Укр. *місяць*, рус. *мѣсяц*, польск. *miesiąc*, н.-луж. *mjasec*, в.-луж. *měsac*, чэш. *měsíc*, славац. *mesiac*, славен. *měsec*, серб.-харв. *mjěsec*, макед., балг. *месец*, ст.-слав. *мѣсць*. Прасл. *měsęcь*, якое, паводле Махэжа (360), мела значэнне як 'месяц-свяціла', так і 'месяц (30 дзён)'. І.-е. **mēs-* (<**mēns-*): літ. *mėnuo*, *mėnesis*, лат. *mēnesis* 'месяц', *mēness* '30 дзён', ст.-прус. *menins* 'свяціла', гоц. *mēna* 'тс', *mēnō þs* '30 дзён', лац. *mēnsis* 'тс', ст.-грэч. *μήν* 'тс', іян., ат. *μῆς* <*mevs < *μηvs*, дар. *μήs* 'тс', *μήν* 'свяціла'; алб. *muaj*, ірл. *mí*, ст.-інд. *mās-* (*māsas*) 'месяц', авест. *mā*, новаперс. *māh*, тах. А *mañ*, тах. В *meñe*, арм. *amē* 'месяц'. Слав. *měsęcь* разглядалася этымалагамі як аснова *mě-*, пашыраная элементамі *-п-* і *-es-* (як і балт. мовах), якая прысутнічае ў лексеме *мера* (*měra*): месяц мерае час. Суфікс **-ko-* (> *-сь*) у *měsenьсь той жа, што і ў лексемы *сѣльсье*, і ўся лексема носіць табуістычны характар (задобрыванне). Гл. Бернекер, 2, 51; Траўтман, 179; Шпехт, KZ. 66. 53; Мее, 336; Фасмер, 2, 608—609; Скок, 2, 437—438; Бязлай, 2, 179; БЕР, 3, 755—756. Развадоўскі (Rozprawy, 25, 425) прапануе прыняць першапачатковае значэнне 'які мяняецца' і выводзіць лексему *měsęcь* з і.-е. асновы **mei-/*moi-* 'мена'. Непераканаўча. Як і Трубачоў

(ВЯ, 1980, 3, 5), які выводзіць з і.-е. *menyos 'менш'. Атрэмбскі (Балто-слав. сб., 186—192) лічыць, што слав. *měsěcъ* і балт. *mė̃nio* з'яўляюцца варыянтамі аднаго і таго ж славяна-балтыйскага слова (<і.-е. **mē(n)s*).

Мэсяц₂ 'від танца' (кап., Жыв. сл.; Instr. III). З рус. *месяц* з назвы песні «Чудный месяц», на матуў якой танец выконваўся.

Мэсячка, мэсечка 'гатунак бульбы', 'радыска' (Мат. Гом., Ян.; лельч., Жыв. сл.). Да *мэсячны* <*мэсяц*₁ (гл.): гэтыя культуры вырастаюць у месячны тэрмін.

Мэсячнік₁ 'прыгонны селянін, які атрымліваў штомесячную натуралітату ад памешчыка' (ТСБМ). Да *мэсячны* <*мэсяц*₁ (гл.). Параўн. *мэсячна* 'штомесячна' (Ян.).

Мэсячнік₂ 'месячны адрэзак часу, прызначаны для правядзення якога-небудзь грамадскага мерапрыемства' (ТСБМ). З рус. *месячник* 'тс'.

Мэсячнік₃ 'лунацік' (іўеў., Сл. ПЗБ). З *мэсячны*, параўн. ст.-рус. *мѣсячній* 'тс' (пач. XIV ст.). Не выключана і пасрэдняцтва польскай мовы. Параўн. польск. *miesięcznik, miesięczny* 'тс'. Устарэлай формай у суч. чэш. мове лічыцца *měsíčník* 'тс'. Параўн. і серб.-харв. *mjesecanin, mjesecnjak*.

Мэсячына 'натуралітата, якую штомесяц выдаваў памешчык беззямельным прыгонным сялянам' (ТСБМ). Яшчэ ст.-рус. *мѣсячина* (X ст.), серб.-харв. *mjesecina* 'тс'. Да *мэсяц*₁ (гл.) >*мэсячны*.

Мэта₁, мэтка, мэціна 'штучны або радзімы знак, які адрознівае прадметы або істоты ад іншых падобных прадметаў, істот' (ТСБМ, Нас., Бяльк.), 'прыкмета, знак', 'пляма на целе, покрыва жывых істот' (кругл., Бел. хрэст. дыял.; ТСБМ), 'мяжэ; след, лінія, вышка, маяк, межавая насечка на дрэве' (Сл. ПЗБ; слаўг., Яшк.), *мэтны* 'прыкметны, вядомы, памятны', 'зграбны, спрытны, лоўкі' (Нас.; КЭС, лаг.; сувалк., КЭС; гарад., Нар. лекс.; даўг., Сл. ПЗБ), *мэціць* 'ставіць адметны знак, метку' (ТСБМ, ТС). Укр. кіеўск. *мега* 'драўляная бразготка на шыі ў скаціны', *мітити*, рус. *мѣтить, мета*, ст.-рус. *мѣта* 'знак'; серб.-харв. *за-мијетити* 'прыкмеціць', балг. *сметам* 'лічу', 'мяркую', *сметка* 'рахунак'. Прасл. *mēta*. І.-е. адпаведнікі (балт. адсутнічаюць): ст.-інд. *mātis* 'мера', *māti* 'мерае', авест. *mata-* 'памераны', 'утвораны', ст.-грэч. *μῆτις* 'рада', 'задума', 'кемлівасць', *μέτρον* 'метр', лац. *mētiōr, -īri* 'мераць', якія ўзыходзяць да і.-е. асновы **mē-* 'мераць', параўн. *мѣра* (гл.) (Бернекер, 2, 54; Траўтман, 179; Фасмер, 2, 610; Скок, 2, 423). Менш верагодным з'яўляецца супастаўленне з гоц. *maitan* 'сячы, высякаць' (Міклашыч, 196; Младэнаў, 596; Аткушчыкоў, Из истории, 201).

Мэта₂, мита 'доўгі, мелкі капец бульбы' (петрык., Нар. сл.). Праз польск. пасрэдняцтва (параўн. кацеўск. *mēt* 'тс') або непасрэдна з н.-ням. *miete* ці с.-гал. *mite* 'стог, сцірта', 'капец (для караняплодаў)', якія, аднак, з лац. *mēta* (*foeni*) 'сцірта, стог сена', 'хлеў для сена' (Васэрцьер, 152).

Мэтаз, мэцішча 'лінія ў дзіцячай гульні' (рэч., слаўг., чав., чэр., краснап., Яшк.), які і *мэта* 'адлегласць' (ТС), звязаны генетычна з *мэта₁* (гл.), аднак у семантыцы можна бачыць агульнае з семантыкай *мэта* (гл.). Сюды ж *меціць* 'цэліць', 'намервацца ажыццявіць якое-небудзь дзеянне', 'імкнуцца заняць больш высокае становішча' (ТСБМ, Яруш.).

Мэтад, метода 'спосаб даследавання рэчаў у якой-небудзь галіне дзейнасці' (ТСБМ). З польск. *metoda* 'тс'. Магчыма і другаснае запазычанне з рус. *метод* 'тс' (як навуковы тэрмін). Аднак у рус. мове — з польск. ці англ. (Фасмер, 2, 610). Крукоўскі (Уплыў, 77) лічыць, што гэта русізм.

Метал, мятал, мітал 'простае рэчыва або сплаў, якім уласцівы бляск, коўкасць, праводнасць цеплыні і электрычнасці' (ТСБМ; бабр., Воўк-Лев.; драг., Жыв. сл.). Ст.-рус. *металъ, метала* (*металя*) 'тс' (XVI ст.). Праз ням. *Metall* ці франц. *métal* з лац. *metallum* 'метал', 'мінерал, выкапень', 'руднік', якое са ст.-грэч. *μέταλλον* 'руднік' (Фасмер, 2, 609) Крукоўскі (Уплыў, 83) бел. лексему выводзіць з рус. мовы. Не выключана і пасрэдняцтва польск. мовы.

Металургія 'галіна цяжкай прамысловасці, якая займаецца здабычай і вытворчасцю металаў' (ТСБМ). З рус. *металлургия* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 83) або з польск. *metalurgia* 'тс', якія з с.-лац. *metallurgia* <ст.-грэч. *μέταλλουργεω* 'месца апрацоўкі металаў'.

Метануцца 'мільгануць', 'падмесці, змесці' (Юрч.), *метануць* 'шпурнуць, кінуць аб зямлю' (ТС). Да *мятацца, мятаць* (гл.).

Мётка, мётка 'тонкі пруток, на які нанізаны жывыя ўоны, засмажаныя пасля гэтага перад чалеснікамі печы', 'нізка дробнай рыбы' (Эр., Маш., ТС, Нар. Гом., Крыв., Янк. 1; глус., КЭС), *мѣдка* 'тс' (Сержп. Грам.). У выніку кантамінацыі лексем *мятаць* 'надзяваць' (параўн. рус. *намётка* 'фастрыгаванне', серб.-харв. *метати* 'надзяваць') і *вѣтка, вещь* 'пруток'.

Меткі 'здольны беспамылкова пападаць у цэль', 'дакладна накіраваны ў цэль', 'трапны' (ТСБМ), паўд.-усх. *меткій* 'хуткі', 'лоўкі' (КЭС). Ст.-рус. *мѣткъ*. Да *мэта₁* (гл.). Аб утварэнні гл. Аткушчыкоў, Этимология-1984, 197.

Мётлік 'укладка снапоў' (зах.—мін., Выг., Бел.-укр. ізал.). З *мѣдлік*, якое з *мѣдлік* 'тс'. Да *мѣдлік* (гл.).

Метлюга́ 'мятлюг, Роа L.' (ТС). Зборны назоўнік, утвораны ад *мятлюг* (гл.).

***Метлюхавіць**, *метлюховіць* 'іграць' (ТС). У выніку кантамінацыі лексем *метлюхіца* 'матляцца' і польск. *motloch* 'натоўп, зграя', *metlować* 'дурыць галаву, рабіць галас, баламуціць'.

Метлюхіца 'матляцца, хістацца' (ТС). Да *матліць* (гл.). Параўн. рус. вяс., урал. *метлесить*; свярдл., перм. *метлеситься* 'надакучліва матляцца перад вачыма', урал. *метлешить* 'тс'.

Метр, *мётар*, *мётра*, *мэтар*, *мэтр*, *мэтра* 'адзінка даўжыні, роўная 100 см, ёмістасці, роўная 100 кг, аб'ёму, роўная 1 м³, 'вымяральная лінейка даўжынёй у 1 м' (ТСБМ, Сцяц., Сцяшк., Сл. ПЗБ, ТС, Мат. Гом., Ян; свісл., Шатал.; Сл. Брэс.; кам., Хрэст. дыял.). З рус. *метр* і польск. *metr*, якія з франц. *mètre* <лац. *metrum* <ст.-грэч. *μέτρον* 'мера' (Фасмер, 2, 611).

Метранпаж 'работнік друкарні, які вяртае набор' (ТСБМ). З рус. *метранпаж* 'тс', якое з франц. *metteur en pages* 'складальнік старонак' (Фасмер, 2, 611).

Метраполітэн 'гарадская падземная электрычная чыгунка' (ТСБМ). З рус. *метрополитен* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 79), якое з франц. *métropolitain* 'які існуе (ёсць) у сталіцы' (Фасмер, 2, 611) <лац. *metropolitanus* <лац.-грэч. *métropolis* 'сталіца'.

Метрдэль 'распарадчык у рэстаране або гасцініцы', 'старшы лёкай'. З рус. *метрдотель* 'тс', якое з франц. *maitre d'hôtel* 'тс', 'дварэцкі' (Фасмер, 2, 611).

Метро 'падземная чыгунка' (ТСБМ). Скарачэнне *métro* з франц. *métropolitaine* > *метраполітэн* (гл.).

Мэтрыка 'выпіска з мэтрычнай кнігі аб даце нараджэння' (ТСБМ), смарг., пруж. *мэтрыка*, драг. *мэтрыкэ* 'тс' (Сл. ПЗБ), ст.-бел. *метрика*, *метрыка* 'канцылярская кніга' (пач. XVI ст.), «Літоўская мэтрыка», — запазычаны са ст.-польск. *metryka*, якое з с.-лац. *matricula* 'каталог, вопіс' <лац. *matrīx* 'тс'. Булыка (Лекс. запазыч., 57) памылкова выводзіць з лац. *metrica* 'р'.

Метуха́ 'страва з бульбы і малака' (лун., Шатал.). Да *мяць* (гл.). Аб суфіксе гл. Сцяцко, Афікс. наз., 71.

Метушэца 'мігушэца' (ТС). Укр. *метушиться*, рус. *метушиться* 'тс', чэш. *metošiti se, metášiti se, metešiti se* 'кідацца', 'ляцець хуткімі крокамі'. Да *мятаць*, (гл.), *мятацца* з нарашчэннем асновы *-уш/-ус-*.

Метызы (мн.) 'стандартызаваныя металічныя вырабы: металічныя стужкі, дрот і вырабы з іх' (ТСБМ). З рус. *метиз* = скарачанае *мет-* (алічэскае) *из-* (дэліе).

Метэбр 'распаленае цела касмічнага паходжання, якое хутка рухаецца ў зямной атмасферы' (ТСБМ), *мецебр*

'падаючая зорка' (Instr. I). Паводле Крукоўскага (Уплыў, 90), запазычана з рус. мовы.

Мех, *міх*, *міех*, *мяшок*, *мішок*, *машок* 'мех — мера, роўная 3—5 пудам', 'сярэдня частка невада', 'сяннік', 'кавальскі мех', 'лічынка мурашкі', 'непаваротлівы, нязграбны чалавек' (ТСБМ, Нас., Булг., Грыг., Шат., Касп., Бяльк., ТС, Сл. ПЗБ, Тарн., Яруш., Бес., Сцяц.), *мяшочак* 'плавальны пузыр' (нараўл., 3 нар. сл.). Укр. *міх*, рус. *мех*, польск. *miech*, палаб. *tesch*, н.-, в.-луж., чэш. *měch*, славац. *tesch* славен. *měh*, серб.-харв. *mijeh, mēh*, макед. *mev*, балг. *mях*, ст.-слав. *мѣхъ*. Прасл. *měxъ* 'аўчына' > 'мех'. І.-е. адпаведнікі: літ. *maišas*, лат. *maïss* 'мех', літ. *maïšė* 'раптух', ст.-прус. *moasis* 'кавальскі мех', магчыма, таксама ст.-інд. *meśā-* 'баран, шкура', *meśī* 'авечкі', авест. *maēša* 'авечка', ст.-ісл. *meiss* 'кошык', нарв. *meis* 'тс', ст.-в.-ням. *meisa* 'прыстасаванне для ношы на спіне', і.-е. *moisos (Бернекер, 2, 46; Брукнер, 311; Траўтман, 165; Фасмер, 2, 612; Махэк, 356; Скок, 2, 421; Бяэлай, 2, 176; Шустар-Шэўц, 12, 896). Аб развіцці семантыкі гл. Аткупушчыкоў, Из истории, 201. Абаеў (Этимология, 1984, 13) выводзіць і.-е. *meiso.

Механізм 'частка машыны, прылады, апарата', 'унутраны лад, сістэма чаго-небудзь' (ТСБМ). Паводле Крукоўскага (Уплыў, 83) — з рус. *механизм*, якое з еўр. моў, утворанае ад новалац. *mechanismus* на падставе ст.-грэч. *μηχανή* 'інструмент'.

Механік, *механік* 'спецыяліст па механіцы' (ТСБМ, Некр.). З польск. *mechanik* (Кюнэ, Poln., 77), якое з лац. *mechanikus* 'тс' <ст.-грэч. *μηχανικός* 'умелы, вынаходнік' <*μηχανή* 'машына', 'выдумка', 'хітрасць', 'асадная машына'.

Механіка 'фізіка руху цел і стану раўнавагі, а таксама ўзаемадзеянне цел', 'будова, канструяванне машын, апаратаў, прыстасаванняў'. Паводле Крукоўскага (Уплыў, 83), запазычана з рус. мовы, у якой *механика* (1709 г.) праз польск. ці ням. з лац. *mēchanica* 'механіка' <ст.-грэч. *μηχανική τέχνη* 'уменне будаваць машыны' (SWO, 461). Бел. лексема магла быць узятая з польск. мовы.

Механоша 'непаседа' (Ян.) у выніку пераносу значэння пад уплывам *махаць* з *механоша* 'які носіць мяхі'. Параўн. *механош* 'работы ў млыне' (Бяльк.), *механоша* 'чалавек, які ў час калядавання збірае ў мех падарункі для шчадроўшчыкаў' (ТС, Растарг.). Да *мех* і *насіць* (гл.). Гл. таксама *маханоша*.

Мецішча 'спецыяльна адведзенае месца на рацэ для лоўлі рыбы' (Прышч. дыс.). Да *мэта*. Аб суфіксе гл. Сцяцко, Афікс. наз., 45—46.

Мецца ў словазлучэннях *мецца-сапрана* 'жаночы голас, сярэдні паміж сапрана і кантральта', *мецца-тынта* 'ручны спосаб гравіравання на метале' (ТСБМ). Праз рус. мову

(Крукоўскі, Уплыў, 84) з італ. *mezgo* 'сярэдні' <лац. *medius* 'тс'.

Мець 'мець што-небудзь у наяўнасці', 'валодаць кім-, чым-небудзь', 'намервацца рабіць што-небудзь', 'мець што-небудзь супраць' (ТСБМ, Нас., Мал., Шат., Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ; КЭС, лаг.), *маць, матэ* 'мець' (Янк. 1, ТС, Ян.; гор., Мат. Маг.; драг., КЭС), *мецца* 'існаваць, быць у наяўнасці', 'даводзіцца', 'адчуваць сябе', 'быць багатым', 'збірацца зрабіць што-небудзь', *мацца* 'быць у стане' (ТСБМ, Нас., Яруш., Шат., Касп., Бяльк., Сцяшк., Растарг., Сл. ПЗБ, ТС; саліг., Нар. словатв.; КЭС, лаг.). Укр. *мати, маю*; рус. *иметь, имею*; ст.-рус. *имѣть, имѣю*; польск. *mieć, mat*; палаб. *met, mot*; н.-луж. *mieś, mat*, в.-луж. *mieć, mat*, чэш. *mítí, máť*, славац. *mať, máť*, славен. *iměti, imát*, серб.-харв. *imati, imam*, чак. *imiti*, харв.-кайк. *imeti*, макед. *има*, балг. *имам*, ст.-слав. *имѣти, имамь*. Прасл. *ǰmēti, ǰmatъ*, якое з прасл. *ǰmōr, (ǰ)eti* (параўн. ст.-слав. *имѣ, ѣти* '(пры)-му, (пры)-няць', але прасл. *ǰmōr-ǰmōr, ǰmōr-ǰti* 'ваз-ьму, уз-яць'). Інфінітыў *ǰmē-ti* мае аснову на *-ē-*, а 1-я ас. адз. ліку *ǰmata-ть* — гэта рэзультатыў на *-ā* з аслабленнем у корані (Махэк₂, 366) < i.-e. *imā-mi. 1-я ас. адз. ліку бел. *маю* аформілася пад уплывам дзеясловаў з *a*-асновай (*зна-ць*), а стары канчатак *-mь* застаўся толькі ў *дам* і *ем*. У паўд.-бел. гаворках пасля адбылося выроўніванне паводле гэтай асновы і формы інфінітыва, як ва ўкр. мове. Анічэнка (Бел. лекс., 8) мяркуе, што ст.-бел. *мати* — українізм. Гл. таксама: Фасмер, 2, 128; Голуб — Копечны, 225; Брукнер, 331; Скок, 1, 716; Шустар-Шэўц, 12, 895.

***Мецялўха**₁, *мытылўха, мэтэлўха* 'мяцеліца' (малар., Нар. лекс., Сл. Брэс.), *метэлюга* 'сумёт' (паўд.-беласт., БЛ, 11). Да *мэсці, мяцель* (гл. Сцяцко, Афікс. наз., 38). Сюды ж *мецялюжны* 'завейны, завірушны' (Нар. Гом.).

Мецялўха₂ 'вясёлка' (івац., ДАБМ, к. 312). Да *вэсялўха*₂ (гл.). Мена зычных адбылася пад уплывам *мяцель* — іншай з'явы прыроды.

Меч₁ (м. р.) 'старадаўняя халодная зброя' (ТСБМ, Яруш.), (ж. р. — Рам. 5; швянч., Сл. ПЗБ; Нар. Гом., ТС). Укр. *меч* і *міч*, рус. *меч*, перм. *мечо*, ст.-рус. *мечь*, польск. *miecz*, н.-луж. *tjas*, в.-луж. *tjeś*, чэш. *meč*, славац. *meč*, славен. *měč*, серб.-харв. *máč*, макед., балг. *меч*, ст.-слав. *мечь*. Прасл. *mečь* і *mečь*, якія разглядаліся як запазычанне з гоц. *mēkeis (гоц. *mēki* — В. скл.), ст.-ісл. *tex kir*, ст.-англ. *mēce*, ст.-сакс. *māki* (Міклашыч, Fremdw., 112; Мее, 110, 184; Вондрак, Vergl. gr., 1, 62), як роднасныя з лац. *maclō, -āre* 'забіць, зарэзаць' (Торп, 303), са ст.-грэч. *μάχη* 'бітва' (Младэнаў, 295), з ірл. *machtaim* (Вальдэ — Гофман, 2, 4). Фасмер (2, 612—613) дапускае

запазычанне слав. і гоц. слоў з адной, невядомай нам крыніцы; Мартынаў (Лекс. взаим., 217—218) дапускае магчымасць запазычання з Блізкага Усходу праз каўказскія мовы (пры цюркскім пасрэдніцтве), параўн. дзідойск. *таб'а* 'шабля', куанадэс. *тіа* 'кінжал', груз. *тахва* 'востры меч' і інш., ст.-грэч. *μάχηρα* <ст.-яўр. *mekēā(h)*). Сюды ж *мечнік* 'меча-носец', 'рамеснік, які вырабляў мячы' (ТСБМ), ст.-рус. *мечьникъ* (гл. Львоў, Рус. и слав. языкозн., 1972, 180).

Меч₂, *мечыны* 'плоская дошчачка ў пачатку і на канцы драбіны', 'папярочныя перакладзіны ў драўлянай баране' (Смул.), укр. валынск. *мечыки* 'лэстачкі ў драбіне'. Да *мыч* (гл.).

***Мечай, мечей, мячай** 'адтуліна ў верхнім камені жорнаў' (В. В.; іўеў., Сл. ПЗБ). Да прасл. *ęsa, ęsaja* (Трубачоў, Эт. сл., 6, 61) > *ячай, ячай* (гл.) з менай пачатковай зычнай *j-*: *лечай* (гл.), лях. *ачай*, стол. *ячай* (Сл. ПЗБ), *ічай, ручай*, рус. пск. *вицѣя*, укр. *нечай*, бел. гродз. *вѣчай, вѣчай* (апошнія памылкова выводзяцца з *ak'-ac-* услед за Ваянам, 36. Курцу «*Studia poleoslovenica*», Прага, 1971, 381—382) — гл. ЭСБМ, 2, 111. Параўн. таксама семантычна кантамінаванае *дучай* (там жа, 3, 167).

Мечыкі 'цюльпаны' (паст., Сл. ПЗБ), драг. *мѣчыке* 'глады-ёлусы' (Лучыц-Федарэц), відаць, з польск. *mieczyk* 'тс', як і чэш. *mečik*, серб.-харв. *máč, mačika, mečika, mačis, mačinas*, 'тс', *mačas* 'стальнік, *Oponis spinosa*' славен. *měč* 'гладыёлус', *mečika* 'касач', — усе першапачаткова з'яўляюцца старым перакладам з лац. *gladiolus* 'невялікі меч' > 'мечавідны ліст' < *gladius* 'меч' паводле падабенства лістоў да мяча.

Мэша 'страшыдла, пачвара, якая «блукіе ноччу», «сядзіць у цёмным кутку» (Янк. 3). Няясна. Наўрад ці звязана генетычна з літ. *maišas* 'цёмны, закураны кут у кузні'. Відаць, з *мяшаць* 'перашкіджаць', утвараная як, напрыклад, драг. *сноўзда* ад *сноўдатысь* 'сноўдацца, хадзіць туды-сюды, перашкіджаючы'. Параўн.: літ. *maišyti* 'перашкіджаць, блытаць'. Гл. таксама *мэша*.

Мэшанец, *мяшанец* 'метыс', 'прыплод дамашняй жывёлы, птушкі, атрыманы ад скрыжавання розных парод' (ТСБМ, Нас., Юрч.), рус. смал. 'тс', ніжагар. 'чалавек, народжаны ад мяшанага шлюбу', ст.-рус. *мѣшанецъ* (XVII ст.), польск. *mieszaniec* 'мулат, метыс', 'гібрыд', чэш. *míšenec* 'тс'. Паўночна-славянскае. Да *мяшаць* (гл.).

Мэшань 'поле, узаранае вясною (другі раз) перад сяўбой збожжа' (Нас., Касп., Бяльк., Дэмб. I; Выг. дыс.; полац., Нар. лекс.; маладз., в.-дзв., мядз., Сл. ПЗБ; КЭС), лаг., шальч.

мешаніна 'тс' (Сл. ПЗБ), паўд.-пск., смал. *мешань, мешень*. Беларускае. Да *мяшáць* (гл.).

Мешка, 'мешанка, корм', *мішанка, мішань* 'тс', 'трасянка' (Сл. Брэс., Бяльк., Растарг.), укр. новамаск. *мішка* 'розныя гатунак сена', 'сумесь жыта, ячменю', рус. пск., смал., вяц., сіб. *мешка* 'сумесь з сена, саломы з вадой і вотруб'ем'. Да *мяшáць* (гл.).

Мешка₂ 'непаваротлівы' (ігн., Сл. ПЗБ). Паводле Грына-вяцкене (там жа, 3, 64), паходзіць з літ. *teškā* 'мядзведзь'. Перанос націску (?). Параўн. таксама балг. *мешко, мешко* 'поўны, тоўсты чалавек', бел. *мешкава́ты, мяшкава́ты, мішкава́ты* (й) 'нязграбны, непаваротлівы' (ТСБМ, ТС, Сл. ПЗБ), якія разам з польск. *Mieszko* — імя караля, першага з дынастыі Пястаў, узыходзяць да балтыйскай першакрыніцы.

Мешкава́ць, мяшкава́ць 'насыпаць у мяшкі' (бераст., Сцяшк. Сл.; нясв., Сл. ПЗБ). Калька (пераклад) з польск. *workować* 'тс'.

Мешкавіна 'грубая моцная тканіна для мяшкоў ці для ўпакоўкі' (ТСБМ, мсцісл., Жыв. сл.). З рус. *мешковина* 'тс'.

Мешкацца 'марудзіць, рабіць памалу' (пін., 3 нар. сл.; ТС). Рус. *мешкать* 'тс', урал. 'чакаць, кіраў. 'разважаць', ст.-рус. *мѣшкати* 'чакаць, марудзіць', 'жыць, пражываць, быць падданым', *мѣшаний* 'павольны, вялы' (паводле Махэка, 361, павінна было пісацца *ме-*), польск. *mieszkać* 'марудзіць', 'забыць, не звяртаць увагі', 'жыць, пражываць, знаходзіцца', 'заставацца', 'быць у адносінах з кім-небудзь', *nieomieszkać* 'не занядаць', в.-луж. *mješkorić* 'марудзіць', чэш. *meškati* 'марудзіць', 'знаходзіцца, перашкаджаць у рабоце', славац. *meškať* 'спазняцца, адставаць', славен. *meškati* 'паволі працаваць'. Не зусім яснае слова. Найбольш імаверна, што яно паходзіць з *мѣшати* > *мяшáць* (гл.) у выніку нарашчэння асновы. Укр. *мешкати* 'пражываць', як і ст.-бел. *мешкати, мяшкати* 'жыць, знаходзіцца' (XIV ст.), запазычана са ст.-польск. *mieszkać* 'жыць' (Жураўскі, SIOG, 10, 1961, 40; Булыка, Лекс. запазыч., ЕСУМ, 3, 455—456).

***Мештам, мештом** 'ускосна, незнарок' (ТС). Няясна.

Мешчанін, мяшчáнка, мяшчáне 'карэнны жыхар мястэчка, местачковец', 'прадстаўнік мяшчанскага саслоўя' (ТСБМ, Яруш., Бяльк., Янк. 2, Сцяц.), смал. 'анучнік', ст.-бел. *мещанинъ, мещанка, предмещанинъ* (XV ст.). Са ст.-польск. *mieszczanin, mieszczanek* 'гараджанін' (Булыка, Лекс. запазыч., 202; Кохман, 86). Значэнне 'абывацель' бел. лексема атрымала ў савецкі перыяд з рус. *мещанин* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 151), якое прыйшло ў рус. мову ў XVIII ст. (Фасмер, 2, 616) з бел.

(Козыраў, Бел.-рус. ізал., 59). На Палессі ў значэнні 'абывацель' ужываецца *мешчанчўк* (ТС; драг., КЭС).

***Мешыва, сен. мешава** 'замешаны корм для скаціны' (Касп.). Да *мяшáць* (гл.) па тыпу прасл. *mésivo* (рус. *месиво*, серб.-харв. *mjesivo*).

Мёд, мед, мэд, мід, мідь, мяды 'салодкае рэчыва з нектару кветак', 'напітак з меду' (ТСБМ, Бес., Анох., Бяльк., ТС, Сл. ПЗБ, Ян; ашм., 3 нар. сл.; слаўг., Нар. сл.; драг., КЭС), 'нектар', 'смала на вішнях і слівах' (ТС), *мяды* 'добрае жыццё' (Крыў., Дзіс.), *мэдовица* 'рабочая пчала', *мэдовік* 'пернік' (Анох.), *медавуха, мідавуха* 'вада, засалоджаная мёдам', 'хмельны напітак з меду' (ТСБМ, Сл. ПЗБ; слаўг., Нар. сл.), *медавья* (мядовая) *раса* 'падзь' (глыб., вілей., глыб., 3 нар. сл.). Укр. *мед, мід*, рус. *мёд*, польск. *miód*, н.-луж. *mjod*, в.-луж. *měd*, чэш. *славац. med*, славен. *měd*, серб.-харв. *měd*, макед. *med*, балг. *мед* (ѣт), ст.-слав. *медь*. Прасл. *medъ* (Р. скл. *medu*). І.-е. адпаведнікі: літ. *medūs*, лат. *medus*, ст.-прус. *meddo* 'мёд', ст.-інд. *mádhu* 'тс', 'медавуха', авест. *тади-* 'мёд', 'віно', ст.-грэч. *μέθυ*, ірл. *mid*, ст.-в.-ням. *metu* 'хмельны напітак', і.-е. **medhu-* 'салодкі' (Бернекер, 2, 31; Траўтман, 173; Фрэнкель, 425; Фасмер, 2, 588—589; Махэка, 357; Скок, 2, 396—397; Бязлай, 2, 174; Абаеў, 36. Младэнаву, 321—328).

Мёнтка, мёнтачка 'прылада для размешвання, узбівання чаго-небудзь' (паст., Сл. ПЗБ), Да *мэнта* (гл.).

Мёртвы, мэртву, мэртвы, мэртвы 'нябожчык, нежывы чалавек', 'нерухомы, бледны', 'пустынны, бясплодны', 'нямы', 'ціхі' (ТСБМ, Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), ст.-бел. *мертвий, мэртвий* 'не жывы' (Булахаў, Гіст., 131). Укр. *мертвий*, рус. *мёртвый*, польск. *martwy*, в.-луж. *morwy* (*mortwy*), чэш. *mrtvý*, славац. *mrtvy*, славен. *mrtěv, mrtěv*, серб.-харв. *mртав, мэртви*, макед. *мртов*, балг. *мэртѡв*, ст.-слав. *мрътъвъ*. Прасл. *mьrtvъ*; і.-е. адпаведнікі: ст.-інд. *mṛtá-h* 'мёртвы', авест. *mórata-* 'памерлы', афганск. *már-* 'тс', ст.-грэч. эольск. *βροτός* 'паміраючы', лац. *mortuus*, гоц. *maúr þr* < і.-е. *mṛtos, якое па аналогіі да *živъ* атрымала канчатак *-vъ* (Мее, 306, 388; Траўтман, 187; Покарны, 469; Фасмер, 2, 606; Бязлай, 2, 204).

Мётка 'мянташка' (беласт., Смул.). Да *мэнтка* (гл.) са стратай назалізацыі (імкненне да «гіперправільнасці»).

Мётлы (мн. л.) 'сонечныя палосы-прамяні паміж хмарамі' (брэсп., Нар. лекс.). Параўн. польск. *miotła* 'агонь з хваста каметы'. Да *мятлá* (гл.).

Мжа 'дробны дождж' (Ян., Растарг.; віл., КЭС; шчуч., Сцяшк. Сл.), *мжак, мжака* (Багд., Мядзв., Касп., Мат. Гом., Ян.), *мжавка* (беласт., Сл. ПЗБ), *мжачка* (круп., Жыв. сл.),

мжун (чач., Мат. Гом.), *мжыць* 'накрапваць (аб дробным дожджыку)' (Растарг.). Да *імжа́і*, *імжы́ць* (гл.).

Мжыць 'заплюшчыць вочы', *мжы́цца* 'змыкацца, заплюшчвацца', 'мроіцца, здавацца' (Нас., Яруш.). Укр. *мига́тися*, *мига́тися* 'мроіцца, здавацца', 'здацца', 'мільгаць', польск. *mżyc*, *mżeb* 'міргаць (вачыма)', 'драмаць', 'склейвацца (пра вочы)', 'глядзець, нібы праз туман', *mżonki* 'паўсон'. Да прасл. *migati* > *міга́ць* (гл.) (Брукнер, 351) 'хутка рухацца туды-сюды' > 'міргаць вачыма, калі надыходзіць сон' (параўн. літ. *miegóti* 'спаць') > 'бачыць праз сон нешта час-ад-часу' > 'здавацца, мроіцца'.

Мжэль 'імгла' (усх.-гом., КЭС), 'дробны дождж' (Растарг.). Беларускае. Да *імжы́ць* (гл.). Аб суфіксе *-эль* < прасл. *-el'* гл. Слаўскі, SP, 1, 108.

Мжэнь 'імжа' (ветк., Мат. Гом.). Да *імжы́ць* (гл.). Аб суфіксе гл. Сцяцко, Афікс. наз., 38.

Міг 'імгненне, момант', *мігам*, *мігом* 'вельмі хутка, у адзін момант' (ТСБМ, Бяльк., ТС, Яруш.; докш., Янк. Мат.), *мігаць*, *мыга́ты* 'хутка паднімаць і апускаць павекі', 'мільгаць', 'бліскаць (пра маланку)', 'мігцець', 'хутка праносіцца перад вачыма' (ТСБМ, Анім., Бяльк., ТС; стол., Нар. лекс.). Укр. *миг*, *міга́ти*, рус. *миг*, *мига́ть*, ст.-рус. *мигати*, польск. *mig*, *migać*, палаб. *m'ëgojē sā vicaima*, н.-луж. *mikaš*, *migaš*, в.-луж. *mikać*, чэш. *mih*, *mihati*, славац. *mih*, *mihat'*, славен. *mīg*, *mīgati* серб.-харв. *mīg*, *mīgati*, макед. *miga*, балг. *миг*, *мигам*, ц.-слав. *мыгнати*, ст.-слав. *по-мизати очима*. Прасл. *migati* (*se*). Найбліжэйшыя адпаведнікі: літ. *migtī* 'засынаць', *miegóti* 'спаць', *mīgas* 'сон', лат. *mīegt* 'заплюшчваць вочы', ст.-прус. *meicte* 'спаць', *maiogin* 'сон, спячка', лац. *micāre* 'блішчэць, міргацець', сагдыйск. *nimiž* 'маргаць', с.-перс. *miž* 'павека', с.-н.-ням. *micken* 'накіроўваць позірк, назіраць'. І.-е. аснова **meig-* / **meik-* (Бенвеніст, BSL, 38, 280; Ван-Вейк, IF, 28, 124; Бернекер, 2, 57; Фасмер, 2, 618—619; Скок, 2, 419—420; Махэк, 362; Бязлай, 2, 183; ЕСУМ, 3, 457; Мяркулава, Этимология-1973, 59). Фасмер і аўтары БЕР (3, 782—783) мяркуюць, што дзеяслоў *migati* ўтварыўся ад *migъ*, наадварот Махэк і Бязлай. Сюды ж *мігуні* 'раптам, у адзін момант', 'міг' (Нас. Доп.).

*Мігавіца, *мыгавіца*, *мыга́віца* 'маланка'. Палескае (Дзендзелеўскі, Бел.-укр. ізал., 25). Рус. смал., пск. *міговка* 'тс'. Да *міг*, *міга́ць* (гл.).

Мігалька 'газоўка', 'ліхтар, які ўспышкамі падае сігналы транспарту' (ТСБМ). З рус. *мигалка* 'тс'. *Мігальны* — калька з рус. *мигательный* (Крукоўскі, Уплыў, 118).

Мігалі, ст.-бел. *мигали* 'гарнастай' (XVII ст.) было запа-

зычана праз ст.-польск. мову з с.-лац. *migale* (Булыка, Лекс. запазыч., 144).

Мігатам, *мігаткам* 'мігам' (случ., Жыв. сл.). З прасл. *migtъ*, якое з *migtēti* 'бліскаць, мігаць, мігцець', параўн. польск. *migotać*, чэш. *mihotať*, славен. *migetati*. Да *міг* (гл.).

Мігацець, 'паказвацца на кароткі час і знікаць з поля зроку', 'свяціць няроўным бляскам' (ТСБМ, Яруш., Шат., Растарг.), 'ярка блішчэць' (Шат.), 'пералівацца колерамі' (КЭС, лаг.), *мігцець* 'тс', 'ледзь свяціць' (ТСБМ, Яруш.). Да прасл. *migēti* 'бліскаець, міргаць' (Мяркулава, Этимология-1973, 58—59), і.-е. аснова **meig-*, якая ў балт. групе моў мае значэнні 'спаць' (гл. *міг*) і 'туман' (літ. *miglà*, лат. *migla*), як і ў ст.-грэч. (ὀμίχλη), алб. (*mjegull*), ст.-інд. (*mēgha*), авест. (*māeγa*) мовах (Скок, 2, 420).

*Мігацець*₂ 'імжыць' (рэч., Нар. сл.). Семантычны балтызм. Параўн. літ. *miglà*, лат. *migla* 'туман', літ. *miglóti(s)* 'засцілацца туманам'. Да *мігацець*₁, *міг* (гл.).

Мігдаль, *мікдаль*, *мікдальна*, *мігдаль*, *мігдаль* 'міндаль (дрэва і плады)', 'нябесная манна', 'прысмакі, ласункі' (Нас., Дун.-Марц.; гродз., Сцяшк. Сл.; случ., Жыв. сл.; паўд.-усх., КЭС), ст.-бел. *микдаль*, *мигдаль* 'міндаль' (XV ст.) запазычаны са ст.-польск. *migdał* 'тс', якое з лац. *amygdalum* < ст.-грэч. ἀμυγδαλός, ἀμυγδάλη, ἀμυγδάλιον, — апошнія з семіцкіх моў (Булыка, Лекс. запазыч., 148; Кюнэ, Poln., 77; Фасмер, 2, 623; ЕСУМ, 3, 457).

Мігдалькі 'бліскучыя зорачкі ці крыжы з адлюстраваннем святога, якія апраўляліся ў металічны абадок пад шклом і насіліся жанчынамі на шыі' (слонім., кобр., Шн. 3; Малч.). Да *мігдал* (гл.). Параўн. *міндальна* 'жаўлак у горнай пародзе' (БелСЭ, 7).

Мігі, на *мігі*, на *мігах* 'размаўляць пры дапамозе жэстаў, знакаў' (ТСБМ), польск. (*rozgawiać*) на *migi* 'тс'. Да *міг* (гл.), 'мірганне' > 'кароткі ў часе, хуткі рух'.

Мігікаць 'ржаць (пра жарабя)', *мігігаць* 'тс' (ТС). Гукапераймальнае. Параўн. *межатаць* (гл.).

Міглы, *мыглы* 'імжа', *мігленне* 'тс', *мігліць*, *мыгліць*, *мігліць* (Сл. ПЗБ, ТС; лельч., Нар. лекс.; лун., Шатал.), *мігліца* 'імгла' (лях., клец., Федар. 5, 6). Балтызм. Параўн. літ. *miglà*, лат. *migla* 'туман', 'імжа', *miglēnti* 'імгліць' (Грына-вяцкене, Сл. ПЗБ, 3, 65).

Міграцыя 'перасяленне насельніцтва, перамяшчэнне жывельных арганізмаў, элементаў, клетак; пераход капіталу з адной галіны эканомікі ў іншую' (ТСБМ). З рус. *миграция* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 77), якое з зах.-еўр. моў (паводле

дзеяслова *мигрировать* — з ням.) <лац. *migratio* 'пераход, пераезд'.

Мігрэнь 'боль галавы' (ТСБМ). З рус. *мигрень* 'тс', якое з франц. *migraine* <с.-лац. *hemisrania* <ст.-грэч. *ήμι* 'палавіна' + *κράνιον* 'чэрап': пры мігрэні боль пачынаецца ў адной палавіне галавы' (Голуб — Ліер, 313).

Мігт 'імгненне' (Шат.). Да *міг* (гл.). Канцавое *-т* з прасл. формы *migъtъ* 'мігаценне', у якой *-а-* (<-ъ-) выпала (параўн. гродз. *умэнт* 'у адзін момант').

***Мігулькі**, *мыгўлькэ* 'маленькія драўляныя палачкі, якія замацоўваюць знізу петлі мотузаў, што трымаюць ніт' (малар., Уладз.). Да *мігаць* (гл. *міг*). Аб суфіксе *-уль* гл. Сцяцко. Афікс. наз., 67.

Мігунь 'імгла' (Нар. Гом.). Да *мігацьць*₂ (гл.). Аб экспрэсіўным суфіксе *-унь* гл. Слаўскі, SP, 1, 135.

Мідыгавацца 'быць у нерашучасці, вагацца' (ваўк., Сл. ПЗБ). З польск. *medykować, tendykować* <*medytować* 'тс' (Мацкевіч, там жа, 3, 65; Варш. сл., 2, 916).

Мідыгаваць, *мідыгблиць* 'разлічваць' (смарг., маст., Сцяшк. Сл.). Да *мадыравацца, мадыгавацца* (гл.).

Між₁, *міжы, між-* 'паміж, сярод' (ТСБМ, Нас., Яруш., Касп., Бяльк., Растарг., Янк. 2, ТС, Сл. ПЗБ; мядз., Жыв. сл.), ст.-бел. *миждь*. Да *меж, межы* (гл.). Карскі (1, 187) разглядае пераход *e>i* як несапраўдны, які ўзнік таму, што прыназоўнік *між*, з'яўляючыся праклітыкай, страціў свой націск, у выніку чаго *-e-* звузілася і перайшло ў *-i-*. Сюды ж шматлікія ўтварэнні з першай часткай *між-*: *міжсоби, міссобку, міжсобку* 'паміж сабой' (КЭС, Бяльк.; іўеў., Сцяшк. Сл.), *міжакрбылы* 'частка цела паміж лапаткамі' (Касп.), *міжсошша* 'адлегласць паміж сохамі ў гумне' (Бяльк.), *міжывоч* 'між вачэй' (ТС), *міжыкалядзь* 'святы ад каляд да шчадрухі' (Шат.), або з яго варыянтам *міз-*: *мізградак* 'разора' (жлоб., Мат. Гом.).

Між₂ 'мяжа паміж сялянскімі палямі' (малар., Выг. дыс.). Генетычна да *мяжа* (гл.). Адсутнасць канчатка: уплыў прыназоўніка *між₁* ці працэс адваротны, як укр. *миш* > *міша* 'мыш'?

Міжаць 'імжэць' (ТС). Да *імжыць* (гл.).

Міжджэць 'карцець' (астрав., Сл. ПЗБ). Балтызм. Параўн. літ. *maišti* (1-я ас. *maiðzia*) 'ныць', 'жадаць', 'сумаваць', 'клянчыць', 'клапаціцца, трывожыцца'.

Міжняк 'помесь цецерака з глушцом' (карм., Мат. Гом.). Відавочна, да *мяжа*, рус. перм. *межник* 'тс'. Параўн. укр. *межений* 'сярэдні'. Менш верагодны перанос назвы з прасл. *тѣскъ, тѣзгъ*: рус., укр. *мек* 'мул', ст.-рус. *москъ, мѣскъ*,

мѣскъ, серб. ст.-слав. *мѣзгъ*, серб.-харв. *мѣзгов, мѣзг, мѣзак*, кайк. *тезг*, славен. *mezgъ, mēzgъ* 'мул', чэш. *mezek* 'лашак', рум. *mușcoiu*, алб. *mushk*, — усе з ілірыйск. крыніцы (Маер, 293; Міклашыч, 210; Скок, 2, 490; іншыя версіі гл. Фасмер, 2, 697; Бязлай, 2, 182).

Міжпэрс(т)ніца, *міжыпэрніца* 'трыпутнік ланцэталісты, *Plantago lanceolata* L.' (Кіс., в.-дзв., Сл. ПЗБ). Да *міжыпэрніца* (гл.). Матывацыя: лісты трыпутніка ў народнай медыцыне выкарыстоўваюцца як сродак для гаення ран. Аднак матывацыя наймення *міжыпэрснык, міжыпэрсныца* для таемніка лускаватага, *Lathraea squamaria* L. (бяроз., Нар. лекс.) застаецца няяснай.

Міжыпэрсніца 'памылка пры снаванні' (Дабрав., Кросны). Да *між₁* і *ніць, нітка* (гл.).

Міжыпэрніца, *міжыпэрс(с)ніца, мізпэрніца, мізыпэрсьніца* 'прэласць, нарыў паміж пальцамі рук', 'хвароба ног у кароў' (Жд. 1, Чач., ТС; светлаг., Мат. Гом.; іўеў., Сцяшк. Сл.; лях., даўг., Сл. ПЗБ). Да *між₁* і *пэрс* (<прасл. *pъrstъ* 'палец').

Міжыт 'малако ў каровы перад цяленнем' (ТС). З **нежыт*. Параўн. рус. перм. *нежить* 'сукравіца', якое з *ne-zitъ*. Да *не і жыць* (гл.).

Міжэнь 'маленькі дождж' (паўд.-усх., КЭС). Да *мжэнь, імжэнь* (гл.).

Міз, міс 'паміж', 'сярод' (Кліх, Янк. 2, ТС; лях., дзярж., лаг., Сл. ПЗБ; КЭС, лаг.; пух., 3 нар. сл.), 'каля' (Растарг.), 'побач' (стол., Сл. Брэс. Укр. чарніг. *міз*, рус. смал., арханг. *mez, мѣзду, мѣзу* 'тс'. Узнікла з *між* (гл.) як вынік мазурэння.

Міза́рчка 'дзяўчына з беднай сям'і' (швянч., Сл. ПЗБ). Паводле Мацкевіч (там жа, 3, 66), з польск. *mizerak* 'бядняк'.

Мізгір 'павук' (Растарг.), укр. *мизгир*, рус. *мизгирь* і *мазгарь* 'тс'. Відавочна, балтызм. Параўн. літ. *mēgsti* (1-я ас. *mezgū*), лат. *mezgt* (1-я ас. *mezgu*) 'вязаць, завязваць', *mazgs*, літ. *māzgas* 'вузел', ст.-в.-ням. *māscā*, ст.-ісл. *mōskoi* 'пяты' (Граўтман, 172; Мюленбах-Эндзелін, 2, 591; Фасмер, 2, 619; Дзмітрыеў, RES, 39, 1961, 176).

Міздряк 'бядняк' (астрав.; Сл. ПЗБ). У выніку кантамінацыі польск. *miderak* і *mizerak* 'тс'.

Мізінец 'найменшы сын' (Федар. II). З польск. *mizunek* 'апошняе дзіце ў маткі', 'пястун' (аб ім гл. Нітш, JP, 119).

Мізэрны 'вельмі малы', 'худы, схуднелы', 'бедны', 'нікчэмны', 'благі (аб раллі)' (ТСБМ, Нас., Касп., Растарг.; КЭС, лаг.; гродз., Сл. ПЗБ), *мізэра* 'худы, бедны' (Шат.), *мізэрныя* 'бедната' (Растарг.), *мізэрняк* 'бедны селянін' (Нас.), *мізэрны* 'мізэрны' (ТС), *мызырота, мызыротыте* 'драбната, драбязя' (Клім.), ст.-бел. *мизерный, мисерный* 'бедны' (пач. XVI ст.),

мизерія 'беднасць' (XVII ст.) запазычаны са ст.-польск. *mizerny, mizerja, mizerota* 'тс', якія з лац. *miseria* 'гора, няшчасце, бяда', 'цяжкасці', *miser* 'абяздолены, гаротны', 'варты жалю, убогі, дрэнны' (Піўтарак, Бел. лекс., 134; Булька, Лекс. запазыч., 76; Кюнэ, Poln., 77). Сюды ж *мізарнець, мізэрыць, мізэрнець* 'худнець, чэзнуць, рабіцца меншым', 'станавіцца нікчэмным' (ТСБМ), 'бяднець', 'даводзіць да галечы' (Нас.).

Мікалаеўская дзеўка 'старая незамужняя дзяўчына' (Сцяшк.). Ад імя цара Мікалая II. Аналагічна польскі кавалер 'стары халасцяк'.

Міканькі 'плоскуні без насення' (езярышч., ДАБМ), рус. калів. *міквеніца* 'мужчынскія каноплі', серб.-харв. *mikavnica* 'звязка трапанага льну'. Да *мікаць*₂ (гл.).

*Мікаць*₁ 'рыкаць, мычэць, мыкаць' (Юрч., Янк. 2, Ян.; паст., Сл. ПЗБ), *мічэць* 'тс' (полац., Нар. лекс.), *мік!* —прамычанне (мсцісл., Нар. лекс.). Гукапераймальнае. Мена -і- (замест -ы-) —уплыў балт. моў (параўн. літ. *mūkti, mūkauti* 'мычэць'). Гл. таксама *мікаць*.

*Мікаць*₂ 'неразборліва гаварыць, запінацца' (Нас., Шат.). Балтызм. Параўн. літ. *mūkti* 'няясна вымаўляць словы, запінацца', *mikėti, mikseti* 'заікацца'.

**Мікілянка, мыкылянка* 'балбатлівы чалавек' (брэсц., Нар. лекс.). Магчыма, балтызм. Параўн. літ. *mūkalas* 'той, хто мычыць', *mykelėti* 'мармытаць, гаварыць як бы не хочучы і не ведаючы'.

Мікіта 'стары танец: двое трымаюцца за канцы палкі і, перакідваючы ногі праз яе, па чарзе пытаюцца: — «Мікіта, ці ты-та? — Не я-та, мой тата!» (зах., Даль). Інакш у БелСЭ, 7 (гл.). Ад імя Мікіта (як і «Лявоніха», «Янка», «Юрачка»), якое з с.-грэч. *Μικίτης*.

Мікіткі ў выразе *пад мікіткі* 'пад рэбры' (Растарг.). Няясна. Магчыма, ад *Мікіта*. Параўн. рус. сімб. *микитки* 'скулы' (?), цвяр. *микитки* 'ўздыхавіна', 'падрабрынне', варон 'бакі'.

Мікіціца 'капрызніца' (ТС), *мікіцяць* 'гаіцца' (брасл., Сл. ПЗБ), як і бел. *змікіціць* 'зразумець, здагадацца' (ТСБМ), узыходзяць да імя *Мікіта* — абагульненая назва чалавека з пэўнымі ўласцівасцямі. Параўн. і ўкр. *микітити* 'віляць, выкручвацца, шукаць адгаворкі, нячыста дзейнічаць'.

Мікіш, мікішы 'мускулы' (карэліц., Весці, 4, 1969). Паводле месца націску слова набліжаецца да літ. *minkišas* 'мякіш', а таксама да *miškštis, miškštimas/minkštima* 'тс' (там жа, 129).

Мікольнік, жытк. мікольнікі, нікольнікі, ст.-дар. *мікольные грибы* 'майскія грыбы (баравікі)', 'від дуба' (БЛ, 4, 33; лельч., Жыв. сл.; Сцяшк. Сл.; Мат. Маг.), 'лешч, які не растуе недзе

каля свята Міколы' (бас. Нёмана, Жук.). Утвораны ад імя св. Міколы, якое з с.-грэч. *Μικόλαος*. Мена *н>м* адбылася на слав. глебе (параўн. таксама рус., укр. *Микола*, польск. *Mikołaj*, серб.-харв. *Mikola*).

Мікра — у шматлікіх назвах з навукі і тэхнікі: *мікраскоп, мікраметр, мікракосм, мікрафон* і інш., запазычаных у савецкі перыяд у асноўным з зах.-еўр. моў праз рус. мову (Крукоўскі, Уплыў, 83) са ст.-грэч. *μικρός* 'малы'. Пасрэдняй магла быць і польск. мова.

Мікра 'дробнарыбіца' (дзятл., Сцяшк. Сл.). З новагрэч. *μικρός* 'малы, дробны'.

Мікроб 'дробны арганізм, бактэрыя' (ТСБМ). З франц. *microbe* (1877 г.), якое са ст.-грэч. *μικρός* 'малы' і *βίος* 'жыццё' праз польск. і рус. мовы.

Мікры(й) 'малы' (арго) (Рам. 9, 5), рус. калуж. *микрый* 'тс'. З новагрэч. *μικρός* 'малы'.

Міксавіць 'нюхаць' (гродз., Сл. ПЗБ). У выніку перастаючы *шк>кш* з пазнейшай менай *ш>с* з *мышкавіць, мішкавіць* 'нюхаць', 'шукаць мордай' (Сл. ПЗБ).

Мікстўра 'вадкае лякарства, прыгатаванае з некалькіх рэчываў' (ТСБМ). З польск. *mikstura* 'мешаніна, мяшанка', якое з лац. *mixtura* (або *mistura*) 'змешванне', 'сумесь', 'спалучэнне'.

Міктайза, нактайза, нагайза 'гальштук' (гродз., Сцяшк. Сл.; беласт., Бел.-польск. ізал.). З англ. *neckties* 'гальштукі'. Слова прывезена рэмігрантамі Беласточчыны з Англіі і ЗША ў пач. XX ст. (Глінка, там жа, 30; Слушкевіч, JP, 1972, 377—378).

Мікуліць 'быць нясмелым, баяцца; баючыся, не ведаць, як паступіць' (мін., КЭС), укр. *микуляти* 'глядзець, адводзячы вочы, адчуваючы сябе няёмка', валын. *микүлити* 'хітрыць', 'віляць', паўд. *микүлитися* 'мяць', 'хітрыць', рус. пск. *микүлить* 'пры паляванні прапускаць, не заўважаць, зьяваць', серб.-харв. *mikuliti se* 'корчыцца, скурчвацца, сціскацца, зморшчвацца'. Генетычна роднасныя з в.-луж. *mikač* 'маргаць', *mikotac* 'варушыць; міргаць', зах.-мар. *mikati se* 'спрытна, жвава рухацца', паўд.-мар. 'мільгаць', 'вагацца', серб.-харв. *мигољити* 'круціцца, ёраць', 'павольна цягнуцца', *измигољити се* 'вырвацца, выслізнуць'. Усх.-слав. лексема паходзяць з асновы *mik-/mig-*, пашыранай дэмінітыўным суфіксам *-ul-/ol-*. Да *міг* (гл.). Паводле ЕСУМ (3, 460), ад *Микола*.

Мікульнічак 'сярпуха, *Serratula tinctoria*' (Маш.). З укр. мовы. Параўн. укр. *миколойчик(и), миколойка, миколойці, николойчик(и), николодек* 'тс'. Утворана ад прыметніка *мікульны* <імя святаго *Микола (Никола)*> *Мікула*.

Міла 'чарот лясны, *Scirius silvaticus* L.' (Рук. сл. Бяльк.), *міліца* 'чарот лясны' (мін., Кіс.). У выніку пераносу назвы *міліца* з расліны сіт (*Juncus* L.) (гл.).

Мілаваць 'дараваць віну', 'шкадаваць', гіст. 'выказваць увагу, любіць' (ТСБМ, Нас., Касп., Яруш., Растарг.), 'спачуваць і дапамагаць бедным, няшчасным і пакрыўджаным' (КЭС, лаг.). Са ст.-рус. (праз рус. мову) *миловати* 'дараваць, выказваць ласку', якое да прасл. *milovati*. Гл. *мілы*. Жураўскі (SlOr, 10 (1), 1961, 40) памылкова выводзіць ст.-бел. *миловати* са ст.-польск. *mitować się*.

Мілавацца, *мілаваць*, *міловаць* 'узаемна любіць, лашчыцца, абнімацца', 'песціць, любіць', *милованьне* 'далікатныя адносіны' (ТСБМ, Нас., Яруш., ТС). Да прасл. *milovati* (se). Гл. *мілы*.

Мілагучны 'прыемны на слых' (ТСБМ). Наватвор У. Дубоўкі (Каўрус, ЛіМ, 11.3.1988, 6). Магчыма, паводле польск. *miłodźwięk* 'гармонія' — калькай з н.-грэч. εὐφονία 'тс'.

Міласлівы 'міласэрны' (Нас., Шат., Касп.), 'міласцівы, ласкавы' (Ян.), рус. *милосливый* 'тс'. Бел.-рус. ізалекса (з суфіксам -л-).

Міласцівы 'прыхільны, паблажлівы, літасцівы' (ТСБМ; КЭС, лаг.). Да ст.-слав. *милостивъ* 'тс' (Цэйтлін, Лекс. ст.-слав. яз., 169), якое з *милость* 'міласць, добрыя, велікадушныя адносіны', 'ахвяраванне, дар' <милъ> *мілы* (гл.).

Міласціна 'ахвяраванне жабраку, бедняку' (ТСБМ), *міласціня* 'тс' (Ян. 2, Нас.), *мілостына*, *мілосціна* 'тс' (ТС). Агульнапаўд.-слав. *milostyn'i* 'літасцінасць, міласэрнасць', 'міласціна, міласць', якое нашла імя на ўжо існаваўшае *milostъ* з такімі ж значэннямі, ад якога і ўтварылася пры дапамозе суфікса *-yn'i*. Ва ўсх.-слав. мовах ст.-слав. *милостыни* змяшалася з назоўнікамі на *-ina* (Слаўскі, SP, 1, 140; Цэйтлін, Лекс. ст.-слав. яз., 164, 177).

Міласэрдны 'міласэрны' (смарг., гродз., Сл. ПЗБ). Укр. *милосѣрд(н)ий*, рус. *милосѣрдный*, польск. *miłosierny*, чэш. *milosrdný*, славац. *milosrdný*, ст.-слав. *милосѣрдъ*, прасл. *milosъrdъ* (пазней *milosъrdьnъ*) — калька заходняга паходжання: з лац. *misericors* (*misericordia*) 'міласэрнасць' або са ст.-в.-ням. *armihertzida*, гоц. *armahairts*, ст.-в.-ням. *armaherzi* (Мее, 233; Гебаўэр, 2, 361; Фасмер, 2, 621; Гумбах, WSl, 14, 1969, 351—353). Пра запазычанне ст.-польск. *mitosirdy* са ст. лав. гл. Сяткоўскі, БЕ, 31, 1981 (5), 407.

Мілатá, *мілытá* 'чароўнасць, прыгажосць, абаянне' (ТСБМ, Бяльк.; ст.-дар., Жыв. сл.), 'пра захапленне, зачараванне' (в.-дзв., Сл. ПЗБ), 'добра, прыемна' (карэліц., Сцяшк. Сл.). Да прасл. *milota*. Гл. *мілы*. Сюды ж *мілоця* 'любата, прыгажосць' (Крыў., Дзіс.) <*milotyje*.

Мілёр 'вугаль для кузні' (Ян.), *міляр* 'доўгі капец дрэва, закрытага зямлёй, з якога выпальвалі дрэўны вугаль' (усх.-палес., Лучыц-Федарэц), мазыр. *милёры* 'печ, у якой выпальвалі дрэўны вугаль' (Іванова, «Рэгіян. традыцыі ва ўсх.-слав. мовах...», Гомель, 1980). З польск. *mielerz*, *milerz* 'касцёр бярозавых дроў, які выпальвалі ў яме' (>прозвішча *Мележ*). Параўн. таксама чэш., *miliž*, славац. *mila* (<ням. *Meiler*), якое з лац. *miliarium* 'тысяча кавалкаў, напр., пален' — адзінка ліку (Махэк, 363). Гл. таксама *мбляр*.

Міліцін 'від тканіны' (рагач., Мат. Гом.). З *малескін* 'вельмі шчыльная баваўняная тканіна' — праз рус. *молескин* з англ. *moleskin* 'футра крата'.

Міліца 'зараснік азэрнага сіту *Juncus* L.' (дзісн., Яшк.). З с.-лац. назвы *milica*, *melica* 'даволі рослая трава з роду *Sorghum* у паўд.-еўр. краінах' <лац. *milium* 'проса', роднаснага да ст.-грэч. μελίμη 'проса'. Трубачоў (Серболуж. лингв. сб. Доклад V з'езду славістаў, 181) на падставе в.- і н.-луж. *wódna mil* 'стрэлкаліст, *Sigittaria* L.', 'шыльнік, *Subularia aquatica* L.' выводзіць прасл. *milica* 'чарот, *Scirpius*'.

Міліцыя 'работнікі (і орган), якія ахоўваюць грамадскі парадак і бяспеку' (ТСБМ, Бяльк., Яруш.), *міліцья*, *міліца* 'тс' (Бяльк., Шат.). Міжнароднае слова (франц. *milice*, ням. *Miliz*, італ. *milizia*, ісп. *milicia*) з першакрыніцай лац. *millitia* 'войска', 'служба', якое ў бел. мову прыйшло з польскай (Брожэк, «Meander» 33, 1978 (3), 129—132).

Мілка 'любая' (Нас.; петрык., Мат. Гом.), *мілок* 'любый, дарагі' (Нар. Гом.). З рус. *милка* 'любимая', 'жонка', *милок* 'любимый чалавек, мілы чалавек' (аб пашырэнні гэтых лексем у рус. гаворках гл. СРНГ, 18, 161—162). Да *мілы* (гл.).

Мілосны 'прыемны, мілы', *мілосна* 'ласкава, з любоўю, любя, міла' (Нас.), *мілысна* 'ветліва, любя' (Бяльк.), ст.-рус. *милостный*, прасл. *milostьnъ*. Да *мілы* (гл.).

Мілта 'талакно, страва, прыгатаваная з паранай аўсянай мукі на халоднай вадзе' (Жд. 1, Др.-Падб., Сл. ПЗБ, Сцяшк. Сл.; КЭС, лаг.; ашм., Крачк.; ашм., вілен., Кар.; мядз., Нар. сл.), ст.-бел. *мѣлта*, *милта*. Літуанізм. Параўн. літ. шальч. *milta* 'ежа з кіслага чалака і грэцкай мукі' (Урбуціс, *Baltistica*, 5, 65). Гэтак жа Непакупны (Связи, 172), Грынавяцкене (Сл. ПЗБ, 3, 67; Лаўчутэ, Балтизмы, 39). Карскі (Труды, 393) падае ў якасці крыніцы літ. *milta* 'аўсяны кісель', Мікуцкі — *milta* 'талакно', Булыка (Лекс. запазыч., 119) — *milta* 'мука'.

Мілушка — з *амялушка* 'птушка *Bombucilla garrula*' (Дэмб. 1). Пад уплывам народнай этымалогіі лексема наблізілася да *мілы* (гл.), параўн. тлумачэнне Дэмбавецкага (1, 459): птушка названа так паводле прыгажосці пер'яў і мілавіднасці.

Укр. *омеліох* 'жаўтаносы дрозд, *Turdus viscivulus*', гуц. *омелюха*.

Мілы, *мілыі*, *мэлы* 'які выклікае прыемнае ўражанне', 'абаяльны', 'дарагі, любімы', 'каханы', *міленькі*, *мілюсьенькі*, *мілэхенькі*, *мілётэнькі*, *мілюхні* 'тс' (ТСБМ, Нас., Шат., Бяльк., Кліх, ТС, Сл. ПЗБ, Нар. Гом.), ст.-бел. *милъ*, *милый* 'любы, любімы, дарагі, вельмі блізкі, прыемны, паважаны' (Булахаў, Гіст., 132). Укр. *милий*, рус. *милый*, *мил*, польск., н.-, в.-луж. *milŷ*, чэш., славац. *milŷ*, славен. *mīl*, *mīla*, серб.-харв. *мио/міла*, *міло*, мак., балг. *мил*, ст.-слав. *милъ*. Прасл. *milŷ*. Утворана пры дапамозе суфікса *-lo-* ад і.-е. **mej-* 'сябраваць' (як і *mirŷ*). І.-е. адпаведнікі: літ. *mielas*, *mŷlas* 'мілы, шануюны', *mēilē* 'каханне', *mylėti* 'кахаць', лат. *mīš* 'мілы', ст.-прус. *mijls* 'любы', ст.-інд. *māyas-* 'радасць', ст.-грэч. *μείλιον* 'прыемны падарунак' (Бернекер, 2, 58; Мее, 413, 421; Траўтман, 174; Фасмер, 2, 622). Махэк₂ (363) услед за Р. Раскам выводзіць прасл. *milŷ* са ст.-грэч. *φίλος* (<*bhilos) — неверагодна. Сюды ж *міласць*, *мілысьць* 'велікадушнасць', 'ахвяраванне, дар', 'пачцівы зварот', 'добрадзеіства для бедных і няшчасных' (ТСБМ, Др.-Падб., Бяльк., Яруш.; КЭС, лаг.), брасл. *міласць* 'ласкавасць' (Сл. ПЗБ).

Мільга (м.) 'дробны, крохкі лёд, які ідзе па рэках ледаставам', 'шарош' (Крыў., Дзіс.). Да *мільга* 'дробныя рэчы, дробязь' (гл.). Мена *a>i* адбылася праз рэдуцыраваны гук *ѣ*, характэрны гэтым гаворкам. Не выключана магчымасць супастаўлення лексемы *мільга* з *мільгаць* (гл.).

Мільгаць, *мельгаць*, *мількаць*, *мільгацець* 'паказвацца на кароткі час і знікаць', 'хутка праносіцца адно за адным', 'свяціць каратка, бліскаць' (ТСБМ, Нас., Шат.), *мелькануць*, *мількануць* 'мільгануць' (Нас., Яруш., Бяльк.), *мільгацца* 'мітусіцца' (Жд. 1). Укр. *мелькати*, рус. *мелькать* (а таксама новасіб. *мельгавка* 'малёк', разан. *мельгун*, *мельгуша* 'той, хто падміргвае', 'гарэза'. Відавочна, балтызм. Параўн. літ. *mėrkėti* 'жмурыцца'. Мена *r/l* — магчымая ў балт. мовах (напр. *mirkterėti* і *mirtelėti* 'заморгаць хутка, вочы заплюшчыць і расплюшчыць'. Азванчэнне *k>g* адбылося пад уплывам семантычна блізкай лексемы *міргаць* (гл.).

Мільён 'лік і лічба 1 000 0000', 'вельмі многа, мноства' (ТСБМ, Касп., Яруш.), *міліён* 'тс' (КЭС, лаг.), *мільёнчык*, *мільйнер* 'уладальнік багацця' (ТСБМ), ст.-бел. *миллионъ*, *мелионъ*, *миллионъ* 'мільён' (XVI ст.) запазычаны са ст.-польск. *million* 'тс', якое з с.-лац. *millio*, *-onis* (Булыка, Лекс. запазыч., 154). Аднак аўтары SWO (1980, 478) мяркуюць, што у польск. мову лексема прыйшла з франц. *million* < італ. *millione*, якое з павелічальным суфіксам ад *mille* 'тысяча' (так Марка Пола,

апавядаючы аб кітайцах, ужыў *mille+one* 'тысячышчы' («Звязда», 1.5.1987, 4)).

Мількаваць 'маніць' (свісл., Сл. ПЗБ). Да *памылка*, *-мыліць*, (*па*)*мыліцца*. Параўн. і шальч. *мільнуць* 'памыліцца' (там жа). Мена *мы->мі-* — балтыйскі ўплыў. Да паўн.-прасл. *myliti* 'памыляцца', 'замінаць'.

Мільярд 'лік і лічба 1.000.000.000', *мільярды* 'вялікая колькасць, мноства' (ТСБМ). З рус. *миллиард* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 89), якое з франц. *milliard*, утворанага ў XVIII ст. ад *mille* 'тысяча' + суфікс *-ard*. *Мільярдэр* (ТСБМ), якое, відаць, таксама з рус. мовы, утворанае паводле *мільйнер* < рус. *миллионер* < франц. *millionnaire* (1740 г.).

Мілюга 'малаўрадлівая глеба' (полац., Яшк.). Паўкалька — балтызм, утвораная ад літ. *mėlynas* 'сіні', *mėlis* 'сінь' паводле *сінюга* 'гліністая, падзолістая, неўрадлівая зямля' (шальч., Сл. ПЗБ).

Міля 'дарожная мера даўжыні' (ТСБМ, Бес., Федар. 6, Янк. БП, Яруш.), ст.-бел. *миля* 'міля' (XV ст.), якая ў ВКЛ абазначала 7, 798 км (БелСЭ, 7), запазычана са ст.-польск. *mila* < ст.-в.-ням. *mīla* < лац. *mille (passum)* 'тысяча двойных крокаў' (Чартко, Бел. лінгв. зб., 152; Жураўскі, Бел. мова, 63; Булыка, Лекс. запазыч., 154; Васэрцьер, 150).

Мім 'камічная імправізаваная сцэнка', 'акцёр гэтай сцэнка', 'выканаўца пантамімы' (ТСБМ). З рус. *мим* 'тс', якое, відаць, праз франц. *mime* 'тс' (XVIII ст.) са ст.-грэч. *μίμος* 'пераймальнік, імітатар'.

Міма 'не спыняючыся, не затрымліваючыся пасля чаго-небудзь', 'каля, побач' (ТСБМ, Яруш., Кліх; наст., Сл. ПЗБ), *мімо* 'акрамя, паміма' (ТС), *мімаходзь* 'мімаходам' (карм., Мат. Гом.). Укр. *мімо*, рус. *мімо*, *німо*, ст.-польск. *mito*, *nito*, *ito*, *tiemo*, *tiemo* (як і н.-луж. і славен.), каш. *mitō*, славін. *mjivo*, палаб. *maimŷ*, в.-луж. *nito*, арх. *mito*, чэш. *mito*, *ito*, мар. *mitová*, *mitové*, славац. *mito*, славен. *mito*, *mito*, *teto*, *tet*, *tipo*, серб.-харв. *мімо*, макед. у прэфіксе: *мимолетен*, балг. арх. *мимо*, ст.-слав. *мимо*. Значэнні: 'каля, побач', 'без', 'акрамя', 'супраць', 'нягледзячы на', 'над-, вышэй-, больш за', 'у параўнанні з іншымі'. Прасл. *mito* з'яўляецца прыслоўем, утвораным ад дзеяслова *mi-noti* пры дапамозе суфікса *-to*, як бел. *крычма*, *дарма* і інш. (Міклашыч, 197; Бернекер, 2, 59; Зубаты, Studie, 412; Фасмер, 2, 622; ESSJ SG, 1, 112—114; БЕР, 3, 798; у іншых слав. мовах: Шлівіч-Шымшыч, ЗФЛ, 3, 1960, 135—152; Рытталъ, Rog. jez., 2, 1972, 72—82; Кочыш, Kult. sl., 1, 1971, 14—17).

Міміка 'рухі мышцаў твару', 'мастацтва выражаць пачуцці і настрой рухамі мышцаў твару' (ТСБМ). Паводле Крукоў-

скага (Уплыў, 77), з рус. мовы. Далей указваюць на ст.-грэч. крыніцу запазычання (Ин. сл. 16, 321) μιμιχός 'мімічны'. У сапраўднасці ж з с.-лац. *ars mimica* 'мастацтва жэстаў', якое са ст.-грэч. μιμιχί τέχνη 'тэ'.

Мімоза (суб)трапічная расліна *Mimosa pudica*, 'крыўдлівая, сарамлівая асоба', 'ленкаранская акацыя, *Caagana Lam.*' З рус. *мимоза* 'тэ' (Крукоўскі, Уплыў, 88). Да *мим* (гл.). Матывацыя: пры дотыку да лісткаў яны згортваюцца, «мяняюць твар». Паводле формы — з лац. або франц. мовы (параўн. франц. *plante mimeuse* 'недатыка, незачэпа').

Міна₁ 'снарад з выбуховым рэчывам' (ТСБМ, Яруш.). З польск. *mina* 'тэ' (Клюге, Poln., 77), якое з новав.-ням. *Mine* 'падземны ход'; апошнія ў XVII ст. з франц. *mine* <с.-лац. *mina* 'руднік' <с.-ірл. *mēin*, уэльск. *twyn* 'руда' (Гамільшэг, 613; Клюге²⁰, 479).

Міна₂ 'выраз твару' (ТСБМ, Нас., ТС; КЭС, лаг.), *міны* 'тэ', (Грыг.). З польск. *mina* ці з рус. *мина* 'тэ', якія (праз ням. *Miene* 'тэ', XVII ст.) з франц. *mine* 'тэ' (Фасмер, 2, 623; SWO, 1980, 479; Даза, 477) ці італ. *mina* <лац. *mima* 'актрыса-мім'.

Мінавіцы (мн.) 'кружны шлях' (Кліх), 'наўкол, кругом' (ваўк., Сцяшк. Сл.). З польск. *tańowiec, tańowisko* 'бездарожжа', 'невядомы, ілюзорны пераход', 'пабочная памылковая дарога'. Да *манá, падман* (гл.). Пачатковае *мі-* (замест *ма-*) пад уплывам абмінўца, *мінўць*.

Мінарэт 'вежа мячэці' (ТСБМ). У літар. бел. мову прыйшло з польск. *minaret* або з рус. *минарет*, якія (праз ням. *Minarett* ці франц. *minaret*) прыйшлі з тур. *minare* <араб. *mināra* 'мінарет', — першапачаткова *tanāra* 'месца, дзе гарыць агонь або ёсць святло, маяк' (Фасмер, 2, 623). Аднак ёсць тур. *minaret* 'месца на вежы, з якога муэдзін зывае на малітву'. Відавочна, лексема магла б быць вядомай у бел. гаворках тых населеных пунктаў, дзе пражывалі бел. татары.

Мінаць 'праходзіць побач' (Нас., Шат., Касп., Растарг.), 'абыходзіць' (вільн., Сл. ПЗБ; ТС), 'прапускаць, абганяць' (паўд.-усх., КЭС), *мінацца* 'сустракацца' (Нас.), 'праяжджаць, праходзіць міма' (Растарг., ТС; стаўбц., Сл. ПЗБ). Да *мінўць* (гл.).

Міндаль₁ 'расліна і плады *Amigdalus*' (ТСБМ). З рус. *миндаль* (Крукоўскі, Уплыў, 73), якое з польск. *migdał* з другаснай назалізацыяй пад уплывам *м-* (Фасмер, 2, 623). З рус. мовы і *міндальна* 'залоза ў глотцы', 'жаўлак у горнай пародзе' (ТСБМ, БелСЭ, 7).

Міндаль₂ 'медаль' (Шат.). З *медаль* (гл.); -*м-* пад уплывам другаснай назалізацыі з пачатковага *м-*.

Мінджа 'маўклівы чалавек' (шчуч., Сцяшк. Сл.). Балтызм. Параўн. літ. *mindzoti* 'ненавідзец, пагарджаць, грэбаваць'.

Міндрук 'свіны страўнік' (тураў., Выг. дыс.; ТС). З польск. *minderak, miderak* 'скураны фартух', 'ліф, гарсэцік', якое з ням. *Mieder* 'тэ'. Суфікс, як у *каўбўк*, бар. *каўбўх* 'страўнік жывёлы', драг. *тэльбўх* 'вялікі жывот', 'страўнік'.

Мінерал 'прыроднае неарганічнае злучэнне (крысталь) — частка зямной кары' (ТСБМ). З рус. *минерал* 'тэ' (Крукоўскі, Уплыў, 87), у якой праз ням. *Mineral* (з XVI ст.) або франц. *minéral* <с.-лац. (*aes*) *minerāle* 'руда з шахты' (Фасмер, 2, 623—624). Роднаснае да *міна₁* (гл.). Сюды ж палес. *мінералка* 'жоўтая пясчаная глеба' (Выг. дыс.).

Мінея 'царкоўная кніга з тэкстам набажэнстваў на кожны дзень месяца, якая змяшчае і жыцці святых, апавяданні аб царкоўных святах' (ТСБМ). Ст.-рус. *миней* 'тэ' (XI ст.), запазычанае з с.-грэч. μηναιον, мн. л. μηναια 'месячныя' (Праабражэнскі, 1, 537; Фасмер, 2, 624).

Мінены (мн. л.), -*аў* 'узоры на тканіне, вытканай у чатыры ніты', *мінены(а)* 'які мае колеры вяскелкі' (Бяльк.) — калька з балт. моў, параўн. літ. *marginys* 'узор' — *marguoti* 'мільгацець'. Да *мянйць, мянйца*. Параўн. таксама зах.-рус. асташк. *меннётся* 'блішчэць'.

Мінер 'спецыяліст па міннай справе — мініраванню і размініраванню' (ТСБМ). З рус. *мінер* 'тэ', якое з франц. *sapleur mineur* 'сапёр'. Да *міна₁* (гл.). Сюды ж віц. *міноршчык* 'мінер' (Бел. хр. дыял.).

Мінімум 'найменшая колькасць, сама менш, мінімальна', 'сукупнасць ведаў або мерапрыемстваў, неабходных у якой-небудзь галіне' (ТСБМ). Праз польск. ці рус. мову з лац. *minimum* 'вельмі мала', 'зусім не', 'менш за ўсё'.

Міністр 'член урада, які стаіць на чале міністэрства' (ТСБМ), *міністар* 'тэ' (Яруш.), *мінісьцер* 'тэ' (Шат.) паходзяць з польск. *minister* 'тэ', а сучаснае бел. — з рус. *министр*, якія з франц. *ministre* 'тэ' <лац. *minister* 'які дапамагае, садзейнічае', 'падручны, слуга, памагаты'. Ст.-бел. *минист(е)ръ* 'пратэстанцкі свяшчэннік', 'асоба, якая прычашчае' (XVI ст.) са ст.-польск. *minister* 'тэ' <лац. *minister* 'служыцель культуры' (Булыка, Лекс. запазыч., 172).

Мініяюра 'невялікі рысунак або размаляваная закладка ў старадаўняй кнізе', 'мастацкі твор малой формы' (ТСБМ). З польск. *miniatura (minjatura)* 'партрэцік', 'пачатковая літара на старажытных рукапісах, аздобленая лісткамі, кветкамі, птушкамі', якое з італ. *miniatura* <італ. *miniare* <лац. *miniare* 'маляваць мініум', г. зн. 'сурыкам (або кінаварам)'. Сучасная

бел. лексема аформлена паводле рус. *миниатюра* 'тс' (бо яшчэ ў Крукоўскага (Уплыў, 77) *мініятурны*, а не *мініяцюрны*).

Мінніца 'манетны двор' (Гарб.). З польск. *minnica*, *tepnica* 'тс' і 'грош', якое са ст.-в.-ням. *muniza* (>ням. *Münze*) <лац. *monēta* (Брукнер, 328). Гл. *манэта*.

Міног, *мінога*, *мянёга* 'рыбападобная жывёліна ручайная, марская, якая сваёй формай нагадвае вугра, *Lampetra planeri* L., *Lampetra fluviatilis* L., *Lampetra mariae* Berg.' (ТСБМ, Інстр. II, ТС, Жук.; астрав., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *миногъ* 'мінога' (XVII ст.). Запазычана са ст.-польск. *minog* 'тс', якое з с.-в.-ням. *minouge* 'дзевяцівокі' — гэта рыба апрача вачэй мае збоку па адной ноздрыне і па сем жабравых шчылін (Булыка, Лекс. запазыч., 145; Варш. сл., 2, 991).

Мінор 'музычны лад, акорд якога грунтуецца на малой тэрцыі', 'сумны, прыгнечаны настрой' (ТСБМ). З рус. *минор* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 84), якое з франц. *mineure* 'малая тэрцыя', 'сумны' ці з італ. *minore* 'тс', якое з лац. *minor* 'меншы'. Слова магло прыйсці і праз польск. мову.

***Мінталіць**, *мынтылаты* 'махаць, размахваць, матляць' (Клім.). Да *матлаць* (гл.) з другаснай назалізацыяй пад уплывам наступнага -т-.

Мінтрэга 'затрымка, трывога, нечаканы клопат', 'перашкода' (глыб., Сл. ПЗБ; КЭС, лаг), *мінтрэжыць* 'хваляваць, трывожыць' (Шат., ТС; докш., Янк. Мат.). Да *мінтрэга* (гл.). Другасная назалізацыя (-н-) і выпадзенне -н- перад -га.

Мінтэрка 'гайка' (Касп.). З *мутэрка* (гл.). З польск. *muterka* <*mutra* 'тс', якое з ням. *Mutter* 'тс'. Другасная назалізацыя (-н-).

Мінўлька 'чмель' (трак., Сл. ПЗБ). З +ка-*манулька* 'чмелік', якое да літ. *katānė* 'чмель', ст.-прус. *katnet* 'конь'. Пачатковае *мі-* (замест *ма-*) пад уплывам *мінўшкі* 'канюшына'.

Мінус 'знак аднімання ад лічбы', 'недахоп, адмоўны бок' (ТСБМ), ст.-бел. *минусъ* 'мінус' (XVII ст.) запазычана са ст.-польск. *minus*, якое з лац. *minus* 'менш' (Булыка, Лекс. запазыч., 154). Магчыма і другое запазычанне праз рус. мову (Крукоўскі, Уплыў, 77).

Мінўта, *мінўтка*, *мінўціна*, *мінуціначка*, *мінўта*, *мінўтка*, *мінўтына* 'хвілінка, адзінка часу ў 60 секунд' (Нас., ТСБМ, Касп., Бяльк., Шат., Сл. ПЗБ, ТС, Ян., Мат. Гом., Бес.; віл., Жыв. сл.; драг., КЭС), 'вельмі хутка' (Сл. ПЗБ), ст.-бел. *минута* 'мінута', 'кароткая выписка, копія' (XV ст.) запазычана са ст.-польск. *minuta* 'тс', якое з лац. *minuta* 'маленькая, нязначная, дробязная' — скарачэнне выражэння *pars minuta prima* (Фасмер, 2, 625; Піўтарак, Бел. лекс., 134; Булыка, Лекс. запазыч., 156).

Мінўшчына 'мінулае, былое', 'старадаўнасць' (ТСБМ, Яруш., Бяльк.). Відавочна, ад ст.-рус. *минуший* 'прошлы'. Параўн. таксама рус. смал. *минувáлый* 'мінулы', *минувáться* 'мінуць, прайсці'.

Мінўха 'пропуск пры сяўбе, касьбе' (Мат. Гом., Ян.), *мінўха*, *менюха*, *мінюха*, *мынўха* 'памылка пры накіданні асновы і бёрда, калі прапушчана адна трысціначка' (Уладз.; мазыр., петрык., Шатал.). Польск. *ominucha* 'тс'. Бел.-польск. ізал. (Фаліньска, 136). Да *мінўць* (гл.).

Мінўць 'прайсці, праехаць міма', 'пазбегнуць', 'скончыцца', 'споўніцца', 'прапусціць' (ТСБМ, Нас., Бяльк., ТС, Сл. ПЗБ), *мінўцца* 'адысці ў мінулае', 'здохнуць, прапасці' (карэліц., Сл. ПЗБ, Нар. словатв.), драг. *мынўтыся* 'размінуцца' (Лучыц-Федарэц). Укр. *минўти*, рус. *минўть*, *миновáть*, польск. *minąc*, н.-луж. *minuś*, в.-луж. *minuć so*, чэш. *minouti*, ст.-чэш. *minovati*, славац. *minúť*, славен. *miniti*, серб.-харв. *минути*, мак., балг. *мине*, *минува*, ст.-слав. *минѣти*, *миновати*. Прасл. *minoti*. Магчыма, кельтызм. Параўн. с.-уэльск. *munet*, гальск. *Moenus* 'Майн', а таксама лац. *teāre* 'ісці, праходзіць'. Да і.-е. **mei-*/**min-*/*toin 'ісці' (Бернекер, 2, 59; Сольмсэн, KZ, 37, 582; Фасмер, 2, 624). Першапачаткова (паводле Махэка, 364) мела значэнне 'сустракацца з некім', але пазней у славян стала абазначаць 'сустракацца без прыпынку, праходзіць'.

Мінўшкі, 'мінушкі звычайныя, *Chrysosplenium alternifolium* L.' брэсц. *лянюшкі*, *мінушкі*, віц. *мянюшкі*, гродз. *мянюшкі* 'тс' (Кіс.). Да *мінўць* (гл.). Матывацыя: хвароба (жаўтуха, кашаль, мочаспусканне) мінала, праходзіла пасля лячэння яе гэтай раслінай. Параўн. бел. *грыжавая трава*, *пухлінавая трава*, *залацянка*. Аб іншых назвах гэтай расліны гл. Лучыц-Федарэц, БЛ, 14, 68—69. Сюды ж пін. *мінўшка* 'селязёнка' (Сл. Брэс.).

Мінўшкі₂ 'свінакроп звычайны, *Spergula vulgaris* Boen.' (мін., Кіс., Інстр. II). Няясна. Відаць, у выніку пераносу з *мінўшкі₁*. Матывацыя (?).

Мінўшкі₃ 'раллявая канюшына, *Trifolium arvense* L.' (глыб., Сл. ПЗБ). У выніку кантамінацыі *мінўшкі₁* і *каманіца₁* (*каманічнік*, польск. *kotonicznik* 'канюшына з жоўтымі кветкамі').

Мінчавáцца 'хвалявацца, трывожыцца' (Ян.). Няясна. Магчыма, з польск. *mczyc się* 'мучыцца', 'дакучаць, назаліць'.

Мір, 'згода, адсутнасць сваркі, вайны', 'спакой, цішыня' (ТСБМ, Яруш., Шат., Бяльк.; драг., КЭС), *мірнасць* 'спакой' (Нас., Гарэц.), *міравая* 'мірнае вырашэнне спрэчкі' (ТСБМ, Др.-Падб.). Укр., рус. *мир*, польск. *mir*, *tier*, н.-, в.-луж. *těr*, чэш. *tír*, славац. *tier*, славен. *tír*, серб.-харв. *mir*, макед.

мир, балг. мир (эт), ст.-слав. миръ. Прасл. *mirъ*, а таксама *merъ*, паводле сведчанняў з польск., славац., ст.-чэш. і харв. моў, утвораныя пры дапамозе суф. -r-. I.-е. адпаведнікі: ст.-літ. *mieras*, лат. *miērs* 'спакой, цішыня', якія Буга (Rinkt., 1, 352—353) лічыць слав. запазычаннямі, алб. *mirē* 'добры', ст.-інд. *mitras* 'сябар'. Да і.-е. **mej-* 'сябраваць, звязваць' (Бернекер, 2, 60; Траўтман, 175; Фасмер, 2, 626; Бязлай, 2, 185). Махэк₂ (364) у якасці крыніцы паходжання прасл. *mirъ* прапануе літ. *rimti*, *rimóti* 'сціхаць, заспакойвацца, быць спакойным', у якіх адбылася перастаноўка зычных асновы *r — m > m-r*. Мала верагоднай з'яўляецца версія аб суаднясенні прасл. *mirъ* і *milъ* паміж сабою (протал.-е. неадрозненне *l — r*, гл. F. Specht, Der Ursprung der indogerm. Deklination. Göttingen, 1947, 318—320) і з лац. *mitis* 'ціхі, лагодны, рахмань', ст.-інд. *mitráh* 'сябар, прыяцель, Мітра'. Апошнія падтрымліваецца Пухвелем (Études mithriaque, 1978, Tegegan — Liege, 335—343), які мяркуе, што прасл. *mirъ* трэба разглядаць як утворанае з **mitro-*/**mitru* (або **meuro-*/**meyru-*) — з таго ж караня, што і імя Мітры, а не як запазычанае з іран. (скіфск.) *mihro, як сцвярджае Траймер (Wiener slav. Jahrb., 14, 1967—1968, 77). Варбат (ОЛА-1979, 327), падтрымліваючы даследаванні Тапарова (Pratidānam. The Hague-Paris, 1968, 109—113; ён жа, Semiotyka i struktura tekstu, Wrocław etc., 1973, 366—370) і бачачы ў семантыцы і фразеалогіі прасл. *mirъ* старажытныя і.-е. уяўленні (уобразе інда-іранскага Мітры) аб сацыяльнай арганізацыі як выніку дамоўленасці, аб стане сяброўства, мяркуе, што каш. *m'ira* 'жаніх', *mirota* 'малая' — рэлікты старажытнай семантыкі *mirъ* 'дагавор (шлюбны)', а *miriti абазначала 'заключаць дагавор'. Тапароў (Этимология-1967, 18—21) гаворыць аб Мітры як аб аб'яднальніку людзей у сацыяльную структуру, рус. *в мир* у формуле *Mit(h)ra-yat-*, у якой **yat-* першасна азначала 'збіраць, згуртоўваць', і мяркуе, што верагоднай можа быць адпаведная прасл. формула тыпу *mirъ jatiti 'збіраць людзей у грамаду' або **miromъ (mirъmъ) jatiti se* 'збірацца грамадою'. Цалкам здавальняючай з'яўляецца этымалогія Мартынава (36. Аванесаву, 188—190): ён, абспіраючыся на словаўтваральную структуру лексем з *r*-суфіксам і *u*-асновай, прыводзіць паралель да прасл. *zbrēti* — *zirъ*, *vbreti* — *virъ* таксама і *myēti* 'паміраць' — *mirъ* (сувязь паміж *mirъ* і *myēti* гл., напрыклад, у славен. *mirl* 'маўчы', *zamrēti* 'анямець'). Сюды ж *mirbiца*, *mirbiць* 'наладжваць мірныя адносіны' (ТСБМ, ТС), *mirbильнік* 'той, хто мірыць' (Бяльк.).

Мір₂ 'сельская грамада', 'народ, людзі', 'свет' (ТСБМ, Шат., Мат. Гом., Ян., ТС; пух., Нар. сл.; стаўбц., в.-дзв., Сл. ПЗБ).

З рус. *мир* 'сельская грамада', якое развілося са значэння 'мір, мірная суполка, згуртаванне' у *мір₁* (гл.). Пух. *мір* 'мноства' (Жыв. сл.) развілося з *мір₂*.

Мір₃ 'маруна, павіліца сапраўдная, Galium verum L.' (маг., Кіс.; Дэмб. 1). Да *мір₁*, *мірны* 'сяброўскі, дружны'. Матывацыя: лісты і плады лёгка чапляюцца да іншых раслін, прытуляюцца, як да сяброў, прыліпаюць. Адсюль і іншыя адпаведныя назвы: чэш. *řítula*, польск. *przytulia*, лях. *řítulek*, рус. *дереза*, чэш. *lepenice*, *leporovica*, мар. *lipkač*, укр. *липчаца*.

Міра 'пахучы алей, які ўжываецца ў хрысціянскіх абрадах' (ТСБМ), *міравіць*, *міраваньне* 'памазанне мірам' (Шат.), адным *мірам* *мірованы* (Ян.), ст.-бел. *миро*, *миро* са ст.-рус., ст.-слав. *міро*, якое са ст.-грэч. *μύρον* 'міра, памазанне, націранне' (Фасмер, 2, 626; Булька, БЛ, 9, 27).

Міравіны 'мір, прымірэнне, канец сваркі' (Шат.). Беларуская. Да *міравы* <ст.-рус. *мировати* 'мірыцца, заключаць мір' <*мір₁* (гл.).

Міраві 'вельмі добры, выдатны, цудоўны' (ТСБМ; міёр., Нар. сл.). З рус. *мировой* 'тс', параўн. ст.-рус. *мировати* 'жыць у міры, добра ладзіць'.

Міраж 'аптычная з'ява ў атмасферы', (перан.) 'тое, што не адпавядае рэчаіснасці, што не можа здзейсніцца' (ТСБМ). Праз рус. *мираж* (Крукоўскі, Уплыў, 77) ці польск. *miraż* з франц. *mirage* 'тс' <лац. *mirari* 'здзіўляцца'.

Мірл 'хуткае марганне, шаволенне' (Нас., ТСБМ; месісл., Нар. лекс.). Да *міраць* (гл.).

Міргіць, *міргіць* 'маргаць, падморгаваць', 'мігаць, мігацець', 'свяціць няроўным бляскам' (ТСБМ, Нас., Яруш., Шат., Касп., Растарг., Сл. ПЗБ), 'рухаць вачыма ці пальцамі' (КЭС, лаг.), *міргіць* швянч 'падміргнуць', астрав. 'адмысці ў мінулае' (Сл. ПЗБ), *міргіць* (Бяльк.) шчуч. *міргіць* 'мігцець, мігацець' (Нар. лекс.). Балтызм. Параўн. літ. *mirgėti*, *mirguoti* 'мігацець, ззяць, мітусіцца' (Грынавяцкене, Сл. ПЗБ, 3, 69; Зданцэвіч, LP, 1960, 344). Сюды ж *міргун* 'маргун' (Нас.), *міргівы* 'які часта маргае' (Нар. Гом.). Гл. таксама *маргацець*.

Міргіць 'іржаць' (калінк., ДАБМ, к. 299), *міргіць* 'бакас, Capella gallinada' (дзятл., Сл. ПЗБ). Да *маркаць*, *меркетіць* <*маркач*, *маркаль* (гл.). Матывацыя: птушка названа паводле голасу, які яна выдае ў час палёту, падобнага да казлінага. Параўн. у сувязі з гэтым польск. *koziutek*, *baraniec* 'бакас'.

Мірон₁, *міронка* 'вусач, Barbus, barbus L.' (бас. Дняпра, Жук.; Дэмб. 2; ТСБМ), рус. *мирон*, *мерён*, *мерёна* 'вусач, Cyprinus barbus', пск. 'ялец, Squalius leuciscus L.' наўг., пск.

'галавень', *Squalius cerhalus* L.'. Не зусім ясна. Міклашыч (202), Мацэнаўэр (LF, 10, 325), Фасмер (Этюдс, 130) у якасці крыніцы прыводзяць ст.-грэч. *μύρανα* 'марскі вугор', што больш адпавядала б ст.-рус. *мѣрена* 'пячкур', 'вусач' (XVI ст.) і *морона* (XIV ст.). Непераканаўча Праабражэнскі (1, 538), які выводзіць назву рыбы з імя Антон.

Мірога 'людзі, грамадства' (ТС). Да *мір₂*. Аб суфіксе *-ога* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 205.

Мірошнік 'мельнік' (паўд.-усх., КЭС). З укр. *мірошник* 'тс' (Фасмер, 2, 627). Аднак семантычна набліжаецца да укр., паўд.-рус. *борошно* 'мука', укр. *борошнітися* 'пэчкацца мукой', рус. арханг. *бóрошно* 'на высокім месцы' (дзе звычайна стаялі ветракі), хаця цяжка растлумачыць вакалізм кораня. Імавернасць пераходу *мо->мі-* пацвярджаецца аналагічнай з'явай у *мірусьцець* (гл.). Да *мены б>м* параўн., напрыклад, укр. чарніг. *мирлуга* — *бярлога*. Аўтары ЕСУМ (3, 481) звязваюць яго, аднак, з дзеясловам *мэряти* 'мераць'.

Мірра 'духмяная смала ў кары некаторых афрыканска-аравійскіх дрэў (напр., *Balsamea turga*)'. Праз рус. або польск. мовы з лац. *mirra* < *myrra* < *myrrha* 'мірра', якія са ст.-грэч. *μύρρα* 'куст бальзаму' < ст.-семіцк. *murr* 'горкі' (Васэрцыер, 158).

Мірс 'страх, які даводзіць чалавека да непрытомнасці' (Карскі, Труды). Балтызм, які Карскі (там жа, 393) супастаўляе з літ. *mirksóti*, *mirksai* 'сядзець з напаяраспльшчанымі вачамі' або з *miřti* 'паміраць'. Лаўчутэ (Балтизмы, 145) адносіць гэту лексему да слоў, паходжанне якіх аргументавана недастаткова.

Мірт, *мірта* 'паўднёвая расліна, *Myrtus communis*' (ТСБМ, Яруш., Сл. ПЗБ), ст.-слав. *мирътъ* 'тс' (Пацлава, *Palaeoslovenica*, 120). Паводле Крукоўскага (Уплыў, 88), запазычана з рус. мовы. Аднак яшчэ ст.-бел. *мирта* 'тс' (XVII ст.), якое было запазычана са ст.-польск. *mirta* < лац. *mirta*, *myrta* (Булыка, Лекс. запазыч., 148) < ст.-грэч. *μύρτος* 'дрэва мірта' < *μύρρα* — гл. *мірра*. Сюды ж ст.-бел. *мирсина* (Булыка, БЛ, 9, 30).

Мірун (іран.) 'стары халасцяк' (Сцяц.; ваўк., Сцяшк. Сл.). Каш. *m'ra* 'жаніх, малады', *miřota* 'маладая'. Да прасл. *miriti* 'закрываць шлюбны дагавор' (Варбот, ОЛА-1979, 327—328).

Мірусьцець 'імжэць' (ТС). З *морась* 'імжа' (гл.) з устаўным -т- (гл. Карскі, 1, 360). Магчыма, аналагічным будзе рус. ярасл. *мóрость*, *мóрост* 'шэрань, іней', *мóросно* 'хмурна, туманна'. Аб пераходзе *о>і* гл. Карскі, 1, 159—160.

Міс 'між' (Жд. 1). Да *міз* (гл.).

Міса, *міса*, *міска*, *мыска*, *мэска* 'гліняная, металічная або

выдзеўбаная з наросту на дрэве шырокая і глыбокая, круглай формы пасудзіна для яды', 'таз' (ТСБМ, Яруш., Дразд., Шат., В.В., Сцяшк., Грыг., Бес., Яруш., Касп., Бяльк., Мат. Гом., Сл. ПЗБ, ТС, Ян.), *місачка*, *мысочка*, 'пачатак матачніка', 'чарачка ў сотах' (бяроз., Анох.; нараўл., браг., ЛАПП), лаг. 'пладаножка жолуда' (Шатал.), ст.-бел. *міса* 'міса'. Укр. *міса*, *міска*, рус. *міска*, *миса*, польск. *misa*, чэш. *misa*, славац. *misa*, макед., балг. *миса*, ст.-слав. *миса* — старажытнае запазычанне з нар.-лац. *mēsa* 'стол' < лац. *mēnsa* 'тс' (Бернекер, 2, 61; Брукнер, 338; Фасмер, 2, 627; Махэкз, 364), магчыма, праз гоц. *mēs* 'стол' (Мее — Ваян, 47; Брукнер, *AslPh*, 42, 142).

Місія 'заданне, даручэнне', 'высокае прызначэнне', 'дыпламатычнае прадстаўніцтва', 'місіянерская арганізацыя' (ТСБМ). Паводле Крукоўскага (Уплыў, 77), запазычана з рус. мовы. Аднак яшчэ ст.-бел. *миссия* 'дэлегацыя, пасланая ў іншую краіну са спецыяльнай мэтай' (XVII ст.) са ст.-польск. *misya*, *missya*, якое з с.-лац. *missio* 'адпраўленне' < лац. *mittere* 'пасылаць' (Булыка, Лекс. запазыч., 32).

Місто 'горад' (Клім., Булг.) *місто* 'тс' (Д.-З., Пін.). Да *мэста* (гл.).

Містрыня 'кіраўнік дома, ключніца' (Нас.). Да *ахмістрыня* (гл.).

Містрыпінка 'рухавая, гаваркая асоба з тоненькім галаском' (полац., Нар. лекс.). Няясна.

Містыка 'вера ў надпрыродныя, таямнічыя сілы і зносіны з імі чалавека', 'нешта загадкавае, нерастлумачальнае' (ТСБМ). З рус. мовы (Крукоўскі, Уплыў, 77), якое праз зах.-еўр. мовы прыйшло са ст.-грэч. *μυστικός* 'таямнічы'. Не выключана ў якасці пасрэдніцы польск. мова, як у лексемы *містэрыя* 'тайныя абрады ў гонар бажства ў старажытных краінах', 'рэлігійная драма ў сярэдня вякі', ст.-бел. *мистэрия* 'містэрыя, таінства' (XVI ст.), якое са ст.-польск. *mysteryjum* < с.-ням. *Mysterium* (мн. л. *Mysteria*) < лац. *mysterium* < ст.-грэч. *μυστήριον* 'тайна, таінства' (Булыка, Лекс. запазыч., 179; Фасмер, 2, 627) < ст.-грэч. *μύω* 'закрываю вочы, стульваю губы'.

Місціок, *місьціок* 'мастак, майстар, знаўца', 'зух' (Нас., Грыг., Бяльк.; паўд.-усх., КЭС), укр. *мистюк*, рус. *мастюк*. Параўн. яшчэ бел. *мастак*. Усе з'яўляюцца пераўтварэннем са ст.-бел. *майстеръ*, *майстръ*, *мастеръ*, *мистръ*, *мийстръ* 'майстар, начальнік, правіцель', 'настаўнік', 'кат', якія праз ст.-польск. мову прыйшлі з с.-в.-ням. *meister* < лац. *magister*

'правіцель; кіраўнік, настаўнік' (Карскі, Труды, 312; Жураўскі, Бел. мова, 61; Булыка, Лекс. запазыч., 189).

Misógia 'вар'ят' (Шат.), рус. *мишійгнер* 'дурны, юродзівы'. З ідыш *ein Meschuggener* (чэш. *mišuge, mešuge* 'тс'), якое са ст.-яўр. *mesuggah* (Шатэрнік, 158; Фасмер, 2, 630). Не выключана магчымасць кантамінацыі ідыш і слова, утворанага (накшталт чэш. *misogyn* 'жанчынаненавіснік') са ст.-грэч. *μισῶ* 'ненавідзец' і *γυνή* 'жанчына'.

Mita 'капец бульбы' (петрык., Выг. дыс.; мазыр., 3 нар. сл.). Праз польск. (паморск., варм.-мазурск.), каш. *mita* 'тс', якія з н.-ням., с.-гал. *mite* (ням. *Miete*) <лац. *mēta foeni* 'стог, сцірта' <*mēta* 'конус, піраміда' (Басара, Terminol., 2, 60; Васэрцьер, 152). Гл. таксама *meta*.

Міталем, міталям, мѣталям, мітэлем, міцеллем хутка, у момант, мігам, што ёсць сілы' (Бяльк., ТС, слонім., Жыв. сл.; жытк., Жыв.; рэч., нараўл., Мат. Гом.; Ян.), драг. *мѣтылѣм літэ* (пра адзенне) 'хутка, ушчэнт рвацца, зношвацца' (Лучыц-Федарэц). Балтызм. Параўн. *mituliuoti* 'здыхаць', 'знікаць', *ni-mituliuoti* 'знікнуць'.

Мітальнік, мігальніца 'непаседлівы, вярціхвост(ка)' (міёр., 3 нар. сл.). Да *мятацы* (гл.).

Мітарства 'пакута, мука' (Ян.). З рус. *мытарство* 'тс' (ад старавераў).

Мітата 'калок, слуп' (воран.) — рэдуплікацыйнае ад літ. *miētas* 'тс' (Грынавяцкене, LKK, 16, 183)

Міта́ца, зьміта́ца 'вылецеўшы з вулля, садзіца (пра рой)', *метавішча, мітавішча* 'месца, дзе сеў рой', 'месца, дзе на пашы начуюць коні' (слаўг., Нар. сл.). Да *мятацы* (гл.).

Мітаць 'хутка насіць, вазіць, цягаць што-небудзь', 'хутка есці' (Крыў., Са сл. Дзіс.). Балтызм. Параўн. *mitrūs* 'хуткі, лоўкі', *mitrinti* 'рабіць хутка, лоўка, умела'.

Міткаль 'самая простая баваўняная тканіна' (ТСБМ), рус., укр., ст.-рус. *миткаль*, запазычанае з чагат. *mitkal* 'тс' <перс. *metqal* 'тканіна' або з араб. *mitakāli* (Міклашыч, 198; Бернекер, 2, 63; Фасмер, 2, 629).

Мітра 'галаўны ўбор вышэйшага духавенства' (ТСБМ), ст.-бел. *митра* 'тс' (пач. XVI ст.), ст.-рус. *митра* 'тс', 'павязка', 'галаўны ўбор', 'карона' — з с.-грэч. *μίτρα* 'павязка', 'пояс', 'чалма' (Фасмер, Этюды, 126).

Мітрапаліт 'вышэйшы праваслаўны епіскап' (ТСБМ), ст.-бел. *метрополита* 'тс' (пач. XVII ст.), якое са ст.-польск. *metropolita* <лац. *mētropolita* (Булыка, Лекс. запазыч., 172). Аднак суч. бел. са ст.-рус. *митрополитъ*, якое са ст.-слав. *митрополитъ* <с.-грэч. *μῆτροπολίτης*, якое з *μῆτροπολις* 'сталіца, рэзідэнцыя' (Фасмер, Этюды, 127).

Мітрэнга, мітрэ́нга, мітрэ́нка, в.-дзв. *мітрэ́га* 'трывога, хваляванне, непакой, сумятня, разлад, турбота, шум, перападох, перашкода, прыгода', бялын. 'вечарынка, бяседа' (ТСБМ, Нас., Касп., Ян. 1, Бір. Дзярж., Сцяшк. Сл., Сл. ПЗБ; гродз., 3 нар. сл.; рагач., КЭС; бялын., Нар. сл.), стол. *замытрэ́шка* 'непакой' (Вярэніч, вусн. паведамл.), *мітрэ́нжыцца, мітрэ́нжыць*, ваўк. *мітрэ́жыць*, чэрв. *мітрэ́жыцца*, трак. *мітрангаваць*, *мітрэ́нжыцца* 'сварка', 'перашкода' (Нас., Сл. ПЗБ, Сцяшк. Сл., Нар. лекс.). З польск. *mitrega* 'перашкода', 'цяганіна' (Шатэрнік, 158; Пальцаў, Лекс. і грам., 38; Кюнэ, Poln., 77), якое ўтварылася пры дапамозе суф. *-ęga* ад *mitr-*, роднаснага з *mitwać* 'блытаць' *mituś* — гл. *мітусь*.

Мітульга́ 'мітусня, мільгаценне' (ТСБМ, Касп.) 'непарадак' (Касп.), 'шпаркасы' (Бяльк.), *міту́нь* 'пра аднаразовае мільганне' (мцісл., Нар. лекс.). Да *мітусь* (гл.). Аб суфіксе *-га* (<*д-а*) гл. Слаўскі; SP, 1, 70.

Мітульга́ 'матылёк' (Гарэц., Нас., Др.-Падб.). Пад уплывам *мітульга́* ад *матыль* (гл.) пры дапамозе адцягненага суфікса *-га*.

Мітурысы сабіраць 'трызніць з гарачкі' (Бяд.). Няясна. Магчыма, звязана з рус. смал. *митулить* 'расказваць лухту' 'несці лухту', якое, мусіць, можна звязаць з *мітусь* (гл.).

Мітусі́ца, мітузі́ца, мітушы́ца, мытушы́тысь, мытушы́тысь 'хутка і бесперапынку перамяшчацца ў розных напрамках', 'бязладна рухацца, увіхацца', 'мільгаець перад вачыма', 'рабаець, каламуціцца, перамешвацца', 'перашкаджацца', 'свяціць няроўным бляскам', 'салавець', 'збівацца ў размове, губляцца, саромецца' (ТСБМ, Нас., Грыг., Гарэц., Мядзв., Шат., Касп., Бяльк., Растарг., Клім., ТС; наст., пух., іўеў., Сл. ПЗБ; КЭС, лаг.; Крыў., Дзіс.). Рус. *мітусі́ть* 'перамешваць, збіваць з панталыку', 'глядзець адным вокам, жмурыцца', *мітусі́ться* 'мітусіцца', 'хвалявацца', 'рабаець', 'здавацца', смал. *митусá* 'няўрымслівы'. Параўн. таксама рус. *мельтеші́ть* 'мільгаць'. Да *мітусь* (гл.). Карскі (Труды, 393) супастаўляе бел. *мітусі́ць* 'муціць, мяшаць, трывожыць' з літ. *mita, mitas* 'крыло мутніка (венцера)'. Мартынаў (Бел.-укр. ізал., 51) адносіць лексему *мітусі́ца* да балтызмаў перыяду існавання Велікага княства Літоўскага. Лаўчутэ (Балтызмы, 55—56) у якасці балт. крыніцы для бел.-рус. ізалексы падае лат. *mits, mitus* 'мена'.

Мітусь 'лежачы галовамі ў супрацьлеглыя бакі, «валетам»' (лях., Сл. ПЗБ), драг. *намытусь* (Лучыц-Федарэц), *мітуські* 'улукаці' (Жд. 1), *мытусь* 'адзін да аднаго задам' (Кольб., 52). Укр. *мітусь, митьма́*, рус. *митусі́ть* 'падміргваць', ст.-

рус. *митусь*, *митусъ* 'адзін насупраць аднаго' (XIII ст.), ст.-слав. *митѣ* 'напераменку', польск. *mituś*, серб.-харв. *уцѹмит*, *сѹмитице* 'крыж-накрыж'. І.-е. адпаведнікі: лат. *mits*, *mitus*, *mite* 'мена', *mitēt* 'мяняць', *mitezām* 'разам, талакою', ст.-інд. *méthati*, *mithāti* 'чаргуе', *mithás* 'папераменны', авест. *midwa-* 'спараваны', лац. *mūtāre* 'мяняць', *mūtius* 'узаемны', гоц. *missō* 'адзін аднаго' (Зубаты, ІФ, 3, 136; Бернекер, 2, 62; Брукнер, 338—339; Фасмер, 2, 628—629).

Мітынг 'масавы сход' (ТСБМ), *міцінг* 'сход, сходка' (Бяльк.). Праз рус. мову (Крукоўскі, Уплыў, 77) з англ. *meeting* 'сход, сустрэча' (Фасмер, 2, 629).

Мітук 'зłodзей, які можа прыхапіць усё, што ляжыць навідавоку' (КЭС, лаг.). Няясна. Магчыма, балтызм. Параўн. літ. *mit-r-ūs* 'хуткі, спрытны, лоўкі'.

Мітэнка 'жаночая пальчатка без пальцаў' (ТСБМ), рус. *митенка* 'скураная пальчатка'. З франц. *mitaine* 'тс' (праз польск. *mitenka*), якое з нар.-лац. *medietāna 'раздзеленая пасярэдзіне' (Фасмер, 2, 629).

Мітэрка 'драўляны блок, колца, якія прыводзяць у рух катушку ў калаўроце' (Касп.; міёр., Шатал.), 'драўлянае колца для замацавання шпулькі' (прасл., Сл. ПЗБ), 'гайка на вінце' (Нас.). Да *мўтра* (гл.).

Міф 'старажытнае фантастычнае паданне', 'вымысел' (ТСБМ). Кніжнае запазычанне са ст.-грэч. *μῦθος* 'слова, мова, апавяданне, вестка', 'апавяданне пра багоў і герояў', 'байка, казка, вымысел', прыстасаванае да візантыйскага вымаўлення (Фасмер, 2, 629). Праз рус. мову (Крукоўскі, Уплыў, 77). ЕСУМ (3, 486) дапускае сувязь з *mysl*.

Міхіёр 'мачавы пузыр' (беласт., Сл. ПЗБ). Укр. *михір*, *міхур* 'пузыр', рус. *михірь*, ст.-рус. *мѣхирь*, *михирь*, *мѣхирѣ* (*мѣхырѣ*) 'пузыр — орган цела', *membrum virile*, польск. *miecherz*, чэш. *teschúr*, славац. *teschúr*, славен. *tehír*, серб.-харв. *tjèhír*, *мѣхур*, балг. *мехур*. Прасл. *texurg*/*texurg*'ь, *texurg*/*texurg*'ь, якое ад *tèchъ* (Слаўскі, SP, 2, 26 і 28). Да *мех* (гл.).

Міхнідаўка 'непаседлівая, хуткая ў рухах асоба' (Крыў., Дзіс.). Няясна. Магчыма, да *махіць* 'хутка адправіцца, адысці куды-небудзь' <*махаць* (гл.).

***Міхцець**, драг. *мыхтігы* 'стракаець, пералівацца (аб колеры)' (Клім.), 'свяціць няроўным бляскам' (в.-дзв., шальч., Сл. ПЗБ). Да *мігацець*, *мігаць* (гл.).

Міцілка 'спрытная жанчына, якая хаця і не зłodзей, але гатова падхапіць усё тое, што ляжыць навідавоку' (КЭС, лаг.). Да *мітук* (гл.).

Міцыя (іран.) 'імасць, важная асоба' (карэліц., Марц.). Утворана пры дапамозе экспрэсіўнага суфікса *-ц-ыя* (напр., драг. *страмбѹцыя* 'сорам') ад моц 'сіла, важнасць, магутнасць', якое з польск. *тос* 'тс'.

Міцюк, ст.-бел. *митюкъ* 'гунька з лямцу', рус. дан., кубан. *митюк* 'лямцавая падкладка'. З асм.-тур. *müttekîâ* 'падушка' (Булыка, Лекс. запазыч., 123).

Мічалька 'адна з дзвячых вясельных пасада; яе займала сястра маладога: сядзела побач з братам маладога і трымала васковыя свечкі' (ТС). Няясна.

Мічаль, *мічальці* 'абзывацца слабым голасам (пра карову)' (мядз., Нар. сл.; беласт., Сл. ПЗБ), рус. калін. *мичалъ* 'тс'. Да *мычаль*.

Мічман 'воінскае марское званне' (ТСБМ). З рус. *мічман* (з 1710 г.) 'малодшы лейтэнант у флоце', якое з англ. *midshipman* 'марскі кадэт' (Фасмер, 2, 630; Крукоўскі, Уплыў, 83).

Мічысетка 'вотруб'е з пшанічнай мукі' (Грыг.), *мізісітка* 'пшанічная мука', *міжыседка* 'дробнае вотруб'е з пшанічнай мукі' (паўд.-усх., КЭС). З *меж-сітка* <*паміж сітам*.

Мішань 'корм для свіней: мякіна, абмешаная мукой' (кам., Шатал.), *мешынь* 'другі раз пераворанае поле' (Нік. Очерки). Да *мѣшань* (гл.).

Мішка (разм.) 'мядзведзь', 'дзіцячая цацка' (ТСБМ), рус. *Мішка*, *Мишуха* 'мядзведзь'. Табуістычная назва мядзведзя ад імя ўласнага *Міхаіл* (Брандт, РФВ, 7, 61; Фасмер, 2, 631).

Мішкаваць, 'тайком выведваць' (ст.-дар., Нар. сл.), 'шукаць' (гродз. Сцяшк. Сл.). Да *мышкаваць* (гл.).

Мішкаваць 'кватараваць' (іўеў., Сцяшк. Сл.). З польск. *mieszkać* і *zamieszkiwać* 'жыць, пражываць'.

Мішкіні, *мішкінькі* 'абабкі, Leccinum scabrum' (шальч., Сл. ПЗБ), ашм. *мішкінь*, воран. *мяшкінь* 'тс' (Сцяшк. Сл.). З літ. *miškiniai* 'тс' (Грынавяцкене, Сл. ПЗБ, 3, 71).

Мішкулянка 'змешаны пасеў збожжавых культур' (брасл., Сл. ПЗБ). Складанаскарочанае слова, утворанае ад *з-мешанья культуры* пры дапамозе суфікса *-янк-а* (аб ім гл. Сцяцко, Афікс. наз., 180).

Мішні 'замес' (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Да *(за)мясіць* (гл.). Аб суфіксе *-н-я* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 59.

Мішч 'майстар' (Брасл., Сл. ПЗБ). З польск. *mistrz* 'тс' (Мацкевіч, там жа, 3, 71).

Мішўліца 'памыляцца, ашуквацца' (Бяльк.), усх. *мішэніца* 'тс' (КЭС). Да *абмішўліць* (гл.). Параўн. таксама рус. *мшел* (гл. Фасмер, 3, 22).

Мішурá 'пазалочаныя або пасярэбраныя металічныя

ніткі, з яких вирабляюць парчу, галуны і інш.', 'знешняя, падманная бліскучасць' (ТСБМ). З рус. *мишура* 'тс', якое, аднак, не мае надзейнай этымалогіі: мяркуемае араб. *muševvege*, *toğavvıg* 'падробка' не падыходзіць фанетычна (Фасмер, 2, 631).

Мішўтка 'маленькая падушачка' (шкл., Мат. Маг.). Відаць, балтызм. Параўн. *mišūotas* 'стракаты, рознакаляровы'. Такія падушачкі звычайна вышываліся каляровымі ніткамі.

Мішэнь 'цэль пры вучэбнай або трэніровачнай стральбе', 'асоба, прадмет нападак' (ТСБМ), рус. *мишень* 'тс'. Ст.-рус. *мишень* 'пячатка, знак, клеймо, круглая пласціна' (XIV ст.), а з XVII ст. 'цэль, у якую страляюць', было запазычана са ст.-уйгурск. мовы, у якой — з перс. *нишан* (*nišan*) 'знак' (Аракін, Тюркізмы, 130). Крукоўскі (Уплыў, 73) мяркуе, што *мишэнь* як ваенны тэрмін пранікла з рус. *мишень*, якое Фасмер (2, 630) выводзіць з тур. мовы.

Мкаць 'кранацца, скакаць з месца', 'імчаць', 'кінуцца, схаліць разам' (Нас., Гарэц., Др.-Падб.), *мкніцца* 'праціскацца', 'імчацца з месца', 'ударыцца', 'лезці, чапляцца', 'сунуцца, штурхнуцца наперад' (Нас., Гарэц.), 'рухацца' (Яруш.), *мкнуць* 'пацягнуць, ударыць дубцом', 'кінуцца бегчы' (Нас.). Укр. *за-мкнути*, рус. *-мкнути*, *-мыкать*, *мчать*, ст.-рус. *промъкнути ся*, польск. *mknąć*, чэш. *mknouti*, славац. *mknúť*, славен. *mekniti*, серб.-харв. *макнути*, балг. *мъкна*, ст.-слав. *мъкнѣти сѧ*, *мъчати*, *промъкнѣти сѧ*. Прасл. *тэк-/тук-*, роднаснымі да якіх з'яўляюцца літ. *tūkti*, лат. *tukt* 'вызваляцца, уцякаць, адлучыцца', літ. *taikyti* 'цягнуць', 'спускаць петлі', ст.-інд. *tiñçati*, *tiçati* 'вызваляе', *tūktiṣ* 'вызваленне', авест. *fratixti-* 'развязванне, збаўленне', — і.-е. **teik-/teig-* (гл. *міг*) (Фасмер, 2, 631; Бязлай, 2, 176; Брукнер, 339); у Махэка₂ (384—385) падаецца і.-е. форма, як **(s)tik* — (рухапераймальнае).

Мла 'туман' (брэсц., бяроз., Шатал., Сл. Брэс.), укр. *мла*, в.-луж., н.-луж. *mła* 'тс'. У выніку спрашчэння кансанантнай групы ў *імелá* (гл.).

Младзёнец 'малады на вяселлі' (віц., КЭС), 'дзяцюк, не зусім яшчэ дарослы хлопец' (Нас.). З польск. *mlodziencic* 'юнак'.

Младзёнцы, младэньцы 'свята — забіванне дзяцей у Віфліеме' (Нас.). Са ст.-рус. *младенець* 'дзіць'. Да *маладзёнець* (гл.).

Младзянковы 'маладзіковы' (ашм., Сл. ПЗБ). З польск. *mlodziankowu* < *mlodzikowy* < *mlodziak* 'маладзік'.

*Младшы, млáчышы 'менш вопытны плятагон' (дзвін.,

Нар. сл.). З ц.-слав. *младший* 'маладзейшы' праз рус. мову. Да *малады* (гл.).

Млакі 'балота з іржавай вадой' (лельч., ЛАПІ), укр. паўн.-жытом. *млака* 'тс', зах., адэск. *млаковина* 'трава, якая расце на багне', польск. *mloka*, *mlaka*, чэш. *mláka*, паўд. *mlacina*, славац. *mláka*, славен. *mláka*, *mlakúza*, серб.-харв. *млака*, макед. *млака*, балг. *млака*. Прасл. *melka* і *molka* (Скок, 2, 440; Бязлай, 2, 187), калі ўзяць ад увагу ст.-рус. *молокита* 'дрыгва', рус. чарапавецк. 'балотная расліна', роднасныя да лат. *plācis* 'балота' (мена пачатковых губных, як у прасл. *тэрку* 'морква'). Аўтары ЕСУМ (3, 489) мяркуюць, аднак, што ўкр. і польск. лексемы запазычаны з усх.-раманскіх моў (малд. *mlăcă*, рус. *mlăcă*), а апошнія з паўд.-слав. моў. Голамб (JP, 32 (5), 1952, 207—208 і MJ, 10 (1—2), 1959, 26) лічыць, што польск. і ўкр. лексемы прыйшлі са славац. (чэш.) мовы, а туды — з паўд.-слав. тэрыторыі. Гэтак жа Талстой (Геогр., 153). Голуб — Копечны (226) і Махэка₂ (367) выводзяць прасл. форму ў выглядзе *mlaka*, што, паводле аўтараў ЕСУМ, з'яўляецца недастаткова абгрунтаванай рэканструкцыяй.

Млась 'млосць' (паст., Сл. ПЗБ). Да *млосць* (гл.). Карэннае *-а-* замест *-о-*, як у ст.-бел. *чланъ*, *чланки* пры польск. *człon(ek)* (Карскі, 1, 137). Аб мене *-с'ць>-сь* гл. Карскі, 1, 356.

Млёвіцца 'думацца, здавацца, уяўляцца' (паўн.-усх., КЭС). Да прасл. *mlēti* (Фасмер, 2, 633). Параўн. рус. *мнитъся*, ст.-рус. *мнѣние* 'падазрэнне, дапушчэнне', вяц. *млёнье* 'тое, што здаецца, уяўляецца'. Мена *мл->мл-* і ў балг. *мля*, *мня* 'мяркую'.

Млёйкі 'які выклікае млявасць' (беласт., Сл. ПЗБ). З **мдлейкі*. Параўн. польск. *mdleja* 'хваравіты, кволы чалавек'.

Млёка, млёчка 'малако, малачко' (Сл. ПЗБ, Яруш., мін., Шн.). З польск. *mlęko*, *mlęczko* (Мацкевіч, Сл. ПЗБ, 3, 72; Арашонкава, Бел.-польск. ізал., 10).

Мленнік 'млынар' (Інстр. III). У выніку кантамінацыі польск. *mlenie* 'памол' і бел. *мёлнік*.

Млець 'траціць прытомнасць, сьвядомасць', 'абміраць', 'слабнуць, нямець', 'вянуць', 'баяцца', 'доўга парыцца ў закрытай пасудзіне' (ТСБМ, Нас., Яруш., Касп., Шат., Гарэц., Растарг., ТС; тураў., КЭС; КЭС, лаг.; смарг., Сл. ПЗБ). Укр. *млѣти*, рус. *млеетъ*, ст.-рус. *мьдлити*, польск. *mdleć*, чэш. *omdliti*, ст.-чэш. *mdlěti*, славац. *mdlieť*, славен. *medlěti*, *meděl*, *medlěn* 'слабы, худы', харв. *mlědan* 'худы', ст.-ц.-слав. *мьдль*. Не зусім яснае слова. Паводле Скока (2, 442), харв.-славен. прыметнікі — самастойныя ўтварэнні з *blijed* 'бледны, цьмяны'. Бязлай (2, 175) супастаўляе славен. *medlěti* з рус. *модеть*

'слабець' (гл. бел. *мадзэць*) і з *медленный* (як Бернекер, 2, 64 і Фасмер, 2, 632), але і з літ. *maišti* 'ныць, сумаваць, быць прыгнечаным', выводзячы прасл. форму *тъдътъ* — другую ступень рэдукцыі да *muditi*, аднак дапускаючы таксама і кантамінацыю розных блізкіх лексем: *maleti, mleti, mlahav*. Махэк₂ (356—357) апрача рус. *медлить* дадае яшчэ *меледа* 'прамаруджванне', выводзячы прасл. форму *тъдътъ*, а паводле *меледытъ* — *meld-*. Сюды ж бел. *млявы* 'пазбаўлены бадзёрасці, вялы, слабы, стомлены, павольны' (ТСБМ) <*мляўкі* 'тс', 'парны, гарачы, які даводзіць да млявасці' (Сцяшк., Сл. ПЗБ, Мат. Гом., Мат. Маг.; КЭС, лаг.), *млевота* 'стомленасць' (Растарг.).

Млеч 'малако ў рыб' (Сержп., Грам.), *млечны* 'які мае сямевую вадкасць' (валож., Сл. ПЗБ). З польск. *mlecz, mleczko* 'тс'.

Млэчаво 'хмурна' (івац., Нар. сл.). Да польск. *mlęcy* 'малочны сок'. Названа паводле бялявага колеру хмар. Параўн. таксама з гэтым каранем польск. *ramtoka* 'імгла', 'дажджавая хмара'.

Млечай 'ясенні лаганец, *Leontodon autumnalis* L.' (гродз., Кіс.). У выніку кантамінацыі польск. *mlęcy* і бел. *малачай*.

Млэчнік₁ 'страўнік у цяляці' (віл., мядз., Сл. ПЗБ). З польск. *mlęczny* 'малочны' і бел. *страўнік*.

Млэчнік₂ 'адванчык, *Taraxacum officinale* Web.' (даўг., Сл. ПЗБ). З *малочнік* 'тс' на ўзор польск. *mlęcy* 'малачай і інш. расліны'.

Млэчны₁ 'падобны на малако (пра туман)' (ТСБМ), 'удойны, малочны' (Шат.; шальч., Сл. ПЗБ), навагр. 'прыгатаваны на малацэ' (Сл. ПЗБ). З польск. *mlęczny* 'тс' (гл. Варш. сл., 2, 1005). Гэтак жа Арашонкава, Бел.-польск. ізал., 10.

Млэчны₂ 'рыба, якая мае сямевую вадкасць' (валож., Сл. ПЗБ). Да *млеч* (гл.).

Млэчны₃ *шлях* 'млечная паласа з зорак на начным небе' (ТСБМ). Калька з рус. *Млечный путь*, якое, як і польск. *droga mlęczna*, ням. *Milchstrasse* 'тс', з лац. *via lactea*, ст.-грэч. *κῆλος γαλαξίας* <*γάλα* 'малако' (Фасмер, 2, 632).

Млён, *млн*, *млюн*, *млюон*, кам. *млэныч* 'дзяржанне, якім круцяць верхні камень у жорнах' (Сл. ПЗБ, ТС, В. В., Дразд., Федар. 4, Выг. дыс., Янк. БФ; дзісн., Дзмітр.; КЭС, лаг.; Сл. Брэс.; лун., стол., ЛАПП; гродз., слуц., КЭС). Паўн.-укр. *мльон*, *млн*, *мл'юн*; рус. *мелен*, для якога Фасмер (2, 595) выводзіць прасл. *melēnъ*; польск. *mlon*, серб.-харв. *mlán* 'тс', Прасл. *mel-nъ/mol-nъ*, і.-е. адпаведнікамі якіх будуць літ. *milinys, malinys*, лат. *milna, milns* 'тс'. Да прасл. *metti* > бел. *малоць* (гл.) (Бернекер, 2, 34; Брукнер, 340; Дзендзялеўскі,

Бел.-укр. ізал., 22). Аднак для бел. *млён*, *мэлін* 'млён' (Касп., Нікіф.). Блесэ (SB, 5, 1935—6, 15), Лаўчутэ (Балтизмы, 55) выводзяць у якасці крыніцы лат. *milens*, літ. *milinys* 'тс'.

Мліва, *мліво*, *млівб* 'эмалатае збожжа', 'збожжа, прывезенае ў млын', 'памол, малацэ', 'балбатня' (Нас., Шат., Бяльк., Грыг., ТСБМ, ТС, Касп.; КЭС, лаг.; карэліц., Янк. Мат.; паўд.-усх., КЭС), смал., бран., ст.-рус. *мливо* 'тс', смал., арл. 'мука', польск. *mlęwo, mliwo, mlywo* 'малацэ', 'мука', серб.-харв. *мліво*. Прасл. *mlivo* <*metli* (ад нулявой асновы *ml-*). Да *малоць* (гл.). Не выключана магчымасць тлумачыць паходжанне *мліва* з *mel-цo* паводле закона аб перастаноўцы (метатэзе) плаўных (Скок, 2, 444).

Млін 'млын' (Нас., Мал., Чуд., Янк. 1—2, Бес., Сцяшк., ТС, Ян., Сл. ПЗБ; слонім., Арх. Бяльк.; касцюк., паўд.-усх., КЭС; зэльв., Жыв. сл.). Укр. *млин*, рус. кур., омск. *млин*, ст.-рус. *млинъ*, *млинь*, *млынъ*, польск. *mlýjno, mten*, н.-, в.-луж. *mlup*, чэш. *mlýn*, славац. *mlup*, славен. *mlin* (*málin, mélin*), серб.-харв. *млин*, *млин*, *мэлин*, балк. ст.-слав. *млинь*, *мълинъ*. Прасл. *mlinъ* запазычана са ст.-в.-ням. *mulī, mulin* 'тс' (Чартко, Бел. лінгв. зб., 147; Жураўскі, Бел. мова, 62) або з нар.-лац. *malīnum, molīna* 'вадзяны млын' (Міклашыч, 186; Мее, MSL, 14, 373; Рэшатар, AfslPh, 36, 541; Фасмер, 2, 632; Бязлай, 2, 189). Махэк₂ (369) ст.-в.-ням., з якога прасл. *mlinъ*, выводзіць з с.-лац., а саму рэалію лічыць вынікам распаўсюджання рымскай культуры. Шальч. *млинок* 'флюгер' (Сл. ПЗБ) з *млн* 'вятрак' (паводле падабенства крылаў).

Млінец, *млінец*, *млічык* 'блін', *млінецкі*, драг. *мліныці* 'бліны' 'аладкі' (ТС, Мат. Гом., Нар. Гом., Ян., Сл. ПЗБ; ельск., Бел. хр. дыял.; мазыр., Шн.; браг., Шатал.; Сл. Брэс.). Ст.-рус. *млинъ*, укр. *млінець*, н.-луж. *mlinc*, в.-луж. *mlinc*, славен. *mlīnes*, серб.-харв. *млинац*, балг. *млин* 'тс'. Прасл. *mlinъ* 'пірог' і.-е. **melēi-/mlī-* (Солмсен, KZ, 37, 589; Міклашыч, 186, 429; Бернекер, 2, 64; Скок, 2, 443; Бязлай, 2, 189). Да *малоць* (гл.). Гл. таксама *блін*.

***Млічавы**, *млічові* 'які млее, убачыўшы кроў', 'слабы, невынослівы' (Нікан.). Да польск. *mdleć* 'слабець', *mdty* 'слабы, бяссільны'.

Млічарня 'пункт прыёму малака ад насельніцтва' (драг., Сл. Брэс.). З польск. *mlęczarnia* 'малачарня'.

Млодачка 'маладзіца' (Касп.) — кантамінаванае бел.-польск. утварэнне (польск. *mloda* і бел. суфікс *-ачка*).

Млосць, паст. *млосць* 'пачуццё слабасці, якое наступае перад стратай прытомнасці, рвотай', 'прыкрасць' (ТСБМ, Нас.; мін., драг., КЭС; віл., воран., Сл. ПЗБ; КЭС, лаг.), *млосны* 'сумны, прыкры; які даводзіць сябе да знямогі' (Нас.), 'мала-

сольны' (маст., Сл. ПЗБ), *млосна* 'нядобра, моташна, нязносна' (ТСБМ, Грыг., Гарэц., Яруш., Мядзв., Нас., Шат., Касп., Бяльк., Растарг., ТС). Ст.-рус. *мдлость* 'слабасць' (XVI ст.). Відаць, запазычана са ст.-польск. *mdłość*, Гл. таксама *млець*, *мдле*.

Млын 'будынак з прыстасаваннямі для размолу збожжа', 'машина для здрабнення розных прадметаў' (ТСБМ, Гарэц., Грыг., Сцяшк., Булг., Бес., Яруш., Шат., Касп., Бяльк., Янк. 2, Растарг., Сл. ПЗБ). З *млн* (гл.) пад уплывам польск. *mlin* 'тс'. Паводле Кюнэ (Poin., 74) — бел. *мын* і Булыкі (Лекс. запазыч., 97) — ст.-бел. *мынъ* (XIV ст.) запазычаны са ст.-польск. *mlin*.

Млынар 'уладальнік млына, мукамоў' (ТСБМ, Нас.), ст.-бел. *мынаръ*, *мынаръ* 'тс' (XV ст.), *мынарчыкъ*, *мынарчыкъ* (XVI ст.). Запазычаны са ст.-польск. *mlynarz*, *mlynarczyk* 'памочнік млынара' (Булыка, Лекс. запазыч., 90).

Млынат 'той, хто меле на жорнах' (навагр., Жыв. сл.). Да *мын*. Суфікс. -ат пад уплывам літ. *-atas*, *-uotas*, параўн. *balbātas* 'балбатун', *miluotas* 'запэчканы ў мўцэ' (Атрэмбскі, Gram., 2, 246, 252). Не выключана магчымасць утварэння пры дапамозе суфікса прыметніка -ат: *барадаты*, *насаты*, *вусаты*, ст.-польск. *wąsat* 'вусач'. Сюды ж *мынатыць* 'працаваць млынаром' (навагр., Жыв. сл.).

Млынка 'млён' (лоеў., Мат. Гом.). Да *мын* (гл.) — перанос значэння з цэлага на частку.

Млюга 'млявы, слабы чалавек' (зэльв., Жыв. сл.). Да *млець* (гл.). Аб суфіксе гл. Сцяцко, Афiкс. наз., 66.

Мляна 'млосна, млява', *мляны* 'слабы' (Мядзв., Бяльк.; чав., Мат. Маг.; навагр., Сл. ПЗБ). Да *млець* (гл.).

Млянб, *мляно* 'туманна' (бяроз., Шатал. брэсц., Сл. Брэс.). У выніку кантамінацыі польск. *mgławo* 'тс' і бел. *туманна*. Націск на канчатку такіх прыслоўяў з'яўляецца характэрным для ц.-палес. тэрыторыі, параўн. драг. *холоднб* 'халадна', *выбранб* 'месца, дзе ёсць рэха'.

Млячарны 'прызначаны для малака' (астрав., Сл. ПЗБ). У выніку кантамінацыі польск. *mleczarski* і бел. *малочны* 'тс'.

Млячарня 'малочны завод', 'пункт прыёму малака', 'малочная' (Яруш., Бяльк., Сцяшк., Сл.; шальч., Сл. ПЗБ). З польск. *mlczarnia* 'тс' (Арашонкава, Бел.-польск. ізал., 10; Мацкевіч, Сл. ПЗБ, 3, 72).

***Ммя**, *мья* 'імя' (Грыг.). З *мйя* ці з *мня* 'тс', якія з *імя* (гл.).

Мнажэнна 'вельмі многа' (бых., Мат. Маг.). Ад *множны* < *многа* (гл.), як *стражэнна* (гл.).

Мнаўка 'бочка, выдзеўбаная з дрэва' (бял., Мат. Маг.). Не зусім ясна. Відаць, са ст.-рус. *мна*, *мнаса*, *мнаст* 'фунт'. Параўн. і рус. разан. *мнас* 'сасуд, у які збіраюць расу і ваду са «святых» крыніц», якое са ст.-слав. *мънась* < ст.-грэч. *μνᾱ* *μνᾱσ* 'міна, старажытная манета'. Апошняе ўзыходзіць да семіцк. *моў* (Міклашыч, 207; Фасмер, 2, 632).

Мнэвіцца 'здавацца' (паўд.-усх., КЭС). Да *млэвіцца* (гл.).

Мней 'менш', *мнейшы* 'меншы', 'маладзейшы' (воран., Шатал.; Сл. ПЗБ), ст.-бел. *мней* 'менш' (XV ст.) запазычаны са ст.-польск. *mniej* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч.; Мацкевіч, Сл. ПЗБ, 3, 73).

Мнец 'мяльшчык ільну ці канпель' (Нас.), укр. *мнецъ* 'кажамяка', славен. *menec* 'крупадзёр', 'алеінік'. Прасл. *тъньсь*, якому поўнасю адпавядае ст.-прус. *туніх* 'дубільшчык, гарбар', літ. *minikas* 'мяльшчык' (Трубачоў, Проспект, 62—63).

Мнецъ 'разаграватца і расслабляцца (аб паветры)' (ТС). Да *млець* (гл.). Мена л' > н'.

Мнея 'жанчына, якая трэ лён' (іўеў., Сл. ПЗБ). Паводле Грынавіцкене (там жа, 3, 73), з літ. *туньја* 'тс'.

Мніх 'манах' (ТСБМ), рус. *мних*, ст.-рус. *мнихъ*, *мьнихъ*, ст.-слав. *мьнихъ* 'тс'. Укр. харк. *мніха* 'вялы, непаваротлівы чалавек', польск., в.-луж., чэш. *mnich*, н.-луж. *nich*, славац. *mnich*, славен. *mnih*, *mēnih* 'манах', серб.-харв. *mnih*, якія са ст.-в.-ням. *munih* < нар.-лац. *monicus* < с.-грэч. *μοναχῶσ* < ст.-грэч. *μοναχῆ*, *μοναχῶб* 'у адным толькі месцы' (Фасмер, 2, 633; Брукнер, 341; Махэк, 370; Бязлай, 2, 177; ЕСУМ, 3, 490).

Мніхи 'страва з падсалоджанага малака і накрышанай булкі (пшанічных каржоў)' (слонім., Жыв. сл.), *мнішкі*, *мнйшкі* 'сырнікі, запечаныя ў макотры' (Растарг.). Укр. *мнішки* 'зварання сырнікі'. Да *мяць* (гл.). Аб суфіксе -іхъ гл. Слаўскі, SP, 11, 73.

Мніцельны 'недаверлівы, беспрычынна падазроны' (ТСБМ). Да рус. *мнительный* 'тс', якое з рус. *мнить*, ст.-рус. *мнѣти*, ст.-слав. *мнѣти* і г. д. Прасл. *mьnētī*, роднаснае да літ. *minėti* 'ўспамінаць', ст.-прус. *minisnan* 'памяць', ст.-інд. *mānyatē*, *manutē* 'думае', ст.-грэч. *μᾶνονα*, лац. *memini* 'ўспамінаю'. Ст.-слав. *мънити* 'згадаць, успамінаць', славен. *mēniti*, ст.-чэш. *mieniti*, польск. *mienić*, аднак, з'яўляюцца роднаснымі да ст.-в.-ням., с.-в.-ням. *meinen* 'думаць, меркаваць' (Фасмер, 2, 633).

Мнішка 'рымска-каталіцкая манахія' (Нас.), 'нерашучая асоба' (капыл., Жыв. сл.). З польск. *mniszka* 'манахія' (Кюнэ, Poin., 77).

Многа, *мно́го*, драг. *мно́го* 'шмат; больш, чым патрэбна, лішне', 'часта, значна' (ТСБМ, Яруш., Бяльк., ТС, Сл. ПЗБ); а таксама 'многае, многія' (ТСБМ). Ст.-бел. *многий* 'вялікі, істотны, сур'езны, моцны', *многие, многи* (мн. л.) 'шматразовы, шматлікі'. Укр. *мно́го*, рус. *мно́го*, *мно́гий*, ст.-рус. *мно́го*, *мно́гий*, *мно́гий*, польск. *mnogo*, *mnogi*, н.-луж. *m(i)ogi*, чэш., славац. *mnogo*, *mnohý*, славен. *mnógo*, *mnóg*, *vnogo*, серб.-харв. *мно́г*, *мно́го*, *мно́го*, *mnogo*, макед. *многу*, балг. *мно́го*, ст.-слав. **м(ъ)но́го**, **м(ъ)но́гъ**, **м(ъ)ножити**. Прасл. *тъно́го*, *тъно́гъ*, якое супастаўляецца з гоц. *tanags* 'шматлікі', ст.-в.-ням. *tanag* 'іншы, некаторы', ст.-ірл. *tenise* 'часты, шматлікі' (Фасмер, 2, 633—634). Насуперак шматлікім аўтарам Бязлай (2, 190) не адносіць сюды літ. *minià* 'натоўп' і, як і Фасмер, адмаўляе герм. паходжанне прасл. лексем. Ён зыходзіць з і.-е. **men(e)gh-/*mūgh-*: ст.-інд. **magha-* 'падарунак' (гл. Майргофер, 2, 546); Махэк₂ (370) яшчэ супастаўляе з лац. *magnus*, ст.-грэч. *μέγας* 'вялікі'. хец. *mekki* 'шматлікі'.

Множнік 'лік, на які множыцца іншы лік' (ТСБМ). З польск. *mnóżnik* 'тс', запазычанага ў 20-я гады, а не калька з рус. *множитель* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 118).

Множыць 'павялічваць', 'памнажаць адзін лік на другі', *множыцца* 'размнажацца', 'дабаўляцца' (ТСБМ, Нас., Яруш., ТС). Прасл. *тъножити* (*se*). Да *многа* (гл.).

Мноства, *мно́ство*, *мно́ства* 'вялікая колькасць' (ТСБМ, Бяльк., Гарэц., Нас.; беласт., Сл. ПЗБ). Ст.-рус. *множество*, *множество*, ст.-польск. *mnóstwo*, ст.-слав. *множество*. Да *многа* (гл.). Не з'яўляецца запазычаннем з рус. мовы насуперак Крукоўскаму (Уплыў, 60).

Множы́нь 'мноства' (беласт., Сл. ПЗБ). Да *множыць* (гл.). Аб суфіксе *-нь* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 89.

Мнук 'унук' (Instr. I). У выніку мены *вн->мн-* (аб пераходзе *в>м* гл. Карскі, 1, 340).

Мню́шка 'звараная тоўчаная бульба' (малар., Сл. Брэс.). Да *мяць* (гл.), якое ў Зах. Палессі мае форму *мнётэ*, *мнѣты*. Аб суфіксе *-у́ха>-у́шка* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 73.

Мняк 'мянтуз, *lota, lota*' (лід., Сл. ПЗБ). Да *мень* (<прасл. *тънь*), *мянту́з* (гл.).

Мняку́ха 'макуха з льянога семья' (малар., Уладз.). Да *маку́ха* (гл.), аднак пад уплывам народнай этымалогіі пачатковае *ма-* перайшло ў *мня-* (ад'ідацыя з *мнѣты* 'мяць, ціснуць').

Мняні́ (з дзіцячае мовы) 'мяса' (Клім.). Да *мя́са* (гл.). Рэдуплікацыя *мн'*, якое на пачатку слова ў драг. гаворках з'яўляецца заканамерным: *мнѣсо*, *мнѣсо* 'мяса', *мнѣтэ*, *мнѣты* 'мяць'.

Мня́нка, *м'я́нка* 'пюрэ' (нараўл., Мат. Гом.). Да *мяць* (гл.).

Мня́со 'мышцы', 'мяса' (Бес.), драг. *мнѣсо* 'тс' (Лучыц-Федарэц, КЭС). Да *мя́са* (гл.).

Мо — усечаная форма ад *можа*, *можы*, *можэ* 'магчыма, мабыць' (ТСБМ, Жд. 1, Кліх, Бір. дыс., Гарэц., Сл. ПЗБ, ТС, Ян.), выкліканая неабходнасцю адрознення мадальнага слова ад дзеяслова 3-й ас. адз. ліку (*можа*).

Мова 'размоўная, літаратурная мова', 'спосаб вымаўлення слоў, манера гаварэння', 'размова', 'гаворка, гутарка', 'казань', 'эдольнасць гаварыць', 'слова' (ТСБМ, Нас., Мал., Гарэц., Булг., Яруш., Шат., Касп., Растарг., ТС, Сл. ПЗБ; паўд.-усх.). Укр. *мова*, рус. *мо́ва*, ст.-рус. *мѡва*, польск. *mowa*, в.-луж. *motwíc*, чэш. *mluva*, славац. *mluvit'*, славен. *móviti*, балг. *мѡва*, ст.-слав. *мѡва*. Прасл. *тѡва*, *тѡвити*. І.-е. адпаведнікі: ст.-інд. *brávitī*, авест. *mravitī* 'гаворыць', зенд. *mravitī* 'тс'. Сэмерэны («Emérita», 22, 1954, 159) мяркуе аб роднасці слав. лексем і лац. *pro-mulgare* 'гаварыць уголас, публічна', **molgā* 'размова', ст.-грэч. гамер. *μοχτός ἀρολῦθ* 'у начной цішыні' <**mel-g-*, авест. *mar-*, ст.-грэч. *μέλος* 'песня', прасл. *тѡло* <**mel-w-*, ням. *melden*, хец. *meld-* 'даваць абяцанне' <**mel-dh-* (Бернекер, IF, 8, 286; Трубачоў, Дополн., 2, 641—642; Бязлай, 2, 194; Плюта; JP, 40, 1961, (2), 126). Памылкова Кюнэ (Poln., 78) і Барысава (Бел.-рус. ізал., 9) гавораць аб запазычанні з польск. мовы, але ў ёй яшчэ ў XIV ст. было *molwa*, а пераход *t>ц* адбываўся ў канцы XVI — пачатку XVII ст. У ст.-бел. мове пераход *ѡ>у* ужо да XIV ст. закончыўся.

Мовачкам 'моўчкі' (глыб., Сл. ПЗБ). У выніку кантамінацыі бел. *моўчкі* і рус. *молчком* 'тс'.

Мовіць 'гаварыць', 'сказаць, вымавіць' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Растарг.; brasл., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *мовити* 'валодаць мовай, размаўляць', 'прасіць', 'сведчыць', 'судзіцца' (з XV ст.). Аднак *мовіць* *пáцьяры* 'маліцца' (паст., швянч., Сл. ПЗБ) з польск. (*od*) *тѡwіć* *racierz* 'чытаць малітву'.

Мога 'можа' (Ян.). У выніку выроўнівання паводле 1-й ас. адз. ліку *магу*. Да *магчы* (гл.).

Могалі́цы 'месца, дзе хаваюць нябожчыкаў' (КЭС, лаг.); маладз., валож. *могальнік* 'тс' (ДАБМ, к. 318; Сл. ПЗБ), *могільнік* 'тс'; 'старажытныя могілкі' (ТСБМ, Др.-Падб.), *могілкі*, *муогі́лкі* 'могілкі' (ТСБМ, Гарэц., Др.-Падб.; ДАБМ, к. 318; Сцяшк., Шат., Касп., Бяльк., Растарг., Сл. ПЗБ, Янк. 1), віц., гродз. *магі́лкі* (ДАБМ, к. 318), *магі́льнік* (Сл. ПЗБ), мін., краснап. *магі́лье* (Яшк., Бяльк.), віл. *магі́ляцы* (Яшк.), *могі́цы*, *молі́цы*, *могі́ліцы*, *моглы́ці*, *моглі́ца*, *моглы́ца*, *моглы́цы*

'тс' (ДАБМ, к. 318; Сцяшк., Сержп., Жд. 1, Кліх, Касп., Сцяц., Сл. ПЗБ; ТС; палес., Нар. лекс.; Сл. Брэс.; Шатал.). Семантичная калька з балтыйскіх моў, параўн. літ. *kāras* 'магіла' — *karai* 'магілы', 'могілкі'. Да *магіла* (гл.), якое на бел. тэрыторыі выступае з памяншальнымі суфіксамі *-ьк* і *-іс*. Гл. таксама Зданчэвіч, LP, 8, 1960, 344.

Могці 'магчы' (ТС). Да *магчы* (гл.). Аб мене *-чы* > *-ці* гл. Карскі, 2—3, 277—278. Незвычайнасць націску на 1 складзе.

Мода 'пэўныя густы, звычаі, прывычкі (асабліва ў адзенні), у грамадскім асяроддзі' (ТСБМ, Жд. 1, Шат., Сл. ПЗБ), *моды* 'узор у клеткі на палатне' (бяроз., Сл. Брэс.; ТС, Сцяц.), *модзіць*, *модзіцца* 'моднічаць, хітрыць' (Сцяц., Сл. ПЗБ), *модна*, *монна*, *модне* 'незвычайна, мудрагеліста' (Сл. ПЗБ). З польск. *moda*, якое пры пасрэдніцтве ням. мовы з франц. *mode* <лац. *modus* 'спосаб', 'мера', 'правіла', 'прадпісанне'.

Модла₁ 'размер, шаблон' у выразе *пад адно модла* (Ян.). Укр. *модло*. З рус. *модель* ці польск. *model* 'мадэль', заканчэнне якіх аформілася паводле *nomen instrumenti* (*мяла*, *скрэбла*, *вілы*).

Модла₂ 'матавіла' (Бяльк.). Наватвор, з⁺ *модла* (<*матаць*), якое ўзнікла ў выніку скарачэння *матавіла*.

Модлы₁ (мн.), *модла* 'малітва', 'моцная просьба; маленне' (ТСБМ, Яруш.), воран. 'набожныя людзі' (Сл. ПЗБ), ст.-бел. *модла* 'малітва' (XV ст.) запазычана са ст.-польск. *modla* <*modlić się*. Да *маліцца* (гл.).

Модлы₂ 'ўзоры карункаў на канцы рушніка, вязаных рукамі з рэшты нітак асновы' (петрык., Уладз.). Да *мода* (гл.). Суфікс *-л-* пад уплывам *модла*₁ (гл.).

***Модры**, ст.-бел. *модрый* 'блакітны' (XVI ст.) (Булахаў, Гіст., 136). Да прасл. *modrǫ*, якое мае і.-е. адпаведнікі: літ. *mādaras* 'бруд' (Мартынаў, Язык, 51), і хец. *andra-* (Махэкэ, 372).

Модус 'спосаб чаго-небудзь', 'разнавіднасць сілагізму' (ТСБМ). З рус. *модус* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 81).

Модэль 'мадэль' (Яруш.). З польск. *model*, якое з франц. *modèle* <іт. *modello* — памяншальнае да *modo* <лац. *modus* 'спосаб'. Гл. таксама *мадэль* і *модус*.

Мож, *можа*, *можэ* 'быць можа, напэўна, магчыма' (ТСБМ, Нас., Шат., Касп., Бяльк., Растарг., Мат. Маг., ТС; КЭС, лаг.; гор., паўд.-усх., КЭС). Да *магчы* (гл.). У мадальным значэнні выступае ў форме 3-й ас. адз. л.

Можна, *можне*, *мажніўсенька*, *мóжно*, *можны* 'ёсць магчымаасць, дазваляецца', 'вельмі магчыма' (ТСБМ, Нас., Бяльк., Яруш., Янк. 1, Сл. ПЗБ, ТС; глус., Мат. Маг.). Прыслоўе, утворанае ад прыметніка *можны*, параўн. ст.-бел. *можный*

(XIV ст.) 'які можа адбыцца, ажыццявіцца, магчымы' (Булахаў, Гіст., 139), прасл. *mozъ-ьнъ-ьъ* <прасл. *mozti* > >*магчы* (гл.). Канчаток *-не*, магчыма, пад уплывам польск. мовы. Сюды ж *можнасць* 'магчымасць' (Гарэц.).

Можны 'багаты, заможны', *можнасць* 'заможнасць'. (Нас.), ст.-бел. *можный* 'тс', 'які мае ўладу' (XIV ст.), 'магутны, уплывовы' (XVI ст.) запазычана са ст.-польск. *możny* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 37).

Мозг (*мозык*, *мозак*, *мозаг*, *мóзок*, *мосх*), *мазгі*, *мозгі*, *мозгі*, *мозкі* 'мозг у чэрапе і канале пазваночніка', 'розум', 'тканка ў поласці касцей, шпik' (ТСБМ, Нас., Дразд., Мядзв., Янк., Шатал., Бяльк., Грыг., Клім., ТС, Сл. ПЗБ), *мазгавіты* 'разумны, кемлівы, разважлівы' (ТСБМ, Бяльк.), *мозковаты* 'думаць, працаваць галавой' (ТС). Укр. *мóзок*, *мізок*, рус. *мозг*, ст.-рус. *мозгъ*, польск., н.-луж. *mózg*, в.-луж. *mozg*, *тозу* (мн. л.), чэш. *mozek*, славац. *mozok*, словен. *mózg*, *mózeg*, серб.-харв. *mózak*, макед. *мозок*, балг. *мозък*, ст.-слав. *можданъ* (<*mozgǫnъ*). І.-е. адпаведнікі: ст.-прус. *muzgeno* 'касцявы мозг', літ. *smāgenys* 'мазгі', *smāgenės*, лат. *smadzenes*, у якіх *s-* паходзіць з *s-* у *smākrēs* 'мозг', ст.-інд. *smajján-*, *smajjá* 'касцявы мозг', авест. *mazga-*, ст.-в.-ням. *marag*, *marg*, тах. *maššunt* 'тс' <і.-е. **mozg(h)os* (Махэкэ, 377; Міклашыч, 203; Траўтман, 172; Фасмер, 2, 638; Бязлай, 2, 118).

Мозіш 'ступка' (іўеў., Сцяшк. Сл.). З польск. *moździerz* 'тс'.

Мозказліўне 'інсульт' (калінк., Мат. Гом.). У выніку намінацыі словазлучэння рус. *кровоизлияние в мозг*.

Мой (*мая*, *маё*), *мойны*, *мойскі* 'які належыць мне, уласцівы мне, любімы мною' (ТСБМ, Нас., Шат., Сл. ПЗБ, ТС; лід., Сцяшк. Сл.). Укр. *мій*, рус. *мой*, польск., н.-, в.-луж. *mój*, чэш. *můj*, славац. *mój*, славен. *mój*, серб.-харв. *mój*, мак., балг. *мой*, ст.-слав. *мои*, *мои*. Прасл. *mojъ*, да якога і.-е. адпаведнікамі з'яўляюцца ст.-прус. *mais* (<*majas), гоц. *meins*, лац. *tens* <і.-е. *mojos <*moi/*mei — у М. скл. (Бернекер, 2, 69; Траўтман, 166; Бругман, Grundriss, 2 (2), 404; Фасмер, 2, 639; Бязлай, 2, 191).

Мойкаўшчына 'мокрае месца, грязь (на дарозе)' (гродз., Сцяшк. Сл.). Рэгіянальнае (магчыма, аказіянальнае) утварэнне ад *мокрайшчына пад уплывам *мойка* <*мыць* (гл.).

Мокі — 'хуткае абмачэнне чаго-небудзь' (Нас.). Да *мокнуць* (гл.).

Моклы 'мокры' (іўеў., Сл. ПЗБ). Аддзеепрыметнікавае ўтварэнне з суфіксам *-л-*. Да *мокнуць* (гл.).

Мокнуць 'станавіцца мокрым, вільготным', 'псавацца ад празмернай вільгаці', 'ляжаць у вадкасці' (ТСБМ, Яруш.);

Укр. *мокнути*, рус. *мокнуть*, ц.-слав. *мокнути*, польск. *toknąć*, в.-луж. *toknuć*, чеш. *toknouti*, словац. *toknúť*. Параун.-слав. *toknūtī*. Параун. літ. *takēti* 'ўступіць у гразь', *taknōti* 'брысці па гразі', 'мясіць гразь', лат. *taknūt* 'ісці па балоце', гл. літ. *takonē* 'лужа', лат. *takņa* 'балота, багністае месца'.

Мокрадзь 'мокрае месца, балота' (Гарб.), *мокраць* 'макрата' (паст., ашм., Сл. ПЗБ). Да прасл. *tokr'adъ, tokradъ* <*tokrъ*> *мокры* (гл.). Аб суф. *-adzъ* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 13; Слаўскі, SP, I, 64; Аткушчыкоў, Из истории, 149 і наст.

Мокры 'насычаны вільгаццю', 'дажджлівы', 'сыры', 'потны', 'гразкі', 'прамоклы', навагр. 'вараны (аб ежы)' (ТСБМ, Яруш., Сцяшк., Жд. I, Бяльк., ТС, Сл. ПЗБ), *мокрасць* 'сырасць, вільгаць' (Нас.), ст.-бел. *мокрый* 'пакрыты, насычаны вадою, вільгаццю', 'сыры', 'балоцісты' (Булахаў, Гіст., 137). Укр. *мокрый*, рус. *мокрый*, польск., в.-луж. *tokry*, палаб. *mŭkře*, н.-луж. *tokšy*, чеш., словац. *tokry*, славен. *toker*, серб.-харв. *мокар*, макед. *мокар*, балг. *мокар*, ст.-слав. *мокръ*. Прасл. *tokrъ*, утворанае ад асновы **tok-* і суфікса *-ro-* (Фасмер, 2, 641; Махэк₂, 372; Бязлай, 2, 192). Параун. таксама *мачыць, мокнуць* (гл.).

Мокрышча 'скошаная трава' (дзятл., Сцяшк. Сл.). Семантычна няясна. Да *мокры* (гл.).

Мокуць 'месца забалочанае' (Нар. Гом.). Відавочна, калька з балг. (параун. *balutē* 'балотца'), утвораная ад асновы *мок-* і літ. суфіксаў *-utis, -utē*.

Мокці 'мокнуць' (віл., Сл. ПЗБ). Можна дапусціць утварэнне ад *мок-* (параун. славен. *tok* 'вільгаць', 'дождж': *sonce gre na tok* 'збіраецца на дождж'), як *нес-ці* і інш. па тыпу двухскладовых літ. *šlapti, drėkti, šliūrti, ližti* 'мокнуць'.

Мол₁ 'высокі і доўгі вал у порце' (ТСБМ). З рус. *мол* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 83), якое з італ. *tolo* 'тс' (Фасмер, 2, 641).

*Мол₂, ст.-бел. *молъ* 'мул' (Карскі, Труды, 312). Да *мул* (гл.).

Моладзь 'маладое пакаленне', 'маладыя людзі', 'маладосць', *моладзю* 'ў маладыя гады' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Яруш.). Укр. *молодь* 'моладзь'. Бел.-укр. ізалекса. На іншай слав. тэрыторыі семантыка адрозніваецца (параун. Лучыц-Федарэц, Бел.-укр. ізал., 41). Прасл. *molđь*. Да *малады* (гл.).

Молаж, стол. *молож* 'частка пчалінай сямі, якая шукае месца для пасялення рою' (ЛАПП). Утворана ад прыметніка *molđ-ъ* > *малады* (гл.) пры дапамозе суфікса *-jъ*.

Молакі 'малако' (Нас.) у выразе: *сѣлета ў кароў молакаў мала* — *ведзьмы молакі адбіраюць*. Да *малако* (гл.). Няясным застаецца ўжыванне лексемы ў мн. л.

Молан 'маланка' (гарадоц., ДАБМ, к. 311), *молань* (в.-дзв.), *молання* 'тс' (глыб., Сл. ПЗБ). Да *маланка₁* (гл.).

Молат₁, *молот* 'вялікі цяжкі малаток', *молоток*, *малаток*, *мылаток* 'тс' (ТСБМ, Нас., Яруш., Шат., Бяльк., Тарн.; Сл. ПЗБ, ТС; драг., Жыв. сл.; нясв., Нар. словатв.). Укр. *молот* 'тс', вальнск. 'даўбецка', рус. *молот(ок)*, польск. *młot*, чеш., словац. *mlat*, славен. *mīāt*, серб.-харв. *mīāt*, балг. *млат*, ст.-слав. *млатъ*; прасл. *molťъ* з'яўляецца іт. пранікненнем (*malto*) на зах.-балт. моўную перыферыю (Мартынаў, Балто-слав.-ит. изогл., Мн., 1978, 28). Блізкай да гэтай версіі Нідэрмана (IF, 15, 109) — лац. *malleus* (<*maltens*) і Махэк₂ (368). Іншыя (гл. Фасмер, 2, 647) — малаімаверныя.

Молат₂ 'мука са змешанага збожжа' (Нас.), беш. *молът* 'асадак з вадкасці' (Нар. сл.), *молата* 'сусла, піўная гушча' (Грыг.). Укр. *молот* 'солад', 'жамерыны', рус. валаг. *молодь* 'пена на маладым пиве, квасе', польск. *młoto, młóto, młota* 'солад, які выходзіць пры прыгатаванні пива', чеш., словац. *młáto* 'адыходы пры гатаванні пива', славен. *młáto, młáta* 'тс', серб.-харв. *młāta* 'стоўчанае і згатаванае зерне для варэння пива'. Прасл. *molto* (якое з *mel-ti* > *малоць*), запазычанае з прагерм. у выглядзе *malta* (Мартынаў, Лекс. взаім., 126—128; Уленбек, РВВ, 20, 40; Бернекер, 2, 73 насуперак Міклашычу, 200, Мацэнаўэру, CS, 255; Траўтман, Altpreuß., 400).

Мблоцень 'пустабрэх' (ТС). Да *малаціць* (гл.). Аб суфіксе гл. Сцяцко, Афікс. наз., 38.

Молка 'малаццё ў млыне' (Нас.), рус. смал. *молка* 'тс'. Рэгіяналізм. Да *малоць*.

*Молкаса, ст.-бел. *молкаса* 'глінішча' запазычана з літ. *molkasė, mólkasis* 'тс' (Яблонскіс, 128; Булыка, Лекс. запазыч., 209).

Мблмон 'жоўты гарлачык, *Nuphar luteum* (L.) Sm.' (ТС). З *мбмол* 'белы гарлачык' <укр. *момич* 'жоўты гарлачык'. Гл. таксама *момель*.

Молна 'маланка' (целях., ганц., ДАБМ, к. 311). Да *маланка₁* (гл.).

Мблока 'топкая мясціна на лузе, у балоце' (ТС). У выніку гіперправільнага выраўнівання групы *-ol-* у *-оло-* з *+млака*, *млакí* (гл.).

Моль₁, *міль, муль, мэль, мыль, муоль, малъ, молька* 'матылёк *Tineola biselliella*, які псуе футра і шэрсць, а таксама іншыя матылькі з атрада лускакрылых' (ТСБМ, Яруш., Нас., Шат., Касп., Бяльк., Бес., Дразд., Янк. I, Сл. ПЗБ), *муоль* 'чарвяк' (Федар. 4). Укр. *міль*, рус. *моль*, польск. *tole*, н.-луж. *mól*, чеш. *mol*, словац. *mol'*, славен. *mólj*, серб.-харв. *мольац*, макед. *молец*, балг. *молѐц*. Прасл. *mol'ъ*, роднаснымі да якога

з'яўляюцца гоц. *malō*, ст.-ісл. *mǫlr* 'тс' — усе ўзыходзяць да *malan* 'малоць' (<і.-е. **mol-*), што Махэк₂ (372) лічыць непраўдападобным. Прыводзяць яшчэ роднасныя ст.-інд. *malākas* 'від чарвяка', арм. *mlukn* 'клоп' (Бернекер, 2, 74; Мацэнаўэр, LF, 10, 332; Фасмер, 2, 648; Бязлай, 2, 192).

Моль₂, *молька*, *мольга* 'рыбы-малюкі, малькі, дробныя рыбка' (Янк. 1, Крыв., ТС, Ян.; гродз., Сл. ПЗБ; шчуч., Сцяшк. Сл., паўн.-усх., КЭС), *молька* 'дробная рэч, на якую не трэба звяртаць увагі' (Бяльк.). Рус. *моль*, *мольва*, *молька*, *мольга*. Відаць, балтызм. Параўн. літ. *malė* 'дробная рыбка', лат. *māle* 'рыба *Blicca argyrolenca*' (Мюленбах — Эндзелін, 557; Фасмер, 2, 648—649). Гл. таксама *мольга*.

Моль₃ 'лес, які сплаўляецца па рацэ шарашом, асобнымі бярвеннямі, не звязанымі ў плыт' (ТСБМ; Маслен., ТС; навагр., Нар. лекс.). Да *мольбэм* (гл.).

Мольбішча 'месца рэлігійных маленняў і ахвярапрынашэнняў язычнікаў' (ТСБМ, Яруш.). Утворана ад абстрактнага назоўніка *мольба* і суфікса *-ісьце*. Да *мольба* (гл.).

Мольці 'могілкі' (Клім.). З *мольці*. Да *магіла* (гл.).

Мом-мом! — есці з поўным зачыненым ротам (полац., Нар. лекс.). Гукапераймальнае. Сюды ж *момніць*, *момліць* 'есці папоўніцы, умінаць' (Касп., Бяльк.; полац., Нар. лекс.), рус. разан. *момнить*, *момлить* 'тс', смал. *момрить* 'аб'ядацца'. Не выключана магчымасць уздзеяння лексемы *мяць*, *умінаць* (*ежу*). Гл. таксама *мўмліць*.

Момант, *момэнт* 'імгненне, міг', 'пэўны прамежак часу', этап у гісторыі, развіцці, жыцці каго-, чаго-небудзь' (ТС, Нас., Яруш., Шат.), *мамэнт* 'момант' (Касп.; воран., Сл. ПЗБ), 'хутка, адразу' (Сцяшк. Сл.), ст.-бел. *момэнтъ* 'момант' (XVII ст.) запазычана са ст.-польск. *moment* 'тс', якое з лац. *mōmentum* 'рухаючая сіла, штуршок' (Булыка, Лекс. запазыч., 156; Кюнэ, Poln., 78) <*movimentum* <*movere* 'рухаць'.

***Момель**, *момэль*, *момол* 'белы гарлачык, *Nymphæa alba* L.' (ТС). Відаць, да зах.-укр. *момич*, *мовнич* 'гарлачык жоўты', *момоч*, *момич*, *омич*, *умич* 'белы гарлачык', але з іншым суфіксам.

Момля 'той, хто гаворыць вельмі ціха, незразумела' (ваўк., Сл. ПЗБ), рус. перм. *момля* 'ціхоня'. Гукапераймальнае. Да *мумляць* (гл.).

Момра, *мўмра* (груб.) 'маўклівы чалавек' (ваўк., Сцяшк. Сл.), *момрыць* (груб.) 'невывразна гаварыць' (шчуч., Сцяшк. Сл.). Старое анаматапеічнае ўтварэнне. Параўн. славен. *tomlĵati* (Бязлай, 2, 194). Да *мумра*, *мума* (гл.).

Мондры 'мудры, разумны' (івац., Сл. Брэс.; наст., карэліц., шальч., дзятл., Сл. ПЗБ; Сцяц.). З польск. *mądry* 'тс' (Мацке-

віч, там жа, 3, 76). Сюды ж *мондрыцца* 'ганарыцца' (гродз., Сцяшк. Сл.). Параўн. аднак яшчэ ст.-бел. *мондрый* 'мудры', якое са ст.-польск. *mądry* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 204).

Монстр 'пачвара, страшыдла' (ТСБМ). Праз рус. мову, у якой з франц. *monstre* 'пачвара' <лац. *mōnstrum* 'дзіва, урод, страхоцце'.

Мончка 'цукар-пясок' (беласт., Сл. ПЗБ). З польск. *mączka* 'мука дробнага памолу' (Мацкевіч, там жа, 3, 76).

Монька, *моня* 'малако' (дзіц.) (Растарг; мазыр., Жыв. сл.). З *монѣ*, *монѣ* 'тс' (Клім., Лучыц-Федарэц). Рус. кур., херс. *моня*. Ласкальныя словы да *малако* (гл.). Гл. таксама Фасмер, 2, 651.

***Монькала**, *монькало* 'проська, канькала' (Нікан.). Утворана ад *монькаць* 'канькаць'. Магчыма, узыходзіць да *moliti* 'прасіць' > *moljati 'упрошваць', у якім *l* > *n* з дадаваннем суфікса *-k-* па тыпу *канькаць* (гл.).

Моняла, *моняло* 'марудны чалавек' (драг., стол., Нар. лекс.), *монятысь* 'павольна рабіць' (драг., Лучыц-Федарэц), укр. *монятися* 'мяцца, марудзіць, кешкацца', рус. алан. *моньжа* 'вялы, хілы, хворы', 'маруда', 'п'яны чалавек', арх. *моня* 'непаваротлівая, ціхая дзяўчына'. Нясна. Фасмер (2, 651) дапускае, што, магчыма, слова паходзіць ад імя *Моня* <*Митрофан*. Непераканаўча. Магчыма, што лексема *моня* паходзіць з народных вераванняў. Параўн. літ. *mōnas* 'лясув', *mōnai* 'чары' і іншыя слав.: польск. *złoga*, паўд.-слав. *toġa*, бел. *манá* (гл.).

Мопс, *мопса*, *мопсік* 'парода пакаёвых сабачак', 'кірнасы', 'які задзірае нос' (Нас., ТСБМ). Праз польск. мову з н.-ням. *Mops* (с.-в.-ням. *muff* 'грымаса, морда') <гал. *torpen*, *torperen* 'бурчаць', 'рабіць незадаволеную гримасу', англ. *top* 'скрывіць рот' (Фасмер, 2, 651; Васэрцьер, 155).

Мопсік 'клінок' (карэліц., Сцяшк. Сл.). Не зусім ясна. Хіба ў сувязі з польск. *toperek* 'карлік' як нешта маленькае (?).

Мор 'павальная смерць, эпідэмія' (ТСБМ; віл., Сл. ПЗБ). Укр. *мір*, рус. *мор*, польск. *mór*, в.-луж. *mór*, чэш. *mor*, славен. *mór* 'тс'; серб.-харв. *мор* 'паміранне', макед. *мор* 'мор, чума', балг. *морѣт*, ст.-слав. *морѣ* 'зараза, язва'. Прасл. *morъ* <*mer-ti* 'паміраць'. І.-е. адпаведнікі: літ. *māras*, *marai* 'мор, чума', ст.-інд. *maras*, *māras* 'смерць, мор' (Бернекер, 2, 80; Фасмер, 2, 651).

Мора, *морэ* 'частка акіяна, вялікая прастора вады', 'вялікая колькасць' (ТСБМ, Яруш., Шат., Бяльк., Бес., ТС), стол. 'заліты вадою луг' (Нар. лекс.). Укр. *море*, рус. *море* 'мора', 'возера', польск. *morze*, н.-, в.-луж. *morjo*, чэш. *more*, славац. *more*, славен. *morjē*, серб.-харв. *mōrje*, макед. *more*, балг. *морѣ*,

ст.-слав. море. Прасл. *morje* 'мора'. І.-е. адпаведнікі: літ. *mārios, mārēs* 'Куршскі заліў', жамайцк. 'мора', 'Балтыйскае мора', ст.-прус. *maru*, лат. *mare, mara* 'заліў', гоц. *marei* 'мора', ірл. *muir*, лац. *mare* 'тс', з іншай ступенню чаргавання: ст.-в.-ням. *muor* 'лужына, балота', ст.-фрыз. *mār* 'роў, ставок', англ. *marsh*, новав.-ням. *Marsch* 'забалочаная нізіна', хецк. *ma(r)-marra* 'балота' (Фасмер, 2, 654—655 з л.-рай). І.-е. *marī 'мора, стаячая вада', якое на слав. глебе пашырылася суфіксам *-o-*, як *ezero, pleso* (Махэк₂, 374). Шпэхт (Dekl., 119) выводзіць і.-е. праформу **mor-(u)-* 'цёмны колер', параўн. ст.-грэч. *μόροχος* 'брудны, цёмнаваты, змрочны' каўказск. *tere, terede, terewi* 'вада, глыбіня, возера', манг. *mōgō* 'вялікая рака' (Скок, 2, 456; Бязлай, 2, 195; Гамкрэлідзэ — Іваню, 672—3, 943).

Морак, 'эмрок, цемра' (ТСБМ; Сцяшк.). Укр., рус. *морок*, польск., н.-луж., в.-луж. *mrok*, чэш., славац. *trak*, славен. *mrāk*, серб.-харв. *mrāk*, макед., балг. *мрак*, балг. *мракът*, ст.-слав. *мракъ*. Прасл. *morkъ*, да якога роднаснымі з'яўляюцца: літ. *mėrkti*, лат. *mifgt* 'міргаць, маргаць', гоц. *maurgins*, ст.-в.-ням. *morgan* 'ранак' (Бернекер, 2, 78; Траўтман, 182; Фасмер, 2, 657; Бязлай, 2, 199). Да і.-е. **meig-* (Мяркулава, Этимология-1973, 59). Сюды ж *морак* 'абмарачэнне' (ТС), 'адурэнне' (Рам. 8) — параўн. літ. *tān ākus artaiko* 'ў мяне паціямнела ў вачах'.

Морак₂ 'мор, пошасць' (ТСБМ). З польск. *po-morek* 'заразная хвароба на жывёлы'.

***Морак₃**, *морок* 'недабітая цурка пры гульні ў цурку' (ТС). Няясна.

Морак₄ 'прымурак' (маст., Сцяшк. Сл.). З польск. *turek* 'тс', у якім адбыўся гіперправільны пераход польск. *ó*[y] ў бел. *o* [o].

Морась 'імжа' (Юрч.), чавус. *морысь* 'дробны дождж, імгла' (Нар. сл., Бяльк.; ваўк., Сцяшк. Сл.). Да *марасá* (гл.).

Морб 'абрубак з бервяна' (Сцяшк.). Няясна.

Морва 'гут, Mopus L.' (Кіс.; віл., Сл. ПЗБ), 'чарнасліў' (свісл., Сцяшк. Сл.). Ст.-бел. *морва* 'шаўкоўніка' запазычана са ст.-польск. *mogwa* 'тс', якое з лац. *mōgit* 'тс', 'ажына' (Булыка, БЛ, 9, 31) <ст.-грэч. *μόρον* (Гесіхій), *μόρον* 'шаўковіца'. Грынавяцкене (Сл. ПЗБ, 3, 77) выводзіць з літ. *mōras/mogwa* 'тс', якое, аднак, таксама з польск. мовы.

Морг₁ 'трулярня' (ТСБМ). Праз рус. мову з франц. *morgue* 'тс'.

Морг₂ *морё, морх, морк* 'старая мера зямлі=0,71 га' (ТСБМ, Мядзв., Гарэц., Шпіл., Выг. дыс., Чуд., Сцяшк., Шат., Бяльк.), навагр., ст.-дар. 'мера зямлі каля 0,56 га' (Бел. хр. дыял., Прышч.), 'мера сенажаці ў селяніна' (Нас.), 'муроў'

(петрык., Шатал.), *маргі* 'ўчастак лугу' (Касп.), *маргі жаць*, *маргі рабіць* 'выконваць павіннасць па ўборцы збожжа для пана' (полац, Хрэст. дыял.), ст.-бел. *моркэъ, моргэ* 'мера зямлі' (XIV ст.) запазычана са ст.-польск. *morg, morg, morga* (Чартко, Пыт. мовазн., 118; Юрэвіч, 36. Крапіве, 291; Кюнэ, 76, 78; Булыка, Лекс. запазыч., 154; Мацкевіч, Сл. ПЗБ, 3, 77).

Морг₃ (выкл.) і *моргаць* 'маргаць' (ТСБМ), *морьгі* 'пра аднаразовае морганне' (мсцісл., Нар. лекс.). Да *маргаць* (гл.).

Моргава 'морква' (Жд. 1), *моргаўка, моргаўка, моргава* 'тс' (Сл. ПЗБ; мядз., Жыв. сл.; смарг., Шатал.). Да *морква* (гл.). Фанетыка і марфалогія слова аформлены пад уплывам літ. мовы (суфікс *-avas*).

***Морд**, ст.-бел. *мордэ* 'забойства, разбой' (XVI ст.) запазычана са ст.-польск. *mord*, якое з ням. *Mord* 'тс' (параўн. гоц. *maúrprjan*) (Карскі, Труды, 338; Чартко, Пыт. мовазн. і метод., 118; Булыка, Лекс. запазыч., 41).

Морда₁ 'пярэдня частка галавы жывёлы' (ТСБМ, Шат., Бяльк.; лід., Сл. ПЗБ), 'твар чалавека' (Нас., Бес., Яруш., Шат., Сл. Брэс.; Бяльк., Растарг., Сл. ПЗБ; хойн., капыл., КЭС), 'шчака' (ТС; пін., Сл. Брэс.), *мардаць* 'надзяваць наморднік' (Крыў., Дзіс.), *мардачы* 'мардаты' (лід., Сл. ПЗБ), *мардач* 'удар па твары' (Растарг.), *мардахлыст* 'п'яніца', *мардасты* 'таўстагубы, таўстаморды' (Нас.), *мардагляд* 'люстэрка' (Сцяшк. Сл.). Укр. *морда*, рус. *морда*, усх.-польск., мазавецк., паўн.-малапольск. *morda* 'морда свойскіх жывёл'. Паводле Бартоламэ (440), запазычана з іран. мовы (параўн. авест. *ka-mərəda* 'агідная галава') і з'яўляецца роднасным да ст.-інд. *mūrdhān-* 'лоб, галава, вяршыня', англасакс. *molde* 'галава', ст.-грэч. βλῶφρόσ 'які высока падняўся' (Фасмер, 2, 652—653); Пізани (Paideia, 9 (4—5), 1954, 312) дапускае роднаснасць слав. *морда* з лац. *mordere* 'кусаць, грызці, есці, жэрці' і інш. Куркіна (ОЛА-1972, 215—217), прымаючы пад увагу семантычныя адносіны рада слоў у зах. і паўд.-слав. мовах з асновай *mōrd-* 'хутка рухацца' → 'крыўляцца' → 'грымаца', а таксама сінанімію ст.-рус. *мордату* і *моркату* 'крыўляцца', выказвае дапушчэнне аб роднаснасці ўсх.-слав. *морда* і славен. *mřd* 'грымаца' і аб спрадвечнай агульнасці асноў *mřk-/mōrd-/mōrg-*, якія развіліся з кораня *mōrg-* <і.-е. **mer-* (Покарны, 1, 733). Яшчэ раней Краўчук (БЛ, 6, 79) выказаў меркаванне, што слав. *морда* не іранізм, а слав. п'яратыўнае ўтварэнне ад дзеяслова тыпу славен. *mrdati* 'махаць, варушыць' > *mřda* 'грымаца' > 'скрыўленая фізіяномія'. Сюды ж ст.-бел. *мордка* 'грашовая адзінка' (Юрэвіч — Яновіч, 36. Крапіве, 297).

Морда₂ 'лазовы кош для лоўлі рыбы' (гродз., Сцяшк. Сл.), брэсц. 'аднагорлавы буч з дубцоў або з драбак' (Браім, 61). Рус. паўн. *морда*, *морда́* 'нерат, венцер, буч', а таксама *мерда*, *мереда*, якія з уграфінскіх моў, параўн. карэльск. *merta*, эст. *mõrd*, ліўск. *mõrda* 'буч' (Праабражэнскі, 1, 556; Каліма, 164; Фасмер, 2, 601 і 653).

Мордач 'від цэпа' (Выг.). Уваходзіць у групу лексем з асновай *mōrd-* 'мяць, макаць, церці' (Куркіна, ОЛА-1972, 216). Роднаснае да *морда*₁ (гл.).

Морж 'млекакормячая жывёла з атраду ластаногіх *Odobaeus rosmarus*' (ТСБМ). З рус. *морж*, ст.-рус. *моржъ* 'тс' (XVI ст.), якое з саамск. *morsa*, *morssa* 'які пераймае голас маржа' (Крукоўскі, Уплыў, 73; Ітканен, 36. Мікале, 47—65; Фасмер, 2, 655; Петрыч — Гольмквіст, JS, 8, 1962—1963, 145).

Морзы 'твар, нос і губы' (Нас.). Балтызм. Параўн. літ. *mūza* 'рот', 'твар'. Карэннае -о- пад уплывам семантычна блізкай лексемы *морда*.

Морзаць 'смаркаць, уцягваць соплі ў нос' (Нас.). Відавочна, з *mōrdati* (параўн. ст.-чэш. *mrdati* 'рухаць, варушыць', польск. *merdać*, *myrdać* 'віляць, махаць, хістацца', балг. *mъr-dam* 'ківаць, махаць, люляць, мрѣнѣ' 'варушыць, рухаць', серб.-харв. *mъrdnutи* 'зрушыць', славен. *mērdati* 'моршчыць нос', *mōrdati* 'рухацца туды-сюды') пад уплывам лексемы *морзы* (гл.).

Морка 'морква' (Сцяшк.; навагр., ваўк., маст., Сл. ПЗБ). Паводле Грынавяцкене (там жа, 3, 77), з літ. *morškā* 'тс'.

***Моркацень**, *мъркоцень*, *моркецень* 'баран-самец' (ТС), лун. *мърк'іц'ень* 'тс' (ЛАПП). Да *маркаль* (гл.).

Морква, *моргва*, *моргва*, *морхва*, *моркаў*, *мъркôў*, *морка*, *моргаўка*, *моркаўка*, *мъркув*, *моркава*, *маркова*, *марквâ* 'агародная культура *Daucus sativus* Roel.' (ТСБМ, Нас., Др.-Падб., Яруш., Гарэц., Бес., Зн., Сцяшк., Касп., Бяльк., Растарг., Сл. ПЗБ, ТС, Сцяц., Шатал.; КЭС, лаг.; мсцісл., 3 нар. сл.; міёр., Нар. словатв.; шчуч., 3 нар. сл.); *маркоўя*, *маргавеня*, *маркавенё*, *морковенне*, *морковеннік*, *маркоўнік* 'націна морквы' (ТС, Шатал., 3 нар. сл., Жыв. сл.). Укр. *морков*, *морква*, рус. *морковь*, *морква*, польск. *marchew*, н.-луж. *marchweј*, в.-луж. *morcheј*, чэш. *mřkev*, славац. *mřkva*, славен. *mřkev*, серб.-харв. *mъква*, макед., балг. *морков*. Прасл. *mъrky* (р. скл. *mъrkъve*), роднаснымі да якога з'яўляюцца: ст.-в.-ням. *mor(a)ha*, с.-н.-ням. *more*, ст.-грэч. βράχαια (Гесіхій), паходзіць з і.-е. **mъrk-/bъrk*, параўн. яшчэ літ. *burkūnas*, лат. *burkāns* 'морква' (Ліч-Світыч, ЭИРЯ, 1, 16—26). Іншыя версіі (гл.

Фасмер, 2, 655—656; Петрыч-Гольмквіст, JS, 8, 1962—1963, 147) менш верагодныя.

Моркут 'маркач' (малар., Нар. лекс.). Да *маркаль*, *маркач* (гл.). Аб суфіксе -ут гл. Сцяцко, Афікс. наз., 70.

Морма 'негаваркі чалавек' (хойн., Мат. Гом.). Да *мармыль* (гл.). Суфікс -а, як у *знайда*, *соня* (*сон'а*). Не выключана магчымасць запазычання ў якасці экспрэсіўнага са ст.-грэч. *Μορμῶ* 'пудзіла, страшыдла, якім палохалі дзяцей', семантыка якога змянілася.

***Морны**, *морный* 'свабодны, вольны' (Бяльк.). Нясна. Магчыма, звязана генетычна з серб.-харв. *одморан* 'які адпачыў, бадзёры' <*одмор* 'адпачынак'.

Морс 'ягадны або фруктовы напітак' (ТСБМ). Ст.-рус. *морсъ* 'тс', 'плодовы сок' (XVI ст.). Найбольш верагодна збліжаць з рум. *mûrsă*, *môrsa* 'сыта', 'сок, вадкасць', 'морс', якія з лац. *mulsa* 'сыта, напітак з меду' (Цікцін, 2, 1023; Фасмер, 2, 658).

Морфій 'хлорыставадародная соль марфіна, якая ў медыцыне ўжываецца як наркатычны заспакаяльны, болесуцішальны і снатворны сродак' (ТСБМ). З рус. *морфий*, якое з ням. *Morphium* <лац. *Morpheus* 'імя бога сну, сына Сну і Ночы' <ст.-грэч. *Μορφεΐος* 'які стварае форму' (Фасмер, 2, 659; Сл. иностр. сл., 1988, 331).

Морхлы 'маршчыністы, звялы, завялы' (ТС), *морхнуць* 'маршчыніцца' (ТС). Да *моршчыцца* (гл.).

Моршак 'смаржок' (лун., Шатал.). У выніку ўздзеяння лексемы *маршчыны* лексема *смаржок* згубіла с- і -ж- змяніла на -ш-. Да *смаржок* (гл.).

Моршанкі, *моршні* 'прымітыўны скураны абутак' (Малч.). З рус. *поршны*, *поршень* 'тс', ст.-рус. *поръшьнь*, якія Вахрас (Наим. об., 157, 160) збліжае з рус. *порхлый* 'рыхлы, мяккі' (гл. таксама Фасмер, 3, 337). М- пад уплывам лексемы *маршчына*, *моршчыць*. Тое ж і ва ўкр. *морщун*, сумск. *моршень* 'прымітыўны абутак з аднаго кавалка скуры'.

Моршчыцца, *моршчыць* 'збірацца ў маршчыны', 'моршчыць твар', 'пакрывацца рабізнай (аб паверхні вады)' (ТСБМ, Шат., Сл. ПЗБ; мсцісл., Жыв. сл.), *моршч*, *моршчак*, *моршчэнік* 'маршчына' (ТС), *моршчы* 'маршчыны' (гродз., КЭС). Укр. *мършчити*, *моршѣк*, *мърщина*, рус. *морщить*, *морщина*, ст.-рус. *съмърсканъ* 'зморшчаны', польск. *marszczyć*, н.-луж. *marsčić*, в.-луж. *zmorsk*, *morsčić*, чэш. *mraštiti*, *-mrsknouti*, славац. *mřsiti*, *mraštiti*, славен. *mřčiti*, серб.-харв. *mъштити се*, *смърскати*, *мърска*, макед. *mъшти се*, балг. *мърщя*, ст.-слав. *съмъръснѣти* 'моршчыць'. Прасл. *mъrsk-/morsk-*, да якіх

роднасьмі з'яўляюцца лат. *mārskla* 'складка тлушчу, валлэ-падбародак', *mārskna* 'тс' (Мюленбах — Эндзелін, 2, 584; Фасмер, 2, 659; Бязлай, 2, 203), ст.-інд. *mūrcchati* 'дранцвее, шэрхне, гусцее', якое з **mṛsk-* (Махэк₂, 380). Гл. таксама *маршчы*.

Мосенж 'латунь' (ТСБМ), *мосенз* 'бронза' (Нас., Мядзв.), *масензовік* 'невялікі бронзавы грэбень' (Мядзв.), *мосанз* (Кюнэ, Poln., 78), ст.-бел. *мосязь*, *мосендзь*, *мосенц*, *мосиондзь*, *мосязь* 'латунь' (XV ст.) запазычаны са ст.-польск. *mosiądz* 'тс', якое з с.-в.-ням. *messinc* (Жураўскі, Бел. мова, 62; Булыка, Лекс. запазыч., 141) <ст.-в.-ням. *massing* <лац. *massa* (Шварц, ZfSlPh, 5, 400; там жа, 42, 304). Ключёва (388) выводзіць гэту лексему з *Μοσσηνοικος χαλκος* — назвы народа на паўн.-усх. Малой Азіі (Герадот, Ксенафонт), што Фасмер (ZfSlPh, 19, 450) лічыць беспадстаўным. Пра даўнюю сувязь з гэтым народам піша Махэк (LF, 72, 76), прыводзячы ў якасці доказу ст.-слав. *сынъ* 'башня' = ст.-грэч. *μόσσηνύ πύργος* (Гесіхій), якое супастаўляецца з асец. *mxsug*, *mxsug* 'вежа' і лічыцца фракійска-фрыгійск. словам (Лідэн, 36. П. Персану, Упсала, 1922, 393).

*Москаць, драг. *москаты* 'стукаць' (Сл. Брэс.), *москотатэ* 'біць' (Лучыц-Федарэц). Укр. *москати*, *мускутати* 'стукаць, біць малатком, лупцаваць', рус. *москотать* 'доўга чым-небудзь пастукаць'. Відаць, звязана з *марсканіць* (гл.). Гл. таксама ЕСУМ, 3, 520.

Мослы 'смаркачы' (бых., Мат. Маг.). Да *мусолицца* (гл.).

Мосны 'здаровы' (Рам. 1; рагач., Нар. Гом.). Да *моцны*, *моц* (гл.). Аб мене *ц>с* гл. Карскі, 1, 362—363.

Мосны₂ 'мошчаны' (Крыў., Са сл. Дзіс.). Да *мошт*, *масціць* (гл.).

Мошт, *мюшт*, *міст*, *мыст* 'збудаванне для пераходу або пераезду цераз раку, канал, чыгунку', 'падлога', 'памост, насціл (у лодцы, на паду пад стог і інш.)', палес. *мошок* 'ганак, сходыцы перад уваходам у хату', паўн.-усх. *масткі* 'падлога ў сенцах' (ТСБМ, Нас., Бес., Яруш., Юрч., Др.-Падб., Грыг., Сцяшк., Касп., Бяльк., Ян., ТС, Сл. ПЗБ, Растарг., Мат. Гом., Мат. Маг.; КЭС, лаг.; ДАБМ, к. 336), нараўл. *мошт* 'дно ў калодзежы' (Нар. сл.), *маставіна* 'дошка ці бярвяно ў памосце' (Др.-Падб., Ян.). Укр. *міст*, рус. *мошт*, ст.-рус. *моштъ*, польск. *most*, н.-, в.-луж. *mósti*, чэш., славац. *most*, славен. *mósti*, серб.-харв. *mósti*, макед., балг. *мошт*, ст.-слав. *мошьт*. Прасл. *mostъ*. Не зусім яснае слова. Напэўна выходзіць са ст.-в.-ням. *masi* 'мошт, мачта', англасакс. *moest* 'тс', ст.-ірл. *maide* 'палка' (<**mazdjos*) (Мерынгер, 21, 303; Фасмер, ZfSlPh, 2, 55 і інш.). Фасмер (2, 662) сумняваецца

таксама ва ўзвядзенні прасл. *mostъ* да **mot-tos* 'тое, што пастаўлена, накідана, збудавана' і ў збліжэнні яго з дзеясловам *metati* 'кідаць', хаця Махэк₂ (374), выводзячы *mostъ* з *mesti* 'тс', прыводзіць у пацвярджэнне літ. прыклад, дзе *pamestas* азначае 'перакінуты (праз раку)' і аналагічна франц. *jeter le pont* 'збудаваль (г. зн. 'перакінуць, накідаць') мост'. Сюды ж *маставік* 'мастабудаўнік' (ТСБМ), якое з рус. мовы (Крукоўскі, Уплыў, 110), як, відаць, і *маставая* 'брукаваная або асфальтаваная вуліца' (ТСБМ).

Мот 'той, хто неразумна матае грошы, маёмасць' (ТСБМ), 'падманшчык' (гор., Мат. Маг.). Да *матаць* (гл.).

Мотак 'маток' (Ян.). З укр. *моток* 'тс'.

Мотар₁ 'прывязь, аркан' (Нас.). Да *матаць* (гл.). Аб суфіксе *-ар* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 30. Аднак Фасмер (2, 664) суадносіць гэту лексему разам з іншымі: чэш. *motorny*, укр. *моторний* 'лоўкі', бел. *маторны* 'цяжкі' і інш. з літ. *mèsti* 'кідаць', *matāras* 'верацяно', *mataruoti* 'матаць', лат. *matara* 'гнуткі дубец', спасылаючыся на Бугу (РФВ, 72, 192); Мюленбах — Эндзеліна (2, 566).

Мотар₂ 'палка, пры дапамозе якой насілі вёдры, цэбры', 'ваданос' (Шат., Мікуц.). Да *мотар*₁ (гл.). Значэнне 'рычаг' з'явілася пад частковым уплывам лексемы *матор* (гл.).

Мотар₃ 'спецыяльная палка, якой заганялі рыбу ў сетку і кіравалі чоўнам' (гродз., Нар. сл.). З *+мутар*, якое да *муціць* (гл.).

Мотаржна, *моторошно*, *моторожно* 'цяжка' (Касп., ТС). У выніку кантамінацыі лексем *мотарна* і *моташна* (гл.).

Мотарна 'цяжка' (Касп.), 'млосна, дрэнна' (гродз., Сцяшк. Сл.). Да *матаць* (гл.).

Мотачкі 'анучкі, якімі закручвалі ногі нябожчыка' (ганц., Сл. ПЗБ). Да *матаць* (гл.). Аб суфіксе *-ачк-* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 32.

Моташлівы 'моташны', *моташны* 'ад якога становіцца блага', 'агідны, прыкры' (ТСБМ, Шат., Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ; мазыр., Шн. 2; полац., Нар. лекс.), *моташна* 'трохі страшнавата' (КЭС, лаг.), 'млосна' (віл., Сл. ПЗБ). Да рус. *тошно* (<*тоска* 'туга, смутак'), да якога дадаецца экспрэсіўны прэфікс *мо-* (гл. Мяркулава, Этымалогія-1974, 74).

Мотлах, *мóтлух*, *мóтлох*, *мотлахі* 'вытраскі, атрэп'е, анучы, акраўкі', 'пыл, прах', 'дробная бульба' (Нас., Грыг., Гарэц., Растарг., ТС; кобр., Нар. лекс.), *у мотлах* 'на кавалкі' (усх.-маг., КЭС), ст.-бел. *мóтлохъ* 'натоўп, зброд' (XVI ст.) — апошняя Булыка лічыць запазычаным са ст.-польск. (Лекс. запазыч., 37). Укр. *мóтлох*, рус. бран., кур. *мотлах*, польск. *motloch*, *motlota*. Брукнер (345) звязвае польск. лексему

з *mietlica* 'пустазелле', у чым Махэк₂ (561) сумняваецца пры разглядзе чэш. *smotlacha* 'пустазелле', зах.-славац. *smatluha*, валаш. *smotlaka* 'нячыстае зерне'. Мяркулава (Этимология-1974, 71—74) узводзіць іх да прасл. *telkti* 'таўчы' і прызнае наяўнасць экспрэсіўнага прэфікса *to-* (з варыянтамі *ta-*, *te-*, *ti-*). ЕСУМ (3, 522) звязвае з *totati*, *metati*.

***Мота**, лун. *moto* 'мабыць' (Сл. Брэс.). Скарочаная форма з *mo* < *mōjэ* (бел. *можэ*) і *to* < *gэto* (бел. *гэта*).

Моў 'маўляў, нібыта' (Гарэц., Некр., Нас., ТС). Алеграваа форма з *маўляў* 'калісьці, даўно) казаў' нахштальт рус. *мол* 'тс' (Фасмер, 2, 641).

***Моўзаць**, дельч., ельск. *моўзатъ* 'кусаць без зубоў, дзяснамі', укр. *моўзат* (Бел.-укр. ізал.). Да прасл. *melzti* 'ссаць', 'даіць' (рус. ц.-слав. *мѣсти*, рус. цвяр., уладз., ярасл. *молсать* 'смактаць, абгрызаць').

Моўкам, *маўком* 'ціха, патаемна, маўчком' (Нас.) — форма твор. скл. ад *тмоўк*, параўн. рус. кур., тамб. *молком*, славен. *molik* 'маўчанне', ст.-слав. *млькъ*. Да *маўчаць* (гл.). Сюды ж *моўчкам*, *моўчыкам* 'тс' (Касп., Шат.; іўеў., Сл. ПЗБ).

***Моўкна**, ст.-бел. *мовкна* 'лыка' запазычана з літ. *mūkna* 'лыка', 'тоўстая кара з дрэў' (Яблонскіс, 128; Булыка, Лекс. запазыч., 209).

Моўкнуць 'заціхаць, замаўкаць' (ТСБМ, Яруш.), укр. *мовкнути*, рус. (у) *молкнутъ* 'тс', ст.-рус.-ц.-слав. *умълкнути* 'здранцвець', каш. *gąka umątkła* 'рука здранцвела', валаш. *miknuł* 'тс', польск. *milknąć*, в.-луж. *mjelknuib*, чэш. *miknouti*, славен. *zamólkniti*, балг. *млькна*. Прасл. *myknoti*. Да *маўчаць* (гл.).

Моўна 'выразна, моцна' (Нас.), *моўнасць* 'вымова, дар слова, выразнасць' (Нас., Др.-Падб., Гарэц.), *моўны* 'размоўны, гаваркі, які валодае прыгожай мовай', 'ветлівы' (Нас., ТС; гродз., Сцяшк. Сл.). Паланізмы. Параўн. польск. *townie*, *towność* < *townu*, *townu* 'які можа гаварыць, якому лёгка гаварыць аб чым-небудзь, гаваркі, балбатлівы'.

Моўрыць 'знаходзіцца ў стане панурасці, абыякавасці (напр., аб карове, калі яна не есць)' (ТС). Балтызм. Параўн. літ. *mauróti* 'раўці', 'румзаць', 'плакаць', *maurinti* 'валачыся, плесціся па гразі', *mauróti* 'блукаць, бадзяцца', *mauryti* 'плесціся па гразі'.

Моўса 'нібыта' (Гарэц., Нас.). Да *моў* (гл.) і прасл. дзеяслоўнае ўтварэнне *se* > *ся*, якое з займенніка *s* = *св* (гл. Карскі, 2—3, 90 і 97; ESSJ SG, 1, 325).

Моўча 'ціха' (Нас., Растарг., ТС). З рус. *молча* 'тс'.

Моўчанька 'ціхенька', 'моўчкі' (Гарэц., Юрч.). Памяншальнае ўтварэнне ад *моўча* (гл.).

Моўчкі 'нічога не гаворачы', 'паціху', 'тайком', 'накорліва',

не пратэстуючы'. (ТСБМ, Яруш., Бяльк., ТС; КЭС, лаг.), *моўчачкі*, *моўчыкі* 'тс' (петрык., 3 нар. сл.; Ян.), ст.-бел. *мовчки* — прыслоўе ў форме Т. скл. мн. л. *о*-асноў (-*кы* > -*кі*), утворанае ад наз. *маўчок* (< *мовчокъ*). Сюды ж *моўчыкі* 'асобная частка ў дзіцячай гульні ў скокі, калі трэба маўчаць' (ТС). Да *маўчаць* (гл.).

Мох, *машок* 'споравая расліна без каранёў і кветак, якая расце ў вільготных мясцінах, на дрэвах, на камянях, *Muscus*' (ТСБМ, Яруш., Нас., Бес., Касп., ТС), 'плесень' (Нас.), 'лішайнік' (ТС), 'пушок, які ўзнікае ад руху бёрда аб шурпатую і нямоцную аснову' (Уладз., ТС), 'балота' (Касп.; віц., маг., ст.-дар., палес., паўн.-усх., Яшк.). Укр., рус. *мох*; польск., н.-луж. *tesch*, в.-луж. *tosch*, чэш. *tesch*, славац. *tach*, *tosch*, славен. *máh*, *mèh*, серб.-харв. *máx*, макед. *мов*, балг. *мъх* (ѣт), ст.-слав. *мъхъ*. Прасл. *тэхъ*, роднаснымі да якога з'яўляюцца літ. *mūsos* 'плесень' (параўн. балг. *múxъl*, макед. *мувла* 'тс'), *mūsas* 'тс', ст.-в.-ням *mos* 'мох, балота', *mios*, *mies* 'мох', лац. *muscus* 'тс' (Педэрсен, IF, 5, 34; Міклашыч, 206; Траўтман, 190; Фасмер, 2, 665—666; Бязлай, 2, 160).

Мохацца (экспрэс.) 'марудзіць' (шалыч., Сл. ПЗБ). Няясна. Магчыма, скарочанае ад *мудыхацца* 'тс'.

Моц 'трываласць, мацунак, моцнасць', 'фізічная сіла', 'аўтарытэт, магутнасць', 'устойлівасць', 'сіла, здароўе' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Мал., Шат., Касп., ТС, Сл. ПЗБ; гродз., КЭС; КЭС, лаг.), *моца* 'ўлада', 'сіла' (Нас.), ст.-бел. *моць* 'сіла, значэнне', *моць* 'паўнамоцтва' (Гарб.) запазычаны са ст.-польск. *tos* (Карскі, Труды, 312; Мядзв.; Кюнэ, Poln., 78; Пальцаў, Лекс. і гр., 38; Крапівін, Бел. лекс., 88; Булыка, Лекс. Запазыч., 208). Аналагічна *моцны*. Сюды ж *моцна* (*моцно*, *моцнэ*), *мацнаваты*, *моцнасць* (Нас., Гарэц., Булг., Касп., ТС, Сл. ПЗБ), *мацнёць* 'набірацца сіл, рабіцца мацнейшым', *мацніць* 'сцягваць, узмацняць' (ТСБМ, Нас.).

Моцё 'малако' (з дзіцячай мовы) (Бес.). Укр. лэмк. *моцьб* 'тс'. Утворана ад першага складу зах.-палес. лексемы *молоко*. Параўн. *молё*.

Моцка браць 'рабіць поўны паварот плытом' (Кольб.). З польск. *tosko* 'поўным паваротам'.

Моццянка 'дуда з 7 дудачкамі' (Нік. Очерки, 2, 1892) — відаць, *маццянка*, якое з польск. *multanka* (*mulitanka*, *mutyanki*) 'дудка, дудачка, кобза'.

Моця 'супрага, праца ў суполку, гульня ў сполку' (Бяльк.), рус. ёнаўск. (ЛітССР) *моця* 'ўдзел некалькіх асоб у адной справе, аперацыі', *в моцю* 'разам'. Праз польск. *tosja* з лац. *mōtio* 'рух, душэўны рух, парыў, эмоцыя'.

Моч, *моча* 'мокрае, дажджлівае надвор'е, вільгаць, макра-

та, сырасць' (Бяльк., Янк. БП, ТС; зэльв., Жыв. сл.; беш., Нар. сл.; ганц., Сл. ПЗБ). 'мача' (шалыч., Сморг., Сл. ПЗБ; ТС). Да *мача*, *мокры* (гл.).

Моча 'сіла, моц' (паўд.-уех., КЭС), рус. тул., калуж. *моца* 'тс', якая са ст.-рус. *мочь*, ст.-слав. *мошь* <прасл. *tokъ* <*mogъ* <*mogii*, *mogo* 'магчы' (параўн. укр. *міч*, польск., чэш., славац. *тос*, в.-луж. *тос*, славен. *тос*, серб.-харв. *моћ*, макед. *моћ*, балг. *моц*), роднаснае да гоц. *mahts*, ст.-в.-ням., с.-в.-ням. *maht* 'сіла, моц' (Бернекер, 2, 70; Траўтман, 164; Фасмер, 2, 667).

Мочала, *мочула* 'мачулішча' (навагр., іўеў., Сл. ПЗБ). Да *мачула* (гл.). Параўн. таксама *мочыла* 'месца, дзе мачылі каноплі, пнянку' (іўеў., Сцяшк. Сл.).

Мочалка 'падліўка' (нараўл., Мат. Гом.), 'смажанае сала' (ТС). Да *мачанка* (гл.). Націск на *мо-* і *-л-* пад уплывам *мочала* (гл.). Сюды ж *мочэла* 'смажанае сала ці што іншае для мачання' (ТС).

Мочка₁ 'ніжняя мясістая частка вуха' (ТСБМ). Укр. *мочка*, рус. *мочка* 'тс', ст.-рус. *мочка* 'тс' (XVII ст.), якія з *мъчка* <*мкнути* <(про)-*мкнути* 'працягнуць' у выніку чаргавання *ъ: ъ*, параўн. *прымыкаць* (Міклашчыч, 206; Праабражэнскі, 1, 563; Фасмер, 2, 666; Булахоўскі, ВП, 3, 418).

Мочка₂ 'раменная ці вярочная пятля, якой прывязваецца пуга да пугаўя або біч да цапільна' (Бяльк.), 'пятля ў кашулі' (Растарг.). Рус. *мочка* 'пятля на адзенні' (кур.), 'пятля на ботах' (варон., разан., маск., калін.). Да *мочка* <(з)*мыкацца* 'змыкацца, стульвацца' >прасп. *тѣкнѣти* 'цягнуць'.

Мочыва 'мочка льну' (Касп.), рус. пск., цвяр. *мочиво* 'лён, каноплі, палатно, якія вымочваюцца ў вадзе'. Віц.-пск. ізалекса. Да *мачыць*.

Мошаст 'крэп, аксаміт' (ТСБМ), *мошаст*, *мошыст* 'плюш' (Сл. ПЗБ), 'вельвет' (іўеў., Сцяшк. Сл.), 'махнатая тканіна' (КЭС, лаг.). Паводле Грынавяцкене (Сл. ПЗБ, 3, 79), паходзіць з літ. *māšastas* 'аксаміт'. Аднак гл. *машэстэр* 'тс'.

Мошка, *мошка* 'маленькае куслівае двухкрылае насякомае' (ТСБМ, Бес., Яруш., Бяльк., ТС). Укр., рус. *мошка*, *мошкара*, польск. *mszuka* 'тс', в.-луж. *psuca*, в.-луж. *šmic* 'камар', 'мошка', чэш. *msice* 'тля'. Прасл. *mōsi*, *mōxa* (звязаныя чаргаваннем галосных з *тиха* >*муха*), да якога роднаснымі з'яўляюцца: літ. *musià*, *musė*, *musis*, ст.-прус. *muso*, лат. *musā*, *mīsa* 'муха', ст.-грэч. *μύια*, лац. *musca*, ст.-сакс. *tuggia*, ст.-в.-ням. *muska* 'камар, мошка', алб. *tižë* 'камар' (Траўтман, 191; Буга, РФВ, 72, 193; Фасмер, 2, 667; Махэц, 382).

Мошчы 'высахлыя астанкі людзей, якія лічацца царквою святымі' (перан.) 'вельмі худы, знясілены чалавек' (ТСБМ).

З рус., ст.-рус. *мощи*, *моща*, якія са ст.-слав. *мощи* 'тс'. Да *моца* (гл.).

Мрага 'дробныя мошкі' (ТС). Кантамінаванае ўтварэнне з суфісам зборнасці *-ag-a* (гл. Сцяцко, Афікс. наз., 207) ад *мрака* (гл.). Аб паралелізме семантычнай структуры 'цемра' 'процьма' параўн. *імжа*₂ (гл.).

Мражыць 'імжыць' (лях., Сл. ПЗБ), інфінітыў, відаць, *мражэць*, які ўяўляецца як кантамінаванае ўтварэнне ад *мрака* і *імжэць* (гл.).

Мразіць 'імжэць', *мразь* 'непагадзь' (хойн., Шатал.), рус. валаг. *мразь* 'туманная мгла ў золкае надвор'е', арл. 'нешта накштальт намаразі'. З ц.-слав. *мразь*, роднаснага да *мароз* <прасл. *morzъ*.

Мрак 'імжа' (Ян.). У выніку кантамінацыі лоеў. *мжак* і *мрака* 'тс'. Не выключана магчымасць запазычання з рус. мовы, дзе *мрак* — ц.-слав. лексема з прасл. *morъ*.

Мрака 'непагадзь' (браг., Шатал.; Ян.), лельч. 'снег з дажджом' (ЛАПП), *мрачны* 'дажджлівы' (Ян.), *мрачыць* 'імжэць' (браг., Шатал.). З укр. мовы, параўн. *мрака*, *мрака* 'густы туман з дробным дажджом', *мраччѣти* 'імжэць', *мрачний* 'туманны, дажджлівы'. Узыходзіць да прасл. *morъ* >*морак* (гл.). Параўн. таксама ЕСУМ, 3, 528.

Мрова 'дрыгвяністае балота' (лін., Шатал.). Генетычна ўзыходзіць да *мерва*₁ (гл.) з менай *-er->-ro-* (як у польск. мове) паводле чаргавання групы *tert*.

Мроева 'імгла' (Нар. Гом.). Да *мроі*, *мроіць* (гл.). Суфікс *-ev-a-* замест *iv-a-*, відаць, пад уплывам рус. *марево*.

Мроі, адз. л. *мроя* 'тое, што створана фантазіяй; мары, летуценні' (ТСБМ), *мройлівы* 'жудасны' (сморг., Сцяшк. Сл.), *мроіцца* 'сніцца', 'здавацца', *мроіць* 'марыць', 'бачыць у прывідах' (ТСБМ, Сцяшк.; Пасожжа, Крывіч, 5, 1923), *мройна* 'летуценна' (Нар. Гом.). Укр. *мріяти*, *мріти* 'здавацца', 'марыць', *мрий* 'змрочны', *мриво* 'хмурнае надвор'е', рус. *мреять* 'мільгацець'. Роднасныя да прасл. *mьrēti* (*mьrējo*) >*паміраць*, *марá*₁ (гл.). З'ява *-oi-* — дзеянне другагнага аблаўта *oi* паралельна з *e* <*ē* (паводле рэгулярнага чаргавання *ē/oi*, напр., *rēti* — *rojō*, *rējati* — *gojъ*) (Сольмсэн, 36. Ягічу, 579; Міклашчыч, 190; Фасмер, 2, 668; Варбот, Слав. и балк. языкозн. М., 1981, 52 і наст.). Сюды ж *мраіво*, *мрай* (гл. Жучковіч, Местн. геогр. терм. в топоним. М., 1966, 22).

Мроіва 'марыва' (ТСБМ), 'цемра' (дзятл., Сцяшк. Сл.). Да *мроі* (гл.). Аб суфіксе *-iv-a* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 41.

Мрок 'змрок, цемра' (ТСБМ, Нас., Др.-Падб., Яруш., Гарэц., Бяльк.), *мрочна* 'цёмна' (Др.-Падб.), ст.-бел. *мрокъ* запазычана са ст.-польск. *trok* 'змрок, змярканне', 'цемра'

(Булыка, Лекс. запазыч., 203). Параўн. таксама бел. *морак* (гл.).

***Мроўка**, ст.-бел. *мровка* 'муравей'. Запазычана са ст.-польск. *mrówka* 'тс' і ўжывалася паралельна з бел. паўнагалоснай формай *моровка* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 203).

Мругаць 'маргаць' (беласт., Сб. 1866 г., Нас.), *намружаны* 'хмурны' (КТС, Калюга). Запазычана з польск. *mrugać* 'маргаць, міргаець' (Цвяткоў, 59). Сюды ж пін. *мругнути* 'маргнуць' (Нар. лекс.).

Мружыцца 'жмурыцца' (лід., Сцяшк. Сл.; Нар. Гом.), *мружыць* 'жмурыць вочы' (ТСБМ, Нар. Гом.). З польск. *mrużyć, mrużyć się* 'тс'.

Мрук 'маўклівы, негаваркі чалавек' (беласт., Сл. ПЗБ), *мрукаць* 'мармытаць' (Нар. Гом.), *мручати* 'муркаць, мурлыкаць, мармытаць' (Бес.). З польск. *mruc* 'бурклівы чалавек' (Мацкевіч, Сл. ПЗБ, 3, 79), *mrukać, mruczeć, mruczyć* 'мармытаць', 'бурчэць', 'мурлыкаць'. Ст.-бел. *мручати* 'мармытаць' (XVII ст.) запазычана са ст.-польск. *mruczeć* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 130).

***Мры́каць**, *мры́каты* 'муркаць (пра ката)' (стол., Нар. лекс.). З *мрукати*, якое з польск. *mrukać* 'тс'. Да *мрук* (гл.)

Мрэц 'нябожчык' (Крывіч, 1923; Федар. 1, гродз., Шн. 2; Сл. ПЗБ, ТС, Сцяшк. Сл.), *мырэць*, *мрэць* 'тс' (Клім., Бес., Сл. Брэс.). Прасл. *myr-ьсь*, якое з *myrēti* > *паміраць* (гл.). Гл. таксама *мярэц*.

Мста 'помста' (Нас., Др.-Падб., Гарэц.), ст.-польск., каш. *msta*, чэш. *msta*. Можна дапусціць запазычанне са ст.-польск. у бел. мову. Ва ўкр., рус. мовах *месть*, якое з прасл. *mystь* (параўн. ст.-рус. *mystь*, балг. *mьst*, ст.-слав. *mystь*) < *mit-ti-s (Махэк₂, 382), роднаснае з *mitycь* (гл. Фасмер, 2, 608). Ад назоўніка быў утвораны дзеяслоў *mystiti* > *мыстити*, а пазней — *помста* (гл.). Сюды ж *мсціцца*, *мсціць*, *мсцівы*, тураў. *msciwу*, слаўг., ветк. *mslwy(й)*, *msciwec* (ТСБМ, Нас., ТС, Яруш., Сл. ПЗБ; Нар. словаг., Мат. Гом.). Крукоўскі (Уплыў, 118, 124) лічыць лексему *msciwec* калькай з рус. *мститель*. Не абавязкова. Магло быць і самастойнае адпрыметнікавае ўтварэнне наштат *msciwec* або запазычанае з польск. мовы.

Мтары́каць 'дражніць, перасмейваць, высмейваць' (Шпіл.). Гукапераймальнае.

Му (з дзіцячай мовы) 'карова' (ТС). Гукапераймальнае (Смаль-Стоцкі, Прыміт.).

Муяр 'шаўковая тканіна з разводамі, якія пераліваюцца рознымі адценнямі' (ТСБМ). Праз рус. мову з франц. *moire* 'тс'.

Му́віць 'гаварыць' (брасл., ДАБМ, к. 320). З польск. *mówić* 'тс'.

Мугава 'кадола — вяроўка (каля 250 м), якая прыводзіць невад у рух' (лепел., Браім). Польск. *muga* 'тс', славен. *muga* 'паласа, смуга, лінія'. Роднаснае да *смуга* (гл.). Параўн. лат. *stauugs* 'тонкі, стройны', літ. *susmągti* 'зацягнуць, цягнуць, сцягваць', ст.-ісл. *smeygja* 'прыціскаць, нацягваць', ст.-грэч. *μυχός* 'самае аддаленае месца (заліва)' (Фрэнкель, 841; Бязлай, 2, 205).

Му́гаць 'жэрці', 'есці, гучна сёрбаючы' (полац., Янк. 2, Нар. сл.). Балтызм. Параўн. літ. *migoti* 'жэрці; хутка, многа есці, запіхваць'. Параўн. таксама ўсх.-польск. *mugać* 'ссаць, піць' (Зданіэвіч, LP, 8, 1960, 345). Лаўчутэ (Балтызмы, 145) адносіць лексему ў разрад слоў, паходжанне якіх аргументавана недастаткова.

***Муглява́ць**, *мугляваць* 'рабіць няспешна, памалу' (ТС). Балтызм. Параўн. літ. *moglinti* 'няўключна, павольна цягнуцца, брысці', *muglinti* 'ісці, цягнуцца', *mūgulis* 'няўключны' **Мугла́ты** 'бязрогі' (ганц., Сл. ПЗБ) у выніку кантамінацыі ўкр. *mūga* 'бугай' (ЕСУМ, 3, 529) і *мылаты* (гл.).

Мугніць 'мармытаць' (ашм., Сцяшк. Сл.). У выніку кантамінацыі лексем *гугніць* і літ. *mūkti* 'мычэць'.

Мудазвон 'пустазвон' (Касп.). Да *муды* і *звон* (гл.). Параўн. таксама лях. *mudzycь* 'гаварыць недарэчнае' (Сл. ПЗБ).

Мудак 'павольны, нерашучы' (Касп.). 'дурань' (брасл., швянч., дзягл., Сл. ПЗБ). Да прасл. *mōditi*, якое ў выніку дэназалізацыі, (што Фасмер (2, 669) лічыць малаімаверным) змянілася ў *muditi*: рус. *mудить* 'марудзіць, спазняцца', польск. *mudzić* 'мітрэнжыць, мардаваць, марудзіць, адцягваць, спазняцца', *mudzić się* 'нудзіцца, доўжыцца', чэш. апаўск. *zmuditi* 'сарваць, перашкодзіць', *zmuditi se* 'вагацца', н.-в.-луж. *komuda* 'затрымка', н.-луж. *komužiš*, в.-луж. *komudzić* 'затрымацца', *komudny* 'гультаяваты, павольны', *komudzić* 'марудзіць', славен. *muditi* 'тс', балг. *муден* 'павольны, вялы, непаваротлівы', макед. *мадро, мадру* 'спакойна, смірна', ст.-слав. *моудити* 'адкладваць', *прѣмоудити* 'спазніцца'. Махэк₂ (382) звязвае прасл. *muditi* са ст.-інд. *manda-* 'гультаяваты, нерашучы, марудны'. Скок (2, 475) лічыць, што *-и-* аснова ўзыходзіць да і.-е. *-oi-*, і параўноўвае з літ. *taudà* 'клопат', *taudūoti* 'ныць, сумаваць, смуткаваць', ст.-інд. *tauda* 'павольны, гультай'. Блесэ (SB, 5, 15—16) генетычна суадносіць рус. *мудить* 'марудзіць, спазняцца' з лат. *mūdities* 'цягнуцца, сунуцца', што Лаўчутэ (Балтызмы, 146) лічыць недастаткова аргументаваным.

Мудан 'баран' (Тарн., к. 162). Польск. мазурск. *mędak*

'тс'. Да *муды* (гл.). Аб суфіксе *-ан* гл. Сцяцко, Афікс, наз., 147.

Мударэз 'разак, *Stratiotes L.*' (іўеў., Сл. ПЗБ), утворана па тыпу рус. *водорез, ногорез, ядрорез, телорез*. Да *муды* і *рэзаць* (гл.). З лексмай *modo* звязаны назвы раслін у чэш. (*roudňík* 'Сhamaeorchis' паводле двух клубняў, ганацк. *mod'at-ka* 'чырвоны бэз'), серб.-харв. (*лиција, маџа, пасја, попова муда*), славен. (*porova moda* 'Evonymus', *moda* 'Paeonia peregrina', 'Colchium autumnale') і рус. (смал. *муди* '?', валаг. *мудки кошачьи* 'Geum rivale L.', смал. *мудорез* 'вадзяная крапіва', *мудочка* 'канюшына раллявая, *Trifolium arvense L.*', цвяр. *муде заячы* 'тс') мовах.

Мудзікі 'капшук' (смарг., Сцяшк., Сл.). Да *муды* (гл.). Матывацыя: раней з машонкі бараноў рабілі капшукі на тытунь.

Мудзяўка 'слабы, кволы чалавек' (Бяльк.). Да *мудак* (гл.). Відавочна, утворана ад **мудзявы* пры дапамозе суфікса *-яўк-а* (Сцяцко, Афікс, наз., 132). Да *мудохацца* (гл.).

Мудкі (мн. л.) 'каткі, *Trifolium arvense L.*' (Бяльк.). Да *муды* (гл.). Матывацыя: шэрыя касматыя каткі (канюшына раллявая) названы паводле падабенства касматага покрыва рэалій.

Мудны 'хітры' (Касп.). Няясна. Магчыма, у выніку кантамінацыі слоў *мудры* і *мўтны* 'падазроны, не зусім ясны'. Ці мена *-р->-н-*, выкліканая шматзначнасцю лексемы *мудры* для адрознення (?). Параўн. тураў., гродз. *мўдры* 'хітры' (ТС, КЭС).

Муднуць 'шмыгнуць' (ТС). З **мўднуць*. Гукапераймальнае. Параўн. *мыд-мыд!* 'шмыг, шмыгануць' (там жа).

*Мудбхацца, драг. *мудохатысь* 'важдацца, поркацца', укр. *мудбхатиси, мудбситиси, мотбхатись*, ст.-рус. *мудити* 'пазніцца', польск. *midzić* 'марудзіць', в.-луж. *komidzić* Да прасл. *miditi/moditi* 'не спяшацца, быць разважлівым, памяркоўным'. Генетычна звязана з літ. *maišti, maudžiū* 'ныць, жадаць' (Брукнер, 327 і 347; Фасмер, 2, 269; Шустар-Шэўц, 604; ЕСУМ, 3, 529). Параўн. таксама *мўдры* (гл.).

Мудраваць, *мудравацца, мудровацца* 'рабіць што-небудзь складанае, незвычайнае', 'залішне ўскладняць', 'хітрыць', 'выдумляць' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Касп., Растарг., Шат.; горац., КЭС), 'дурэць, свавольць, мудрагеліць' (ТС, Бес.; паўд.-усх., КЭС), 'крыўляцца, выкручвацца' (КЭС, лаг.), *мудроўшчык* 'выдумляльнік', *мудраванне, мудруванья* 'хітрыкі, выдумкі' (Нас., Бяльк.). Укр. *мудрувати(ся)*, рус. *мудровать(ся)*, ст.-рус. *мудровати*, польск. *mędrować*, в.-луж. *midrować*, чэш. *midrovati*, славац. *midrovat'*, славен. *midrováti*, серб.-

харв. *мудрвати*, макед. *мудрува*. Магчыма, прасл. *modrovati*. Да *мўдры* (гл.).

Мудрагэль 'круцель, хітрун, шэльма', 'выдумшчык', 'разумнік' (ТСБМ, Нас., Гарэц.), 'дзівак, камедыянт' (КЭС, лаг.), 'мудрэц, педант' (кобр., КЭС). Укр. *мудрагэль, мудрагель*. Польск. *mędrohel, mudrahel* з укр. (Варш. сл., 2, 934). Міхневіч (БЛ, 1, 72) выдзяляе нізку суфіксаў *-ага, -ель*. Можна, аднак, разглядаць бел. *мудрагэль* як кантамінаванае ўтварэнне ад экспрэсіўных: бел. **мудрага* (<*mędrega*) і польск. *mędrala, mędrela*.

Мудрадрэва 'лістоўніца, *Larix europae a DC.*' (Касп.) у выніку намінацыі польск. *mędre drzewo*, якое з *modre drzewo* (Брукнер, 343), дае *modre* 'блакітнае' (карона дрэва мае фіялетава-сіняе адценне — вынік народнай этымалогіі з польск. *modrzew* 'лістоўніца'. Яно сапраўды ўтварылася пад уздзеяннем прыметніка *modry* 'сіні' на *brzem*, якое з чэш. *brim, drin, dřev*). Паводле Махэка₂ (73), прасл. *brinъ* (параўн. славац. *brin* 'ядловец', *brina* 'яліна') з'яўляецца яшчэ праеўрапейскім словам, якое атаясамліваецца са ст.-грэч. *λίθος* 'дуб каменны, *Quercus ilex*'.

Мудранка 'ядавітая травяністая расліна *Paris quadrifolia L.*' (Кіс., ТСБМ). Да *мудрэць* (<*мўдры*) 'капрызіць, свавольнічаць' (драг., КЭС), іўеў. 'незвычайна сябе паводзіць' (Сл. ПЗБ). Параўн. паўд.-усх. *п'яніца* 'мудранка', укр. *бесіжник* (<*besiti*), *дурне лісове, дурна цибуля*. Параўн. таксама *мудрушкі* (гл.).

Мўдрасць 'уласцівасць мудрага', 'мудрыя думкі, выказванні', 'жыццёвы вопыт', 'нешта складанае' (ТСБМ). Прасл. *mędrość* (Краўчук, Этымалогія-1984, 103). Да *мўдры* (гл.).

Мудраўны 'фарсісты' (іўеў., Сцяшк. Сл.). Да *мудрэць* 'незвычайна сябе паводзіць' (там жа) <*мўдры* (гл.).

Мудроны 'мудрагелісты' (ТСБМ). З рус. *мудрёный* 'тс' < ст.-рус. *мудренный, мудренъ*. Да *мўдры* (гл.).

Мудрушкі 'від ягад' (Рам. 8). Да *мўдры* (гл.). Аб суфіксе гл. Сцяцко, Афікс, наз., 125. Параўн. таксама *мудранка* (гл.).

Мудры, 'вельмі разумны, празорлівы', 'заснаваны на глыбокім разуменні, вопыце, веданні', 'складаны, мудрагелісты, хітры' (ТСБМ, ТС, Яруш.; гродз., КЭС), *мўдзер* 'хітры', 'здагадлівы' (Нас.), ст.-бел. *мўдрий*. Укр. *мўдрий*, рус. *мўдрий*, *мудр*, ст.-рус. *мудръ*; польск. *mądry*, н.- в.-луж. *midry*, чэш. *moidrý*, славац. *midry*, славен. *móder*, серб.-харв. *мўдар*, макед. *мадар, мудар*, балг. *мъдър*, ст.-слав. *мждръ*. Прасл. *mędrъ*, роднаснае да літ. *mandrūs, mądras* (*mundrūs, mińdras*) 'свежы, бадзёры, горды, фанабэрысты, лат. *miōdrs* 'бадзёры, жывы', *miōst* 'разумець, сцерагчыся', ст.-в.-ням.

muntar 'лоўкі, бадзёры, дбайны, руплівы', гоц. *mundrei* 'мэта', ст.-ісл. *munda* 'меціць', алб. *mund* 'перамагаю, магу', ст.-інд. *mēdhā* 'мудрасць', авест. *mązdra-* 'мудры'. Да і.-е. **men-* (Шпехт, KZ, 63, 92; Бенвеніст, Индоевр., 220; Фрэнкель, ZfslPh, 20, 73; Фасмер, 2, 670; Бязлай, 2, 191). Складана ў Махэка₂ (376): ρ ён тлумачыць з *-un-*. Аткупшчыкоў (Из истории, 152) адзначае поўнае фанетычнае, словаўтваральнае і семантычнае супадзенне для балт. і слав. слоў з суфіксам **-d-*. Лурья (SsiCL, 1960, 11, 553—560) збліжае словы *modrō* і *modo*. Аб семантычным размеркаванні лексем *modrō*, і *xytrō* гл. Мартынаў (Слав. взаим., 44). Аб аднос. *modrō*, *jedrō* і *mod-* гл. Іванаў—Тапароў, Иссл. слав. др., 190.

***Мудры**₂, *мудрый* 'ганарлівы' (бязоз., Шатал.). Магчыма, балтызм. Параўн. літ. *mandrūs* 'горды'.

Мудрыкі 'мудрагельства' (ТСБМ, Юрч.), 'штукарства' (глус., Янк. Мат.). Да *мудры*₁ (гл.) па ўзору *хітрыкі*.

Мудрыла 'мудрагель' (Бяльк.). Утворана ад *мудрыць* 'залішне ўскладняць справу, мудрагеліць' (ТСБМ, Ян.). Аб суфіксе *-ла* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 42.

Мудрэц 'мудры, разумны чалавек' (ТСБМ), 'кемлівы, вынаходлівы, штукар' (міёр., 3 нар. сл.; ТС), 'хітрун' (Бяльк.). Да прасл. *modrěsь*. Гл. *мудры*.

Мудук 'капшук' (іўеў., Сл. ПЗБ). Да *муды* (гл.). Суфікс *-ук*, як у *капшук*.

Мудур 'фанабэрысты, пыхлівы', 'упарты, выдумляльнік' (Нас., Гарэц.), *мудурайны* 'фанабэрысты' (Нас.). Балтызм. Параўн. літ. *midrūs* 'слаўны, хвацкі, зухаваты', 'бадзёры, бойкі', *midrinti* 'упрыгожваць, выстройваць, прыбіраць'.

Мудуравацца, 'круціць, фінціць, фанабэрыцца', *мудураваць* 'трымаць у дысцыпліне', 'вучыць паводзіць сябе прыстойна' (Нас.). Да *мудур* (гл.).

Мудуравацца₂ 'хітрыць, прыдумваць', *мудураваць* 'тс' (Нас.). Да *мудраваць* (гл.), якое зазнала ўплыў лексем *мудуравацца*₁, *мудур* (гл.).

Муды (мн. л.) 'машонка' (астрав.), 'мужчынскія палавыя органы' (мядз., Сл. ПЗБ), укр. *мудо*, рус. *мудё*, *мудб*, *муди*, польск. *mąda*, *mądzie*, н.-, в.-луж. *mid*, палаб. *moda*, чэш. *moud*, *moudí*, мар. *mudy*, славац. *mid*², *midie*, славен. *módo*, *móda*, рэзьянск. *múda*, серб.-харв. *múdo*, *múda*, макед. *маде*, балг. *мѣдѣ*, ц.-слав. мждо, мждѣ Прасл. *modo*, і.-е. адпаведнікі якога дакладна не вызначаны. Фасмер (2, 669) лічыць няпэўным варыянт з насавам да ст.-грэч. *мѣдеа*, *мѣдеа*, *мѣдеа* 'сараматныя часткі цела', якія з *med-do, да с.-ірл. *mess* (<*med-tu*) 'жолуд', блізкімі да лац. *madere* 'сачыцца, быць мокрым', ст.-грэч. *μαδῶ* 'расцякацца, выпадаць', а таксама адвар-

гае дапушчэнні Уленбека (211), Мацэнаўэра (LF, 11, 173—174). Петэрсан (RS, 8, 30) выводзіць *tin-do з **mei-/ *moi-* 'нешта набрынялае'. Скок (2, 476) дапускае роднаснасць прасл. *modo* з дарымскім альпійскім словам *mandius*, якое ў рум. мове дало *minz* 'жарабя', італ. *manzo*, алб. *mëzat* 'бычок', ням. (без суфікса *-jo*) *Mann*. Найбольш імаверным з'яўляецца суаднясенне прасл. лексем з лац. *mentula* 'membrum virile' (Махэка₂, 376), а таксама з лац. *mittō*, *mūtō* 'тс', у якіх *-tt-> -unt->-ot-*. Трубачоў (История терм., 43) выводзіць прасл. *mo-do*, ст.-слав. мждо з і.-е. *mān 'мужчына, муж', Лурья (SsiCL, 11, 1960, 553—560) збліжае *modo* і *modrō*.

Мудыхацца 'марудна рабіць што-небудзь' (стаўбц., Жыв. сл.). Да *мудзіць* (гл.). Суфікс *-ых-а-* выражае шматразовае дзеянне.

Муж 'жанаты мужчына ў адносінах да сваёй жонкі', 'дзеяч у якой-небудзь галіне' (ТСБМ, Маш., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС, Яруш., Пан. дыс.), *мужні*, *мужны*, *мужькі* 'ўласцівы мужу', 'мужчынскі', 'храбры, рашучы, вытрыманы, статны', *мужнёць* 'рабіцца дарослым, больш мужным, развівацца' (ТСБМ, Нас., Яруш., Касп.). Укр., рус. *муж*; ст.-рус. *мужъ*, *мужь* 'мужчына', 'знакаміты, важны, вольны чалавек', польск. *mąż*, н.-, в.-луж. *тиж*, чэш. *славац. тиж*, славен. *mōz*, серб.-харв. *муж*, макед. *маж*, балг. *мъжѣт*, ст.-слав. *тжъ*. Прасл. *mozъ* лічыцца роднасным са ст.-інд. *mānuṣ* (*mānu-*, *mānuṣ*) 'мужчына, чалавек', авест. *manus-*, гоц. *manna*, ст.-ісл. *maðr*, лац.-герм. *Mannus* — імя прабацькі германцаў, фрыгійска. *Mávης* — рода-начальнік фрыгіяцаў < і.-е. **manu-/ *moni-* (Траўтман, 169; Мее, 209, 354; Фрыск, 1, 83; Фасмер, 2, 670—671; Покарны, 1, 700; Бязлай (М. Сной), 2, 198—199). Мартынаў (Язык, 56) мяркуе, што прасл. *mozъ* з'яўляецца іран. інгрэдыентам у прасл. мове (з іран. *manus*, якое аформілася пад уплывам прасл. мадэлі, параўн. *vozъ*, *gorъ*). Жураўлѣў (Тезисы докл. Междунар. симп. по пробл. этимол., историч. лекс. и лексикограф. М., 1984, 12) аспрэчвае гэта, спасылаючыся на тое, што слав.-скіфск. пранікненні мелі месца за 1500 год да падзення рэдукаваных. Гл. таксама Шаўр (Etymologie, 17—18).

Мужавень 'малады, жанаты мужчына' (Касп.). Да *муж* (гл.) > прыметнік *мужай*. Аб суфіксе *-авень* са значэннем 'носьбіт адзнакі' гл. Сцяцко, Афікс. наз., 143.

***Мужаскае сэрца**, стол. *мужэское сэрце* 'лілея кучаравістая, *Lilium margaritum* L.' (Бейл.). Названа паводле формы ліста.

Мужатка 'замужняя кабета' (Нас.), ст.-бел. *мужатка* 'тс' (XV ст.) запазычана са ст.-польск. *mężatka* 'тс'.

Мужнасць 'рыса характару, у якой спалучаюцца храб-

расць, рашучасць, вытрымка' (ТСБМ), укр. *мужність* 'тс'. Ст.-бел. *мужность* 'тс'. Уласна ст.-бел. (Анічэнка, Праблемы філал., 10). Да *муж* > *мужны* (гл.).

**Мужлаваць, мужловаць* 'дрэнна есці, рыцца ў ежы (напр., аб свінні)' (ТС). Няясна. Магчыма, балтызм. Параўн. *mūžlioti* 'мучыць'.

Мужскі падарожнік 'трыпутнік ланцэталісты, *Plantago lanceolata* L.' (лельч., Нар. лекс.). З рус. *мужской* 'мужчынскі'. Параўн. *мужчынскі сардэчнік* 'буйміна лугавая, *Cardamine pratensis* L.' (Бейл.).

Мужурна 'поўны, тоўсты, здаровы' (міёр., З нар. сл.), драг. *мужурно, мужурнаско* 'грубы, нязграбны здаровы мужчына'. Да *муж* (гл.). Аб суфіксе *-ур-* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 174; *-н-б* таксама надае экспрэсіўны характар, напр., драг. *пично* 'вялікая, але халодная печ'. Аналагічна рус. *-л-б:* *мужло* 'неадукаваны, грубы, некультурны чалавек'.

Мужчызна 'мужчына' (ашм., смарг., воран., трак., шальч., Сл. ПЗБ). Паўкалька з польск. *mężczyzna* 'тс'.

Мужчына, драг. *мушчына* 'асоба мужчынскага полу', 'мужны чалавек' (ТСБМ, Яруш., Бяльк., Сл. ПЗБ; міёр., Нар. словатв.; драг., КЭС), ласк. *мужчынка* 'тс' (Шат.). Рус. арханг. *мужчына* (ж. р.) 'тс', 'селянін', карэльск. (КАССР) *мужчыня* 'мужчыны', польск. *mężczyzna* 'мужчына', ст.-польск. *mężczyzna* (зб.) 'мужчыны'. Паўн.-слав. Да *муж* (гл.). Утворана ад прыметніка *možьskъ* (Брукнер, 327) і суфікса *-in-a* (бел. *-in-a* — гл. Сцяцко, Афікс. наз., 203), ст.-рус. *мжъщина*. Параўн. рус. том. *мужскі* 'мужчыны'.

Мужык 'муж', 'селянін'; 'грубы, нявыхаваны чалавек, мужчына' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Грыг., Яруш., Касп., Жд. 1, Касп., Бяльк., Мат. Гом., Сл. ПЗБ, ТС, Ян.; Пан. дыс.), *мужычыло, мужычына* 'мужчына-здравяк' (ТС), *мужычка* 'сялянка' (ТСБМ, Растарг., ТС), *мужучонак* 'сялянскі сын, невук' (Нас.). Першапачаткова — памяншальнае ад *муж* (гл.): людзей ніжэйшага стану трактавалі як недарослых, параўн. польск. *mężyk*, чэш. *můžik* 'карлік' (Фасмер, 2, 671; Булахоўскі, Вибр. пр., 3, 356).

Мужына 'муха' (трак., Сл. ПЗБ). З *мұшына* < *муха* (гл.). Аб мене *ш* > *ж* гл. Карскі, 1, 385—386.

Мужэйшы 'старцы' (слонім., Сцяшк. Сл.). Да *муж* (гл.). Параўн. ст.-рус. *мужъ* 'паважаны, поважны, знакамiты чалавек'.

Муза́ 'мякаць у гарбузах, дзе знаходзіцца насенне' (навагр., З нар. сл.), 'іл' (бар., ст.-дар., Сл. ПЗБ). У выніку кантамінацыі *мязга* (параўн. укр. *мізка* 'мякаць у гарбузах'), якое

з прасл. *mězga* (гл. таксама *музга* ў Фасмера, 3, 3) і *буза́*,₂ (гл.).

Муза́ (здзекл.) 'яда, варыва' (слонім., Нар. словатв.), сувалк. *muiza* 'нікудышны, пусты суп'. Балтызм. Параўн. літ. *mūzė, muizė* 'крупнік, суп з мукі', 'суп з клёцкамі', якое з ням. дыял. *mūs*, с.-в.-ням., ст.-в.-ням. *muos*, суч. *Mus* 'мус, пюрэ, павідла'. Гл. таксама *музя*.

Муза 'адна з багiнь у грэчаскай міфалогіі — заступніца навук і мастацтваў, 'творчае натхненне' (ТСБМ), ст.-бел. *муза* 'тс' (XVII ст.) запазычана са ст.-польск. *muza*, якое з лац. *musā* < ст.-грэч. *Μοῦσα* 'Муза — багiня песні, паэзіі і мастацтва'.

Музавёр 'дармаед' (Ян.). З рус. *музавер, музовер* 'бязбожнік, ліхадзей', якое з тур.-араб. *mūzevvir* 'хлус, кручкатвор' (Міклашыч, 205; Фасмер, 3, 5).

Муздак 'вітка, канат з вітых дубцоў' (в. дзвін., Нар. сл., Сл. ПЗБ). Няясна. Магчыма, да *муздаць*, (гл.).

Муздаць 'кілзаць', *муздэчка, муздэчка* 'аброць' (Нас., Грыг., Яруш., Др.-Падб., Гарэц., Бяльк., Юрч., Ян., Растарг.; бабр., Воўк-Лев.; мін., Шн. 2). Да *вузда* (гл.). Пачатковае *м-* замест *в-* пад уплывам літ. *māzgas* 'вузел'. Аналагічна *муздзіла* 'цуглі' (лудз., Сл. ПЗБ). Да *вуздзіла* (гл.).

Муздаць 'моцна, балюча біць' (Гарэц., Юрч.), *муздануць* 'ударыць, выцяць' (Бяльк.), 'выцяць аброцю ці чым-небудзь іншым' (Нас.) — тут можна назіраць уздзеянне народнай этымалогіі, параўн. *муздаць*; *муздануць* 'зваліць, збіць' (Сцяшк.). Рус. смал., бран., арл. *муздаты, муздануць* 'біць, сцёбнуць', маск., смал. *мызнуть* 'ударыць, сцёбануць', смал., бран., кур. *муздаты* 'жэрці, прагна глытаць', каш. *mužzēs* 'мяць, давіць, драбіць'. Да прасл. *muž-/muž-/mužg-/mūžg-* (Куркіна, Этимология-1972, 64—68). Магчыма, што некаторыя бел. формы на *му-* знаходзяцца пад уплывам літ. *mušti* 'біць', лат. *mušīt* 'выбіваць'.

Музей 'музей, дзе знаходзяцца, вывучаюцца і выстаўляюцца на агляд помнікі матэрыяльнай і духоўнай культуры, прыроды' (ТСБМ, Яруш.). Праз рус. мову (Крукоўскі, Уплыў, 77), у якой з польск. *muzeum* ці з ням. *Museum* ад лац. *muzeum* < ст.-грэч. *μουσείον* 'які належыць музам'. (Фасмер, 3, 5). Да *муза* (гл.).

Музя, *музя* 'працёрты бульбяны суп', 'павідла з ягад і мукі' (драг., пін., Вешт.; іван., стол., Сл. Брэс.). Да *муза*,₂ (гл.).

Музіцываваць 'іграць на музычным інструменце', 'займацца музыкай' (ТСБМ). З рус. *музицировать* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 84).

Музкуль, музкуль, музкуль, музкуль 'машкара' (Лысен-

ка, СПГ). Балтызм. Лаўчутэ (Балтизмы, 121) супастаўляе іх з лат. *muskulis, muškulis* 'што-небудзь звязанае, забыта-нае', 'клубок', літ. *mūšulus* 'маленькая мошка', лат. *muša*, літ. *mūšė* 'муха'.

Му́злік, мазбі́ль 'вузельчык' (драг., Уладз.), драг. *mozіль, мозо́лык*, кам. *мбзбі́ль* 'вузел' (КЭС, Шатал.; Сл. Брэс.). Паводле падабенства з мазалём ад *вузел* (гл.), у якім адбылася мена *в > м*. Можна, аднак, дапускаць больш старажытныя семантычныя сувязі, у прыватнасці ўплыў балт. моў, параўн. літ. *māzgas* 'вузел', *mėgsti, mezgū* 'вязаць'.

Му́зыка 'галіна мастацтва', 'твор або сукупнасць музычных твораў', 'выкананне і гучанне музычных твораў на інструментах', 'музычны інструмент', драг. 'танцы' (ТСБМ, Гарэц., Яруш., Бяльк., Лучыц-Федарэц), *му́зыка* 'музыкант', 'скамарох' (ТСБМ, Нас., Мядзв., Гарэц., Яруш., Касп., Шат., Бяльк.; Нік. Очерки, 2; Мат. Гом., Сл. ПЗБ, ТС), ст.-бел. *му́зыка, музыка, музыкѣ* 'музыка' (1565 г.) запазычана са ст.-польск. *muzyka* 'тс', *muzyka* 'музычны інструмент', якія з лац. *mūsicus* 'музычны; музыкант; паэт', *mūsica* 'мастацтва Муз', 'музыка, музычнае мастацтва' <ст.-грэч. μουσικός 'які належыць Музам', 'музыкант', 'мастацкі, паэтычны, адукаваны' (Булыка, Лекс. запазыч., 159 і 161). У ст.-рус. мове лексема *музыка*, *музыка* 'музыка', 'спевы', 'музычны інструмент', 'музыкант-жанчына' з XII ст. (Фасмер, 3, 6). Гл. таксама Краўчук (Праблемы філал., 60), Маргаран (ЭИРЯ, 4, 1968, 90—94).

Музы́кант 'той, хто іграе на музычным інструменце' (ТСБМ, Яруш., Сл. ПЗБ), (перан.) 'насякомае' (Бес.), ст.-бел. *музыкантѣ* 'тс' запазычана са ст.-польск. *muzykant* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 160), якое з с.-лац. *musicans, -cantis* 'які музіцыруе' (Варш. сл., 2, 1080).

Музы́ка́рства 'заняткі музыкай (прафесія)' (Ян.). Да *музыка* (гл.). Утворана, як *цясл-яр-ства*.

Музы́кі 'танцы', 'вечарынка з музыкай', 'вячоркі з танцамі' (ТСБМ, Мат. Гом., ТС, Сцяц.). Ад *му́зыка* 'музыкант', якое, паводле польск. *muzyk*, з лац. *musicus* 'тс'. Да *му́зыка* (гл.).

Му́зык 'мастак-музыкант' (Нас.). З польск. *muzyk* 'музыка, музыкант', якое з с.-лац. *musicus* 'тс' (Варш. сл., 2, 1080).

Музы́ль, музо́ль 'мазоль' (ТС). Да *мазоль* (гл.).

Музы́ла 'марудзька' (Федар. 7). Ад *музіць* 'марудзіць, павольна рабіць што-небудзь, перашкаджаць', якое з *мудзіць* (гл.).

Музы́чыць 'іграць' (ТС). Палескае. Да *му́зыка* 'музыкант'. Гл. *му́зыка*.

Музы́! 'шмыг' (Ян.). Да слав. утварэнняў з каранем *muğ-*

muğ-/muğz-/muğz- (гл. Куркіна, Этимология-1972, 64—68). Гл. таксама *мызь*.

Му́зя 'варанае семя, якое ўжывалася для прамочвання асновы для таго, каб ніткі не зблыталіся' (малар., Уладз.). Славен. шытск. *muğati* 'разгладжваць', *muğati* 'рабіць гладкім', балг. *muğam* 'церці, расціраць', макед. *muğa se* 'слізгаць', каш. *muğęc sa* 'лашчыцца', *muğknc* 'гладзіць, пеціць', польск. *muğać się* 'гладка прычэсвацца'. Да прасл. *muğ-/muğz-/muğz-* (Куркіна, Этимология-1972, 64—68). Гл. яшчэ *му́зля, му́за*.

Му́ка 'фізічная або маральная пакута', 'эдзек, катаванне' (ТСБМ, Яруш., Шат., Бяльк., ТС). Укр., рус. *му́ка*, польск. *muğka*, чэш., славац. *muğka*, славен. *muğka, muğka, muğka, muğka*, серб.-харв. *muğka*, макед. *muğka*, балг. *muğka*, ст.-слав. *muğka*. Прасл. *muğka*, роднаснае ад асновы *muğ-* (> *мягкі*) і *muğka* 'мука' (гл.). (Бернекер, 2, 42; Траўтман, 184; Фасмер, 3, 7; Махэка, 382; Бязлай, 3, 7).

Му́ка 'прадукт размолу збожжа' (ТСБМ, Бес., Шат., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), *мукоўня* 'мучная каша' (стол., Вешт.), *муке́нны* 'мучны' (лід., Сл. ПЗБ), *мука́ннае* 'ежа з кіслага малака і грэцкай мукі' (шалыч., там жа). Укр., рус. *мука*, польск. *muğka*, н.-, в.-луж. *muğka*, чэш. *muğka*, славац. *muğka*, славен. *muğka*, серб.-харв. *muğka*, макед. дыял., балг. *muğka*, ст.-слав. *muğka*. Прасл. *muğka* звязана чаргаваннем галосных з *muğ-ek* 'мяккі', *muği* 'мяць'. Роднасныя і.-е. паралелі: літ. *muğkyti* 'мяць, мясіць', *muğkle* 'цеста', *muğkyti* 'ціснуць, мучыць', *muğstyti* 'размякчаць', лат. *muğil* 'ціснуць', *muğeklis* 'цеста', ст.-в.-ням. *muğen* 'мяшаць', ст.-грэч. *muğon* 'мну, мяшу', ст.-інд. *muğate* 'раздрабляе' (Бернекер, 2, 42; Траўтман, 184; Фасмер, 3, 6; Бязлай, 2, 192). З двух дзеясловаў (*muğ-* і *muğ-*) *muğ-* згубіў значэнне 'малоць, раздрабняць'. Такім чынам, прасл. *muğka* азначае не 'мятае зерне', а 'размолатае, раздробленае зерне' (Аткупшчыкоў, Из истории, 178). Аб семантычным размеркаванні лексем *muğka* і *borsьno* 'мука' гл. Мартынаў (Балто-слав.-итал. изоглоссы, 31).

Му́каць (дзіц.) 'рыкаць', 'мычаць' (Янк. 2, Інстр. III, Шат., ТС). Гукапераймальнае. Ад *му-у!* (Васілеўскі, Прадукт. тыпы, 79).

Му́каць 'часаць лён на грэбень' (ТС). Да *му́каць* (гл.).
Му́л, стол. *мул*, лід. *мула*, саліг *мулец* 'іл, глей на дне возера, ракі' (ТСБМ, Бес., Сцяшк., Яшк., Сл. ПЗБ, ЛАПП; слонім., гродз., пін., КЭС; стол., Бел. хр. дыял.; Сл. Брэс.), малар. 'незамярзаючае балота' (Нар. лекс.), шчуч. 'балота', жытк. 'лістае месца', стол. 'цякучы пясок пры капанні ямы' (Яшк.), *муль, муляка* 'месца на балоце, дзе ўтвараецца

цячэнне вады' (палес., Талст.), *мўля* 'твань, іл на дне ракі, сажалкі, возера' (жабін., пруж., Сл. Брэс.; драг., Лучыц-Федарэц, 3 нар. сл.), 'гразь' (бяроз., Шатал.; Выг. дыс.; пруж., Сл. ПЗБ). Укр. *мул*, *намул*, рус. *мул*, *муль*, польск. *muł* 'тс', *mułac* 'валяць', чэш. *mula*, славац. *mul*, славен. *mŭlj*, серб.-харв. *мўл* (з *мўл*). Прасл. *mulъ*. Роднаснымі да яго з'яўляюцца: літ. *maulióti* 'запэчкацца плачучы', *maimŭlti* 'запэчкацца брудам, засмэркацца', з іншай ступенню чаргавання *mŭlti* 'запэчкацца', *mŭlinas* 'чырвона-жоўты, гліністы, брудны', лат. *mula* 'цёмна-брудны', *mŭlis* 'гліна', лат. *mŭls* 'тс', а таксама лац. *mulleolus* 'чырванаваты', *mulleus* 'чырвоны, пурпурны' (Буга, Rinkt, 1, 465—466; Брукнер, 348; Фрэнкель, 418; Фасмер, 3, 7; Махэк, 382; Мартынаў, Лекс. взаим., 168). Скок (2, 429) выводзіць прасл. *mulъ* з і.-е. **mei-/*toi-* 'вільготны', якому ў балт. мовах адпавядае ўтварэнне з *-ro-*, параўн. *mairgas* 'раска', 'брудны, запэчканы'.

Мул₂ 'помесь кабылы і асла, *Equus mulus*' (ТСБМ), ст.-бел. *мулъ* (XV ст.) запазычана са ст.-польск. *muł* 'тс', якое праз чэш. мову са ст.-в.-ням., с.-в.-ням. *mŭl* <лац. *mŭlus* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 144; Брукнер, 348).

Мула 'мусульманскі свяшчэннік' (ТСБМ). Ст.-рус. *молла*, *молъла*, *молна*, польск. *mulła*, *molla*, *molna*, *molđa*, бел.-тат. *мулла*, *молла*, *малла* 'тс' (Антановіч, Бел. тексты, 393), якія з гур. *mollā* 'тс', 'уладар, суддзя', крым.-тат. *mulła* (Міклашыч, Türk. El., 2, 127; Фасмер, 3, 8) <араб. *maulā*, *mewlā*, *mulā* 'пан, уладар'.

Мулат 'патомак ад шлюбу белых і неграў' (ТСБМ). З рус. мовы, у якой з італ. *mulatto* ці ісп., партуг. *mulato* <ісп. *muło*, 'мул', г. зн. 'байструк'. Мяркуюцца, што ў раманскіх мовах — з араб. *muwallad* 'нечыстакроўны араб' (Фасмер, 3, 8).

Мўленік, *мўленік* 'мазоль' (лун., Шатал.; стол., Сл. Брэс.; Мат. Гом., ТС), драг. *мулянік* 'тс' (КЭС). Да *мўліць* (гл.).

Мўлец, *мўліц* 'ручка касы' (віц., ДАБМ, к. 260; Касп.), *мўліца*, *муліца* 'тс' (мядз., вілей., ДАБМ, к. 260; мядз., Нар. сл.), 'ручка сахі' (Дзміт.; мазыр., рэч., Смул.), 'мыліца, кастыль' (тур., Выг. дыс., ТС). Да *мўліць* (гл.). Аб суфіксах гл. Сцяцко, Афікс. наз., 39 і 44.

Мўлён 'млён у жорнах' (Жд. 1; воран., Сл. ПЗБ). Да *млён* (гл.).

Мўлёўка 'дупло' (петрык., Шатал.). Няясна. Магчыма, роднасным да яе будзе польск. *mułeszka* 'ракавінка слімака, выкінутая на бераг мора', якое Варш. сл. (2, 1067) адносіць да *muł* 'мул, твань, іл'.

Муліне 'баваўняныя або віскозныя штапельныя каляровыя

ніткі для вышывання' (ТСБМ). З рус. *муліне* 'тс', якое з франц. *moulinet* 'суканы' <*mouliner* 'сукаць шоўк'.

Мўліца 'ручка вясла' (стол., пін., Масл.; ТС), рус. *мўліца*, *мўльца* 'тс', якія з эст. *mŭla* 'кармавое вясло', карэл. *mela*, фін. *mela* (Фасмер, 3, 23—24). Запазычанне з рус. мовы можна дапусціць, але больш імаверным здаецца семантычны перанос з *мўлец* (гл.), *мўліца* 'ручка касы, сахі'.

Мўліць, *мўляць*, драг. *мўлятэ* 'церці, націскаць, рэзаць цвёрдым скуру, цела', 'пашкодзваць нагу, бок', 'не цярпецца', 'прычыняць боль', 'ціснуць', 'непакоіць, дакучаць', 'назалаць, перашкаджаць', *мўліцца* 'не хацець, не адважацца, адчуваць няёмкасць', 'націраць', *мўляцца* 'ціснуць', 'мяцца, праяўляць нерашчучасць' (ТСБМ, Нас.; Яруш., Шпіл., Шн. 2, Др.-Падб., Гарэц., Грыг., Растарг., Шат., Касп., Бяльк., Мат. Маг., Сл. ПЗБ, ТС; КЭС, лаг.), *мўляцца* 'вельмі хочацца' (Шат.), *мўліць* 'настойліва прасіць' (КЭС, лаг.). Укр. *мўлити*, рус. *мўлить*, *мўлеть* 'ціснуць', польск. *mułac* 'муліць', славен. *mŭliti* 'церці, прытупляць, абсоўваць, сашморгаваць лістоту з галін', *mułjawa* 'мяккая, маладая трава', *mŭlica* 'колас без зерня', *mŭl*, *mŭlast* 'лабаты', 'безбароды', серб.-харв. *мўлати* 'размінаць вінаград', *омўлити се* 'адвязацца', балг. *шмўля* 'рваць фрукты з дрэва разам з лістамі, матлашыць'. Прасл. *muliti* (Трубачоў, О составе, 181). Роднаснымі з'яўляюцца: літ. *smŭlas*, лат. *stauls* 'бязрогі, лысы', а таксама бел. *шмуляць*, *шмуляцца*. Аткупшчыкоў (Этимология-1984, 193) у якасці дадатковых «пучкоў» лексічных ізаглас прыводзіць рус. *муліць* 'выпрошваць' і літ. *maiŭlyti* 'канькаць, надакучліва прасіць', што семай 'шматразовае паўтарэнне дзеяння' збліжаецца з *мўліць* 'націскаць, нарэзваць'. Гэтак жа і ЕСУМ, 3, 532—533.

Мўлік 'цвёрды, цяжкі, невыносны', 'які муляе' (ТСБМ, Нас., Грыг., Яруш., Гарэц., Касп., Сцяшк., Янк. 1—2; Шат., Бяльк., Растарг., Ян.; КЭС, лаг.). Да *мўліць* (гл.).

Мўлік₂ 'ілісты', 'які аплывае, апаўзае', гродз. *мўлісты* 'тс' (Др.-Падб., Сл. ПЗБ). Да *мул* (гл.).

Мўлле, *мўльля* 'шышкі на целе, скулы, якія перашкаджаюць спаць', 'ангіна' (Нас., Грыг.). Да *мўліць* (гл.). Аб суфіксе *-oje* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 46.

Муль 'дробязь' (стол., Сл. Брэс.). Да *моль₂* (гл.).

Мульгаўка 'дробязь', 'маласільны, слабы' (Бяльк.). Да *мальга* (гл.). Аб мене *a>y* гл. Карскі, 1, 112—113.

Мўльгацца, *мўляцца* 'цягнуць справу, адчуваючы непрыемнасць ад нежадання рабіць што-небудзь' (Шат.). Да *мўліць*, *мўляцца* (гл.). Экспрэсіўны суфікс *-e-* падкрэслівае шматразовае кароткатрывалае дзеянне.

Мульмо 'мазоль' (Янк. БП, Інстр. II, Янк. I). Да *мўлиць* (гл.). Аб суфіксе *-о* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 54.

Мўльны 'каламутны', 'брудны, запэцканы' (шальч., іганл., Сл. ПЗБ). Літуанізм. Параўн. літ. *mūlinas* 'брудны, запэцканы', 'светларуды' (Грынавячкене, там жа, 3, 82).

Мульта, *мўльта*, *мўльтан*, *мульта́н*, *мульта́н* 'баваўняная тонкая варсістая тканіна' (ТСБМ, Гарэц., Мядзв., Яруш., Касп., Бяльк., Мат. Гом., Шатал., Сл. ПЗБ, Мат. Маг.; томск., КЭС), *мультаноўка* 'хустка ў кветкі' (слонім., Сцяшк. Сл.), 'кофта з мультану' (Жд. I), *мульта́нка* 'баваўняная коўдра' (Нас.), *мультаўка*, *мультаноўка* 'фабрычная тканіна' (маг., Бел. нар. адзенне). З польск. *multan* 'вельмі тонкая шарсіяная тканіна', якое з франц. *molleton* 'тс' < *mollet* 'мяккі, пшэчотны'.

Мульта́н, *мульта́нка* 'гатунак тытуню' (ТСБМ, Нас.; маладз., Янк. Мат.), драг. *мўльтан* 'тс' (Луцыц-Федарэц). З польск. *multan* 'тс', якое ад назвы Валахіі — *Multanu*. Адсюль і ст.-польск. *multan*, з якога ст.-бел. *мульта́нъ*, *мульта́нъ* (XVI ст.) 'кароткі двухбаковавостры меч' (Булыка, Лекс. запазыч., 70), 'від шаблі' (Жураўскі, Тюркізмы, 84).

Мульта́йка 'мульта́н' (Ян.). Да *мульта́* і *байка́з* (гл.).

Мультачыроўка 'падкормка дрэў' (акц., Мат. Гом.). Ад *мультачыраваць* 'пакрываць паверхню глебы тарфяной крошкай, перагноем' (ТСБМ), якое ад *мўльтачы* 'перагной, тарфяная крошка, апалае лісце, кампосты' <англ. *mulch* 'прэлая салом'.

Мулы, ст.-бел. *мулы* 'высокія туфлі' (XVI ст.), запазычана са ст.-польск. *muty* 'тс', якое са ст.-франц. *mule* > франц. *mule* 'туфлі без абцасаў'.

Мулю 'моў' (Нас.), скажоная форма з *муляў* 'тс' (ваўкав., БНТ, Лег. і пад.) < *маўляў* < *маўляць*. Да *мова* (гл.).

Мулюк 'маленькая рыбка ўсіх парод' (пін., Кар.), рус. *мул*, *мулёк* 'рыба Mugil cephalus', арханг., наўг., сіб. *мулёк* 'малёк', 'дробны акунь', якія Фасмер (3, 8) суадносіць з *моль* > *мальва́* (гл.). Параўн. таксама польск. *mulawka*, *malawka* 'від рыбы'.

Мулява́нне, *мулява́ння* 'амуніцыя' (Доўн.-Зап., 3). Няясна.

Мулява́ць 'маляваць алейнымі фарбамі' (Мал., Шат.). Да *малява́ць* (гл.). Аб мене *а* > *у* гл. Карскі, I, 112—113.

Муляж 'злепак, мадэль прадмета ў натуральную велічыню' (ТСБМ). З рус. мовы, у якой з франц. *moulage* 'фармоўка' < *mouler* 'адліваць' < *moule* 'форма' < лац. *modulus* 'мера' (Голуб — Ліер, 325).

Муляк, *муляк* 'мазоль, нацёртае, мулянае месца' (Шат., Сцяц., Мат. Гом., Сл. ПЗБ, Сцяшк. Сл.; лельч., Нар. лекс.). Да *мўлиць* (гл.).

Мўляры, *мўлір* 'рабочы, які будзе з цэглы', 'пячнік' (ТСБМ, Яруш., Шн. 2, Шат., Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *мулярь*, *мураль*, *мурарь* 'тс' (XV ст.) запазычаны са ст.-польск. *mularz*, *murarz* 'тс', якія (як і іншыя слав.: палаб. *muarnēk*, каш. *mulār*, н.-луж. *muřaf*, в.-луж. *murjer*, *muler*, славац. *murár*) узыходзяць да с.-в.-ням. *mūrer* (Булыка, Лекс. запазыч., 89; Трубачоў, Этимология-1973, 179). Гл. таксама *мур*, *мурава́ць*. Сюды ж *мўляр* 'птушка, якая робіць гнездо з гразі' (Совещ. ОЛА — Гомель, 234) — у выніку семантычнага пераносу.

Мўляры́ 'драўляны вугаль' (хойн., Мат. Гом.). Да *мілёр* (гл.).

Муля́р 'жывапісец' (глус., паўд.-усх., КЭС). Да *маля́р*, *малява́ць* (гл.).

Муляя́ 'ніткі муліна' (Ян.). Скажонае *муліна* (гл.).

Мум 'глухое бурчанне', 'бурчанне мядзведзя' (паўн.-усх., КЭС) Гукапераймальнае. Параўн. аналагічнае літ. *mušauti* 'раўці з перапынкамі, бляяць', *mušė* 'карова' (дзіцяч.).

Мўма₁ 'маўклівы чалавек, нелюдзень' (Растарг.; міёр., З нар. сл.), польск. сувалк. *тита* 'панурая дзяўчына'. Літуанізм. Параўн. літ. *mušė*, *mušmas* 'маўчун' (Зданцэвіч, LP, 1960, 8, 344—345).

Мўма₂ 'ўяўная змрочная істота, якую палохалі дзяцей' (Растарг.), польск. *titasz* 'нячысцік, які жыве ў студні', сувалк. *тита* 'нячысцік, якім палохаюць дзяцей (што ён залезе ім у валасы)'. Балтызм. Параўн. літ. *titas*, *mušmas*, *mušmā*, *mušmė* 'мэма, страшыдла, жупел'. Гэтак жа Зданцэвіч, LP, 8, 1960, 344—345.

Мумак 'нарост на дубовых пнях', *муша́шка* 'грыб, што расце на дрэве — з яго робяць трут' (Бяльк.). Відаць, балтызм. Параўн. літ. *mušmas* 'соплі', 'вош' (дзіцячае слова).

Мумашка 'порхаўка, Lycoperdon perlatum' (касцюк., Жыв. сл.). Відаць, генетычна ўзыходзіць да літ. *mušmas*, *mušmā*, *mušmė* 'страшыдла'.

Мўмія 'бальзамаваны труп', 'худы, не здатны да моцных пачуццяў чалавек' (ТСБМ). Запазычана праз рус. мову, у якой з ням. *Mumie* < італ. *muttia* або і праз польск. мову (*mutia*), у якую слова прыйшло са ст.-франц. *mutie* (> франц. *totie*). Першакрыніцай лічыцца перс. *mūmijā* < *tot*, *muš* 'воск' (Варш. сл., 2, 1068) або араб. *mūmijā*. (Фасмер, 3, 9).

Мўмліць 'жаваць з закрытым ротам' (Растарг.), 'есці бяззубым ротам' (Бяльк.), драг. *мўмляць* 'тс' (Луцыц-Федарэц). Рус. *мўмлить* 'тс', 'неразборліва гаварыць, мямліць', польск. *muślać*, *muślać*, каш. *muślac* 'паволі жаваць', н.-луж. *muśliś*, в.-луж. *muślić*, *muśolić* 'жаваць з цяжкасцю', чэш.

tumlati, славен. *tumljati* 'бурчэць', серб.-харв. 'мўмляти, мўмляти 'мармытаць'. Гукапераймальнае (Бернекер, 2, 75; Мацэнаўэр, LF, 11, 162; Фасмер, 3, 9). Паводле Махэка₂ (383), магчыма, з прасл. *tǔrglati*, *tǔrgtǔlati*, якія таксама гукаперайманні. Сюды ж бар. *мумляцца* 'эдзеквацца' (Сл. Брэс.).

Мўмра, *момра* 'маўклівы, негаваркі, пануры чалавек' (ТС, Сцяц.; беласт., Сл. ПЗБ; слонім., Нар. словатв.), навагр. *мумраваты* 'тс' (Сцяшк. Сл.). Відавочна, балтызм. Да *мўма*, (гл.).

***Мумрытаць**, драг. *мумрытаты* 'мямліць' (Клім.). Роднаснымі да яго Клімчук (ЛП, 16) лічыць серб.-харв. *мўмляти, мўмляти, мўмляти* 'мармытаць', балг. *мўмря* 'дакараць, сварыцца'. Да *мумрыць* (гл.). Утворана ад назоўніка з суфіксам *-otъ*. Гл. таксама *мумрыць*.

Мўмрыць 'раздражнёна, незадаволеная гаварыць пад нос' (Сцяц.), 'паціху парыкваць (аб карове)', 'гугнявіць' (ТС), 'мармытаць' (іўеў., Сцяшк. Сл.), *мумрынўты* 'прамармытаць' (Клім.), драг. *мумрытаты* 'мармытаць' (3 нар. сл.), *момрыць* 'невывразна гаварыць' (шчуч., Сцяшк. Сл.), рус. валаг. *мўмрить*, укр. *мимрати, мимрити*, польск. *tumrzeć*, чэш. *tumrati*. Старое анатапаеічнае ўтварэнне, роднаснае да *мумліць* (гл.) (Бернекер, 2, 75; Фрэнкель, 419; Фасмер, 3, 9; Бязлай, 2, 194).

Мумўкаць 'рыкаць' (Корбан, КТС). Ад *му-му-у!* (Васілеўскі, Прадукт. тыпы, 79).

Мўмы 'вошы' (шалыч.) (пераноснае) 'малыя дзеці' (лаг., Сл. ПЗБ), 3 літ. *tūmas* 'вош' (Грынавяцкене, там жа, 3, 83).

Мундзір 'ваеннае або цывільнае форменнае адзенне', *мундзяры* 'бульба, звараная ў лушпайках' (ТСБМ, Бяльк., Касп., Вешт., Сл. ПЗБ). З рус. мовы (Крукоўскі, Уплыў, 79), у якой *мундир* у XVIII ст. запазычана з франц. *monture* 'забеспячэнне', магчыма, і з ням. *Mundierung* 'тс' (Фасмер, 3, 9—10, параўн. с.-в.-ням. *muntieren* 'забяспечваць, рыхтаваць, збіраць (у дарогу), узбройваць').

Мундўр, ваўк. *мундўрак* 'мундзір' (Нас., Сл. ПЗБ). З польск. *mundur, mundurek* 'тс' (Кюнэ, Poln., 79), якія з ням. *Montur* 'тс'. Голуб — Ліер (325) выводзіць ням. лексему з ісп. *montura* 'кавалерыйскі рыштунак' < *montar* 'надазваць рыштунак'. Параўн. франц. *monter un cheval* 'выступіць на кані'. Гл. таксама *мундзір*.

Мундэры 'сорт вінных ружова-чырвоных яблык' (мядз., Нар. сл.). Няясна.

Мўні распуціць 'расплакацца' (ТС). У выніку кантамінацыі рус. *нюни распустить* і *мумы*, якое з літ. *tūmas* 'соплі' (дзіцячае).

Муніца 'амуніцыя' (Рам. 3; гом., Нар. Гом.) — скажонае

рус. *амуніцыя* 'тс' (з адпадзеннем пачатковага *a-*), якое з польск. *amunicja*. Яно ўзыходзіць да лац. *mūnitio* 'ўзвядзенне фартыфікацый', 'пракладка (мастоў)', 'умацаванне', *toenia* 'гарадскія сцены', як і ст.-бел. *муниция* 'умацаванае месца, фартыфікацыя' (XVI ст.), запазычанае са ст.-польск. *municja* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 65—66).

Мўнкі 'распуснікі' (віл., LKK, 16). Балтызм. Параўн. літ. *tánka*, усх.-літ. *tūnka* 'распусніца', якія з *tankūti* 'мяць, ціснуць' (Грынавяцкене, там жа, 183; Лаўчутэ, Балтызмы, 70).

Мунштўк 'цуглі', ст.-бел. *муштукъ, монштукъ, мунштукъ* 'тс' (XVI ст.) запазычаны са ст.-польск. *munsztuk, monsztuk*, якім у суч. ням. мове адпавядае *Mundstück* 'тс', 'мунштук' (Булыка, Лекс. запазыч., 120; Жураўскі, Бел. мова, 62).

Мўня 'маруда' (стол., Сл. Брэс.). Да *моняла* (гл.).

Мур, 'камяніца, мураваны будынак', 'цагляны панскі дом', 'сцяна, агароджа з каменяў, цэглы' (ТСБМ, Нас., Мядзв., Жд. 1, Грыг., Шн. 2, Федар. 1, Яруш., Сцяц., Шат., Касп., Сл. Брэс., Сл. ПЗБ, ТС), 'руіны' (шалыч., Сл. ПЗБ), *мурачак* 'прымурак' (Сцяц.), *мураваны* 'цагляны' (Нас., Сцяшк., Касп.), 'надзейны' (Крыў., Дзіс.), *мураваць* 'будаваць з каменя або цэглы', 'пакрываць лёдам', *мураванка* 'невялікая камяніца' (ТСБМ, Нас., Жд. 1, Шат., Юрч., Касп.; КЭС, лаг.), 'брукаваная дарога' (ваўк., Сцяшк. Сл.), ст.-бел. *муръ* 'цагляная або каменная сцяна', 'будаўнічы матэрыял', *муровати* 'мураваць' (XV ст.) запазычаны са ст.-польск. *mur, murować*, якія з с.-в.-ням. *mūre, mūren* (Жураўскі, Бел. мова, 62; Булыка, Лекс. запазыч., 97 і 93; Чартко, Пыт. мовазн., 119 і Бел. лінгв. зб., 151; Кюнэ, Poln., 79) < лац. *mūrus* 'сцяна, вал, ахова, драўляная вежа'.

Мур, *мурава, мурайка* 'зялёная трава' (Нас., Растарг., Ян., Сцяшк. Сл.), *мурава, мураво, мурай* 'трава, якой зарастае двор' (Бяльк., Сл. ПЗБ), 'дзірван' (Яруш.; КЭС, лаг.; паўд.-усх., КЭС), *мурова* 'гладун гладкі, *Herniaria glabra* L.' (жытк., Бейл.), *мурава* 'метлюжок аднагадовы, *Poa annua* L.' (Гарэц.; маг., Кіс.), 'метлюжок звычайны, *Poa trivialis* L.' (гродз., Кіс.), 'мурожніца, *Testuca elatior* L.' (Касп., Мядзв.); брэсц., пін. 'аблог', мін., слаўг. 'самае лепшае лугавое сена' (Янк.), *мурава, мурайка* 'густазялёная маладая трава', 'сухадольная сенажаць з добрай травой', 'газон' (ТСБМ, Касп., Яшк., Мядзв., Др.-Падб.), *мураванка* 'хаціна, пакрытая дзірваном ці муравою' (Нас.), *муравец* 'галадок аднагадовы, *Scleranthus annuus* L.' (маг., Кіс.; Касп.), *муравы, мурайцовы* 'светла-зялёны' (іўеў., Сцяшк. Сл.). Укр. *мурава*, рус. *мур, мура, мурак, мурава, муравей, муравіна* 'зялёная трава, месца,

парослае ёю', пск. 'май', варон. 'плесень', ст.-рус. *муравá* 'трава'; польск. *miraw*, *mirawa*, *mirawnik*, *mirawica*, *mirawina*, *mirawnie* 'зялёная трава, дзірван', чэш. *miravěnka* 'сорт жыта', славац. *mirava* 'дзірван', славен. *miráva* 'мяккая трава', *mirava* 'казлаброд, Tragopogon pratensis', *miráva* 'купальнік горны, Arnica montana L.', серб.-харв. *mirava* 'чарнакорань махнаты, Scorzonopa villosa L.', балг. *mirava* 'нізкая трава'. Найбліжэйшыя і.-е. адпаведнікі: лат. *maïrs*, *maiga*, *mairiņš* 'дзірван, газон, трава ля хаты, на двары', *mairagas* 'ястрабок валасісты, Hieratium philosello L.', 'пад-алешнік, Asagum L.', літ. *mairas* 'раска малая, Lemna minor L.' (Мацэнаўэр, 10, 349; Буга, Rinkt, 1, 468; Мюленбах — Эндзелін, 2, 569; Фасмер, 3, 10; Бязлай, 2, 207). Далей няясна. Абаеў (Studia linguistica, 8) параўноўвае слав. *mirava* 'мурава' з грузінск. *miru-balaxi* 'сакавітая, густая трава'.

Мурз 'зык, вэрхал, моцны крык, гармідар' (Растарг.), бран. *мур рватъ* 'моцна квічэць, патрабуючы корму'. Балтызм. Параўн. літ. *mauróti* 'раўці'.

Мурз, *мурк* 'пра мурлыканне' (мсцісл., Нар. лекс.). Балтызм. Параўн. літ. *murkti* 'мурлыкаць'.

Мурз 'міра' (мсцісл., бых., віц., Рам. 8), *мура* ў выразе адным *мурам мазаны* (Нас.), рус. бран., новасіб. *мур*, варонеж. *мурава* 'ялей, міра', 'лампадны алей'. Да ст.-рус., ст.-слав. *мүро* 'міра, націранне алеем'. Да *міра* (гл.).

Мурá 'што-небудзь няважнае, пустое', 'глупства, бязглуздыца' (ТСБМ), 'бульба, звараная ў мундзірах' (Растарг.). З рус. *мурá* 'цура'.

Мурава 'месца, дзе многа мурашыных купін' (жытк., Яшк.), *муравей* 'скопішча мурашак' (Дразд.), *муравель* 'мурашка' (мазыр., Шатал.), *муравей* 'тс' (Яруш.), *муравельнік* 'мурашнік' (ТС), *муравенік*, *муравеннік*, *маравіннік*, *муравейнік* 'тс' (Касп., Бяльк., Яшк., Сл. ПЗБ), *мурай* 'тс' (ТС), *мурайё*, *мурайнік* 'тс' (ТС, Бес., Ян.; гродз., бар., Сл. ПЗБ). Укр. *муравель*, рус. *муравей*, ст.-рус. *моровиш*, рус.-ц.-слав. *мравиш*, польск. *trówka*, палаб. *tróve*, н.-луж. *trója*, в.-луж. *trówja*, чэш. *travenec*, славац. *travec*, *travík*, славен. *tráv-lja*, *tráv*, *tráves*, *travljines*, зб. *tráveje*, серб.-харв. *mráv*, макед. *мрава*, *мравља*, *мравка*, балг. *мравка*, *мрава* — усе са значэннем 'мурашка'. Прасл. *morvъjь*, *morvja* з і.-е. **morco-*: авест. *maorīs*, *maoiri-*, перс. *mor*, ст.-інд. *vamraś*, с.-ірл. *moirb*, ст.-ісл. *maurr*, ст.-швед. *myr*, *mýra*, лац. *formica*, ст.-грэч. *μύρις*, *βύρις*, *βύρις* 'мурашка', літ. *terva*, *marvá* 'авадзень' (Міклашыч, 202; Бернекер, 2, 79; Траўтман, 170; Покарны, 749; Махэкз, 378; Бязлай, 2, 199). Рус. *моравей*

пад уплывам *муравá* ператварылася ў *муравей* (Фасмер, 3, 11).

***Муравáты**, *муровáты* 'цёмна-шэры' (ТС), *мўры* 'светла-карычневай масці' (мазыр., 3 нар. сл.), 'цёмна-сівы' (лельч., Нар. лекс.), 'смуглы, светла-карычневы' (ТС), рус. *мурый* 'цёмна-карычневы', укр. *мурий* 'цёмна-шэры з плямамі (аб масці)', 'смуглы', чэш. *morovaitý* 'пачарнелы, цемнаваты', *morva* 'шэрая (бурая) карова'. Да прасл. *mirъ*, і.-е. адпаведнікімі якога з'яўляюцца: ст.-грэч. *μαυρός* 'цёмны', аркадск. *μαβρός*, с.-грэч. *ραβρός* 'цёмны, чорны' (Цупіца, ВВ, 25, 101; Фасмер, 3, 15; Махэкз, 377).

***Муравáць**, *муровáць* 'поўзаць, заседжваць (аб мухах, мурашках)' (ТС). Да *мур (магчыма, паўн.-прасл. *mirъ*): рус. варон. *мур* 'цвіль', чэш. *mour*, славац. *múr* 'вугальны пыл, сажа'. І.-е. адпаведнікі: літ. *mairas* 'бруд, грязь', арм. *mir* 'тс', літ. *mirti* 'намакаць', *mirdyti* 'пэчкаць', лат. *murit* 'тс' (Махэкз, 377; Фасмер, 3, 10—11).

Муравейнік 'парода мядзведзяў (Ursus formicarius, якія любяць раскопваць мурашнікі' (Анік., Нас., Касп.) Разам з рус. пск., цвяр., перм. *муравейнік* складае адзіны паўн.-бел.-рус. арэал. Да рус. *муравей* 'мурашка'.

Муравіны, *муравінкі*, *мурвіны*, *мур змываць* 'абрад купання дзіцяці на другі (трэці, восьмы) дзень хрысцін ад мірапамазанія і частаванне з гэтай нагоды' (Нас., Анік., Мікуц., Шн., Мядзв., Касп., Чуд.; Нас. Бел. песні; Сцяшк. Сл.; Юрч. Фраз. 3). Да *муръ* <ц.-слав. *мүро* 'міра'. Параўн. таксама рус. пск. *муріть* 'мазаць мірам'.

Муравушка 'масавы танец на адкрытым месцы' (воран., Сцяшк. Сл.). Да *мурз* (гл.).

Муражоўка 'лугавая апенька' (ветк., Мат. Гом.). Да *мурог* > *муражок* (гл.).

Мурак, *мурачак* 'выступ у печы, на якім можна сядзець, прымурак', 'вузкая рамка пяколка для мыла і запалкаў' (Сцяшк., В. В.; шчуч., 3 нар. сл., Сл. ПЗБ; ветк., Мат. Гом.). Відаць, паланізм. Параўн. польск. *turek* 'тс'. Да *мур* (гл.).

Мураль 'муляр' (Гарб., Нас.). Да *мўляр* (гл.). Распадабненне *p...r* > *r...l*.

Мурамка — назва гульні «схованкі» (Ян.). Няясна.

Мураница 'цагляны (каменны) дом' (Шат.). У выніку кантамінацыі *мур* і *камяніца* (гл.).

Мураўца (навагр.), *мураўка* (лях., дзятл.) 'мурава' (Сл. ПЗБ). Да *мурз* (гл.).

Мураха 'муравей' (драг., КЭС і 3 нар. сл.; малар., стол., Сл. Брэс.), *мураха* 'тс' (Бес., Дразд.; бяроз., Шатал.), *мурахоўё* 'мурашкі' (рэч., Нар. сл.). Укр. *мураха* 'тс', 'мурашкі'.

Утвораны ад *мур-ы* (гл. *мураваты*) пры дапамозе суфікса *-аха* (Слаўскі, SP, 1, 72). Палескае. З семантычным пераносам — *мураха* 'кузырка' (Дразд.). Аналагічна ў іншых гаворках: параўн. рус. ярасл. *мурашá* 'ўсялякія дробныя кузуркі'.

Мурашка 'насякомае з атрада перапончатакрылых, Formicidae' (ТСБМ, Гарэц., Мядзв., Зн., Яруш., Сцяшк., Нас., Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), *мурáш* 'тс' (ТСБМ, Нар. Гом.), *мурáшкі* 'месца, дзе многа мурашыных купін' (Янк.), *мурашка-пумпашка* 'божая кароўка', рус. арханг. *мурáш* 'мурашыны цар', ярасл. *мурашá* 'ўсялякія дробныя кузуркі', томск. *мурашек* 'мурашка', кіргіск. *мурашка* — аб нечым бурым, рыжым; польск. *muraszka, muraška* 'мурашкі' пашырыліся аж на Мазуры з бел. моўнай тэрыторыі (Зданцэвіч, Бел.-польск. ізал., 39). Утворана ад *мураха* (гл.) пры дапамозе памяншальнага суфікса *-ык*.

Мурашнік₁ 'капец зямлі, лісцяў, дзе жывуць мурашкі' (ТСБМ, Шат., Др.-Падб., Касп., ТС, Сл. ПЗБ; слаўг., Яшк.), драг. *мурашнык* (Лучыц-Федарэц), гродз. *муражнік*, лід. *мурашэчнік* 'тс' (Сл. ПЗБ). Да *мураха* (гл.). Аб суфіксе *-нік* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 117—118.

Мурашнік₂ 'дзік' (Нар. Гом.). Да *мурашнік₁*. Параўн. аналагічна рус. пск., цвяр., смал., перм. *муравейнік* 'тс'.

Мурашывы 'гнілы, спаракхелы' (маст., Сцяшк. Сл.). У выніку кантамінацыі лексем *мурашнік₁* (гл.) і польск. *zmurszaty* 'збуцвелы'.

Мургаць 'міргаць' (Жд. 1), рус. пск., цвяр. *мургаць* 'тс' можна разглядаць як балтызмы (параўн. літ. *mirgai*, лат. *mīrgi* 'мроі', літ. *mirgsóti* 'сядзець зажмурыўшыся'), якія, аднак, утвараліся побач з бел. *міргаць, маргаць* (гл.).

Мурдавацца 'не стаяць на адным месцы, быць неспакойным (аб скаціне), гізаваць' (Растарг.). Да прасл. *murdati* 'рухаць, варушыць, махаць' (гл. больш падрабязна Куркіна, ОЛА-1972, 215—219). Гл. *морда₁*.

Мурдасна 'брудна'. Відавочна, балтызм. Утвораны паводле *жудасна* (<*жудá*), параўн. літ. *mūrdyti* 'пэцкаць'

Мурдзэль 'тоўсты' (Пасожжа, Яшк., Бел.-польск. ізал., 153). У выніку кантамінацыі *мурдзэль* 'морда' (параўн. рус. разан. *мордель* 'тс') і *мурло* 'тс'.

Мурза₁ 'неахайны або мурзаты чалавек' (ТСБМ, Гарэц., Нас., Чач., Растарг., Нікан., Сл. ПЗБ, ТС), 'губа' (Нас.), *мурзэля* 'тс', 'бруднае дзіцё' (ТС), 'запэцканы твар' (паўн.-усх., КЭС), клец. *мурзэля* 'тс' (Нар. лекс.), міёр. *мурзач, мурзэль, мурзэла, мурзэліна* 'брудны, мурзаты' (3 нар. сл.), *мурзаць, мурзацца* 'пэцкаць твар, зубы', 'рабіцца брудным' (ТСБМ,

Нас., Янк. 2, Шат., ТС; КЭС, лаг.). Балтызм. Параўн. літ. *mūrza*, лат. *miŕza* 'брудны, мурзаты чалавек', літ. яшчэ 'твар, рот' (параўн. адпаведнае значэнне ў бел. лексемах), якія ад *mūrti* 'размакаць', 'гразнуць, вязнуць' пры дапамозе суфікса *-z-* (Лаўчутэ, Балтызмы, 121—122). Аналагічна ўкр. жытом. *мурзатуй*, усх.-польск. *murza, murzacz, murzab; murzaty, murzasty*, 'сабака чорнай масці', *murziwaty* 'шэры конь', *trużaty, trożaty* 'шэра-светла-карычневы конь', рус. *мурза, мурзá, мурзáйка, мурзáки* 'твар' (Літ., Латв. ССР).

Мурза₂ 'павідла з чарнікі і мукі' (стол., Вешт. дыс.), 'страва з чарніц' (ТС), *мурзач* 'страва з мукі і смятаны' (петрык., Мат. Гом.). Укр. жытом. *мурза* 'павідла'. Відавочна, балтызм. Параўн. *murzóti* 'намазваць, мазаць'.

Мурзá 'тытул татарскай феадальнай знаці ў XV ст.; асоба з такім тытулам' (ТСБМ), ст.-бел. *мурза, мурса, мырза* 'тс' (XV ст.) запазычаны са ст.-рус. *мурза* <тат. *murza* <перс. *mīrgā* або і непасрэдна з крым.-тат. мовы (Булыка, Лекс. запазыч., 27) Жураўскі (Цюркізмы, 86) лічыць гэта слова экзатызмам.

Мурзач 'нягоднік' (пін., Сл. Брэс.). У выніку кантамінацыі лексем *мурза₁, мурзаты* і *мярзотнік*, тураў. *мерзаву* 'нягоднік'.

Мурзацца 'заягвацца хмаркамі (аб небе)' (Янк. 2), *мурзаціцца* 'хмарыцца' (ганц., Сл. ПЗБ). Да *мурза₁, мурзаць* 'пэцкаць, чарніць, брудзіць'.

Муркаць, муркнуць, мурнуць, муркотаць 'ціха вурчаць, утвараючы гукі «мур-мур» (пра ката)', 'мармытаць, бурчаць, гаварыць сабе пад нос' (ТСБМ, Выг. дыс., ТС; 3 нар. сл., ігн., шальч., Сл. ПЗБ), 'паціху падаваць голас' (ТС). Укр. *муркати, муркнути, муркотати* 'тс'. Бел.-укр. ізалекса. Балтызм. Параўн. літ. *miŕkti, murkioti, murksóti* 'мурлыкаць', 'сядзець прыжмурыўшыся' (Грынавяцкене, Сл. ПЗБ, 3, 85). Сюды ж пін. *мурка* 'мянушка сабакі' (КЭС). Спрошчана як гукапераймальнае тлумачыць паходжанне Васілеўскі (Прадукт. тыпы, 72, 79). Гэтак жа і аўтары ЕСУМ (4, 538).

Мурлат, мурлата, мурлатіна 'апрацаванае бярвяно памерам 10×5 см' (Сцяшк.), 'апошняя бярвяно (верхні вянец зруба), на якое абапіраюцца кроквы' (Тарн., Шушк., ТС; глус., Янк. Мат.; КЭС, лаг.; нараўл., КЭС; міёр., Нар. словатв.; Касп., Бяльк., Мат. Гом., Сл. ПЗБ), 'бэлька' (Ян.), кам. 'кладзь, апора страхі на сохах', нараўл. 'падруба ў доме' (Нар. сл.); кобр. *мурлатэ* 'бярвёны над вокнамі' (Сл. Брэс.); ст.-бел. *мурлатэ, мулатэ, мулартэ, мурлятэ* (XVII ст.) запазычаны са ст.-польск. *murlat, murtata*, якое з с.-в.-ням. *mūrlatte*, суч. ням. *Mauerlatte*, якое з *mūr* 'сцяна' і *latte* 'жардзіна', 'паласа'

(Чартко, Бел. лінгв. зб., 150; Булыка, Лекс. запазыч., 97; Грынавяцкене, Сл. ПЗБ, 3, 85).

Мурла́та 'франтон' (кобр., ДАБМ, к. 230). Да *мурла́т* (гл.). Семантычны перанос паводле сумежнасці: відаць, франтон рабіўся з *мурлат* (ачасаных бяравенняў) нахшталь больш старога *закоту* — узвядзення папярочнай сцяны аж да вільчыка з бяравенняў; а не з дошак, як пазней.

Мурло 'хара', 'тоўсты і шырокі твар чалавека', 'чалавек з такім тварам', 'грубы, нехайны', *мурла́ты*, *мурла́сты* 'мардаты' (ТСБМ, Нас., Шат., Касп., Бяльк., Растарг.; мсцісл., Нар. словагв.; КЭС, лаг.; глус., Янк. Мат.; паўд.-усх., КЭС). Укр. *мурло*, рус. тамб., сіб. *мурло*, *мурно* 'морда жывёлы, рот', тул. *мурлэ* 'шчокі'. Даль (2, 941), Гараеў (219) узводзяць да цюрк. *тигич*, *бирин* 'нос', а заканчэнне *-ло* пад уплывам лексем *рыло*. Фасмер (3, 13) дапускае аанатапеічнасць. Можна, аднак, дапусціць, што усх.-слав. *мурло* ўтварылася ў выніку кантамінацыі некалькіх лексем як са значэннем 'брудны, нехайны' (параўн. літ. *mūra*), так і 'шырокая морда, рот, твар, губа, хара' (параўн. літ. *mūlė, terlė, margūze, burnā*).

Мурлы́каць 'муркаць', 'гаварыць, напяваць мяккім голасам', (ТСБМ, Яруш.). Рус. *мурлыкать, мурлычить*, варон. 'неразборліва гаварыць', кастр. 'дрэнна спяваць', кур. 'няясна чытаць', пск., цвяр. 'манатонна, журботна і ціха пець'. Бел.-рус. ізалекса. Гукапераймальнае (Фасмер, 3, 13). Гэтак жа Васілеўскі (Прадукт. тыпы, 79).

Мурмата́ць 'мармытаць' (Гарэц., Др.-Падб.). Да *мармытаць, мумрытаць* (гл.).

Мурме́ль 'маўклівы, негаваркі чалавек' (астрав., Сл. ПЗБ). Паводле Грынавяцкене (там жа, 3, 85), паходзіць з літ. *mūgta* 'бурклівы чалавек'.

Мурнік, *муршыч* 'пячнік' (брасл., Сл. ПЗБ). Рус. пск. *мурник* 'муляр', прыбалт. (Літ. і ЛатвССР) 'пячнік'. Балтызм. Параўн. літ. *mūrininkas*, лат. *mūrnieks* 'гэ' (Грынавяцкене, 3, 85).

Мурны́каць 'мурлыкаць', 'мармытаць, спяваць сабе пад нос' (Нас.). У выніку кантамінацыі лексем *мурлыкаць* і *курна* 'мурлыканне'.

Мурова 'аблога' (бяроз., Сл. Брэс.). Да *мур*₂ (гл.).

Муровасты, *муровасты* 'чорна-карычневы, чорна-чырвоны (аб адзенні, поўсці жывёл)' (Клім.). Да *мураваты* (гл.).

Муровы 'мураваны' (Маш.). Да *мур*₁ (гл.).

Муро́г₁, *му́рога, му́ражына, му́ражок, ма́ржок, му́рожніца, му́рожжа, му́рожнае сена* 'луговое сена лепшага гатунку з невысокай мяккай травы з сухога лугу', 'сухі луг' (ТСБМ,

Чач., Др.-Падб., Сцяшк., Нас., Шат., Касп., Бяльк., Яшк., Сл. ПЗБ, Ян., ТС, Сцяшк. Сл.; КЭС, лаг.), паўд.-усх. *мурюг* 'дзірван' (КЭС). Укр. *муріг, моріг* 'дзірван, мурава', рус. *му́рог* 'сенакос, луг, дзірван'. Балтызм. Параўн. лат. *mauragas* 'ястрабок валасісты, Hieracium pilosella L.', *maurins* 'мурава, лужок' (Буга, Rinkī, 1, 468; Мюленбах — Эндзелін, 2, 569; Фасмер, 3, 13-14).

Муро́г₂ 'аўсяніца, Festuca L.' (Мядзв., Гарэц., Др.-Падб., ТС, Бір. Дзярж., Касп.), *му́рожніца* 'гэ' (маг., Кіс.), *му́рог, му́рог* 'гладун гладкі, Herniaria glabra L.' (лельч., стол., Бейл.), 'вострыца дзярністая, Deschampsia caespitosa P. Beauv.' (маг., гом., Кіс.; Ян.), 'утаптанае каля дарогі месца, густа парослае драсёнам птушыным, Polygonum aviculare L. і дзяцелінай' (Яшк.), 'маннік водны, Glyceria aquatica Wahlb.' (Яруш.). Да *му́рог*₁ (гл.).

Му́рож 'будаўнік, каменшчык' (ТС). З польск. *murarz* 'гэ'.

Му́рожка 'аблямаванне зелянінай градак, клумбаў, дарожак у садах' (слаўг., Яшк.). Да *му́рог*₁ (гл.).

Му́розык 'позняя кветка' (бяроз., Сл. Брэс.). Да *ма́роз* (гл.).

Му́рок 'выступ у коміне, на які кладуць запалкі' (свісл., Шатал.; бераст., Сцяшк. Сл.). Да *му́р*₁, *му́рак* (гл.).

Му́роўка₁ 'мураванне', 'матэрыял для муравання' (ТСБМ, Нас.). Да *муравачь* (гл.).

Му́роўка₂ 'божая кароўка, Coccinella septipunctata' (міёр., Шатал.). З *му́роўка*, роднаснае да польск. *mrówka* <прасл. *morvija* 'муравей'. Гл. *муравейнік*.

Му́роўка₃ 'мурава, густая мяккая трава' (докш., Янк. Мат.; Бяльк.). Да *му́р*₂ (гл.).

Му́ртаўня 'мурашнік' (Бір. дыс.). Відаць, у выніку кантамінацыі слоў *гурт* і **мураў-ня*.

Му́рўгі 'масць паляўнічага сабакі' (Інстр. II), ст.-бел. *мургъ* 'парода сабакі', якое, паводле Булыкі (Лекс. запазыч., 143), запазычана са ст.-польск. *murga*, яно ў суч. польск. мове азначае 'назва сабакі', 'вол любой масці', 'некультурны чалавек'. Параўн., аднак, укр. *мурўгий, му́рўгий* 'рыжы або цёмнашэры з цёмнымі палосамі', *му́рўга* 'шэра-белы вол з больш цёмнымі палосамі', рус. *муругий* 'паласаты, з плямамі', якія ўзыходзяць да прасл. *morogъ* (польск. *morag* 'цёмная паласа ў жывёл', *moregi* 'чорны з чырвоным', славен. *maroga* 'пляма, паласа') — усе суадносяцца з *ма́раць* 'пэцаць' (Фасмер, 3, 14). Сюды яшчэ чэш. *merhy* 'рагі — палосы на запацелых вокнах', *merhovati* 'рабіць паласатым' (Махэк, 360).

Мургушка 'мачанне' (трак., Сл. ПЗБ). Балтызм. Параўн. літ. *mūrti* 'размакаць, размякаць'.

Муравіаць 'есці з вялікім апетытам' (КЭС, лаг.). Балтызм. Параўн. літ. *mūrdyti* 'запіхваць', 'таўчы'. Зычны -ц- пад уплывам *мурцоўка* (гл.).

Мурцоўка 'цура (хлеб з квасам)' (Касп., Сл. ПЗБ; паўн.-усх., КЭС; в.-дзвін., полац., Нар. Сл.), 'страва з накрышанага хлеба ў вар' (КЭС, лаг.), 'яечня з мукою' (Шат.), 'каша з ячных круп' (іўеў., Сл. ПЗБ), 'страва з цёртага канаплянага семя, вады, хлеба, солі і алею' (Бяльк.), бяроз. 'рулі' (Вешт.), *мурсоўка* 'зацірка з мукі, вады і алею' (Ян.), *мурці* 'цура (кавалачкі хлеба, вада, соль)' (даўг., Сл. ПЗБ). Балтызм. Параўн. літ. *mūrti* 'размакаць', *mīrksoti* 'мокнуць': першапачаткова цуру рубілі з чэрствага, сухога хлеба, які размочвалі ў вадзе. Параўн. таксама рус. разан., новасіб. *мочёнка*, *моченка* 'цура': Аналагічна Вештарт (Бел.-рус. ізал., 17—18).

Мурчаць, *мурчэць* 'бурчаць', 'ціха вурчэць (пра ката), муркаць' (Грыг., Сл. ПЗБ, Ян; мазыр., Шатал.), 'мармытаць' (Крыў., Са сл. Дзіс.). Укр. *мурчати* 'тс', рус. *мурчать*, *мурчеть*, польск. *mruczeć* 'тс', чэш. *mruceti*, *mrukati*, *mrčeti*, славац. *mrúcať*, славен. *mīcati*, серб.-харв. *mīштати* 'бурчэць у жываце'. Старое гукапераймальнае ўтварэнне, мае паралелі першай звычай *m-/b-/v-*. І.-е. паралелі: літ. *uřkti* 'бурчаць', 'вурчаць', лац. *urgare* 'раўці, крычаць (аб рысі)' (Міклашыч, 384; Траўтман, 353; Буга, Rinkl., 1, 492; Фасмер, 3, 14; Махэк, 381; Бязлай, 2, 200).

Муршавы 'гнілы' (свісл., Шатал.; ваўк., Сл. ПЗБ; смарг., Сцяшк. Сл.); *муршыны* 'парахня' (ваўк., Сл. ПЗБ). Укр. ровенск. *мурша* 'гніль, парахня ў сярэдзіне дрэва', 'лес з такой хваробай'. Запозычаны з польск. *murszeć* 'буцвець', *mursz* 'гниенне', *murszaty*, *zmurszaty* 'збуцвелы', якія з с.-в.-ням. *mürsen* 'таўчы', усх.-с.-ням. *morsch* 'гнілы, стары, крохкі' (Брукнер, 655).

Мўры, *мўрэнькі* 'светла-карычневы' (ТС). Да *мурава* (гл.). **Мўрыва** 'мурава-трава' (Бір. Дзярж.). Да *мур*, *мурава* (гл.).

Мурьжыць 'церці', 'няўмела вастрьць', 'сварыцца, грызці' (Юрч.), 'цягаць туды-сюды' (Бяльк.). Рус. пенз., лянінгр. *мурьжить* 'нудна ляць', *мурьсать* 'мучыць, тузаючы, торгаючы', варон. *мурьжить* 'ляць', кастр. *мурзавать* 'даводзіць каго-небудзь гульніей да стомы', перм. *мурьжить* 'здэкавацца'. Няясна.

Мўрын 'негр, арап', 'чорны, смуглы' (Грыг., ТСБМ, Нас., Шат., Сцяц.), *мурьнка* 'загарэлая, цёмная жанчына' (Нас.),

ст.-бел. *муринь* 'негр' (XV ст.) запозычана са ст.-польск. *murzyn*, якое са ст.-в.-ням. *mūr* 'маўр' <лац. *mauricus* 'тс' (Булыка, Лекс. запозыч., 126; Кюнэ, Poln., 79; Міклашыч, 204; Фасмер, 3, 13). Лексема *мурьнка* была ўтворана паводле польск. *murzynka* 'негрыцянка'.

Мурьніцоўка 'каляровая хустка' (Инстр. II, Касп.). Няясна. **Мурьніца** 'жмурыцца ў гульні' (Ян.). Славен. *mūriti se* 'схіліць вушы назад (аб кані)', 'схіліць галаву', 'хітравата глядзець'. Бязлай (2, 207) генетычна суадносіць з літ. *maūryti* 'гультаяваць', 'патрэсвацца', *mauróti* 'капацца'.

Мурьшк 'галадок многагадова, *Scleranthus perennis* L.' (вілен., Кіс.), *муравец* 'галадок аднагадова, *Scleranthus annuus* L.' (маг., Кіс.). Відаць, балтызм. Параўн. літ. *mūras* 'твань, гразь', *артаурóti* 'пакрыцца мохам'. Расліны названы паводле шызаватата колеру лісця. Параўн. чэш. *chmerek*, славац. *chmerek* 'галадок', якія паходзяць ад *tech* <прасл. *tъschъ* 'мох'.

***Мурэй**, *мурій* 'дробнае і мяккае сена' (малар., Нар. лекс.). Да *мур*, *мурава* (гл.). Аб суфіксе *-ей (-эй)* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 151.

Мурэна 'марская рыба *Murena helena* L.' (ТСБМ). Кніжнае запозычанне з рус. *мурена*, якое з ням. *Muräne* <лац. *muræna* <ст.-грэч. *múraiva* <ст.-грэч. *mūros* 'марскі вугор' (Махэк, ZfslPh, 18, 55; Фасмер, 3, 12).

Мурэц 'нырэц (у вадзе)' (пух., 3 нар. сл.). Да *ныраць* (гл.). Аб мене *n>м* гл. Карскі, 1, 324; *-у-* (замест *-ы-*), магчыма, пад уплывам польск. *dać murka* 'нырнуць, шмыгнуць', драг. *dātē mūrta* 'тс'.

Мус, 'павіннасць, неабходнасць, прымус, насілле' (Нас., Др.-Падб., Гарэц., Сцяшк., Бяльк., Сл. ПЗБ; добр., Рам. I), 'гульнія ў карты без пасаў' (Нас.), ст.-бел. *мусъ* 'неабходнасць, прымус' (XVI ст.) — запозычанне са ст.-польск. *mus* 'тс' (Булыка, Лекс. запозыч., 137), якое з *musiec* (ст.-в.-ням. *muozan*, с.-в.-ням. *mūezen* 'вольны час; мець магчымасць', суч. ням. *MiB*, магчыма, з фразы *tan tiB* 'трэба'). У ст.-польск. мове *mus* (*tos*) яшчэ мела значэнне 'гарнец (мера)'.

Мус, *мусы* 'зарослы травой выган' (Нар. Гом. — I. Навуменка, КТС). Няясна. Магчыма, з ням. *Mus* 'ежа' (г. зн. 'паша').

Мўса, *мўса*, *мўсо*, *мўсіна* 'хара', 'морда жывёлы' (Янк. I, Нікан., ТС; лельч., Мат Гом., Нар. лекс.; жытк., мазыр., Жыв. сл.), 'не пакрытая поўсюцю прырэдня частка галавы каня' (гом., ЛАПП). Да *мўса* (гл.). *-у-* — характэрная замена фанемы [ы] ва ўсх.-палес. гаворках.

Мўсáка 'сукравіца', 'гной раны', 'юшка (з носа)' (Нас.,

Касп.). Відаць, балтызм. Параўн. літ. *mūšis* 'рана', *mūsaī* 'цвіль'. З апошняга польск. беласт. *musy* 'асадак, адстой' (Лаўчутэ, Балтызмы, 81).

***Мусат** 'крэсіва' (паўн.-усх., КЭС), ст.-бел. *мусатъ* 'сталь для вастрэння шабель' (XVI ст.) запазычана з польск. *musat*, якое з тур. *masad* 'тс' (Міклашыч, 184; Праабражэнскі, 1, 570; Булыка, Лекс. запазыч., 71). Аналагічна рус. *мусат* (Фасмер, 3, 15).

Мўсі, *мўсе*, *мўся*, *мўсіла* (Жд. 1, Сл. ПЗБ, Яруш.; шчуч., 3 нар. сл.; КЭС, лаг.; капыл. Нар. словагв.; Нас.), капыл. *мўсяка* (Жыв. сл.), драг. *мўсыйка* 'тс' (КЭС), капыл., в.-дзв. *мўсябыць* (Нар. словагв., Шатал.), *мўсібыць* 'тс', 'мабыць' (Янк. 3), 'відаць' (ТСБМ; нясв., Сл. ПЗБ). Да *мўсіць* і *быць* (гл.).

Мўсіць, *мўсяць* 'падлягаць прымусу', 'быць вымушаным, абавязаным зрабіць', 'думаць, меркаваць', 'збірацца рабіць', 'мабыць, напэўна, магчыма' (ТСБМ, Гарэц., Мал., Мядзв., Яруш.; Нік. Очерки, Янк. Мат., Нас., Сцяшк., Касп., Шат., Бяльк., Растарг., Сл. ПЗБ, ТС; КЭС, лаг.), *мўсіцца* 'быць змушаным', 'рашыцца' (Нас.), ст.-бел. *мусити*, *мусети* 'быць абавязаным', 'мусіць' (пач. XV ст.) запазычана са ст.-польск. *musić*, *musieć* 'тс', якія з с.-в.-ням. *mūezen* 'тс' (Карскі, Труды, 205; Чартко, Бел. лінгв. зб., 151; Жураўскі, Бел. мова, 63; Кюнэ, Poln., 79; Булыка, Лекс. запазыч., 137). Гл. таксама *мусова*.

Мускат 'арэх і насенне мускатніку, Myristica', 'сорт духмянага вінаграду і віно з гэтага вінаграду' (ТСБМ). З рус. мовы. Ст.-бел. *мушкатъ* 'мускатны арэх' (XV ст.) было запазычана са ст.-польск. *muszkat* <ст.-чэш. *muškát*, якія з с.-в.-ням. *muscāt* <с.-лац. *muscātum* 'тс' (Міклашыч, 2, 175; Фасмер, 3, 20; Кюнэ, Poln., 79; Булыка, Лекс. запазыч., 148).

Мусколь, *мускўль*, *музколь* 'дробная куслівая машкара' (ТС). Да *музкўль* (гл.).

Мўскул 'мышца' (ТСБМ, Бяльк.), светлаг. *мускўла* 'тс' (Мат. Гом.), драг. *мускўлэ* 'мышцы' (Лічыц-Федарэц). З рус. *мускул* 'тс', якое з'яўляецца кніжным запазычаннем з лац. *musculus* 'мышка' ад *mūs* 'мыш' (Фасмер, 3, 16)

Мўскус 'пахучае рэчыва' (ТСБМ), ст.-рус. *мускусь*, *мъскусь*, *москось* 'тс', якія праз лац. *muscus* ці ст.-грэч. *μύσχος* 'тс' з перс. *mušk* 'бровная струя' <ст.-інд. *muškās* 'ячка' (г. зн. сакрэт з залоз некаторых жывёл). У бел. мове (паводле Крукоўскага, Уплыў, 79) — з рус. мовы.

Муслі 'тонкая баваўняная ці шаўковая тканіна палатнянага перапляцення' (ТСБМ), браг. *мусліноўка* 'шарсцяная хустка' (Мат. Гом.), *мысліноўка* 'сітцавая хустка з кветкамі'

(Сцяц.). З польск. *muslin* (ці з рус. *муслин*), якія з франц. *mousseline* ці з ням. *Musselin* 'тонкая тканіна' ад назвы горада *Мосул*, што на рацэ Тыгр (Фасмер, 3, 16). Ад гэтай назвы горада паходзіць і ст.-бел. *муселбесь*, *масалбасъ*, *мусалбасъ* 'баваўняная падкладка' (<асм.-тур. *Mosul i bez* 'палатно') (Булыка, Лекс. запазыч., 114; Рабаданава, БЛ, 21, 54).

Мўсліць (іран.) 'думаць, меркаваць' (Нас.). З рус. пск., цвяр., смал. *муслиць* 'тс', *мусяць* 'мудрыць' складае адзін арэал. Утварылася як кантамінацыя лексем *мыслиць* і *мусолить*. Пра апошняе гл. Фасмер (3, 16).

Мусова, *мусво* 'неабходна, абавязкова, вымушана' (Сл. ПЗБ, Сл. Брэс., Сцяц., карэліц., Жыв. сл.; драг., КЭС), *мусовы* 'абавязковы' (іўеў., Сцяшк. Сл.). З польск. *musowo*, *musowy* 'тс'.

Мусоліцца 'забруджвацца ад неахайнага карыстання, зашмальцоўвацца', *мусоліць* 'часта дакранацца насліненымі або бруднымі пальцамі' (ТСБМ). Не зусім яснае слова. Рус. *муслить*, *мусолить*, *мусякать* 'тс'. Магчыма, генетычна звязаны са ст.-грэч. *μύθος* 'вільгаць, гніллё', *μύζω*, *μύζωω* 'смакчу', ст.-інд. *mudirás* 'хмара', с.-ірл. *muad* 'тс', новав.-ням. *Schmutz* 'гразь, бруд' (Фасмер, 3, 16—17).

Муст 'свежы сок з вінаграду ці іншых фруктаў', 'маладое салодкае віно' (ТСБМ). Праз рус. мову з н.-ням. *most*, *must*, якія з лац. *mustum* 'маладое віно'.

Мусульманін 'магаметанін' (ТСБМ), ст.-бел. *мусулманінъ* 'тс' (XVI ст.), якое з татар. *musulman*, асм.-тур. *musulman*, тур. *musliman*, перс. *musulmān* <араб. *muslim* 'тс' (Міклашыч, 205; Фасмер, 3, 17; Булыка, Лекс. запазыч., 176).

Мусыка 'гнойна матэрыя' (Гарэц.). Да *мусыка* (гл.).

Мўсяляк (груб.) 'нязграбны чалавек' (карэліц., Сцяшк. Сл.). Рус. пск., цвяр. *муслик*, *мусяк* 'неахайны чалавек', уладз., казан. *муслим* 'нязграбны, дурнаваты мужчына, сапляр'. Апошняе, аднак, Корм (AfsiPh, 9, 657) выводзіць з араб.-тур. *muslim* 'мусульманін'. Да *мусоліцца* (гл.).

Мут, *мўта*, *мўтá* 'каламута, асадак, іл', 'блытаніна, блытанае тлумачэнне' (Нас., Юрч., Янк. 3, Янк., БФ., Шат., Сл. ПЗБ, Растарг., Яшк., Сцяшк. Сл.; КЭС, лаг.), 'памутненне ў вачах' (паст., Сл. ПЗБ). Рус. *мут* 'вір', 'асадак', *мўтá* 'асадак', 'непарадак', польск. *muć* 'замяшанне', 'сутычка', *meć* 'асадак', ст.-славен. *smota* 'скандал', суч. *zmōta* 'памылка, недахоп', *mōt* 'асадак, гушча'. Прасл. *mōtъ*, *mōta* <*mōtiti*> *муціць* (гл.).

Мўтар 'клопаты; цяжкая, непрыемная праца' (Нас.). Да *мўта* (гл.) 'плата, пошліна' і ад яго рус. *мўтарь* > *мўтарство*,

мытарить 'мучыць, мардаваць, марыць, пакутаваць'. Аб пераходзе *ы > у* гл. Карскі, 1, 237—239.

Мутар 'падманшчык, ілгун' (бяроз., Шатал.). Да *муціць* (гл.).

Мутарна, *мўторно* 'моташна, вельмі цяжка, непрыйма, дрэнна' (Нас., Гарэц., Др.-Падб., Касп., Растарг., Нар. Гом., ТС, Сцяшк. Сл.; маладз., Янк. Мат.). Рус. тамб., цыяр. *мўторно* 'цяжка', бран. 'павольна'. Да *+мўторыць* (параўн. рус. кур. *мўторить* 'ванітаваць; мучыць', 'дурыць галаву'), якое ад *муціць* (гл.).

Мутарэс 'разак, *Stratiotes L.*' (гродз., Сл. ПЗБ). Да *мударэс* (гл.).

Мутасок 'учкур у портках' (паўн.-усх., КЭС). Рус. тул. *мутавзок*, *мутовзок*, варон. *мутзак*, *мутовзук*, азерб. *мутзик*, пенз. *мутвэзок*, пск. *мутовязь* 'вяровачка, тоўстая нітка'—усе (і іншыя) з *мотовозь*. Да *матаць* і *вузел* (гл.). Гл. яшчэ *мутаўяз*, *матуз*.

Мутач 'хлус' (пін., 3 нар. сл., Шатал.). Да *муціць* (гл.). Аб суфіксе *-ач* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 31.

Мутва 'канаўка з вадой, азярына' (нараўл., Яшк.). Да *мут* (гл.). Аб суфіксе *-ва* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 202. Сюды ж *мутвіца* 'рыбалоўнае месца, заліў' (Нас. АУ).

Муткі 'капшук' (ашм., Сл. ПЗБ). Да *мудбі*, *мўдзікі* (гл.).
Муткі 'дрыжнік сярэдні, *Briza media L.*' (марг., Кіс.). Няясна. Да *муціць* (гл.) 'не даваць спакою, трывожыць': мяцёлка расліны амаль увесь час непакоіцца; трасецца, дрыжыць.

Мўтлавіца, *мўтлавыця* 'вельмі брудная вада ў непраточнай сажалцы' (Клім.). Да *муціць > мут > +мўтлавыць* 'мутны'. Параўн. таксама усх.-палес. *мўтлаўка* 'мутная вада' (КЭС).

Мўтнік 'пучок саломы, які прывязваецца да ніжняй падборы невада ці брадніка' (паўн.-усх., КЭС), 'невад для лоўлі рыбы на вялікіх глыбінях' (Паазер'е, Браім). Да *мут* (гл.): саломы ці анучкі муцілі ваду, і каламута адганяла рыбу на шлях руху невада.

Мўтны 'нячысты, каламутны', 'пацямнелы, затуманены', 'зямліста-шэры, туманны', 'недастаткова выразны, абгрунтаваны', хойн. 'сумны', хойн., калінк. 'брудны' (ТСБМ, Яруш., Сл. ПЗБ; лаг., Жыв. сл.; гродз., КЭС). Укр. *мутный*, рус. *мутный*, польск. *mutny*, луж. *mutny*, чэш., славац. *mutny*, славен. *motén*, серб.-харв. *мўтан*, макед. *матен*, балг. *мътен*. Прасл. *motъnъ*. Да *мут*, *муціць* (гл.).

Мутні *мутне* 'узбоўтванне', 'плёткі', 'сварка, парушэнне згоды', 'хлусня', 'мешаніна вадкага з гушчай' (Нас.; кобр., драг., 3 нар. сл., Сл. Брэс.). Рус. *мутня* 'беспарадак', 'плёткі', 'боль у жываце'. Да *муціць* (гл.).

***Мутовяз**, *мутовыз* 'дзяга (учкур) у штанах' (паўн.-усх. КЭС). Рус. *мутовёз*, *мутовиз*, *мутовас* і інш. Да прасл. *motovozъ < motati* 'матаць' і *vozъ* 'вузел' (Фасмер, 2, 664). Гл. таксама *матуз*, *мотуз*.

Мўтра 'гайка на возе, якая трымае кола ў драбінах' (Масл., Сл. ПЗБ, палес., Жыв. сл.; навагр., Шатал.), 'гайка, якая трымае атосу' (Масл., Сцяшк. Сл.), пін. *мутэрка* 'гайка' (Сл. Брэс.). Праз польск. *mutra* (Мацкевіч, Сл. ПЗБ, 3, 88) з ням. *Mutter* 'гайка' < 'маці' (Клюге²⁰, 496).

Мутуўка 'шост з 3—4 накіраванымі ўверх сукамі, які служыць для даставання з дна ракі адводзіны перамёту' (Дэмб. 2), рус. *мутовка* 'калатуўка', ст.-польск. *mqteu* 'тс', ст.-чэш. *mliev*, *mlivice*, новачэш. *mliev*, славац. *mutvica* 'гаўкач, мяла'. Да прасл. *motu* (род. скл. *motъve*) (Фасмер, 3, 18; Варбат, Слав. языкозн., 1973, 94). Гл. *муціць*.

Мутрэна 'непрыйма' (Бяльк.). У выніку кантамінацыі *мутарна* (гл.). і *мутро* 'ўнутранасці, жывот'.

Мутузіць 'цягаць, валтузіць, непакоіць, ганяць' (ушац., Нар. лекс.). Генетычна ўзыходзіць да *матуз* (гл.). Аналагічна рус. *канителиться* (< *тянуть канитель*).

Мутэрка 'гайка' (Гарэц., Др.-Падб.; ашм., Сцяшк. Сл.). Да *мўтра* (гл.).

Муфлон 'дзікі горны баран, які сустракаецца на астравах Міжземнага мора, *Ovis musimon Schreb.*' (ТСБМ), 'нязграбны чалавек' (смарг., Сцяшк. Сл.). Кніжны тэрмін, запазычаны з рус. мовы (Крукоўскі, Уплыў, 88); у гаворках, відаць, з польск. *muflon* 'муфлон', якое з франц. *mouflon* < італ. *muflone* 'тс'.

Мўфта₁ 'адкрыты з двух бакоў цёплы мяшчок для сагравання рук' (ТСБМ), *мўхта* 'тс' (драг., КЭС; Бяльк.). Запазычана з польск. *mufta* або з рус. *мўфта*, якія з гал. *muwtje* < *muw* 'рукаў' (Мацэнаўэр, LF, 10, 348; Фасмер, 3, 18). Канец слова аформлены паводле *кофта*.

Мўфта₂ 'прыстасаванне, якое служыць для злучэння канцоў труб, валаў, стальных канатаў' (ТСБМ). З ням. *Muffe* 'тс'. Аформлена паводле *муфта*₁ (гл.).

Мўха, *муха*, *мушка* 'двухкрылае насякомае, *Musca*' (ТСБМ, Яруш., Бес., Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС); шальч., круп. 'пчала, *Apis mellifera*' (Сл. ПЗБ), 'кrapінка', 'частка прыцельнага прыстасавання агнястрэльнай зброі' (ТСБМ). Укр., рус. *муха*, польск., н.-, в.-луж. *muha*, чэш. *muha*, славац. *muha*, славен. *muha*, серб.-харв. *муха*, *мува*, *мушица*, макед. *мува*, *мувичка*, балг. *муха*, ст.-слав. *моуха*, *мъшица*. Прасл. *muha* чаргаваннем галоснай звязана з *мъшка > мошка* (гл.). І.-е. адпаведнікі літ. *mùsė*, лат. *mūsa*, *muša*, лац. *musca*, ст.-грэч.

мѹа (<mus-ja), алб. *mizë, myzë*, арм. *muл* (<mus-но). Да і.-е. **mu-/*mūs-* 'муха' (Міклашыч, 206; Траўтман, 191; Мюленбах — Эндзелін, 2, 673; Фасмер, 3, 19; Махэк, 376; Покарны, 752; Бязлай, 2, 205). Сюды ж: *мухавік* 'полаг ад мух', *мўшнік* 'папера-ліпучка', *мўшына* 'адна з мноства мух' (Касп.), *мухабойка* (паст., Сл. ПЗБ). Значэнне 'пчала' ёсць у чэш., польск., серб.-харв. мовах, як і ў франц. (*trouche à miel*) — табу. Параўн. аналагічна паўд.-усх. *муха свята* 'пчала' (КЭС).

Мухавіць 'сварыцца' (слонім, Сцяшк. Сл.), серб.-харв. *мўхати* 'ўпарціцца, злавацца'. Бел.-серб.-харв. ізалекса. Да *мўха* (гл.).

Мухамор, *мухомор*, *мухамора*, *мохомора*, *мухомора* 'ядавіты грыб, Amanita muscaria' (ТСБМ, Маш., Касп., Бес., Янк. 1, Бяльк., Шат., ТС). Укр., рус. *мухомор*, польск. *muchomor*, *muchomorka*, чэш. *muchomůrka*, славац. *muchomórka*, *muchomůrka*, *muchomorka*, серб.-харв. *мухомора*. Прасл. *muchomorъ*. Да *мўха* і *марыць* (гл.). Аналагічна славац. *muchotravka* (<*trávit*' атручваць').

Мўхаранка 'мухамор' (івац., Нар. сл., Жыв. сл.), лун. *мўхорана* (Шатал.). Да *мўха* і *ра́ніць* (гл.): калісьці была распаўсюджана думка, што мухаморам можна вынішчваць мух; яго рэзалі ў малако і «атручвалі» мух. Сюды ж брэсц. *мухάρка*, *мухаронка* 'тс' (Сл. Брэс.).

Мухніць 'прапасці' (зэльв., Сцяшк. Сл.). Відаць, да *мўха* (гл.). Параўн. выраз *згінуць, як муха*, г. зн. 'вельмі хутка прапасці'.

Муховікі 'грыбы махавікі' (бар., Сл. ПЗБ). Ад *махавік* <*мох* (гл.).

Мўшвіца 'нізкае балоцістае месца' (Прышч. дыс.), ст.-бел. *мутвица* 'тс' прасл. +*mōtvica*. Да *мут*, *муціць* (гл.).

Муцель 'той, хто ўносіць беспарадак, блытаніну' (івац., Сл. ПЗБ). Да *муціць* (гл.). Аб суфіксе *-ель* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 38.

Муціць, *муціці*, *муціцца*, *мутэты*, *мутыты*, *мутіці* 'рабіцца мутным, каламуціцца' (ТСБМ, Нас., Бяльк., Сл. ПЗБ, Ян.), 'паласкаць адэенне' (віл., Сл. ПЗБ), 'не даваць спакою, трывожыць', 'разводзіць плёткі', 'узбураць, каламуціць', 'хлусіць, падманваць', 'цягнуць на рвоту, быць у стане млоці', 'хварэць на жывот (пра парасят, калі іх аднімуць ад маткі)' (ТСБМ, Нас., Бес., Выг. дыс., Сл. бел. фраз.; пруж., Бел. хр. дыял.; палес., 3 нар. сл., Нар. лекс., Сл. Брэс., Шатал., Сл. ПЗБ, ТС). Укр. *мутіти*, рус. *мутить*, польск. *mqcis*, н.-луж. *muśis*, в.-луж. *muśib*, чэш. *mutiti*, ст.-чэш. *mūtiti*, славац. *mútiti*, славен. *motiti*, серб.-харв. *мўтити*, макед. *мати*, балг.

мѹтя, ст.-слав. *мѹтити*. Прасл. *mōtiti* — ітэратыў да *mōsti* 'збіваць з панталыку' > *мяцэж* (гл.) — роднасны да ст.-інд. *manthayati*, *māthayati* 'трэсе, перашкаджае', *mathnāti*, *mānthati*, *māthati*, авест. *mant-* 'мяшае, боўтае; сукае, круціць', ст.-ісл. *mōdull* 'тачыла', а таксама (з іншай ступенню вакалізму) літ. *mentūris*, *mentūrė* 'калатоўка' (Міклашыч, 189; Бернекер, 2, 44; Траўтман, 181; Фасмер, 3, 18; Махэк, 355; Бязлай, 2, 197).

Муцянка, *муцьянка*, *муцянка* 'дуда з трыма маленькімі дудачкамі, прымацаванымі да пузыра' (Анім. дад., Кіркор). Польск. *mutyanki*, якое з *multanka* 'валынка', *mulitanka* 'тс', апошнія ад назвы *Multany* 'Валахія'.

Муць 'каламуць, дробныя часцінкі', 'туман, смуга, імгла' (Яруш., ТСБМ; рэч., слаўг., паўн.-усх., Яшк.), 'непакой, хваляванне' (Бяльк.). Прасл. *mōt* <*mōtiti*> *муціць* (гл.).

***Муціён**, *мутён*, *мутюнець*, *мутюне́ско*, *мутён* 'ілгун, манюка, хлус' кобр., Сл. Брэс.; пін., Доўн.-Зап., 1; пін., драг., Нар. лекс. і КЭС). Да *муціць* 'падманваць' (гл.). Аб суфіксе гл. Сцяцко, Афікс. наз., 68.

Муця, 'кашэль з вечкам, плечены з бяросты' (івац., Нар. сл.). Няясна. Магчыма, з ням. *Mütze* 'шапка, фуражка, калпак' <с.-н.-ням. *mutze*, якое з с.-лац. *almutia* 'шапка для духоўных асоб' > араб. *al-mustaqah* 'кажух; футравае паліто' (Васэрцвер, 158).

Муця, 'ілгун, манюка' (івац., Нар. сл.), *мутя* 'хто гаворыць абы-што' (пін., 3 нар. сл.), пін. 'няпраўда' (Шатал.). Да *муціць*. Аб суфіксе *-а* гл. Слаўскі, SP, 1, 59—60.

Муцянка 'падманшчыца, хітруха, жартаўніца' (ТС), драг. *мутюнка* 'тс'. Да *муціць* (гл.).

Муцяр, *мутяр*, *мутяр*, *мутяр*, *муцярыско* 'хлус, ілгун' (Выг. дыс.; бароз., Шатал.; пруж., Сл. ПЗБ; драг., Лучыц-Федарэц). Да *муціць* (гл.). Аб суфіксе *-яр* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 29—30.

Мучалка 'ўдзельніца вясельнага абраду ў маладога, якая трымае свечкі' (ТС). Няясна.

Мучан 'талакнянка звычайная, *Arctostaphylos Adans uva-ursi* Spreng.' (мін., Кіс.; Жд. 1, Шат., Касп., мін., Сл. ПЗБ), барыс. *мучарнік*, *мучарнік*, ганц., мін., гродз. *мучальнік*, *мучальнік*, *мучанік*, *мучаннік* (Сл. ПЗБ), *мучыннік*, *мучаннік*, *мучанніца*, *мучанічнік*, *мучэнік*, чачэр. *мачанішнік* 'тс' (мін., маг., Кіс.; ТС, Жыв. сл.), жытк. *мўчанік* 'зараснік талакнянкі' (Яшк.). Да *мукá* (гл.). Матывацыя: плады расліны маюць васкавы налёт. Аналагічна назва *талакнянка* <*талакно* 'аўсяная мука' (Махэк, Jména, 177).

Мўчанік 'той, хто перанёс ці пераносіць якія-небудзь мукі'

(ТСБМ, Др.-Падб.), *мучальнік, мучань* 'тс' (Гарэц., Яруш., Шат., Др.-Падб.). Да *мучыць* < *мўка* (гл.).

Мучанка, мучанкі, мучаніца, мучаныця 'каўбаса са свіной крыві і мукі, грэчневай кашы' (драг., пін., Вешт., Сл. Брэс. і Нар. лекс.; петрык., Мат. Гом.). Да *мукá* (гл.). Адпрыметнікавае ўтварэнне з суфіксам *-к-а* (Сцяцко, Афікс. наз., 114).

Мучальнік 'брусніцы (расліна), *Vaccinium vitis-idaea* L.' (гродз., Кіс.). З *мачыльнік*, якое ад *мачыцца* (гл.). Як і брушнічнік 'тс' (чэрв.), настой з яго п'юць ад хваробы мачаваго пузыра.

Мучыцель 'той, хто мучыць' (ТСБМ). З рус. *мучитель* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 57). Параўн. ст.-слав. *мжчитель* 'тс'.

Мучыць, драг. *мўчытэ* 'прычыняць пакуты, мукі; непакоіць' (ТСБМ, Яруш., Сл. ПЗБ, ТС, ҚЭС). Укр. *мўчити*, рус. *мўчить*, польск. *те́сzyć*, н.-луж. *тису́*, чэш. *ти́ти*, славац. *ти́ти*, славен. *ти́ти*, серб.-харв. *мўчити*, макед. *мачи*, балг. *мъча*, ст.-слав. *мжчити*. Прасл. *тисити*. Роднаснымі да яго з'яўляюцца літ. *танкyti* 'ціснуць', 'мучыць', ст.-сакс. *tengian* 'перашкаджаць', ст.-грэч. *μάσσω* 'мяшу (цеста)' (Бернекер, 2, 42; Траўтман, 184; Фасмер, 3, 20; Бязлай, 2, 205).

Мўшаль 'асадак' (лід., Сл. ПЗБ). Няясна. Магчыма, да *мусака* (гл.).

Мўшарына 'лясная трава карычневага колеру' (глус., Янк. Мат.). Утворана ад *мўха* (гл.) пры ад'ідаэцыі лексемы *віш* (*вішар*, +*вішарына*). Параўн. таксама *мшары* (гл.).

Мўшарына 'невялікая балюцістая мясцовасць, параслая мохам і альхой' (палес., Талст.). Да *імшара* (гл.).

Мўшка₁ 'сівец, *Nardus stricta* L.' (браг., Шатал.). Да *мўчка₃* (гл.).

Мўшка₂ 'шчацінне на назе каля капыта' (браг., Шатал.). Да *мўчка₂* (гл.).

Мўшкаваны 'тканіна для саянаў і спадніц з набіўнымі крапінкамі' (Растарг). Да *мўшка* < *мўха* (гл.).

Мўшкарыць 'мўштравец' (мсцісл., Юрч.—Польмя, 7, 1987), *мўшкэрыць* 'тс' (в.-дзв., Сл. ПЗБ). З рус. вяц., валаг. *мўшкарить* 'тс', 'выхоўваючы, суро́ва караць', якое (пры ад'ідаэцыі *мўшкарь* 'вялікі драўляны молат') з *мўшкель* 'тс' < гал. *moskuil* 'тс' (пра апошнія гл. Фасмер, 3, 20).

Мўшкát 'хатняя кветка мушкат' (Бяльк.), відаць, пеларгонія духмяная, *Pelargonium graveolens*. Названа так паводле падабенства лістоў. Тое ж і ў чэш. мове: *muškát* 'пеларгонія' (Махэк, Імéна, 108).

Мўшкаты 'мускатны' (Нас.). Да *мўшкát* (гл.).

Мўшкатыр 'неспакойны, адчайны чалавек' (Федар. 4). У выніку пераносу семантыкі з +*мўшкэтыр*, якое з польск.

muszkietyr 'салдат, узброены мушкетам'. Да *мўшкét* (гл.).

Мўшкét, 'старажытнае буйнакалібернае ружжо з кнотам для запальвання замка' (ТСБМ, БелСЭ), 'самаробны пісталет' (Бяльк.). Сучасная форма з рус. *мушкет* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 86). Аднак ст.-бел. *мушкетэ* 'тс' (1616 г.) запазычана са ст.-польск. *muszkiet*, якое з франц. *mousquet* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 69).

Мўшкét₂ 'бузіна, *Sambucus* L.' (Бяльк.). Няясна. Магчыма, ад *мўшкат*, *мўскаг* (ст.-бел. *мушкатела* 'сорт віна і вінаграду') паводле падабенства (ягады, колер?).

Мўшмула 'пладовае дрэва *Mespilus germanica*' (ТСБМ). Праз рус. мову з тур. *muşmula* 'тс'.

Мўшнік 'галакнянка звычайная, *Arctostaphylos Adans. uva-ursi* Spreng.' (воран., Сл. ПЗБ). З *мўчнік*. Да *мўчán* (гл.).

Мўштáрдá 'гарчыца' (іўеў., Сцяшк. Сл.). З польск. *musztarda* 'тс'.

Мўштр, *мўштра* 'ваеннае навучанне, заснаванае на механічнай дысцыпліне і завучванні прыёмаў ваеннай справы', *мўштры* 'прыдзіркі, празмерныя патрабаванні' (ТСБМ, Нас., Шат., Бяльк.), *мўштроўны* 'задзірысты' (дзятл.), *мўштроўна* 'наўмысна' (іўеў., Сл. ПЗБ), *мўштраваць*, *мўштруваць* 'выхоўваць, навучаць залішне строга' (ТСБМ, Шат., Бяльк.), *мўштроўка* 'працэс навучання маладога паляўнічага сабакі' (Інстр. III). З польск. *musztra, mustra, muster* і *musztrować* 'тс' (Чартко, Бел. лінгв. зб., 152; Кюнэ, Poin., 79; Мацкевіч, Сл. ПЗБ, 3, 91), якія з ням. *Muster* 'узор', *mustern* 'рабіць агляд' < італ. *mostra* < с.-лац. *monstrá* 'паказ, дэманстрацыя' (Праабражэнскі, 1, 573; Варш. сл., 2, 1075; Фасмер, 3, 21).

Мўштрукі 'цуглі' (беласт., Сл. ПЗБ), лід., шальч., лях. *муштўк*, *муштўк* 'тс' (там жа). Да *муштўк* (гл.). Устаўное *-р-*.

Мўштўк, *муштўк* 'невялікая трубачка, у якую ўстаўляюцца папяросы, цыгарэты', 'цыбук', 'амбушур духаваго інструмента' (ТСБМ; стаўбц., 3 нар. сл.; карэліц., Жыв. сл.; навагр., Нар. словатв.). З польск. *musztuk, munsztuk* 'тс', якія з ням. *Mundstück* 'тс'. Націск паводле рус. *мундштук*.

Мўшына, *мўшынка* 'асобная царка гарэлкі' (Нікіф., Посл., 2). Да *мўха* (гл.). Узнікла з фразеалагізмаў: *быць пад мўхай*, *рэзаць (біць, давіць) мўху*.

Мўшчызна 'мужчына вялікага росту' (Нас.). Кантамінаванае ўтварэнне з лексем *мўжчына* і *вялізны*. Не выключана пераасэнсаванне паланізму *мўжчызна* (< польск. *teższyzna*) (параўн. ст.-бел. *мўжчызна, мўжечызна, мўзчызна, мўзчызна, мўчызна*).

Мхенішча 'месца, дзе расце мох' (Нас.), 'месца, дзе ляжаў мох' (слаўг., Яшк.). Відаць, не вельмі старое ўтварэнне ад прыметніка *mъх-ънъ* 'імшаны' (не адбыўся пераход *x>ш*). Да *мох* (гл.).

Мцяй 'непаваротлівы, гарбатаваты' (Шпіл.). Не зусім ясна. Магчыма да *лѣмця* (гл.). Суфікс паводле *гультай*.

Мша 'імша, абедня' (мін., Шн.; Касп., Яруш.), ст.-бел. *мша, имша* (XV ст.) запазычаны са ст.-польск. *msza*, якое са ст.-чэш. *mše* < ст.-в.-ням. *missa, mēssa* < лац. *missa* 'набажэнства' (Міклашыч, 209; Голуб — Копечны, 234; Фасмер, 3, 22; Булыка, Лекс. запазыч., 183). Гл. *мэса*.

Мшанік 'махавік зялёны — заечы баравік, *Xerocomus subtomentosus*' (уздз., Нар. словатв.), *мшар, імшар, мішарык, мшарык* 'тс' (пін., Жыв. сл.), 'махавік, *Suillus variegatus*' (стол., Нар. лекс. і Жыв. сл.; пруж., Нар. словатв.). Да *мшаны, імшара* < *мох* (гл.). Гл. таксама *імшарнік*.

Мшанік₂ 'месца, дзе зімой стаялі вуллі з пчоламі' (паўд.-усх., КЭС). Да *імшанік* (гл.).

Мшара, мшарыне, мшарышча 'балотнае месца, дзе расце мох ці купіны' (слаўг., Яшк.; Нас.), *мшарысты* 'балоцісты, парослы мохам', 'кучаравы (аб свойскай скаціне)' (Нас.), *мшарнік* 'месца, парослае мохам' (усх.-палес., Талст.), слаўг. *мшарня* 'тс' (Яшк.). Рус. пск., цвяр., смал., кастр. *мшара*, зах. і паўн. *мшарина, мшаріна*, ярасл. *мшарище*, арх. *мшаристый* 'тс'. Усх.-бел.-рус. ізалексы (Макиенка, Бел. лекс., 108). Да *імшара* < *мох* (гл.).

Мшары 'цёмна-гняды (аб масці каня)' (Др.-Падб., Гарэц., Нас.). Польск. *muszaty koń* 'конь бурай масці'. Да *мўха* (гл.).

Мшыцы 'закладваць мох між бяргавяў' (красл., Сл. ПЗБ; ТС), *мшыты* 'перасцілаць і запакоўваць посуд на возе' (Вярэн.), зах.-укр. *мшты* 'канапаціць мохам', рус. *мшты* 'тс', кастрам. 'перасцілаць і пакаваць посуд на возе'. Да *імшыцы*.

Мшыцы₂, мшыты, мшыцца 'пакрывацца тонкімі валаскамі (пры тканні), касмаціцца', *мшысты* 'калматы, касматы' (ТС; драг., жытк., лельч., Уладз.), рус. валаг. *мштыться* 'зношвацца, рабіцца анучай, акраўкамі'. Да *мох* 'пух, пушок (на целе), воўна, валокны', *махнаты* 'касматы'.

Мшэннік 'імшанік' (б.-каш., Мат. Гом.). Да *імшанік* (гл.).

Мшэнь 'імшэнь, пограб, зроблены на моху' (Бяльк.). Рус. забайк. *мшэнь* 'хлеў для авечак'. Да *імшэнь* (гл.).

Мы, драг. *мо*, тураў. *му* — займеннік для абазначэння дзвюх і больш асоб (ТСБМ, Сл. ПЗБ, ТС). Укр. *ми*, рус. *мы*, польск., н.-, в.-луж., чэш., славац. *ты*, славен. *ті*, серб.-харв. *ми*, макед., балг. *ми*, ст.-слав. *мы*. Прасл. *ту*, роднаснымі да якога з'яўляюцца літ. *mēs*, лат. *mēs*, ст.-прус. *mes*,

арм. *mek* 'Мее, Общеслав., 365; Мюленбах — Эндзелін, 2, 620). Форма *мы* непераканаўча тлумачыцца як вынік уплыву формы асабовага займенніка другой асобы *вы* і Н. скл. мн. л. на *-у* асноў на *-а*. Гуер (LF, 45, 192) у *т-* бачыць уплыў канчатка дзеясловаў *-mes/-mos* (-мес, -мас). У сапраўднасці ж форма *ту* з'яўляецца кантамінацыйнай у адносінах да протабалт. *mes* і прасл. *пу* (параўн. *нас, нам* і г. д.) — апошняе лічыцца італійскім інградыентам у прасл. мове (іт. *pōs* > протаслав. *pūs* > прасл. *пу*) (Мартынаў, Язык, 79).

Мывалька 'лазня' (Сцяшк.; ваўк., Яшк.), *мывалья* 'тс' (іўеў., Сцяшк. Сл.). З польск. *umywalka, umywalnia* 'умывальнік, умывальня', якія ад дзеяслова *umywać, umyć się* 'умывацца' (параўн. і *umyć się* 'умыванне').

Мыгла 'непразрытае паветра, насычанае вільгацю' (Сцяшк.). Балтызм. Параўн. літ. *migla* 'туман'. Сюды ж *мыглінаць* 'імжэць' (іўеў., Сцяшк. Сл.). Гл. таксама *мігла*.

*Мыгйкаць, мыгйкаты 'крычаць (пра бакаса)' (малар., Нар. лекс.). Гукапераймальнае. Параўн. аналагічнае *кугйкаць* 'тс'.

Мыдзель, мыдэль 'укладка ў полі з 10 снапоў' (пруж., ДАБМ, к. 286; Бес.), *мыдлі* 'укладка снапоў з 10—12 штук' (пруж., Выг. дыс.; лях., Бел. хр. дыял.), *мыдзеляк* 'мэндлік' (Федар. 6), *мыдля* 'тс' (ц.-зах.-бел., ДАБМ, к. 286; Сл. ПЗБ, Сцяц.), лях. *мыдлячка* 'тс' (Сл. ПЗБ). Усе з польск. *mędel, mędl, mędel(ek)* 'пятнаццаць штук снапоў, пастаўленых разам', якія з паўн.-ням. *Mandel* 'мэндлік', 'пятнаццаць штук' < с.-лац. *mandala* 'кошык, каробка'.

Мыдла 'мыла' (петрык., Мат. Гом.; Сл. ПЗБ). З польск. *mydło* 'тс'.

Мыдлёўка, мыдлоўка 'прылада для вымярэння таўшчыні цёсу' (Касп., Сл. Эп.-Шып.; браг., рагач., Мат. Гом.). З польск. *mydłowa* 'тс'.

Мыдлік, мэдлік 'мыльны парашок' (драг., пруж., Сл. Брэс.). З польск. *mydlik* 'мыльнік, Saponaria L.'.

Мыдліны 'мыльная вада, у якой ужо мылі бялізну' (рэч., Нар. сл.). З польск. *mydliny* 'тс'.

Мыдліца 'таз' (гродз., Сцяшк. Сл.). У выніку кантамінацыі лексем польск. *mylnica* і *miednica* 'тс'.

Мыдліць 'намыльваць', 'мыліць' (ашм., Сцяшк. Сл.; лід., Сл. ПЗБ). З польск. *mydlic* 'тс' (Мацкевіч, там жа, 3, 92).

*Мыдліць₂, кобр. *мыдлыты* 'ашірацца з мэтай што-небудзь украсці' (Нар. лекс.). З польск. *mydlic* 'уводзіць у зман, ашукваць, абдурваць'.

Мыдліцца 'падлашчвацца' (астрав., Сл. ПЗБ). Не зусім ясна. Відавочна, кантамінараванае ўтварэнне, адным з кампа-

нентаў якога з'яўляецца польск. *tydlić* 'віляць, круціць, хітрыць, маніць'.

Мыдзгаць 'пэцкаць, брудзіцца' (Касп.). У выніку кантамінацыі бел. *вэдзгаць, вэдзгаць* (гл.) і рус. (за) *мызгаць* 'завэдзгаць, запэцкаць'.

***Мыжыць, мыжыты** 'імжэць' (малар., Нар. лекс.). Да *імжыць* (гл.). Ацвярдзенне *мі-* (<прасл. *тъ-*) у зах.-палес. гаворках.

Мыза₁ 'мыса, морда жывёлы (каня, каровы, авечкі)' (Мал., Дразд., Кліх, Булг.; навагр., Жыв. сл.; Шат., Сл. ПЗБ), 'мордачка малой жывёлы' (Сцяшк.), 'твар' (лях., Сл. ПЗБ). Да *мыса* (гл.).

Мыза₂ 'сядзіба, хутар у Прыбалтыцы', 'дача', 'мястэчка', 'маёнтак, вёска аднаго пана' (ТСБМ; бых., маг., Яшк.). Яшчэ ст.-рус. *мыза* 'сядзіба, хутар' (XVI ст.). Узыходзіць да эст. *toiz*, водск. *toiza* 'маёнтак, двор, сядзіба', ці ліўск. *toiz* 'тс' (гл. Фасмер, 3, 23). У бел. мове праз рус. *мыза* 'тс' або лат. *miža* — апошняе з ліўск. або эст. моў. Сюды ж *мызнік* 'уладальнік, арандатар сядзібы' (ТСБМ).

Мызг 'мозг' (Дразд.), *мызок* 'тс' (кам., КЭС). Да *мозг* (гл.). Пераход *о* (у закрытых складах) > *ы* — характэрная з'ява некаторых палескіх гаворак.

Мызгаць 'перабіраць страву, есці з неахвотай' (круп., Жыв. сл.). Магчыма, роднаснае з рус. *мызгать* 'абы як мыць бялізну', 'часта хадзіць туды-сюды', 'слізгацца', 'сноўдацца, бадзязца' <прасл. *myzg-* (Куркіна, Этимология-1972, 67).

Мыздрá 'наздра' (Бяльк.). Да *ноздра* (гл.). Аб мене *н* > *м* гл. Карскі, 1, 324.

Мызь 'шмыг' (Ян.). Гукапераймальнае. Відаць, генетычна тоеснае з рус. уладз., валаг. *мызгать* 'часта хадзіць куды-небудзь', якое, магчыма, ад *мыкаць*: бел. *пры-мыкаць, за-мыкаць, і-мк-нуцца*. Параўн. смал. *мык!* 'шмыг!', бел. *мык* (гл.), *мыкнуць* 'хуценька прабежы', 'толькі паказацца і знікнуць' (Нас.). Тое ж славац. *mykni!*

Мызя (дзіц.) 'карова' (малар., Нар. лекс.). Да гукаперайманья *мы-* (гл. *мыкаць*) з ласкальным суфіксам *-зя*. Параўн. аналагічна ўтворанае драг. *бэ-ця* 'тс' (<*бэ-ця* < прасл. *bičati*) ці *мі-ка* 'тс' (Нас.). Іншае ўтварэнне мае славен. *miža* 'карова з загнутымі назад рагамі' (Бязлай, 2, 208).

Мыйка 'машына, прыстасаванне для мыцця чаго-небудзь' (ТСБМ). Калька з рус. *мойка* 'тс'.

Мыйніца₁ 'начынне для мыцця' (горац., Др.-Падб., Нас.). З польск. *myjnica* 'таз'. Пазней развілося значэнне 'рукамыйнік' (Гарэц.).

Мык у фразе *мык а мык!* — 'частае хаджэнне, рух, кіданне'

(Гарэц.), 'з'явіцца і так жа раптоўна знікнуць' (Нас.). Да *мыкаць*₂ (гл.). Гл. таксама *мызь*.

Мыкацца 'кідацца туды-сюды' (Бяльк.), *мыкаць* 'насіцца, вазіцца з чым-небудзь' (Юрч.). Укр. лемк. *мыкатися*, рус. *мыкаться*, н.-луж. *тыкаś*, польск. *tykać się, potykać*, чэш. *mykati se* 'тс', серб.-харв. *mycati se* 'рухацца, варушыцца, перасоўвацца'. Да *імкніцца* (гл.).

Мыкаць₁, *мыкаць, мікаць* 'раўці (аб карове, цяляці)' (ТСБМ, Юрч., Гарэц.; дзярж., ДАБМ, к. 300), 'ціха мычэць' (ц.-бел., лельч., там жа; Нас.). Рус. пск., валаг., калін., арханг. *мыкать* 'тс'. Гукапераймальнае. Ад аднаразовага выклічніка *мы-ы!* (Васілеўскі, Прадукт. тыпы, 79).

Мыкаць₂, *мыкаць, мыкаты* 'часаць лён на грэбені і скручваць яго ў мычкі' (Гарэц., Юрч., Бяльк., Ян.; іван., петрык., лельч., Уладз.), *мыкнуць* 'зрабіць трохі мычак' (Юрч.). Укр. *мыканець* 'расчасанае і надранае з мычкі пачассе', *мыканка* 'горшы гатунак прадзіва', *мыкати* 'торгаць, рваць, цягнуць', рус. *мыкать* 'мыкаць лён, пачассе', польск. *tykać* 'рваць лён', 'часаць лён', ст.-чэш. *mykati* 'часаць воўну', славац. *tykať*, славен. *mykati* 'часаць'. Прасл. *mykati*. Да *імкніцца* (гл.).

Мыкаць₃ 'раздаваць, марнатравіць', 'насіцца' (Юрч.). Рус. валаг. *мыкать* 'траціць час'. Семантычна блізка стаіць да *мыкацца* (гл.).

Мыкаць₄ 'мармытаць, неразборліва гаварыць' (ТСБМ, Шат.), любан. *мыкаць-пыкаць* 'тс' (Нар. словатв.), *мыкнуць* 'буркнуць, крыкнуць' (Нас., Гарэц., Др.-Падб.). Гукапераймальнае. Утворана ад *м-м-м!* (Васілеўскі, Прадукт. тыпы, 72).

Мыл 'іл' (лун., Шатал), 'занесены пяском участак' (стол., Сл. Брэс.). У выніку кантамінацыі лексем *мыл* 'іл, твань' і *мыць* 'намываць' (гл.). Не выключана, што гэта стары балтызм. Параўн. літ. *mūlti* 'збруджваць', *mūlinas* 'гліністы', *muilvė* 'іл, твань'.

Мыла₁, *мыло*, драг. *мэло*, фран. *мыльца* 'рэчыва з тлушчу і шчолачы, якое ўжываецца для мыцця', (перан.) 'белая пена ў коней ад поту' (ТСБМ, Бяльк., КЭС, Сл. ПЗБ, Растарг.), шальч., гродз., драг. 'нясмачныя ежа' (Сл. ПЗБ). Укр. *мыло*, рус. *мыло*, польск., н.-, в.-луж. *mydło*, чэш. *mydlo*, славац. *mydlo*, славен. *mylo*, серб.-харв. *mylo*, ц.-слав. *мыло*. Прасл. *mydlo*, утворанае ад *myti* > *мыць* (гл.). (Міклашыч, 207; Фасмер, 3, 24). Аднак Трувачоў (Этимология-1963, 42) пераказвае абгрунтаваны пачатковую прасл. рэканструяваную форму ў выглядзе *mūtlo*. Сюды ж *мыліцца* 'намыльвацца', *мыліць* 'распускаць мыла ў вадзе' (ТСБМ, Юрч., Бяльк.).

Мыла₂ 'памылка', *мыла з'есці* 'памыліцца, атрымаць адмову' (Нас.). Можна бачыць тут кантамінацыю польск. *myka*

'памылка', *mylač*, *mylic* 'памыліцца' і бел. *мыла* 'нясмачная ежа'.

Мылаты 'бязрогі (карова)', (чэрв., Нар. лекс.). Славен. *málititi* 'абшчыпваць', 'вырываць', 'пасціся', серб.-харв. *omúlititi se* 'адарваць, адвязацца', балг. *шмуля* 'абтрасае, абшчыпвае'. Стары балгызм. Параўн. літ. *mūlas*, *smūlas*, лат. *šmauls* 'без рог', а таксама літ. *gumulà* і *kamuolys* 'тс' (Шульц, KZ, 40, 566; Бязлай, 2, 206 і 208).

Мыленне 'частыя памылкі' (Гарэц.). З польск. *mylenie*, якое ад *mylic* (*się*) 'памыляцца'.

Мылец 'пльвун, ілісты слой пяску' (ТСБМ; гродз., дзярж., ганц., Сл. ПЗБ), 'суглінак' (Бяльк.). Да *мыл* (гл.).

Мыжэць 'імжэць' (іўеў., Сцяшк. Сл.). З **мылгá*, якое ў выніку метатэзы ад *мыгла* (гл.).

*Мылізінка, міёр., ушац. *мълізінка* 'выпеставаная асоба', 'ласы, пераборлівы ў ядзе чалавек' (З нар. сл., Нар. сл.; Бяльк.). Чэш. *mlsný* 'пераборлівы ў ежы', 'сладастрасны', *mlsěta* 'ласунак', 'смачны кавалак', дзеяслоў *mlsať*, ст.-чэш. *mlsoti*, *mlsiti*, *mls* 'ласы'. Прасл. *mlsati*, якое (паводле Махка, 369) з'яўляецца s-інтэнсівам, роднасным да літ. *smilinti*, *smilinėti* 'ласавацца'.

Мыліса 'меліса аптэчная, *Melissa officinalis* L.' (стол., Анох.). Праз укр. *melisa* ці польск. *melisa* 'тс' з лац. навуковай назвы *melissa* (у класічнай латыні называецца *apiastrum*, якое ў чэш. і польск. мовах існуе ў выглядзе калькі: чэш. *rojovník*, *vcelník*, польск. *rojownik*, *pszczelnik*) <ст.-грэч. μέλισσα 'пчала'.

Мыліца, *мылічка* 'кастыль' (ТСБМ, Шат.), 'ручка ў сошцы' (Сержп. Земл.; КЭС, лаг.), мядз. 'ручка на касці' (Шатал.), 'планка на дзяржанні лапаты' (іўеў., Сл. ПЗБ), кобр. *мэлыця* 'правая ручка сахі' (Выг. дыс.), *мыльніца* 'ручка касы' (віц.; любан., ветк., ДАБМ, к. 260; паўн.-усх., КЭС; сен., Сл. Эл.-Шып.; Касп.), 'левая ручка касы' (Смул.), *мыльніца* 'ручка касы' (Касп.; віц., арш., ветк., ДАБМ, к. 260). Укр. *мылиця* 'кастыль, драўляная нага', рус. паўн. *мылиця*, *мылиця* 'ручка вясла', арханг. 'планка на дзяржанні кармавога вясла', польск. маз. *patulnica*, *tułica*, хэлмск. *melnicja* 'ручка сахі'. Да *мыляць*, *намўляць* 'націраць, рабіць ранкі' (гл.); параўн. палес. *шмўлятэ* 'церці па паверхні', а таксама балг. *шмуля* 'рваць фрукты з дрэва разам з галінкамі, матлашыць'. Да форм з *мы-* параўн. бел. *смылэць* 'балець, пячы ад раздражнення скуры, ран'. Цалкам магчыма, што некаторыя ўсх.-слав. формы ўзыходзяць да эст. *mbila*, карэльск. *mela*, фін. *mela* 'кармавое вясло' (Фасмер, 3, 23—4).

Мыліца 'вагацца, быць у нерашучасці' (Бяльск.), 'адчу-

ваючы сумненне, нерашучасць, цягнуць з рашэннем якой-небудзь справы' (Рам. 3; раг., Нар. Гом), 'дэзмуцца, крыўдзіцца', 'саромецца сказаць што-небудзь' (Юрч.), *мыліць* 'вельмі марудна рабіць' (навагр., З нар. сл.). Да *мыліць* (гл.).

Мыліца, *мыліцца*, *мыліць*, 'памыляцца, ашуквацца' (ТСБМ, Нас., Др.-Падб., Касп.; Крыў., Дзіс.; віл., Сл. ПЗБ), маст. 'загаворвацца' (там жа), 'збіваць з панталыку' (КЭС, лаг), 'не разлічваць як трэба, блукаць' (свісл., ваўк., Сцяшк. Сл.), 'не трапляць' (Сцяц.); ваўк. *мыляць* 'перашкаджаць', шальч. *мыльніць* 'памыліцца' (Сл. ПЗБ). З польск. *mylic się*, *mylać* 'памыляцца, уводзіць у зман'.

Мылка 'ручка вясла, мылка' (Бяльк.). Рус. арханг. *мылка* 'дзяржанне вясла, шаста'. Усх.-бел.—паўн.-рус. ізалекса. Магчыма, уграфінізм. Параўн. эст. *mbila*, карэльск., фін. *mela* 'вясло'.

Мылкі, *мылкі* '(пра бульбу) які не разварваецца' (шальч., Сл. ПЗБ). Відаць, да *мылкі* (гл.). Мена *ы>у* з'яўляецца характэрнай на балта-слав. паграніччы.

Мыль 'пльвун' (бар., Сл. ПЗБ). Да *мыл* (гл.).

Мыльнік, 'травяністая расліна *Saponaria officinalis* L.' (маг., мін., Кіс.), *мыльнічка* 'тс' (Бяльк.). Укр. *мыльніця*, *мыляк*, *мылянка*, *мыльник*, *мыляник*, *мыльнічка*, рус. *мыльная трава*, уладз., варон. *мыльник*, кур. *мыльніца*, польск. *mydlnica*, *mydło*, *mydelnik*, *mydłownik*, *mydelnica*, чэш. *mydlce*, *mydlenice*, славац. *mydlca* 'тс'. Усе да прасл. *mydlo*, *mydlъnъ*. Названы паводле таго, што карань расліны ўтрымлівае сапанін, і расліна ўжо ў Старажытнай Грэцыі і Рыме, а таксама ў Балгарыі і на Беларусі ўжывалася пры мыцці (Махэк, Jména, 8; Машынскі, *Kultúra lud.*, 1, 605; Каламіец і інш., Мовознаўство, 4, 1979, с. 24).

Мыльнік₂ 'прылазнік' (чачэр., Жыв. сл.). Да *мыльніа* (гл.). Суфікс, відаць, паводле рус. *предбанник* 'тс'.

Мыльніца 'каробачка ці спецыяльны сподак для мыла' (ТСБМ). Відаць, з рус. *мыльніца* 'тс' (у польск. мове *mydlniczka*).

Мыльніа 'месца, дзе мыюць, прамываюць што-небудзь' (ТСБМ, Др.-Падб.), маг 'лазня', капыл. *мыльніа* 'тс' (Яшк.), ст.-рус. *мыльніа*, *мыльна*, *мыльно* 'лазня' (XVI ст.). Утворана ад *мыйна*. Да *мыць* (гл.). Аб мене *-й->-л'*-гл. Карскі, I, 322.

Мыльца, *мыльцы* 'гарошавы кісель, густая каша з гарошавай мукі' (Нас., Касп., Анім. дад.). Да *мыла* (гл.). Названа так паводле формы, падобнай да кавалачкаў самаробнага мыла: кашу, пасля таго як яна застыне, рэзалі на кавалачкі і елі з канапляным алеем.

Мыльцы, мыльцы 'бульбянікі (аладкі з тоўчанай бульбы)' (ветк., Мат. Гом.). У выніку кантамінацыі *мыльца* і *млінцы* (гл.).

***Мыльчак, мыльчак** 'рыба-самец са спермай' (Клім.). Утворана ад *малаччак*. Да *малако* (гл.). Параўн. *малачайт*.

Мыльчуган 'малец-падростак' (мсцісл., 3 нар. сл.). З рус. *мальчуган* 'тс'.

Мыльчык 'пояс паміж дзвюма кроквямі' (кам., Нар. сл.; брэсц., Сл. Брэс.). У выніку кантамінацыі лексем *мыч* і *вільчык* (гл.): рэаліі, названыя імі, знаходзяцца блізка паміж сабой.

Мыляр, мылёр, мёляр 'доўгі, мелкі капец бульбы' (зах.-палес., Нар. лекс., Сл. Брэс.). Да *мілёр* (гл.).

Мыляць 'варушыць губамі' (ТСБМ). Да *мўляць* (гл.). Параўн. рус. разан. *мўлить* 'паволі гаварыць'.

***Мымліць, мымлыты** 'жаласна прасіць, скардзіцца' (драг., 3 нар. сл.). Гукапераймальнае. Магчыма, утворана ад *мама*.

Мымра, мсцісл. *мымря* 'злюка, надутая ад крыўды' (3 нар. сл.), 'маўклівы чалавек' (івац., Сл. Брэс.). Рус. цвяр., пск., калін. *мымра* 'пануры, сумны чалавек', цвяр. 'плаксун', укр. *мімря, мімрій* 'мармытун'. Гукапераймальнае. Параўн. *мімрыць* (гл.) і аналагічныя ўтварэнні: укр. *мімрити (мімрати, мómрити)*, рус. *мымреть*, польск. *timrać* і інш. (Бернекер, 2, 75; Брукнер, 348; Фасмер, 3, 9). Параўн. таксама *мумра*.

Мындра₁ 'бруква' (маг., Мікуц.). Няясна.

Мындра₂ 'модніца' (пруж., Сл. Брэс.); з укр. *міндра* 'тс', якое з малд. *міндру*, рум. *mindru* 'пышны, прыгожы' <ст.-слав. *мѣдръ* 'мудры' (ЕСУМ, 3, 402).

Мынка 'могілка' (Мін. губ., Мядзв.). Няясна.

Мынтылёжка 'мянташка' (кобр., кам. ДАБМ, к. 264). У выніку кантамінацыі *мынтало* і *мынтэжка*. Да *мёнціць, мянташка* (гл.).

Мынца 'манетны двор' (Гарб.), ст.-бел. *мынца, минца, минница* 'манета, манетная справа, манетны двор' (пач. XVI ст.) запазычаны са ст.-польск *тупса, тійса, тінса*, якія з с.-в.-ням. *tünze* 'манета' (Булыка, Лекс. запазыч., 86; Чартко, Пыт. мовазн. і метад., 122). Аналагічна ст.-бел. *мынцарэ, минцарэ, минцерэ* 'загадчык манетнага двара' (XIV ст.) — гл. Булыка, там жа, 74.

Мыньці (мн.) 'блінцы' (нараўл., Мат. Гом.). Да *мыльці* (гл.).

Мыр, мырк, мэр, мэрк 'пра бляянне авечкі, калі яна падзы-

вае ягня' (мсцісл., Нар. лекс.). Гукапераймальнае. Параўн. *маркач, маркатаць* (гл.).

Мырза, мырса 'морда жывёлы', 'твар' (дзятл., маст., беласт., шчуч., Сл. ПЗБ). Можна дапусціць кантамінацыю лексем *мыса, мыза* і *морда* (гл.).

Мырка 'нырка' (Бест.). Да *мырка* (гл.). Аб мене $n > m$ гл. Карскі, 1, 324.

Мыркаць 'гаварыць, запінаючыся, спыняючыся на паўслове' (Мядзв.), 'наспеўваць праз зубы, сабе пад нос', 'выказваць незадавальненне нараканнем' (Нас.), 'мармытаць' (Шат.), *мыркун* 'буркатун', *мыркуння* 'гугнявая жанчына', 'жанчына, якая на ўсялякую прапанову выказвае незадавальненне' (Нас.), *мырчэць* 'бурчаць, муркаць; мармытаць' (Юрч.). Укр. *міркнути*, рус. *мыркнуть* 'мармытаць', 'наспеўваць сабе пад нос'. Гукапераймальнае (Шахматаў, ИОРЯС, 7, 2, 337; Фасмер, 3, 24; Васілеўскі, Прадукт. тыпы, 72).

Мырма 'нелюдзень, сугней', 'маўчун' (клец., Нар. лекс.; капыл., Жыв. сл.), капыл. 'злосная асоба' (Нар. словатв.). У выніку перастапоўкі $mr > rm$ з *мымра* (гл.).

Мырняк 'вялікі гліняны гаршчок, у якім варылі ежу' (палес., малар., Сл. Брэс.; 3 нар. сл.). Да *мера, мэраць* (гл.). Параўн. ст.-бел. *мерникъ* (Магілёўскія акты, Скурат, Меры, 87).

Мырун 'рамонак пахучы, *Matricaria matricarioides* (Less.)' (бяроз., Нар. лекс.). З *мірон*, якое пад уплывам імя *Мірон* з назвы *рамон* 'рамонак' у выніку перастапоўкі $r...m > m...r$.

***Мырчэць, мырчэты** 'імжэць (аб дажджы)' (Клім.). Найбольш блізкіх адпаведнікам з'яўляецца паўн.-рус. *морочать* 'станавіцца хмурным', перм. 'імжэць'. Да *морак* (гл.). Параўн. таксама літ. *mérkėti* 'мокнуць, намакаць'.

Мырызянка 'жыжка ад паліваемага вадой гною, змешчанага ў старым рэшаце' (Нік. Очерки). Няясна. Відаць, генетычна звязана з літ. *blūrgė* 'жыжка'. На кансанантызм, магчыма, уплывала лексема *мурза* (гл.).

Мырэц 'нырэц, нырок' (дзярж., Нар. сл.). Да *нырэц, ныраць* (гл.).

Мыс, мысік, мысок 'вострая частка сушы, якая выходзіць у мора, возера, раку' (ТСБМ), 'вугал, насок, край' (Гарэц., Нас., Бяльк.), 'нос лодкі', 'лязо нажа' (Касп.), *мысікі* 'канцы завязанай хусткі' (стаўбц.). Рус. *мыс, мысок, мысочек, мысик* 'мыс', 'выступ, вугал прадмета', 'узвышша з вельмі крутымі схіламі', 'край лесу', 'адгор'е', 'востраў', 'галава рыбы', 'грудзі каровы'. Бел.-рус. ізалекса (Вярэніч, Бел.-рус. ізал., 27). Прасл. *тузь* генетычна звязана з *мыса* 'морда', 'рыла' (як, напрыклад, *копэ — кора* і інш. пары, гл. аб гэтым Ільінскі, AfSPh, 29, 162 і наст.). Параўн. адпаведнікі *мыса* ў іншых

слав. мовах: чэш. *tus* < рус. *мыс*, славац. *tus* з чэш.; чэш. *čip* і польск. *cyfel* з с.-в.-ням. *zipf* (суч. ням. *Zipfel* 'носік, насок'), балг. *нос*, серб.-харв. *рт*, славен. *řt*, макед. 'рт (што фармальна адпавядае бел. *рот*).

Мыса 'морда, пашча свойскай жывёлы' (ТСБМ, Сцяшк.; Янк. 1, слуц., пін., тураў., КЭС), *мысы* 'морда' (Клім.), *мыся*, *мыська* (дзіцячае) 'карова, кароўка' (Нас.), пін. *мысаты* 'чалавек з тоўстым адутлаватым тварам' (Вярэніч, Бел.-рус. ізал., 27), укр. *мідза*, *мізя*, *муса* 'морда, рыла'; рус. арханг., паморск. *мыс* 'галава рабіны', кур. *мысáлы* 'скулы, сківіцы', заўральск. *мысáло* 'твар чалавека, морда'. Бел.-рус. ізалекса (Вярэніч, там жа, 27—30). Прасл. *tusa*. І.-е. адпаведнікі: літ. *muža* 'морда', 'рот', 'твар', італ. *muo* 'морда, лыч жывёлы', 'твар, морда чалавека', лац. *mūcro*, *-ōnis* 'вастрыё', 'меч, шабля, кінжал', ст.-грэч. *μυρός* 'заліў, бухта', ст.-інд. *mūkham* 'пашча, морда'. Да і.-е. **ti-*. Параўн. *мыс* (ЕСУМ, 3, 458).

Мысаты 'заточаны не на востры вугал' (слуц., Нар. словатв.), смал. *мысаты* 'нож з вострым канцом'. Да *мыс* (гл.).

Мысэка₁ (дзіцячае) 'мошка' (Нас.). Балтызм. Параўн. літ. *musėlė*, *musytė* 'мушка', *māsalas* 'мошка'.

Мысека₂ (дзіцячае) 'калматы мядзведзь' (Нас.). Відаць, балтызм. Параўн. літ. *meška* 'мядзведзь'. Гл. таксама *мышэка*, *машэка*.

Мыска 'сорт бульбы' (ганц., Сл. ПЗБ). Няясна.

Мыслён 'паўбатыст' (Шпіл.). Да *мыслин* (гл.). Канец слова аформлены паводле бел. *лён*.

Мыслівец, *мыслівец* 'паляўнічы' (Сцяшк.), *мысліўца* 'паляўнічы з гончымі', *мысліўства* 'паляванне з сабакамі' (Нас.), *мыслівы* 'паляўнічы' (Янк. БП), ст.-бел. *мысливецъ*, *мысливство* 'тс' (XVI ст.) запазычаны са ст.-польск. *myśliwiec*, *myśliwstwo* (Булыка, Лекс. запазыч., 90; Кюнэ, Poln., 79), якія ад *myślec*, *myśl*. Да *мысль* (гл.).

Мыслівы 'кемлівы' (нараўл., Мат. Гом.). Укр. *мысливий* 'разумны, кемлівы', рус. тамб. *мысливый* 'тс', ст.-польск. *myśliwy* 'чалавек, які думае, задумваецца', чэш. *myslivý*, серб.-харв. *misliv*, *mišliv*. Прасл. *myslivъ*. Да *мыслиць* (гл.).

Мыслик 'ручны інструмент для прабівання невялікіх дзірачак у метале, камені, скуры і г. д. (ТСБМ, Сцяшк., Шат., Касп.; КЭС, лаг.; беш., Сл. Эп.-Шып.). З польск. *myslik* 'тс', якое з ням. *Meissel* 'далато' (Варш. сл., 2, 1088).

Мысліцель 'мудрэц, філосаф' (ТСБМ). З рус. *мыслитель* (Крукоўскі, Уплыў, 38 і 57). Аналагічна *мысліцельны*, *мыслицца*, *мыслімасць*, *мыслімы* (Крукоўскі, там жа, 58).

Мыслиць 'разважаць, супастаўляючы думкі або з'явы

рэчаіснасці і робячы з іх вывады', 'уяўляць у думках, жадаць' (ТСБМ, Нас., Яруш.), *мысляваць* 'разважаць' (мазыр., Нар. Гом.). Укр. *мыслити*, рус. *мыслить*, польск. *myśleć*, н.-луж. *mysliś*, в.-луж. *myslić*, чэш. *mysliti*, славац. *myslieť*, славен. *mišliti*, серб.-харв. *mišliti*, макед. *мисли*, балг. *мисля*, ст.-слав. *мыслити* (мышлж) Прасл. *mysliti*, якое з *myslъ* > *мысль* (гл.).

Мысль 'думка', 'дума' (ТСБМ, Яруш.), *мысли* 'думкі' (мядз., іўеў., Сл. ПЗБ). Укр. *мысль*, *мысля*, рус. *мысль*, польск. *myśl*, н.-, в.-луж. *mysl*, чэш. *mysl*, славац. *mysel*, славен. *mišel*, *mišel*, серб.-харв. *mišao*, макед. *мисла*, балг. *мисъл*, ст.-слав. *мысль*. Прасл. *myslъ* традыцыйна выводзяць з *mid-tlъ* (Трубяцкой, ZisIPh, 2, 117) і падаюць роднасныя і.-е. адпаведнікі: літ. *maūsti* (*maudžiū*) 'ныць', 'сумаваць', 'вельмі жадаць', *āpmaudas* 'прыкрасць', гоц. *gamaudjan* 'прыгадваць', *ufarmaudei* 'забыццё', ст.-грэч. *μῦθος* 'мова, слова', у Гамера 'думка' *μυθεομαι* 'гавару, размаўляю, абмяркоўваю', новаперс. *mōye* 'скарга', магчыма, ст.-ірл. *smūainim* 'думаю' (<*smoudniō). (Міклашыч, 208; Траўтман, 171; Мее, 416; Фасмер, 3, 25; Махэкэ, 385; Бязлай, 2, 185). Фрэнкель (420) адхіляе роднаснасць паміж слав. *myslъ* і літ. *maūsti* і суадносіць з *мудзіць* (гл.). Тапароў (Этимология-1963, 5—13) пераканаўча сцвярджае, што прасл. *myslъ* — стары аддзяслонны назоўнік **monsi-* (<і.-е. **men-*), роднасны да *mōdrъ* (гл. *мудры*), і параўноўвае з літ. *mąslus* 'удумлівы, кемлівы, разважлівы', і *mąstytī* 'мысліць, меркаваць, разважаць' (<і.-е. **man-* < **men-*), звязваючы прасл. *myslъ* з *mьnitъ*. Ва ўсх.-слав. мовах у лексемі *myslъ* завужана семантыка, і яна амаль выцеснена прасл. *dumā* > *дума* (гл.) (Мартынаў, Лекс. взаимод., 84).

Мысок 'насок' (ТСБМ, Нас.; добр., Мат. Гом.). Да *мыс* (гл.).

Мыт₁, *мыта* 'падатак за правоз тавараў цераз граніцу ці на тэрыторыі дзяржавы' (ТСБМ, Гарб., Гарэц., Груш., Др.-Падб., Касп.). Укр. *мыто*, рус. *мыто*, ст.-рус. *мытѣ*, *мыто*, польск., н.- і в.-луж. *myto*, чэш., славац. *mýto*, славен. *míto*, серб.-харв. *міто*, *міт*; макед., балг. *мыто*, ст.-слав. *мыто*. Прасл. *myto*. Запазычана са ст.-в.-ням. *mūta* 'пошліна, мыта' (Міклашыч, 208; Уленбек, AfSIPh, 15, 489; Фасмер, 3, 26; Скок, 2, 434; Атрэмбскі, Sprache, 12, 1966, 61—62; Германовіч, Лекс. і грам., 3). Сюды ж *мытнік* 'служачы мытніцы, чыноўнік' (ТСБМ, Груш.).

Мыт₂ 'глыбокае месца ў рацэ з вірам' (паўн.-усх., КЭС). Да *мыць* (гл.): ад дзеепрыметніка *мытѣ 'вымытае вадою месца'.

Мытз, *мытуха* 'панос у парасят' (драг., 3 нар. сл.), 'панос' (усх., КЭС; Грыг., Касп.), 'дызентэрыя' (Нас., Гарэц., Бяльк.), магчыма, 'хвароба скаціны' (Анік.). Вярэніч (Бел.-рус. ізал., 25) адносіць сюды і *мыт* 'інфекцыйная хвароба коней; запаленне слізістай абалонкі насаглоткі і падсківічных залоз' (ТСБМ; стаўбц., валож., КЭС), укр. *мит* 'тс', рус. калуж. *мытыца* 'тс'. Рус. *мыт* 'панос' (паўсюдна) Фасмер (3, 25) супастаўляе са ст.-інд. *mītram* 'мача' і выводзіць з *мыть* 'мыць'. Параўн. таксама і польск. *mycić się, nacić się* 'хварэць на панос'.

Мытаваць 'спрабаваць, прымушаць, рабіць што-небудзь' (Кос.). Да *мыта* (> +*мытаваць* 'прымушаць плаціць мыта').

Мытар 'лазня' (Сл. Эп.-Шып.). З польск. *mytarstwo* 'чыснец, чысцілішча' пад уплывам (народная этымалогія) лексемы *мыць*.

Мытара 'рубель (на возе сена)' (мсц., ісл., ДАБМ, к. 289). Няясна. Магчыма ад ст.-рус. *мытарница* 'таможня', дзе знаходзіўся шлагбаум — адна са знешніх прыкмет мытніцы.

Мытарок 'вяровачка, на якой вадзілі свойскіх жывёл і сляпцоў' (Нік. Очерки). Да *мотар* (гл.).

Мытка₁ 'анучка, якой мыюць посуд' (чав.). Да *мыць* (гл.). Аб суфіксе *-ка* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 47.

Мытка₂ 'жанчына, схільная да падману' (шкл., Мат. Маг.) прымае да рускамоўнага арэалу, дзе вяч. *мытарка* 'ілжывая, пранырлівая жанчына', варон. *мытоврить* 'хлусіць', 'мучыць', вяц. уладз., пск. *мытарный, мытарный* 'ілжывы, каварны', 'здабыты няпраўдай'. Да *мыт*, *мыта* (гл.).

Мытлахам 'хутка' (слонім., Сцяшк. Сл.), *мытлям* 'імгненна' (дзятл., там жа). Да *мотлах* (гл.).

Мытля 'жанчына, якая разносіць плёткі' (навагр., Нар. словатв.). Да *муціць* 'хлусіць' (гл.).

Мытляваць 'цыраваць' (свісл., Сцяшк. Сл.). З польск. *metlować* 'блытаць, перашкаджаць, рабіць замяшанне', люблінск. *mytlać się* 'заікацца'.

Мытнік 'уварэднік балотны, *Pedicularis palustris* L.' (ТСБМ). Няясна. Рус. пск. *мытник болотный* (ужываецца супраць ліхаманкі). Можна дапусціць сувязь з *мытз* (гл.).

Мытніца, *мытня* 'таможня' (ТСБМ, Нас., АУ). З польск. *mytnica, mytnia* 'тс'. Больш падрабязна гл. Германовіч, Лекс. і грам., 3—5.

Мыток 'мыйшчык' (зэльв., Жыв. сл.). Да *мыць* (гл.). Аб суфіксе *-ок* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 59—60.

Мытрахлясьце, *мытрахлясьці* 'абтрэпаны падол вопраткі, адзення' (Касп., Сл. Эп.-Шып.). Да *маграхлясы* (гл.).

Мытэнька 'драўляная мянташка' (кам., Выг. дыс.), *мын-*

тэнька 'тс' (кам., ДАБМ, к. 264). Балтызм. Параўн. літ. *tenė* 'лапатка'. У першым слове *-н-* выпадае з прычыны разумення лексемы як польскай.

Мыўніца 'лазня' (віп., маг., мін., Яшк.), ст.-рус. *мовня, мовня, мовьница, мовница* 'тс' (X ст.), якія ад дзеяслова шматразовага дзеяння *мывати* < *мыти*. Да *мыць* (гл.).

Мыха — у выразе *пад мыху* 'пад паху' (Ян.). Можна дапусціць кантамінацыю лексем *мышца* і *пах* (гл.).

Мыхтэйка 'гальштук' (драг., 3 нар. сл.). З польск. *miktajsza* 'тс', якое з англ. *pecktie* 'тс', якое на Палессі асацыравалася з дзеясловам *мыхтітэ* 'мігацець': колеры на гальштуках звычайна былі яскравыя і мігацелі ў вачах. Гл. таксама *міктайза* (Глінка, Бел.-польск. ізал., 30).

Мыцельнік, *мыцяльнік* 'куток у хаце, дзе мыюць посуд' (ТСБМ, Некр., Бір. дыс.; пух., ДАБМ, к. 335; шацк., КЭС; лельч., браг., Мат. Гом.; Мат. Маг.). Беларускае. Утворана ад +*мыцель* (ці *мыцельны*), як *суднік*. Параўн. укр. *мітель* 'цёплая вада для мыцця галавы', 'луг, у якім жлукцяць бялізну', а таксама польск. *myciel* 'луг', 'лазеншчык', чэш. *mýtel*, кладск. *mejtel* 'лазня', 'ванна'.

Мыцёня 'мыцё' (шчуч., 3 нар. сл.), ганц. *мыцёнье*, ваўк. *мыцэня* 'тс' (Сл. ПЗБ). Да *мыць* (гл.). З двайным суфіксам аддзяслоўных назоўнікаў.

*Мыцёчка, пін. *мытёчка* 'вязка сушаных уюноў' (Сл. Брэс.). Да *вітка* (гл.) 'прут, дубец'. Параўн. серб.-харв. *витка* 'прут для пляцення кошыкаў', ст.-бел. *вить, виць* 'лаза, скрутак шнураў'. Роднасныя да *віць* (гл.).

Мыцка, 'круглая шапка, ярмолка' (Федар. 6), ст.-бел. *мыцка* 'тс' (XVI ст.) запазычана са ст.-польск. *myska* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 107), якое з с.-н.-ням. *mutze* < с.-лац. *almutia* 'шапачка для духоўных асоб' < араб. *al-mustaqah* 'кажух, футравае паліто'.

Мыцка₂ 'мыза' (дзятл., Сцяшк. Сл.). Да *мыса* (гл.). Магчыма, *-ц-* у выніку кантамінацыі *мыса* (ці *мыза*) і *пыца* (ці *пыка*) 'тс'.

Мыццянка, *маццянка* 'больш дасканалая дуда з некалькімі гукамі' (Інстр. III). Да *муццянка* (гл.).

Мыць, *мыці, муць, мыты, мэтэ* 'вадой з мылам ці іншай вадкасцю ачышчаць ад бруду', 'абмываць вадой бераг' (ТСБМ, Яруш., Бяльк., Сл. ПЗБ; драг., Лучыц-Федарэц), *мыцца* (*мыціца, мыцца, мэтыся*) 'умываць, мыць сябе' (там жа). Укр. *мити*, рус. *мыть*, польск. *myć*, н.-луж. *myś*, в.-луж. *myś*, чэш. *mýti*, славац. *myť*, славен. *mítiti*, серб.-харв. *мити*, макед. *mie*, балг. *мия*, ст.-слав. *мыти*. Прасл. *myti*, і.-е. адпаведнікамі да якога з'яўляюцца: літ. *máudyti* 'купаць, мыць', лат. *maīt*

'плаваць, даваць нырца', ст.-прус. *au-mūsna* 'умыванне', ірл. *mūn*, ст.-інд. *mūtram* 'мача', авест. *mūθrat* 'бруд' <і.-е. **meu-* 'вільгаць' (Міклашыч, 207; Траўтман, 191; Мюленбах — Эндзелін, 2, 570; Фасмер, 3, 26; Фрэнкель, 1, 417; Махэк, 386; Покарны, 1, 743; Скок, 2, 434; Бязлай, 2, 186). Сюды ж *мыцьво* 'усё тое, што мыюць' (гродз., Мат. АС), *мыцьха* 'жанчына, якая мые бялізну ці посуд' (КЭС, лаг.).

Мыч 'папярочнае бявенца (пояс) паміж вертыкальнымі слупамі калодзежа' (Клім.; кобр., драг., іван., Лучыц-Федарэц, Сл. Брэс.); *мыч*, *мычованьне*, *ночованьне* 'пояс паміж дзвюма кроквамі' (зах.-палес., Нар. сл.), *мэчы* 'гарызантальныя папярочныя планкі, якія замацоўваюць раму ткацкага варштату' (драг., Уладз.), польск. пазнаньск. *miecze* 'падпоркі слупкоў («дзядкоў») пад дахам'. З прасл. *tъčь* <*tъčь-jь*, — гэта аснова пашырана ў шматлікіх слав. словах, параўн. бел. *замкнуць*, *замок*, *змыкаць* (гл.) і інш. (Фасмер, 2, 631).

Мычка₁, *мўчка* 'абчасаная на грэбені і скручаная скруткам жменька ільновалакна, падрыхтаваная да пражы' (Юрч., Касп., Бяльк., Растарг., Мат. Гом., Мат. Маг., Рам. 3, Нар. Гом., Нар. словатв., ТС, Ян.), 'недапрадак', 'абдзіркі' (нараўл., петрык., ЛАПП). Укр. *мічка*, рус. *мычка*, *мычка*, польск. вармінска-мазурск. *myszki* 'кудзеля'. Да *мыкаць₂* (гл.).

Мычка₂ 'месца пад заднім пальцам на капыце каня' (кобр., Нар. лекс.). Да *-мыкаць*, *змыкацца* (прасл. *tъčь*): у гэтым месцы нага каня змыкаецца з капытам.

Мычка₃, *мўчка* 'пакручаная няедомая белая лугавая трава сівец, *Nardus* L.' (Бяльк., Мат. Гом., Нар. Гом., ТС, Ян.), 'густая сухадольная дзярніна сіўцу' (жытк., Яшк.). Да *мычка₂*. Названа паводле падабенства кусціка травы з валацістым покрывам пад заднім пальцам ля капыта каня.

Мычаць, *мычэць* 'ціха мыкаць (пра карову)' (ТСБМ, Бес., Др.-Падб., Янк. 2, Юрч., Бяльк., Сл. ПЗБ; паўсюдна, ДАБМ, к. 300). Гукапераймальнае. Да *мыкаць₁* (гл.).

Мычун 'бык' (ваўк., Сцяшк. Сл.). Да *мычаць* (гл.). Аб суфіксе *-ун* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 68.

Мычыць, драг. *мычыты* 'часаць ільновалакно на драўляным грэбені (на *мычкі* 'абчасанья на грэбені і скручанья скруткам жмені ільновалакна') (Нас., Клім., Юрч.), 'папіхаць кімнебудзь' (Нас.). Да *мыкаць₂* (гл.).

Мычыцца 'круціцца, мільгаць каля чаго-небудзь' (Нас.). Інтэнсіў ад *імчацца* (гл.). Роднаснае да рус. *мыкаться*. Параўн. рус. уладз. *мыкаться* 'мучыцца, гараваць, пакутаваць'.

Мыш 'грызун *Apodemus agrarius*' (ТСБМ, Бес., Яруш., Бяльк., Сл. ПЗБ), драг. *мэш* 'тс' (КЭС), *муш* (ТС), *мыша* 'тс'

(Бяльк., Сл. ПЗБ), *мышына* 'тс' (мсцісл., міёр., бялын., 3 нар. сл. і Янк. Мат.; Яруш., Бяльк.), петрык. *муш* 'паук' (ЛАПП), *мышак* 'мыш' (Нар. Гом.). Укр. *мыш*, *миша*, рус. *мышь*, польск. *mysz*, палаб. *mois*, каш. *měš*, н.-, в.-луж., чэш., славац. *mys*, славен. *miš*, серб.-харв. *миш*, макед., балг. *мишка* 'мыш', макед. *миш* 'глухі', ст.-слав. *мышь*. Прасл. *mušь*. Да і.-е. *mūs 'мыш' (ст.-інд. *mūṣ-*, новаперс. *mūs*, лац. *mūs*, ст.-грэч. *μῦσ*; алб. *mī*, ст.-в.-ням. *mūs*, арм. *mukn*), якое да **meu-s-* 'красці', параўн. ст.-інд. *muṣṣāti*, *moṣati* 'крадзе', *moṣa* 'зłodзей' (Міклашыч, 208; Траўтман, 191; Покарны, 743 і 753; Мее, 262; Фасмер, 3, 27; Скок, 2, 433; Бязлай, 2, 185). Трубачоў (ZfSl, 3, 1958, 676) мяркуе, што **mūs-* — адна з табуістычных назваў жывёл — «шэрая», роднаснае да *муха*, *мох* (гл.). Тапароў (СБЯ, 1977, 77) сцвярджае, што фракійск. *mūs 'мыш' легла ў аснову *μῦσ* > *Муфѳа* 'Музы'. Сюды ж *мышабоддэя* 'рэшткі ад рэчаў, недаедзеныя мышамі' (Грыг.), *мышасты*, *мушасты*, *мышыны*, *мышыны* 'шэры, цёмна-шэры' (ТСБМ, Нас., Шат., Касп., Сл. ПЗБ, Сцяшк. Сл; КЭС, лаг.), 'шэры конь з чорнай паласой на спіне' (ТС).

Мышабой 'боцікі, *Aconitum* L.' (віц., Кіс.), як і маг. *ваўкабойнік* 'тс' (Кіс.), з'яўляецца калькай нейкай іншай назвы (параўн., напрыклад, іншыя слав. не зусім зразумелыя назвы: чэш. *omej*, *otap*, польск. *omięg*, *omieg*, славац. *otich* і ст.-польск. *omiąg* 'яд'; чэш. *nálep*, славен. *nálep*, харв. *nalijer* і ст.-чэш. *nálep* 'яд, якім націралі вострыя канцы стрэл'). Параўн. таксама чэш. *vlčí (psi) mor* <ням. *Wolfs-* або *Hundsgift* для *Aconitum vulparia*. Яд расліны выкарыстоўваўся наступным чынам: расліну сушылі, таўклі, пасыпалі ёю сырое мяса і раскідвалі яго па лесе, у полі. Існавала павер'е, што ваўкі, лісы, мышы, з'ядаючы гэта мяса, здыхалі. Параўн. яшчэ чэш. мар. *mordovník*, якое да *mordovati* 'мардаваць' (Махэк, Jména, 45—47).

Мышавіць 'рыць зямлю лычом (пра свіней)' (вільн., Сл. ПЗБ). З літ. *mišyti* 'мяшаць' (Грынавяцкене, там жа, 3, 94).

Мышак 'мышасты конь' (шалыч., Сл. ПЗБ). Відаць, паланізм. Параўн. польск. *myszak* 'назва вала'. Бел. лексема названа паводле шэрага колеру каня.

Мышак₁ 'плотавы гарошак, *Vicia sepium* L.' (маг., Кіс.), ветк. 'мышыны гарошак, *Vicia cracca* L.' (Мат. Гом.), віц. *мыш'як* 'гарошак, што расце ў жыце' (Бел. хр. дыял.). У выніку намінацыі з *мышыны гарошак*, параўн. паст. *мышыны гарошак* 'тс' (Сл. ПЗБ), міёр. *мышын'ый гарош'як* 'тс' (Жыв. сл., Бяльк.). Да *мыш* (гл.). У выніку кантамінацыі назваў *мышыны гарошак* і *ляд* 'тс' утварылася бяроз. *мышы ляд* 'тс' (Нар. лекс.). *Ляд* узыходзіць да *ляда*, параўн. рус.

лядвенец, лядник, польск. *ładźwiec*, славац. *ľadník, ľadnica* < прасл. *ľadъньсь*.

Мышак 'неядомы гриб' (мєсїсл., 3 нар. сл.; касцюк., Жыв. сл.); *мышакі, мышшакі, мышачча* — агульная назва неядомых грибоў (Юрч., Анік., Нас., Бяльк.). Утварылася ў выніку намінацыі словазлучэння *мышыны(я) гриб(ы)* 'тс' (кругл., Жыв. сл.; бялн., Нар. сл.). Параўн. таксама *мышшак, мышакі* 'мышыныя фекаліі' (Нас., Шат.).

Мышалоз 'вярба размарыналістая, *Salix rosmarinifolia* L.' (гродз., Кіс.). Да *мыш* і *лаза* (гл.). Названа паводле невялікага росту вярбы (параўн. маг. *ніцяя лаза*, мін. *ніцалаза* (там жа)).

Мышапор 'праныра, які можа знайсці ўсё, нават добра схаванае' (маладз., Янк. Мат.; віл., Нар. сл.), 'дзіцё, якое поркаецца ў матчыных сховах' (КЭС, лаг.). Да *мыш* і *поркаца* (гл.).

Мышарына 'імшара' (лун., Шатал.; бар., Сл. ПЗБ). Да *імшара* (гл.).

Мышатнік 'каршун, што ловіць мышэй' (Бяльк.), рус. калуж. *мышатник* 'мышалоў'. Усх.-бел.-рус. ізалекса. Да *мыш* (гл.).

Мышахвостнік 'расліна *Myosurus minimum* L.' (Кіс, ТСБМ). Відаць, з рус. *мышехвостник* 'тс', якое з'яўляецца скандэсаванай калькай з с.-лац. *cauda turis*. Аналагічна ўкр. *миший хвіст*, польск. *myszogon*, чэш. *mysí ocásek*, славац. *mysí chvostík*, славен. *mišji rep* 'тс', таму што плод расліны падобны да мышынага хваста (Махэк, Јмєпа, 49).

Мышка 'пад пахай' (пук., стаўбц., КЭС), рус. *мышка, под мышкой*, польск. *myszka*, в.-луж. *myska*, чэш. *myska*, славен. *miška*, серб.-харв. *мишка*, балг. *мишка*. Калька з лац. *musculus* 'мышка' (Фасмер, 3, 27; Бязлай, 2, 185).

Мышкаваць, *мушкаваць, мушковаць* 'вынюхваць (пра жывёлу)', 'шукаць, выведваць, выпытваць' (Сл. ПЗБ; навагр., Нар. сл.), '(пра ліса) лавіць мышэй' (ТСБМ), 'вышукваць і лавіць мышэй' (ТС), 'шукаць смачнага, перабіраць у ядзе' (ТС; мазыр., 3 нар. сл.), драг. *мышкатэ, мышкаты* 'тыкаць, поркаць; злёгка рыць рылам' (драг., Нар. лекс.; Клім.). Укр. *мишкувати* 'шукаць', 'лавіць мышэй', 'перабіраць яду', польск. *myszkować* 'лавіць мышэй (пра ліса)', 'вышукваць пажыву', 'рыцца', 'падглядаць'. Паводле Брукнера (350), Варш. сл. (1085), утворана ад *myszka*. Аднак можна дапусціць, што гэта ўплыў народнай этымалогіі. А тады лексема — балтызм (параўн. літ. *mišyti* 'мяшаць'). Гл. таксама *мышаваць*.

Мышкі 'хвароба ў каня' (смарг., ігн., Сл. ПЗБ), 'запаленне залоз' (лепел., КЭС), *мышкі ханілі* 'хвароба статку, колікі'

(КЭС, лаг.). Укр. *мишка* 'міжвольнае паторгванне мышцы', рус. *мышка* 'пухліна, запаленне падсківічнай залозы', 'пухліна ў пахах жывёл', калуж. 'колікі'. Бел.-рус. ізалекса. Да *мышка* 'мышца' < *мыш* (гл.).

Мышляй 'цямлівы, разумны' (Бяльк.). Да *мыслиць* (гл.). Аб суфіксе *-яй* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 145.

Мышляк, *мышлєк* 'саломенны матрац' (стол., пін., Сл. Брэс.). Няясна. Магчыма, роднаснае да *мяшок* (гл.).

Мышняк, *мышнік* 'месца, зарослае мохам *Dumetum*' (Гарб.), 'зараснік, участак, які зарос кустамі' (ковенск., Антановіч, дыс.). Да *мох* (гл.). Аб суфіксе *-як* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 131.

Мышца 'мускул' (ТСБМ). Запазычана з рус. *мышца* (Крукоўскі, Уплыў, 72), у якой са ст.-рус. *мышьца* < ст.-слав. *мышьца*. Да *мыш* (Фасмер, 3, 27).

Мышчалка 'выступ або патаўшчэнне на канцах касцей шкілета, якое служыць для прымацавання мышц або ўваходзіць у склад сучалення' (ТСБМ), расон. *мышчалкі* 'суставы пальцаў на руцэ' (Шатал.). З рус. *мышцелка, мышцелок* 'шчыкалатка', 'галоўка касці, (Крукоўскі, Уплыў, 72), якія Гараеў (221) выводзіць з *мышка, мышь*. Не зусім пераканаўча.

***Мышчыкалатка**, *мышчыкэлатка* 'костачка (чучалак) у пальцы' (гарадоц., Нар. лекс.). У выніку кантамінацыі *мышчалка* і *шчыкалатка* (гл.).

Мышка (дзіц.) 'мыш і іншы невялікі касматы звярок' (Нас.). Да *мыш* (гл.). Параўн. таксама *мышэка, мышэка*.

Мыш'як 'хімічны элемент Arsenicum', *мышш'як* 'тс' (Нас.), *мыш'як* (Бяльк.). З рус. *мышьяк*, якое першапачаткова абазначала 'мышыны яд'. Параўн. *мыш'як*, 'мышыны гарошак'.

Мэбля 'прадметы абстаноўкі памяшкання' (ТСБМ, Сл. ПЗБ) з польск. *mebel, meble* 'прадметы абстаноўкі, звычайна сталярскай работы' (Грынавяцкене, Сл. ПЗБ, 3, 95), якія з ням. *Möbel* < франц. *meuble* 'мэбля, хатняя абстаноўка' (Варш. сл., 912). *Мэбляваць* 'абстаўляць мэбляй' — марфалагічная калька з рус. *меблировать* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 116). Сюды ж беласт. *мэбэль* 'сталярскі інструмент' (Сл. ПЗБ) — семантычны пераход 'мэбля сталярскай работы' > 'інструмент, якім вырабляюць такую мэблю'.

Мэвы 'чайкі' (ваўк., Сл. ПЗБ). З польск. *tewa* 'чайка', якое з ням. *Möwe* 'тс' < с.-в.-ням. *tāwen* 'крычаць'.

Мэглух 'шматок' (Бяльк.). З *этлух* 'тс'. Да *моглах* (гл.).

Мэдзіца 'прымервацца да справы, меціцца яе зрабіць, доўга збірацца рабіць' (дзярж., Нар. сл.; Калюга, КТС). У выніку кантамінацыі лексем *мэта* і *мудзіць* < *мудак* (гл.).

Медлі, *мэдлік, мэдля* 'ўкладка снапоў крыжыкамі' (Бір.

Нар. словатв.; капыл., Жыв. сл.; паст., смарг., лід., Сл. ПЗБ). З польск. *terla* 'тс' (Мацкевіч, там жа, 3, 97).

Мэркамэнты 'клопаты, турботы' (Бяльк.). Відаць, скажонае польск. *mankament* 'брак, недахоп, памылка, загана, хіба', якое з італ. *manramento* 'недахоп, дэфект, парушэнне'.

Мэт₁ 'ахвочы да чаго-небудзь, аматар' (стаўбц., Сл. бел. фраз.). Няясна. Магчыма, да *мэта* (гл.).

Мэт₂ 'дзікі крык' у выразе (дзікім) *мэтам крычаць* (Крыў., Дзіс.; віц., Садоўскі, вусн. паведамл.). Да *мат₁* (гл.).

Мэта 'месца, прадмет, лінія ці іншы ўмоўны арыенцір, да якога трэба дабегчы, дакінуць (мяч) пры некаторых рухомах гульнях', 'тое, да чаго імкнуцца', 'пастаўленая задача' (ТСБМ, Касп., Бес.; КЭС, лаг.; рэч., Д.-З. Пін.; гродз., Нар. словатв.; бялян., Янк. Мат.), ст.-бел. *мета* 'цэль' (пач. XVI ст.) запазычана са ст.-польск. *meta* (*i met*), якія з лац. *meta* 'цэль, канчатковы пункт' (Брукнер, 330 і 680; Булыка, Лекс. запазыч., 65). Яшчэ раз у літаратурную бел. мову гэта слова ўвёў У. Дубоўка (гл. Каўрус, ЛіМ, 11.3.1988, с. 6). Параўн. *мета₁* і *мета₂*.

Мэткі 'кулік з саломы для пакрыцця страхі' (пруж., Нар. сл.). Не зусім ясна. Відаць, з *мэнткі, якое з літ. *mentis* 'лапатка': плоскія снопікі з саломы падобны да лапаты. Выпадзенне -н- параўн. у *мэтэнька* (гл.).

Мэтлахі, мэтлук, мэтлухі 'астатак, шматкі, драбніца, кавалачкі', 'пажыткі; манаткі' (ТСБМ, Юрч., Сцяшк., Касп., Др.-Падб.; слонім., Нар. лекс.). Да *мотлах* (гл.).

Мэтлік 'малая ўкладка снапоў у полі' (цэнтр.-зах., ДАБМ, к. 286; Яруш.; лаг., Шатал.). Да *мэндлік* (гл.). Выпадзенне -н- абумоўлена лакальнай (палескай) гіперправільнасцю рэфлекса польск. -ę- перад зубным.

Мэтр 'настаўнік', 'майстар у якой-небудзь галіне' (ТСБМ), 'мастак, зух', *мэтроўка* 'мастачка, майстрыха', *мэтроўскі* 'зроблены па-майстэрску' (Нас.). Праз польск. *metr* з франц. *mètre*, якое з лац. *magister* 'настаўнік' (Варш. сл., 2, 930). Не выключана магчымаць паўторнага запазычання праз рус. мову.

Мэтра₁ 'метр' (брасл., Сл. ПЗБ), 'дровы, складзеныя так, каб усе вымярэнні мелі 100 см', 'цэнтрер' (Сцяш.). Як навуковы тэрмін з П пал. XIX ст. Паводле аналогіі да *літра* 'літр', якое, аднак, узыходзіць яшчэ да с.-лац. мовы (*litra*). Да *метр* (гл.).

Мэтра₂ 'землямер' (Бес.). Да *метр* (гл.). Перанос значэння з помен instrumentis на помен agentis.

Мэтэлік 'мятлік, матыль' (Дразд.). Укр. *метелик*. Да *мятліка* (гл.).

Мэтэліюга 'буран, мяцеліца' (Бес.). Да *мецялуха, мяцеліца* (гл.). Аб суфіксе -юга (<-uga) гл. Слаўскі, SP, 1, 68.

Мэтэнька 'лапатка з пяском, якой востраць касу' (Бес.). Балтызм (яцвяжскае?). Параўн. літ. *mentė* 'мянташка', 'лапатка'.

Мэх (жарт.) 'чалавек, які імкнецца паласавацца чужым з дапамогай хітрыкаў' (карэліц., 3 нар. сл.). З польск. *mecha* 'пітны мёд', якое з венг. *méhsőr, mézser* 'тс' < *méz* 'мёд', *méh* 'пчала' (Варш. сл., 2, 913).

Мэцаць 'мацаць' (барыс., Сл. ПЗБ), *мэцнуць* 'намацаць' (Жд. 1). Да *мацаць* (гл.). Аб мене э>а гл. Карскі, 1, 104.

Мэціць 'намервацца' (віл., Сл. ПЗБ). Да *мэта* (гл.).

Мэша 'нячысцік, пачвара', 'неахайна адзетая жанчына' (кір., Нар. сл.), случ. 'непаваротлівая, павольная ў працы жанчына' (Нар. словатв.). Да *мэша* (гл.). Не выключана магчымаць генетычнай сувязі з польск. *meszka, mech, marucha* 'мядзведзь'.

Мэшты, мэшты 'плеценыя кручком лапці з тонкіх вярвачак' (Сцяшк.; гродз., Мат. АС), *мэштакі, мэштакé* 'тапачкі з нітак, вярвак, старога сукна для дзяцей, нябожчыкаў', 'апоркі' (Сл. ПЗБ). Балтызм, параўн. літ. *mėgzti* 'вязаць, плесці' (Цыхун, Лекс. балт., 52). Лаўчутэ (Балтызмы, 146) адносіць гэту лексему да слоў, паходжанне якіх недастаткова аргументавана. Параўн. таксама зах.-укр. *мешти* 'татарскія туфлі, лёгкія чаравікі'.

Мявацца 'мецца, мець намер' (Нас.). З польск. *miewać się* *mieć się*. Да *мець* (гл.).

Мягаць, мягнуць 'хадзіць, бегаць па сене, саломе' (Жд. 2). Няясна.

Мягнуць 'аслабець, зваліцца' (КЭС, лаг.; Нас.), 'хацець піць' (Юрч.), '(аб вуснах) трэскацца ў час спёкі' (Др.-Падб.). Да *смага, смагнуць* (гл.).

Мягнуць₂ 'моцна ўдарыць па мягкай частцы цела' (Шат.). Да *шмякнуць* (гл.).

Мядарка, мэдарка 'медагонка' (маст., ваўк., Сл. ПЗБ; бераст., Сцяшк. Сл.). З польск. *miodarka* 'тс'.

Мядзвэджае вушка 'талакнянка звычайная, *Arctostaphylos Adans uva-ursi Spreng.*' (гродз., Кіс.), *медвежье ушко* 'дзіванна скіпетрападобная, *Verbascum tapersiforme Schrad.*' (жытк., Бейл.). Укр. *ведмеже ухо* 'дзіванна', 'шалфей, *Salvia L.*', рус. *медвежье ухо* 'піжма, *Tanacetum vulgare L.*', 'дзіванна', 'ландыш'. Матывацыя: існавала павер'е, што: 1) гэтыя ягады падабаюцца мядзвэдзям; 2) усе менш каштоўныя расліны і грыбы «аддаюцца» ваўкам, мядзвэдзям, мышам. Так жа і ў германскіх народаў (Махэк, Jména, 177; РЯШ, 1973, № 1, с. 83).

Мядзвэдзік, *мядзвэдка* звычайная, *мядзвэдзька* 'насякомае мядзвэдка, *Grillotarpa*' (ТСБМ, БелСЭ, Бяльк., Мат. Гом.), польск. *niezwoodek* 'тс'. Да *мядзвэдзь* (гл.). Названа паводле падабенства магутных пярэдніх лап насякомага да мядзведжых (Унбегаўн, Selected Papers on Rus. and Slav. Phil. Oxford, 1969, 270). Сюды ж *мядвядок* 'скарпіён' (Машчэнская, Бел. лекс., 112).

***Мядзвэдзіны**, кобр. *мидвэдзіны*, малар. *мэвэдзіны* 'ажыны, *Rubus fruticosus* L.' (Нар. лекс., Бел. хр. дыял. Сл. Брэс.), мазыр. *медзвэдзі* 'тс' (Бейл.), брэсц. *мідвіднык* 'зараснік ажыны' (Сл. Брэс., Жыв. сл.). Рус. *медвежьи ягоды* 'маліна', ст.-польск. *miedźwiedziny*, ст.-чэш. *medvězie (nedvězie) jahod(in)y, nedvědiny, černé nedvědice*, суч. *medvědice*, якое Махэк (Jména, 101—102) лічыць не надта старым. Да *мядзвэдзь* (гл.): яшчэ ў сярэднія вякі бытавала павер'е, што мядзвэдзі вельмі любяць гэтыя ягады. Некаторыя іншыя назвы таксама ад назваў звяроў: *ажыны* <ёж; рус. *куманика* <комонь 'конь', укр. *веприна* <вепр.

Мядзвэдзь, *мядзвэдзь*, *недзвэдзь*, *вядзьмёдъ*, *мідвёдъ*, *мыдвьідъ*, *мэдвѣдъ*, хоц. *мадзмедзь*; *мядзвэдзіца*, *мыдвѣдѣха*, *мядзвэдзіха*, *медзвѣжыца*, *мядзвѣга* 'драпежная млекакормячая жывёліна *Ursus arctos*', 'няўклудны, непаваротлівы дужы чалавек' (ТСБМ, Бес., Зн., Нас., Кліх, Яруш., Касп., Бяльк., Сцяшк., Шат., Нар. Гом., ТС, Сл. ПЗБ, Мат. Маг.). Укр. *ведмідь*, *медвѣдъ*, рус. *медвѣдъ*, польск. *niedźwiedź, miedźwiedź*, н.-луж. *mjadwjež*, в.-луж. *mjedwjež*, чэш. *medvěd, nedvěd*, славац. *medved'*, славен. *medved*, серб.-харв. *медвјед*, *медо*; макед. *мечка*, *мечор*, *мечок*, *мечорок*, балг. *медвед*, *мечка*, ц.-слав. *медвѣдъ*. Прасл. *medvedь* 'той, хто есць мёд' — да *мёд* і *ѣсці* (гл.) — табуістычная замена і.-е. назвы мядзвездзя **rk̥ros*: параўн. ст.-інд. *rk̥ṣá-*, ст.-грэч. *ἄρκτος*, лац. *ursus* (Бернекер, 2, 30; Фрэнкель, ZfSlPh, 13, 207; Фасмер, 2, 589; Скок, 2, 398; Бязлай, 2, 175).

***Мядзвэдзь**, драг. *мыдвьідъ*, *мэдвѣдъ*, *мыдвѣдык* 'грыб пеўнік жоўты, *Hudnium герандит*' (драг., піп., Жыв. сл.); лід. *мядзвэдзія вушы*, в.-дзв. *мядвежжы вушы* 'пеўнік стракаты, *Sarcodon imbricatum*' (Сл. ПЗБ). Рус. калуж. *медвежьи уши* 'грыбы (які?)'. Да *мядзвэдзь*, (гл.). Названы паводле карычневага колеру грыба і варсістага покрыва яго капялюшыка. Параўн. таксама літ. *teškà* 'нейкі карычневы грыб' і 'мядзвэдзь', а таксама назвы іншых жывёл, напр. *каза* (гл.).

Мядзвэдзь 'бульбяная каша' (Жд. 1). Няясна.

Мядзвѣдак 'рама, у якую ўстаўляецца верацяно з ніткамі, каб звіваць іх на клубок' (Шат.), *мядзвѣдка* 'рубанак з дзвюма ручкамі' (браг., Мат. Гом.), лоеў. *мядзвѣдка* 'рычаг, якім

паварочваецца шацёр ветрака' (ЛАПП). Да *мядзвэдзь* (гл.). Названы паводле падабенства з лапамі мядзвездзя. Аналагічна *баран* 'рубанак з дзвюма ручкамі', *каза*₁₀, *каза*₂₁ (гл.).

Мядзвѣна *раса* 'падзь' (бар., Сл. ПЗБ). Да *мёд* (гл.). Параўн. лудз., віл., глыб., воран., ашм. *мядовая (медавѣя) раса* 'тс' (там жа). й-аснова лексемы *мёд* абумовіла з'яўленне -в- перад суфіксам -ян- (наsuperак правілу: *аўсяны*, *бульбяны*). Гэтак жа яшчэ ст.-рус. *медвеный, медвяный* 'які адносіцца да мёду' (XII ст. > XVI ст.), *медвеная роса* 'падзь' (алан., XVII ст.).

Мядзеліна 'канюшына палявая, *Trifolium campestre* Schreb.', 'дзікая лясная канюшына *Medicago sativa*', 'поле, дзе расла люцэрна' (віц., Кіс.; маладз., Яшк.). З *дзяцеліна* пад уплывам літ. *medėlis* 'лясок'. Сувязь з літ. словам дапускае Непакупны (Baltistica, 8 (1), 101—102).

***Мядзін**, ст.-бел. *медин* 'гай' з літ. *medynas* 'тс' (Ябл., 124); параўн. суч. літ. *medynas* 'дрэвастой'.

Мядзіны 'частаванне ў дзень збору мёду' (паст., Сл. ПЗБ). Да *мёд* (гл.). Аб суфіксе -ін-ы гл. Сцяцко, Афікс. наз., 87.

Мядзінка, 'неядавітая змяя, *Coronella austriaca*' (ТСБМ, БелСЭ, Касп.; в.-дзв., смарг., Сл. ПЗБ; сваяцянск., КЭС). Да *медзь* (гл.). Названа паводле медна-чырвонага колеру спіны.

Мядзінка₂ 'зялёная фарба, прыгатаваная з воцатна-меднай солі' (ТСБМ), 'медная пасудзіна' (Нас.), 'алюміневая каструля' (б.-каш., Мат. Гом.). Да *медзь* (гл.).

***Мядзінкi**, *медзінкi* 'чына (гарошак) вясення, *Lathyrus vernus* (L.) Bernh.' (мазыр., Бейл.). Да *медзь* (гл.). Відаць, названа паводле чырвонага колеру кветак.

Мядлівы 'меданосны' (слонім., Сцяшк. Сл.). Да *мёд* (гл.). Аб суфіксе -лів-ы гл. Бел. гр.₂, 1, 302—303.

Мядліца₁ 'мялка' (беласт., Сл. ПЗБ). З польск. *miedlica* 'тс'.

Мядліца₂ 'мятліца, метлюжок звычайны, *Roa trivialis* L.' (рагач., Мат. Гом.). Да *мятліца* (гл.). Мена т > д выклікана звонкасцю санорных.

Мяднік, *меднік* 'пчаляр' (ТС; слаўг., Бел. лекс.—Яшк.; чачэр., Жыв. сл.), укр. паўн.-роўенск. *медяр* 'тс'. Да *мёд* (гл.).

Мядніца₁ 'салодкая раса на лісцях дрэў і на траве, якую бяруць пчолаы' (віл., З нар. сл. і Сл. ПЗБ). У выніку намінацыі з *мядовая расіца*.

Мядніца₂ 'медны або эмаліраваны таз ці міска', *мыдніца*, *мыдніця* 'тс' (ТСБМ, Нас., Сл. Брэс., Шат., Касп., Сл. ПЗБ; гродз., КЭС; маладз., карэліц., Янк. Мат.), ст.-бел. *медница* 'тс' (Скурат, БЛ, 8, 12) запазычана са ст.-польск. *miednica*

'тс'. Да *медзь* (гл.). Ст.-рус. *мѣдница*, *мѣдяница* 'медная пасудзіна' (XI ст.) існавала самастойна.

Мядніць 'наносіць слой медзі на паверхню металічных вырабаў гальванічным спосабам' (ТСБМ). Да *медзь* (гл.). Відаць, са словазлучэння *рабіць медным*.

Мяднік 'грыб, падобны да апенькі' (калінк., Мат. Гом.). Відаць, да *медзь*, *медны* (гл.). Названы паводле колеру.

Мядок, *медок* 'канюшына лугавая, *Trifolium pratense* L.' (стол., Бейл.; Бяльк.). Рус. вяц. *медок* 'канюшына раллявая', 'канюшына паўзучая'. Да *мёд* (гл.). Параўн. і іншыя назвы: *мядуница*, *мядунка* (гл.). Названы паводле салодкага смаку нектару ў кветках.

Мядовік 'пернік з мёдам' (лоеў., Мат. Гом.). Рус. пск., смал. *медовик* 'пірог з мёдам'. Да *мядовы* < *мёд* (гл.).

Мядоўка, 'пакрывец лекавы, *Anchusa officinalis* L.' (гродз., Кіс.). Да *мёд* (гл.). Матывацыя: гэта меданосная расліна. Параўн. укр. *медуница польова*, польск. *miodanka*.

Мядоўка₂, *медоўка* 'сіняк звычайны, *Succisella* Reck.' (мазыр., Жыв. сл.). Відаць, да *мёд* (гл.), хаця сувязь (матывацыя) застаецца няяснай.

Мядоўка₃ б.-каш. 'пернік з мёдам', чачэр. 'напітак з мёду', жлоб. 'салодкая груша' (Мат. Гом.). З польск. *miodówka* 'пернік', 'салодкая груша, яблык'. Параўн. таксама і рус. свярдл. *медовка* 'брага, настаяная на мёдзе'. Да *мёд* (гл.).

***Мядоўнік**, іван., пін. *мѣдѣнік* 'мядовы пернік' (слонім., Сцяшк. Сл.; Вешт. дыс.). Польск. *miodownik* 'тс'. Параўн. ст.-рус. *медовникъ*, якому ў «Лексиконе полоно-словенском» (1670 г., с. 193) адпавядае польск. *piernik*. Аднак ст.-польск. *miodownik* 'пернік' (Reczek S., Podręczny sł. dawniej polszczyzny, 210). Таму бел. лексему можна лічыць запазычанай з польск. мовы.

Мядоўнік₂ 'яснотка (глухая крапіва), *Lamium album* L.' (маг., Кіс.), лельч. *мідоўнік* 'канюшына лугавая, *Trifolium pratense* L.', пін. *медоўніца* 'пакрывец лекавы, *Anchusa officinalis* L.' (Бейл.), *мядулька* 'кветка чырвонай лугавой канюшыны' (міёр., Жыв. сл.), 'медуница, *Pulmonaria* L.' (свісл., Сл. ПЗБ). Да *мёд* (гл.): усе расліны — добрыя меданосы.

Мядоўніца 'посуд для мёду' (браг., Мат. Гом.). Да *мядовы* < *мёд* (гл.). Аб суфіксе *-оўн-іца* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 171—172.

Мяду́ница₁, *мідуніца* 'вятроўнік шасціпялэсткавы, *Filipendula hexapetala* Gilib. (Бяльк.; маг., Кіс.), укр. *меду́ніця*. Да *меду́ница₁* (гл.). Назва перайшла з расліны спірэя, якая раней называлася *Spiraea filipendula*. Аналагічна ў польск. мове *tawita* — 'спірэя' і 'вятроўнік'.

Мяду́ница₂, *мяду́ница лугавая* 'пылюшнік вузкалісты, *Thalictrum angustifolium* Jacq.' (маг., Кіс.; Дэмб. 1). Укр. *медунка*, *меду́ніця*, рус. калуж. *меду́ніця*, *меду́ничник* 'тс'. Відавочна, да *мёд*: расліна выкарыстоўвалася ў якасці прынады для таго, каб у вулей прыйшоў малады рой пчол, як і *меліса*, якая ў чэш. мове мае назвы: *medunka* (ст.-чэш. *medunicě*), *medunka*, у славац. *medovka*, *mädonica*, *mädka*, у польск. *miodunka*, балг. *медуніка*.

Мяду́ница₃ 'мінушкі звычайныя, *Chrysosplenium alternifolium* L.' (маг., Кіс.). Няясна.

Мяду́ница₄, *мяду́нка* 'канюшына палявая, *Trifolium arvense* L.' (віц., Кіс.), рус. цвяр., алан., арханг. *меду́ніця*, *меду́ничник* 'тс', перм. *медунка* 'чырвоная канюшына'; польск. *miodunka*, балг. *медован трилистник* 'канюшына'. Да *мёд* (гл.): расліна з'яўляецца меданосам.

Мяду́нка 'люцэрна пасяўная, *Medicago sativa* L.' (гродз., Кіс.), 'дзяцеліна, *Trifolium medium* L., *Trifolium repens* L.' (паст., мядз., гродз., глыб., Сл. ПЗБ), 'братаўка дуброўная, *Melampyrum nemorosum* L.' (вілен., Кіс.); *мядункі*, *мядунка* 'шчамяліца няясная, *Pulmonaria obscura* Dum.' (жытк., Кіс.), 'медуница лекавая, *Pulmonaria officinalis* L.' (Касп.). Да *мёд* (гл.): расліны маюць мядовы пах.

Мяжа́, *межа́*, *міжа́* драг. *мыжѣ* 'вузкая палоска зямлі паміж двума палеткамі', 'палявая сцэжка', 'лінія падзелу паміж уладаннямі, сумежнымі дзяржавамі', 'норма, рубаж дазволенага' (ТСБМ, Грыг., Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС, КЭС), брэсц. 'участак лесу паміж населенымі пунктамі' (Яшк.), *у межах* 'у перыяд, калі няма месяца' (ТС). Укр. *межа́*, рус. *межа́* 'мята', пск. *межи*, *межи* 'перыяд, калі няма месяца перад маладзіком', польск. *miedza*, н.-луж. *tjaza*, в.-луж. *tjeza*, чэш. *meze*, славац. *medza*, славен. *méja*, 'мяжа, агароджа', зах. 'лес', 'кусты', серб.-харв. *међа* 'мяжа', 'агароджа', 'кусты', макед. *межа* 'тс', балг. *межда*, ст.-слав. *межда* 'сцэжка, завулак'. Прасл. *medja* 'мяжа', 'пагранічны камень', 'край, мэта', роднаснымі да якога з'яўляюцца літ. *mėdis* 'дрэва', жамайцк. *mėdė*, ст.-літ. *mėdžias 'лес', лат. *mežs* 'тс', ст.-прус. *median* 'дрэва', ст.-інд. *mādhyā-*, арм. *mēj* 'сярэзіна', авест. *maidya-*, ст.-грэч. *μέσος*, *μέσος*, лац. *medius*, гоц. *midjis*, ірл. *mide*, гал. *Mediolanum* 'сярод поля', і.-е. праформа *medhjo або *medhjo 'сярэдні'. Значэнне 'лес' развілося з 'кусты на мяжы' (Міклашыч, 185; Бернекер, 2, 31—32, Мацэнаўэр, LF, 10, 66; Траўтман, 173, Фрэнкель, 423; Буга, Rinkt., 2, 257, Мюленбах — Эндзелі, 2, 611; Фасмер, 2, 592; Скок, 2, 398—400; Бязлай, 2, 176).

***Мяжуха**, брэсц. *мыжуха* 'сасна, якая расце на адкрытым

месцы' (Сл. ПЗБ). Сёння ўспрымаецца як роднаснае да *мяжа́* (гл.). Аднак можна меркаваць, што гэта старажытны балтызм. Параўн. літ. *mėdis*, лат. *mez̃s* 'лес'. Гл. таксама *межаву́ха*.

Мяжджу́лиць 'душыць, раздушваць' (Бяльк.). Да *мяжджу́лиць* (гл.).

Мяжджу́лиць 'драбіць, мажджэрыць, дэфармаваць, раздушваць' (Гарэц., Др.-Падб., Нас.), міёр. 'уціскаць, умяшчаць', полац. 'есці марудна, размінаць ежу дзёснамі, не маючы зубоў' (Нар. сл.), *мяжджу́ла* 'цяльпук, нязграбны, непаваротлівы' (Гарэц., Др.-Падб., Бяльк.). Да *мозг, мозак* (гл.). Параўн. рус. *размозжить голову* (Фасмер, 2, 637). Гл. наступнае слова.

Мяжджы́ 'мазгі' (Рам. 5). Да *мозг* (гл.). Пачатковае мяпад упывам літ. *smėgenys* 'тс'. Чаргаванне *зг>ждж*.

Мяжджэра́ 'нешта грубае, порыстае, наздраватае' (Гарэц.), 'дзірка, пралом, пустата' (Др.-Падб.). Да *мажджэра́* (гл.).

Мяжнік 'мяжа' (чачэр., Жыв. сл.; бых., Мат. Маг.), *мяжніца* 'сцяжынка ў полі' (Касп.). Да *мяжа́* (гл.).

Мяжоўка 'цімафееўка, жыцц, *Phleum pratense* L.' (Инстр.), *межавая трава* 'тс' (маг., Кіс.). Узнікла ў выніку намінацыі словазлучэння нахшталь апошняга (гл.). Да *мяжа́* (гл.).

Мяжы́перніца, межы́перніца, мяжы́персціца(а) 'міжперніца, нарывы рук (ног) паміж пальцамі' (Некр., Касп., Бяльк.), 'высыпка, асабліва пры каросце' (Нас., Бяльк.), *міжы́перніца* 'глыбокае загнаенне далоней ад цвёрдай работы' (КЭС, лаг.). Рус. валаг. *междуперст(н)ица* 'хвароба паміж пальцамі ад забруджвання', с.-урал. 'кароста', смал. *межэпарцица* 'тс'. Фармальна да *меж-* (*між-*) і *перст* 'палец' (<прасл. *pr̥stь*). Аднак, улічваючы пашырэнне лексемы ва ўсх.-слав. гаворках, можна меркаваць, што гэта калька з балт. моў; параўн. літ. *tarpirščiai* 'прамежкі паміж пальцамі'.

Мяжпёрстніца, міжпёрстніца, мяжы́пёрсціца 'ворлікі звычайныя, *Aquilegia vulgaris* L.' (маг., Кіс.; Дэмб. I, Касп.), *мяжперсціца* 'гусялапка востравугольная, *Alchemilla* (L.) *acutangula* Buser' (Дэмб. I; паўн.-усх., Кіс.), *мяжы́пернік* 'трава, што расце вясной на лузе на поплаве, у якой ліст нагадвае пяць пальцаў рукі' (КЭС, лаг.). Рус. *междуперстница* — некалькі іншых назвах раслін; смал. *межэпарцица, межы́персцица* 'гусялапка'. Да *мяжы́перніца* (гл.). Расліны ўжываліся ў народнай медыцыне ў якасці прысыпак пры септычных захворваннях.

Мяжэніна 'самы гарачы час у сярэдзіне лета' (Нас.), *мяжэнінны* 'сабраны ў гэты час' (там жа), *мяжэнінны дзянёк* 'дзень у летнюю гарачую пару' (паўн.-усх., КЭС) прымыкаюць

да рус. моўнай тэрыторыі (у асноўным паўн. і зах.-рус.— гл. СРНГ, 18, 82—85), дзе *межэнінны, межэнінны, межэніна* звязаны са значэннем 'летні', 'гарачы летні час, самае лета'. Узыходзяць да *мяжа* 'сярэдзіна'.

Мязга́, мязга́, мізга́, мізка́, мезка́, мезга́, меска́ 'мяккая частка дрэва паміж карой і драўнінай; камбій' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Грыг., Шат., Бяльк., Сл. ПЗБ, КЭС, лаг; бялын., Янк., Мат.; лельч., ЛАПП), 'бульбяныя жамерыны' (жлоб., Мат. Гом.; ТС), 'мякаць у гарбуза, дзе знаходзіцца насенне' (ТС, Сцяшк., Мат. Гом.), 'сушаная кара, якую (растоўчанай) падмешвалі да мукі' (паўн.-зах., КЭС); 'мязга маладых дрэў, якую ўжывалі ў ежу' (касцюк., паўд.-усх., КЭС); маладз., карэліц. *мязга́* 'насенная частка гарбуза' (Сл. ПЗБ, Сцяшк. Сл.), Укр. *мезга́, мизка́, моска́, мизька́*, ст.-рус. *мѣзга*, рус. *мезга́* 'камбій', 'мякаць буракоў, бульбы, гарбузоў', польск. *miazga* 'адціснутая мякаць, жамерыны', 'камбій', *miazga/mlazga* 'сок дрэў', н.-луж. кніж. *mězga*, в.-луж. кніж. *měza*, чэш. *míza* 'сок дрэў', 'лімфа', 'свежасць, жыццёвая сіла', славац. *miazga* 'сок дрэва', 'лімфа', славен. *mězga, mezgà* 'сок дрэў', 'гразь, лімфа', 'варэнне, мармелад', *mezgati* 'ціснуць мяккае', серб.-харв. *mězga, mězgra* 'сок дрэў', 'мязга (камбій)', макед. *mazga, mezga* 'сок з-пад кары дрэва', балг. *mъzга́, мляzга, млезга* 'тс'. Прасл. *mězga*. Роднасныя і.-е. адпаведнікі: с.-в.-ням. *meisch*, новав.-ням. *Maische* 'брага', ст.-англ. *meesc-*, *māx-wyr* 'срладавы карань', англ. *mash* 'раздаўліваць', ст.-інд. *mēhati* 'выпускае мачу' (параўн. серб.-харв. *mъжати*, славен. *mezeti* 'мачыцца'), ст.-літ. *mžti* 'тс', авест. *maēzaiti* 'мочыцца, угнойвае', ст.-грэч. *μριεχειν* 'тс', лац. *mingere* 'мачыцца', арм. *mizem* 'мачуся', і.-е. *moigh 'мачыцца' (Бернекер, 2, 54; Траўтман, 185; Фасмер, 2, 593; Скок, 2, 417—418; Бязлай, 2, 182). Аднак Аткушчыкоў (Из истории, 148) супастаўляе словаўтварэнне лексемы *мязга́* з *мяздрá* і вылучае карань гэтых слоў **men-* 'мяць'. Гл. таксама *мяздрá*.

Мязга́, мезга́ 'снег з дажджом' (ТС), славен. доленск. *mězga* 'гразь'. Палеска-славенская ізалекса. Да *мязга*, (аб'ядноўвае значэнне 'нешта мяккае; раздушанае').

Мяздо 'гназдо' (гродз., Сл. ПЗБ). Да *гназдо* (гл.), у якім адпала пачатковае *г-*, а *н>м* (аб гэтым Карскі, I, 324).

Мяздрá, мездра́, миздрá 'падскурная клятчатка ў жывёл, адвартны бок скуры', 'благі бок вырабленай скуры', 'мякаць у гарбузе, дзе знаходзіцца насенне', 'мяккая частка дрэва паміж карой і драўнінай' (ТСБМ, Яруш., Касп., Сцяшк., Сл. ПЗБ, ТС; в.-дзв., Шатал.; КЭС, лаг.), *миздря́* 'нікчэмнасць', *миздрычка* 'нікчэмны, дробязь' (Бяльк.), ашм. *мяздравáты хлеб* 'ацеслівы' (Сл. ПЗБ), *мяздроны* 'не вельмі добра ачышча-

ны ад мяздры' (Нас.). Укр. *міздря, міздро, мездро, ніздря, ніздря, мяздра* 'кара', 'унутраны бок скуры', рус. *мяздрá, мездра́*, рус.-ц.-слав. *мяздрица* 'абалонка яйка'; польск. *mizdra, miazdra, miazdra, miazda, miedzra* 'мяздра', 'эпідэрміс', каш. *miązdra* 'колер твару', в.-луж. *mjazdro* 'бяльмо', *mjadresko* 'плеўка на яблыку вока', чэш. *mázdra* 'скурка, плеўка', валашск. *m'azgra, mizgra, mjazdro* 'слабы (чалавек)', *mázderko* 'кавалачак', *mazgera* 'малы чалавек'; славен. *mezdro* 'лыка', *mézdra, mēzdra* 'ўнутраны бок скуры', 'смятана на малацэ', 'абалона пад карой дрэва', 'маладая плеўка на ране', серб.-харв. *mézdra* 'скурка, плеўка', макед. *mézdra* 'мяздра', 'брушнына', балг. *mézdra* 'ныркавы тлушч', 'сала'. Многія этымалагі выводзяць прасл. *męzdra* (Копечны, *Zákl. zás.*, 203; Махэк, 356; Шустар-Шэўц, *Этимология-1970*, 88; Бязлай, 2, 182), якое не мае яснай этымалогіі. Рэканструюецца і.е. *memsdhrōm (Бругман, 38, 437) і супастаўляецца з лац. *membrum* 'член', *membrāna* 'скурка', іншыя выводзяць **met-sro-*, якое мусіла б даць *męstra (а не *męzdra*). Мее (129 і 409), Фасмер, (3, 29) выводзяць лексему з *мя́* і *драць*, супраць чаго Ільінскі (RS, 6, 224). Аткупшыкоў (Из истории, 148), падкрэсліваючы змешванне ў слав. дыялектах слоў *мязга* і *мяздра* па семантыцы, бачыць блізкае словаўтварэнне: ст.-слав. *м-з-д-ра* мае суфіксальнае *-(z)d-*; назіраецца чаргаванне *d/g*, параўн. *мез-д-ра* і *мез-г-а*, якія ўзыходзяць да караня **men-* 'мяць', і першапачаткова абедзве абазначалі 'мякаць, цёртае, патоўчанае рэчыва'. Карпенка (у канд. дыс. «Слав. терминология обработки кожи (назв. сырья и ремесленников)», Киев, 1984) выводзіць наступны шлях развіцця лексемы мездра: і.е. *meigh* 'кіпець, віраваць, цячы' > *moigzghā, *moighsqā 'тое, што цячэ, вільготнае' > *мезга* 'ўнутраная слізкая абалонка дрэва' > *мездра* 'падскурная клятчатка, адваротны бок скуры'.

Мяздрэ́ць 'біць, церці, каб зрабіць мяккім', 'біць безупынна' (КЭС, лаг.). Утворана ад *мяздрá* (гл.).

Мязю́к, мезю́к, мізію́к 'мезены палец' (ТС), *мезіюн, мізіюн* 'тс' (ТС). Аналагічна ўтварэнню літ. *mazėlis, maziūlis*, але з іншымі суфіксамі. Балтызмы. Параўн. літ. *maziukas* 'мезены палец'. У апошніх бел. лексемах суфікс *-ук* быў заменены на *-ун* у той жа функцыі (аб ім гл. Сцяцко, Афікс. наз., 123).

Мяйсцовы 'стаячы (пра ваду)' (паст., Сл. ПЗБ). Паланізм. З польск. *miejscowy* 'звязаны з адным і тым жа месцам' < *miejsce* 'месца'.

Мякі́ 'тупы ўдар', 'падзенне, шмяк аб зямлю' (Нас.), 'глухі моцны ўдар тупым прадметам' (полац., Нар. лекс.). Гукапераймальнае. Да *шмяк!* (гл.). Сюды ж *мякаць* 'валіць', *мяк-*

нуць 'паваліць' (Юрч.), 'біць чым-небудзь тупым па мяккім' (Нас.), *мякнуща* 'ўпасці, ударыцца, шлёпнуцца ў грязь' (Юрч., Нас.; усх.-гом., КЭС), а таксама *мякшаны* (гл.).

Мяк₂ 'мянтуз, *lota lota*' (гродз., Сл. ПЗБ; шчуч., Сцяшк. Сл.). Балтызм. Параўн. літ. *mėknė* 'язь'.

Мякаць 'мяккая частка пладоў ягад, клубняў, цела жывёлы або чалавека', 'мяса без касцей', 'што-небудзь рыхлае, мяккае' (ТСБМ), 'ралля, якая без перапынку ўзорваецца некалькі год запар' (паўн.-усх., КЭС), *мякець* 'мякаць' (Ян.). Да *мяккі* (гл.). Суфікс *-ць* (рус. *мякоть*, укр. *мякіть*) утварыўся, відаць, з *-ostь* і *-ota*.

Мяке́ка 'мяла, цяльпук' (зэльв., Жыв. сл.). Балтызм. Параўн. літ. *mekėkė* 'прыдуркаваты, нездагадлівы чалавек'.

Мякетэ́ць 'утвараць гукі, падобныя на бляяне баранчыка (пра бакаса)' (ігн., Сл. ПЗБ). Балтызм. Параўн. літ. *mekėnti* 'бляяць', *meketys* 'нейкая птушка'.

Мякі́на, мекі́на 'адходы пасля абмалоту і ачысткі зерневых, бабовых культур і льну' (ТСБМ, Яруш., Грыг., Маш., Бяльк., Бір. Дзярж., Сл. ПЗБ, ТС; бабр., Воўк-Лев.; КЭС, лаг.), 'бесхарактарны чалавек' (ТС); *мякі́нка, мякі́нны хлеб*, 'хлеб з сумесі жыта, аўса і ячменю' (Нік. Очерки; ТСБМ), *мсіцл. мякі́ніць* 'забруджваць мякінай' (Юрч., Полымя, 7, 1987). Укр. *мякі́на*, рус. *мякі́на*, польск. *miekinu*, славен. *mekina* 'мякіна', серб.-харв. *mekinye* 'вотруб'е', балг. *мекина* 'мяккая салома', *м'які́на, микі́на, мекенице* (паўн.-усх.) 'мякіна'. Прасл. *mękupa*, якое з прыметніка *mękь-кь* 'мяккі' (Бернекер, 2, 43; Фасмер, 3, 29; Бязлай, 2, 176). Аб суфіксе *-іна* (<*-yn'i*) гл. Слаўскі, SP, 1, 140. Сюды ж *мякі́ннік* (*мякі́ннык, мякі́ннык*); *мякі́ніца* 'адгароджанае месца на таку, засек у застаронку гумна, куды ссыпаюць мякіну' (ТСБМ, Сл. ПЗБ, ТС; КЭС, лаг.; драг., КЭС; бяроз., Шатал.; ашм., Бел. хр. дыял.).

Мякі́ш, мекі́ш, мяку́ш, мякі́ш, м'які́ш, мекі́ш, мякаш, мякі́ш, мякі́шык, мякі́шка 'мяккая частка чаго-небудзь', 'мышца', 'лытка', 'сцягно', 'кончыкі пальца' (ТСБМ, Нас., Растарг., Янк. 2, Вешт., Грыг., Касп., Бяльк.; полац., Нар. сл.; івац., жлоб., Жыв. сл.; карэліц., Шатал.; Сл. ПЗБ), ганц. 'мяккая частка печанага хлеба', барыс. 'насенная частка гарбуза' (Сл. ПЗБ; КЭС, лаг.), 'мяккае месца пад капытом у каня, каровы' (ТС), 'чалавек уразлівы, слабавольны' (Нар. Гом.); *мяку́шак, мяку́шка* 'кончык, пупышка пальца', *мякі́шка* 'мочка вуха', *мякі́ш* 'мяздра ў гарбузе' (чачэр., ветк., Мат. Гом.; бых., Мат. Маг.; Юрч.), *мякі́шы* 'мускулы' (рэч., гом., Мат. Гом.), *м'які́шэк* 'мочка вуха' (ТС). Рус. *мякі́ш, мяку́ш*, польск. *miekiysz* 'мякіш', чэш. *mekkyš* 'малюск', 'рак без панцы-

ра', 'мяккі мергель', серб.-харв. *мєкиш* 'мяккі плод', 'від рака', балг. *мєкиш* 'мякаць', 'груша'. Прасл. *тєкѹшь*, яке да *тєкѹ-кѹ* > мяккі (гл.). (Бернекер, 2, 43; Траўтман, 184; Фасмер, 3, 29; Махэка, 358; Скок, 2, 401).

Мякіш, *мєкиш* 'мяккая вільготная трава' (Янк. 2), жытк. *мєкішы* 'покрыва з мяккай травы на нізкіх месцах, у далінах' (Яшк.), *мякѹха*, *мякѹша*, *мякѹшка* 'мяккая трава, атава' (докш., Янк. Мат.; полац., Нар. лекс.; брасл., Сл. ПЗБ). Рус. наўг. *мякѹшка* 'канюшына', 'сакавітая трава', чэш. *тєккѹш* 'мяккая трава', балг. банск. *мєкиш* 'маладая мяккая трава', в.-луж. *тјакѹш* 'мятліца'. Прасл. *тєкѹшь*, *тєкішь*. Да *тєкѹ-кѹ* > мяккі. Аб суфіксах гл. Слаўскі, SP, 1, 78; 79.

*Мякішнік, *м'якішнік* 'балотная расліна з доўгімі вузкімі лістамі (падобная да рагозы)' (ТС), рус. кур. *мякішы* 'гарлянка, *Ajuga L.*', чэш. *тєкоуп*, *тєкула* 'мяккавалоснік вадзяны, *Malachium aquaticum Fries*', балг. *мєкіш* 'рагоз, *Typha latifolia*'. Усе ўзыходзяць да прыметніка мяккі < прасл. *тєкѹ-кѹ* (гл.). Аб суфіксе *-нік* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 118.

Мяккасць, тураў. *м'якасць* 'уласцівасць мяккага', 'мякаць', 'вялікая мяккасць' (ТСБМ, ТС). Укр. *м'якість*, рус. *мягкость*, польск. *тїєккоść*, н.-луж. *тєкосць*, в.-луж. *тјєчкоść*, чэш. *тєккост*, славац. *тєккост'*, ст.-славен. *тєхкуст*, серб.-харв. *мєкост*, балг. *мєкост*. Прасл. *тєкость*. Да мяккі (гл.).

*Мякката, *м'якката* 'вялікая мяккасць' (ТС), укр. *мякота*, *мякота*, рус. наўг. *мякката* 'тс', чэш. *тєкката*, ст.-славен. *тєкката*, серб.-харв. *мєкота*, *мєкоћа*, макед. *мєкота*, *мєкотија*. Балг. *мєкота*, *мєкотія*. Прасл. *тєкота*. Да мяккі (гл.).

Мяккі, *м'які*, *мякі*, *м'яккі*, *мяккіі* 'няцвёрды, няжорсткі', 'тонкі, шаўкавісты, эластычны', 'далікатны', 'падатлівы на апрацоўку', шаўкавісты, эластычны', 'далікатны', 'падатлівы на апрацоўку', 'прыемны для ўспрымання', 'свежы', 'не зусім выразны', 'хісткі', 'нястрогі', 'лёгкі', 'цёплы' (ТСБМ, Нас., Яруш., Гарэц., Грыг., Шат., Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС, Ян.; віл., Нар. сл.), ст.-бел. *мяккіі* 'гнуток, не цвёрды', 'лянівы', 'бесклапотны', 'ілжывы, здрадлівы' (Булахаў, Гіст., 128). Укр. *м'ягкіі*, рус. *м'ягкий*, *м'ягок*, польск. *тїєккі*, палаб. *тјакє*, *тјаткє*, н.-луж. *тєкі*, в.-луж. *тјєккі*, чэш. *тєккѹ*, славац. *тєккѹ*, славен. *тєнек*, *тєкек*, *тєнак*, серб.-харв. *мєк*, макед. *мєк*, *мєкан*, балг. *мєк*, ст.-слав. *макѹкъ*. Прасл. *тєкѹ(кѹ)*, да якога роднаснымі з'яўляюцца: літ. *мінкѹтї* 'мяць, мясіць', *мінкшtas* 'мяккі', лат. *мінкsts*, *мінкус* 'тс', *мінк* 'размягчацца', *мінці* 'мяць', ст.-інд. *мácaté* 'раздрабляе', ст.-грэч. *мáσσω* 'мяшу', алб. *тєкє* 'слабы'. Да і.-е. **тєп(э)к-* 'мяць, драбіць'. Іншая ступень чаргавання асновы — *мѹка*, *мѹка* (гл.) (Бернекер, 2, 42—43; Траўтман, 184; Буга, Rinkt, 1, 463; Мее,

Etudes, 326; Брукнер, 327; Фасмер, 3, 28; Скок, 2, 400—402; Бязлай, 2, 176; БЕР, 3, 719—720). Паводле Махэка (358), прасл. *тєкѹкъ* утворана ад ужо не існуючага дзеяслова *тєк-ати*, *тєкѹ* (як славац. *šibkŭ* ад *šibati*).

Мяккун 'малюск' (Флора). Тэрмін, перакладзены з лац. *molluscus* 'мяккаваты' < *mollis* 'мяккі'. Аналагічная калька — чэш. *тєккѹш* 'тс'.

Мяккіна 'мышца', 'сцягно' (шчуч., Сл. ПЗБ). Да *мяккы < *мякчэць* < *мяккі* (гл.). Параўн. рус. пск. *мяккый* 'размоклы', 'вялы, друзлы'. Аб суфіксе *-іна* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 107—108.

Мяклуша 'матыль' (Інстр. II), *мяклушак* 'тс' (рагач., КЭС), *мяккыш* 'тс' (Касп.). Рус. пск., цвяр. *мяккыш*, смал. *мяклуша*, пск. *мяккѹш*, смал. *мяккышка* 'тс'. Паўн.-усх.-бел.-рус. ізалекса. Да *мяккы, рус. пск. *мяккый* 'размоклы, намоклы', 'вялы, друзлы' < *мяккі* (гл.). Аб суфіксе *-ыш-а*, *-ыш(к)а* гл. Слаўскі, SP, 1, 78 і 79.

Мякніць 'мякчэць' (ваўк., Сл. ПЗБ). З польск. *тїєкнієць* 'тс'.

Мякнуцца 'шмякнуцца, шлєпнуцца' (мєцісл., 3 нар. сл.; Растарг.; Ян.), *мякнуць* 'кінуць з сілай аб што-небудзь, паваліць што-небудзь' (Растарг.), 'моцна ўдарыць' (Мікуц.). Да *шмякнуць*, *шмякнуцца* (гл.).

Мякнуць 'рабіцца мяккім, вялым, расслабленым', 'размякаць', 'мокнуць у вадзе, на дажджы', 'прыходзіць у стан чуласці, дабраты' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Касп., Растарг., Бяльк.). Укр. *м'якнѹти*, рус. *мякнѹть*, польск. *тїєкпаць*, н.-луж. *тєкпѹш*, в.-луж. *тјакпѹш*, чэш. *тєкпѹти*, славац. *тєкпѹти*, славен. *тєкпѹти*, серб.-харв. *мєкнѹти*, макед. *мєкне*, балг. *мєкна*, ст.-слав. *оу-макнѹти*. Прасл. *тєкпѹти* 'тс'. Да мяккі (гл.).

Мякоціна 'мышца', 'лытка' (даўг., Сл. ПЗБ). Відаць, да прасл. *тєкота* < *тєкѹкъ* > *мяккі*, *мяккота* (гл.). Параўн. таксама рус. пск., цвяр. *мякотина* 'мяса', серб.-харв. *мєкотина* 'мяса без касцёў'.

*Мякошы, *мякшый* 'мяккі' (гарад., Нар. лекс.) паводле суфікса *-ош-* аб'ядноўваецца з рус. валаг., арханг. *мякошенький* 'вельмі мяккі' у паўн.-бел.-паўн.-рус. ізалексу. Да *мяккі* (гл.). Аб суфіксе *-ош* гл. Слаўскі, SP, 1, 78.

Мякѹха 'ступа' (бешан., Касп.). Да *мяць* (гл.). Аб суфіксе *-іха* гл. Слаўскі, SP, 1, 75.

Мякѹха 'мякатніца адналістая, *Malaxis monophyllos Sol.*' (в.-дзв., глыб., воран.), 'від асакі (бывае асака і *мякуха* і *разуха*)' (глыб., Сл. ПЗБ). Да *мяккі* (гл.). Аб суфіксе *-іха* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 124. Параўн. таксама *мякіш*, *мякішнік* (гл.).

***Мякчу́лиць, мекчу́літь** 'рабіць мягчэйшым, размягчаць' (Растарг.). Кантамінаванае ўтварэнне ад *мякчыць* (<мяккі) і *мяжджулиць* (гл.).

***Мякчык, м'якчык** 'самаробны меч' (ТС). У выніку кантамінацыі лексем *мяккі* і *мячык*. Матывацыя: самаробны мяч з воўны значна мякчэйшы, чым гумовы.

Мякша́ 'насенная частка гарбуза' (маст.), 'мякаць мяса' (лід., Сл. ПЗБ). Да *мяккі* (гл.). Аб суфіксе *-ш-а* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 76.

Мякшы́ць 'цвёрдую рэч церці, гнуць, біць, каб яна стала мяккай' (КЭС, лаг.). Укр. *мякштити*, польск. *miększyć się*, серб.-харв. *měkšati*. З *měkšiti*. Параўн. ст.-рус. *мякчити* 'рабіць мяккім'. Да *мяккі* (гл.).

Мя́ла, мя́ло, м'я́ло, стол., іван. *мя́ло, мнэ́ло* 'драўляны таўкач для бульбы або каб церці мак'; *мя́ла* (а таксама *мялава́ты, мялаваты*) 'няспрытны, непаваротлівы, нязграбны чалавек' (ТСБМ, Янк. БП, Федар. 2, Растарг., Шат., Мат. Гом., Сл. Брэс., Сл. ПЗБ; слонім., Нар. словатв.), *мя́ла, мя́лка, мя́лачка* 'мялка для льну ці канпель' (Нас., Сл. ПЗБ, Мат. Гом.), *мя́ла* 'лупцоўка' (Ян.), 'пашча, зяпа, рот' (Касп., Бяльк.). Укр. *мя́ло, мня́ло*, рус. *мя́ло*. Усх.-слав. Узыходзіць да прасл. *mędlo* (Трубачоў, Этимология-1963, 17, 18 і 20). Да *мяць* (гл.). Параўн. таксама *мя́ліца*.

***Мя́ленне, мя́ляння, мя́ліньне** 'кастрыца — адыходы пры першаснай апрацоўцы льну або канпель' (маладз., Янк. 2, Янк. Мат.; Касп.; КЭС, лаг.; віл., Сл. ПЗБ). З польск. *międlenie* <*międlić* 'церці лён', 'аддзяляць валакно ад кастрыцы'.

Мяле́ц 'мужчына, які меле ў жорнах' (Инстр. III), чэш. мар. *melec*, славен. *měvec* 'тс'. Да *малоць* (гл.). Прасл. *mel-* — другая ступень чаргавання асновы *mol-/ml-*.

Мяле́ць 'рабіцца мелкім, неглыбокім' (ТСБМ). Да *мелкі* (гл.).

Мялён 'млён' (Гарэц., Др.-Падб., Касп., Сл. ПЗБ), міёр. 'чалавек, які многа есць' (3 нар. сл.), валож. 'балбатун' (Сл. ПЗБ). Да *млён* (гл.). Карэннае *-я-* другаснае (пад уплывам *мэле, мёлюць*).

Мя́ліва 'матэрыял, падрыхтаваны да мяцця' (Нас.). Да *мяць* (гл.). Карэннае *-л-* можна, відаць, растлумачыць уплывам *мя́ла, мя́ліца* (гл.).

Мя́ліна 'неглыбокае месца на рацэ або возеры' (Инстр. I). Да *мель* (гл.). Аб суфіксе *-іна* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 156.

Мяліса 'эльсгольцыя, *Elsholzia Willd.*' (гродз., Кіс.). Яна адносіцца да сямейства губакветкавых, дзе таксама і мяліса (*Melissa officinalis* L.): перанос назвы аднаго віда на другі паводле падабенства паху.

Мя́лісты 'мялаваты' (карэліц., Нар. лекс.). Да *мя́ла* (гл.). Аб суфіксе *-іст* гл. Бел. гр.з, 1, 303.

Мя́ліца, мя́льліца, мя́льніца 'церніца', 'цёрла, макацёр' (БРС, Нас., Дэмб., Гарэц., Бір. Дзярж., Федар. 1, Грыг., Яруш., Касп., Сл. Брэс., Бяльк., Сцяц., Сл. ПЗБ, Сцяшк.; КЭС, лаг.), 'чалавек, які вяла працуе, цяжкі на пад'ём у рабоце', 'дурнаваты, тупы', 'непаваротлівы', 'які паволі едзе' (Нас., Сцяшк., Сцяц., Шат.; Мат. Маг.), 'рот, пашча' (слонім., Арх. Бяльк.; Грыг., Касп.). Рус. *мя́лиця*, укр. *м'я́лиця, мня́лиця*, польск. *międlica*, чэш. *mědlice* 'тс', славац. *mädliť* 'мяць, размінаць', макед., балг. *мелица* 'мялка'. Прасл. *mędlica* <*męti*> *мяць*. 'расціраць'.

Мя́ліць 'бяліць вапнай' (Нас.). Кантамінацыйнае ўтварэнне з *мел* 'вапна' і *бяліць* (гл.).

Мя́лічны 'які мае добры апетыт' (ваўк., Сцяшк. Сл.). Да *мя́ла, мяць* (гл.). Магчыма, спачатку ўтварыўся назоўнік з суфіксам *-іч* (гл. Сцяцко, Афікс. наз., 45), з якога пазней — прыметнік. Параўн. таксама паўн.-рус. *мя́лка* 'той, хто любіць паесці'.

Мя́лка, мня́лка 'драўляны таўкач', 'церніца' (ТСБМ, Уладз., Бяльк., Сл. ПЗБ), 'жанчына, якая церла лён' (чэрв., Сл. ПЗБ). Рус. *мя́лка*. Бел.-рус. ізалекса. Да *мяць* (гл.).

Мя́лле, мя́льля, мя́льлё, мя́лліка 'кастрыца' (Нас., Грыг., Гарэц., Др.-Падб., Растарг., Мат. Гом., Мат. Маг., Бяльк.; касцюк., Янк. 2, мецісл., 3 нар. сл.). Рус. смал., бран., калуж. *мя́лье* 'тс'. Бел.-рус. ізалекса. Да *мяць* (гл.). Аб суфіксе *-ье* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 46.

Мя́льніца, м'я́льніца, мня́льніца 'церніца для канпель' (Уладз., Бяльк., Мат. Гом., Сл. ПЗБ; мядз., Жыв. сл.), рус. *мя́льница* 'церніца', укр. *м'я́льниця* 'прыстасаванне, на якім размінаюць шкуры', польск. *międlnica* 'церніца'. Паўн.-слав. Да *мяць* (гл.).

Мя́лька́цца, мелька́цца 'трапятаяць'. (ТС), *мя́лька́ць* 'мільгаць' (Ян.). З рус. *мелька́ть* 'тс'.

Мя́льнія, пін. *мельня́* 'балбатун' (Нар. лекс., Сцяц.). Да *малоць*. Аб суфіксе *-ня* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 58.

Мя́льта́шка 'мянташка' (Янк. 2; жытк., Мат. Гом.). У выніку кантамінацыі лексем *мільгаць* і *мянташка* (гл.): пры вастрэнні касы мянташка мільгае то з аднаго, то з другога боку касы.

Мя́льча́к 'неглыбокая мясціна ў рацэ' (Янк. 3; лід., Сцяшк. Сл.), *мельча́к* 'нізіна' (шчуч., Сл. ПЗБ). Да *мелкі, мель* (гл.). Параўн. таксама польск. *mialcza* 'мелкае месца ў рацэ, возеры'.

Мя́льшчык, мя́льшыца 'мужчына, жанчына, якія труп лён' (ветк., чачэр., карм. Мат. Гом.). Паводле Крукоўскага (Уплыў, 110), з рус. *мяльщик, мяльщица*.

Мямліць 'невъразна і вяла гаварыць', 'павольна жаваць', 'павольна рабіць што-небудзь' (ТСБМ, Нас.), *мемло* 'мямля' (ТС); *мямлік* 'павольны, марудны ў рабоце' (Нас.), *мямля* 'вялы, нерашучы чалавек' (ТСБМ, Касп.). Рус. паўн.-зах. *мямліць, мямляць, мямля, мямлюй* 'тс'. Паводле Фасмера (3, 30), гукапераймальнае, як і чэш. *tumlati* 'буркатаць', славен. *temljati tomljati* 'мармытаць, гаварыць незразумелае', 'жаваць з цяжкасцю', лат. *temulis*, літ. *temeris* 'заіка', хед. *meta-* 'гаварыць'. Параўн. таксама *мўмляць*.

***Мяндру́к, мєндру́к** 'страўнік з начынкай' (тураў., М. Дарошка, вусн. паведамл.). Роднаснымі з'яўляюцца славен. *men-dráti* 'таптаць' і інш. (гл. Бязлай, 2, 177), утвораныя ў выніку рынезму ад прасл. *meŕi* 'мяць'. Аналагічна літ. *minti* 'тс' і інтэнсівы *mindyti* 'таптаць', *mindžoti* 'ціснуць, камячыць'.

Мяндры 'рагоз шырокалісты, *Typha latifolia* L.' (Сл. ПЗБ). Балтызм. Параўн. літ. *mėndrė, nėndrė* 'чарот' (Грынавяцкене, там жа, 3, 101 і Liet. term., 183), лат. *maldri* 'тс'.

Мяне́ — род. склон займ. я (Гарэц., ТСБМ). Укр. *мене*, ст.-рус. *мене* (рус. *меня* з XV ст., у якім -я ўзнікла пад уплывам р. скл. адз. л. асноў на -о — Сабалеўскі, Лекции, 186; Праабражэнскі (1, 524) бачыць кантамінацыю ст.-рус. *мене* і старой формы В. скл. *мя* < прасл. *me-*), славен. *měne*, серб.-харв. *méne*, макед., балг. *мене*, ст.-слав. *мене*. Прасл. *tepe*, якому адпавядаюць ст.-пруск. *teppei*, літ. *tanš*, ст.-інд. *tāta*, авест. *taṇa*, ст.-перс. *tām*. I.-е. *te (Міклашыч, 188; Бернекер, 2, 36; Голуб — Копечны, 227; Фасмер, 2, 599; Скок, 2, 405—406).

Мяне́га 'мінога рачная, *Lampetra planeri* L.' (бас. Нёмана, Жук.). У выніку кантамінацыі *мянёк* 'мянтуз' і *мінога*.

Мяне́к 'мянтуз' (ТСБМ, Крыв.; пін., КЭС). Да *мень* (гл.).

Мяне́нцы 'пералівісты ў колеры' (іўеў., Сцяшк. Сл.) запазычана з польск. *mieniący* 'якому характэрна мігаценне колераў'.

Мяніны 'дзень нараджэння, дзень анёла' (Грыг.), *мянiннiк* (Грыг., Нас.). Да *імяніны* (гл.).

Мені́ння 'мена' (валож., Сл. ПЗБ). З польск. *mienienie* 'тс' < *mienić* 'мяняць'.

Мяні́ць 'мяняць', *мянiцца* 'мяняцца' (Гарэц., Нас.), ст.-рус. *мѣнитися* 'тс', *мѣнити* 'мяняць' (XV ст.). Да прасл. *meniti* < *mēna*. Гл. *мена*, *мяняць*.

Мянка, ст.-бел. *мянка* 'рыба траска, *Gadus morhua*' (1539 г.) (Ябл.). Запазычана з літ. *tenkė* 'тс' (Яблонскіс, 127; Вяржбоўскі, 512; Лаўчутэ, Балтызмы, 48).

***Мянта, м'янта** 'балбатун, гультай' (ТС). Да *мента*₁ (гл.)

***Мянта́ць, лаг. мінта́ць** 'мянціць' (Шатал.). Утворана ад *мента*₁ (гл.).

Мянта́шка, мянта́жка, мянта́чка, мынта́чка, мянты́шка, мэнты́шка, мэнтэ́нка, мэнты́шка, мэнтў́шка, мэнтў́шка, мянтў́шка, мынтў́шка, мянці́шка 'наждачная або намазаная глінай ці пяском лапатка, якой востраць косы', 'трапал, балбатун' (ТСБМ, Некр., Яруш., Бір. Дзярж., Янк. 1, Шат., Сл. ПЗБ, Бяльк., Мат. Маг., Смул.; КЭС, лаг.; Сцяшк., Тарн., Выг., ТС; ДАБМ, к. 264), *мянташыць* 'мянціць касу', 'хутка есці', 'трапацца, гаварыць бязглуздзіцу' (ТСБМ, Янк. 1, Шат., Мат. Гом., Сцяшк. Сл.). Балтызм. Параўн. літ. *mentė, mentė* 'лапатка', *mentėlė* 'гачыла' (Вяржбоўскі, дыс., 516—520; Смулкова, LP, 14, 56—57; Грынавяцкене, Liet. term., 183; Лаўчутэ, Балтызмы, 37—38). Непераканаўча Смулкова (*Slownictwo*, 94—95), якая дапускае крыніцай для *мянташка* і інш. прасл. *met-/m'ot-* (>польск. *miotac*, рус. *метать*) з другасным інфіксам -н-. Гл. яшчэ Свобода (*Studies in Slavic Ling. and Poetics*. N.-Y.—London, 1968, 246).

Мянтывы 'мятны' (маст., шальч., Сл. ПЗБ). З польск. *miętowy* 'тс' (Мацкевіч, там жа, 3, 105).

Мянтосіць 'мянціць' (смарг., Сл. ПЗБ). З польск. *miotosić* 'мяць, камячыць' (Мацкевіч, там жа, 3, 105), але пры ад'ідацыі *мента*, *мянці* ці *мянташка*.

Мянтў́з, мінтў́з, мєнтў́з, мєнтў́с, мантў́с 'рыба мень, *Lota lota*' (ТСБМ, Грыг., Мядзв., Гарэц., Яруш., Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС; лепел., КЭС). Ст.-бел. *ментусъ* (лач. XVIII ст.) запазычана са ст.-польск. *mięntus* 'тс' (Кюнэ, Poln., 77; Булыка, Лекс. запазыч., 143; Брукнер, 332—333). Да *мень* (гл.). Аднак версія аб запазычанні можа пахіснуцца, калі параўнаць шырока прадстаўленыя на рускай моўнай тэрыторыі *мєнтик, мєнтў́з, мєнтиг, мєнтик, мєнух, мєнтишка* 'тс'.

Мянтў́шка 'назва, дадзеная чалавеку жартам, у насмешку або для канспірацыі', брэсц. *мэнтў́шка* 'назва жывёлы' (ТСБМ, Сцяшк., Сл. Брэс.), *мянў́шка* 'тс' (навагр., Сл. ПЗБ), *мянў́шкі* (случ., Мал.). Беларускае. Утворана нахштат польск. *miapowisko, miapówka*. Да *імя* (гл.). Гл. таксама Карскі, 1, 232.

Мяне́ліць, менцеліць 'біць' (ТС). Утворана ад *мянціць* (гл.) пры дапамозе інфікса -ел- з адценнем экспрэсіі.

Мяні́ла, менці́ло 'мянташка' (ТСБМ, Янк. 2; гродз., Сцяшк. Сл.), івац. *мэні́лка* 'тс' (Жыв. сл.). Да *мянціць* (гл.). Аб суфіксе -іл- гл. Сцяцко, Афікс. наз., 42.

Мяні́ць, мяньціць, мєньціць, мєнціць, мэнтіты, мынтэ́ты 'вастрыць касу мянташкай', 'многа гаварыць, лапатаць без толку' (ТСБМ, Бір. Дзярж., В. В., Шат., Бяльк., Выг. дыс., Сл. ПЗБ, ТС; КЭС, лаг.; карэліц., Янк. Мат.; гродз., драг.,

КЭС), гродз. 'круціць хвостом', нясв. 'біць' (Сл. ПЗБ) і, магчыма, сюды ж 'есці' (ТС). Паводле Грынавяцкене (Сл. ПЗБ, 3, 106), паходзіць з літ. *menšioji* 'вастрыць'. Не выключана самастойнае ўтварэнне ад *мента*, *мянця* (ДАБМ, к. 264), як бел. *лапатка* — *лапаткаваць*. Гл. Урбуціс, *Baltistica*, 5, 65.

Мянцюшачка 'дошчачка з дзірачкамі для снавання красён' (воран., Шатал.). Да *мянташка* 'лапатачка' (гл.).

Мянця, мянця, мянця, мянта, мёнця, мэнця 'мянташка' (Сцяшк., Сцяц., Смул., Сл. ПЗБ; свісл., Шатал.). Балтызм. Параўн. літ. *menčia*, *meñtė* 'тс' (Грынавяцкене і інш., *Liet. term.*, 183).

*Мяншэць, меншэць 'рабіцца меншым' (ТС). Укр. *меншати*, рус. смал. *меньшеть*, пск. цвяр. *меньшатъ*. Разам з польск. *tniejsze* 'тс' складаюць адзіны арэал лексемы, утворанай ад прыслоўя *менш*. На іншай слав. тэрыторыі — з прыстаўкамі або ад *меней*.

Мянюшацца, мянюшкацца 'дражніцца, абзывацца' (шчуч., гродз., Сцяшк. Сл.). Да *мянушка* (гл.).

Мянюшкі, мянюшкі 'мінушкі звычайныя, *Chrysosplenium alternifolium* L.' (гродз., віц., Кіс.). Да *мінушкі* (гл.).

Мянюшчыць 'лаяць' (шчуч., гродз., Сл. ПЗБ). Утворана ад *мянушка*: 'абзываць па мянушцы' > 'лаяць'.

Мяняць, мяняць 'абменьваць', 'рабіць іншым', *мяняла, мяняло* 'той, хто займаецца абменам грошай, адных рэчаў на другія' (ТСБМ, Яруш., Сл. ПЗБ, ТС), *міньяньне* 'абмен' (Рам. 7). Укр. *міняти, міняти*, рус. *менять*, ст.-рус. *мѣняти*, польск. *mienić, mienić*, н.-луж. *měníś*, в.-луж. *menjeć*, чэш. *měníti*, славац. *meniť*, славен. *měnjati*, серб.-харв. *мијенити*; макед. *мени* 'змяніць', *менува* 'мяняць', балг. *меня*, ст.-слав. *мѣнити*. Прасл. *mēniti*, роднаснае да літ. *mainas, mainai* 'мена', лат. *mainit* 'мяняцца', гоц. *gamains*, лац. *communis* 'агульны', *mainikauti* 'займацца перакупніцтвам', лат. *mainit* 'мяняцца', ст.-інд. *māyate* 'мяняе, і.-е. *mei 'тс' (Міклашыч, 195, Бернекер, 2, 48; Фасмер, 2, 600; Бязлай, 2, 177—178).

Мяняць₂ 'гаварыць абы-што, недарэчнае; малоць языком' (свісл., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *мѣнити* 'назваць, казаць, гаварыць няпраўду, узводзіць паклёп' (Літ. статут 1529 г.). Укр. *поміняти* 'абяцаць', польск. *pad-mienić* 'згадаць', палаб. *menāt*, н.-луж. *měníś*, в.-луж. *měníć* 'думаць, меркаваць', чэш. *míniti*, славац. *mieniť*, славен. *mēniti/mēniti* 'тс', серб.-харв. кайк. *meniti se*, чак. *miniti*, шток. *наміјенити* 'направіцца', *домѣнути се* 'дамовіцца', макед., балг. у кампозітах, ст.-слав. *мѣнити*. Прасл. *mēniti* 'помніць'. Паводле вакалізму з'яўляецца роднасным да ст.-в.-ням. *meina* 'сэнс, думка, меркаванне', *meinem* 'думаць, меркаваць', новав.-ням. *meinen*,

ст.-ірл. *máin* 'жаданне', ірл. *toin* 'погляд, адносіны', уэльск. *twyn* 'густ'. Да і.-е. **men-* (Мее, MSL, 13, 364; Фрэнкель, 455; Покарны, 726; Бязлай, 2, 177; Махэк₂, 363).

Мяпушка 'кончык (пальца)' (б.-каш., Мат. Гом.). Да *мякушка* < *мяккі* (гл.).

Мяранка 'невялікая яма, запоўненая вадой' (лях., Сл. Брэс.). Да прасл. *terna* (укр. *мерена, меренька* 'жабіна ікра'), якое з уграфіна моў. Параўн. хантыйск. *mārən*, мансійск. *mārən* 'ікра', 'жабіны малькі' (ЕСУМ, 3, 440).

*Мярва₁, мэрва, мерва 'іл' (Нікан.; лельч., Нар. лекс.). Да *мэрва₁*.

*Мярва₂, ельск., нараўл., браг. *мерва* 'памяты, збытаны лён' (ЛАПП). Да *мэрва₂* (гл.).

Мярдва 'татары' (лях., Сл. ПЗБ). Да этноніма *мардва* < рус. *мордва* (Фасмер, 2, 653). Параўн. бел. *мардва* 'дзедзі' (гл.) і смал. *мордвин* 'свавольнік', а таксама рус. *мордвин* і *татарин* 'дзядоўнік', 'чартапалох'.

*Мярзавы, мерзаву, мерзены 'агідны, дрэнны' (ТС), *мярзэва* 'нягоднік, паганец' (Ян.), укр. *мерзённый, мерзосвітний*, рус. *мерзкий*, ст.-рус. *мръзкъ*, чэш., славац. *mrzký*, славен. *mrzək*, серб.-харв. *mrzak*, макед. *mrzeshen, mrzeshnik*, ст.-слав. *мръзкъ*. Звязана з *мёрзнуць, мароз* (Фасмер, 2, 603), параўн. алб. *marthem* 'дрыжу ад холаду', *marth* 'мароз'. Параўн. аналагічна чэш. *ostuditi* 'выклікаць агіду', *ostuda* 'сорам' — рус. *студити*, ням. *Schauder* 'дрыготка' і 'жах, агіда'. Супраць такіх паралелей выступае Махэк₂ (381) і звязвае чэш. *mrzeti* з ц.-слав. *мръснь* 'гідкі, агідны, жудасны'.

Мярзляк, мерзляк 'чалавек, вельмі адчувальны да холаду, марозу', 'мёрзлы прадмет', 'замерзлы выступ гразі', 'лядзяк' (ТСБМ, Шат., Ян.; клец., Нар. лекс.; смарг., Сл. ПЗБ), *мярзэлячча* 'мёрзлыя камякі', 'мёрзлая гародніна' (Бяльк., Растарг., ТС). Да *мёрзлы* < *мёрзнуць* (гл.). Аб суфіксе -як гл. Сцяцко, Афікс. наз., 130—131.

Мярзота 'подласць, погань'; 'тое, што выклікае агіду', *мярзлотнік* 'нягоднік' (ТСБМ, Нар., Гом.), капыл. *мярзотка* 'нягодніца, благая жанчына' (Жыв. сл.). Укр. *мерзота* 'тс', славен. *mersota* 'агіда', серб.-харв. *mrzota*. Магчыма, прасл. *myrzota*. Гл. *мярзавы*.

Мярзэчка 'дрыжыкі, калоціць' (Нас.). Да *мярзэвы* (гл.). **Мяркас** 'мерка' ў прымаўцы: *чаркас, мяркас* 'чырканём па мерцы' (Нас.). Жартаўлівае (экспрэсіўнае) утварэнне ад *мераць* і суфікса -ас (аб ім гл. Сцяцко, Афікс. наз., 62).

Мяркацыя 'разгляд, разлік' (Нас.). Да *меркацыя* (гл.). **Мяркаць** 'сцямянецца', 'цямянец' (Уласт.), рус. арханг. *меркаты* 'тс'. Да *змрок* (гл.), *змяркацца*. Адсутнасць зварот-

най часціцы *-ца*, магчыма, пад уплывам балтыйскага субстрату, параўн. літ. *brėksti, tėmti, žlėjuoti* 'тс'.

***Мяркаць**, *м'яркаць* 'мяўкаць' (ТС). Гукапераймальнае. Магчыма, пад уплывам *міркітаваць* у лексемы *мяўкаць -ў- > р-*.

Мярлін, *мярлюй* 'мешкаваты, непаваротлівы чалавек' (Касп.). Утворана ад (*па-*)*мёрлы* <ст.-рус. *мьрль* <прасл. *mьrěti*. Суфікс *-ін-*, магчыма, балтыйскага паходжання.

Мярліна (груб.) 'соня' (ушац., Нар. сл.). Да *па-міраць* (гл.), ст.-рус. *мьрль* 'мёрлы'.

***Мярліны**, *мерліны, мырліны* 'першая частка хаўтурнага абраду, калі нябожчык ляжыць у хаце' (Клім.), 'пахаванне' (маст., свісл., Сл. ПЗБ), 'хаўтуры, пахаванне і жалобная вячэра па нябожчыку' (хойн., свісл., Шатал.), 'жалобны дзень' (гродз., Сцяшк. Сл.). Да *-мёрлы* <*мёрці* (гл.). Утворана ад дзееспрыметніка *мьрль* і суфікса *-ін-ы* (як і ў іншых назвах традыцыйных свят і абрадаў). Гл. таксама *мерліны*.

Мярло₁, *мірло* (груб.) 'бярлога, пасцель', *мярлог, мярлох, мярлога* 'бярлога мядзведзя, ваўка, ліса', 'месца, дзе ляжыць жывёла', 'лагво, лежа, пасцель звера', паст. 'подсціл' (Нас., Грыг., Яруш., Гарэц., Др.-Падб., Сл. ПЗБ, Касп., Бяльк., Растарг.; слаўг., Яшк.; полац., Хрэст. дыял.), арш. 'месца на раллі, на пяску, дзе ляжаў звер або качаўся конь' (Яшк.), 'гняздо' (дрыс., КЭС). Да *бярлога* (гл.). Паводле Карскага (1, 328), у дадзеным выпадку мае месца народнае пераасэнсаванне.

Мярло₂ (груб.) 'ненасытнае стварэнне' (мсцісл., 3 нар. сл.), 'ненасытны, прагны чалавек' (гор., Мат. Маг.), 'абжора' (Юрч. Фраз. 3). Няясна. Магчыма, звязана паходжаннем з рус. тул. *мурлэ* 'шчокі', ст.-рус. *мурлетка* 'тоўсты, тлусты твар', сіб. *мурло* 'пыса жывёлы'.

Мярлюк 'тоўсты, непаваротлівы чалавек' (расон., Шатал.; Крыў., Дзіс.). Няясна. Да *мярлін* (гл.).

Мярляк 'нябожчык' (Уласт). Да *мёрці* (гл.). Утворана ад дзееспрыметніка *мьрль* і суфікса *-ак*.

Мярнічы, *мернічы* 'землямер' (смарг., шальч., Сл. ПЗБ; шчуч., Сцяшк. Сл., Юрч. Фраз. 3). З польск. *mierniczy* 'каморнік' (Мацкевіч, Сл. ПЗБ, 3, 59).

***Мярняк**, *мерняк* 'вялікі гаршчок' (ТС), малар. *мырняк* 'тс' (Сл. Брэс.), ст.-бел. *мьрникъ*. Да *мера* (гл.) прасл. *mьra*.

Мярож 'мярэжа' (паст.), *мярожа* (в.-дзв., барыс., докш.), *мірэжа* (рас., в.-дзв.), *мірожа* 'тс' (брасл., паст., лудз., Сл. ПЗБ). Да *мярэжа* (гл.).

Мярсіць 'імжыць' (мядз., Сл. бел. фраз.). Да *марасá* (гл.). Няпоўнагалоссе — другаснае; адбылося, відаць, пад уплывам літ. *mėiga* 'ціхі дождж', *merguót* 'ціха ісці (пра дождж)'.

Мярсцень 'нябожчык, які даўно ўжо памёр', 'здань' (паўн., КЭС), *мёрсьціца* 'здавацца', *прымярэсціцца* 'вярэціся' (там жа), рус. *мерещиться* 'тс', рус. ярасл. *мерестить* 'здавацца', разан., кастр. *мереститься*. Да прасл. *merk-st-*, суфікс якога са *-sk-* (Бернекер, 2, 38; Фасмер, 2, 603).

Мяртвы, *мяртвэй* 'мёртвы' (Шат., Растарг.; чэрв., Сл. ПЗБ), 'абамлелы' (мядз., паст., ляк., Сл. ПЗБ; КЭС, лаг.), *мяртвых вялікдзень* 'радаўніца' (Шат.). З польск. *martwy* 'мёртвы' пры ад'ідацыі бел. *мёртвы*.

Мярвіец, *мерцвёц* 'нябожчык' (Жд. 1, Уласт., Сл. ПЗБ, ТС, Янк.; касцюк., КЭС). Ст.-рус. *мьртвецъ, мьртвѣць*, утвораныя ад *мьртвѣ* > *мёртвы* (гл.). Прасл. *mьrtvьсь*; укр. *мертвецъ*, рус. *мертвец*, польск. *martwic, martwicz*, чэш. *mrtvec*, славен. *mrtvoac, mrtvosc*, серб.-харв. *mьrtvaц*, балг. *мьртвец*. Уск.-маг. *мяртвец* 'тс' (Бяльк.), відаць, пад уплывам ц.-слав. ці рус. мовы. Сюды ж *мярцвёць* 'станавіцца мёртвым', 'нямець', 'рабіцца пустынным' (ТСБМ, Уласт, Сл. ПЗБ).

Мярцік 'мярцвяк' (віл., чэрв., Сл. ПЗБ). У выніку кандэнсацыі састаўнога выразу *мёртвы чалавек*.

Мярціца 'мёртвая вада' (Яруш.). У выніку кандэнсацыі словазлучэння. Аб суфіксе *-іца* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 110. Аналагічна *жывіца, дажджавіца* і да таго пад. Параўн. макед. *мртвица* 'мёртвая вада; вада, якая не цячэ'.

Мярціяк, *мірцівяк* 'нябожчык' (ТСБМ, Кліх, Бяльк.; паўн.-усх., КЭС), дзятл. *мертвяк* 'зерне, якое не дае ўсходаў' (Сл. ПЗБ). Укр. *мертвяк*, рус. анеж. *мертвяк*. Уск.-славянскае. Да *мёртвы* (гл.). Аб суфіксе *-акъ* гл. Слаўскі, SP, 1, 89; Сцяцко, Афікс. наз., 130—131.

Мярці 'паміраць' (Яруш.). Да *мёрці* (гл.).

***Мяршчына**, *мыршчына* 'бязлюддзе (як быццам усё вымерла)' (малар., Нар. лекс.). Відаць, з *умыршчына* <*умыраць* < *мёрці* (гл.). Аб суфіксе *-шчына* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 127.

Мярэжа, *мерэжа, мярэжка* 'ажурны ўзор, празрыстая вышыўка на тым месцы, дзе з тканіны выцягнуты ніткі' (ТСБМ, Гарэц., Растарг., Мат. Гом., ТС); *мярэжа, мярэжына, мерожа, мерэжа, мірэжа, мірожа, мярожа, мірожы* 'рыбалоўная снасьць з двума заходамі, нацягнутымі на абручы і злучанымі сценкай' (ТСБМ, Крыў., Др.-Падб., Касп.; полац., 3 нар. сл.), 'сетка, конусападобна нацягнутая на палкі' (Сл. ПЗБ; паўн.-усх., КЭС), іўеў. 'нерат з крыламі' (Сцяшк. Сл.), 'лавушка, падобная да аднакрылага венцера' (Паазер'е, Браім, 67), *мерожа* 'лазяны самалоў-пастка' (Крывіцкі, Зб. Крапіве). Укр. *мерэжа*, рус. *мерёжа*, ст.-польск. *mrzeża*, каш. *trzeża*, чэш. *mříže*, ст.-чэш. *mrieže*, славац. *treža*, славен. *mreža*, серб.-харв. *mrежа*, макед., балг. *мрежа*, ст.-слав. *мрѣжа*. Прасл. *mergja* (>*merza*

'рыбалоўная сетка' > 'агароджа'), роднаснымі да якога з'яўляюцца лат. *tefga, tafga* 'парэнчы, рашотка, галерэя', 'плот', 'хор у царкве', літ. *mārška* 'невялікая рыбалоўная сетка', *marškiniai* 'кашуля', ст.-грэч *βρόχος* (<*brochos) 'сіло, вярочка, пятля', ірл. *braig* (<**bragi-*) 'ланцуг', *braga* (<**bragan-*) 'вязень' (Бернекер, 2, 38; Траўтман, 182; Мюленбах — Эндзелін, 2, 563; Фартунатаў, AfSIPh, 4, 580; Фасмер, 2, 601; Бязлай, 2, 201). Сюды ж *мерэжыць* 'мярэжыць', 'імжэць' (ТС).

Мярэжыца, мерэжыца 'здавацца ў сне' (ТС). Рус. *мережить* 'мігцець', чэш. *mřít se* 'мігцець перад вачыма'. Да прасл. *merg-*, роднаснай да літ. *mirgėti* 'мігцець, міргаець', лат. *mirgti* 'зіхцець, бліскаць', *marga* 'бляск, ззянне', літ. *margas* 'стракаты' (Фасмер, 2, 601—602; Махэк₂, 382)

Мярэкаць, 'мала знаць, біцца ў цямноце', 'з цяжкасцю пазнаваць, разумець' (Уласт). Укр. закарп. *мереконіти* 'здавацца', 'мроіцца', рус. *мерекать*: тамб. 'марыць, задумвацца', уладз. 'вельмі мала ведаць', пск., цвяр. 'здавацца, мроіцца', 'вярзіцца, блюзіцца', *мерек* 'злы дух, страшыдла', *мерэчить* 'задумваць благое'. Роднасныя — рус. *меркнуць*, бел. *змяркацца, змрок* (гл.), літ. *mérkti* 'міргаць', гоц. *taurgins* 'ранак', ст.-в.-ням. *torgan* 'тс', ст.-інд. *markáḥ* 'зацменне сонца' (Фасмер, 2, 602 і 605; ЕСУМ, 3, 440).

Мярэкаць₂ 'кеміць, абмяркоўваць' (Растарг.), рус. сіб. *мерековать* 'кеміць, разбірацца', уладз. 'доўга думаць', 'прыкідваць, меркаваць'. З *меркаваць* (гл.).

Мярэц, мерэц, мэрэц 'нябожчык' (Сцяшк., Сцяц., ТС; шчуч., маст., Сл. ПЗБ; лун., бяроз., Шатал.), *мерцы* 'мервякі' (Растарг.). Да *мэрці* (гл.); прасл. *teḡsь*. Параўн. таксама *мрэц* (гл.).

Мярэча 'буралом і гушчыня лесу, праз якія цяжка прайсці' (Мядзв., Касп.; крыч., слаўг., Яшк.), паўн.-усх. *мірэчча, слаўг. мярэчча* (Яшк.), 'непралазнае балота' (Бяльк.), 'цяжкапераходнае месца' (Мат. Маг.), смал. *мярэча* 'рэдка сасоннік на імшары' (Максімаў), *мэрэч* 'гушчар' (ТС), чарніг.-сумск. палес. *мерэч, мярэча, мярэччя* 'густы зараснік', 'густыя кусты ў балочыстай нізіне', 'непраходны лес', *хмероча, хмернёча* 'густы цёмны лес на забалочанай нізіне', арл. *меречь* 'грузкае балочыстае месца з драбналесем'; польск. *trzcь* 'эмрок, цемра' і інш. Да прасл. *morkъ, merkja*, роднаснымі да якіх будуць літ. *meḡkti, sumarkýti*, лат. *mēkt, mēcēt* 'мачыць, намочваць', *mārks* 'сажалка на лузе', гальск. *ѣмрехтов* 'намочаны кавалак ежы', лац. *marcidus* 'вялы, слабы' (Траўтман, 182; Мюленбах — Эндзелін, 2, 584 і 619; Патабня, РФВ, 3, 99; Брукнер, KZ, 45, 103; Фасмер, 2, 602—603).

Мярэшчыца, мерэшчыца 'здавацца, уяўляцца' (браг., 3 нар. сл.; в.-дзв., Шатал.; ТС). З рус. *мерещиться* 'тс', якое з прасл. *merk-sk-* (Бернекер, 2, 38; Фасмер, 2, 603).

Мяса, мясо, м'ясо, мяса, мнэсо 'туша ці частка тушы забітых жывёл або птушак', 'мышы цела рыб', 'мышца', 'мякаць, мяздра пладоў і ягад' (ТСБМ, Яруш., Жд. 1, Бяльк., Мат. Гом., Сл. ПЗБ, ТС, Ян.; зэльв., Жыв. сл.; в.-дзв., Шатал.). Укр. *мясо, м'ясо* 'слёзная залозка ў воку' (Дразд.). Укр. *мясо, м'ясо*, рус. *мясо, польск. mięso*, каш. *mjaso*, палаб. *mąsi* <*męsje*, н.-луж. *měso*, в.-луж. *mjaso*, чэш. *maso*, славац. *mäso*, славен. *mesō*, серб.-харв. *měso*, макед. *meso*, балг. *mesō*, ст.-слав. *мѣсо* 'мяса'. Прасл. *męso* роднаснае да ст.-прус. *mensā* (або без устаўнога -n-: літ. *mēsā, mēsa*, лат. *misa, miesa*, ст.-інд. *māmsāt, māms, māh*, алб. *mish*, арм. *mis* 'тс', тахар. В *misa*. I.-е. *mē(m)so-* (Бернекер, 2, 43—44; Траўтман, 178—179; Фрэнкель, 427—428; Покарны, 725; Фасмер, 3, 30—31; Бязлай, 2, 179; БЕР, 3, 759). Сюды ж *мясаёд, мясаёдніца* 'перыяд ад каляд да масленіцы, калі дазваляецца (паводле законаў праваслаўнай царквы) есці мяса' (ТС, Яруш., Сл. ПЗБ; шчуч., Сцяшк. Сл.) — параўн. серб.-харв. *mesojeđe*, ст.-славен. *mesojeja*, *мясіва* 'мясная страва' (Нас.), *мясога* 'мяса добрай якасці' (капыл., Жыв. сл.), *месяны* 'мясісты' (ТС).

Мясёнка 'гатунак хуткаспелай рэзькі' (КЭС, лаг.). З польск. размоўнага *+miesiączka* <*miesiąc* 'месяц'. Названа паводле таго, што яна вырастае за месяц. Назва перайшла і на бульбу, параўн. *мясёнішка* 'сорт бульбы' (Жд. 1). Параўн. таксама *мёсячка* (гл.).

Месёчны 'месячны' (віл., Сл. ПЗБ). З польск. *miesięczny* 'тс' (Мацкевіч, там жа, 3, 59). Карэннае -ē- з польск. *miesiąc* [*m'esionc*] 'месяц'.

Мясіць, місіць, месіць, драг. *мысѣтэ* 'мяць, размінаць густую масу, перамешваючы яе з вадкасцю', 'таўчы', 'біць', дубасіць', 'хадзіць, ездзіць па гразкім, топкім, сыпкім' (ТСБМ, Грыг., Шат., Сл. ПЗБ, ТС; гродз., драг., КЭС), *мясілка* 'машына для размешвання' (ТСБМ). Укр. *місіти*, рус. *месіть*, польск. *miesić*, н.-луж. *měsyś*, в.-луж. *měsyć*, чэш. *mísiti*, славац. *miesiť*, славен. *mesiti/mēsiti*, серб.-харв. *mijěsiti*, макед. *mesi*, балг. *мѣся*, ст.-слав. *мѣсити* Прасл. *mesiti*, да якога роднаснымі з'яўляюцца: літ. *maišyti* 'мяшаць', лат. *māistl* 'тс', ст.-прус. *maysotan* 'перамешаны', ст.-інд. *mēkṣayati* 'мяшае'. Першасны прасл. атэматычны дзеяслоў не захаваўся (у літ. мове ёсць група з аблаўтам: *mišiti — miēšti — maišyti*). У іншых і.-е. мовах з суфіксам -sk-: лац. *miscēō* 'мяшаю', ірл. *mescaim* 'тс', ст.-в.-ням. *miscan* 'мяшаць', нарв. *meisk* 'сумесь', ст.-грэч. *місуω* (<*mig-skō) 'мяшаю' (Бернекер, 2, 52; Траўтман, 175; Мюлен-

бах — Эндзелін, 2, 551, 636; Фрэнкель, 450; Фасмер, 606—607; Махэк, 365; Бязлай, 2, 180; Буга, Rinkt., 1, 478; 2, 166 і 487). Сюды ж *mésiva* 'густая, вадкаватая маса', 'сумесь', 'мешаніна' (ТСБМ, Грыг.). Гл. таксама *мяшчы*.

Мясніцы, *мясніці*, *мяснѣцэ* 'мясаед' (паст., беласт., драг., Сл. ПЗБ), рус. (?) паўд. *мясніца* 'скаромныя дні' (Даль). Утворана ад прыметніка *мясны* (<мяса) пры дапамозе суфікса *-іц-ы* (як *радаўніца*). Лексема ўжываецца ў мн. л., таму што перыяд мясаеду працягваецца цэлы тыдзень.

Мястэчка, *мясцѣчка* 'пасёлак гарадскога тыпу', 'цэнтральная частка сяла', 'сяло з некаторымі прыкметамі горада' (ТСБМ, Мядзв., Нас., Яруш., Грыг., Бяльк., Сл. ПЗБ; КЭС, лаг.), ст.-бел. *мястечко* (XVII ст.) запазычана са ст.-польск. *miasteczko* (Кохман, Kontakty, 86; Булыка, Запазыч., 212).

Мясцэрыца 'прыстройвацца, прыладжвацца' (ушац., Нар. сл.). Скажоная на рускі лад форма бел. *майстравацца* 'тс' (ТСБМ).

Мясціна, *месціна*, *мэсціна*, *мэсцінка* 'пэўная частка якой-небудзь тэрыторыі; асобнае месца', 'мясцовасць', 'край, раён, акруга' (ТСБМ, Яруш., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), укр. чаркаск. *містіна* 'месца', рус. *местіна*, *местина*: смал., пск. 'месца', уладз., арл. 'мясцовасць'; польск. *mieścina* 'мізэрны горад', 'непрыгожая, бедная мясціна', серб.-харв. *mjestina* 'вялізны горад' (у Стуліча). Прасл. *mestina* <*mesto*> *мэста* (гл.).

Мясціца 'ўсаджвацца' (Бяльк., ТС), у выразе *не месціца ў шкуры* 'неспакойны, непаседлівы' (Ян.). Яшчэ ст.-рус. *мѣститися* 'займаць месца, змяшчацца' (XII ст.). Да *мэста* (гл.).

Мясывіды 'мясаед' (Грыг.). Да *мясаѣд* (гл.). Замена другой часкі *-ѣд(ы)* на *-віды* можна растлумачыць беднасцю (у мінулым) некаторых слаёў грамадства, якія мяса мелі мала і «толькі бачылі» («толькі відзелі») яго.

Мята, *мнѣта* 'травяністая расліна з моцным пахам, Mentha L.', малар. *мнѣта* (ТСБМ, Кіс., Касп., ТС, Сл. ПЗБ; міёр., Жыв. сл.; драг., КЭС; Сл. Брэс.), бяроз. *мнѣта* 'мята палявая, Mentha arvensis L.' (Нар. лекс.). Укр. *м'ята*, рус. *мята*, *мята*, польск. *mięta*, *miętew*, н.-, в.-луж. *mjataj*, чэш. *máta*, славац. *máta*, славен. *mēta*, *mēta*, серб.-харв. *mēta*, *mēta*, макед. *menta*, балг. *мята*, *мята*, ст.-слав. *мата*, *матва*. Прасл. *mēta*/*mētu*, Р. скл. *mētōve* — старое запазычанне з лац. *mentha*, якое са ст.-грэч. *μίνθη* (міжземнаморскі тэрмін), магчыма праз герм. пасрэдніцтва (Фрыск, 2, 241; Міклашч, 190; Бернекер, 2, 44; Мее, MSL, 15, 162; Фасмер, 3, 31; Бязлай, 2, 180).

***Мятаць**, *мятацца* 'мільгаць блізка, перад вачыма' (Юрч.), укр. *метати*, рус. *метать* (*мечу*), польск. *miotac* 'кідаць', палаб.

micē 'шпурляе', н.-луж. *mjetaś*, в.-луж. *mjetać*, чэш. *metati*, славац. *metať*, славен. *měati*, *metáti*, серб.-харв. *mētati*, 'кідаць', 'падаваць', макед. *метка се* 'кідацца, мільгаць, матляцца', *мета*, балг. *метна* 'кіну', ст.-слав. *метати* 'кідаць'. Прасл. *metati*. І.-е. адпаведнікі: літ. *mesti* 'кідаць', лат. *mest* 'тс', *mets* 'куча збожжа' (Бернекер, 2, 41; Траўтман, 183; Фасмер, 2, 614). Дапускаецца роднанасць з *měsці* (гл.). Іншая ступень вакалізму — *totati* > *матаць* (гл.). Сюды ж *мятальнік* 'фокуснік', *мятальніца* 'жанчына, якая беге без толку', 'непаседа', 'якая ўмешваецца не ў свае справы' (Нас.), *мятніца* 'кінуцца ў якім-небудзь напрамку' (ТСБМ, Растарг.).

Мятаць, *мітаць* 'месці' (мін., КЭС). Да *мэсці* (гл.).

Мятка 'бульбяная каша' (лід., Сцяшк. Сл.), малар. *мнѣткы* (Сл. Брэс.), рус. разан. *мятка* 'тс'. Да *мяць* (гл.). Параўн. драг. *тоўча* 'тс' <*таўчы* (Лучыц-Федарэц), а таксама *камы* < прасл. *komiti* 'ціснуць' (Вештарт, Бел.-рус. ізал., 17).

Мятла, *метла*, *мітла*, *мытла* 'пучок звязаных галінак без лісцяў, насаджаны на палку, які служыць для падмятання; венік' (ТСБМ, Янк. 1, Бір. дыс., Бес., Яруш.), польск. *miotła*, палаб. *metla*, н.-луж. *mjetta*, в.-луж. *mjetla*; чэш., славац. *metla*, славен. *mētila*, серб.-харв. *mētila*, макед. *метла*, балг. *метла*. Прасл. *metlā*. Фасмер (2, 610) падае форму *metlā* насуперак Ваяну, які (RES, 12, 235) выводзіць прасл. форму *metlā*. Да *мэсці* (гл.).

Мятлаз, *мітла*, *метла* 'камета' (Бес., Федар. 1), брэсц. *мытла* 'сонечны прамень' (Нар. лекс.). У выніку семантычнага пераносу паводле падабенства з *мятла*, (гл.). Аналагічна балг. банацк. *миклѣ* 'камета'.

Мятлаз, *метла*, *мітла*, *мяцѣлка* 'мятлічка звычайная, Araga spica-venti (L.) P. Beauv.' (Бес., Касп., Яруш., Выг. дыс.; паўд.-бел., Смул.; міёр., Жыв. сл.), 'прасянік разгалісты, Millium effusum L.' (гом., паўд.-усх., Кіс.), 'зараснік чароту Phragmites communis Trin.' (лэзн., Яшк.). Да *мятла*, (гл.). Названы так паводле таго, што з гэтых раслін вяжуць венікі, якімі вымятаюць печ перад тым, як саджаць у яе хлеб (Махэк, NR, 30, 61), або паводле падабенства кветак да мятлы.

Мятлацца, *метлацца* 'матляцца' (ТС). У выніку кантэмінацыі *метла* 'мятла' і *матляцца* (гл.).

Мятлэйшы 'больш уважлівы, памятлівы' (Юрч. Фраз. 2). Скажоная форма лексемы *памятлівейшы*. Да *памяць* (гл.). **Мятлік**, брасл. *мятлічак* 'матылёк' (ТСБМ, Яруш., Сл. ПЗБ). Да *матыль* (гл.) < прасл. *metelb*.

Мятлік 'метлюжок звычайны, Rosa trivialis L.' (Шат., Мат. Гом., Ян.), 'свербігуз усходні, Bunias orientalis L.' (маг., Кіс.). Відаць, праз *мятлюк* (гл.) пры ад'ідацы *мятлік* 'матыль'

узыходзіць да *мятла́* (паводле падабенства кветкі, коласа да мяцёлкі). Аналагічна метлюжок у рус. гаворках: *метлига* (табол.), *метлик* (перм., цвяр.), чэш. *metlice*.

Мятлі́к 'чыстае, мяккае палатно з разрэзам для галавы, якое кума надзявае або накрывае дзіця пры хрышчэнні' (бых., Рам. 8; лельч., Арх. ГУ; Мат. Гом.), 'сарочка, якую надзявалі дзіцяці першы раз пасля хрышчэння' (ТС), 'канверт для немаўляці' (свісл., Шатал.), 'карункавае пакрывала' (гродз., Сцяшк. Сл.). Няясна.

Метлі́на 'мятліца ў жыце' (Растарг.). Да *мятла́*. Параўн. там жа *мятлі́на* (павелічальнае) 'мятла'.

Мятлі́нак 'трава мятліца, *Agrostis*, L.' (слонім., Сцяшк. Сл.). Відаць, з польск. *miotlina*, *mietlina* 'благая мятла'. Да *мятла́* (гл.).

Мятлі́ца, *метлі́ца* 'мятлюг, *Agrostis vulgaris* L.' (ТСБМ, БелСЭ, Шат., ТС; слуц., Шн. 2; ваўк., Сл. ПЗБ), 'метлюжок аднагадовы, *Poa annua* L.' (шчуч., шальч., Сл. ПЗБ), 'жарновец мяцёлчаты, *Sarothamnus scorarinis* (L.) Wimm. et Koch.' (Др.-Падб.; гродз., Кіс.), 'трыснёг, *Phragmites communis* Trin.' (мазыр., Жыв. сл.; стол., Яшк.; Бяльк.), 'каласоўнік аржаны, *Bromus secalinus* L.' (Нас.; мін., Кіс.), *мятлі́чка* 'мятлічка звычайная, *Apera spica-venti* (L.) P. Beauv.' (маг., Кіс.). Усе да *мятла́*. Названы паводле падабенства кветканоснай (пладаноснай) мяцёлкі да мятлы. Аналагічна шматлікія назвы з гэтым каранем у іншых славянскіх мовах. Брукнер (345) звязвае польск. *tolloch* 'чэрнь, натоўп' з *metlica* 'пустазелле', 'тое, што адкідаецца', супраць чаго Махэк₂ (561). Мяркулава (Этимология-1974, 72—74) падтрымлівае Брукнера.

Мятлі́ца₂ 'дробная соль' (іўеў., Сл. ПЗБ). Няясна.

Мятлі́ца₃ ў фальклорным запісе: *Пташаккі садзілісь на мястам, усё па дзерайцам, па мятліцам, па ракітавым кустам* (паўн.-усх., КЭС). Відаць, у выніку народнай этымалогіі з *па вятвіцам*.

Мятлі́чкі (мн.) 'від вышыўкі' (чачэр., Мат. Гом.). Да *мятлі́ца₁*: вышыта раслінным арнаментом.

***Мятлі́шча**, *метлі́шчэ* 'ручка мятлы' (ТС). Да прасл. *metliško/metlišče*. Гл. *мятла́*. Аналагічна в.-дзв. *мітлавішча* 'тс' з суфіксальным нарашчэннем -ов.

Мятлу́ха, *мятлу́ха*, *мятлу́шка*, *мятлу́шак* 'матыль' (Юрч., Гарэц., Грыг., Яруш., Бяльк.; б.-каш., чач., Мат. Гом.; лід., Сцяшк. Сл.), 'матыль, лічынка камара' (касцюк., Мат. Маг.). Да прасл. *metelъ* > *матыль* (гл.). Аб суфіксе -иха, гл. Слаўскі, SP, I, 75. Сюды ж: *мятлю́шка*, *мятлу́х*, *мятлю́шка* 'матылёк' (Мядзв., Касп.; в.-дзв., Шатал.).

Мятлю́г, *мятлюга́*, *мятлюжок* 'мятліца, *Agrostis vulgaris* With.' (ТС, Гарэц., ТСБМ; лельч., Арх. ГУ; гродз., маг., Кіс.), 'жарновец мяцёлчаты, *Sarothamnus scorarius* (L.) Wimm. et Koch.' (Др.-Падб.), 'каласоўнік аржаны, *Bromus Secalinus* L.' (Шат., Нас., Бяльк.), 'мятлічка звычайная, *Apera spica-venti* (L.) P. Beauv.' (маг., Кіс.), 'метлюжок, *Poa pratensis*, *Poa trivialis* L.' (маг., Кіс.), *мятлю́к* 'тс' (Шат., Мат. Гом.). Да *мятла́* (гл.). Аб суфіксе -юг(а) гл. Сцяцко, Афікс. наз., 177—178.

Мятлю́га 'завея' (карэліц., Сцяшк. Сл.). Да *мяцель* (гл.) (Мурашка, Бел. лекс., 117). Аб суфіксе -ига гл. Слаўскі, SP, I, 68.

Мятля́к, *мятлячок* 'мятлюг, *Agrostis vulgaris* L.' (Сл. ПЗБ). Да *мятла́*. Названа паводле суквецця, падобнага да мяцёлкі. Аб суфіксе -як гл. Сцяцко, Афікс. наз., 146.

Мятнё́шы 'адметны, больш паважаны' (Юрч. Фраз. 3), рус. смал. *метнейший* 'самы блізкі'. Да *мэта* (гл.), *адметны*, *прыкметны*.

Мятну́шка 'лазаніца звычайная, *Lysimachia vulgaris* L.' (Шат.). З *мятлу́шка*. Названа паводле мяцёлчатых суквеццяў (БелСЭ, 6, 243).

Мя́тны 'дробны' (Выг.—Смул., БЛ, 3, 21). Да *мяць* (гл.) > *мяты*; суфікс -н-, як у *дробны*.

***Мяточні́ца**, *меточні́ца* 'маленькі шчупачок' (Крыв.). Відаць, з **менточні́ца*. Параўн. там жа *ментачка* 'тс'. Да *мен-т* (рус. *ментик*, *ментюк*) < *мень* < прасл. *тънь*.

Мяту́шка 'нізка (рыбы, грыбоў)' (беш., Нар. сл.). Да *мату́шка* (гл.).

Мяту́шы́ца 'мітусіца' (дзярж., Нар. сл.; стаўбі., Жыв. сл.). Да *мітусі́ца* (гл.).

***Мятчы́шча**, *метчы́шчэ* 'нізка, на якую нанізваюць рыбу' (ТС). Да *мётка* (гл.).

***Мятэ́нька**, беласт. *мэтэ́нька*, *мытэ́нька* 'мянташка' (Смул.). Балтызм. Параўн. літ. *mentė* 'лапатка, мянташка', магчыма, *mentėlė* 'лапатачка'. Памяншальнасць перадаецца адпаведным зах.-палес. суфіксам -эньк-. З прычыны гіперправільнасці пры ад'ідацыі польск. -ę- карэннае -н- выпала.

Мяўка́ць 'крычаць (пра катоў)' (ТСБМ, Сцяшк., Яруш., Зн., Бяс., Нас., Касп., Сл. ПЗБ; ДАБМ, к. 301), *мяўчыць* 'мяўкаць' — у стараабрадцаў (Растарг.). На Беларусі пашырана паўсюдна побач з іншымі гукапераймальнымі: *каўкаць*, *курняўкаць*, *яўкаць*, *няўчыць*, *княваць* (Смалъ-Стоцкі, Приміт., 24; Васілеўскі, Прадукт. тыпы, 80).

Мяхе́д 'непаваротлівы, таўстун', *мяхе́да* 'непаваротлівая,

нерахманая жанчына' (Нас.). У выніку кантамінацыі лексем *мех* і ўласнага імя *Mixed*.

***Мяхі́р**, *мыхі́р* 'паветраны пузыр у рыб' (брэсц., Нар. лекс.), кобр. 'мачавы пузыр' (Нар. лекс.). Укр. *міхі́р*, *міхі́р* 'вадыр', 'пухір', польск. *miechurz*, *miecherz*, *macherzyna* (якія, паводле Брукнера (331), утвораны паводле *pecherz* 'пухір'), чэш. *měchůr*, славац. *měchúr*, славен. *měchúr*, *mehír*, серб.-харв. *měchur*, *měchir*, макед. *меур*, *меурче* 'тс'; балг. *мехур* 'тоўстая кішка', ст.-слав. *мѣхурь*. Прасл. *měchurgь*, *měchurgъ*, утвораны ад *měchъ* > *мех* (гл.). (Бернекер, 2, 46; Фасмер, 2, 612; Махэк, 358; Бязлай, 2, 176). Гл. таксама *міхі́р*.

Мяхотка 'вехцік для мыцця посуду' (Касп.). Да *вяхотка* (гл.).

Мяце́ж 'стыхійнае, узброенае паўстанне' (ТСБМ, Яруш., Сл. ПЗБ), 'разбой, сумятня, знішчэнне', 'завея, мяцеліца' (ТС), *мяцежа́* 'паўстанне' (валож., Сл. ПЗБ), *мяцежыць* 'трывожыць, прыводзіць у замяшанне' (Нар. Гом.). Укр. *ме́тїж*, ст.-чэш. *mětez*, славац. *mätež* 'сумятня', славен. *mětez* 'бура, мяцеліца', серб.-харв. *métež*, макед. *метеж*, балг. *метѐж*, ст.-слав. *многоматежень*, чэхаслав. *матежъ* 'мяцеж'. Прасл. *mětežь*: *mōtežь* (Варбат, Слав. языкозн. VII Междунар. съезд, М., 1973, 95), утворанае ад *městi* (рус. *мястí* 'прыводзіць у сумятню', ст.-рус. *мясти* 'перамешваць' (XII ст.), 'блытаць', 'падбукторваць', 'мітрэнжыць', 'грэбаваць', н.-луж. *měśc*, в.-луж. *mjasć*, чэш. *másti*, славац. *miasť*, славен. *městi* 'тс', серб.-харв. *městi* 'збіваць масла', *městi se* 'блытацца, бударажыць') (Бернекер, 2, 44; Фасмер, 3, 31 і 32; Скок, 2, 413; БЕР, 3, 767).

Мяце́ліца, *меце́ль*, *мяце́ль*, *мытэ́лыца* 'снежная бура, завея', 'беларускі народны танец' (ТСБМ, Гарэц., Грыг., Мал., Яруш., Нас., Шат., Касп., Бяльк., Растарг., Сл. ПЗБ, ТС; драг., Нар. словатв.), *мяце́ліцай* 'хутка' (Сл. ПЗБ). Укр. *ме́телиця*, *заметі́ль*, рус. *ме́телица*, *ме́тедь*, польск. *zamieć*, н.-луж. *změt(awa)*, чэш. *metelice*, славац. *metel'*, *metelica*, славен. *mětez*, *sněg mēte* 'ідзе снег', серб.-харв. *měhava*. Да *мэ́сці* (гл.). Аб суфіксе *-ліц-а* і ўтварэнні слова гл. Сцяцко, Афікс. наз., 50. Гл. яшчэ аб слове Львоў (РР, 1969, 2, 99).

Мяце́ліць 'хутка рухацца' (гродз., Сцяцк. Сл.). Да *мяце́ліца* (гл.).

Мяце́льнік 'дзяржанне ў мятле' (паст., Сл. ПЗБ). Да *мятла́*, (гл.). Аб суфіксе *-льнік* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 52.

***Мяце́нька**, *ме́тенька* 'мянташка' (лун., Шатал.). Да *мятэ́нька* (гл.).

Мяце́ва, *мя́цова*, *мя́ціво*, *мя́ціўя* 'бацвінне' (Жд. 1; іўеў.,

маст., Сцяцк. Сл.), 'націнне гародніны' (бялін., Нар. сл.). З *наць* 'націна'. Параўн. чэш. *nať*, *nať*, *mnať*, *mjať* і інш. слав. лексемы, якія да прасл. *nať* <*nyti*, *naviti*> *navъ* 'мёртвы'. Мяркуецца, што націна — адміраючая, ужо не зялёная частка пераважна раслін-караняплодаў (Махэк, 391). Аб суфіксе *-ів-а* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 41.

Мяце́лка 'мятла', 'суквецце некаторых раслін', 'мятліца' (ТСБМ), 'доўгія валасы на канцы хваста ў каровы' (шчуч., Сл. ПЗБ), *мяце́лачкі* 'адросткі пер'я ў птушкі ў час лінькі' (гродз., Сцяцк. Сл.). Укр. *ме́телочки* 'смеццёвы клопоўнік, венічкі, *Lepidium guderale* L.', *мітэ́лка* 'венік', рус. *ме́телка* 'тс', 'суквецце раслін'. Усх.-слав. Да *мятла́*, (гл.).

Мяць 'размінаць', 'аддзяляць валакно ад трасты', 'таўчы', 'камячыць', 'прыгінаць, прытоптаць (расліны) да зямлі', 'умінаць, есці з апетытам' (ТСБМ, Сл. ПЗБ, ТС, Ян.; міёр., Нар. лекс.). Укр. *м'я́ти*, *мя́ти*, рус. *мять*, ц.-слав. *мѣти*; польск. *miąć*, ст.-чэш. *mieti*, славац. *mät'*, славен. *měti*, балг. *мѐна*. Прасл. *mēti* (*тъно*), да якога роднаснымі з'яўляюцца літ. *mīni* 'таптаць (пасевы)', 'мяць лён', лат. *mīl* 'тс', *mīne* 'месца, дзе мнуць гліну', ст.-прус. *muņix* 'дубільшычк', ст.-інд. *carman-nāh* 'кажамяка', ірл. *meil* 'мукá', уэльск. *mathr* 'таптанне, размешванне нагамі'— і.-е. **men-* 'таптаць' (Траўтман, 185; Мюленбах — Эндзелін, 2, 646; Фасмер, 2, 634; Бязлай, 2, 181).

Мя́цьва 'корм свіней: дробна насечаная трава, пасыпаная мукой' (Мядзв.), 'тс', 'страва, прыгатаваная з зялёнай агародніны' (КЭС, лаг.). Да *мяць* (гл.). Аб суфіксе *-ва* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 34.

Мяці́ок 'спакладаны парсючок' (брасл., Сл. ПЗБ). Балтызм. Параўн. літ. *meičiukas* 'тс' (Грынавяцкене, там жа, 3, 111).

Мяч, *мя́чык*, *ме́чык* 'шар для гульні, зроблены з пругкага матэрыялу', драг. *мнеч*, пруж. *м'яч* 'тс' (ТСБМ, Бяльк., Янк. 1, Рам. 8, Сл. ПЗБ, КЭС), *ме́чык* 'мячык з валовай шэрсці, абшыты панчохай' (Растарг.). Укр. *м'яч*, *мяч*, рус. *мяч*, чэш. *míč*, ст.-чэш. *mieč*, славен. *měč*, *měčá* 'тс', серб.-харв. *меча* 'нешта мяккае, мякіш, сярэдзіна', балг. *мѐчка* 'хлеб з сырам, спечаны ў выглядзе кулі'. Прасл. *měčь* 'нешта сціснутае, скамечанае', утворанае ад *měkъ* (*къ*) 'мягкі' пры дапамозе суфікса *-ь* (Бернекер, 2, 42; Міклашыч, 189; Фасмер, 3, 32; Махэк, 362; Бязлай, 2, 173).

Мя́ча 'адліга пасля толькі што выпаўшага снегу' (кір., Нар. сл.). Рус. цвяр. *мяч* 'дажджыстае надвор'е', польск. *zmieć*, чэш. *odměk*, славац. *odmäk* 'адліга'. Да *měkъ* 'мяккі' + суфікс *-ja* > *mōk-ja* (Петэрсен, AfSIPh, 36, 442, Махэк, 358; Трубачоў у Фасмера, 3, 32).

Мя́чка 'жанчына, якая вядзе канчатковую апрацоўку льну

церницай, мне лён' (Жд. 1, Сл. ПЗБ; смарг., Сцяшк. Сл.; КЭС, лаг.), 'церница; мяліца' (Бяльк., Сл. ПЗБ; бялын., Бел. хр. дыял.). Усх.-слав. (бел.) утварэнне з фармантам *-jъ* ад *мати* 'мяць' (як *би* ад *биць*) з дадаваннем суфікса *-ька*.

Мячыць 'мяць' (рэч.), 'есці' (гом., Мат. Гом.). Другаснае ад **мячкаць*: параўн. укр. *м'яцкати*, *м'ядзгати*, рус. *мячкать* 'мяць', чэш. *mačkati*, мар. *m'ačkat'*, славен. *mečkati* 'ціснуць, камячыць, марудна працаваць', макед. *мачка* 'мне', 'мажа, пэчкае', балг. *мачкам* 'мну', ст.-слав. *омачити* 'змякчыць'. Прасл. *mečьkati* < *meč-* 'мяккі' (Бернекер, 2, 2; Фасмер, 3, 32; Махэк, 347, які гаворыць аб супадзенні асноў *magati* і *mečьkati* у чэш. *mačkati*).

Мячэўнік 'трыснёг звычайны, *Phragmites communis* Trin.' (паўн.-усх., Кіс.), 'чарот, *Scirpus L.*' (смарг., Сцяшк. Сл.), 'сіт, *Juncus L.*' (вл., Сл. ПЗБ), 'касач, *Iris pseudacorus L.*' (круп., Нар. сл.), 'зараснік касачоў' (Бяльк.), 'пухоўка, рагоз шыракалісты, *Typha latifolia L.*' (маг., чэрв., Сл. ПЗБ; расон., Шатал.; Касп., Мат. Маг., Мат. Гом.), слаўг. *мечаўнік* 'тс' (Яшк.). Усе да *меч* (гл.). Аб суфіксе *-оўнік* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 171. Параўн. аналагічна ст.-рус. *мечевник* 'трыснёг' (XV ст.), польск. *mieczyk* 'касач', 'гладыёлус', чэш. *mečík* 'тс', харв. *mečić*, *mečinac* 'тс' — ад *mečь* — пераклад лац. *gladiolus*. Названы паводле падабенства па форме лістоў раслін да мяча.

Мячэць 'малітоўны дом у мусульман' (ТСБМ), ст.-рус. *мечеть* (*мѣчить, мечать*) 'тс' (1584 г.). Раней, з XIV ст. *мезгитъ* — з тур.-араб. *mādzid*, тат. *māit* 'тс' (Радлаў, 4, 2110; Корш, AfSIPh, 9, 665; Бернекер, 2, 29; Фасмер, 2, 613). Ст.-бел. *мечеть* 'тс' (1540 г.) было запазычана з асм.-тур. *meccit*, *meccit* < араб. *masgid* (Расанен, 336; Булыка, Лекс. запазыч., 184). У польскай мове такая ж форма — *meccet* 'тс' (Заянчкоўскі, РҒ, 18 (1964), 2, 169).

Мяшанец, мішанец 'патомак ад шлюбу людзей рознай нацыянальнасці, расы', 'жывёла змешанай пароды' (ТСБМ, Нас., Нік. Очерки; лудз., Сл. ПЗБ). Паводле націску можна дапусціць запазычанне з польск. *mieszaniec* 'тс'; рус. ніжагар. — *мешанец*.

Мяшань, мешань, мішань, мышэга 'размешваць, перамешваць', 'злучаць разнароднае', 'уцягваць, умешваць', 'паўторна пераворваць', 'баранаваць другі раз', 'перашкаджаць', 'замешваць, расчыняць цеста' (ТСБМ, Нас., Яруш., Нік. Очерки, Выг. дыс., Шат., Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ, Жд. 1, ТС; полац., Хрэст. дыял.), *мяшань свінням* 'рыхтаваць корм для свіней', (КЭС, лаг.), кам. *мішань, мішанка, мешань* 'корм для свіней, кароў' (ТСБМ, Нас., Касп., ТС, Шатал.), *мешанка*

'кармавая сумесь для жывёлы, птушак, рыбы', 'змешаны пасеў кармавых раслін' (ТСБМ, Шат., Шатал., Сл. ПЗБ, Нік. Очерки; паўн.-усх., КЭС), *мешаніна* 'сумесь разнароднага', 'блытаніна', 'адсутнасць яснасці' (ТСБМ, Нас.; міёр., Нар. словатв.), шальч. 'поле, узаранае другі раз' (Сл. ПЗБ), нясв. *мешанка* 'зводная сястра' (там жа), *мяшанка* 'тоўчаная бульба, пюрэ' (Ян.), 'мешанка' (Сл. ПЗБ), *мяшэлка* 'мешалка' (шальч., Сл. ПЗБ; мін. сляпянск., КЭС). Укр. *mišati*, рус. *мешать, мехать*, польск. *mieszać*, н.-луж. *měšaś*, в.-луж. *měšeć*, ст.-чэш. *miešeti*, дыял. *míšet těsto*, славац. *miešať*, славен. *mešati*, *měšati*, серб.-харв. *mijěšati*, *měšati*, макед. *меша*, балг. *мешам*, ст.-слав. *съмѣшати*. Прасл. *mesati*. Да *мясіць* (гл.).

Мяшкань, мяшканец 'жыхар', *мяшкане* 'часовы прытулак', 'месца пражывання' (Нас.), 'хата, жыллё' (брасл., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *мешкати, мешканець, мешкане, мешканье* 'тс' (XIV, XVI стст.) запазычаны са ст.-польск. *mieszkać, mieszkaniac, mieszkanię* 'тс' (Жураўскі, 10 (1), 1961, 40; Булыка, Запазыч., 202).

Мяшкі 'назвы плоскуняў' (староб., ДАБМ к. 283), *замяшкі* 'яшчэ растуць плоскуні' (ДАБМ, с. 870). Няясна.

*Мяшкорыць, мешкорыць, мешкобіць 'калешмаціць' (ТС). Магчыма, складанае слова з *мясіць* і *шкура* 'скура' (гл.); параўн. *даць у скуру* 'набіць'.

Мяшля, мешля 'мешалка, лапатка' (чырвонасл., 3 нар. сл.). Да *мяшань* (гл.). Эдзіўляе ўтварэнне пры дапамозе суфікса *-ла* без галоснай асновы інфінітыва *-а-* (параўн. *мяшэлка, мешалка*). Відаць, пад уплывам балт. моў, параўн. літ. *sailas* 'каромысел', *siūlas* 'ніць' (Атрэмбскі, Gram., 2, 102).

Мяшнік 'змешаны лес' (зэльв., Сцяшк. Сл.). Да *мяшань* (гл.). Аб суфіксе *-няк* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 118—119.

Мяшок 'мех' (ТСБМ, Яруш.). Да *мех* (гл.).

Мяшола 'лапата для замешвання корму жывёле' (Касп.). Да *мяшань* (гл.) > *мяшалка*. Аб мене *а>о* гл. Карскі, 1, 94—102

Мяшонка 'мяшанка' (Бяльк.; паўн.-усх., КЭС), 'мятая бульба, замешаная мукой' (іўеў., Сцяшк. Сл.). Да *мяшань* (гл.) > *мяшанка*. Аб мене *а>о* гл. Карскі, 1, 94—102.

Мяшочнік, мяшэчнік 'той, хто мяшкамі скупляе харчовыя прадукты з мэтай іх спекуляцыі' (ТСБМ). 3 рус. *мешочник* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 110).

Мяшэлка 'мешалка, лапатка' (Бяльк.; хоц., Мат. Маг.; іўеў., Сцяшк. Сл.), смал. *мешулка* 'тс', 'вясло'. Да *мяшань* (гл.) > *мяшалка*. Аб мене *а>у* гл. Карскі, 1, 113.

Мяшчанка 'абывацелька', мяшчанства 'абывацельшчына' (ТСБМ). З рус. *мещанка, мещанство* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 74). Гл. таксама *мешчанін*.

***Мяшына**, ст.-бел. *мешына* 'вырабленая аўчына' (XVI ст.), ст.-рус. *мечина, мячина, мѣшина* 'тс', рус. *меша, мешина* 'сырая неапрацаваная аўчына' запазычаны з асм.-тур. *meşin*, крым.-тат. *maşin* 'аўчына' (Радлаў, 4, 2114; Булыка, Лекс. запазыч., 114) <перс. *mēš* 'авечка, баран' (Бернекер, 2, 47; Фасмер, 2, 614). Ст.-рус. формы з -ч- пад уплывам *мячити* 'рабіць мяккім'.

Мяшэй, *мяжэй* 'расліна з сям. злакавых, *Setaria glauca* (L.) P. Beauv.' (маг., Кіс.). Укр. *мишій, мишій*, рус. *мышей*, раст. *мышай*, якія, паводле аўтараў ЕСУМ (3, 470), з'яўляюцца вынікам відазмены гукавай формы *мушій, мушій*, збліжанай з *міша* 'мыш'. Лексема *мушій (мушій, мушійка, мушійця, мушка)* 'цімафееўка' і інш., якім у іншых слав. мовах адпавядаюць: чэш. *mušec*, серб.-харв. *мўхар, мўвар, мўхар* 'брыца, *Echinochloa crus galli* Roem.', славен. *mušec, máhec* 'тс', звязваюцца з *мўха* (яшчэ Мацэнаўэр, Cizi sl., 258), што з'яўляецца другасным. Этымалогія, аднак, няясная (Махэк, Jména, 294; Бязлай, 2, 208; ЕСУМ, 3, 544).

Мяшэніцца 'мяшацца, збівацца, блытаць' (Нас.). Рус. смал. *мишениться* 'падманвацца', уладз. *мишенить* 'вяла рабіць што-небудзь'. Утворана ад *мешань* <*мяшэць* (гл.).

На, прыназоўнік (з він. і месн. скл.) і прэфікс, параўн. укр., рус. *на*, польск. *na*, палаб. *no*, в.-луж. *na*, н.-луж. *na*, чэш. *славац. na*, славен. *na*, серб.-харв. *na*, макед., балг. *на*. Побач з прасторавым і часавым значэннем можа выражаць кірунак, мэту, прызначэнне, на базе якіх узнікла больш спецыфічнае значэнне аб'екта (адрасата), якое звычайна выражаецца дав. скл.: *кажу на яго* (=яму), *гаварыць на маці* (=маці), што лічыцца «латгала-крывіцкай інавацыяй» (гл.: Прохарава С. М. Сов. славяноведение, 1986, 3, 76), аднак апошняе вядома і інш. слав. мовам, асабліва на поўдні Славіі, параўн. балг. *казвам на него, давам на Иван*, макед. *му зборува на можот* і інш., што можа сведчыць пра больш раннюю тэндэнцыю да такога ўжывання прыназоўніка *на*. Прасл. *na, роднаснае да літ. *niõ*, лат. *niõ* 'ад, з', ст.-прус. *no/na* 'адпаведна, па', далей параўноўваюць з грэч. *ἀνά* 'на, уверх', гоц. *ana* 'на, у, супраць', ст.-в.-ням. *an(a)* 'на'. У якасці прэфікса ўжываецца пры дзеясловах, прыметніках і (рэдка) назоўніках, што адпавядае літоўскай прыстаўцы *ni-* ў дзеясловах і *niõ-* ў назоўніках, параўн. Фрэнкель, 511; у прыметнікаў у большасці зах.-слав. і паўд.-слав. моў мае дэмінітыўнае значэнне, параўн. в.-луж. *nabël* 'белаваты', серб.-харв. *нацрн* 'чарнаваты' і пад., ва ўсх.-слав. і польск. — узмацняльнае значэнне, параўн. рус. *накрепко*, польск. *parzykry* 'вельмі прыкры' і пад., што адпавядае значэнню прыстаўкі *най-*, пры дапамозе якой утвараюцца формы найвышэйшай ступені ў слав. мовах, параўн. укр. *най-*, рус. *наи-*, польск. *naj-*, в.-луж. *naj-*, чэш. *nej-*, славен. *naj-*, серб.-харв. *naj-*, макед. *naj-*, балг. *най-*, гл. Фасмер, 3, 33, параўн. Копечны (ESSJ SG, 1, 121), які ўслед за Міклашычам (4, 213) лічыць градацыйнае наіншага паходжання. Гл. таксама Махэк₂, 387 (адмаўляе роднаснасць паміж *на* і літ. *niõ* з-за антанімічнага значэння), Скок, 3, 495, ESSJ SG, 1, 115 і далей (з аглядам літаратуры і версій).

На₂, *наце* 'на, бяры(це), вазьмі(це)' (Шат., Касп., Бяльк., Гарэц., БРС, Байк. і Некр., Грыг.), сюды ж *на, на* — падзвыжыныя словы для сабакі, палеск. *ня, ня* 'тс' (ТС); укр. *на, нате*, рус. *на, нате*, польск. *na, nacie*, чэш. *na, nate*, славац. *na*, славен. *ná, nate*, серб.-харв. *na*, макед. *na*, балг. *на* 'вазьмі; вось'. Роднаснае да літ. *ná*, лат. *na* 'ну', ст.-інд. *nā-nā* ў розных месцах, па-рознаму і інш., гл. Фасмер, 3, 33; Махэк₂, 387; Брукнер, 351; Скок, 3, 495; Шустар-Шэўц, 13, 977.

На- — часц. для ўтварэння вышэйшай ступені параўнання:

набольш 'найбольш' (Нас., ТС), *наболі, наболя* 'больш за ўсё' (Рам.), *намилейшыі* 'самы мілы' (Карскі, 2—3, 50; віцебск.), ст.-бел. *напервей* 'спачатку', *наболей* 'найбольш', *наболшыі* (Скарына); параўн. рус. *набольший*, польск. *napierwszy, największy*, кашуб. *pólerpsi*, чэш. *nálepšl, návvyššl, náprvé*, славен. *námłajši*. Прасл. **na-*, якое Зубаты (I, 1, 52) атаясамлівае з выклічнікам *na (гл. *на*), што ўзыходзіць да ўказальнай часціцы; Фасмер (3, 33) лічыць яго ідэнтычным прыназоўніку *na (гл. *на*) і ўск.-слав. узмацняльнаму *na-* (рус. *накрепко, наскоро*). Ва ўсіх слав. мовах мае архаічны характар, актыўна выцясненца паходзячай ад яе больш новай формай *nai-* (гл. *най-*); у прыватнасці, на польскай тэрыторыі формы з *nai-* распаўсюджваюцца з боку Беларусі, гл. Дэйна, Atlas polskich innowacji dialektalnych. Warszawa, 1981, к. 77. Гл. таксама Карскі, 2—3, 50; ESSJ SG, 2, 433—435.

Наагул 'увогуле, наогул' (Гарэц., Яруш., Касп., Бяльк.), *наогул* (ТСБМ), укр. *наогул* 'агульна, усе разам', польск. *na ogół* 'увогуле, агульна, без дэталізацыі'. Ад *агул* 'усе разам, гурт' (гл. *агульны*); адносна літаратурнай формы можна выказаць меркаванне аб запазычанні з польск. (націск, адсутнасць пратэзы перад *ó*).

Наадварот (Шат., Яруш.), *наодворот* (ТС), *на атварот* 'наадварот, узаемна' (Нас.); параўн. польск. *naodwrot* 'наасуперак, адваротна, у іншы бок'. З *на+адварот*, гл. *вароцаць*.

Наадлэг 'наводмаш' (Арх. Федар.). Гл. *наводліў* 'тс'.

Наазём 'на зіму': *нааром наазем* (Мат. Гом.). Хутчэй за ўсё са спалучэння *на+о+зімэ*.

Наапасле, *наапасле* 'пасля; нарэшце' (Нас.). З *на+апасле*, гл. *апошні*.

Наастатак 'нарэшце, у канцы' (Яруш.), *на астатак* 'нарэшце', *на астатку* 'у рэшце рэшт' (Нас.). Ад *астатак*, параўн. укр. *наостанку, наостанці* 'нарэшце, у канцы', гл. *астацца*.

Наатскоце, *на атскоце* 'на некаторай адлегласці, асобна, далей' (Нас.). Хутчэй за ўсё ўтворана ад *адскок, адскочыць*, гл. *скакаць*.

Наба 'добра што' (случ., Сержп.: *наба лшчэ скоро хамануўся*), *наба і набо* 'тс' (Янк. 1, мазыр., Шн. 3, 412; жытк., Арх. ГУ), *набе і набо* 'добра што; паколькі' (ТС), *набу* 'дзякаваць богу, на шчасце' (драгіч., 3 нар. сл.); параўн. рус. арханг. *на-б*, якое Даль тлумачыць 'надобы, надобе, надо', што можа разглядацца як магчымая этымалагічная версія; *наба* з *надаба* 'патрэба, своечасовасць', *набе* з *надобе, набу* з *надобу* і пад., параўн. славац. *nábe, nadbe, nadbā* 'патрэбна', якое Махэкэ (387) разглядае як русізм. Гл. *надабі, даба*. Відаць, не звязана

з *на бах* 'акурат, якраз' (Арх. Федар.) і серб.-харв. *načas* 'прыгожы, харошы', якое Скок (3, 496) выводзіць з *na bas* 'хуткім крокам'.

Набабніць 'накласці' экспр. (Жд. 2). Да *бабніць* 'піхаць, набіваць' (гл.).

Набабэхаць 'наліць без патрэбы, разліць' (слонім., Нар. лекс.). Экспрэсіўнае ўтварэнне, варыянт *набэхаць*, гл. *бэхаць* 'бухаць, ліць', параўн. *набабэхаць* 'наліць празмерна' (Яўс.), *набабэхаць* 'накласці, наліць без меры' (Сцяшк. Сл.).

Набадры 'шоры, шляя' (БРС), 'шлеі, частка збруі' (Янк. БФр. 297, случ., Сл. бел. нар. фраз.), 'медныя бляхі для збруі' (Лупсякоў, Фалькл. Гом.), *набадрыкі* 'шоры' (стаўбц., Нар. сл.). Відаць, фанетычна змененае *набэдры, набэдрыкі* (*набэдрыкі*) 'тс' (гл.).

Набажны. Гл. *набожны*.

Набажэнства 'богаслужэнне' (БРС, Гарэц., Байк. і Некр.), ст.-бел. *набожэнство* 'богаслужэнне; веравызнанне; богабаязь' разам з укр. *набожэнство* 'тс' запазычана з польск. *nabożeństwo* 'тс' (дзе ў сваю чаргу з чэш. *náboženství* 'рэлігія, вера, веравызнанне'), гл. Кохман, Stosunki, 91; Сташайтэне, Абстр. лекс., 80.

Набайсіць 'нагаварыць' (ТС). Да *байсіць* 'гаварыць, абгаворваць' (гл.).

Набак 'набок' (Байк. і Некр.), 'у бок' (Нас.), *на-бак*: *набак шапачкі не носишь?* (дзісн., Дзмітр.). З *на+бок*, гл. *бок*.

Набакір 'набак' (Нас., Байк. і Некр., Др., Гарэц., БРС), *набакёр* 'тс' (Янк. 1), *набакер* і *набакір* (ТС). Разам з укр. *набакір* запазычана з польск. *na bakier* 'тс' (звычайна пра галаўны ўбор), якое разам з рус. *набекрэн* Брукнер (12) выводзіць з каманды плытнікаў, што паходзіць з ням. *back kehren* 'назад, налева варочаць'; паводле Бяднарчука (JP, 1984, 44, 1—2, 31), плытніцкае вілейск. *na baker* 'налева; назад' ад н.-ням. *bakbori* 'левы борт, ззаду (адносна стэрна)'. Варыянты *набагёр* (Сцяшк. Сл.) і *намагёр* (ТС) можна разглядаць як другасныя, узнікшыя ў выніку азванчэння к у інтэрвакальным становішчы і, магчыма, збліжэння з *магёрка* (гл.). Іншы выпадак збліжэння ў спалучэнні *на башкір*: *staj nasić szarku na baszkir* (Пятк.).

Набалоціць 'забрудзіць': *Набалоціў хату* (шчуч., Сл. ПЗБ). Да *балота* 'гразь, бруд', відаць, пад уплывам польск. *bloto* 'тс', *blócić* 'пэцаць', гл. *блоціць*.

Набамбэрыць 'насыпаць' (любан., Жыв. сл., 150), *набамбэрыцца* 'наеспіся' (Сцяшк. Сл.). Утварэнні тыпу *набабэхаць, набабэніць* 'наліць празмерна, накласці' і г. д. узыходзяць да

адпаведных дзеясловаў з рэдуплікацыяй (гл. *бабахаць*); назальны элемент, як і незвычайны вакалізм, у прыведзеных словах можа тлумачыцца экспрэсіўным характарам слоў або як вынік уплыву літоўскіх слоў тыпу *bambėti* 'бурчаць', *bambinti* 'лупіць, біць', *bambti* 'бух' і г. д. Параўн. *абамбэрыць* (гл.).

***Набамбуліць**, *набамбулыты* 'надуцца, пакрыўдзіцца' (драгіч., Клім.). Да *бамбула* 'надуты' (гл.), што ў сваю чаргу, відаць, можна звязаць таксама з літ. *bambėti* 'бурчаць, быць незадаволеным', *bamblys* 'буркун' і інш., гл. Лаўчутэ, Балтызмы, 98.

***Набануцца**, *набонуцца* 'напароцца' (ганц., Сл. ПЗБ). З *набоднуцца (ад *бадаць* 'калоць') у выніку фанетычнага пераходу *дн > н*, магчыма, праз стадыю падваення *-нн-*, параўн. *спадніца*, дыял. *спанніца*, *спаніца* (гл. ДАБМ, к. 60, 329 і інш.).

Набандыжыць 'напіхаць, наладаваць' (ТС), параўн. укр. *набендэжытисся* 'надуцца'. Да экспрэсіўнага *бандэжыць*, што можа ўзыходзіць да *бандыш* 'калун, сякера' (гл.) або да літ. *bandà* 'статак, гурт' ці пад.

Набарк 'напавер' (Сцяшк. Сл.). Хутчэй за ўсё ад польск. *na borg* 'у крэдыт' (сярэдневяковае *na borg služyc* — пры не-своечасовай выплаце грошай, гл. Брукнер, 36), параўн. *наборг* 'крэдытаванне' (Варш. сл.), *borgować* 'пазычаць', што ў сваю чаргу з ням. *borgen* 'тс'. Гл. *борг*.

Набарохтацца 'навалтузіцца, набоўтацца' (Нас.). Да *барохтацца* (гл.).

Набасанож 'на босую нагу' (ТСБМ). Да *босы* і *нага*.

Набасанос 'на босую нагу' (Сцяц., Сцяшк. Сл., стаўбц., Нар. сл.). Відаць, ад *набасанож* з дыстантнай асіміляцыяй *ж* да *с*.

Набасонак 'на босую нагу' (Мат. Гом., Янк. 1), *набасонак* 'тс' (Мат. Гом., Янк. 1, Сцяшк. Сл.). Ад *босы* і *нага* з аглушэннем канцавога зычнага, параўн. *набасанож* (гл.).

Набасяка 'басанож' (Сцяц., Жд. 2), *набасека* 'без панчоў' (калінк., 3 нар. сл.), *набосяка* (драгіч., 3 нар. сл.). Экспрэсіўнае ўтварэнне ад прыслоўя *басяка*, параўн. *драла*, *драпак* і г. д.

Набат 'трывога, сігнал трывогі' (БРС). Запазычана з рус. *набат* 'тс', куды, відаць, трапіла праз цюркскае пасрэдняцтва з араб. *naiba* 'ахова, змена часу', мн. л. *naibāt* 'барабаны, у якія б'юць перад дамамі знатных асоб'. Гл. Фасмер, 3, 34.

Набатаваць 'наварыцца на каго-небудзь, ціха, павучальна' (Янк. 3). Гл. *батаваць* 'дакараць'.

Набатрачыць 'нестаранна зрабіць работу' (ТС). Да *батрачыць*, *батрач* (гл.).

На бах 'акурат, якраз' (ваўкав., Арх. Федар.). Магчыма,

суадносіцца з серб.-харв. *бах*, *убах* 'зусім' (параўн. у выразе *удрити у бах* 'пярэчыць, адмаўляць') і балг. *хващам бѣх* '?', з якімі Брукнер (19) звязвае польск. *bechtać*, *nabechtać* 'паклёпнічаць, абгаворваць', ч.-слав. *бехма*, *бохма* 'зусім, цалкам'. Гл. *бах*, *бахачь*.

Набахаць 'наліць (звыш меры)' (Сцяц.). Гл. *бахаць*.

Набахтурываць 'прагна піць, звыш меры наліваць што-н. (Нас.), *nabachturyć* 'напаіць гарэлкай' (Пятк. 2, 200), *набахтэрыць* 'наліць вельмі поўна' (любан., Нар. сл.), укр. *набахтурити* 'набіць лухтой, дробяззю (галаву)', сюды ж, магчыма, славац. *nabachtany* 'добра наедзены', польск. *nabechtywać* 'нагаворваць, паклёпнічаць, пляткарыць', балг. *набѣхтвам* 'біць, лупцаваць' і іншыя экспрэсіўныя ўтварэнні з падобнай семантыкай. Утворана ад *бахтурыць, параўн. *бахтаць* (гл.) з нарашчэннем *-ур-*; адносна славац., польск. і балг. гл. Махэк₂ (41, да *bácat* 'біць'), Брукнер (19, да *bach*).

Набгом 'прагна, нагнуўшы посуд (піць)' (Касп.) і *нагбом* 'нагінаючы пасудзіну' (Нас., Бяльк., БРС), *піць нагбом* 'піць з вялікай пасудзіны, нагнуўшы яе' (барыс., бялын., Янк. Мат., калінк., 3 нар. сл.), 'хутка, адразу' (Сцяшк.), 'піць не шклянкаю, а з бутэлькі, збана ці іншай пасудзіны, нахіліўшы яе' (Янк. 1), '(піць) нагінаючы пасудзіну або прыгнуўшыся да вады (возера, ручая)' (Гарэц.). Гл. *нагбом* 'тс' (да *нагібаць*), згодна з Карскім (2—3, 75). Выпадкова супала з укр. *набгом* 'бітком' (ад *бгати* 'піхаць'); сюды ж, відаць, і *набгомка* 'невялікая міска' (Жд. 2) (бо ядуць з яе нахіліўшы ?).

Набда 'прыбытак, зыск' (Ласт.), параўн. ст.-бел.: *Да не даси набды от блудніцы*, што цытуе Ластоўскі з Супрасльскага летапісу. Да *найда* (гл.); не выключана народна-этымалагічная сувязь з *дбаць* (з метатэзай) або з *надоба* (гл.).

Набэдры, *набэдрыкі* 'шлеі, частка збруі' (докш., бабр., Янк. Мат., Янк. 1), 'шоры' (карэл., Янк. Мат.), 'бакавыя раменьчыкі на мордзе каня' (Маслен.), 'рамяні, каб хамут на вушы не падаў' (ТС). Ад *бядро* (бо шляя апаясвае круп каня), значэнне 'шоры', 'частка вузды' ў выніку падабенства па функцыі, параўн. Сцяцко, НЛС; параўн. таксама іншую назву гэтай дэталі — *на-рытнікі* (гл.), корань якой Непакупны (Балто-северно-слав. яз. связі 48) звязвае з літ. *rietas* 'бядро'.

Набедаваць 'наваліць звыш меры' (Нас.). Гл. *бядаваць*, *баёдаваць*.

***Набэражны**, *набэрэжны* 'перапалены (аб гаршках)' (Вярэн.). Магчыма, да *бераг* 'край', г. зн. 'з надтрэснутымі краямі' або 'той, які стаяў з краю (пры абпальванні)'.

Набэражня 'папярочнае ўмацаванне паміж капылоў у са-

нях' (реч., Мат. Гом.). Відаць, да *бэраг* 'край', што адлюстроўвае месца дэталі ў снях.

Набэраткі 'набедрыкі, збруя' (Бяльк.), *набэраткі* 'паўшоры' (маладз., Янк. Мат.), *набэрадкі* 'шляя' (лаг., маладз., Шатал, Сл. ПЗБ). Відаць, дэфармаванае ў выніку дэтымалагізацыі *набэдрыкі* (гл.).

Набэрдкі 'набіліцы' (Бяльк.). Ад *бэрда* (г. зн. рамка, у якую ўстаўляецца бэрда), відаць, па мадэлі *набілікі* з «праясненнем» унутранай формы, параўн. балг. дыял. *набрдалки, набрделки* 'тс', а таксама чэрв. *наберкі* (Сл. ПЗБ) з выпадзеннем *д* і магчымай ад'ідацыяй да *браць*.

Набілка 'рухомая рамка ў кроснах, у якую ўстаўляецца бэрда' (Касп., Воўк.-Лев., Татарк.; ТС), *набілікі* (Байк. і Некр.; Шат.; Янк. 1; Тарнацкі, Studia; Гарэц., Бяльк.), *набілікі* (Др.-Падб., Янк. 1, ТС), *набіліца* (ТС), *набіліца* (Касп.), *набіліцы* (БРС, Байк. і Некр.; Шат.; докш., Янк. Мат.; полац., Хрэст. дыял.; Воўк.-Лев., Татарк.), *набіліцы* (Янк. 1, Грыг., Маш., Мядзв., Кліх, Бір. Дзярж., Др.-Падб., Тарнацкі, Studia; ТС; Бяльк.), *набыліца* (Дразд.), *набелкі* (Бяльк.). Параўн. укр. *набілки*, рус. *набілки* і *набелки*. Хутчэй за ўсё ад *біла* (гл.), якое ў розных слав. мовах абазначае ў тым ліку дэталі у кроснах, якая служыць для прыбавання нітак пры тканні, параўн. чэш. *bidlo*, н.-луж. *bidlo* і інш., а таксама *біла*, *было* 'набіліцы' (в.-дзв., бяроз., Шатал.), тады *набілікі*, *набіліцы* абазначае тое, што накладваецца, надзяецца на білы, вертыкальныя рухомыя часткі дэталі.

***Набільнік**, *набільнік* 'пласт сена, які можна ўзяць на вілы' (брэсц., Нар. лекс.). Гл. *навільнік*.

Набільніца 'дэталі у кроснах' (Сцяшк., пух., 3 нар. сл.), *набільніцы* 'рамкі, у якіх замацоўваюцца бэрды' (Тарнацкі, Studia; Сцяц.), *набільніцы*, *набыльніцы* (воран., бяроз., Шатал.). Гл. *набілка*.

Набільніцы (*naobilnicy*) 'пухіры на нагах, апрэласці' (ваўкав., Арх. Федар.). Да *набіваць*, параўн. *набіць мазалі, набой* 'тс' і г. д.

Набіранка 'посцілка (рознакаляровая)' (Мат. Гом.). Ад *набіраць* (гл. *браць* у розных значэннях), у тым ліку і *набіраць у ніт* 'накідаць пражу ў ніт' (ТС), што адлюстроўвае тэхналогію падрыхтоўкі да ткання посцілак названага тыпу.

Набіржына 'вузкая дошка, што накладваецца на капшы паверх вязаў' (смарг., Шатал.). Відаць, да *бэраг* 'край', параўн. іншую назву той жа дэталі — *наберажня* (гл.); дэфармацыя і дэтымалагізацыя можа быць звязана з уплывам дзеяслова тыпу літ. *biřžyti*, сярод значэнняў якога сустракаецца і 'лупіць, біць, сцябаць', што адпавядала б унутранай

форме іншай назвы гэтай дэталі — *наплестка* (ад *пляскаць?*), або назоўнікаў тыпу *biřžlis* 'бярозавая галінка' ці *béržinē* 'бярозавы дубец', што можна разглядаць як іншую версію паходжання слова, бо першапачаткова названую дэталі у снях маглі рабіць са скручаных бярозавых дубцоў, параўн. *намаразень* (гл.).

Набірка 'кошычак для збору ягад, звычайна з кары' (докш., Янк. Мат., лунін., Шатал., кіраўск., Нар. сл.), *набірак* (глуск., бабр., Янк. 1), *набірок* (палеск., 3 нар. сл.), *набірачка* (докш., Янк. Мат.), *набірушка* (палеск., 3 нар. сл.); рус. *набірка*, *набірок*, *набірушка*. Ад *набіраць*, *браць*.

Набірычыць 'наварыцца' (мінск., Песні сямі вёсак). Параўн. *абірычыць* 'абстрыгчы, абабраць, абрэзаць', што, відаць, да *бірыч* 'зборшчык дані', адкуль і адпаведная «адмоўная» семантыка (прымус, сварка і да т. п.).

Набіты 'вопытны' (БРС, Нас., ТС), параўн. *набіты дурань* 'закончаны дурань' (Байк. і Некр., полац., Нар. лекс.). Да *біць: набіць вока* 'навучыцца нешта добра адрозніваць' і пад., параўн. таксама чэш. мар. *nabijena šelma* — пра чалавека «з вопытам», часта бітага і інш.

Набіўка (*naobilka*) 'прыстасаванне для ткання паясоў' (ваўкав., Арх. Федар.), укр. гуцульск. *набіўка* 'набіліцы'. Ад *набіваць* 'прыбіваць ніткі', *біць* (гл.).

Набіць 'накалоць (дроў)' (мядз., Нар. сл.). Ад *біць* 'калоць (дровы)', параўн. тэрытарыяльнае размеркаванне *біцца* і *калоцца* 'бароцца (пра карову)'.

Набічкаваць (*naobilkawać*) 'напоўніць, наладаваць' (ваўкав., Арх. Федар.). Гл. *бічкаваць*.

Набляжыць 'нарабіць глупства' (Нас.). Да *блажыць*, *благі* 'кепскі, дрэнны', параўн. з супрацьлеглым значэннем укр. *наблажыти* 'прынесці дабро' (ад *благо* 'дабро').

Набліжай 'бліжэй', 'прыстойней, лепш' (Нас.). Утворана пры дапамозе прэфікса *на-*, які мае градуальнае лексічнае значэнне ў адрозненне ад граматычных сродкаў выражэння градуальнасці (г. зн. ступеняў параўнання). Гл. *на1*.

Набіскаць 'напырсаць, нападаць' (ст.-дар., Нар. сл.). Гл. *бліскаць* 'пырсаць'.

Наблутаць 'напутаць, наблытаць' (Шат., Др.-Падб.). Гл. *блутаць*, *блытаць*.

Наблышыць 'награзіцца' (Касп.). Гл. *блышыць*.

Набо 'добра што': *Я люблю чорную Гапочку, хоць яна маленька*//*Набо яна чоренька* (мазыр., Шн. 3). Гл. *наба*.

Набожнік 'вышыты рушнік, які вешалі на абразы' (Касп., Сцяшк., Др.-Падб., Дэмб. 1; бых., Янк. Мат., Гарэц.; круп., Нар. сл., Бяльк.), укр. чарн. *набжнік* 'тс'. Да *багі* 'абразы',

хутчэй за ўсё ў выніку сцяжэння *набожны рушнік* або па прадуктыўнай мадэлі, параўн. *нарожнік, налобнік, нарукіўнік* і пад.

Набожны 'набожны, веруючы, рэлігійны' (Нас., Гарэц., ТСБМ), укр. *набожний* 'тс', рус. *набожный*, польск. *naбоżny*, чэш. славац. *nábožný*, в.-н.-луж. *naбоžny*, славен. *naбоžen*, балг. *набожен*, макед. *набожен*; параўн. таксама *набожнасць* (Байк. і Некр.). Да *бог* (гл.), літаральна 'хто ўскладае надзею на бога'; крыніцай слова ў славянскіх мовах лічыцца чэшская (са спалучэння *na bogъ*, Махэк₂, 75), адкуль яно трапіла ў польскую, лужыцкія, славенскую і інш., а праз польскую — да ўсх. славян, адкуль, верагодна, у балгарскую і македонскую (Брукнер, 34; Шустар-Шэўц, 13, 978; Кохман, Stosunki, 90—92; Вінаградаў, Этимология-1965, 161 і інш.). Гл. *набажны*.

Набой₁ 'зарад' (Касп., Шат., Байк. і Некр., Яруш., Гарэц., БРС, ТС), укр. *набий* 'тс', рус. *набой* 'тс', польск. *naбой* 'тс', чэш. *náboj*, славен. *naбой* 'зарад, патрон'. Ад *набіць, набіваць* (стрэльбу) 'заражаць', што адлюстроўвае старажытны спосаб зарадкі праз ствол. Магчыма, праз польскую з чэшскай, паралельна да славен. *naбой*, якое, паводле Бязлая (2, 210), запазычана з чэш. *náboj* (<*na-bití*), бо толькі ў чэшскай адначасова значыць 'кулак', што блізка да ням. *Nabe*, тады збліжэнне з *bití другаснае. Гл. Махэк₂, 387; Брукнер, 35.

Набой₂ 'мазоль, бітае месца' (Сцяшк.), 'болька на падэшве нагі, узнікае ад непрывычкі хадзіць босымі нагамі' (Сцяц.), *набой* (*naбой*) 'пухір на пяце' (Арх. Федар.), рус. *набой* 'набітае месца, жаўлак'; няясна, ці звязана з укр. *набий* 'вусень насякомага Argctia' (Грынч.), параўн. шматлікія выпадкі супадзення назваў розных болек і вусеней: *вусеніца* 'нарыў паміж капыта ў каровы' і 'вусень' (ТС), славац. *liška* 'лішай' і 'вусень, матылёк', што, як паказаў Важны (O jmenech, 106 і наст.), звязана з уяўленнямі пра насякомых як разношчыкаў хвароб. Ад *набіваць*, параўн.: *Набий ботам мазоль* (Сл. ПЗБ). Серб.-харв. *набой* 'нарыў на ступні, у якой засталася калючка', балг. *набой* 'балячка, скула, пухліна ад пацёртасці', магчыма, дае падставы для рэканструкцыі адпаведнай праслав. лексемы.

Набой₃ 'след на дарозе, выезджаны санямі' (Арх. Федар.), 'высокі пласт снегу на дарозе, які перашкаджае яздзе' (Кліх), 'тупкая частка зімняй дарогі' (Сцяц., ТС), 'наезджаная частка зімняй дарогі' (в.-дзв., Шатал.), 'астаткі саннага шляху' (столін., Яшк.), укр. *набий* 'утаптаная снежная дарога, сляды саней на ёй', рус. *набой* 'тс'. Ад *набіваць, біць, бітая* (дарога).

Набой₄ 'набойка, прылада набіваць абручы на бочку'

(Бяльк.), *набойка* 'тс' (гродз., Нар. сл.; ТС). Ад *набіваць, біць*.

Набольш 'найбольш, больш за ўсё' (Нас., ТС), *набалля, наболі* 'тс' (Рам. 1, 4), ст.-бел. *наболшчи* (XVI ст.). Паводле Карскага (1, 231), у апошнім слове можна бачыць пропуск *й*, але верагодней гэта форма з прэфіксам *на-*. Гл. *наі*.

Набор₁ 'неабходны матэрыял, каб пашыць боты' (в.-дзв., Шатал., Жд. 2). Ад устар. *набіраць* 'купляць матэрыял (у магазіне ў адрозненне ад вырабленага самім)'

Набор₂ 'каменне (у печцы, лазні)' (рагач., Мат. Гом.). Магчыма, ад *набраць* 'назбіраць (у кучу)'. Гл. *браць*.

Наборкі 'посцілкі з узорами' (брасл., Сл. ПЗБ). Гл. *набірэнка*.

***Наборсавацца, наборсываць** 'наесціся, нахлябацца' (кам., Сл. ПЗБ). Відаць, да *борсаць, бэрсаць* 'блытаць' або *барсаць* 'працягваць аборы ў лапці; кідаць' (гл.) з характэрным для экспрэсіўных утварэнняў пераходам ад канкрэтнай семантыкі да 'есці', параўн. *нарэзацца, налуціцца, набрацца* і пад.

Набоўкнуць 'набрацца вадой' (Юрч. Фр. 1), 'нахмурыцца, набрацца хмарам' (Бяльк.). Відаць, утворана ад гукапераймальнага *бойк*, што перадае гук падзення ў ваду, параўн. каранёвыя часткі ў *набухнуць, набракнуць* і інш., што ўласціва такога тыпу ўтварэнням. Гл. SP, 1, 349 і інш.

Набохаць 'наліць' (Жд. 2), рус. *набохаться* 'наесціся, напіцца'. Гл. *бохаць, бох*.

Набрэдзены «набраный злішком многа» (Нас.). Відаць, ад *набраць*, параўн. *напіцены* 'напіты', азвачэнне *ц*, магчыма, звязана з экспрэсіўнасцю слова або пад уплывам іншых слоў (*накрадзены, наездзены* і пад.).

Набражыцца 'празмерна напіцца, нахлябтацца' (ТС). Да *брага* (гл.), параўн. фразеалагічны выраз: *набрацца, як свіня брагі* 'тс' (гродз., Цых.).

Набрэзнік 'рушнік, які вешаюць на абразы' (Касп.). З *наабрэзнік (<*на абразы*), як *надзежнік, набожнік* (гл.), з наступным сцяжэннем галосных на стыку марфем, параўн. *набражнік* 'тс' (Сл. ПЗБ).

Набракаць, набракнуць 'набухаць; раздувацца, намакаць' (БРС, Байк. і Некр., Нас.), 'набухнуць' (Касп., Гарэц.), *набракці* 'тс' (Шат.), *набрыкаць* 'набірацца вільгаці', *набрыкнуць* (Бяльк.), *набрыківаць* 'намакаць, набірацца вільгаці' (Нас.), *набраклы* (Байк. і Некр., Шат., Нас., Гарэц.), *набракшае, набраклае насенне* 'намочанае, але не праросшае насенне' (Жд. 1), укр. *набрыкати, набрыклий*, рус. *набрыкать* 'апухаць', *набрыкнуть*, польск. *naбrзekać, naбrзeknąć* 'набухаць,

апухнуць', славен. *nabrěkati, nabrěkniti*, 'ацякаць, налівацца', серб.-харв. *nabrekivati, nabrěknuti* 'набухаць, уздувацца', макед. *nabreknuva, nabrekne* 'набухаць, пухнуць'. Аснова **brěk-* звычайна ў прыставачных утварэннях, што дае падставу для рэканструкцыі прасл. дзеяслова, гл. *brāknuць*, згодна з Бернекерам, анатапаеічнага паходжання (Бернекер, 1, 84); звязваюць з літ. *brėsti* 'ўзмацніць, напярэгчы' (Фрэнкель, 53). Гл. таксама Бязлай, 2, 210; ЕСУМ, 1, 273; БЕР, 1, 76—77; ЭССЯ, 3, 23.

Набра́нка₁ 'вымова, прачуханка' (Нас., Байк. і Некр.). Відаць, ад рус. *набраніть* 'наварыцца'.

Набра́нка₂ (*ныбры́нка*) 'суценка з куплёнага (набранага) тавару' (Бяльк.). Ад *набра́ць* 'купіць'.

Набра́ўкі 'мяшкі пад вачамі' (жлобін., Нар. сл.). Хутчэй за ўсё ад *набра́ць* 'зрабіць складкамі, маршчынамі', параўн. славен. *nabrati* 'сабраць складкамі', *nabrati* 'у зборкі, маршчыністы'; *ǫ* < л у выніку дээтымалагізацыі (-л- у аснове ў такіх умовах звычайна захоўваецца, параўн. *brālka* 'прылада для збірання чарніц', *naslāki* і г. д.). Менш верагодна ўтварэнне ад *набрака́ць* 'набухаць', што выклікае пэўныя фанетычныя цяжкасці (устаўное *ǫ*?).

Набрачо́к 'світанак' (Касп.). Ад *броск* 'світанне', першапачаткова хутчэй за ўсё прыслоўнае словазлучэнне тыпу *на броску* 'на світанку'. Гл. *браск*.

Наброд 'валацуга, заходжы падазронага выгляду' (Бяльк.), 'зброд': *Наброд карова, глядзі і ня ўледзіш* (Юрч. Фр. 3: 'шкадлівая'), *наброды* 'прыезджы чалавек, сям'я' (мсцісл., Янк. 1), *набродны* 'прыблудны' (рэчыц., Нар. сл.), рус. *набрѠд* 'навалач'. Ад *набрысці, брысці* (гл.).

Наброзгнуць 'набруснець' (ТС). Гл. *брозгнуць, брозкі*.

Наброіць 'нагарэзнічаць' (Нас., Гарэц.), укр. *наброїти* 'навытвараць, нарабіць глупстваў'. Гл. *броіць*.

Наброхацца (*набрѠхацца*) 'напіцца' (мсцісл., 3 нар. сл., Юрч. Фр. 1), рус. *набрѠхаться* 'наесціся, напіцца'. Гл. *брохаць*.

Набру́знуць, набру́зці 'набрацца вільгаці', 'апухнуць' (Нас.), 'намокнуць, насыціцца вільгацю', *набрузлы* 'прамоклы' (Байк. і Некр.). Гл. *бру́знуць, бру́злы*.

Набруняць 'набракнуць' (ТС), *набруня́шае* 'набракляе (намочанае, але не праросшае)' (Жд. 1), укр. *набрунітися* 'распускацца (пра дрэва)'. Гл. *бруняць, брунька*.

Набрусавіць 'натачыць', 'абчасавіць' (Нас., Байк. і Некр.). Гл. *брусавіць*.

Набры́днуць 'надакучыць, абрыднуць' (Бяльк., Сцяшк.), *набры́даць* 'моцна надаесці' (Шат.), укр. *набрида́ти* 'тс', рус. *набри́днуть* 'тс'. Гл. *бры́днуць, бры́да*.

Набры́дзь 'валацуга' (Бяльк.), 'чужыя людзі, непрыемныя для мясцовых жыхароў перасяленцы' (бялын., Нар. сл.), укр. *набри́д* 'навалач'. Ад *набрысці*. Гл. *брысці*.

Набры́нуць 'набрысці, трапіць' (ТС). Відаць, кантамінацыя: *набрысці* × *нарынуць* 'натрапіць' (гл.).

Набры́цца 'натрапіць': *набры́ся на грыбы* (паст., Сл. ПЗБ). У выніку кантамінацыі: *набрысці* × *нарыцца* 'натрапіць, напароцца' (гл.).

Набры́няць 'набухаць' (Касп.), 'набухнуць ад вільгаці' (Шат., Сцяшк., Чач.). Гл. *брыняць*.

Набрэ́кнуць 'набрыняць (вадою)' (Сцяц.). Запазычана з польск. *nabrzęknąć* 'тс' з субстытуцыяй *rz > r*, спрадвечная форма *набра́кнуць*.

Набу́нець 'набухнуць' (браг., 3 нар. сл.), *набубніцца* 'набрыняць (пра пупышкі)' (в.-дзв., Нар. сл.), *набубэніцца* 'наесціся' (полац., Нар. лекс.), укр. *набубніти* 'набухнуць (пра зерне), надуць (жывот)', балг. *набѠбна* 'набухнуць, распухнуць', макед. *набабне* 'тс', в.-луж. *набубніс* 'набухнуць, уздуцца'. Ад *бу́нець*, прасл. *bovъnati* 'пухнуць, набухаць'.

Набу́гліцца 'напрацавацца' (полац., Нар. лекс.). Няясна, магчыма, ад незафіксаванага **бу́гліцца*.

Набугорываць 'навальваць многа, накладваць', *набугораны* «наваленны падобно бугру» (Нас.), параўн. рус. *набугориться* 'ўздуцца гарбом'. Ад *бугор* (гл.).

Набудава́ць 'набраць, накласці поўную пасудзіну' (ушацк., Нар. лекс.), *набудава́цца* 'наесціся' (полац., Нар. лекс.). Хутчэй за ўсё ад *бутава́ць* 'напіхваць' з ад'ідацыяй да *будава́ць* ці ў выніку азвачэння *t* у інтэрвакальным становішчы.

Набу́ніцца 'ўздуцца, набухнуць' (ТС). Вяспрэчна, звязана з *бу́нька* 'бурбалка', *буняк* 'пухір на целе' (гл.).

Набу́хаць 'наліць празмерна' (Арх. Федар.), укр. *набу́хати* 'тс', рус. *набу́хать* 'тс'. Ад *бу́хаць* 'ліць'.

Набуць 'мабыць' (ТС). Гл. *мабыць*.

На-бы́кі = рус. *на нет* (Мядзв.). Няясна. Магчыма, *на бакі* 'ўбок' ад *бок* (фанетычна *на бѠкі*), як адхіленне ад нармальнага шляху; аднак параўн. польск. *na psy rąbć* сапсавацца, што дапускае існаванне падобнай мадэлі і ў беларускай мове, але сувязь з *бык* застаецца неабгрунтаванай.

Набэ́дрыкі 'збруя' (Байк. і Некр., Бяльк.), 'частка збруі' (карэл., Янк. Мат.). Гл. *набэ́дрыкі* 'тс'; цяжка вытлумачыць спалучэнне *бэ*, што, магчыма, звязана з дээтымалагізацыяй слова і ўспрыняццем яго як запазычанага, але польск. *nabiedrznić* 'тс'. Можна дапусціць таксама ўкраінскае пасрэдніцтва, параўн. палеск. *набэ́дрыки* 'тс' (Лысенка, СПГ).

Набякрэ́нь 'набок, набакір' (Сцяшк.). Магчыма, запазы-

чана з рус. *набекрень*, дзе лічыцца зрашчэннем прыназоўніка на са склонавай формай назоўніка *бекрень* 'бок', гл. КЭСРЯ, 280.

***Навад**, *навод* 'вышыўка' (ТС). Ад *водзіць* 'вышываць' (ТС), што, відаць, адлюстроўвае спецыфічны спосаб вышыўкі, параўн. *водзіць водзікі* 'тс' («Водзікі водзілі на сороццы»); параўн., аднак, балг. дыял. *навод* 'працягванне нітак асновы праз берда і нічальніцы для ткання', *наво́тки* 'тканне ў некалькі нічальніц («у фігуры»)', *наво́тки* 'тонкае палатно з узорами па ім', чэш. *návod* 'спосаб пратыкання, працягвання нітак асновы праз берда', што ўтвораны ад праслав. *navesti, *navedo*, якое ў шэрагу слав. моў ужываецца і ў якасці ткацкага тэрміна (Герай-Шыманьска, БЕ, 31, 1, 48—49).

Навадзень (*нава дзень*) 'бохан хлеба' (Грыг.), *навадзьян* 'тс' (Пал.). Укр. чарніг. *наводзень* 'бохан, вялікі жытні хлеб'. Карскі (2—3, 99) лічыць чарніг. *новодзень* 'усякі цэлы (непачаты) хлеб' складаным словам тыпу *вялікодзень* і пад., аднак семантыка яго застаецца нявытлумачанай. Можна бачыць у ім табуізаваную назву або эўфемізм, параўн. *naujinis*, *naijas* 'новы' як назва баравіка ў літоўскіх дыялектах, гл. Атрэмбскі, Gramatyka, II, 193, што пацвярджаецца таксама забаронай рэзаць хлеб да заходу сонца, параўн.: *Нельга было починачь бохона увечэры наноч* (ТС). Страхаў сведчыць пра рытуальнае дзяленне хлеба на Палессі: «...бралі буханку і ішлі на двор, станавіліся там, дзе зайшло сонца, і пачыналі рэзаць. Лусту адрэжа гаспадар і вяртаецца ў хату» (Полесье и этногенез славян. М., 1983, 99). Магія цэлага, непачатага адлюстравалася і ў паняцці *новы*, параўн. ст.-рус. *новый* 'іншы; яшчэ адзін', што павінна было забяспечыць працяг дастатку і ў будучым; параўн. таксама выкарыстанне таго ж паняцця ў гадавым сялянскім цыкле: чэш. мар. *prednov(ok)*, славац. *dônovok*, *dônovie* 'час перад жнівом, як правіла, непасрэдна перад жаданым «новым» хлебом, калі трэба вытрымаць «да новага» хлеба'. З фармальнага боку другая частка слова можа быць узведзена да *děti 'рабіць', параўн. польск. дыял. *dziono*, *dzienie*, *dzień* 'выраб' і рус. пск. *борть новодетъ*, *борть стародетъ* 'дрэвы з новымі і старымі борцамі', *новодѣль* 'новая борць' і пад.; у такім выпадку першапачатковае значэнне слова можна ўзнавіць як 'новапачаты'.

Наважэць, 'прывязаць, прыжывіць' (Сцяшк.). Калі гэта не фанетычным шляхам змененае *навяжэць* 'прывязаць', то можа быць супастаўлена з укр. *наважыти*, адно са значэнняў якога 'навучыць, прывучыць', тады ўсё да *vaditi, гл. *вадзіць*. Другая магчымасць — да *важыць* (гл.), параўн. *наважэваць* 'прыціскаць' (лунін., Шатал.).

Наважэць, *navazač(i)* 'наведваць' (Федар.). Відаць, ітэратыў ад *voziti, параўн. дакладную паралель серб.-харв. *navázati*, суадноснае з *navóziti* 'навазіць' (RHSJ); меркаванні Лаўчутэ (Літуанізмы, 43) аб запазычанні бел. *-важэць* з літ. *važiuoti* 'ехаць' у святле названай паралелі здаюцца пераканалнымі. Параўн. *навяжоны*, *навяжэць* (гл.).

Наваждолюць 'намазаць што-н., больш чым трэба' (віл., Нар. сл.). Гл. *важджолюць*, *ваздолюць*.

Наваздолюваць 'намазваць, замазваць' (Юрч.). Гл. *ваздолюць*.

Навазёкаца 'наваждацца, набрацца клопату з чым-н.' (Нас.). Да *вазіцца* 'ваджацца' з экспрэсіўнай суфіксацыяй, параўн. *мазюкаць* (ад *мазаць*) і пад.

Навазюрыць 'разліць, размазаць' (Жд. 2). Гл. *вазюрыць*.

Нава́ла 'стыхія, напасць' (БРС, Байк. і Некр.), 'напасць, нападзенне' (Касп.), 'б'яда, гора' (Сцяшк.), 'прымус, непрыемная прэтэнзія, патрабаванне; нападзенне; бура' (Др.-Падб., Гарэц.), 'націск' (Яруш.), польск. *nawala* 'націск, вялізны наплыў; стыхія', 'навальніца', 'прымус'. Да *valъ, *valiti*, параўн. *валіць валам* 'ісці вялікай масай, натоўпам'.

Навалаводзіць 'навадзіць, навазіцца' (Шат.). Гл. *валаводзіць*.

Навалак 'паверх' (Гарэц.). Паводле Гарэцкага, «слова рэдкае і старое»; вядома на ўсходзе беларускай моўнай тэрыторыі, параўн. смал. *навалыкъ* 'тс' (Мат. Смал.). Да *валачыць*, *валакú*, што адпавядала спосабу пабудовы, параўн. *сволак* 'кладзь, якая служыла апорай страхі на сохах', рус. дыял. *наволокъ* 'заліўны луг з навалочанай вадою глебай', палеск. *наста́ва* 'паверх' і інш.

Навалач 'зброд' (БРС), 'дрэнны, шкодны чужы чалавек' (Сцяшк.), 'чужыя людзі, перасяленцы' (стаўбі., 3 нар. сл.). Укр. *наволоч* 'зброд'. Хутчэй за ўсё шляхам адваротнай дэрывацыі ад *навалачыцца* 'напрыходзіць, назбірацца', што ў сваю чаргу ад *валачыцца* 'цягацца'.

Навалка 'чахол на падушку' (БРС, Сцяшк., Бяльк.), рус. *наволока* 'тс'. Беларуская форма з *навалака* 'тс', відаць, успрынятая як звычайная форма пры памянш. *навалачка*; гл. наст. слова.

Навалочка 'мяшок' карэл. (Шатал.), *навалачка* 'навалка' (БРС, Сцяшк.), *навылычка* 'памянш. ад *навылка*' (Бяльк.), рус. *наволочка* 'навалка', польск. дыял. *nawlecza*, *nawłoczka* 'тс'. Ад *навалачыць* 'надзець, накрыць', параўн. *навалока* 'бурка, доўгае адзенне з саматканага сукна' (Сцяшк. Сл.).

Нава́льнік 'гульня ў хованкі' (ваўкав., Сцяшк. Сл.). Няясна. Калі гэта не памылка ў запісах (*хавальнік?), то хутчэй за

ўсё звязана з дзеясловам *наваліцца* 'напасці, накінуцца', аднак сувязь цяжка вытлумачыць характарам гульні.

Навальніца 'рус. гроза' (БРС, Касп., Бяльк., Кліх, Сцяшк., Яруш., Байк. і Некр.), 'бура, ураган; наплыў, вялікая маса, тлум' (Гарэц., Др.-Падб.), польск. *krak. nawalnica* 'вялікі, раптоўны, моцны дождж', паўн.-зах. *nawalnica, pawalnica* 'бура з градам, моцным ветрам і праліўным дажджом', усх. 'дажджавая хмара', славін.-кашуб. *nawolnica* 'бура'. Беларуска-польская інавацыя, утвораная хутчэй за ўсё незалежна на абедзвюх тэрыторыях са спалучэння тыпу *навальны дождж* (*nawalny deszcz*) 'тс', што ў сваю чаргу да *навала* (*nawala*) 'стыхія'; 'бура', *валіць* 'ісці' (пра ападкі) і пад., гл. Цыхун, Бел.-польск. ізал., 145—146.

Навар 'двор для скаціны' (Бяльк.). Да *вор* 'загарадка, агароджа', утворана хутчэй за ўсё з першапачатковага прыназоўнага словазлучэння *на вор*, гл. у Бялькевіча *навыр* 'пад карову, даць карову (і на двор)'. Паралельна да *надворак* 'двор', параўн. *ворак* 'двор для скаціны'.

Наварат 'бервяно ў зрубе, над прасценкамі, над вокнамі і над дзвярамі' (брагін., Шатал.), 'тс' і 'верхні вушак у дзвярах' (жытк., Нар. сл.), *наваратня* 'бервяно, якое кладзецца над вокнамі і дзвярыма' (цэнтр.-палеск.), *наворотні* 'бярвенні з выдзяўбанымі паглыбленнямі, у якія ставяць кроквы' (пінск., Нар. лекс.), *наварачень* 'бервяно, якое кладзецца на куравіцы і на якім умацоўваецца вясло (на плыце)' (падзвін., Нар. сл.). Мяркуючы па семантыцы, найбольш верагодна ад *вароты* 'праём, прастора паміж дзвюма вертыкальнымі апорамі', тады *наварат* і пад. 'тое, што перакрывае такі праём'; менш верагодна ад *наварнуць* 'накаціць', *варочаць* 'куляць, варочаць', хаця не выключана, што для плытагонскага тэрміна гэта зусім магчыма.

Наварка 'прыбытак' (мсцісл., Юрч. СНС), сюды ж, відаць, і 'адзін з прыёмаў кідання скручаным ланцужком пры гульні ў *шашкі* (=бабкі)' (гродз., Нар. сл.). Да *варыць*, параўн. жарг. навагр. *навар* 'прыбытак', першапачаткова 'тое, што застаецца таму, хто варыць'.

Наваркі 'ільснівыя плямы, пералівы': «*Конь гладкі, аж наваркі ходзяць по ём*» (ТС, 3, 112). Разам з *навар* 'тлушч, які ўсплывае наверх пры варцы стравы', да *варыць*.

Наварня 'бервяно, якое кладзецца над вокнамі і дзвярыма' (столін., Нар. сл.). Хутчэй за ўсё з *наваратня* 'тс' (гл.), аднак не выключана, што гэта самастойнае ўтварэнне ад кораня *вор-*, прасл. *ver-/vor-* са значэннем 'замыкаць, закрываць'; зыходным, магчыма, быў прыметнік тыпу *наворны,

параўн. *наворысты* 'пахілы', г. зн. 'накрываючы, закрываючы, замыкаючы', што адпавядае прызначэнню рэаліі.

Навароніць 'многа наліць' (Грыг.), *нывароніць* 'накласці шмат [наварочаць]' (Бяльк.). Параўнанне са ст.-рус. *наворонъ* 'налёт, нападзенне, аграбленне', польск. *nawropić* 'бурчаць, гневацца', макед. *наваранито* 'паспешна, абы-як' дае падставы для рэканструкцыі прасл. *na-vorpiiti са значэннем 'зрабіць нешта раптоўна, хутка, абы-як'. Гл. *варанай, воран* (і асабліва лац. паралель *repens, -ntis* 'раптоўны, нечаканы', Фасмер, 1, 354), параўн. макед. *варанит* 'праворны, шустры' і інш.

Наварот 'вяртанне, зварот' (Др.-Падб.), *наворот* 'заход': «*Ужэ другім наворотом грыбы несучь*» (ТС, 3, 115); *наваратам* 'у першы, другі, трэці прыём' (Некр.). Калі першае слова з пэўнымі падставамі можна разглядаць як фанетычна адаптаваны паланізм, параўн. польск. *nawrót* (гл. Вячорка, БЛ, 30, 1986, 51), то астатнія несумненна ўяўляюць мясцовыя ўтварэнні ад *варочаць, варочацца*, вядомыя і іншым славянскім мовам. Параўн. *наварачацца* 'заходзіць час ад часу' (Мат. Гом.), серб.-харв. *наврат: у више наврата* 'шматразова' і пад.

Нават, часціца і злучнік, *навет* (пух., 3 нар. сл., ТС), *навт* (Мал.), *навыт* (Бяльк.), *навіт* (маладз., Янк. Мат.), *навець* (ТС), *навецца* (пінск., Нар. лекс.). Разам з укр. *навет, навіт, навітэ* запазычана з польск. *nawet* (Карскі, I, 337), першапачаткова *na wet*, дзе *wet* значыла 'заканчэнне справы', а з XVI ст. 'апошняе блюда на стале' (Брукнер, 607; ESSJ SG, 2, 441); формы з *-ц-*, магчыма, у выніку ўплыву канчаткаў інфінітыву.

Наватáжыць (*наватáжытсь*) 'нагрузіць, загрузіць' (Шпіл.). Відаць, нельга разглядаць асобна ад укр. *навантажыти* 'наўючыць, нагрузіць', якое звязваюць з *вантаж* 'цяжар, груз', што ў сваю чаргу з франц. *avantager* 'садзейнічаць; павялічваць долю' або з *ватáга* 'атрад, натоўп; чарада'. Беларускае слова, магчыма, сведчыць на карысць другой версіі. Гл. ЕСУМ, 1, 329. Параўн. *вантажыцца*.

Наведаць 'зайсці, адведаць' (ТСБМ, Сцяшк.), *наведываць* 'адведваць', *наведчык* 'наведвальнік' (Бяльк.). Рус. дыял. *наведать*, укр. *навідати*, польск. *nawiedzić, nawiedzać*, ц.-слав. *навѣждати* да *vědati 'знаць, ведаць', гістарычна звязаная з *viděti 'бачыць', што часам знаходзіць адлюстраванне і ў збліжэнні сучасных форм, параўн. *навіды* 'наведванне парадзіхі' (віц., Падлужны, вусн. паведамл.), рус. дыял. *наведы* 'зачын, зачацце' і інш.

Навэй 'хвароба ў выніку чараў' (Машынскі, Kultura, II, 1, 180), 'падвей шыракалісты' (міёр., Жыв. сл.). Ад *навэяць*

'нанесці ветрам', параўн. палес. *щоб щось не навяло* — засцепагальная формула ў адносінах да наванароджанага і парадзіхі (Полесский этнолингвистический сб. М., 1983, 38); назва расліны ў выніку пераносу назвы хваробы на сродак лячэння, параўн.: *Навеім вушы заклэдаюць, яг егльва баліць* (Жыв. сл., 203). Параўн. *падвей* 'тс'.

Навертам 'мімаходам, між іншым' (Гарэц.). Параўн. укр. *навертом* 'мімаходам (зайсці), у першы раз', што ад *вертатися* 'заходзіць, заязджаць'. Да *вяртаць, вяртацца*.

Навёц 'мярцвяк, нябожчык': *не чалавек нават — як бы жывы навёц* (Васючэнка, зб. Тутэйшыя. Мн., 1989, 161). Адсутнасць дакладнай дыялектнай лакалізацыі слова, што ўзыходзіць да прасл. *navь, ц.-слав. *navь* 'мярцвяк' і пад., не выключае яго запазычанне з іншых, не народных крыніц ці штучнае ўтварэнне. Параўн., аднак, *наўскі* (гл.).

Навод₁ 'навучэнне, падвучванне' (Бяльк.), ст.-бел. *наводъ* 'настаўленне' (Скарына), укр. *навід* 'указанне, падвучванне'. Аддзяяслоўнае ўтварэнне ад *навёсці* (гл. *весці*), якое яшчэ ў прасл. мела значэнне 'накіраваць, навесці (на што-н.)', параўн. бел. *навесці на дарогу, навесці на думку*, ст.-слав. *навести на пѣть*, польск. *nawieść na dobrą drogę* і інш. (Герай-Шыманьска, БЕ, 31, 1, 49); у сувязі з гэтым беспадстаўна Булыка (Лекс. запазыч., 205, 208) лічыць яго «лексічным чэхізмам» у Скарыны або запазычаннем з польск. мовы.

Навод₂ 'самастрэл на мядзведзя' (Маш.). Ад *навёсці* (гл. *весці*). 'нацэліць', параўн. *навёсці стрэльбу на каго-н.* 'прыцэліцца' або 'настроіць наладзіць', параўн. *навёсці пілу, касу* і інш.

Наводліў 'наводмаш' (ТСБМ), *наволіў* 'тс' (калінк., 3 нар. сл.), *наўотліў*: «паганымі рукамі рву [завітку] *наўотліў* — направа ці налева, толькі не ўверх» (хойн., Полес. этнолингвист. сб. М., 1983, 100), *наволіў* 'наводліў, наводмаш' (карэл., Нар. лекс.), *наволіў* (лях., Янк. Мат.), *наволіў, наотліў* 'наводмаш; наадварот, не так, як трэба; ад сябе' (гродз., Сцяшк. Сл.), *наволіў, наволіў* 'наводмаш; на адлегласці' (Сл. ПЗБ). Сюды ж, відаць, *наволіў, наотліў* 'наводмаш' (ТС), *наволіў* (стаўбц., Жыв. сл.), *наволіў* (слонім., Нар. лекс.), *na wodlach* 'тс' (Федар. II, 159). Параўн. укр. *навідлі, навідлів, навідліг, наодлів* 'наводмаш', польск. *naodlew, na odlew* 'з левага боку, левай рукой'. Існуе некалькі версій паходжання названага слова: ад *лёвы*, параўн. польск. *odlew* 'з левай рукі, левай рукой; перан. махнуўшы рукой ад сябе, адным замахам' (Варш. сл.), такой версіі адносна бел. *наволіў, наволіў* прытрымліваецца Шуба (Прыслоўе, 114), які лічыць іх прыватна-суфіксальнымі; або ад *ліць*, як лічыць Брукнер

(289), для польск. слова, г. зн. *на-(в)од-ліў*, як *на-(в)од-маш* (ад *махаць*), *на-(в)од-шыб* (ад *шыбаць*) і г. д. Не выключана, што тут мы маем справу з узаемаўплывам розных паходжанні слоў, пра што можа сведчыць спецыфічнае для польск. *odlew* значэнне 'ад сябе, праз руку', зафіксаванае ў слоўніку Ольгебранта (у т. зв. Віленскім слоўніку): *łać do szklanki na odlew*, што, відаць, адлюстроўвае праз т. зв. пальшчызну крэсову ўплыў беларускай мовы. У такім выпадку частка аднесеныя сюды слоў можа мець іншае паходжанне: *наводлег, наволіў* ад *легчы, ляжаць* (<*на-од-лег*), *наволіў, наотліў* ад *віляць* і г. д. Улічваючы магічны сэнс розных кірункаў дзеяння (параўн., напрыклад, адліванне, адкідванне хваробы ў знахарскай практыцы), перш за ўсё з мэтай засцярогі («*Серпа, косу откідалі от себе, ек гримело*», ТС, 3, 280), а таксама недапушчальнасць з пункту погляду народнай этыкі наліваць камунебудзь ад сябе (што павінна сведчыць пра злыя намеры), можна прыняць для *наводліў* другую версію. Параўн. таксама Журэк, JP, 57, 1977, 36—38 (польск. па *odlew* — пра замахаў шабляй з левага боку).

Наводляг 'наводмаш'. Гл. *наводліў*.

Наводны 'пра свойскую жывёліну ці птушку, якая нарадзілася, выведзена дзе-н. у другім месцы; такая жывёліна адбіваецца ад свайго двара, ад чарады' (Янк. 2), 'чужы, прыблудны' (стаўбц., Жыв. сл.; маладз., Янк. Мат.), 'прыведзены (з іншага месца)' (ТС). Відаць, ад *наводзіць* 'асочваць, выяўляць месца знаходжання' (ТС), параўн. *наводзіць куру* 'высочваць, дзе нясецца курыца', што ў сваю чаргу звязана з *наводзіць* 'чараваць, уплываць пры дапамозе чараў': «*Коліся моя невестка наводзіла*» (як згубіцца што) (ТС); пра апошнія больш падрабязна гл. Машынскі, *Kultura*, II, 1, 343 і інш. Усё да *вёсці, вяду* (гл.).

Навоз, 'загуменне, дарожка, якая ідзе ўздоўж вёскі па загуменнях, поле за загуменнем' (Хрэст. дыял., 334; Сл. ПЗБ), 'дарожка ў вёсцы па-за будынкамі' (Чуд.), 'вялікі ўчастак поля, на якім размешчана некалькі хутароў' (нясьвіж., Яшк.), 'месца за агародамі ўздоўж вёскі' (слуц., Нар. сл.), *навозы* 'ўчастак поля ля вёскі' (карэл., Янк. Мат.), *навозам* 'загуменнем, задамі, сцяжынкай за вёскай' (Жд. 1); відаць, сюды ж *навоз* 'прыстань' (рэч., Яшк.), *навозь* 'прывоз на рынкі', якое параўноўваецца з чэш. *návoz* 'звоз, звозжанне' (Грыг.); параўн. таксама польск. *nawóz* 'тое, што навозяць для засыпкі калдобін, няроўнасцей'. Улічваючы апісальны выраз *навозная дарога* 'загуменная дарога' (маладз., дзятл., Сл. ПЗБ), можна дапусціць утварэнне шляхам семантычнай кандэнсацыі: *навозная дарога (шлях)* > *навоз*, усё да *вёсці, вяду*.

Навоз 'гною' (асіп., Буз.; ганц., Сл. ПЗБ; гродз., Сцяшк. МГ), *навозны* 'угноены' (Сл. ПЗБ), 'звязаны з вывазкай гною', параўн.: «между С. Иоанном и С. Петром играют на Белоруси *навозныя толоки*» (Фалют., 84). Разам з рус. *навоз* 'гною' да *вазіць, вязу*, гл. Фасмер, 3, 34 («то, что навезено»).

Навой 'дэталі у кроснах' (Бяльк., Гарэц., Тарн., Сцяшк. МГ, Сл. ПЗБ, ТС), *навоі* 'частка кроснаў' (Воўк-Лев., Татарк.), *навойка* 'тс' (полац., Нар. сл.; Янк. 1, Мат. Гом., ТС). Укр. *навій*, рус. *наво́й*, польск. *nawoj*, чэш. *návoj*, славац. *návoj*, н.-луж. *nawoj* 'тс', серб.-харв. дыял. *návoj* 'дзве расошкі, на якія кладзецца задняе вараціла пры навіванні асновы'. Да *навіваць, віць*, параўн. *навіць* 'наматаць' (Бяльк.), першапачаткова адносілася, відаць, да задняга вала ў кроснах, пра што сведчыць значэнне серб.-харв. дыялектнай назвы (Машынскі, *Kultura*, 1, 349), і звязвалася з навіваннем нітак асновы на яго; не выключана, што гэтым словам называлася само навітае прадзіва, пра што можа сведчыць балг. дыял. *навоі* 'тонкая звітая вярочка, якой абвязваюць абмоткі на нагах', перанос назвы на вараціла і іншыя дэталі, якія звычайна маюць праславянскія назвы, праз стадыю 'вал з навітым на яго прадзівам', параўн. докш. *Навой* — *пяць губак і болей* (Сл. ПЗБ). Адносна чаргавання гл. Шустар-Шэўц, 994.

Навокал, таксама *навакол, навокала, навакола* (ТСБМ), *на́бо́ло* 'навокал, кругом' (ТС), укр. *ноколо*, польск. *naokoło*, серб.-харв. *naðkolo*, балг. *на́бо́ло*, мак. *наоколу* — з *na-około, што ў сваю чаргу з прыназоўнікавага спалучэння з він. скл. *o-koło*, гл. *вакол*, параўн. *наўкрэ́е* 'тс'. Няправільна сцвярджаецца, што бел. *наво́кала* выконвае толькі прыслоўную функцыю (ESSJ SG, 2, 91), параўн. *Навокала агню стаяць і сядзяць людзі...* (Колас). Гл. таксама Шуба, Прыслоўе, 160.

Навоны, навоны 'пабочны' (гом., Сержп. Отч., 9). На аснове прыназоўнікавага спалучэння *na vьnъ 'знадворку, вонкі' (гл. *воні*), параўн. балг. *навѣн* 'тс'.

Наворашнік 'школі ад газавай лямпы' (беласт., «Ніва», 24 чэрв. 1979 г.). Хутчэй за ўсё ад *навіра́ць* 'насаджваць, насаўваць', параўн. *аўра́ць* (гл.), што ў сваю чаргу ўзыходзіць да праславянскага ітэратыўнага дзеяслова *verati/*virati (гл. Варбат, ОЛА, 1981, 281), параўн. рус. пск., наўг. *вирать*, *верать* 'сваць, усаўваць', балг. *вра* 'тс' і інш.

Наворысты 'пахілены (пра дрэва)' (лельч., Нар. лекс.), 'пахілы, нахілены (пра дрэва)' (ТС). Відаць, належыць да вялікай групы слоў з каранем *-ver-/-vor-*, якія абазначаюць розныя жэрды, рычагі, загароды і пад., параўн. палес. *вор* 'плот у дзве ці тры жэрды', укр. *ворина* 'калок у частаколе',

завора 'калок, якім закрываюць вароты', славен. *navor* 'рычаг' і інш., усе да *verati 'ўсаўваць'. Гл. *вор*.

Наворышча 'нечаканае (выпадковае) спатканне' (Бяльк.). Ад *наўра́цца* 'выпадкова набрысці, нечакана сустрэцца'. Гл. *наўрышча*.

Навотны 'незнаёмы' (бераст., Сцяш. Сл.), 'пра жывёлу, якая першы раз пасвіцца ў статку' (мазыр., Жыв. сл.), *наво́тны* 'наезджы, прыбытны аднекуль' (ТС), ст.-бел. *наво́тны* 'новы' (1499 г.), укр. *новітний* 'які нядаўна з'явіўся, новы', польск. *nowotny*, чэш. *novotný*, славац. *novotny*, в.-луж. *novotny* 'тс'. Выказваецца меркаванне аб запазычанні ст.-бел. слова са ст.-польск. *nowotny* (Булыка, Лекс. запазыч., 194), што мае, відаць, пэўныя падставы, паколькі ў бел. мове не зафіксаваны зыходны назоўнік, які шырока прадстаўлены ў зах.-слав. мовах, параўн. польск. *nowota* 'навіна', чэш. *novota* 'тс', в.-луж. *novota* і інш. Гл. *новы*.

Наву́ж 'наўскапыта, галопам' (месісл., 3 нар. сл.), *навуш:* «*бегла навуш*» (Куляшоў), у запісах Шымкевіча *навож* «очень быстро, во весь дух» (Грыг.). Няясна, магчыма, звязана з *вужлы, вушлы* 'шпаркі, жавы, борзды'; калі зыходзіць з *навож*, то да *вазіць, везці*, параўн. рус. *науезд уехать, наудёр ударь, наулёт лететь* і г. д.

Наву́за, наўза 'вашчына' (паст., 3 нар. сл.), 'соты без мёду, вашчына' (слаўг., Нар. сл.), 'аснова для пчаліных сотаў, вырабленая штучна' (мядз., Нар. словатв.), 'неператоплены воск', 'рамка для вашчыны ў калодачным вулей' (Сл. ПЗБ), *наву́жваць* 'рыхтаваць рамкі для мёду' (Мат. Гом.), *наву́знік*, *наву́жнік* 'невялікі вулей у лесе на дрэве, пастаўлены для лаўлення раёў, што вылецелі са свайго пчалніка' (Гарэц.); параўн. рус. *науза* 'сухія ці пустыя канцы сотаў, падрыхтаваная вашчына без мёду', *науз, наузнік* 'невялікі вулей у лесе на дрэве (для лаўлення дзікіх пчол)'. Да *ву́за* (гл.), *вязаць*; адносна словаўтварэння параўн. таксама рус. *науз* 'частка конскай збруі, літаральна 'прывязь'; тады семантыка слова тлумачыцца як 'тое, што навіязана, начэплена', што адпавядае старажытнаму спосабу натывання вашчыны на спецыяльныя калочкі ў калодачным вулей.

Наву́ка (ТСБМ, Яруш., Гарэц.), ст.-бел. *наука* 'навука, сістэма ведаў; вучоба; навучанне; урок, нешта павучальнае; казань, пропаведзь; парада' (Сташайтэне, Абстр. лекс., 65). Укр., рус. *наука*, польск., чэш., славац. *наука*, в.-луж. *науика*, балг., макед. *наука*, серб.-харв. *наука*, славен. *paik* 'навучанне, вучэнне, урок, прыклад, папярэджанне'. З **na-* і *-uk*, гл. *вучыць* (Фасмер, 3, 49; Махэк, 666; спец. адносна ўсходнеславянскага слова гл. Кохман, SOг, 29, 115—120).

Навулёчка 'навалачка' (навагр., 3 нар. сл.). 3 польск. *nawleczka* 'тс', параўн. *наўлечка*; устаўное у з'явілася, відаць, для перадачы характару гучання польскага ш, якое не ідэнтыфікуецца з бел. ў, што сведчыць хутчэй за ўсё аб вусным шляху запазычання слова.

Навурзацца 'наесціся многа' (Грыг.), *навурзацца* 'тс' (полац., Нар. лекс.). Ад *вурзаць, вурзаць* 'хлябцаць, сёрбаць' (гл.).

Навурзні 'непаваротлівы пазаты чалавек' (полац., Нар. лекс.). Відаць, ад *навурзацца* 'наесціся многа, насёрбацца' з экспрэсіўнай суфіксацыяй, параўн. *мазгаўня* і пад.

Навурьца, *навурьца* экспр. 'наесціся' (ушац., полац., Нар. лекс.; мядз., Жд. 2). Ад *вурьць* 'апетытна есці, гучна сёрбаючы' (гл.).

Навучыцелька 'настаўніца' (шчуч., Сцяшк. Сл.). Запазычанне з польск. *nauczycielka* 'тс', пра што сведчыць перш за ўсё націск на другім складзе ад канца слова.

Навучыць 'навучыць, вывучыць', *навучка* 'навука, вывучка' (Бяльк.). Да *вучыць* (гл.).

Навучэнец 'вучань старшых класаў, слухач сярэдніх навучальных устаноў' (ТСБМ). Наватвор 30-х гадоў для перадачы рус. *учащийся*; упершыню ўведзена ў норму РБС-53 (гл. Лужані у зб. Слова наша роднае. Мн., 1986, 97), аўтарства прыпісваецца П. Глебку (Маладосць, 1981, 9, 172; Каўрус, Мова народа, мова пісьменніка. Мн., 1989, 219). Ад *навучацца* 'праходзіць курс навучання', што ў сваю чаргу калькуе рус. *обучаться* 'тс', якое належыць да сферы канцэлярска-адміністрацыйнай лексікі.

Навўшнік 'вуха ў шапцы-вушанцы; спецыяльнае прыстасаванне для аховы вушэй ад холаду; прылада, якая надзяваецца на вушы для праслухоўвання гукаперадач і гуказапісаў' (ТСБМ). Усходнеславянскае ўтварэнне ад *вуха* (*ухо*), параўн. рус. *наушник*, укр. *наушник* 'тс'; падобныя незалежныя ўтварэнні вядомы ў многіх славянскіх мовах, параўн., напрыклад, в.-луж. *nawušnik* 'завушніца' і г. д.

Навўшніца 'шапка-вушанка' (акцябр., Мат. Гом.). Відаць, мясцовы наватвор 'шапка, што адзяваецца на вушы, закрывае іх', параўн., аднак, рус. пск. *наўшніца* 'тс', што можа сведчыць аб адноснай старажытнасці слова на ўсходнеславянскай тэрыторыі.

Навушчаць 'падбухторваць' (калінк., Арх. ГУ). Укр. *наушати* 'навучаць, настаўляць; падгаворваць, падбухторваць', рус. *наушати* 'падбухторваць'; усе са спалучэння *на+уста* (Фасмер, 3, 49), гл. *вуста*, што добра відаць у формах закончанага трывання: ст.-рус. *наустити*, рус. *наустить* 'угаварыць, падбух-

торыць', укр. *наустити* 'падвучыць, падбухторыць', семантычнае развіццё, відаць, ад 'пастаянна мець на вуснах' — 'угаворваць', як у рус. *внушать* 'намаўляць', літаральна 'ўкладваць у вушы'. Не выключана сувязь з *вуськаць* 'падбухторваць; цкаваць' (Яўс.), якое выводзяць з *вусь, усь* 'вокліч, якім нацкоўваюць сабак' (што ў сваю чаргу з *кусь* 'тс', гл. ЭСБМ, 2, 234) ці рус. *науськаць* 'намовіць; паслаць', якое Фасмер (там жа) лічыць расшырэннем з *наустить*; блізкасць беларускага і рускага слоў прымушае не пагадзіцца з апошнім меркаваннем, хутчэй за ўсё гэта другаснае збліжэнне, таксама як і збліжэнне з *навучаць*, што паўплывалі на семантыку слова. Роднаснае літ. *aušioti* 'балбатаць, шаптаць' ~ прасл. *usijati, гл. Трубачоў, Проспект, 36; Мартынаў, Лекс. Палесся, 14.

Навыгляд 'наадварот' (Бяльк.): *а ты ўсё навывгляд дзельніш*. Нясна. Магчыма, недакладнае тлумачэнне значэння, бо кантэкст дапускае і іншае разуменне слова: 'для выгляду, для блізіру'; тады хутчэй за ўсё з *на+выгляд*.

Навідла 'падобна, накшталт' (Гарэц.), параўн. рус. смал. *наудла* 'тс': *Рыба наудла змеи* (СРНГ). Нясна, другая частка слова вельмі падобна да заканчэння слова *паводле* 'па' (гл.), якое ўтворана пры дапамозе прыназоўніка *на-* і *-водле*, што ўзыходзіць да агульнаслав. *vodle/vodli* (<-*dyt/-dylg-*), гл. *дойгі* (ESSJ SG, 2, 203, 265); тады *на+(e)одле* з фанетычнымі пераўтварэннямі, характэрнымі для гаворак усходу Беларусі. Параўн. *навэдлу*.

Навыр 'пад карову, даць карову; на двор': *Ці хадзіла ты, таічка, навыр?* (Бяльк.). Гл. *навар*.

Навырунку 'навідавоку' (?): *Тут, у нас, любы чалавек навйрунку, відзен увесь* (Масарэнка). Нясна; магчыма, звязана з *навыр* (Бяльк.), якое можа мець значэнне 'на двор'; тады першаснае значэнне 'як на двары' (відаць). Гл. *навар*.

Навітар 'практыкаванне' (Дуж.-Душ.), *навітарынны* 'навучаны, звычайны да справы, набіўшы руку, не навічок', дзеепрым. залежнага стану ад дзяслова *навітарыць* (Нік. Оч.). Этымалогія няпэўная; паводле Ластоўскага, бел. *навітар* 'навык да выканання чыннасцяў' паходзіць ад *тор* 'шлях, дарога', *торыць* 'праціраць дарогу' (Ласт. 106) і, відаць, звязана з рус. *поднатореть* 'навучыцца, набіць руку ў якой-небудзь справе', аднак няясным застаецца пачатак слова. Спробы звязаць з *новы*, параўн., напрыклад, чэш. *novotár* 'аматар новага, наватар', славен. *novotorija* 'навіна, новыя парадкі' і пад., ствараюць семантычныя цяжкасці. Мартынаў (вусна) выводзіць з **na-o-tor-*.

Навышні 'усявышні' (Юрч. Сн.). Вышэйшая ступень ад прыметніка *вышні*, утвораная пры дапамозе архаічнай пры-

стаўкі на- (гл.), сінанімічнай да най-, параўн. *набольшы* 'найбольшы' і пад.

Навэддуг, навэдлуг, навўдлуг 'у параўнанні' (Сцяшк. Сл., ТС), *навэдлух* 'тс' (мядз., Сл. ПЗБ). Мясцовае ўтварэнне на базе польск. *według* 'паводле, у параўнанні' (гл. *вэдлуг*) па тыпу *накшталт* і пад., магчыма, па ўзору архаічнага, захаванага на ўсходзе Беларусі *навўдла* (<на-водле) (гл.).

Навіўткі 'новенькі' (віц., Мат.). Хутчэй за ўсё запазычана з польск. *nowiutki*, перш за ўсё паводле словаўтваральнага крытэрыю, параўн. Карскі, 2—3, 44.

*Навяжоны, навезоны 'дзіўны, дзівакаваты' (ТС), параўн. укр. *навіжений* 'вар'ят'. Відаць, ад дзеяслова *навяжаць* 'наведваць' (Нас.), параўн. палес. *навыж'аты* 'развітвацца з нябожчыкам' (драгіч., Клім.), якое, як відаць з ілюстрацыі (*Бабы пошлы покојніка навывж'аты*), хутчэй мае значэнне 'наведваць', параўн. ст.-бел. *ест хоробую обложною навезоны*, што суадносіцца з дзеясловам *навежати* 'наведваць', адзначаным у пісьмовых помніках з XV ст., які Булыка (Лекс. запазыч., 197) лічыць запазычаннем са ст.-польск. *nawiedzać*. Польск. дыял. *nawiedzony* 'ненармальны чалавек, які знаходзіцца пад уплывам злых духаў, знахар' тлумачыць семантыку беларускага слова (= 'чалавек, якога наведалі злыя духі, у выніку чаго ён страціў здольнасць нармальна сябе паводзіць'), аднак не дае фармальных падстаў лічыць яго непасрэдным запазычаннем, паколькі ўсходнеславянскі рэфлекс *ж* < *dj характэрны і для тураўскай гаворкі, параўн. *нажа* (< *nadja), *нажа* (< *nudja) і г. д.

Навязка 'нешта навязанае': *навязкі навязваць* (Л. Калюга), 'загавораная шаптухай ніцянная перавязка на балючым месцы' (дзярж., Нар. сл.), ст.-бел. *навязка, навезка, навеска* (1444 г.) 'барыш, прыбытак; штраф' (Гарб.): *за шестеро коней по рублю грошей платити з навезкою*. Да *вязаць*, першапачаткова 'тое, што прывязвалася', у тым ліку пры ўзвжванні ці вымярэнні — 'адрэзаная частка, якая прымацоўвалася да цэлага, каб не згубілася; даважка', пазней 'дадатка звыш пэўнай меры', 'прыбытак', 'штраф'; старабеларускі юрыдычны тэрмін Булыка (Лекс. запазыч., 84) лічыць запазычаннем са ст.-польск. *nawiązka* 'тс', што ў святле прыведзеных вышэй меркаванняў патрабуе дадатковай аргументацыі.

Навіліца 'навязвацца, нападаць; пападацца' (Нас.), 'унадзіцца, дзейнічаць настойліва і неадступна' (Бяльк.), 'настойліва і ўпарта ажыццяўляць сваё жаданне, сваю думку' (Гарэц.), 'прывязацца да чаго-небудзь раптоўна' (Мядзв.), 'накінуцца на каго-н. з лаянкай, папрокамі' (ушац., Нар. сл.), *навілівацца* 'настойваць, настойліва дамагацца' (Гарэц.),

'прыставаць, чапляцца, навязвацца' (Юрч.) Да *вяліца* 'прагна хацець чаго-н.', далейшая этымалогія якога няпэўная (гл.).

Навярапіцца 'напаткацца' (слонім., Сцяшк. Сл.). Сярод магчымых паралелей звяртае на сябе ўвагу ст.-рус. *наворопити* 'напасці' (Сразн.), найбольш блізкае семантычна да названага слова; тады ўсё да *вогръ, гл. *варапай, ворापень*, ці з іншым вакалізмам *вергъ, параўн. *варопаўка* і *вярэпаўка* 'земляная жаба, рапуха'.

Навярнуць 'схіліць, пераканаць; нахіліць, пахіснуць; нагаварыць на каго-н.' (Гарэц.), 'прымусіць' (астрав., Сл. ПЗБ), 'надумацца (сказаць)' (карм., Мат. Гом.), сюды ж *навярнуцца* 'павярнуцца' (мядз., Жыв. сл.), 'адведаць' (круп., «Польмя», 1980, 8, 253). Да *вярнуць* з развіццём семантыкі ад 'вярнуць назад', 'прымусіць адступіць' да 'адведаць', 'наваліць', 'схіліць да чаго-н.' і г. д., характэрнай для большасці славянскіх моў, параўн. укр. *навернувся в хату*, польск. *nawrócił grzesznika* (=схіліць да пакаяння), серб.-харв. *наврнути се* 'зайсці, наведваць' і інш., відаць, адлюстроўвае, акрамя шматзначнасці каранёвай марфемы, разгорнутую сінанімію прэфікса на-.

Навяртаць 'пагражаць' (чачэр., Мат. Гом.). Няясна, ці звязана з *вяртаць* 'аддаваць назад'; магчымая сувязь праз аргатычнае *навярнуць* 'моцна ўдарыць' ці рус. разм. *дать сдачи* 'пабіць'. Гл. таксама *навярнуць* 'нагаварыць на каго-н.' (Гарэц.).

*Навяшчаты, навывшчаты: *навышчатый кашэлк* 'кашэль з накрыўкай, які падвешваўся за спіной' (палес., 3 нар. сл.). Ад *навісіць* 'павесіць, падвесіць', параўн. «згорнутую» назву такога кашаля — *навыска* (там жа).

Нага 'ніжняя канечнасць' і інш. значэнні. Укр., рус. *нога*, польск. *noga*, чэш., славац., в.-луж. *нога*, славен. *noga*, серб.-харв. *нога*, макед. *нога*, балг. дыял. *нога*. Прасл. *noga, роднаснае літ. *nāgas* 'пазногаць, кіпець', *pagà* 'капыт', лат. *nags* 'пазногаць, кіпець', ст.-прус. *nage* 'нага' і інш., што сведчыць аб зыходным значэнні 'ногаць, капыт'. Гл. Фасмер, 3, 78; Бязлай, 2, 226; Шустар-Шэўц, 13, 1018.

Нагабаць, нагабаці 'знайсці, натрапіць' (Федар. 2, 45), *нагабаты* 'знайсці, набіраць' (драг., Жыв. сл.), *нагабаты* 'нагнаць, спасцігнуць' (Клім.), *нагабаты* 'сустрэць' (беласт., Сл. ПЗБ). Ст.-бел. *нагабаты* (*накгабаты*) 'прыгнятаць' (1388 г.) Булыка (Лекс. запазыч., 37) лічыць паланізмам, што пры наяўнасці зыходнай формы ў іншых славянскіх мовах цяжка давесці. Значэнне 'прыгнятаць' выводзіцца з 'нападаць' і ўзыходзіць да 'хапаць, браць', характэрна для *габаць* (гл.).

Нагавіцы 'штаны' (ТСБМ, жлоб., Мат. Гом., Сцяшк. Сл.; слуд., ганц., пруж., беласт., Сл. ПЗБ), 'рукавіцы' (докш., Цыхун, вусн. паведамл.), укр. *ногавиці* 'штаны суконныя', *ногавиця* 'калашына', рус. *ногавицы*, *ногавицы* 'шкарпэткі, гамашы', *ногавицы* 'частка адзення ці абутку, якая прыкрывае калені і галёнкі', 'рукавіцы без пальцаў, каб рваць каноплі ці лён', польск. *nogawicy* 'штаны', 'панчохі, шкарпэткі', *nogawica* 'калашына', чэш., славац. *nohavice* 'калашына', 'штаны', в.-луж. *nohajsy* 'панчохі', н.-луж. *nogawica* 'штаны', славен. *nogavica* 'панчоха, шкарпэтка', серб.-харв. *noгавица* 'калашына', балг. *ногавици* 'абмоткі з казінай шкуры, якія надзяваюцца пастухамі для аховы ног ад калючак', макед. *ногавица* 'калашына'. Прасл. *nogavica, вытворнае ад *noga*, паводле Махэка, па ўзору *гpавица* (<*гpавъ*), паколькі адсутнічае прыметнік *nogavъ (Махэка, 401); развіццё семантыкі ад першапачатковага 'тое, што надзяваецца на нагу' да 'штаны'; спецыфічнае для ўсходнеславянскіх гаворак значэнне 'рукавіца', відаць, вынік пераносу назвы па функцыі ('тое, што служыць для аховы канечнасцей') — ці не перажытак старога сінкрэтызму назваў, што абазначалі адначасова і верхнія і ніжнія канечнасці, параўн. лат. *nagas* 'рукі і ногі' і інш.? Гл. таксама *ганавіцы*.

***Нагадаваць, нагодоваць** 'накарміць': *нагодуй дзіця* (лельч., Нар. лекс.). Ад *гадаваць*, што мае шырокую семантыку, у тым ліку і 'карміць': *ходзем свінья годоваць* (ТС), параўн. чэш. *hodovati* 'піраваць' і інш.

Нагадаць 'напомніць, прыпомніць, успомніць' (ТСБМ). Хутчэй за ўсё запазычана на раннім этапе фарміравання літаратурнай мовы з укр. *нагадати* 'тс', што ўжываецца і ў народнай мове, паколькі ўплыў суседніх больш развітых літаратурных моў на беларускую ў пэўныя перыяды яе развіцця быў зусім натуральным. Няма падстаў прыпісваць названаму слову «эмігранцкае» паходжанне, як гэта робіць Жураўскі (Беларуская мова і літаратура ў школе, 1988, 2, 14), супрацьпастаўляючы яго народна-дыялектнаму *нагадаць* 'задумаць' (Сл. ПЗБ). Гл. *гадаць*.

Нагадле 'хутка, спяшаючыся' (зэльв., Сл. ПЗБ). Хутчэй за ўсё ад *нагальне, гл. *нагальны*, у выніку распадабнення і перастаноўкі зычных.

Нагай 'заезд (пры лоўлі рыбы невадам)': *у два нагая ловілі* (ТС). Няясна, магчыма, звязана з назвай цюркскага племені *ногай* ў Крыме; можна выказаць здагадку, што гэта перанос нейкага вайсковага тэрміна (атака коннікаў асобнымі падраздзяленнямі, эскадронамі?) на спосаб рыбнай лоўлі.

Нагайка 'бізун' (ТСБМ; гродз., Сл. ПЗБ). Запазычана

з рус. ці ўкр. *нагайка*, што паходзіць ад назвы цюркскага племені, што жыло ў Крыме і на Каўказе (Фасмер, 3, 35; Брукнер, 354; Махэка, 388 і інш.), літаральна 'нагайскі бізун' ('ногайская плётка'), параўн. КЭСРЯ, 280.

Нагайны '?' у песні, запісанай у Сакольскім павеце на Бела-сточчыне: *Ој, вуду ја за worota/ne bere mene ochwota,/a moje-ti milejkomu/ne nahajna robota* (Кольб. 498). Укр. *нагайний* разглядаецца як фанетычны варыянт прыметніка *нагальний* 'спешны, тэрміновы' (Грынч.), гл. *нагальны*; аднак няяснасць семантыкі дапускае і іншыя версіі, напрыклад, сувязь са славен. *nogajati* 'раздражняць, надакучваць, назаліць, задзяваць', якое Бязлай (2, 212) звязвае з *goditi, гл. *год*, *згода*. Паводле Мартынава (вусна), звязана з укр. *негайний*, *негайно* 'неадкладны, неадкладна', што ад *гаяти* 'марудна рабіць' (*gajati). Гл. *гаітыся*.

***Нагалабоску, наголубоску, наголубўску** 'набасанож, на голу нагу' (ТС), *наголубіску* 'тс' (пінск., Нар. лекс.), *наголубўску*, *наголубўску* 'тс' (столін., Нар. лекс., Жыв. сл.). Складанае слова, відаць, вынік кантамінацыі выразаў *на голу нагу* і *на босую нагу* 'тс'.

Нагалавіч 'перакладзіна паміж вушкамі над дзвярамі' (браг., Шатал.), 'верхні брус над акном' (рэч., Мат. Гом.), сюды ж *нагалавень* 'вушак над варотамі', 'брус над дзвярамі' (маст., Шатал.), *нагловень* 'тс' (браг., Шатал.). Да *галава* на аснове метафары («галава дзвярэй»), параўн. іншую назву рэаліі — *шапка*; цікавую паралель даюць польск. *pagłówek*, *pagłówka* 'архітэктурная дэталі; пліта, якая накрывае капітэль', н.-луж. *pagłowk* 'верхні брус над дзвярамі' і інш., якія могуць мець і першаснае значэнне 'шапка, шалом' ('тое, што знаходзіцца на галаве', параўн. Шустар-Шэўц, 13, 982); адсутнасць апошняга значэння ў бел. слова, таксама як і арыгінальнае словаўтварэнне, не дае падстаў адносіць яго да запазычанняў, хаця яны характэрны для народнай тэрміналогіі цяслярства.

Нагальны 'напорысты', 'тэрміновы', 'праліўны (пра дождж)' (Сл. ПЗБ), укр. *нагальний* 'спешны', 'раптоўны', 'бурны, парывісты'. Відаць, можа быць звязана з *paglъ (гл. *наглы*), якое мае ўсе пералічаныя значэнні. Магчыма, сюды ж і рус. *нагал* 'заклік, вокліч ці песня ў такт працы', якое Фасмер (3, 35) выводзіць з *гальить* 'смяяцца, насміхацца' і якому ў сваю чаргу адпавядае укр. *галити* 'прыспешваць, паганяць' (Брукнер, 133), серб.-харв. *гальити* 'жадаць, прагнуць' і інш., гл. *галица* (дзе дапускаецца супадзенне ў корані **gal-* розных па паходжанню лексем).

Нагáн 'від рэвальвера'. З рус. *наган*, што ў сваю чаргу ад уласнага імя канструктара *Naguan* (Фасмер, 3, 35).

Нагáна 'ганьба, знеслаўленне' (Нас.). Аддзяслоўны назоўнік; параўн. дзяслоў зак. трыв. ад *ганиць* (гл.): *наганиць* (Нас.), што, як здаецца, не дае падстаў лічыць яго запазычаннем з польск. *pagana* 'ушчуванне, працуханка', а таксама 'загана, недахоп', якое адносяць да *ganiti 'гнаць' (Варш. сл.) або да *gana, ganić*; апошняе Брукнер лічыць выключна чэшска-польскім словам, запазычаным усходнімі славянамі (Брукнер, 134). Сюды ж, відаць, і *наганы* 'дрэнны' (Жд. 1), параўн. польск. *paganny* 'дрэнны, ганебны'.

Наганашыць 'нарваць' (Жд. 1). Да *ганашыць* (гл.).

Нагануць 'настаяць, дамагчыся' (Сл. ПЗБ), 'зажадаць' (Сцяц.), 'вырашыць' (Сл. ПЗБ), 'задумаць' (Сцяц.), укр. *наганути* 'ўспомніць, напамніць'. Прыставачнае ўтварэнне ад дзяслова тыпу *гануць* 'усвядоміць, падумаць' (ТС) і пад., што, відаць, звязаны з *гадаць* (гл.), параўн. *адгáнуць* 'адгадаць' і інш., або ад дзяслова *гáнуць* 'хлынуць', параўн. *нагáнуць* 'наваліцца, напасці' (ТС).

Наганяй 'ушчуванне' (Яўс.). Пры наяўнасці *наганяць* 'паўшчуваць' (Яўс.), відаць, няма патрэбы лічыць запазычаннем з рус. *нагоняй* 'тс', аднак усходняя лакалізацыя ў межах Беларусі робіць такое меркаванне дапушчальным. Этымалагічна ўзыходзіць да *goniti, гл. *гнаць*, але на семантыку слова маглі ўплываць утварэнні ад *гáніць* 'ганьбіць, абгаворваць', параўн. *нагáна*, *нагáнны* і інш.

Нагаравáцца экспр. 'наесціся' (полац., Нар. лекс.). Відаць, іранічнае ўтварэнне ад *гаравáць* 'цяжка працаваць'.

***Нагарáтацца**, *нагарáтатыся* 'нагаравацца, намучыцца' (драг., Нар. лекс.). Відаць, ад *нагаравáцца*, гл. *гаравáць*, змененага пад уплывам слоў тыпу *гаратай* 'араты' і пад.

Нагарода 'ўзнагарода' (Нас.); *za naharódaju za trudý wíérniécsa* (Пятк. 2); ст.-бел. *нагарода* і *нагорода* (апошняе з польск., гл. Булыка, Лекс. запазыч., 203); укр. *нагорода*, рус. *награда* (<ц.-слав., гл. Фасмер, 3, 37), польск. *pagroda*, чэш. *náhrada* 'замена', славен. *pagrada*, серб.-харв. *nágrada*, балг. *нагрáда*, макед. *награда*. Аддзяслоўнае ўтварэнне, першапачаткова *nagorditi, на думку Міклашыча (74) — 'ўзнагародзіць горадам', што лічыцца пераказаным; Фасмер (3, 37) і Трубачоў (там жа) звязваюць з 'накласці кучай', параўн. рус. *нагородить*; Бязлай (2, 212) праз славен. *graja* 'рэпутацыя', *grajati* 'праслаўляць' (*j < dj*) звязвае з літ. *gařdinti* 'паведаміць, абвясціць', роднасным ст.-інд. *gir-* 'слава, гонар', лац. *grates* 'хвала' і інш. Сумніцельна вывядзенне з **gheld-* (ням. *vergelten* 'ўзнагароджваць, даваць плату'), пры гэтым

бел. і ўкр. паўнагалосныя формы тлумачацца другасным збліжэннем з *горад* (Махэкз, 388). Брукнер лічыў усх.-слав. словы паланізмамі, а ўзнікненне значэння 'дар, плата' лакалізаваў на польскай тэрыторыі, першапачаткова праз стадыю 'ўзвесці, узнавіць разбуранае' — 'замяніць' — 'кампенсавачь страты' — 'заплаціць'; усё да *grodzić* 'будаваць, гарадзіць' (Брукнер, 353).

Нагасáцца 'нагойсацца' (карэл., Нар. лекс.). Ад *гасáць*, гл. *гойсаць*.

Нагáта 'старажытная грашовая адзінка' (Рабцэвіч), параўн. ст.-бел. у Летапісе Аўрамкі XV ст.: *по двѣ нагаты* (Карскі, 2—3, 106), ст.-рус. *ногата*. Выводзяць з кыпч. тур. *nakit* 'наяўныя грошы', крым.-тат. *naxt* ад араб. *naḥd* 'дробныя грошы'; аднак не выключана і мясцовае ўтварэнне ад мяркуемага *нагата 'сабаліная шкурка з чатырма нагамі' вытворнага ад *нагá*, параўн. бел. *ногáты* 'з доўгімі нагамі' (ТС), што характэрна для ўсх.-слав. назваў грошай; гл. Кіпарскі, ВЯ, 1956, № 5, 135; Фасмер, 3, 79.

Нагбом 'нагнуўшы вядро, збанок' (піць) (Нас., ТСБМ, брасл., глуск., бялін., ДАБМ, камент. 145; полац., Нар. лекс.), *нагбом* і *нагбам* 'тс' (Сл. ПЗБ). Да *нагбáць* 'нагнуць' якое Насовіч лічыць вытворным ад *гбаць* (гл.); часцей ужываецца ў форме з перастаноўкай — *набгом* (гл.).

Нагды 'іншы раз' (Жд. 1), *нагдысь* 'нядаўна' (Бяльк., навагр., Сцяшк. Сл., Мат. Гом.), *нагдась*, *нагдай* 'надоечы' (Нас.), *нагдое* 'пазаўчора' (Жд. 2), *нагдоля* 'надоечы' (мін., Жыв. сл.), *нагдовя* 'тс' (навагр., 3 нар. сл.), *нагдове* 'надоечы, днямі' (ТС), *нагдовісь*, *нагдовясь* 'нядаўна' (Мат. Гом.), *нагдовінь* 'нядаўна' (Мат. Гом.), *нагдовінь* 'нядаўна, надоечы' (ушац., Нар. сл.), рус. *нагдысь*, *нагдась* 'тс' (пск., цвяр., разан., Даль). Складанае слова, першую частку атаясамліваюць з указальным займеннікам *онъ* (тут форма ж. р. *она*, са стратай пачатковага галоснага), што адсылаў да аддаленага па месцы або ў часе прадмета ці з'явы, параўн. *оного дня 'таго дня, пазаўчора' і *сего дня 'сёння'; група -гд-, маючая няпэўнае часовае значэнне, трактуецца як суфіксальная (Шуба, Прыслоўе, 60), да якой далучаюцца розныя часціцы: -сь (<си або се, гл. Карскі, 2—3, 71); -й (<jъ), -о(в)е (<овъ), -нь (<онъ). Гл. таксама *надоечы*, *надосясь*, *надоў*, *надась*, *анáдысь*, *анодысь*, *аногды*, *анэгдое*, *анэгдовень* і інш., якія маюць адпаведнікі ў большасці славянскіх моў і ўзыходзяць да **onagēda/-dy*: укр. *оногди*, рус. *оногда*, польск. *onegdy*, каш. *wōnegde*, чэш. *onehdy*, славац. *onehdy*, н.-луж. *wogano*, серб.-харв. *онаде* і інш. (ESSJ SG, 2, 525—527).

Нагель (*nágel*) 'драўляны гвозд (для замацавання плытоў)' (зах.-палес., Кольб.). Запазычана з ням. *Nagel* праз польск.

nagiel 'драўляны гвозд для збівання плытоў паміж сабой' (Варш. сл.).

***Нагэльніца**, *нагэльныца* 'раптоўная смерць' (драг., Нар. лекс.), сюды ж *нагэлно* 'неадкладна, дазарэзу', *нагэльный* 'неадкладны' (драг., 3 нар. сл.). Пры наяўнасці эўфемістычнага *нагла* 'смерць' (гл.) хутчэй за ўсё звязана з *наглы* (<*naglǫ) 'хуткі, раптоўны', гл. таксама *нагальны*; Лаўчутэ непераканаўча збліжае з літ. *pagelà, pagelė* 'сырое прамозглае надвор'е, моцны боль' ад літ. *gėlti* 'моцна, нясцерпна балець; жаліць, раніць' (Балтизмы, 29), запазычанага ў бел. мову, параўн. *геліць* 'моцна хацець; ныць; качанець; ванітаваць'.

Нагінаць 'схіляць, нахіляць' (ТСБМ, Нас., ТС), укр. *нагинати* 'тс', польск. *naginać* 'тс'. Другаснае ўтварэнне ад *гнуць* (<*gybnōti) па мадэлі *пну, пінаць* замест першаснага *гну, гібáць*, якое дае рэгулярнае *нагібáць* 'тс', параўн. Брукнер, 140.

Нагла 'смерць' (эўфемізм) (брэсц., Нар. лекс.), 'згуба, смерць; бяда, гора' (ТС), параўн. таксама: *нагла яго ведае* (Сцяц.). Вынік семантычнай кандэнсацыі ўстойлівага спалучэння; *нагла(я) смерць* 'раптоўная, неспадзяваная смерць' > *нагла* 'тс', параўн. суфіксальнае ўтварэнне *нагэльніца* 'тс' (гл.) і спалучэнне *нагальная смерць: нагальная смерць бацькі* (Гартны), гл. *нагальны, наглы*.

Нагле 'вельмі' (Бяльк.), *нагле, нагло* 'надта, вельмі' (ТС), *нагля* 'тс' (лях., Янк., Мат.; Сцяшк. Сл.). Мясцовае семантычнае ўтварэнне на базе прыметніка *наглы* (гл.) са значэннем 'вялікі, высокі', параўн. *дўжа* 'вельмі, надта' ад *дўжы* 'моцны, вялікі' і пад., параўн. Варбат, Этымалогія-1964, 29.

***Нагледзіны**, *наглядзяны* 'абрад знаёмства бацькоў жаніха і яго сваякоў з нявестай' (навагр., Жыв. сл.). Да *глядзець*, параўн. іншыя назвы абраду *агледзіны*, рус. *смотрины* і пад.

Нагліць 'нахабна хлусіць' (Бяльк.), 'прымушаць' (Нас.). Відаць, ад *наглы* (гл.) са значэннем 'нахабны'.

Наглы 'раптоўны, нечаканы' (Сл. паўн.-зах., 3 нар. сл.), 'круты', 'злосны, люты' (слонім., Сцяшк. Сл.), 'вялікі, высокі' (ТС; лельч., Нар. лекс.; мазыр., 3 нар. сл.; ельск., жытк., петрык., Мат. Гом.), 'нахабны' (уздэ., Жд. 1; рэч., Мат. Гом.; ТС), укр. *наглий* 'хуткі; раптоўны, нечаканы', рус. *наглий* 'дзёрзкі, нахабны', польск. *nagły* 'раптоўны, нечаканы, пільны, неадкладны; хуткі, жвавы', чэш., славац. *náhlý* 'раптоўны, нечаканы, круты', в.-луж. *nahły* 'круты, рэзкі; хуткі, раптоўны; запальчывы', н.-луж. *nagły* 'тс', славен. *nagel* 'тс', серб.-харв. *nágaо* 'хуткі, паспешны; мітуслівы, неабачлівы', балг. *нагъл* 'нахабны', макед. *нагол* 'тс'. Прасл. *naglǫ (або *naglǫ), поўная форма *naglǫbь, збліжаюць з санскр. *añjas, añjasā* 'жвавы, раптоўны', гоц. *anaks* 'раптоўны, хуткі' (Фасмер, 3, 36; Скок,

2, 498; Бяэлай, 2, 212; Шустар-Шэўц, 2, 982), з лат. *naguoit* 'спяшацца', *nagtiēs* 'хутка рабіць' (Махэк2, 388); сумніцельнай здаецца спроба вывесці прасл. *naglǫ з *na-lǫg-lǫ <*ležati* (Тэ-дэска, Language, 27, 151, 28—33). Варбат рэканструюе першасную семантыку слова як 'хуткі, паспешны, раптоўны', з якой выводзяцца іншыя пераважна экспрэсіўныя значэнні, і звязвае яго з прасл. *snaga ад дзеяслова з каранем *(s)*nag-*, страчанага ў славянскіх мовах, якому адпавядае літ. *pagėtis* 'жадаць, хацець' (Варбат, Этымалогія-1964, 27—30). Літ. *pōglas* 'раптоўны, хуткі, імклівы' запазычана з бел. або польск. (Фрэнкель, 1, 506). Цікавыя беларускія семантычныя інавацыі: палес. 'вялікі, высокі' на базе значэння 'рэзкі, круты' («*наглы берэг*», ТС), параўн. таксама *наглик* 'вельмі высокая асоба' (ТС), *наглица* 'велікан' (саліг., Нар. сл.) і 'скупы, прагны, хцівы' на бел.-літ. паграніччы, параўн. таксама *наглець* 'той, хто скупы', відаць, пад уплывам літоўскай мовы, параўн. літ. *pagėtis* 'жадаць, хацець'.

Наглядчык 'чалавек, які за кім-, чым-н. наглядае' (ТСБМ). Пры зафіксаваным ішчэ ў Насовіча дзеялове *наглядáць* 'сачыць, назіраць' дапушчэнне калькавання рус. *наблюдщик* (Баханькоў, Весці АН БССР, 1981, 1, 116) мае неабавязковы характар, паколькі слова ўтваральны тып, прадстаўлены назоўнікамі тыпу *адгáдчык*, прадуктыўны ў літаратурнай мове і адзначаны ў гаворках (Сцяцко, Афікс. наз., 75).

Нагнётка '?': *Як-бы з руты ды нагнетак/Букет велькі май уклаў* (Цётка). Няясна, якая кветка маецца на ўвазе; фармальна слова вельмі падобна да польск. *nogietek* 'наготка', сустракаецца і ў форме *nogietka* (Steffen. Słownik Warمیński. Wrocław, 1984), аднак не выключана, што гэта іншая расліна, лекавыя ўласцівасці якой могуць выкарыстоўвацца ў народнай медыцыне, напрыклад для лячэння навярэдджванняў, параўн. тураўск. *нагнёт* 'ціск, прыгнёт', чэрв. *нагнэсці* 'набіць', воран. *нагнётка* 'мазоль' і інш.

Нагнётка 'мазоль' (Сл. ПЗБ). Ад *нагнэсці* (гл. *гнясці*) 'набіць', параўн. іншую назву — *набой*.

Нагністы 'моцны, магутны' (астрав., Сцяшк. Сл.). Як відаць з ілюстрацыі («*Рука ў йаго нагністайа, адразу паршука ўложыць*»), тлумачэнне слова занадта абагульненае; хутчэй за ўсё гэта аказіялізм ад *нагніць* або ад *гнясці* 'прыскакаць'.

Нагном 'нахіліўшы пасудзіну' (піць) (Сл. ПЗБ, дзярж., 3 нар. сл., Нар. сл.), 'адным глытком, не адпачываючы, піць' (беласт., Ніва, 22 красавіка 1979 г.), 'з бутэлькі, з гладыша, без шклянкі (піць)' (бярэз., КЭС). Да *нагніць* 'нахіліць', параўн. больш архаічную форму *нагбом* (*нагбом*) 'тс'.

Наг'б'га 'капрызны чалавек', *наг'б'гытыся* 'капрызіць' (драг.,

Нар. сл.), параўн.: *міргай сабе, кулацкая нагога* (Барадулін), сюды ж, магчыма, укр. *нагогошитися* 'надзьмуцца, натапырыцца'. Экспрэсіўнае аддзяяслоўнае ўтварэнне з характэрнай рэдуплікацыйнай каранёвага элемента, параўн. *нафубырыцца, надудоніцца* і пад., у аснове якога ляжаць, як правіла, гукапераймманні ці іранічныя ўтварэнні накшталт т. зв. дзіцячых слоў тыпу *буба, мума, вова* і інш., параўн. польск. *gogo* 'франт, моднік, пуставаты і лянівны чалавек'.

Нагода 'прычына, выпадак' (ТСБМ), параўн. таксама *нагодачка-погбдачка* 'божая кароўка' (лаг., Шатал.). Укр. *нагода* 'выпадак, зручны час', польск. *pagoda* 'прычына, аказія, выпадак, прыгода', чэш. *náhoda* 'выпадак, выпадковасць, няшчасны выпадак'. Усё да *goditi з шырокай семантыкай, у тым ліку 'чакаць зручнага выпадку, рыхтавацца да нечага', параўн. балг. *нагодя се* 'прыстасавацца, патрапіць'; зыходным для беларускага слова можа быць дзеяслоў *нагадзіцца* 'трапіцца, выпадкова сустрэцца, нечакана з'явіцца', параўн. безасабовы дзеяслоў *нагодзіло* з супрацьлеглым (адмоўным) значэннем 'не ў пару прынесла каго-н. ці што-н.' (Нас.). Наяўнасць падобных утварэнняў у народнай мове, здаецца, здымае пытанне аб магчымым пранікненні названага слова з чэшска-польскага арэала або з эмігранцкіх выданняў, дзе яны, на думку Жураўскага (Беларуская мова і літаратура ў школе, 1988, 2, 14), «адзначаюцца значна раней, чым у нашых мясцоўных беларускіх».

Нагодкі 'наготкі (кветкі)' (Янк. 1). Гл. *наготкі*; змена зычнага выклікана, відаць, ад ідэацыяй да *нагадзіцца*, параўн. *нагода* (гл.), або азвачэннем у інтэрвакальным становішчы, параўн. *нагадок* 'тс' (Сл. ПЗБ).

Нагокаць 'зрабіць многа' (чач. Мат. Гом.). Экспрэсіўнае ўтварэнне ад *гокаць* 'стукаць, біць', у аснове якога гукапераймманьні выклічнік *гокі*, параўн. *набўхаць* 'наліць'.

Нагонка 'ўшчуванне': *Дырэктар прыдзе, нагонку дасць* (Крапіва). Наўрад ці звязана з польск. *pagonka, paganka* 'загон жывёл пад стрэлы паляўнічых, што сядзяць у засадзе', хутчэй самастойнае ўтварэнне ад *гнаць*, параўн. *наганяць* 'наварыцца' (Нас.), *нагонка* 'прыгон жывёлы на рынак', 'даганяанне' і 'строгая вымова' (там жа).

Наготкі 'расліна *Calendula officinalis*', адз. л. *наготка* (міёр., Жыв. сл.; хойн., Пятк.), іншыя назвы: *нагодкі, нагаткі, ногцікі* (гом., гродз., Кіс.), адз. л. *нагадок* (віл., Сл. ПЗБ), укр. *нагідкі*, рус. *ноготки*, польск. *nogietki, nagietki*, чэш. *nehtiki*. Памянш. да *nogъty, гл. *ногаць*, з-за падабенства формы пладоў (Брукнер, 365; Махэк₂, 394), што, аднак, не можа вытлумачыць фармальныя змены, якія хутчэй за ўсё — вынік

дээтымалагізацыі на глебе асобных славянскіх моў, параўн. тураў. *наводка* 'тс', змененае пад уплывам дзеяслова *наводзіць* 'нараджаць': «*Часамі цельна худобіна хочэ звергаць, то напараць наводкі, даюць напіцца, то оно судзержыцца*» (ТС).

Награны, найграны 'аплоднены (пра яйцо)' (мін., слонім., Жыв. сл.; барыс., чэрв., Сл. ПЗБ; ТС). Да *іграць* 'спарвацца (аб птушках)'.

Нагула 'гуляка, гультай' (Нас.), 'свавольніца' (чач., Мат. Гом.), 'той, хто нахабны' (беласт., Сл. ПЗБ), *нагуловаты* 'упарты' (мазыр., Жыв. сл.). Зыходная семантыка, прадстаўленая ў Насовіча, сведчыць пра сувязь з *гуляць*, словаўтварэнне, відаць, як у *назола* (ад *назалаць*); сувязь з літ. *niogūlis* 'той, хто ходзіць у падраным адзенні' (Сл. ПЗБ) застаецца праблематычнай.

Нагэльны 'неадкладны', *нагэлно* 'неадкладна, дазарэзу' (драг., 3 нар. сл.). Гл. *нагэльніца*.

Над, прыназ., рэдка *нада* (*нада мной*); укр. *над, надо*, рус. *над, надо*, польск. *nad, nade*, чэш. *nad, nade*, славац. *nad, nado*, в.-луж., н.-луж. *nad, nade, nado*; славен. *nad*, серб.-харв. *над, нада*, балг. *над*, макед. *над*. Прасл. *nadъ роднаснае да *на*; праблему складае паходжанне *-dъ*, якое звычайна трактуецца як узмацняльнае. Найбольш пашыраная версія тлумачыць з'яўленне гэтага элемента пад уплывам антанімічнага *rodъ* (Фасмер, 3, 37; Махэк₂, 387; Бязлай, 2, 210 і інш.). Згодна са Стангам (Scando-Slavica, 3, 236), *-dъ* у *nadъ, rodъ, perdъ* аднолькавага паходжання са ст.-прус. *-dau* у *pirsdau* 'перад', *sirsdau* 'сярод', *pansdau* 'пасля', што разглядаецца як іменная флексія месн. скл., паколькі некаторыя прыназоўнікавыя формы з *-dъ* узніклі на базе назоўнікаў і прыслоўяў; напрыклад, балг. *зад* 'за', якому ў іншых славянскіх мовах адпавядаюць толькі назоўнікавыя і прыслоўныя функцыі, развіло прыназоўнікавае значэнне ў гістарычны час на Балканах, гл. ESSJ SG, 1, 127—128 (з л-рай). У народна-дыялектнай мове сустракаюцца выпадкі канкурэнцыі *на* і *над*, параўн.: *Над сонцэ надышоў похмарок* (ТС).

Над у выразе: *Як нема на наду, так чорт дай хаду* (пра запаслівасць, гаспадарлівасць) (саліг., Нар. сл.). Рэдка паралель да серб.-харв. *над, нада* 'надзея', параўн. яшчэ славен. *nāda* 'тс', гл. *надзея*. Аднак не выключана, што тут выступае аддзяяслоўны назоўнік, утвораны ад *надзіць* 'вабіць, прыцягваць'.

Нада 'трэба' (Бяльк.), *нада, нады* (Сл. ПЗБ), рус. *надо* 'тс'; упершыню фіксуецца ў Полацкай грамаце 1264 г. (Сразн.) Скарочаная форма ад прыслоўя *надобъ*, утворанага ад месн. скл.

назоўніка *даба* з прыназоўнікам *на* (Карскі, 2—3, 76; Фасмер, 3, 38). Форма на *-ды* адлюстроўвае, відаць, уплыў прыслоўяў тыпу *тады, туды* і г. д. Гл. *надабе*.

Надабе 'патрэбна, трэба' (Нас.), *надоби* 'трэба' (в.-дзвін., шуміл., Сл. ПЗБ); *ён нам крайні надабі* (гарад., Сл. бел. нар. фраз., 141), ст.-бел. *надобъ* (1406 г.), *ненадобъ* (1492 г.), *надобеть* («з далучэннем дзеяслоўнага суфікса», Карскі, 2—3, 76), рус. *надобе, надоби, надоб, надобеть* 'тс'. Са спалучэння на *добъ*, гл. *даба*, г. зн. 'на часе; калі ёсць неабходнасць'. Сюды таксама *надабна* 'патрэбна, трэба', *надабіцца* 'патрабавацца' і інш. Гл. і *надоба*.

*Надабён, надобён — слова з няясным значэннем у архаічнай формуле сватання без сватоў; жаніх ідзе з вязкай лапцёй за плячыма, падыходзіць пад акно хаты маладой і пытаецца: «*Надобён толубён? А як недоўбён, то я дале подоўбён*» (ТС). Хутчэй за ўсё зашыфраваны па этычных матывах выраз з прапановай прыняць у прымы, у такім разе *надобён* да *надобе* 'патрэбна, патрэбен, трэба', параўн. рус. *надобень* 'неабходная ў хаце рэч'. Гл. таксама *надаўбён, надоба*.

Надavíaча 'нядаўна' (ляхав., Сл. ПЗБ), відаць, не можа разглядацца асобна ад *надоечы* (гл.), *нагдова, анагдове* і інш., якія выводзяцца з прасл. **опогъда* (гл. *нагды*), прыслоўя адзайменнікавага паходжання (ESSJ SG, 2, 527), аднак націскное *a* ў корані дае падставы дапусціць сувязь з рус. *давеча* 'нядаўна', на што звярнулі ўвагу аўтары слоўніка. Апошняе, як і бел. *давечы* (Бяльк.), мае паралелі ў іншых славянскіх мовах (рус. *даве* 'нядаўна', укр. *даві*, ст.-слав. *давѣ* 'калі-небудзь, нядаўна', славен. *dáve* 'сёння, зранку' і інш., прасл. **davě*, звязанае з *davьnъ* 'даўні'). Гл. Фасмер, 1, 480—481; Бязлай, 1, 95—96; Трубачоў, Эт. сл., 4, 198; SP, 1, 360—361. Магчыма, кантамінацыя *надоечы* і *давечы*, што, аднак, цяжка дапусціць з лінгвагеаграфічнага пункту погляду.

Нададзёць 'надакучыць' (ваўк., лід., Сл. ПЗБ, Сцяшк. Сл.), *надодзёць* 'надаесці, абрыднуць' (ТС). Вытворнае ад *дадзёць* 'тс', што мае адпаведнікі ў іншых славянскіх мовах, на падставе якіх рэканструюецца прасл. **doděti*, прыставачны дзеяслоў ад **děti* 'дзець, рабіць', таксама 'гаварыць'; звяртае на сябе ўвагу аднолькавае развіццё семантыкі беларускага і паўднёваславянскіх слоў, параўн. балг. *додѣя*, макед. *додее*, серб.-харв. *додијати* 'надаесці, надакучыць, абрыднуць', якая развілася на базе першаснага значэння 'дакрануцца, чапляцца', параўн. тлумачэнне бел. *дадзёць* 'задзец за жывое' (Нас.). Падрабязней гл. Цыхун, БЛ, 1974, 5, 48; ЕСУМ, 2, 102.

Надаёсць 'надакучыць' (ТСБМ, Бяльк., Пятк), *надаёсці* 'тс' (Сл. ПЗБ), *надоёсці* 'тс' (ТС), рус. *надоёсть* 'тс'. Паводле

Фасмера (3, 38), да *есть* (гл. *есці*) з развіццём семантыкі, як у *прыесціся*, пра што сведчыць значэнне славац. *dojedat'* 'тс'.

Надазаяць 'надакучаць' (бязроз., КЭС), укр. *надозоляти* 'даймаць, дапякаць', рус. *надозолят'* 'рабіць на зло, дапякаць', *надзолят'* 'тс': *сердце надзолят'* (= *сердце надрывать*) (СРНГ). Гл. *назаяць*.

Надакучыць 'надаесці' (Бяльк., Сл. ПЗБ), *надокучыць* 'тс' (ТС), *надакушыны* 'надаедлівы' (Мат. Гом.), *надакучлівы* 'тс' (Сл. ПЗБ), укр. *надокучати*, рус. *надокука* 'тое, чым дакучаюць', *надокушить* 'надаесці'. Прыставачнае ўтварэнне, параўн. *дакука*, якое Насовіч тлумачыць як 'турботы з боку наведвальнікаў ці прасіцеляў', *дакучаць* 'турбаваць просьбамі ці напамінкам пра што-н.' (Нас.), што звязваюць з **kukati*, гл. *кукаць, кукаваць* 'кукаваць' і 'знаходзіцца ў прыгнечаным стане, у чаканні чаго-н.': *Я дайно тут кукую* (= не магу адлучыцца, прымушаны знаходзіцца на месцы) (Фасмер, 2, 403; БЕР 3, 87), або з **kuciti* гукапераймальнага характару (Слаўскі, 3, 314—315).

Надалаба 'вузкая планка, што набіваецца на капылы паверх вязоў' (маст., Шатал.). Гл. *надаўб*.

Надалізонны 'надакучлівы, назойлівы' (браз., 3 нар. сл.), *надалізонны, надалізілівы* 'дакучны' (лоеў., Ян.), параўн. рус. *надалізіны, надолізіны* 'пра надаедлівага, неадчэпнага чалавека', *надалізіць, надолізіць* 'абрыднуць, надаесці', *надалізіць* 'тс'. Няясна, магчыма, з метатэзай складоў ад *надазаяць* 'надакучаць' або ад *талізаць* 'тузаць, тармасіць, біць' з азванчэннем *т* у інтэрвакальным становішчы; у карысць апошняга сведчаць таксама фанетычныя прыкметы (формы з *-да-*, паралельныя да форм з *-до-*, якія фіксуюцца ў паўночнаславянскіх гаворках) і зыходная семантыка, характэрная для рада дзеясловаў са значэннем 'надаедаць, надакучаць', параўн. *нададзёць*.

Надалончыць 'залатаць (рукавіцы)' (Сцяшк. Сл.), рус. *надолбнить* 'залатаць звернуты да далоні бок рукавіцы', укр. *надолбнити* 'тс', *надолонка* 'нашыўка са скуры ці сукна на ўсю далонь, каб не праціраліся рукавіцы'. Да *далонь* (гл.).

Надалужыць 'сэканоміць, нагнаць час' (Сцяц.), 'пажыць добра' (Сцяшк. Сл.), *надалужваць* 'дабаўляць' (лях., Сл. ПЗБ), *надолужыць* 'надбавіць, задаволіць патрэбу', *надолужваць* 'надбаўляць, дапамагаць пакрыць нястачу' (ТС), параўн.: *ja swaje nadluzi* (= пакрыю, адраблю, вярну) (Пятк. 2, 192), укр. *надолужити* 'нагнаць, наварстаць, пакрыць, кампенсавач, дапоўніць', 'насаліць; надаесці', магчыма, сюды і рус. *надалуга* 'гультайка'. Відаць, корань той жа, што і ў прыметніку *надалугі, недалужны* 'слабы, хворы', што суадносіцца (запазыча-

ны?) з польск. *niedoleżny* 'тс', *dołęga* 'сіла, моц; дастатак, запас' (варыянт *dołęka* звязваюць з *łączyć* 'лучыць', Брукнер, 360); тады першаснае значэнне дзеяслова 'прыдбаць сілу, дастатак'. Згодна з Махэкам₂ (393), усе славянскія формы (чэш. *nedolužný*, польск. *niedoleżny*, укр. *недалуга*, рус. *недолугий*) даюць падставу рэканструяваць прасл. *nedoležьntь і дзеяслоў *nedolegati з асновай *-leg-*, роднаснай ням. *langen* 'быць дастатковым', што большасцю даследчыкаў лічыцца праблематычным. Найбольш блізкімі фармальна да разглядаемых усходнеславянскіх слоў з'яўляюцца славен. *nadlegovati* 'нададаць, дакучаць', *nadloga* 'б'яда', *nadlega* 'цяжкасць, прыкрасць', на якія, на думку Бязлая, паўплывала народна-этымалагічнае збліжэнне з *legti, *ložiti* (Бязлай, 2, 211), чым, відаць, і тлумачыцца іх семантыка, супадаючая з усходнеславянскай толькі часткова.

***Надамахі, надомохі** 'мудрагеліста, алегарычна' (ТС). Гл. *намахі*.

Надараж'аца 'эдзекаваца' (Бяльк.), 'рабіць наперакор, на злосць; дражніцца, кпіць' (жлоб., Жыв. сл.), *надраж'аца* 'ганьбаваць, эдэкаваць, рабіць прыкрасць' (Нас.), *надараж'ываца* 'дражніцца з кім-н., злаваць каго-н.' (міёр., Нар. сл.), *надараж'ыцца* 'зрабіць што-небудзь назло' (в.-дзв., Сл. ПЗБ), рус. *надор'живаться* 'фанабэрыцца, выхваляцца чым-небудзь', *надраж'яться* 'насміхацца'. Калі прыняць за зыходную форму са слоўніка Насовіча, найбольш верагодна да *дражніць* (гл.), якое можа выступаць у рускіх гаворках у форме *дражить, драживать* (СРНГ), тады іншыя формы ўзніклі шляхам устаўкі галоснага перад *p* (другаснае поўнагалоссе?).

Надарыцца 'выдацца, трапіцца' (ТСБМ). Запазычана з польск. *nadarzyć się* 'тс', пра што сведчыць адсутнасць слова ў народных гаворках, ізаляваны характар у лексіконе літаратурнай мовы (гл., аднак, *здарыцца*, якое па тых жа меркаваннях таксама можа быць аднесена да запазычання), а таксама месца націску ў слове.

Надась 'нядаўна, на днях' (Нас., Бяльк.; калінк., 3 нар. сл.). Гл. *анагдысь, нагды*.

Над'аткі 'надбаўка зямлі (да прысядзібных участкаў)' (лунін., Шатал.), 'кароткія загоны, дадаткі' (беласт., Сл. ПЗБ). З *надд'аткі*, да *даць*, параўн. у Насовіча: *надд'аток* 'надбаўка' (Нас.); формы з *на-* і *над-* адлюстроўваюць характэрную для славянскіх моў «канкурэнцыю» адпаведных прыназоўнікаў (ESSJ SG, 1, 127).

Надаўб 'папярэчны брус, што злучае палазы ў санях, накладаецца на капылы' (смарг., Шатал.), *надаўбня* 'тс' (маст., Шатал.), *надоўбня* 'тс' (ТС), *надоўбень* 'тс' (ТС),

надаўбкі, надалабы, надалабкі 'намарэні' (Сл. ПЗБ), *надабкі, надубкі, надулубкі* 'вязкі ў санях' (маларыт., Нар. сл.), *надаланка* 'доўгая планка, што накладваецца на капылы паралельна полазу (паверх вязаў)' (Сцяц.), рус. *надолба* 'верхні прадольны брус у возе'. Усё да *даўбаць* (гл.), зыходныя формы *надаўбаць, надолубаць, надлубаць* (Нас.).

Надаўба 'засядзеўшаяся ў дзеўках, якую возяць па вёсках і прапануюць: Ці не трэба надаўба?' (ушац., Панюціч, дыс.), рус. пск. арх. *надолба* 'дзяўчына з беднай сям'і, якую бацькі возяць па вёсцы, прапануючы ўзяць замуж', 'векавуха'. Да *nadoba, параўн. *надаб* 'патрэба', *надоба* 'хатнія рэчы, неабходныя гаспадыні', *надобніна* 'патрэбная рэч', укр. *надоба* 'патрэба, неабходнасць', рус. *надоба* 'патрэба, неабходнасць', гл. *надоба*. У выніку паярызацыі збліжана са словамі *надаўба* 'незгаворлівы ўпарты чалавек', *надоўб* 'асталопа, неразумны', рус. *надолба* 'дурны чалавек, дубіна, балда', што ў сваю чаргу ўзніклі на аснове канкрэтнага значэння 'слуп, калода', параўн. Фасмер, 3, 38. Гл. таксама *надабень*.

Надбольшы 'найбольшы' (ТС). Замена *най-* на *над-* пад уплывам кампаратыўнай функцыі прыназоўніка, які ўжываецца ў спалучэннях тыпу: *нема над лінка смашнейшой рыбы* (ТС).

Надвечар, надвечар 'пад вечар' (Сл. ПЗБ), *надвечір* 'тс' (драг., 3 нар. сл.), *надвечёр, надвечеръ* 'тс' (ТС), *надвечары* (Колас). Спалучэнне прыназоўніка *над* у часавым значэнні, які па семантыцы адпавядае прыназоўніку *перад*, з назоўнікам у акузатыўнай форме, што характэрна як архаічная рыса шэрагу славянскіх моў, параўн. чэш. *nad večer již jest*, серб.-харв. *над вечер*, укр. *над вечір*, балг. *над вечер* 'перад вечарам'; формы на галосны адпавядаюць спалучэнню з лакатывам (ESSJ SG, 1, 125), паводле Шубы — вынік кантамінацыі *надвечар* × *увечары* (Шуба, Прысл., 115).

Надвор 'падворак': *cěly nadwór* (Пятк. 2). Узнікла ў выніку пераасэнсавання і зліцця прыназоўнікавай канструкцыі *на двор*: 'вонкі, за межы хаты' > 'прастора па-за хатай' > 'месца каля хаты, абмежаванае гаспадарчымі пабудовамі'.

Надворак, 'двор, падворак' (Яруш.), 'двор каля хаты' (БРС), 'прастора паміж хатай і гаспадарчымі пабудовамі' (нясвіж., слуц., смілав., шчуч., Яшк.; гродз., астрав., дзятл., маст., лід., навагр., Сл. ПЗБ). Заходнебеларускі наватвор, відаць, у выніку кантамінацыі мясцовага *надвор'е* 'дворышча' і *падворак* (<польск. *podwórtek, podwórko*?).

Надворак 'стул' (нясвіж., Сл. ПЗБ), 'панос' (Сцяц.). Эўфемізм, да *двор*.

Надвор'е 'месца па-за жылымі пабудовамі; дворышча' (Нас., Яшк., Федар.), параўн. укр. *надвір'я*, рус. *надворье*,

польск. *nadworze*, чэш. *nádvofí* — усё да *надвор* 'вонкі, не ў памяшканні' (месца), гл. *двор, надворак*.

Надвор'е₂ 'чыстае паветра, пагода' (Нас.), 'надвор'е' (Сл. ПЗБ, ТС), *надвор'я* 'надвор'е, пагода' (Бяльк.), рус. *надворье* 'тс'. Да *надвор* 'вонкі, не ў памяшканні' (стан паветра і інш.), гл. *двор*.

Надвор'е₃ 'медыц. стул' (ТС). Эўфемізм, да папярэдняга слова.

Надворсак 'дворышча' (навагр., Нар. сл.). Да *надворак* з цяжка вытлумачальнай устаўкай зычнага *с*; магчыма, пад уплывам прыметніка *дворскі* 'дваровы, уласцівы панскаму двару' (Нас.).

Надвосень 'перад пачаткам восені' (калінк., 3 нар. сл.), *надосень* 'пад восень', 'першая палова восені' (ТС). З *над* 'перад' + *восень* (він. скл.), параўн. *надвечар* (гл.).

Надвыш 'больш, вышэй' (Нас.), *nádvuž* 'плата звыш дамоўленага' (Арх. Федар.). Са спалучэння прыназоўніка *над* (указанне на меру) з назоўнікам у форме старога він. скл. *выш* 'вышыня', параўн.: *упасць з вышы* (Нас.), параўн. ESSJ SG, 1, 126. Форма з канцавым *ж* (калі гэта не прыкмета польскай арфаграфіі) пад уплывам польск. *wyżej*, што дало дыялектнае *выжай* замест *вышай* (Карскі, 1, 385).

Надгаладзь 'не даядаючы, галодна' (калінк., 3 нар. сл.), *надгаладзень* 'тс' (случ., Нар. сл.). З *над* (значэнне меры) і назоўніка **голодь(нь)* 'галадоўля' ў старым він. скл.

Надгрузачкі 'кавалачкі': *разбілас'а на надгрузачк'и* (Сцяшк. Сл.). Са спалучэння *на* + *друзачкі* 'на дробныя частачкі', гл. *друзачка*; у выніку частага ўжывання з прыназоўнікам *на* адбылося яго нарашчэнне перад назоўнікам, з'яўленне ўстаўнога *г* — вынік дэтымалагізацыі і пераразлажэння (*над-грузачкі*), пры гэтым устаўны гук узнікае на месцы марфемага шва.

Над'ехаць 'наехаць' (Бяльк.) — вынік «канкурэнцыі» прыназоўнікаў *над* і *на*, што знайшло адлюстраванне і ў прыстаўках, падрабязней гл. ESSJ SG, 1, 127.

Наджгаць 'накусаць', параўн. *наджыгаць* 'тс' (Бяльк.). Да *джгаць* (гл.), дзе *джг*, паводле Карскага (1, 383), з *жг*.

Надзахад 'перад захадам' (Сл. ПЗБ). Са спалучэння прыназоўніка *над* (у часавым значэнні) з назоўнікам *захад* у форме він. скл.; *над* у такіх канструкцыях звычайна мае значэнне 'перад' (ESSJ SG, 1, 125).

Надзвычай 'вельмі, надта; у высокай ступені' (ТСБМ). Са спалучэння прыназоўніка *над* (выражэнне меры) і назоўніка *звычай* (гл.) у він. скл. Шуба (Прысл., 148) адносіць да прыслоўяў, утвораных нулявым суфіксам.

Надзэжа, 'надзея' (Нас., Сл. ПЗБ), *надзэжа* (Бяльк., Сл. ПЗБ). Прасл. *nadēdja, вытворнае ад *dēti, гл. *дзець* (ст.-слав. *деждж* 'кладу'), рус. дыял. *надэжа*, літар. *надежда* (<ц.-слав., Фасмер, 3, 37), ст.-рус. *надежа*, ст.-слав. *надежда*, балг. *надежда*, макед. *надеж*. Параўн. *надзэя*.

Надзэжка 'накідка' (лоеў., Мат. Гом.). Ад *надзэць* 'апра-нуць, накінуць' пад уплывам *адзэжка* 'тс'.

Надзэжнік 'кавалак палатна, якім пакрывалі дзяжу' (Сл. ПЗБ, Жд. 1, Сцяшк., Бяльск.; талач., Шатал., Мат. Гом., круп., Нар. сл.), *надзэжнік* 'тс' (драг., 3 нар. сл.), *надзэжніца* 'тс' (Мат. Гом.). У выніку семантычнага згортвання *надзэжні абрус* або *накідка на дзяжу* > *надзэжнік, надзэжніца*, да *дзяжа, дзежка*, адносна словаўтварэння параўн. *набожнік*.

Надзэй 'дажджавыя чэрві' (в.-дзв., расон., Сл. ПЗБ), рус. *надеи* 'ўсё, што надаецца для прынады на вуду (чарвякі, матыль і пад.)', 'чарвякі, вусені', 'гнаеыя чарвякі', 'глісты', *надеина* 'чарвяк; вусень', 'земляны чарвяк'. Цёмнае слова. Можна выказаць некалькі версій, якія пры адсутнасці надзейнай этымалогіі маюць права на існаванне. Магчымая версія — ад *надзэць*, параўн. ст.-слав. *надѣти* 'травь на ждиць, тады да *dēti, форма адз. л. магла быць аманімічнай назоўніку *надзэя* 'спадзяванне', параўн. у сувязі з гэтым звязанае з рыба-лоўствам *нажа* 'ўдача': *на езі нема нажы, не ловяцца* (ТС), а таксама рус. *надены* 'надзэй' і *наденка, надеенка* 'земляны чарвяк', г. зн. магчыма табуізацыя сапраўднай назвы і яе замены эўфемізмам з мэтай «паспрыяць» рыбнай лоўлі. Аднак нечаканая смаленская паралель *гнадейка* 'дажджавы чарвяк' (СОС, 2) з пачатковым *г* прымушае разгледзець і іншыя магчымаці этымалагізацыі слова, пры якіх улічваецца гэты факт, што можа атрымаць розную інтэрпрэтацыю. Паводле Мяркулавай, побач з шырока вядомым у славянскіх мовах працэсам з'яўлення *г*-праэтэтычнага перад плаўнымі маюцца выпадкі страты этымалагічнага *г* перад *н* і *л* (Этымалогія-1983, 67—68; спецыяльна: Пятлёва И. П. К вопросу о *г* протетическом в слав. яз. Этымалогія-1976, 51—55), параўн. *ніда* 'гніда' (Сл. ПЗБ). Калі прыняць у якасці зыходнай форму з *г*-, то можна яе выводзіць са спалучэння *к надзэ* (ад *надзіць* 'прыманьваць', параўн. *пры-нада* 'прыманка'), падобна да таго, як рус. дыял. *гнадобить* 'берагчы, капіць' выводзіць са спалучэння *к надобе*, пры *надоба* 'патрэбная рэч' (Фасмер, 1, 410), або славен. *gnaditi* (= *naditi*) 'загартоўваць' параўноўваюць з серб.-харв. *кнадити* і пад. (Дэбеляк, Predpone, 173).

Надзелень 'зеленаваты, недаспелы' (случ., Нар. сл.), 'недаспелая садавіна' (карэл., Сл. ПЗБ), *над'зялян, над'зялян* 'зеленаваты' (навагр., Жыв. сл.). Са спалучэння *над* (прына-

зоўнік са значэннем меры) і назоўніка *зелен(ь)* у форме старога він. скл.

Надзельны 'вясельны' (светлаг., Мат. Гом.), рус. *надельный* 'падораны для вячання'. Да *надзяляць* (гл. *дзяліць*), параўн. ілюстрацыю да слова: *Як дораць маладым на вяселле, тады надзельныя песні пляюць* (там жа).

Надзэць, 'апрунуць', 'уздзец' (Сл. ПЗБ, Бяльк., Пятк.), *надзэцца* 'апрунуцца' (Жд. 1). Да *дзець* (гл.), што звязана з прасл. *děti рознымі семантычнымі пераходамі, у прыватнасці пераход 'рабіць' — 'адзяваць' акрамя славянскіх моў прадстаўлены ў літ. *dėvėti* 'насіць адзенне', англ. *to do on* 'надзяваць', асецін. *koenyn* 'апрунаць, надзяваць' і інш. (Абаеў, ВЯ, 1988, 3, 36). Гл. таксама: Фасмер, 1, 509; Трубачоў, Эт. сл., 4, 229—230.

Надзэць₂ 'нафаршыраваць' (навагр., 3 нар. сл., Сцяшк. Сл.), *надзявіць* 'начыняць' (карэл., Шатал.; Жд. 2; ваўк., Сл. ПЗБ), *надзяваны* 'надзеты', 'нафаршыраваны, начынены' (ТС; ашм., гродз., Сл. ПЗБ). Да *дзець* (гл.), семантычны пераход 'рабіць' — 'наліваць, насыпаць, напіхваць' прадстаўлены ў гаворках яшчэ дзеясловам *начыніць* 'нафаршыраваць, напіхаць' (ад *чыніць* 'рабіць'), у іншых славянскіх мовах: укр. *начиніти*, рус. *начинить*, польск. *nadziać*, чэш. *nadíti*, славен. *nadeti*, серб.-харв. *наденути*, балг. *надяна*, макед. *надене* 'тс'; такім чынам, мяжа паміж арэаламі вытворных ад *děti і *činiti праходзіць праз беларускую моўную тэрыторыю. Паводле Махэка₂ (118), пераходнае значэнне ў гэтым выпадку — 'нацягнуць нешта на нешта, насадзіць, надзэць', гл. *надзэць₁*.

Надзэя 'надзая, спадзяванне' (Нас., Бяльк., ТС, Сл. ПЗБ), укр. *надія*, рус. *надѐя*, польск. *nadzieja*, чэш. *naděje*, дыял. *naděja*, славац. *naděj*, *nádeja*, в.-луж. *nadzija*, н.-луж. *nažeja*, славен. *nádeja*, серб.-харв. *nada*, дыял. *nadeja*, макед. дыял. *nadeja*. Прасл. *naděja, вытворнае ад *děti*, гл. *дзець* (Міклашыч, 43; Бернекер, 1, 193; Брукнер, 353; Скок, 2, 497; Бязлай, 2, 211; Шустар-Шэўц, 13, 981). Махэк лічыць праславянскае слова аддзяслоўным назоўнікам ад *nadējati se 'спадзявацца', узнікшым на базе пераноснага значэння *děti 'класці; меркаваць', параўн. рус. *полагать* (Махэк₂, 387).

Надзэжа, *надзэжына* 'адзенне' (Нас.), параўн. рус. смал. *надэжа* 'тс'. Да *надзэць₁* (гл.).

Надзэжнік 'рачная губка, бадзяга' (Ян.), *надочнік*, *ладочнік* 'тс' (ТС), параўн. рус. *надожник*, *надошник* 'тс', укр. *надошник* 'тс'. Няясная зыходная форма слова не дазваляе даць надзейную этымалогію. Звяртае на сябе ўвагу збліжэнне розных форм са словамі *надзэжа* 'надзая', *ладны* 'добры, прыгожы', *нада* 'трэба', параўн. рус. дыял. *надошний* 'патрэбны' і інш., што

можа сведчыць пра народнаэтымалагічнае пераасэнсаванне невядомай зыходнай формы як вынік яе дзэтымалагізацыі.

Надзённы 'актуальны' (ТСБМ). Паводле Баханькова (Весці АН БССР, 1981, 1, 120), «недакладная калька» са ст.-слав. насуцныи 'штодзённы', параўн., аднак, утворанае па той жа мадэлі *надобны* 'своечасовы, патрэбны' (<*на дабе, гл. *даба*, *надабе*), тады *надзённы* са спалучэння *на дне*, гл. *дзень*. Паводле той жа мадэлі ст.-слав. надневъныи, адзначанае ў Заграфскім евангеллі, якое адпавядае грэч. *ἐφ᾽ ἡμεροσ*.

Надзіклі 'на ветры': *У нас у хаце зайсёды холадна, бо стайціц' йана надзіклі* (слонім., Сцяшк. Сл.). Няясна, хутчэй за ўсё адаптаванае запазычанне з балтыйскіх моў; адзін з магчымых этымонаў — літ. *dykla* 'пустое месца, пустка', адаптацыя адбывалася шляхам замены зычных і зліцця прыназоўніка *на* са словам у выніку частага ўжывання спалучэння з ім.

Надзіманкі 'пацеркі, пустыя ўсярэдзіне' (навагр., Нар. сл., маст., Сцяшк.), *надзіманкі* 'каралі' (рэч., Мат. Гом.). Ад *надзімаць*, *надмаць*, да *дзэмуць* (гл.); форма з *-дым-* адпавядае хутчэй за ўсё ітэратыву ад дзяслова *дзэмуць*, параўн. *надымацца* 'надувацца' (Нас.), польск. *дутаć*, *надутаć* 'дуць, надуваць', чэш. *dýmati*, *nadýmati* 'тс', гл. Махэк₂, 124.

Надзіць 'вабіць, прыцягваць надзэяй' (Нас.), 'прыманьваць, прынаджваць' (Сцяшк.), *надзіцца* 'захапляцца надзэяй', 'падкрадвацца', 'набываць звычку' (Нас.), 'спадзявацца, чакаць' (ТС), укр. *надити* 'прыцягваць, прыманьваць', 'лавіць рыбу вудай', *надитися* 'прываблівацца', польск. дыял. *nadzić* 'прыманьваць, прывабліваць', магчыма, сюды ж чэш. *nadíti se* 'спадзявацца, чакаць', якое, паводле Махэка, з *na-dejati se (Махэк₂, 118), гл. *надзэя*.

Надзяванікі 'ежа з начынкай: парасяты, гусі, булкі' (докш., Янук.), 'бульба (адвараная ў лушпінах)' (рэч., Мат. Гом.). Ад *надзявіць* 'фаршыраваць', параўн. іншаславянскія паралелі: польск. *nadzianka* 'ежа з начынкай', чэш. *nadívanina*, *nadívká* 'тс', балг. *наденица* 'дамашняя каўбаса, надзеніца'; 'бульба, адвараная ў лушпінах' атрымала назву хутчэй за ўсё ад *надзяваць* 'апрунаць', г. зн. 'адзетая бульба', параўн. *бульба ў мундзірах* 'тс' у адрозненне ад бульбы, якую вараць без лушпін.

Надзянькі прысл. 'адпачынак у свята': *Добра надрабілас'а, ц'ап'ер схаджу да Яул'и надзянк'и* (воран., Сцяшк. Сл.). Утворана са спалучэння *на дзень*, суфіксацыя на *-кі*, характэрная для прыслоўяў, параўн. *удойжкі*, *ушыркі*, *навелічкі* і пад.; у якасці ўзору выкарыстана *наначкі* 'на цэлую ноч' (гл.).

Надкоснік 'шафер' (Сл. ПЗБ), 'брат маладой, які бярэ ў маладога выкуп за касу нявесты' (Сцяшк. Сл.), 'меншы брат

маладой, які бярэ грошы за касу ў маладога' (в.-дзв., Шатал.). Ад выразу *над касой* (стаяць, быць і г. д.), г. зн. быць «адказным» за касу.

Надліпкі 'вузкая планка, якая накладваецца на капылы наверх намаразняў' (карэл., Шатал.), *надлобы* 'тс' (пінск., Шатал.). З **надоўбі* (<*na-d'vib-ki*), паколькі ў іх выдзёўбвалі гнёзды, якія надзяваліся на капылы, гл. *надаўба* 'тс', з магчымай ад'ідаэацыяй да *лапіць*, *лапкі* для першага і да *лоб* для другога назоўніка.

Надоба 'хатнія рэчы, необходныя гаспадыні' (карэл., Сцяшк.), 'убранне' (стаўбц., Нар. сл.), *надаб* (*надыб*) 'патрэба' (Бяльк.), *надоб'е* (*надоб'я*) 'госці' (чэрв., Нар. лекс.), *надобак*, *надобінка*, *надобніна* 'аздобная рэч, патрэбная рэч' (Федар.), *надобніна* 'драўніна для вырабу сельскагаспадарчых прылад' (Арх. Федар.), *надобейка* 'нагода, падзея' (Песні сямі вёсак). Укр. *надоба* 'неабходнасць, патрэба', *надібок* 'кавалак дрэва або жалеза, прыдатны для справы', 'гаспадарчыя прылады', *надіб'я* 'рэчы, маёмасць', рус. *надоба* 'патрэба, неабходнасць', *надобье* 'тс', *надобень* 'неабходная ў доме рэч', польск. *nadoba* 'характэрава, прыгажосць', 'начынне', *nodobie* 'прылады', *nodobek* 'любы пусты посуд (гаршчок, бутэлька)', чэш. *nádoba* 'начынне, посуд', *nádobi* 'прылады', славац. *nádoba* 'посуд', в.-луж. *nadoba* 'прылады, начынне; даход; багацце', н.-луж. *nadoba* 'веліч; дабрабыт; начынне'. Вытворнае ад **doba*, гл. *даба*; першасная форма, відаць, *надабе* (гл.), што ўяўляе спалучэнне прыназоўніка *на* з формай дав., месн. скл. адз. л. ад названага назоўніка са значэннем 'на часе, у (патрэбны) час', адкуль развілася форма *надоба* 'патрэба, неабходнасць' і іншыя, больш канкрэтныя значэнні, што ўскосна пацвярджаецца і больш ранняй фіксацыяй прыслоўя ў помніках пісьменнасці. У якасці чэхізма ў Скарыны разглядаецца *надобье* 'пасуда' (Булыка, Лекс. запазыч., 206), што неабавязкова, паколькі такая форма і семантыка прадстаўлены ў гаворках. З большымі падставамі ў якасці запазычання, відаць, з польскай мовы можна разглядаць вытворнае ст.-бел. *надобный* 'прыгожы, зграбны' (з XVI ст., Жураўскі, SOг, 10, 40; Булыка, Лекс. запазыч., 194), бо, як паказвае семантычная паралель польск. *sliczny*, чэш. *sličný* 'падобны, прыгожы', такое развіццё значэння характэрна для захаднеславянскіх моў (Машынскі, Культура, II, 1, 101). Зрэшты, некаторыя этымалагі адрозніваюць аманімічныя зыходныя словы і іх вытворныя ад кораня *dob-*: *doba* 'спосаб, від' (сюды адносяць і *падобны*, *надобны*, *аздобны* і г. д.) і *doba* 'часавы перыяд', да якога трэба аднесці астатнія пералічаныя формы (Махэк, 121—122; Бязлай, 1, 105). У адпаведнасці з гэтым у якасці зыходнай формы для *надоба* 'прылада; па-

суда' дапускаецца зборны назоўнік **nadovyje* 'патрэба, неабходнасць', з якога шляхам сінгулярызацыі ён быў утвораны (Махэк, 387; Шустар-Шэўц, 13, 980).

Надобрыцу 'на правы бок' (смарг., Шатал.; ашм., Сцяшк. Сл.). З *на* (прыназоўнік) і *добрыца* (назоўнік ў він. скл. адз. л.), апошні хутчэй за ўсё — вынік семантычнай кандэнсацыі атрыбутыўнага спалучэння тыпу *добры бок* 'правы бок', рус. 'лицо' ў адрозненне ад *ліхі бок* 'левы бок', рус. 'изнанка'.

Надовень 'участак поля каля вёскі' (полац., Яшк.). Цёмнае слова. Варбат збліжае з в.-луж. *nadows* 'вясковы выган, выпас' (паводле Шустара-Шэўца, з **nadъ* і **vъsъ*, гл. *вёска*), на падставе чаго прапануе рэканструкцыю **na-do-vъsъ-nъ*, параўн. прыметнік в.-луж. *podowsny* 'выганны, пашавы', з наступнай субстантывацыяй і фанетычнымі зменамі (падзенне рэдукаваных і як вынік гэтага спрашчэнне спалучэння *sn>n*), што можна прыняць з вялікай доляй верагоднасці. Менш падстаў мае, як здаецца, збліжэнне в.-луж. *podows*, а значыць, і *надовень*, з прыслоўямі тыпу *надовесь* 'нядаўна', *надовись* 'пазаўчора' і інш. (Варбат, Этымалогія-1979, 31—32), якія, як і беларускія словы *нагдысь*, *нагдовесь*, *надое*, *надовень*, з **onogъda-* (ESSJ SG, 2, 525). Гл. наступнае слова. Можна прапанаваць і іншую версію: *надовень* < *надобень* 'карысная (зручная) рэч' (да *даба*, гл.), параўн. семантычна блізкае *выгада* 'паша', рус. 'угодые' (гл.).

Надовесь 'нядаўна, на днях' (Нас.), *нагдavisъ* 'тс' (Мат. Гом.). Хутчэй за ўсё да **onogъda/-du*, гл. *нагды*, расшыранага ўказальнымі займеннікамі *овъ* і *св* (ESSJ SG, 2, 525—527). Меркаванні Варбат пра сувязь рус. смал. *надовесь*, *надовись* 'нядаўна' з бел. *надовень* 'участак поля каля вёскі', якое паводле словаўтваральнай сувязі з в.-луж. *nadows* 'вясковы выган, выпас' выводзіцца ад **vъsъ* 'вёска' і адлюстроўвае прасторавую блізкасць, у той час як *надовесь*, *надовись* адлюстроўваюць блізкасць у часе, адсюль развіццё значэння 'нядаўна' на базе першаснага 'блізка (ад вёскі)' (Варбат, Этымалогія-1979, 32) — здаюцца непераканальнымі.

Надодны 'на святанні' (Сцяшк. Сл.), *надоднік* 'да святання' (Сл. ПЗБ). Са спалучэння *на* (прыназоўнік), назоўнікаў *додніца*, *доднік* 'досвітак' (гл.) у форме дав.-месн. скл. адз. л. (да *дзень*).

Надосчы 'нядаўна, днямі' (ТСБМ, Мат. Гом., Янк. 2, Ян.), *надоячы* 'тс' (Бяльк., Пятк.), *надойчы* 'тс' (Сцяшк.), *надовечы*, *надовячы* 'тс' і 'сягоння раніцай' (Нас., Янк. 2, Мат. Гом., Сцяшк. Сл., Ян.), *надоріч* 'днямі' (Сл. ПЗБ), *надое* 'тс' (Жд. 2), рус. бран., смал. *надоччи*, *надойчи*, *надовичи*. Найбольш блізкамі да названых зыходнымі словамі маглі быць формы тыпу

бел. *нагда*, рус. *онады, оноды* 'тс', (<*onogъda/-dy*, гл. ESSJ SG, 2, 525), расшыраныя партыкуламі, што ўзыходзяць да ўказальных займеннікаў *йь* і *овъ*. Карскі (2—3, 71) і Шуба (Прыслоўе, 63) лічаць *-чы* суфіксам, больш правільным было б разглядаць яго ў якасці ўзмацняльнай партыкулы (параўн. ESSJ SG, 1, 305). Магчыма, збліжэнне канца слоў з прыслоўямі тыпу рус. *давеча* 'недавно', параўн. *надавляча* (гл.).

Надозарку 'назіркам' (расон., Шатал.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *зор-*, гл. *зорыць*.

Надоў 'даўно' (Сцяшк. Сл.) Параўн. *анадоў* (<*onogъda*, гл. *нагды, надоечы*), у якім *-оў* пад уплывам утварэнняў тыпу *дамоў* (Карскі, 2—3, 71).

Надочнік 'рачная губка, бадзяга' (ТС). Гл. *надзёжнік*. **Надоясь** 'учора' (Мат. Гом.), *надось* 'надоечы' (Ян.), рус. *надёсь*. Можна паходзіць ад розных зыходных форм: **onъdu/onъda*, **onogъdu/-da*, **onъgъdu/-da*, гл. *анагдысь* (параўн. ESSJ SG, 2, 535; Фасмер, 3, 38).

Надрўга 'здзек, кпіны' (Сцяшк.). Гл. *нарўга* 'тс', паралельныя формы з *над-* і *на-* сведчаць аб «канкурэнцыі» адпаведных прыназоўнікаў у шэрагу славянскіх моў (параўн. ESSJ SG, 1, 127; Махэк, 387).

Надрыва 'навес для захавання дрoў': *У надрыве дрoў н'и пал'енца* (Сцяшк. Сл.). Са спалучэння прыназоўніка *на* (значэнне мэты, прызначэння) і назоўніка *дрыва* 'дровы'; цікавая мадэль універбацыі, узнікшая на падставе семантычнай кандэнсацыі *наветка (навес) на дрыва > на дрыва > надрыва*, параўн. *надзіклі* (гл.).

Надрэгаць, надрэкаць 'нашкодзіць', 'нагаварыць абы-чаго' (ТС). Відаць, да *ракі* 'сказаць' з экспрэсіўным азванчэннем звычайна; прэфікс *над-* у значэнні *на-*.

Надсáднік 'талакнянка' (в.-дзв., Сл. ПЗБ), рус. *надсадник* 'увярэднік балотны'. Відаць, да *надсáдны* 'сумны, цяжкі' (Ян.), параўн. рус. *надсáдно* 'балюча, сумна' і *надсáдная трава* 'нейкая лекавая расліна', *надсáдка* 'тс', *сáднить* 'шчымець', *досáда* 'прыкрасць'; усё да *сáдзіць* (Фасмер, 1, 531), параўн. размоўнае *надсáдзіць* 'надарваць, нашкодзіць', *насáда* 'надарванасць, хвароба ад цяжкай работы', пра гэта ж сведчыць і ілюстрацыя да слова: *Натсáднік — як бруснічнік, ат почак* (Сл. ПЗБ, 188).

Надсыр 'сыравата' (Янк. 1), 'сыраваты, недавараны' (Мат. Гом., калінк., 3 нар. сл.; мін., Жыв. сл.; слуц., Нар. сл.; ТС). Са спалучэння прыназоўніка *над* (значэнне меры) і назоўніка *сыр* 'сырызна' ў форме старога він. скл. адз. л. Параўн. *надзелень* (гл.).

Надта 'вельмі' (Бяльк., Сл. ПЗБ), *на́дто* 'тс' (Сцяшк. Сл.;

ТС), *на́тта, на́тто* 'тс' (Сл. ПЗБ), ст.-бел. *надто* 'акрамя таго' (XVI ст.), ст.-рус. *надъ* 'тс', укр. *надто* 'занадта; звыш таго', рус. *надто* 'надзвычай', 'верагодна, відаць', польск. *nadto* 'надзвычай, занадта', 'акрамя таго', ст.-польск. *nadto* 'звыш', славін. *pout-to* 'акрамя таго', чэш. *nadto* 'звыш таго, да таго ж, у дадатак', ст.-чэш. 'звыш таго, акрамя таго'. Празрыстае сінтагматычнае спалучэнне прыназоўніка **nad* і займенніка **to* (ESSJ SG, 2, 436), які выступае ў форме наз.-він. скл. (Карскі, 2—3, 72, 92); Шуба разглядае беларускія формы з пункту погляду сучаснай мовы як невытворныя, страціўшыя суадносіны з адпаведнай прыназоўнікава-іменнай канструкцыяй (Шуба, Прыслоўе, 148).

Надубель 'гэбель выбіраць канты ў дошках' (Сцяшк. Сл.). Запазычанне з нямецкай мовы (?), другая частка выразна адлюстроўвае ням. *Hebel*.

Надубень 'намаразень' (свісл., Шатал.). З **на-дълб-ень*, гл. *надаўба*, відаць, збліжанае з *дуб* (бо часцей рабілася з дуба?), ці пераасэнсаванне ўнутранай формы тэрміна *намараз-ень* з наступным калькаваннем, параўн. *надубецца* 'намерзнуцца' (Сцяшк. Сл., Сцяц.).

Надубіна экспр. 'вялікі гультай' (міёр., Нар. сл.). Гл. *надубень, надаўбень*.

Надубырыца 'наставіць хіб, надзьмуцца, натапырыцца' (Юрч. Сін.). Новаўтварэнне на базе фразеалагізма *стаць дубарам* (*дубырым*, Бяльк.) 'стаць на дыбы; натапырыцца', што звязана з *дуб*, параўн. тыпалагічную паралель: ням. *sich bäumend* 'устаючы на дыбы' пры *Baum* 'дрэва' (Фасмер, 1, 549). Гл. *дуба*.

Надуванчык 'адуванчык, дзьмухавец' (ТС), *надува́нчык* 'тс' (дзятл., Сл. ПЗБ). Змененая пад уплывам *надуць* 'надзьмуць' руская назва *о́дуванчик* 'тс', відаць, у выніку цяжкасцей пры ўспрыняцці пачатку слова (ідэнтыфікацыі *a- = ab-*) і змены матывацыі («як надуты»); параўн. таксама рус. маск. *надуванчик* 'тс', што сведчыць аб дээтымалагізацыі тэрміна і спробах «мадэрнізацыі» яго формы ў межах самой рускай мовы.

Надудліца 'напіцца праз меру, насмактацца' (Бяльк.). У аснове экспрэсіўнага ўтварэння — гукапераймальны элемент *-дуд-*, што можа быць звязана з *дуда*, *дуць* (гл.), параўн. *дудзіць* 'іграць на дудзе' і 'прагна піць' (Байк. і Некр.), рус. *надудолиться, надудиться, надудариться* 'напіцца ўдосталь', а таксама іншыя дзеясловы з тым жа значэннем: *надудобніца, надудніца* і пад. (Трубачоў, Этим. сл., 5, 147).

Надукваны 'выхаваны' (Пятк.). З *на-адукованы*, да *адукаваць, адукацыя* з наступным сцяжэннем галосных. Гл. *дукаваць*.

Надўм 'мысленнае рашэнне' (Бяльк.). Аддзяслоўны на-

зоўнік, параўн. *надумацца* 'задумаць, рашыць', *одум* 'разважанне, роздум'. Гл. *думаць*.

Надумáць 'надуваць, навейваць' (бешанк., Нар. сл.). Да *дзьмуць* (гл.), параўн. таксама *надмаць* 'надуць' *надымáць* 'надуваць' (Нас.); *-ду* — у аснове, відаць, пад уплывам *дуць* — для ўсіх славянскіх моў характэрна змешванне асноў **duti* і **dōti* (**duti: *dujōχdōti: dъto*), гл. Трубачоў, Эт. сл., 5, 99—100.

Надумбáшыцца 'нахмурыцца': *небо надумбашылось* (ТС). Няясна.

Надўндзiцца 'напіцца ўдосталь, уволю' (слонім., Нар. лекс.), 'нассацца' (Сцяц.). Гл. *дундзець, дунда*.

*Надхлiшча, *nadchliszczo* 'адрыжка' (слонім., Арх. Федар.). Гл. *натхла, тхло*.

Надч́кваць 'чакаць' (мін., Жыв. сл.). Мясцовае ўтварэнне ад *чакаць* (відаць, пад уплывам польск. *czekać* 'тс'), аднак э на месцы *а* пад націскам можа адлюстроўваць дыялектную з'яву, параўн. *штаны* — *шт́ныкі* і пад., і прэфікса *над-*, які тут перадае «адценне малой меры», параўн. *надкусваць* і пад. (ESSJ SG, 1, 127).

Нады́баць 'натрапіць, сустрэць' (Сцяцк. сл.; Сцяц., в.-дзв., Шатал.), *надыбаць* 'наткнуцца, набрысці' (слонім., Нар. лекс.; Сл. ПЗБ), параўн. *надыбаць рой* 'знайсці ў лесе дупло з роём' (ашм., 3 нар. сл.). Да *ды́баць* 'ісці, чыкылгаць' (гл.), параўн. *надысці* 'натрапіць': *надышоў на грыбы* (Сл. ПЗБ)

Нады́манкі 'каралі' (рэч., Мат. Гом.). Гл. *надзіманкі* 'тс'.
Нады́сь 'нядаўна, на днях' (Нас., Бяльк., Сцяцк. сл.), 'цяпер, зараз' (Мат. Гом.), 'надоечы' (Жд. 1, Ян.), параўн. рус. *надысь* 'на днях, нядаўна', 'сягоння', укр. *надісь, надійсь* 'бадай, верагодна' (калі гэта не ад *надіятися* 'спадзявацца'). Узыходзіць да **onogъdy+*si* або **onъdy+*si* (ESSJ SG, 2, 526; Фасмер, 3, 38), гл. *нагды, надоечы*.

Нады́ханка 'хлеб з цеста, замешанага грэчкай мукой на аржаной рошчыне' (мядз., Нар. сл.). Відаць, да *дыхаць* 'падыходзіць, уздымацца (пра хлеб)', семантычная паралель — *пышка, пышны* ад *пыхаць* (гл. Фасмер, 3, 422).

Над́чыць, 'падбухторыць', *над́чыцца* 'падбухторыцца', *над́чаны* 'падбухтораны' (Яўс.). Утворана ад *д́чыць* 'навукаць, падбухторваць', *д́чыцца* 'навукацца, пераймаць', *д́чаны* 'навуцаны', для якіх не выключана аднолькавае паходжанне з *д́чыць* 'гаварыць', *над́чыць* 'нагаварыць', што выводзяцца з літ. *dēti* 'абгаворваць' (Сл. ПЗБ, 182). Можна меркаваць і пра блізкасць да дзеяслова незакончанага трывання *дукаваць* 'павучаць, падбухторваць' (гл.), форма закончанага трывання

ад якога была б *надукаваць* або **надучыць*, што вельмі блізка фармальна і семантычна да разглядаемага слова.

Над́чыць₂ 'змяшчаць' (Каханоўскі, Повязь часоў. Мн., 1985, 87), з тэксту не відаць, дзе распаўсюджана слова. Каханоўскі спрабуе звязаць з уласнай назвай *Маладэчна*, якая этымалагізуецца як 'малазмяшчальнае месца', паколькі населены пункт быў заснаваны паміж поймай ракі і Ашмянскім узвышшам. Няясна, магчыма звязана з літ. *dėti* 'класці, змяшчаць', *nudėti* 'залажыць, засунуць', што адпавядае слав. **dēti*, адно са значэнняў якога 'дзець, класці, змяшчаць' (гл. Абаеў, ВЯ, 1988, 3, 36); тады назва горада рэканструюецца як **malo-dētъ-no* (суч. *Маладэчна*).

На́едак 'пажытак для арганізма ад з'едзенай стравы, сытнасць' (полац., Янк. 1; ТС), 'ежа (сытная)' (рагач., жлоб., жытк., Мат. Гом.), *на́едкі* 'яда' (саліг., Нар. сл.), рус. *на́едка* 'ежа, яда'. Параўн. *на́едзены, на́едны* 'сыты, пад'еты' (ТС), да *есці* (гл.).

На́едзь 'хвароба коней' (пухав., Жыв. сл.), 'камень на зубах у каня', 'жалвакі ў сале пад сківіцамі ў свіней' (ТС). Ад *на́есці*, гл. *есці*.

На́жа 'удача' (ТС), *на́джа* 'надзея, спадзяванне' (драг., 3 нар. сл., столін., Нар. лекс.; лунін., Шатал.), параўн. *ненáджэно* 'нечакана, неспадзявана; незнарок' (ТС). Праславянскі дыялектызм **nadja?* Параўн. серб.-харв. *náda* 'надзея, спадзяванне', славен. *náda* 'тс'. Гл. *надз́ея*. Не выключана, што аналізуемае слова з'яўляецца аддзяяслоўным назоўнікам ад *на́дзіцца* 'спадзявацца, чакаць' або *на́дзіць* 'вабіць, прыманьваць'.

*Нажавáты, ножовáты 'абзолісты' (ТС). Да *нож*, бо дошкі маюць няроўныя, вострыя краі (падобныя да ляза нажа).

Нажалопкацца 'наглытацца' (гродз., Цых.), *нажолупáцца* 'наглытацца не жаваўшы' (ТС), *нажлопацца* 'напіцца гарэлкі, нахлябтацца' (Сл. ПЗБ), рус. прыбалт. *нажелубáться* 'наесціся', польск. *nałzorać się* 'нахлябтацца'. Экспрэсіўныя словы, у аснове якіх ляжыць каранёвы элемент **žlor-* (параўн. польск. *złorać* 'прагна піць'), які чаргуецца са **žlok-* (параўн. *жлокаць* 'хлябтаць', *нажлокацца* 'нахлябтацца' (Нас.), што могуць узыходзіць да *лопаць* 'жэрці', *локаць* 'хлябтаць' з узмацненнем пры дапамозе пачатковага *ж-* (гл. *жлокаць*). Звяртае на сябе ўвагу значнае падабенства ў семантыцы і фанетыцы літ. *žliūbti* 'жэрці, глытаць вялікімі кавалкамі' да славянскіх форм, таксама як і паралелізм *žliūbti: žliūbas* 'кармушка (для каровы)' і адпаведных славянскіх форм і назоўніка *жолаб* (*žlób*) 'драўлянае карыта; кармушка', што, улічыўшы кампактны арэал распаўсюджання экспрэсіўных

слоў, магло б сведчыць аб запазычанні ці хутчэй аб агульным паходжанні названых слоў.

Нажлўкіціца 'напіцца празмерна' (ТС, мядз., Сл. ПЗБ). Да *жлўкіціць* 'піць' (гл.). Сюды ж *нажлугіціца* 'напіцца (гарэлкі), якое Грынавяцкене (зб. Letuvių kalbos specialioji leksika. Vilnius, 1983, 186) выводзіць непасрэдна з літ. *žlūgti* 'мокнуць', *žlūgtas* 'жлукта', *нажлагтаціца* 'напіцца (гарэлкі)' (дзятл., ашм., там жа), што суадносіцца з літ. *žlaūgti* 'жлукціць (бялізну)', а таксама *нажлўхаціца*, *нашлўхаціца* 'напіцца (гарэлкі)' (Сл. ПЗБ).

Нажма 'крынічнае месца на схіле ўзгорка, дзе заўсёды сочыцца вада; гразкае месца', 'вялікая колькасць вады пад снегам або пад лёдам у час адлігі', 'прыліў вады ў рэчку, напор вады на плаціну' (Яшк.), рус. *нажим* 'топкае месца пад гарою, дзе збіраецца вада з крыніц', 'нізкае забалочанае месца', *нажом* 'тс'. Варбат параўноўвае з чэш. *na žtach* 'ходь выціскай', мараўск. *nažit vodú* 'набракнуць, набрацца вільгаці (пра грыбы, адзенне, зямлю)' (ОЛА, 1981, 277–279). Да *žeti, *žeto, гл. *жаць*, *жмаць* 'ціснуць', параўн. іншыя назоўнікі з такім жа значэннем: *націск*, *націскі*, *напор* і пад. (Яшк.).

Нажмяніць 'пашкодзіць, натрудзіць руку работай на агародзе' (брэсц., Нар. лекс.). Да *жмяня* (гл.).

Нажніцы₁ 'ножны, нажнічкі' (Сл. ПЗБ, Сцяшк. Сл.), *нажэнькі*, *нажэнькі* 'тс' (Сцяшк. Сл.; Жд. 1), *нажэчыкі* 'тс' (Нас.), *нажэньчы* 'тс' (Бяльк.). Гл. *ножны*, *ножніцы*.

Нажніцы₂ 'панажы ў кроснах' (воран., Сцяшк. Сл.). Да *нага*, *нажны* 'які прыводзіцца ў рух пры дапамозе ног', параўн. *нажныя ступы* і пад.

Нажор 'вада пад вясеннім снегам' (іўеў., Сцяшк. Сл.). Відаць, да *žyati 'паглынаць', параўн. *нажорціся* 'нажэрціся', а таксама рус. *нажор* 'набуханне скуры пасля апрацоўкі спецыяльным растворам', *нажоратся* 'напіцца, нажэрціся'. Да словаўтварэння гл. *нажма*.

Нажоўка 'невялікая пілка', Пяткевіч тлумачыць па-польску 'pilka t. zw. złodziejska' (Пятк.), рус. *ножовка* 'тс'. Да *нож*, *нажовы* 'які мае адносіны да нажа', хутчэй за ўсё ў выніку семантычнай кандэнсацыі атрыбутыўнага спалучэння тыпу *нажовая пілка*, параўн. тураўск. *ножова хатка* 'похва для нажа'.

Нажўтка 'жакет' (Жд. 1, Сцяшк. Сл.; Сл. ПЗБ), 'летнік з сівага даматканага сукна' (навагр., Нар. сл.), 'безрукаўка' (Сл. ПЗБ, Сцяшк.). З польск. *narzutka* 'жаночая накідка', ад *narzucić* 'накінуць'.

Назад (Нас., БРС, ТСБМ), рус. *назад*, укр. *назад*, польск. *napad*, чэш. *napad*, славац. *napad*, в.-луж. *napad*, славен.

napaj, серб.-харв. *назад*, балг. *назад*, макед. *назад*. Са спалучэння прыназоўніка *na і назоўніка *zadъ у форме він. скл. адз. л., параўн. з формай дав.-месн. скл.— *назадзе* 'ззаду' (Сцяшк. Сл.), *назадзі* (гродз., 3 нар. сл.) *назадú* (ТС). Гл. Брукнер, 643; Шустар-Шэўц, 13, 995.

Назэрак 'на наступны год' (Сцяшк. Сл.). Са спалучэння *на* (прыназоўнік) і *зэрак* (прыслоўе), аналагічна да *назэўтра* 'на наступны дзень'; другая частка ў сваю чаргу са спалучэння прыназоўніка *за* і назоўніка *рок* 'год', якое ў выніку зліцця аформілася ў адно фанетычнае слова з пераносам націску на першую частку. Падобным чынам утворана і *назэтакрок* 'пазалегась' (Сцяшк. Сл.), гл. *такрок*.

Назэўтра 'на наступны дзень'. Іншыя формы: *назэўтрэ*, *назэўтрае*, *назэўтрая*, *назэўтрыя*, *назэўтрага* (Сл. ПЗБ, Жд. 1; жлоб., Мат. Гом.; калінк., 3 нар. сл.), *назэўтро*, *назэўтрэй* (ТС). Са спалучэння *на* і *зэўтра* (гл.), што ўяўляе род. скл. адз. л. ад назоўніка *utro з прыназоўнікам *za. Паводле Карскага, апошняя форма часта разглядаецца ўжо як наз. скл. і можа стаяць пасля розных прыназоўнікаў, у залежнасці ад чаго змяняецца і канцавое *-a*: *на заўтра*, *ц заўтры*, *да заўтры* (Федар.), можа таксама прымаць канчаткі прыметнікаў (Карскі, 2—3, 74—75), як гэта дэманструюць прыведзеныя формы. Падобныя ўтварэнні вядомы іншым славянскім мовам, параўн. рус. *назэвтра*, *назэвтрие*, *назэвтрия*, *назэвтрее*, *назэвтраго* і пад., укр. *назэвтра*, *назэвтре*, польск. *napajutrz*, *napajutrze*, чэш. *napzítrí*, в.-луж. *napajtra*, н.-луж. *napajtsa* і інш., аднак узніклі яны, відаць, самастойна ў кожнай з іх, параўн. Шустар-Шэўц, 13, 995.

Назэўша 'назаўсёды' (зэльв., Жыв. сл.), *назэўшы* 'тс' (Сл. ПЗБ). Цалкам запазычана з польск. *na zawsze* 'тс' або ўтворана на мясцовай глебе пры дапамозе прыназоўніка *на* ад польск. *zawsze*, гл. *заўшы*.

Назэбыт 'празмерна, надзвычайна' (Нас.), ст.-бел. *назэбытъ* 'занадта' (1518 г.). З польск. *napzyt* 'тс' (Жураўскі, 1961, 10, 40; Булыка, Лекс. запазыч., 200).

Назэбышам 'з надбаўкай, з вярхом' (Арх. Федар.). Прыслоўе ў форме твор. скл. адз. л. назоўніка *назэбыш, які ўяўляе хутчэй за ўсё вынік кантамінацыі *назэбыт* 'празмерна, надзвычай' (гл.) і *назэвіш* (<*на+звыш*) 'вышэй, звыш' (Нас.).

Назэва 'назва, найменне' (Байк. і Некр., БРС, ТСБМ, ТС, Сл. ПЗБ), *назэванне* (*napwáńnie*) 'тс' (Пятк.), *назэванье*, *назэваніе*, *назэванье* 'тс' (ТС), *назэвішчэ* 'тс' (ТС), *назэвішча* 'тс' (Сл. ПЗБ), рус. *назэваніе*, *назэвань*, *назэванка*, *назэвище*, укр. *назва*, *назэвище*, польск. *nazwa*, *nazwanie*, *nazwisko*, балг.

назві́ние. Аддзеяслоўны назоўнік ад *nazvati, *nazuvati, гл. *зваць*.

Назві́ска 'прозвішча' (астрав., Сцяшк., Сл.; пін., 3 нар. сл.), *назвіска*, *назвіско* 'найменне' (Сл. ПЗБ), ст.-бел. *назвіско* (*назвыско*) 'імя, прозвішча, мянушка', 'назва' (1576 г.). Запачытана з польск. *nazwisko* (Булыка, Лекс. запачыт., 185), у значэнні 'прозвішча' стабілізавалася, паводле Матушэўскага (Rozpr. Kom. Językowej Zódzkiego Tow. Nauk., 21, 83—99), толькі ў XX ст.

Наздрá 'кішкі ў гарбузе' (докш., Жд. 1). Гл. *мяздрá* 'тс', пачатак слова зменены, відаць, у выніку народнаэтымалагічнага збліжэння з *ноздры* 'ноздры' і асабліва 'поры ў харчовых прадуктах' (Сл. ПЗБ).

Назі́мка 'азімая пшаніца' (Сцяшк.; брэсц., Нар. лекс.). Хутэй за ўсё вынік семантычнай кандэнсацыі словазлучэння тыпу *пшаніца на зіму* (пасеяная) або са сцягнутага *назімая пшаніца, параўн. укр. *назімый* 'азімы', такая мадэль з прыназоўнікам *на вядома і іншым славянскім мовам, параўн. серб.-харв. *назіме* 'парася да аднаго года', *назімац* 'паршук'; іншае значэнне прыназоўніка (прэфікса) у в.- і н.-луж. *пазута* 'восень', першапачатковая семантыка ў напрамку зімы, паказваючы на зіму' (Шустар-Шэўц, 13, 995), польск. дыял. *пазіта* 'позняя восень', параўн. *наліце* 'будучы год' (гл.).

Назі́ркам, *назіркам* 'не спускаючы з вачэй (ісці, бегчы)' (Сл. ПЗБ, Бяльк., Нас., Янк. 2, Сцяшк. Сл.), *назірком* 'следам, не выпускаючы з поля зроку' (ТС), *назір* 'тс' (дзярж., Нар. сл.), рус. *назірком* 'тс', укр. *назірком* 'тс', польск. *пазірkiem*, *пазірсет* 'тс'. Пры наяўнасці назоўніка *назір*, памянш. *назірак*, паводле распаўсюджанай мадэлі — твор. скл. назоўніка ў функцыі прыслоўя.

Назі́ма 'нара (лісіная)' (Мат. Гом.). Няясна; магчыма, звязана з рус. *назіма* 'гною', *назімы* 'звалка гною', *назімь* 'угнойваць', якія выводзяць са спалучэння прыназоўніка *на* і назоўніка *земля* (Фасмер, 3, 39, пад *назім*); магчымая матывацыя — неахайнасць лісінай нары.

Назі́ніцу 'навыварат' (смарг., Штатал.; свісл., Сцяшк. Сл.), таксама *назінок*, *назінку* 'тс' (Нас.), параўн. рус. *наізнанку* 'тс'. З *на*+*ізнаніцу, апошняе з *наніц* 'навыварат' (гл.), у выніку дээтымалагізацыі збліжана са *знаць* 'ведаць', параўн. *знайніца* 'выварат, левы бок матэрыі' (Сцяшк. Сл.); аналагічна *на-знанок*, параўн. *знанок*, *знанка* 'тс', гл. Фасмер, 3, 123. Параўн. *наліхоўніцу* (гл.).

Назі́рокі 'зарок, наўмысна' (Янк. 1, Мат. Гом., Сцяшк. Сл., ТС), *назірокі* 'тс' (калінк., 3 нар. сл.), *назіракі* 'тс' (Янк. 3), *назірачай* 'тс' (Ян.). З *на*+*з*+*на-рок*, параўн.

нарок 'прадвызначэнне' (гл.); формы на *-і* адлюстроўваюць, магчыма, спалучэнне прыназоўніка з месн. скл. адз. л. або мн. л., канчатак *-ай*, відаць, пад уплывам прыслоўяў тыпу *надзвічай* і пад. (Фасмер, 3, 45; Махэк, 390). Гл. *нарокам*.

Назобак 'аброчная торба' (ДАБМ, камент., 825). Да *зоб* 'корм каню', параўн. *зобка* 'аброчная торба', літаральна 'торба на зоб'.

Назола 'дакука, прыкрасць, журба', 'надакучлівая асоба' (Нас., Яруш., Бяльк., ТС, Сл. ПЗБ), *назол*, *назольнік* 'надакучлівая асоба' (Юрч., СНС), рус. *назола* 'нуда, журба, смутак', 'шкода', 'надакучлівы чалавек', укр. *назола* 'хто робіць многа турбот'. Сюды ж *назаляць* 'надаюдаць, дакучаць' (Нас., Яруш., Шн., Сл. ПЗБ, ТС), *назалёлы* 'надакучлівы' (Сцяшк. Сл.), *назольный* 'тс' (Яруш.), *назбійны* 'надакучлівы' (Бяльк.), а таксама выразы: *у назблы* 'на зло' (Булг.), *даваць назолу* 'назаляць' (Шн.), *назоляць на сэрце (на душу)* 'трывожыць у непыходзячы час' (ТС). Прыведзены матэрыял, асабліва апошні фразеалагічны выраз, у аснове якога ляжыць нейкае канкрэтнае значэнне, аб чым сведчыць прыназоўнікавая канструкцыя з *на*, дае падставы для пошукаў архаічных адпаведнікаў у іншых славянскіх мовах, параўн. макед. *назолям* 'пасаліць, пасыпаць нечым' у народнай песні, запісанай Міладзінавым: «*Му донесе билки чемерици/И назоли нему бело сърце*», дзе *бело сърце* 'страўнік' (Тошев, Струшкіот говор. Скопје, 1979, 38, 103). Параўн. іншыя дыялектныя формы: макед. *золіт* 'пырскаць; пасыпаць; накрапаць' (Hendriks, The Radožda-Vevčani dialect of Macedonian. Lisse, 1976, 301), *зола*, *зола* 'пасыпаць соллю, цукрам, парашком' (Белић, Галички дијалекат. Београд, 1935, 213), *золте* (<*зол те*, літаральна 'зол' цябе', ужываецца як дакор, Поповски, Македонски јазик, 1959, 10, 133), балг. *назолявам* і *назолвам* 'пасыпаць' (Гераў), *назолява* 'адкладвае яйкі на прадуктах, у якіх заводзяцца чарвякі (пра муху)' (БЕР, 1, 652), серб.-харв. *назојѝ* 'пра нападзенне мух': *назојѝле мје мѝсо* (Елезовић, Речник косовско-метохиског дијалекта, 1. Београд, 1932, 435), *зола*, *сола* 'камары' (Павлович, Говор Јањева. Нови Сад, 1970, 179). Такім чынам, першапачатковае значэнне дзеяслова рэканструюецца як 'пасыпаць ці пакрапіць нечым з мэтай лячэння' і фармальна звязана з прасл. *zola 'попел' (гл. *залá*), параўн.: *да ми гди позолите рѣцето со пепелта, кѝе ми оздравеат* (Младенов: Сб. Солун. София, 1934, 62); развіццё значэння да 'надаюдаць, дакучаць, дапякаць' на падставе 'раздражняць рану, уздзеінічаючы на яе пры дапамозе лекаў, зѝлак', параўн. народны выраз *надаеу, як горкае зелле*, што дае падставы для рэканструкцыі прасл. *zoliti 'пасыпаць (попелам, парашком і інш.)'.

Агляд іншых версій: Гаўлава (Etymologica Врпенсія. Прага, 1978, 34—35) рэканструюе прасл. *zolitī 'шкодзіць, мучыць' на падставе ўсходнеславянскіх слоў і і.-е. паралеляў. Скок (З, 664): *зола* 'мушка' <*zujati* (гукапераймальнае). Фасмер (З, 39) аддзяляе рус. *назойливый* 'надаедлівы' ад *назола*, выводзячы яго з *зоі* 'шум', падрабязны разбор гэтай версіі і спробу фармальнай і семантычнай рэканструкцыі развіцця слова гл. Шалепіна: Русские говоры Сибири. Томск, 1981, 67—69; Шустар-Шэўц указвае на паралель в.-луж. *zelić* (≤*zolić*) 'голасна клясці, праклінаць' і славен. *zolitī* 'крычаць, шумець', што можа сведчыць аб старажытнасці такой семантыкі (ВЯ, 1983, 46), параўн. яшчэ бел. *зяліць* 'тлуміць': *Зеліш ты сваімі песьнімі ўсю хату* (Яўс.). Не выключана, што ў развіцці асобных славянскіх моў назіралася змяшэнне розных дзеясловаў, блізкіх па форме, у прыватнасці са значэннем 'пасыпаць (попелам і інш.)' і 'крычаць, шумець'. Дарэчы, прыгатаванне лекаў у выглядзе парашкоў ці раствораў, атрыманых шляхам спальвання зёлак і іншых матэрыялаў, а таксама разбаўлення атрыманага попелу ў вадзе, з'яўляецца старажытнай практыкай народнай медыцыны (у прыватнасці, знахарства). Тым самым магчыма звязаць значэнне 'пасыпаць (попелам і інш.)' і значэнне 'залиць лугам (бялізну і інш.)'. Што датычыць *зяліць* 'тлуміць', звычайна *азяліць галаву*, то не выключана, што тут асноўнае значэнне не 'шумець', а 'выклікаць стан ачмурэння, выпіўшы настоенага зеля', пра што сведчыць і другое значэнне *азяліцца* 'напіцца гарэлкі' (параўн. *чортава зелье* = гарэлка), *азелены* 'затлумлены, п'яны' (Яўс.). Гл. *залá, зелье, залицы, зяліць*.

Назор 'нагляд' (Дуж.-Душ.), параўн. у т. зв. духоўнай песні: *Ай сынку мой, сынку, царь небесный! Да с ким мяне, деу, покидаешь? Да кому ты назор святой оставляешь?* (магіл., Шн. 2, 615). Ад *назорыць* 'назіраць' (Бел. каз. эпас, 53). Рус. *назор* 'нагляд, дзор', укр. *назорити* 'убачыць, заўважыць'; у іншых славянскіх мовах адпаведныя словы ад *zbrēti 'глядзець' маюць іншыя значэнні (чэш. *názor* 'погляд, думка', серб.-харв. *názor* 'думка, погляд', увага і пад.), што, відаць, сведчыць аб незалежным характары іх развіцця. Гл. *зорыць*.

Назорку 'на золку, на світанні' (жлоб., будакаш., Мат. Гом.). Да *зара, зорка* (гл.), параўн. рус. *на зорке* 'тс', магчыма, пад уплывам *на золку*, гл. *золак* 'світанак'. Аднак не выключана і больш старажытнае паходжанне слова, асабліва калі ўлічыць паралелізм у развіцці прасл. *zolitī і *zoriti.

Назоў 'назва' (Нас., Гарэц., Др.-Падб.), рус. *назовь, назовь* 'назва, найменне', *назыв, назыв* 'тс', чэш. *název* 'тс', серб.-харв.

назив 'тс', макед. *назив* 'тс'. Аддзяяслоўны назоўнік ад *nazvati, *nazuvati, гл. *зваць*.

Назоўнік. Гл. *назоўны*.

Назоўны (склон). Агульнаеўрапейская калька з лац. *nominativus*, параўн. рус. *именительный* (ад *имя*), польск. *mianownik* (ад *miano* 'імя', *mianować* 'назваць') і г. д. (гл. Словарь славянских лингвистических терминов, т. 1. Прага, 1977, 344); апошні тэрмін або, магчыма, укр. *називний* (відмінок), з'явіўся непасрэдным узорам калькавання. У далейшым, паводле адносінаў лац. *nomen* 'імя' — *nominativus* 'назоўны склон', шляхам семантычнай кандэнсацыі была створана пара *назоўны склон* — *назоўнік* з пераасэнсаваннем значэння 'форма, якая выступае ў назоўным склоне'.

Назублены 'прарослы' (ТС), *назубленае насенне* 'насенне, якое толькі пачынае прарастваць' (Жд. 1, Мат. Гом.), *назубіцца* 'прарасці' (Мат. Гом.), *назубіць* 'нарабіць вострых зубоў на лазе' (Яўс., Яруш., Сл. ПЗБ). Усё да *зуб*, параўн. літ. *žėmbėti* 'прарастваць, пускаць расткі', літаральна 'зубіцца'.

Называць 'запрашалнік (на вяселле)' (Мат. Гом.). Цікавае аддзяяслоўнае ўтварэнне на *-аць* са значэннем *Nominus agentis*, параўн. *араты, намагаты*. Да *зваць* (гл.), параўн. *пазвабаты* 'пасланы для запрашэння', 'пасыльны ў судзе' (Нас.).

Назызнуць 'напыхнуць, набрыняць': *віма назызла* (у каровы) (полац., шарк., ул. інф.). Да *зызнуць* (гл.), адносна этымалогіі параўн. балг. *зъзна* 'дрыжаць ад холаду' (гукапераймальнае), адкуль магло развіцца значэнне 'апыхаць ад холаду, рабіцца аслізлым (напрыклад, пра рукі)', параўн. Цыхун, Бел.-рус. ізал., 90.

Назыкаць 'напазычаць' (Мат. Гом.). Пры наяўнасці польск. *pażyczyć*, якое сярод іншых мае і значэнне 'пазычыць', можна было б думаць пра запазычанне, як сцвярджаецца адносна ст.-бел. *жичити, зычити* (Булыка, Лекс. запазыч., 114). Аднак варонеж. *жичить* 'пазычаць', а таксама геаграфія беларускага слова прымушаюць бачыць у ім мясцовае ўтварэнне, магчыма, на базе *па-зыка* 'доўг', параўн. тураўск. *іці* (бегці) *у поэыку* (позыкі) (ТС); не выключаны ўплыў з боку дзеяслова *зыкаць* 'бегачь, гізаваць'.

Назынуць 'наваліцца, напасці' (Юрч.). Да *зынуць* (гл.).

Назырны 'неадчэпны, надакучлівы' (Сцяшк.). Няясна. Па структуры вельмі падобна да *настырны*; магчыма, да *зырыць, зырыцца* 'пільна ўглядацца', што ў сваю чаргу *zbrēti 'глядзець'.

Называць экспр. 'накрычаць' (паст., Сл. ПЗБ). Да *звяць* 'моцна крычаць, гарланіць' (Нас.), параўн. *звяць* 'пазыхаць'

(там жа), гл. Звяртае на сябе ўвагу аднолькавае развіццё значэння ад 'пазяхаць' да 'крычаць' у беларускага і славенскага дзеяслова *zřevati*.

Назяліць: *дзеці назелюць галаву* (бялын., Янк. 3). Да *зяліць* 'надакучаць, дурыць' (гл.).

Наігрыны, найграны 'пра яйцо з зародкам' (стаўб., Нар. сл.; нараўл., Мат. Гом.). На базе эўфемізма *іграць*, параўн. тураўск. *певень с курой грае* (=апладняе яе). Параўн. таксама *нагрэны* (гл.).

Наіўны 'недасведчаны, легкаверны' (ТСБМ). З франц. *naïf* праз рус. *наивный* або польск. *naïwny*, вядомае і ў народных гаворках (параўн. Reczkowa B. Wygazy pochodzenia francuzkiego w gwagach polskich. Wrocław, 1982, 92).

Най- — прыстаўка найвышэйшай ступені параўнання, рус. *наи-*, укр. *най-*, польск. *naj-*, чэш. *nej-*, славац. *naj-*, славен. *naj-*, серб.-харв. *naj-*, балг. *най-*, макед. *naj-*. Прасл. **nai-* з *nai-* пры дапамозе ўзмацняльнай часціцы *-j (i)* (ESSJ, SG, 2, 433—435; Фасмер, 3, 33, 39; Шустар-Шэўц, 13, 982; Вязлай, 2, 213). Гл. *на-*.

Найбэрдзей 'асабліва, рус. в особенностях' (Яруш.). Відаць, запазычанне з польск. *najbardziej*, найвышэйшая ступень ад *bardzo* 'вельмі', значэнне беларускага слова найбольш блізкае да другасных значэнняў польск. *najbardziej* 'зусім не, сама меншае' (Варш. сл.).

Найбогу 'яйбогу, дадушы, папраўдзе' (Бяльк.). З *ну, яйбогу?*

Найда 'знайдыш' (Гарэц.), 'прайдзісвет' (Жд. 1), 'нахабная, непаседлівая, назола' (Бяльк.), 'гаваркая жанчына' (ветк., Мат. Гом.), 'жанчына, якая любіць хадзіць па хатах' (жлоб., Жыв. сл.), 'распусная жанчына' (Яўс.), а таксама *найдыш* 'знайдыш' (суфікс *-ыш*, гл. Карскі, 2—3, 38). Усе экспрэсіўныя значэнні, відаць, на аснове першаснага 'знайдыш', параўн. заўвагу Насовіча да слова *найдыш* — «употребл. как ругат. слово на возрастного» (Нас.). Ад *найці* 'знайсці'.

Найдзён 'знайдыш, пазашлюбнае дзіця', 'падкідыш' (Нас., ТС), *найдзёна* 'тс' (пра дзяўчынку) (Нас., ТС), а таксама *найдзёнок, найдзённік*. Пры наяўнасці субстантываванага прыметніка *найдзёны* і словазлучэння *найдзёнэ дзіця* 'пазашлюбнае дзіця' (ТС) лёгка ўявіць працэс утварэння назоўнікаў шляхам семантычнага згортвання. У выніку аналагічных працэсаў узніклі рус. *найдён, найдёна* 'тс', чэш. дыял. *najdený* 'тс', славен. *najdenec, najdenik* 'тс', балг. *Найден* (імя ўласнае), *найдено деге* 'знайдыш', што магчыма, дае падставы для рэканструкцыі прасл. *naďьnъ, субстантываванага прыметніка, адносна семантыкі якога можна выказаць

наступныя меркаванні: хутчэй за усё першаснае значэнне было 'знойдзены', што мела засцерагальную функцыю ў адносінах да дзіцяці. Машынскі піша пра надаванне імені 'знайдыша' ў Балгарыі (уласныя імёны Найден, Найда), што мае на мэце абмануць злыя сілы, якія не спрыяюць патомству пэўнай сям'і (Kultura, II, 1, 277). Гл. *найці, найціся*.

Найліхоўніцу 'навыварат' (шчуч., Сцяшк. Сл.). Ад незафіксаванага *ліхоўніца, што магло быць утворана шляхам семантычнай кандэнсацыі з устойлівага словазлучэння *ліхі бок (ліхая старана)* 'левы бок матэры і пад.', проціпастаўленага ўстойліваму словазлучэнню *добры бок* 'правы бок', параўн. *надобрыцу* 'на правы бок' (гл.); апошняе магло стаць узорам для ўтварэння слова і без стадыі семантычнай кандэнсацыі. Я пасля прыназоўніка (=прыстаўкі) *на* з'явілася, магчыма, на марфемным шве ў выніку універбацыі (=зрашчэння) прыназоўнікавага словазлучэння (як кампенсацыя знікаючай паўзы?).

Найм 'наём, найманне' (ТС), часцей мн. *найма* 'тс' (Нас., Гарэц.), укр. *найми* мн., адз. *наём*, рус. *наём*, польск. *najem*, чэш. *nájet*, славац. *nájom*, н.-луж. *najam*, славен. *nájet*, серб.-харв. *nájam*, балг. *наём*, макед. *наем*. Прасл. *najmъ, вытворнае ад **jetj, jьto*, гл. *няць, яць*.

Наймённа 'абавязкова' (ашм., Сцяшк. Сл.), *найёмна* 'абавязкова, дакладна' (маладз., Янк. Мат.). Са спалучэння *на іёмна, параўн. *іёмна, іёмна* 'імя' (Нас.), якое магло значыць 'на імя (ведаць)', г. зн. 'дакладна, пэўна', тады канцавое *-а* пад уплывам адпаведных прыслоўяў. Цікавую семантычную паралель, якая можа сведчыць у карысць версіі, даюць *іёмна* (ад *імя*) і *менавіта* (<польск. *mianowicie* ад *miano* 'імя'), згодна з Брукнерам (329), першаснае значэнне 'назваючы (па імёнах)'. Гл. наступнае слова.

Наймі ў выразе: *наймі відзець* — бачыць сваімі вачамі (іўеў., Сл. ПЗБ). Відаць, са спалучэння *на імя (ведаць)*, першапачаткова 'добра, дакладна (ведаць)', пасля ў выніку дээтымалагізацыі спалучаецца і з іншымі дзеясловамі; канцавое *-і* адлюстроўвае, відаць, змененае *-е* (<*найма*). Параўнанне з польск. *przynałmniej* 'прынамсі' (Сл. ПЗБ) не мае падстаў, бо не стасуецца да прыведзенага кантэксту. Дакладная паралель чэш. *najme*, славац. *najmä* 'іёмна' (ад *jetno*, Махэк, 230), серб.-харв. *наиме* 'а іёмна'. Гл. таксама Копечны, LF, 89, 1966, 1, 82—86.

Найміт 'наёмны работнік, парабак' (БРС, Нас., Гарб., Грыг., Пятк., ТС), 'наёмнік' (Гарэц., Яруш.), *найміты* 'наёмны рабочы, парабак' (ТС), таксама *наймітка* 'парабчанка, служанка' (Грыг., ТС, Сл. ПЗБ), *найметка* 'тс' (Нас.), *наймічка* 'тс'

(Янк. 1, Кліх, Сл. ПЗБ, ТС), *наймітная* 'служанка' (клімав., Растарг., Да характ., 207), *найміта* 'наёмныя работнікі ці работніца' (Ян.). Рус. *найміт*, *найміта*, *наймитка*, *наймичка*, укр. *наймит*, *наймичка*, *наймитта* (зборн.), польск. *najmit*, *najmitka* (з укр., Варш. сл.). Утворана ад *наймѣ, гл. *найм* 'наём, найманне', пры дапамозе рэдкага суфікса *-іг-*, параўн. *касьбіт*, *малацьбіт*, што далучаецца пераважна да асновы аддзяслоўных назоўнікаў (Сцяцко, Афікс. наз., 53).

Наймня (Нас. Сб., 168) 'імя' (Нар. сл.), *найме* 'найменне, празванне, мянушка' (Нас., Гарэц., Яруш.), *найменне* 'тс' (Гарэц., Яруш.), *найменье* 'назва, абазначэнне' (ТС). Са спалучэнняў на імя, на іменне 'па імені' ў выніку зрашчэння прыназоўніка з назоўнікам імя, гл. у Насовіча: *Як тебе найме?* Параўн. *наймі*.

Найніца 'левы бок адзення' (мядз., Нар. сл.). Параўн. *знайніца* 'тс', што з *ізніца (<*из+*ниці* 'навыварат'). Гл. *назнайніцу*.

Найпагатоў 'больш за ўсё, асабліва' (Яруш.). Прэфікс найвышэйшай ступені параўнання *най-* з прыслоўем *пагатоў* (*паготові*) 'больш за ўсё, тым больш': *Коли тобѣ, такъ мнѣ поготови треба* (Нас.); апошняе — з *па-* (ужываецца для ўзмацнення вышэйшай ступені параўнання) і *готовы* (гл.) у кампаратыве.

Найпачэ 'больш за ўсё, асабліва' (Пятк.), укр. *найпак*, *найпаче* 'найбольш, асабліва', рус. *наипаки* 'асабліва', *наипаче* 'іншым разам, часам', 'як быццам, нахшталт', смален. *наипаче* 'больш за ўсё, асабліва', балг. *най-паче* 'тс', макед. *најпаче* 'тс', ст.-слав. *наипаче* 'тс'. Найвышэйшая ступень параўнання ад *пак(і)* 'усё ж' (гл.), падрабязней гл. ESSJ SG, 2, 537.

Найсáма 'звыш меры': *найсамо хужэй* (ТС). Найвышэйшая ступень параўнання ад займенніка *сам* (*сама*), які сам ужываецца для перадачы найвышэйшай ступені прызнака, адпавядаючы па функцыі часціцы (прэфіксу) *най-*: *само больша* 'найбольшая', *само трудней* 'цяжэй за ўсё', тады *найсамо хужэй* 'звыш меры дрэнна'. Гл. ESSJ SG, 2, 591.

Найсáмпярод 'перш за ўсё, раней за ўсё': *ciuciun najsamplegód wygas na mahli niejakaho wielkaho czaraunika* (Пятк. 2, 42). Зрашчэнне *найсáм(а)* (гл.), выконваючага структурную функцыю часціцы для ўтварэння найвышэйшай ступені, і прыслоўя *пярод*, параўн. славац. *najsamprv*, *najsamskôr* 'перш за ўсё, хутчэй за ўсё' (ESSJ SG, 2, 591).

Найстрыць 'навастрыць', *найстрыны* 'навостраны' (іўеў., Сцяшк. Сл.). Паводле Карскага (1, 159), вытворнае ад *істрыць* (гл.): у гаворках, якія ведаюць на месцы *о* ненаціскага ў пэўных складах *ы*, пачатковае *о* ненаціскае ў некаторых словах

змяняецца ў *і*, паколькі *ы* ў пачатку слоў не сустракаецца: *іпляць*, *ігарод*, *ігурец*, *імбарь* — усе прыклады з паўночнага ўсходу Беларусі, дзе *і* фактычна не на месцы *о*, а замяніла рэдукаваны галосны, які з'явіўся на яго месцы. Аднак фіксацыя *найстрыць* на захадзе ставіць пад сумненне такое тлумачэнне. Магчыма, тут уплыў форм тыпу *войстры*, *гойстры*.

Найсці, *найці* 'найсці', 'знайсці', 'нарадзіць' (Бяльк., Яруш., Кліх, Пятк., Сл. ПЗБ, ТС), *найсціся*, *найціцца* 'знайсціся', 'нарадзіцца' (Жд. 1, Сцяшк. Сл., Мат. Гом., Юрч., Сл. ПЗБ, ТС). Параўн. рус. *найті*, укр. *найті*, польск. *najść*, чэш. *najíti*, славац. *nájsť*, в.-луж. *nańc*, *nadeńc*, н.-луж. *najś*, славен. *nájtī*, серб.-харв. *naћи*, балг. *најда*, макед. *најде*, што дае падставы для рэканструкцыі *na-iti (гл. *ісці*), звычайна са значэннем 'найсці, напасці, натрапіць' і 'знайсці' (параўн. Копечны, Zakl. zasoba, 65). Значэнне 'нарадзіць', 'нарадзіцца', якое адлюстроўвае эўфемізм, што мае засцерагальную (ахоўную) функцыю (паводле Машынскага, «та на celu wprowadzenie w błąd złych mocy», *Kultura*, II, 1, 277), таксама вядома большасці славянскім мовам, параўн. рус. *найті сына* і прынятыя формулы, што «тлумачаць» дзецям іх з'яўленне: *найті в крапаве*, *найті за углом*, серб.-харв. *нашло се дижете* (Вук) і інш.

Найяснейшы 'святлейшы (граф, князь)' — тытул (Гарэц.). З польск. *najjaśniejszy* (напр., *najjaśniejszy królu*) 'найдастойнейшы', што ў сваю чаргу калька з заходнееўрапейскіх моў, параўн. рус. *ваша светлость* — зварот у царскай Расіі да асоб пэўнага рангу.

Накагáліца 'назбірацца' (ТС). Да *кагáл* (гл.).

Накáз 'запрашэнне', 'паведамленне, апавяшчэнне', 'наказ' (Яруш., Гарэц.; валож., Жыв. сл.; Яўс.). Ад *наказáць* 'паведаміць праз каго-небудзь (запрашэнне, вестку)', да *казаць* (гл.).

Наказáнне 'пакаранне' (уздз., Жд. 1). Відаць, запазычана з рус. *наказание* 'тс' або праз ц.-слав., дзе са ст.-слав. *наказание* 'настаўленне, павучанне, пабуджэнне, выпрабаванне' (Саднік, Айцэтмюлер, *Handwörterbuch*, 60), на аснове чаго развілося значэнне 'распараджэнне, пакаранне', 'загад'. Усё да *kazati, гл. *казаць*, *наказаць*, параўн.: *Прыведзь, накажы, каб хлеб прывязлі* (=загадай, Сл. ПЗБ, 150) і балг. радоп. *наказ* 'мука, пакаранне, напружаная праца да зморы'.

Наказáрыць 'разверадыць, дапячы' (слонім., Жыв. сл.). Няясна, магчыма, да *казіць* 'псаваць, шкодыць' з экспрэсіўным суфіксам *-ір(-ыр-)*.

Наказлава́ца экспр. 'наванітаваць' (в.-дзв., Сл. ПЗБ) Гл. *казлаваць* 'ванітаваць', *казлы*₁₂ (у выразе *казлы драць*)

***Наказна́ць**, *накэзнáты* 'закілаць (каня)' (брэсц., Нар. лекс.). Калі гэта не пераробка з *кілаць*, то хутчэй за ўсё можа

быць аднесена да *kazń, параўн. польск. *kazń* 'пакаранне', гл. *kazń, казніць*.

***Наказубіцца**, *накозубытыся* 'натапырыцца, надзьмуцца, пакрыўдзіцца' (пін., столін., Нар. лекс.), *накозубытысь* 'тс', *накозублены* 'насуплены' (Клімч.), *накозобіцца* 'надзьмуцца, насупіцца' (ТС). Параўн. тураўск. *козубом стаць* 'натапырыцца, запырэчыць, заўпарціцца', ад *козуб* 'вялікі кошк з кары'.

Накалеска 'планка, якая змацоўвае капылы саней' (Сл. ПЗБ), *накалесніцы* 'наклесніцы, намаразні, плашкі, што насаджваюцца на капылы для звязкі', *накыльсьніцы* 'тс' (Бяльк.). Хутчэй за ўсё з *на-колес-ка, да *калясо, кола* (гл.), параўн. рус. *наклеска, наклёска, наклёска*, якое побач са значэннем, аналагічным беларускаму слову, мае іншае, якое можна лічыць першасным: 'верхні падоўжны брус у возе, што злучае заднюю вась з пярэдняй' (СРНГ), параўн. і больш празрыстае этымалагічна *наколеска, наколёска* 'тс'.

Накалэснік 'воз (сена)' (жытк., Мат. Гом.), рус. уральск. *наколёсник* 'невялікі воз (сена)'. Да *калэсы* 'воз', параўн. *каляснік* 'воз (сена і інш.)', літаральна 'колькі змяшчаецца на калэсы', тая ж мадэль — *навільнік* 'колькасць чаго-небудзь, што змяшчаецца на вілы, можна ўзяць на вілы' і пад.

Накалле 'ўсё, што ёсць навакол' (Яўс.). Відаць, з *на-окол-ьє, гл. *вокал, навокал*, са сцягнутым двайным *а* (другое, у выніку аканья з *о*).

Накалпак 'вузлом на патыліцы (пра манеру завязваць хустку)' (Сцяшк. Сл., маладз., Янк. Мат.), *накалпак* 'тс' (міёр., Нар. сл.), *накалпак* 'абы-як (завязваць хустку)' (Жд. 2). Да *каўпак* 'высокая шапка' (гл.), захаванне *л* пасля галоснага сведчыць аб параўнальна новым запазычанні з цюрк. (крым.-тат.?) *каўпак* 'шапка'.

Накалтаніць 'убіць, удзяўбіць': *трэба яму добра накалтаніць у галаву*. Запіс Грынавіцкене, якая лічыць слова балтызмам, суадносным з літ. *į-kálti* 'тс' (Lietuvių kalbotygos klausimai, XXII, 188); хутчэй мясцовае ўтварэнне на базе літ. *kálti* 'тс'.

Накальны 'упарты, свавольнік, разбэшчаны, дураслівы, непаслухмяны (пераважна пра дзяцей падроскаў)' (бялін., Янк. 3). З *на-коль-ны, да *кол*, г. зн. 'варты, каб пасадзіць яго на кол', параўн. *накольнік* (гл.).

***Накамкаваць**, *накамкуваты* 'скардзіцца на хваробу, боль' (Клімч.). Да *камкаты* 'квакаць (пра лягушку); скардзіцца, ныць', хутчэй за ўсё гукапераймальнае.

Наканёчнікі 'дзе дошкі, якія прымацоўваюцца па краях страхі і сходзяцца ўверсе, утвараючы канёк' (расон., Шатал.). Як відаць з тлумачэння, да *канёк* 'вільчык', аднак фанетычная форма сведчыць аб магчымым збліжэнні з *канец*.

Наканована, *наканавана* 'суджана, прадвызначана' (бялін., Янк. 3; Гарэц.; барыс., Шн. 2), параўн.: *калі памру, значыць, гэто так накановано* (Дэмб.). Да *кон*, *канавачь* 'вызначаць лёс', што звязана з уяўленнем пра вызначэнне лёсу чалавека ў самым пачатку яго жыцця, параўн. у Насовіча: *Кому бог якую смерць конуець, наконуець, так і ўміраець кажен* (Нас., 244).

Накану́ні 'напярэдадні' (ТС). Запазычана з рус., ц.-слав. *накануне* 'тс', дзе ад *канун* 'богаслужэнне напярэдадні свята', гл. Фасмер, 3, 38. Не выключана і самастойнае ўтварэнне ад ц.-слав. *канун* 'пярэдадзень', пра што можа сведчыць заканчэнне слова.

Накапась 'напасць' (круп., Сл. ПЗБ). Відаць, да *капасць* 'зло, непрыемнасць', на *капась* 'на зло', гл. *капасны*.

Накапсаць 'наштурхаць' (Янк. 2). Да *капсаць* (гл.).

***Накапузіцца**, *накапузітыся* 'мець выгляд хваравітага чалавека з пахіленай набок галавой' (драг., Нар. словатв.). Відаць, ад *капуза* 'вялікая шапка' (гл.).

Накараскацца 'навязацца' (кіраўск., Нар. сл.). Да *караскацца* 'карабкацца' (гл.), аднак семантыка сведчыць аб сувязі з *адкараскацца* 'адвязацца, адчапіцца', з якога, відаць, шляхам субстытуцыі суфіксаў і было ўтворана слова.

Накасацца 'навязацца, прычапіцца' (Гарэц., Бяльк., Сцяшк. Сл., Юрч., Шн. Рам.), сюды ж *накась* 'назола' (Яўс.), *накась* 'няшчасце, бяда' (Сцяшк. Сл.), *накаснік* 'злыдзень' (Полюмя, 1980, 8, 253); параўн. таксама *накасніць* 'адабраць сілы' (Сл. ПЗБ). Гл. *касны* 'дрэнны', якое суадносяць з рус. *касть* 'свавольства, паскудства', 'дрэнь, брыдота' і інш., што, паводле Трубачова (Эт. сл. 9, 158), узыходзіць да прасл. дыял. *kasty, параўн. *накасіць* 'паскудзіць, брудзіць' (Нас.). Параўн. таксама *касіцца* 'спраўляць гулі': *Касяцца чорты ў Радзіцком болоці* (ТС). Не выключана, што дзеяслоў *накасацца* суадносіцца з рус. *касаться* 'дакранацца', параўн. асабліва *адкасацца* 'адвязацца, адчапіцца', гл. *адкасывацца*; у такім разе, магчыма, што пералічаныя вышэй словы могуць мець рознае паходжанне: словы са значэннем 'навязацца, надаюцца' належаць да *kasati (*se*), што чаргуецца з *часаць* (Бернекер, 1, 491; Фасмер, 2, 206), астатнія да *kasty, што звязана з *kostb (Трубачоў, Эт. сл., 9, 157), гл. *касціць*.

Накастрычыць 'накласці абы-як, многа' (слонім., Жыв. сл.). Магчыма, да *касцёр* 'града ці стажок дроў' (гл.).

Накась 'наўкос' (Гарэц., Др., Сцяшк. Сл.; калінк., 3 нар. сл.), 'коса' (Яўс.), *накаські* 'тс' (Яруш.), *накаськ* 'перакошваючы, абыякава, няправільна' (Янк. 3). Утворана з прына-

зоўнікавага словазлучэння *на кось*, дзе выступае адпрыметнікавы назоўнік са значэннем 'нешта касое'.

Накát 'дарога, вымашчаная бяровеннямі' (Жд. 1), 'рад бяровенняў, якія накладваюцца на ўжо звязаны плыт' (Нар. сл.), 'след ад колаў, воза' (Бяльк.). Усё ад *накаціць*, *накатаць*, гл. *катаць* у розных значэннях. Сюды ж *накátнік* 'тонкае бярвяно' (Гарэц.).

Накатагáніць 'наварыць' (Мат. Гом.). У слове ідэнтыфікуецца прыстаўка *на-* і канцавая частка, звязаная з *тагáн* 'вялікі касцёл', што датычыць *-ка-*, то яна можа быць суаднесена з вядомай экспрэсіўнай прыстаўкай *ка-*, параўн. *катўрхаць* (гл.) і пад.

***Накаўбáсіць**, *накоўбáсіць* экспр. 'няроўна напрасці' (ТС). Магчыма, да незафіксаванага *каўбáсіць 'блытаць', утворанага пры дапамозе экспрэсіўнага суфікса *-ас-* ад асновы, прадстаўленай у *коўб* 'вузел, камяк', параўн. *джыг-ас-іць* 'сцябаць крапівой' і пад. Ад названага дзеяслова таксама *коўбасá* 'патаўшчэнне на дрэнна спрадзенай нітцы': *Напрала — там каўбаса, а там тонка* (ТС).

Накашаліць 'нагаварыць недарэчнага' (трак., Сл. ПЗБ), 'нарабіць беспарадак' (свісл., Сцяшк. Сл.). Параўнанне з літ. *kašetėti* 'пашкодзіць па глупству' не здаецца пераканаўчым, тым больш што і само літоўскае слова вельмі падобна на запачычанне са славянскіх моў, напрыклад, можа апірацца на фразеалагізм *кашалы гарадзіць* 'гаварыць недарэчнае' (Сл. ПЗБ). Гэта датычыць і беларускага слова, для якога выходным мог стаць шырока вядомы фразеалагізм *плéсці кашалі* — гаварыць недарэчнае, прамое ж значэнне прыведзенага спалучэння магло быць падставай для значэння 'нарабіць беспарадак'.

Наквэ́цаць экспр. 'намазаць' (Мат. Гом.). Да *квэ́цаць*, *квэ́цаць* 'мазаць' з узаўяўненнем канцавога *к*

Накёрзаць 'зрабіць абы-як' (шчуч., Сцяшк. Сл.). Да *кёрзаць* 'плесці няўмела', згодна з Лаўчутэ (Балтызмы, 67), з літ. *keřzinti, kerženti* 'марудна рухацца'.

Накёўзаць 'наквэцаць' (ТС), *накёлзаць* 'тс' (рэч., Нар. сл.). Да *кёўзаць* (гл.), якое Лаўчутэ (Балтызмы, 113) выводзіць з літ. *kiaĩzoti* 'мазаць, пэчкаць' на падставе фанетычнага крытэрыю (спалучэння *кe*, нехарактэрнага для беларускай мовы).

Накмётнік 'нейкая расліна': *а накмётнік штоночы мярэсіцца* (Бічэль-Загнетава). Відаць, да *накмёціць* 'прымеціць, пазначыць', гл. *кмёціць*.

Накол 'рог хусткі' (чэрв., Сл. ПЗБ), *наклы́* 'па вуглах' (там жа), рус. пск. *наклб* 'мыс берага, каса', 'неглыбокае месца, парослае трыснягом' (СРНГ), польск. *Nakło* (тапонім), чэш.

náklí 'зараслі маладой вярбы', *nákel* 'вільготнае месца з вярбовымі 'зараслямі', *nákle* 'месца каля ракі', славен. *Naklo* (тапонім, гл. Бязлай, Eseji, 163), серб.-харв. *nákla* 'глыбокае месца ў рацэ', *nákla* прысл. 'дадолю, на зямлю' (Šimunović, Olesch. Sak.-deut. Lexikon, 3, 538). На падставе наяўных матэрыялаў можна рэканструяваць у якасці зыходнай формы прасл. *nakъlъ, *nakъlo 'выступ', прыставачнае ўтварэнне з прэфіксам *na-*, параўн. сінанімічнае да яго *zakъlo (гл. *закла*), ад асновы *kъlъ* 'зуб, клык, малады парастак', якая ўзыходзіць да *kolti 'калоць', гл. Брукнер, 354; Махэкі, 317; Скок, 2, 500; спецыяльна гл. Варбат, Этымалогія-1972, 49—53. Для шэрагу вучоных аснова і першаснае значэнне слова застаюцца няяснымі (Махэкі, 388; Бязлай, 2, 213). Ондруш звязвае з балг.-макед. *натлак* 'нанос' і праз стадыю пераходу *-tl>-tl->-kl-* спрабуе звесці да *-tlo* (Slavica Slovaca, 16, 1981, 3, 230—235). Гл. таксама: Борысь, Opomastica Jugoslavica, 11, 1984, 1—9. Наяўнасць беларускіх і рускіх форм прырэчыць сцвярджэнню Налепы пра выключна заходнеславянска-паўднёваславянскі характар слова, на якім грунтуецца далёка ідучыя этнагенетычныя вывады, параўн. Nalepa J. Słowiańszczyzna północno-zachodnia. Podstawy jedności i jej gozpad. Poznań, 1968, 70—72.

Накольнік 'неслух, свавольнік, гарэза' (Касп., Яўс., ТСБМ), *накольніца* 'круцёлка, гарэзніца' (слуд., Жыв. сл.). Казлова (БЛ, 21, 62) лічыць, што яно ўтворана на базе прыметніка *накальны* 'ўпарты, разбэшчаны, дураслівы, непаслухмяны' (гл.), і параўноўвае яго з балг. *нако́лник* 'вулічны хлапчук, вісус, гарэза', што дае падставы для рэканструкцыі лакальнага прасл. *nakolъnikъ — суфіксальнага дэрывата ад прыметніка *nakolъnъjъ. Балг. *нако́лник* выводзяць ад *коло* 'кола' (Младэнаў, 328) з першапачатковым значэннем 'вёрткі, рухавы чалавек'. Казлова (там жа) адносіць сюды ж бел. *падкольнік* 'чорт', 'той, хто надакучае сваім свавольствам і пранырствам', суадноснае з *падкольніны* 'чартоўскі', параўн. яшчэ *подко́льная* 'злы дух, які, паводле павер'яў простых людзей, жыве пад колам у млыне' (Нас.). Іншы падыход дыктуе параўнанне з *раскол* 'разбойнік', *аскола* 'вісус, чалавек, што ўсюды паспее' (Бяльк.). Хутчэй больш прыдатнай з'яўляецца іншая этымалогія, згодна з якой *накальны*, параўн. таксама *накольніны* 'даходлівы' (Сцяшк. Сл.), відаць, 'праныра', са спалучэння *на кол* (пасаджаны), пра што сведчыць і архаічны тып націску на прыстаўцы (прыназоўніку); семантычная паралель добра прадстаўлена ў *аторва* 'шыбенік, вісус', рус. *сорванец* 'тс', польск. *ugwaniec* 'тс', г. зн. 'той, хто вырваўся з-пад шыбеніцы (калі адарвалася вярхоўка)'. Тады *накольнік* 'той, хто варты быць

пасаджаны на кол'. Такая этымалогія не перашкаджае пагадзіцца з рэканструкцыяй праславянскага дыялектызма, прапанаванай Казловай, паколькі і балгарскія факты сведчаць аб такім жа паходжанні слова, параўн. тлумачэнне, якое даецца слову *нако́лник* ў слоўніку Герава — 'обесник, в'жнік' (= 'шыбенік'), народную прымаўку: *Сэбраві се ут кол, уд в'жже* і тлумачэнне да яе 'набітыя на кол' і 'павешаныя на вярочыцы' — (Сборник на Българско книж. дружество в София, 1, София, 1901, 27).

Накопiч 'сноп, якім накрываюць мэндлік' (навагр., Нар. словатв.), *накопiчыты* 'накласці' (Клімч.). Да *капá, капiца* 'ўкладка снапоў'.

Нактáйза 'гальштук' (воран., Сцяшк.), *міктáйза* 'тс' (гродз., Сцяшк. Сл.), *міхтáйка, мыхтáйка* 'тс' (драгіч., Бел.-польск. ізал., 3 нар. сл.), *нактáйза, натáйза* 'тс' (беласт., Бел.-польск. ізал.), польск. *nakiajza* 'тс'. З англ. *necktie* 'тс', якое трапіла ў заходнія раёны Беларусі і ў паўночна-ўсходнюю Польшчу ў пач. XX ст. праз эмігрантаў са Злучаных Штатаў Амерыкі (гл. Стэфэн, JP, 52, 1972, 51—53; Слушкевіч, JP, 1972, 377—378; Глінка, Бел.-польск. ізал., 30). Змяненні ў фанетычным вобліку слова, паводле Лучыца-Федарца, тлумачыцца народна-этымалагічным збліжэннем з *міхтiты (мігтiты)* 'мігцець, стракаець' (БЛ, 9, 1976, 71). Замацаванне слова ў раёне, суседнім з Літвой, тлумачыцца, відаць, блізкасцю да літ. *niēktauza* 'пра таго, хто гаворыць глупствы', што, магчыма, выклікала іранічныя асацыяцыі і садзейнічала экспрэсіўнай маркіроўцы слова, а таксама пераафармленню яго канца; літоўскае слова этымалагізуецца на мясцовай глебе з *niēkai* 'глупства' і *taižyti, taižiija* 'балбатаць, прастарэкаваць', гл. Атрэмбскі, Gramatyka, 2, 12.

Накувэ́сіцца 'наваліцца, навіснуць?', параўн., *Вот немец прокляты, вот град накувеси́ся на нашу голову* (В. Поляк, ЛіМ, 19 лютага 1971 г.), *наковэ́сіцца* 'нахмурыцца (пра надвор'е)', *наковэ́сіць* 'нахмурыць': *брові наковэсіў* (ТС), *накувэ́сіцца* 'прыстаць, прычапіцца без дай прычыны' (парыц., Янк. Мат.). Фармальна і семантычна блізкае да серб.-харв. *наквэсит се* 'нагнуцца, нахіліцца, схіліцца, скрывіцца': *Што си ми се наквесио ту више главе?* (Елезовић Г. Речник косовско-метохиског дијалекта, 1. Београд, 1932, 437), *натквэ́сим се* 'звэсіцца, навіснуць над чым-небудзь ці над кім-небудзь' (Ѓирић Љ. Говор Лужнице. Београд, 1983, 147), якія Скок адносіць да *kvešiti se* 'нагібацца' (Скок, 2, 252), аднак несумненна сувязь з беларускім словам дае падставы меркаваць пра агульнае паходжанне ці развіццё ў аднолькавым напрамку на кожнай з адзначаных тэрыторый. Хутчэй за ўсё да прасл. *vesiti, гл. *vé-*

сіць, вісець, з экспрэсіўнай *ko-* (*ku-, k-*) прэфіксацыяй, адносна якой гл. Дебеляк, *Slavistična revija*, 5—7, 1954, 169 і інш.; Фасмер, 2, 271 і інш. З у *накувэ́сіцца* ў выніку аэванчэння *s* у інтэрвакальным становішчы або збліжэння да *взáць, вьзáцца*.

Накуры́ць 'напыліць': *Накурыў ужо п'аском айтобус* (свісл., Сцяшк. Сл.), параўн. таксама: *аж пыл курыць* (ТСБМ). Да *курыць* 'пускаць дым, куро́дыміць', магчыма, пад уплывам польск. *kurz* 'пыл' ці *kurzyć* 'пускаць пыл'.

Накúтнік 'набожнік, рушнік, які вешаюць на абразы' (Мат. Гом.). Да *кут* 'вугал, покуць'.

Накштáлт 'накштальт' (Яруш., Байк. і Некр., ТСБМ, ТС). З польск. *kształt, nakształt* 'накштальт, падобна да, як бы' (<*kształt* 'воблік, аблічча, форма' з ням. *Gestalt* 'фігура, форма', гл. Брукнер, 278).

Нáлаб 'да дна' (круп., Полымя, 1980, 8, 254), 'набгом, адразу, у адзін прыём' (навагр., Нар. сл.; Юрч. Фраз.), *на́лба* 'нагнуўшы вядро, збанок (піць)' (пухав., Бел. дыял.; Сцяшк. Сл.), *налбом* 'набгом' (Сл. ПЗБ), рус. *налоб* выпіць 'выпіць да дна, поўнасцю, закінуўшы пры гэтым галаву' (Даль), *налобо́к* 'поўнасцю, да канца (выпіць)' (СРНГ). Тлумачэнне Даля дае кірунак этымалагізацыі — да *лоб* (нагнуўшы пасудзіну на лоб) у выніку сцяжэння — *налаб*, або *на лба* > *на́лба*.

Налабавозі́цца 'напрацавацца, стаміцца ад працы', *налабавозіць* 'нарыхтаваць, навазіць, нанасіць' (Яўс.). Ад *лабавозіць* (гл.).

Налажы́цца 'прывучыцца, прыстасавацца' (Нас.), 'прызваціцца, прывыкнуць': *Ты хлопец чэпкі, скоро наложышыся рабіць як трэба* (Кудравец), параўн. польск. *nałożyc się* 'тс', параўн. рус. *наложитъ* 'шчыра працаваць, займацца чым-небудзь'. Ад *налажыць* 'схіліць, прывучыць', параўн. з іншым вакалізмам *налягаць, налёгчы* 'рабіць намаганне; насядаць'. Гл. *налог, налога*.

Налажы́ць, у выразе: *налажыць галавою* 'панесці смерць, памерці', параўн.: *Баба варажыла, пакуль галавою налажыла* (Янк. БП); *И коникоу потрацишь, и сам голоукой наложышь* (Шн.), укр. *наложити головою, душею* 'ахвяраваць жыццём, загібіць жыццё, душу; скласці галаву', польск. *nałożyć głowę, zdrowiem, życiem* 'заплаціць галавой, здароўем, жыццём'. Развіццё значэння дзеяслова *налажыць* 'накласці', гл. *лажыць*, праз стадыю 'накласці плату, ахвяру на што-небудзь', параўн. рус. *налог* 'падатак', да 'заплаціць (галавою)', параўн. тураўск. *наклáсці (наложыць) головою* 'загінуць' (ТС).

Нáлапам 'нечакана' (дзярж., Нар. сл.), 'знячэўку, інтэнсіўна' (случ., Нар. словатв.), *на́лапам, налопам* 'раптоўна, хціва'

(Сцяшк. Сл.), *налопам* 'нечакана, нахабна' (Бяльк.), *налоп* 'нечаканасць' (Бяльк.), укр. *налопом* 'нахабна'. З прыназоўнікавай канструкцыі *на лоп, ад *лапаць*, *лапнуць* 'схапіць' (параўн. выкл. *лап!* 'цап!'), прадстаўленай у славац. *strielat'* *na lar* 'доўга не цэлячыся (страляць)', параўн. таксама укр. *лапі* 'лёгка, хутка', ст.-рус. *лапъ* 'не думаючы, проста', польск. дыял. *lorie* 'хутка', ст.-чэш. *lar* 'адразу, хутка, не задумваючыся' сюды ж адносяць і *лапчыва*, *лапшыва* 'прагна (есці, піць)' (Брукнер, 306; Фасмер, 2, 459; Махэк₂, 320). Канчатак *-ам* па ўзору прыслоўяў, утвораных на базе назоўнікавай формы творн. скл. адз. л.

Налас 'захворванне скуры' (Касп.). Хутчэй за ўсё ад *налізіць* 'напаўзаць', гл. *лазіць*.

Наластаваць 'накласці' (любан., Нар. словатв.). Да *лашт*, *лаштаваць* (гл.).

Налашчыць 'адбяліць (пражу)' (Мат. Гом.), *налошчыцца* 'наглянцавацца, зашмальцавацца' (ТС). Да *лоск* 'бляск, глянец'.

Налé 'ага, так, але' (шчуч., 3 нар. сл.), *нолé* 'тс' (кап., Нар. словатв., карэл., Нар. лекс., Жд. 1), *нуле* 'тс' (Нар. лекс.). З *ну* 'так' і *але* 'ага, так', параўн. польск. дыял. *nale* 'акрамя таго, зрэшты' (<*no ale*), чэш. дыял. *nále* 'ну і' (<*no ale*), гл. Махэк₂, 400; ESSJ SG, 2, 437; іншага паходжання ст.-бел. *ноли* 'але толькі' (XVI ст.), гл. Карскі, 2—3, 83; ESSJ SG, 2, 503—504 (з *пэ і*).

Налёмбік 'слабіцельнае' (Бяльк.). Відаць, са спалучэння *на алембік* (перагнаць), параўн. у слоўніку Насовіча пад *алембік* 'перагонны апарат, рэторта, куб', вядомае з XVII ст.; ст.-бел. *алембикъ* (*олембикъ*) запазычана (Булыка, Лекс. запазыч., 94) са ст.-польск. *alembik* (<лац. *alambicum*, ад араб. *al-'anbīq*).

Налепкі 'кідком з рукі': *Кідай мячык налєпкі* (Бяльк.). Няясна.

Налéцце 'будучы год' (Нас., Гарэц., Яруш., Др., Юрч., Сл. ПЗБ), *налэцця* 'тс' (Бяльк.; бялын., Янк. Мат.; чавус., Нар. сл.; Яўс.; віл., Жыв. сл.), *налэцце* 'лета (наступнае)' (Мат. Гом.). Сюды ж *налэга* 'ў будучым годзе' (Янк. Мат.; Сл. ПЗБ), *на-лэто* 'на будучы год' (Мядзв.), якія тлумачаць паходжанне слова. Цікавае паралель уяўляюць в.-луж. *naléto*, н.-луж. *naléto* 'вясна', якія Шустар-Шэўц (13, 985) выводзіць *na léto, *na letoje 'час, калі паварочвае на лета'. Ва ўсіх гэтых выпадках пад летам разумеецца 'спрыяльная пара для палявых работ', пра што сведчыць наступны тэкст у слоўніку Насовіча: *Загадаю загадку; закіну за грядку; нехай мая загадка лежыць до налєцця*, г. зн. сяўба жыта на зіму. Слова вядома таксама

паўднёварускім гаворкам: *налéтьє*, *налéтие* 'будучы год; будучае лета' (СРНГ).

Налім 'мянтуз, мянэк' (Бяльк., Сл. ПЗБ), рус. *налім*, укр. *налім*. Паводле Фасмера (3, 40), цёмнае слова; Ліуканен прапануе рэканструкцыю *nalip-tъ ад *na-lipati 'наліпаць' або ад *nalipoti* 'наліпнуць', паколькі ў рыбы ліпкая слізь, а не скура (Ліукконен, Восточнославянские отглагольные существительные на -м-, 1. Хельсинки, 1987, 89—90), што цалкам верагодна, аднак застаецца вызначыць умовы пераходу рэканструяванай формы *nalip-tъ > *налім*, паколькі звычайна *наліпнуць* > *наліп*, параўн. тураўск. *наліпнуць* 'наліпнуць, напрыліпаць' і *наліп* 'намаразь, намёрзлы снег' (ТС).

Наліснік 'тонкі блін з пшанічнай мукі' (ТСБМ, Сцяшк. Сл., Янк. 1, Вешт.; бых., Янк. Мат., Некр., ТС), *налэснік* 'тс' (Нас., Бяльк., Яўс.), 'бліны з начынкай' (Мядзв., ТС), *налэснікі* 'бліны з мукі, крухмалу без соды, дражджэй' (Янук.), укр. *налісник* 'блінычк', рус. *налістник* 'аладка, спечаная на лістах капусты, чамярцы або на блясе' (СРНГ), польск. *nales-nik* 'тонкі блін, спечаны на патэльні', чэш. *nalesnik* 'хлеб, спечаны на капусным лісце'. Паводле найбольш вядомай этымалогіі (Даль, Варш. сл., пазней Крэя, JP, 38, 1958, 204 і наст.), ад *ліст*; іншая версія — ад *lésa 'рашотка' з пазнейшым народнаэтымалагічным збліжэннем з *ліст*, параўн. Трубачоў — Фасмер, 3, 40 (з л-рай).

Налічнік 'ліштва (у вокнах, дзвярах)' (расон., Шатал., Шушк.), *налішнікі* 'маляванне асады на вокнах з надворнага боку' (Бяльк.). Відаць, запазычана з рус. *налічник* 'тс', дзе ад *лицо* 'вонкавы бок, фасад', г. зн. 'тое, што набіваецца на лицо'.

Налішно 'асабіста' (Мядзв.). Параўн. рус. *налічно* 'тс', з *на лицо*, г. зн. 'быць прадстаўленым самой асобай'.

Налля 'гурт': *Наляцеда налля дзяцей* (паст., Сл. ПЗБ), *нальля* 'пра таго, хто нагла і неадступна лезе ў шкоду' (полац., Нар. лекс.), 'навала, напасць' (ушац., Нар. сл.). Відаць, з *нагла, гл. *наглы*.

Налог 'дрэнная схільнасць, звычка' (Нас.), 'звычка' (міёр., Нар. сл.), *налога* 'тс' (віл., Жыв. сл.), укр. *налога* 'звычка, звычай', польск. *nałóg* 'схільнасць, прывычка, звычка да чаго-небудзь дрэннага'. Ст.-бел. *налог* 'прывычка' (1598 г.) лічыцца запазычаннем з польск. *nałog* (Булыка, Лекс. запазыч., 133); Булахаў (Развіццё беларускай літ. мовы ў XIX—XX стст. ва ўзаемаадносінах з іншымі славянскімі мовамі. Мн., 1958, 27) лічыць паланізмам у беларускіх творах Чачота, што зусім верагодна, улічыўшы значную колькасць дэрыватаў у польскай мове і адмоўнае сэнсавае адценне слова, што адсутнічае ў бе-

ларускім дзеяслове *налажыцца* 'прызвычайца, прывыкнуць' (гл.), які мог быць асновай утварэння аддзеяслоўнага назоўніка.

Налой 'наездная санная дарога' (свісл., Шатал.). Аналагічна да *набой* 'тс' ад *набіць* 'наездзіць' павінна ўтварацца *налой* ад *ліць*, параўн. рус. *налой* 'верхні слой вады', аднак застаецца не зусім яснай матывацыя ('як палітая?').

Налпа 'малпа' (Шпіл., Грыг., Мядзв., Федар., Сцяшк. Сл., ТС), *напра* 'тс' (Пятк.), *навна* 'тс' (драгіч., 3 нар. сл.), *налуна* 'тс' (Сцяц.), н.-луж. *напра* 'тс'. Пераробка з *малпа* 'тс' (гл.) (<польск. *małpa* 'тс') у народнай мове ў выніку дысіміляцыі м > н тыпу *канбайн* (<*камбайн*), *ланпа* (<*лампа*), *кунпанія* (<*кампанія*), звычайна ў кантактным ці дыстантным спалучэнні з губнымі, параўн. *набыць* (<*мабыць*) і пад. (Бел.-дзял.² Мн., 1980, 63—64), а таксама шляхам народнаэтымалагічнага пераасэнсавання, параўн. Шустар-Шэўц, 13, 985.

Налоп 'нечаканасць' (Бяльк.), *налопым* 'налопам, нечакана, нахабна' (там жа). Гл. *налопам*.

Налыгач 'вяроўка для налыгвання валоў' (мазыр., 3 нар. сл.), 'повад' (нараўл., Мат. Гом.), 'рамень для папарнага звязвання валоў пры аранні' (докш., Сл. ПЗБ), укр. *налыгач* 'вяроўка, якой прывязваюць за рогі рагатую жывёлу'. Утворана ад *налыгаць* 'навязаць', гл. *лыгаць*.

Намагір 'набакір, набок', *на магер* 'тс' (ТС), *намагірыць* 'адзець набакір' (там жа). Відаць, *набакір*, пераробленае пад уплывам *магерка* 'валяная з воўны шапка' (гл.), што ад венг. *magyar* 'венгр'.

Намазклівы 'ўпарты' (браг., рэч., Мат. Гом.), параўн. укр. палес. *намазкліва*, *намозкловата*, *намоскловата*, *намізкувата* (Полесский этнолингвистический сборник. М., 1983, 191). Няясна, магчыма, да *мазацца* 'капрызнічаць, пестіцца', *маза* 'капрызніца, песта', *мазлівы* 'капрызны, спешчаны' (ТС).

Намак 'куль (саломы)' (Мат. Гом.). Няясна. Магчыма, звязанае з *намакань* 'палена' (полац., Нар. лекс.), *намакліна* 'дрэва, якое доўга ляжала ў вадзе' (навагр., Нар. сл.), з развіццём значэння да 'нешта вельмі цяжкае'; ад *мокнуць*, *мачыць* (гл.).

Намань 'наўгад' (навагр., Сцяшк. Сл.), 'наўздагад, наво-слеп, пэўна не ведаючы дарогі' (слуц., Польша, 1988, 7, 203). З прыназоўнікава-іменнай канструкцыі *на мань, дзе другая частка — аддзеяслоўны назоўнік у він. скл. мн. л. (Шуба, Прысл., 141), параўн. *намануць* 'намерыцца' (Сцяшк. Сл.), *патапіць* 'надумаць' (Арх. Федар.), *намануцца* 'надумацца' (Сл. ПЗБ), дзе ў якасці зыходнага аўтары слоўніка дапускаюць літ. *manūtytys* 'надумаць'; тады першаснае значэнне спа-

лучэння 'куды ўздумаецца (ісці, ехаць і пад.)'. З фармальнага боку пры наяўнасці *мань* 'абман, хлусня', 'пах, тое, што прываблівае', 'здань' і інш. аддзеяслоўных утварэнняў ад *maniti няма патрэбы дапускаць уплыў літоўскай мовы.

Намаразень 'падоўжны брусок, які набіваецца на капылы ў санях' (Сл. ПЗБ; карэл., Нар. лекс.), *намаразні* мн. (шчуч., Сцяшк. Сл.; Сл. ПЗБ; Сержп. Грам.), *намарзень* (ТСБМ), *намарзля*, *намерзля* (Сл. ПЗБ; Мат. Гом.), *намарзні* (Бяльк., Сл. ПЗБ), *намярзні* (Сл. ПЗБ), *наморожэнь*, *наморожэнь* (Маслен.), *намаражня*, *наморожня* (Мат. Гом., Маслен.; лунін., Шатал.; ельск., КЭС; Сл. ПЗБ, ТС), *намаражні* (Пятк., Сл. ПЗБ), *намаржні* (Сл. ПЗБ), *намарзня* 'вяровачная пятля на капыл саней, якой прымацоўваецца аглобля' (дзярж., Нар. сл.), укр. *наморожэнь*, *наморжэнь*, рус. сіб. *наморзні*, *наморожні*. Цікавы выпадак народнай этымалогіі, якая грунтуецца на іншай назве дэталі саней, параўн. *устўжына* 'вязок у санях на першых капылах' (гарадок., Нар. лекс.), палес. *стўжэнь*, *стўжэні*, *стўдні* 'тс' (Маслен.), рус. *стўжэнь* 'вязок, пры дапамозе якога гнутыя высокія галоўкі палазоў прымацаваны да першых капылоў у санях са *стуженем* або ўсходнееўрапейскіх санях' (гл. Війрес, Из истории саней в Прибалтике//Проблемы этнич. истории балтов. Тезисы межресп. конф. Рига, 1985, 129). Элемент *стуж-* (*студ-*), што паходзіць ад *стўга* 'палоска, сувязь, мацаванне' (<*stōga, да *тугі*, *цяга*, *цягнуць*, гл. Фасмер, 3, 786), быў атаясамлены з адпаведным элементам у *стужа* 'сцюжа', *стуж-ны* 'халодны', у выніку чаго стала магчымай яго субстытуцыя (замена) блізім па сэнсу элементам *мароз* і стварэнне паўкалькі *намаразень*, дзе прэфіксацыя *на-* адлюстроўвае надзяванне дэталі зверху на капыл, а суфіксацыя, як у *стужэнь*, параўн. той жа словаўтваральны тып у іншай назве дэталі — *надаўбень* (гл.), у якім адлюстравана «тэхналогія» вырабу дэталі. Можна меркаваць, што магчымасць для дээтымалагізацыі назваў са *стуж-* узнікла ў выніку замены скручаных з гібкіх пруткоў вязоў «даўбанымі» вязамі, якія ўжо не сцягвалі капылы з галоўкамі, параўн. палес. *сцягі*, *усцягі* — іншыя назвы разглядаемай дэталі. Знешнім стымулам для стварэння паўкалькі стаў вобраз з намярзаючага на дэталі снегу ці льду, параўн. *наморожня* 'намаразь' (ТС). У плане адноснай храналогіі назва *намаразень* больш новая ў параўнанні з назвамі на *стуж-* і *сцяг-*, аднак больш старая за назвы тыпу *надаўбень*, *надубень* і пад.

Намарач 'дурман, одум' (астрав., Сцяшк. Сл.). Аддзеяслоўны назоўнік ад *намарочыць* 'напусціць туману, затлуміць галаву', гл. *марочыць*, *морак*.

Намарскацца 'напрацавацца' (Янк. 1). Да *марскаць*,

марсаніць (гл.); згодна з Мяркулавай, значэнне 'хутка рухацца' (у тым ліку ў працы) развілося на базе супольнага для беларускага і чэшскага дзеясловаў значэння 'махаць, біць', параўн. чэш. *mrsknouti sebou (při práci)* 'хутка павярнуцца' і пад., якія ўзыходзяць да прасл. *mrskati, што разглядаецца як утварэнне з інтэнсіўным суфіксам *-sk-* ад прасл. *merti 'біць' (Этымалогія-1974, 60—61).

Намастыр 'манахастыр' (Грыг., Мядзв.: «исковерк. монастырь»; мін., магіл., Мат. 2; Сержп.), *номастырь* (мін., Шн. 2; слуд., Чуд.), ст.-бел. *намастырь* (Булыка, Лекс. запазыч., 215). Вынік перастаноўкі складоў *ма і на*; Чудоўскі (РФВ, 1894, 3—4, 68) прыводзіць прыклады такіх перастановак у народнай мове: *маталок* зам. *малаток*, *Ванагрудак* зам. *Навагрудак*, *Ванадворцы* зам. *Навадворцы* і інш. Апель (РФВ, 1988, 2, 71) тлумачыць *намастырь* зам. *монастырь*, *фарфур* зам. *фарфор* дзеяннем аналогіі ці падвойнай аналогіі. Параўн. таксама *камазын*, *гамозын* зам. *магазын*. Вядома і іншым славянскім мовам, напр. серб.-харв. *намастыр* (Вук). Этымалогію гл. пры *намастыр*.

Намахі 'жэстамі' (ТС). З прыназоўнікава-іменнай канструкцыі *на махі, г. зн. *махамі*, дзе другая частка — аддзяяслоўны назоўнік у форме він. скл. мн. л.

Намацём 'вобмацкам' (Клім.). Да *мацаць* (гл.); безпадстаўна гэта слова лічыць балтызмам Лаўчутэ, гл. Праблемы этнічнай історыі балтов. Тезысы міжрэсп. конференцыі. Рига, 1985, 185.

Намачы займ. 'нам': *Дарога к намачы нялэхкая была* (узд., Жд. 2). Афармленне займенніка прыслоўным суфіксам *-чы*, параўн. *цяпэрачы*, *сённычы*, *надоечы*, *відаць*, у сувязі з сінтаксічнай функцыяй акалічнасці месца (*к намачы*).

Намелісты 'спорны пры мліве' (слонім., Сцяшк. Сл.). Параўн. мараўск. *namelne obili* 'збожжа, з якога можна намалоць многа мукі; выдатнае збожжа', якое Махэк₂ (388) звязвае з чэш. *namel* 'спарыш' (наяўнасць спарыні ў збожжы, паводле народных уяўленняў, садзейнічае спорнасці пры мліве, што адлюстравалася і ў самой назве з каранем **spor-*). Да *мялю*, *малоць* (гл.).

Намелькавацца 'наканавачь': *Як яму намелкуецца на вяку з раджэння, так і будзя* (карм., Мат. Гом.). Няясна, магчыма, дэфармаванае *намяркаецца*, гл. *меркавацца*.

Намеснік 'службовая асоба, што замяшчае кіраўніка' (ТСБМ), 'удзельнік абраду з боку маладой, які сядзеў побач з ёй да прыезду дружыны жаніха' (віл., 3 нар. сл.), 'аканом' (Мал.), *namiesnik* 'намеснік аканома ці карбовы' (Пятк.), 'аканом у маёнтку' (Арх. Федар.), параўн. глосу ў Скарыны:

анфипатомъ//намесникомъ, укр. *namіsник* 'намеснік', рус. *namіstnik* 'тс', польск. *namiesnik, namiastek*, ст.-чэш. *namіstnik*, чэш., славац. *namіstek* 'тс', н.-луж. *namjasnik*, славен. *namіstnik*, серб.-харв. *namіsник*, балг. *namіstник*, макед. *namіsник*, ст.-слав. *namіstьnikъ* 'намеснік', 'пераемнік'. На падставе таго, што дзеяслоў *namіstiti, ад якога магло быць утворана слова, у славянскіх мовах не зафіксаваны, Львоў (Этымалогія-1979, 62) услед за Скокам (2, 438) мяркуе, што яно з'яўляецца семантычнай калькай з ням. *Statthalter*, што ўзнікла ў Маравіі ў час распаўсюджання хрысціянства ў IX ст., адкуль пісьмовым і вусным шляхам стала вядомым на іншых славянскіх землях у значэнні 'намеснік', 'пераемнік', 'прадаўжальнік'. Аднак наяўнасць слова ў народнай мове, у прыватнасці ў вясельным абрадзе, дзе яно несумненна паходзіць з прыназоўнікавага спалучэння *na męsto (намеснік да прыезду жаніха сядзеў на яго месцы побач з маладой), дапускае і іншы шлях утварэння слова.

Намесь 'іменна' (Яруш.). Няясна.

Намётка, *намётка*, *намётка* 'доўгі, вузкі кусок палатна, звычайна з каймой ці вышыўкай', 'накрыццё галавы ў замужніх жанчын у выглядзе рушніка з аздобамі, пакрывала нявесты' (Шн. 3, Чач., Др., Маш., ТС, Сл. ПЗБ, Жд. 1, Кольб., Грыг., Чуд., Сцяшк., Бяльк., Мат. Гом.), ст.-бел. *намётка* 'даўняе народнае жаночае накрыццё галавы з доўгага і вузкага палатна, якім перавязвалі галаву. І паколькі палатно было заўсёды белае, то і жанчын звычайна называлі белагаловымі' (Гарб.), укр. *namітка*, рус. *namётка*. Паводле Фасмера (3, 41), з *na і metatъ* 'кідаць', літаральна 'накідка', параўн. *namітка* 'цёплая хустка' (маст., Сцяшк. Сл.), што, відаць, адлюстроўвае незаможнае больш позняе ўтварэнне. Гл. *намёт*₁.

Намётка₂ 'пазнавальны знак (напрыклад, на вуху ў авечкі, на лапцы ў гусі)' (Янк. 1), 'памета' (рагач., Мат. Гом.). Да *намёціць*, *мёціць* 'памячаць'.

Намёт₁ 'вельмі тонкае палатно ў два ніты з каляровымі палоскамі па баках' (докш., Янк. Мат.), 'абрадавы ручнік (даматканы)' (ветк., Мат. Гом.; чэрв., Сл. ПЗБ), 'кавалак тонкага кужэльнага палатна, які жанчыны абмотвалі вакол галавы' (чэрв., пухав., калінк., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *namётъ* (XVI—XVII стст.) 'шацёр', укр. *namёт*, *namіт* 'шацёр, палатка', рус. *namёт* 'сховішча, навес, шацёр', польск. *namіot* 'палатка, шацёр, полаг'. Старабеларускае слова лічыцца запазычаннем з польскай (Жураўскі, SOГ, 1961, 1, 40); адносна абрадавага ручніка і накрыцця галавы замужніх жанчын гэта меркаванне цяжка было б прыняць, паколькі ў польск. мове для слова *namіot* такіх значэнняў не фіксуецца. Фасмер (3, 41) прымае самастойнае развіццё ад *na і metatъ*, аспрэчваючы больш раннюю зыма-

логію, яка виводить усходнеславянське і польське слова ў значэнні 'шацёр' з іран., афган. *patd* 'лямец'. Літ. *piometas* 'накрыццё галавы з тонкага палатна' Буга (Rink., 2, 502) лічыць запазычаннем з усходнеславянскіх моў. Пра магчымасць самастойнага ўтварэння слова *намёт* сведчыць наяўнасць аманімічных форм ад *мятаць*, напр., *намёт* 'кошык на рыбу' (Бяльк.), 'падатак' (Нас.), рус. *намёт* 'паветка', 'капна' і інш. Гл. *наметка*.

Намёт₂ 'гурба, сумёт' (Юрч., СНС), рус. *намёт* 'тс'. Да мясці (гл.), *намятаць*, параўн. таксама *намець* 'тс' (ТС).

Намітусь 'у розныя бакі (галовамі, камлямі і інш.)' (смарг., Сцяшк. Сл., ТС), 'галовамі ў супрацьлеглыя бакі, «валетам» (легчы)' (глыб., Сл. ПЗБ), *намітуз* 'тс' (брасл., Сл. ПЗБ), *намытусь* 'адзін да аднаго спіной (ляжаць)' (драг., Лучыц-Федарэц, вусн. паведамл.), *на-мітусь* 'наадварот' (Мядзв.), *намітусь* 'спосаб вязання: вочка направа, вочка налева' (Жд. 1), *намітуські* 'адна насупраць другой' (лаг., Сл. ПЗБ). Можна параўнаць з балг. *наміто* 'кыва, коса, у розныя бакі', што звязваюць са ст.-слав. *митѣ* 'папераменна'; серб.-харв. *mititi* 'прайсці побач', лат. *mitēt* 'змяняць' і інш. (Фасмер, 2, 628; Куркіна, Этимология-1980, 629; Скок, 3, 291), параўн. таксама *ўмітуські*: *За ім леіць стрэла ўмітуські* 'хвалепадобна' (Сержп., Прымкі). Усё да *мітусь* 'у розныя бакі' (гл.), *мітусіца*.

Наміньсць 'нядаўна' (Грыг.), 'учора' (маг., Мат.). Згодна з Карскім, з *на дньсць (Карскі, 2—3, 74).

Намова 'нагавор, паклёп' (Гарэц., Др.), 'падгавор' (Яруш.), 'дагавор, згода' (Сцяшк.), а таксама *намоў* 'нагавор' (Нас., Гарэц., Бяльк.), *намоўка* 'паклёп' (Нас., Гарэц.), *намаўка* 'загавор, урокі' (Нік. Оч.), ст.-бел. *намова* 'нагавор, падбукторванне, парада', 'нарада суддзяў' (Гарб.). Ад *намовіца* 'згаварыцца, дамовіцца', гл. *мова*.

Намонацца 'натаміцца, намарыцца' (Сцяшк. Сл., ТС), *намонькацца* 'тс' (ТС). Няясна, магчыма экспрэсіўнае ўтварэнне ад польск. *teka* 'мука' ці да *мяць*, *мну*.

Намоскльы 'прамоклы, размоклы (толькі пра драўлянае)' (драгич., Клімч.). Звязана з рус. *мозгльы* 'гнилы' (<*mъzglъjъ), аглушэнне зычных, магчыма, у выніку збліжэння з *намоклы*; аднак не выключаны і зыходны варыянт кораня з аглушэннем, гл. укр. карп. *москоля* 'непагода', а таксама гідронім *Маск-ва*, які параўноўваюць з чэш.; славац. *moskva* 'сырое збожжа' (Фасмер, 2, 660).

Намот, *намотка* 'намітка' (Жд. 1), *намотка* 'тс' (Сл. ПЗБ). Ад *намёт*₁, *наметка*₁ 'тс' (гл.), збліжана з *матаць*, *намотваць*, 'накручваць'.

Намульница, *намыльница* 'ручка сахі' (беласт., Смул.). Смулкова звязвае з *намуляць* 'націснуць, нацерці', *намұл* 'націртае месца', параўн. таксама *мулёц* 'ручка касы', аднак, на яе думку, формы з *ы* нельга вытлумачыць вядомым на Палесці чаргаваннем *ы* > *у* пасля губных, паколькі формы з *ы* засведчаны таксама ў паўночнарускіх гаворках, параўн. *мылиця* 'ручка вясла' (Смул., 33—34). Фасмер (3, 23—24) звяртае ўвагу на варыянтнасць *мыл-* і *мул-*, параўн. рус. *мульга* 'тс', аднак схільны аднесці названыя формы да *муляць* (там жа, 9), параўн. таксама смал. *намыліваць* 'націраць, націскаць' (збліжана з *мыла*, *мылиць*?).

Намушчаць 'падгаворваць, падбукторваць' (Нас.), 'навуцаць' (Гарэц., Др.). Відаць, да *муціць* 'муціць, перан. падбукторваць', параўн. *намуціць* 'нагаварыць, напляткарыць', збліжана таксама да *намушчаць* 'падгаворваць, падбукторваць' (гл.).

Намша 'памінкі па нябожчыку' (іўеў., Сцяшк. Сл.), 'плата папу за памінанне памёршых' (Клім.), параўн. н.-луж. *namša* 'богаслужэнне'. Відаць, са спалучэння *на мшу* (даць) 'заплаціць за памінкі', ад *мша* 'служба, богаслужэнне' (<польск. *msza* 'тс', лац. *missa* 'тс', параўн. Брукнер, 347; Шустар-Шэўц, 13, 987) з далейшым афармленнем як назоўнік ж. р. адз. л.

Намызнік 'наморднік' (воран., Сцяшк. Сл., Сл. ПЗБ), 'скураная палоска ў аброці' (маст., Шатал.; Маслен.), *намырнік* 'вуздэчка' (шчуч., Сл. ПЗБ). А *мыза*, *мырза* 'морда, пыса' (гл.).

Намыляцца 'напамыляцца' (Янк. БП). Гл. *мыляцца*.

Намыснік, *намыснік* 'частка вуздэчкі' (слуц., Полямя, 1988, 7, 201; Маслен.). Да *мыса* (*мыса*) 'морда ў жывёлы' (гл.).

Намэдрыкі 'частка збруі — пляцёнка з раменю, накладваецца на спіну каня, падтрымлівае хамут' (Сцяц.), *намэтрыкі* 'тс' (дзятл., Сл. ПЗБ), *намадрыкі* 'набадры' (карэл., Нар. словатв.). Гл. *набэдрыкі*.

Намэціцца 'намерыцца' (ашм., Сцяшк. Сл.). Да *мэта* (гл.).

Намякаць 'намякаць' (Яруш.). Відаць, з рус. *намякать*, адносна якога гл. Фасмер, 3, 41.

Намякаць 'адлупцаваць' (Мат. Гом.), 'набіць чым-небудзь тупым' (Нас.), *намякшыць* 'набіць' (Мат. Гом.). Да *мяк!* выкл. 'шмяк!' (Нас.).

Намяніцца 'лічыць сябе за роўню з кім-небудзь' (Гарэц.). Няясна; ці не да *мяняцца* (гл.), што змяшчае значэнне прыроўнення?

Намёт 'зусім': *Звяліся ягады нанет* (браг., калінк., 3 нар.

сл.), 'зусім, нанішто' (Бяльк.). З прыназоўнікавага спалучэння *на і нет* 'няма' (гл.), дзе апошняе выступала ў якасці субстантываванага прыслоўя.

Нанзіцца 'накалоцца' (Гарэц., Др.). Ад незафіксаванага ў беларускай мове *нзить, прадстаўленага ў рус. *вонзить*, якія Фасмер (3, 71) звязвае з *занбза, нож*.

Наніц 'навыварат' (воран., Сцяшк. Сл.; расон., Шатал.; міёр., Нар. сл.), рус. *наніц* 'навыварат', 'ніцма, ніц'. Са спалучэння *на і ніц* 'ніц, тварам уніз' (Фасмер, 3, 41). Зусім іяшага паходжання *наніц* 'зусім' (Сцяшк.), якое з *на і ніц* 'нічога' (<польск. *nic* 'тс').

Наоблап 'пакідаючы каляіну ў сярэдзіне, між колаў (адно кола пасярэдзіне дарогі, а другое — за дарогай) пры яздзе па гразкай ці выбітай дарозе' (ТС). З *на+об+лап*, параўн. *аблапіць* 'абхапіць', гл. *лапа*.

Наодлукі 'абы-як (рабіць)' (беласт., Ніва, 5 жніўня 1979 г.), параўн. укр. *наодлуці* 'аддзяліўшыся'. Семантычна цяжка звязаць беларускае і ўкраінскае словы; магчыма, да *адлучыць* 'аддзяліць' (гл. *лучыць*) у сэнсе 'адвязацца, адчапіцца', тады першапачатковае значэнне прыслоўя было б 'абы адвязацца (рабіць)'. Фармальна суадноснае серб.-харв. *одлука* 'рашэнне' дэманструе процілеглую семантыку як вытворнае ад дзеяслова *одлучити* 'скончыць, падвесці вынікі і пад.'. Іншая версія: да *лука* 'выгін, крывізна', *на-од-луки адпавядала б семантычна рус. 'вкривь и вкось', параўн. *улўкаткі* 'зігзагамі (бегчы)'.
Наопал 'напалавіну' (гл.), *аполак* (*о-пол-ок*), гл. *поў* 'палавіна'.

Наотбег 'убок ад берага' (ТС). З *на-от-бег, параўн. *адбягаць* 'аддаляцца', першапачаткова, відаць, са спалучэння *на отбег (бяры, кіруй і г. д.).

Наотвіль 'наводмаш, наводліў' (ТС). Гл. *наводліў*.

Наотля 'ад сябе, наводмаш' (Сцяшк. Сл.). Гл. *наводліў*.

Наошлап 'пакідаючы каляіну між колаў воза' (ТС). З *на і ошлап*, гл. *ашлапіць* 'абхапіць'.

Напа 'зачэп пры лоўлі рыбы сеткай, вудай': *Невода зачэпіло, то напа* (ТС). Калі гэта не памылковы запіс (апіска, магчыма, *чапа, ад *чапляць* і пад.), то ў якасці рыбалявецкага або плытніцкага тэрміна можна звязаць з ням. *Napf* 'чашка, міска', параўн. таксама в.-луж. *пор, пура* 'чэрап, галава' (з ням., Шустар-Шэўц, 2, 1020), г. зн. 'выступаючая частка дна, выступ і пад.', або з ням. *Нура* 'вузлік на тканіне'. Значная колькасць запазычанняў з ням. у гэтай сферы робіць такое дэпушчэнне верагодным, аднак застаецца актуальным пошук непасрэднай крыніцы запазычання. Такой крыніцай магло быць і іт. *пара*, прадстаўленае таксама ў славен. і серб.-харв. са зна-

чэннем 'страха над камінам; паліца; зэдлік', блізкім да значэння 'выступ на дне', што не здаецца зусім неверагодным, улічыўшы наяўнасць значнага пласта італьянізмаў у рыбалявецкай лексіцы дняпроўскага басейна тыпу ўжо вядомых *трымуктан* 'паўночны вецер', *грэга* 'ўсходні вецер', як і іншых міжземнаморскіх тэрмінаў тыпу *таласа* 'зыб', зафіксаваных у паўднёва-ўсходняй Беларусі.

Напаваць 'напаіць' (Рам.), укр. *напувати* 'тс', н.-луж. *пароваџ* 'тс' разглядаецца як беларуска-ўкраінска-лужыцкая сепаратная ізагласа, што, на думку Трубацова, дае падставы рэканструяваць праславянскі дыялектызм *napovati, гл. Трубацоў, Серболуж. сб.; Слав. языкозн., V, 181. Параўн. яшчэ ст.-польск. *porawaџ* 'тс', якое Брукнер прыводзіць з польскай Бібліі, адзначаючы яго выключны характар, паколькі іншых дэрыватаў ітэратыўнага **-rawati* ў польскай мове няма (Брукнер, 355, 426). У беларускіх формах тыпу *наповаці, наповае*, суадносных са ст.-слав. *напати*. Карскі (1, 339) бачыў устаўку *в* на месцы *і*, што адзначалася таксама ў старабеларускіх помніках: *напованого* (XV ст.). Ітэратыў да *напаіць*, гл. *напой*.

Напавёр 'у доўг, у крэдыт' (Грыг., Гарэц.), 'у пазыку' (Вайск. сл.), *наповёр* 'без грошай, у крэдыт' (ТС). З *на-повер, гл. *вера, верыць*, гістарычна — гэта спалучэнне назоўніка ў він. скл. адз. л. з прыназоўнікам *на* (Карскі, 2—3, 73).

Нападарэндзі 'бачна, на віду' (Сцяшк.), *нападарэндзі* 'пад рукой' (Сцяшк.), 'на відным месцы, пад рукой' (Чэрн.). Запазычанне з польск. *napodoredziu* 'пад рукой, напагатове, блізка', якое разам з *надарэндзе* 'навідоку, пад рукой' (Сцяшк. Сл.), польск. *na doredziu* 'тс' і 'пакуль звязваюць з *oredzie* 'наведамленне', 'від драўлянага жазла для склікання сходу' і інш., што ў сваю чаргу ўзыходзіць да с.-в.-ням. *arant* 'наказ' (Варш. сл.).

Нападмеці 'хутка, імгненна?': *Праляцеў, як нападмеці — яму здалося, што ногі не крапюць падлогі* (Калеснік, Пасланец Праметэя. Мн., 1984, 64). Са спалучэння *на і *підмець*, відаць, да *падмеціць* 'заўважыць', зыходнае значэнне 'ледзь заўважна'.

Нападоймішча 'цяжкі' (ушац., Нар. сл.). Са спалучэння *на і падоймішча*, вытворнага ад *падойм, падойма* 'падыманне' (Нас.), гл. *падняць*; першаснае значэнне 'цяжкі, як падняць'.

Напакавацца 'наесціся ў волю' (Жд. 2). Ад *напакаваць* 'накласці многа чаго-небудзь', гл. *пакаваць*. Цікавая семантычная беларуска-польская ізагласа, параўн. польск. дыял. (вармін.) *parakówaџ się* 'добра наесціся'.

Напал, 'напалавіну, папалам' (Бяльк., Сцяшк., Юрч., Янк.

3, Жд. 2), 'напалам, на дзве роўныя часткі' (калінк., 3 нар. сл.), *nápol* 'напалавіну, напалову' (ТС), *nápalny* 'на дзве роўныя часткі' (Нас.), ст.-бел. *napoľъ, napoľы*, рус. *nápol*, укр. *napiv*, польск. *paróć*, чэш. *parolo*, в.-н.-луж. *parot*, славен. *parot*, серб.-харв. *napola*, балг. *napolo*, макед. *napolu*. Прасл. *na polъ 'напалову', гл. *poj* 'палавіна'. Формы на зычны гістарычна са спалучэнняў прыназоўніка на з він. скл. адз. л. назоўнікаў, форма на галосны — з він. скл. падв. л. (Карскі, 2—3, 74).

Напáл₂, *napol* 'бочка для мукі, выдзеўбаная з дрэва' (Мат. Маг.). Гл. *napol*.

Напáлám 'напалову' (Гарэц., Др.), 'на дзве роўныя часткі' (Сл. ПЗБ), *napolám* 'напалам, у роўнай долі' (ТС). Паводле Шубы (Прыслоўе, 115), вынік кантамінацыі *napal* (гл.) і *napalam*, што ўяўляе прыназоўнікавае спалучэнне з формай дав. скл. падв. л., гл. *poj*.

Напáлову 'напалам' (Сл. ПЗБ), *napolovinu* 'тс' (ТС), *napalavinu* 'больш у два разы' (валож., Жыв. сл.). Прыслоўі на -у фармальна суадносяцца з канструкцыяй на+назоўнік ж. р. у форме він. скл. (Шуба, Прыслоўе, 140). Гл. *palova, palavina*.

Напáмкэ 'ні ў галаве' (Жд. 1). Як відаць з ілюстрацыі (*Я паляджу, але мне ні напамке запытацца*), значэнне іншае 'ў галаве, на памяці'. З прыназоўнікавай канструкцыі *na pamki, назоўнік у форме він. скл. мн. л. ад незафіксаванага *pamok, аднак не выключана ўтварэнне па мадэлі тыпу *naprastki, načiamki* і г. д., дзе ў якасці структурнай часткі выступае каранёвая марфема адпаведнага прыметніка, дзеяслова, назоўніка і г. д. Гл. *pámjaць, pamjátъ*.

Напáпá 'вертыкальна' (Яўс.), *na rapá* 'тс' (Пятк.), *napopá* 'стаймя' (ТС). Са спалучэння *na popa, дзе назоўнік суадносяць з *pop* 'святар' і 'цурка ў гульні, якую збіваюць палкамі' (Фасмер, 3, 327).

Напáраджáць 'збіраць, рыхтаваць' (Юрч.). Магчыма, да *napardžacъ, дзеяслова, які мог быць утвораны ад *paradak, paradkavaцъ* пад уплывам *napardžacъ* 'адзяваць, упрыгожваць, рыхтаваць'.

Напáрстак (Нас., ТСБМ, Сл. ПЗБ), 'напарстак', 'металічны абручык, з дапамогай якога каса прымацавана да касільна' (случ., Нар. словатв., Сцяц., Янк. 2), *naperstok* 'тс' і 'пярсцёнак' (ТС), *naperstak* 'металічнае колца, якім прымацавана каса да касся' (навагр., свісл., кап., Шатал., Ян.), *naperstok* 'тс' (драг., Нар. словатв., пруж., Выг.), 'сякерка для кляпанія кос' (драг., Жыв. сл.), сюды таксама *naperstnik* 'напарстак' (ТС), 'пярсцёнак' (Ян.), *napersnyk* 'пярсцё-

нак', 'напарстак' (Мат. Гом.). Формы з а ў беларускай мове ўспрымаюцца як запазычаныя з польск. *naparstek* (параўн. заўвагу Насовіча: «употребляется шляхтою»); што датычыць іншых форм, то яны могуць быць працягам даўніх утварэнняў ад *perstъ 'палец', у тым ліку вытворнага *naperstъkъ, параўн. рус. *naperstok*, укр. *naperstok*, чэш., славац. *naprstek* серб.-харв. *naprstak*, балг. *naprѣstek*, дыял. радоп. *naparstek*, макед. *naprstok*, першапачаткова, відаць, 'пярсцёнак' або іншае ўпрыгожанне, якое надзявалася на палец. Значэнне 'рэхва, колца ў касе' — вынік пераносу. Формы на -нік, вядомыя і іншым славянскім мовам (рус. *naperstnik*, в.-луж. *naperstnik*, славен. *naprstnik*, балг. *naprѣstnik*), пазнейшыя па ўтварэнню (Брукнер, 354; Махэк₂, 486—487; Шустар-Шэўц, 13, 988).

Напáстырáцца 'частымі дробязнымі сваркамі выклікаць непрыязны да сябе адносіны, апастыляцца' (Нар. сл.). Гл. *napastyracъ* 'тс'.

Напáсьць 'несправядлівае абвінавачванне, паклёп' (Нас., Яруш.), 'нагавор, паклёп', 'гора, бяда' (Гарэц.), 'дарэмшчына' (*робіць як за напасць*), 'нагавор, паклёп', 'бяда, гора' (ТС), *napasъ* 'выдумка, памылковае непраўдзівае абвінавачванне, нападкі' (бялын., Янк. Мат.), *napásць (napásъ)* 'бяда, гора' (рагач., будакаш., Мат. Гом., Пятк.); сюды ж *napásliвы* 'які ўзводзіць на іншых паклёп, ставіць іх пад падаэрэнне', *napásny* 'небяспечны', *napástavaцъ* 'несправядліва ўзводзіць на каго-небудзь віну, паклёп; паклёпнічаць' (Нас.), *napasnyk* (<*napastnyk*) 'чалавек, які прыносіць бяду, няшчасце' (Булг.); рус. *napasъ* 'няшчасце, бяда', 'нагавор', 'прычысленне', 'нечаканае шчасце, удача', укр. 'прычэпка', 'бяда, няшчасце', 'штраф', 'паклёп', польск. *napasъ* 'напад, прычэпка', 'прымус', 'бяда, няшчасце', 'хвароба коней і інш.', чэш. *napast* 'няшчасце', 'прынада; западня', ст.-чэш. 'цяжкасьць', 'жах', славен. *napást* 'нападзенне', серб.-харв. *napast* 'няшчасце, бяда, напасць', балг. *napást* 'напасць, бяда, няшчасце', макед. *napast* 'тс', ст.-слав. *napasъ* 'спакуса', 'нападкі', 'няшчасце'. Широкая семантыка сведчыць, што гэта хутчэй за ўсё самастойнае для кожнай славянскай мовы, аднак дастаткова старажытнае ўтварэнне ад дзеясловаў тыпу *napásць, napadáць*, што маюць вялікі спектр значэнняў: 'напасці, наляцець', 'наваліцца', 'апанаваць', 'раптоўна з'явіцца', 'прыгнятаць' і інш. (Махэк₂, 389; Фасмер, 3, 43).

Напáткáць 'сустрэць', 'натрапіць' (Яруш., ТСБМ, Сл. ПЗБ), *napatkъicъ* 'сустрэцца твар у твар' (Сцяшк.). Прыставачнае ўтварэнне ад *tykati 'тыкаць, кранаць, сутыкаць', вядомага большасці славянскіх моў, параўн. яшчэ ў Насовіча *patkáць*

'сустрэць выпадкова', *наткнуць* 'раптам наткнуцца на каго-небудзь', *наткнуцца* 'выпадкова сутыкнуцца' і інш., цяпер звычайна малаўжывальныя без дадатковага прэфікса (с-, на-, гл. *спаткаць*).

Напатолиць 'задаволіць': *Цэлага быка зарезаў... то ўс'их напатолю на в'ас'ел'л'и* (Сцяшк. Сл.). Вытворнае ад *патоля* (гл.), якое ў беларускіх гаворках мае розныя значэнні; тут найбольш падыходзячым з'яўляецца значэнне 'воля', параўн. *задаволіць*. Нясна, ці звязана з польск. (мальборк.) *napatolić sie* 'прыйсці ў госці без запрашэння, нечакана', якое Непакупны звязвае з назвай прускага бога *Patollus, Patols (Potols)*, што літаральна значыла 'падземны' (г. зн. чорт), параўн. як з пад з'ямлі чорт прынёс 'пра нечаканага наведвальніка' (Непакупны, Связк, 138—139; Лаўчутэ, Балтызмы, 81), да апошняга параўн. *патоля* 'непрыемнасць, скруха' (гродз., Сцяшк.). Бел. *напатолиць*, калі яно нейкім чынам і звязана з указанымі словамі, выразна дэманструе уплыў семантыкі славянскага *toliti 'заспакойваць, задавальняць', параўн. рус. *утолить голод* і пад.

Напатомины 'які мае наступіць, быць потым, далейшы' (Гарэц.). Гл. *патомины* 'тс'.

На пачаі 'на самым пачатку, напярэдадні' (Мат. Маг.). Нязвыклая форма назоўніка *пачай 'пачатак' утворана, відаць, ад *пачаць*, як *наганяй* ад *наганяць*, рус. *случай* 'выпадак' ад *случається* і пад. Хутчэй за ўсё лакальны архаізм, суадносны з дзеясловам *напачаць* 'пачаць'.

Напаў- — першая частка складаных слоў *напаўгнілы, на-паўдзікі, напаўмёртвы* і г. д., якая абазначае частковую прысутнасць прызнака, выражанага ў другой частцы слова. Да *напоў* (*напол) 'напалавіну' (гл.). Баханькоў (Весці АН БССР, 1981, 1, 120) беспадстаўна лічыць названыя словы недакладнымі калькамі з рус. *полугнилой, полумертвый* і інш., хутчэй тут прысутны ўплыў польск. *parótdziki* і пад., паколькі ў народнай мове такога тыпу ўтварэнні сустракаюцца рэдка, параўн., аднак, *напоўсмерць, напоўсмерці* 'страшэнна, да паўсмерці' (ТС) і пад., якія паказваюць, што першапачаткова падобныя ўтварэнні ўзніклі сярод прыслоўяў, а потым распаўсюдзіліся і на прыметнікі. Зубаты лічыць утварэнні тыпу чэш. *na půl* пазнейшымі, першаснымі былі спалучэнні са склоннай формай падвойнага ліку *na poly*, параўн. чэш. *na poly živý* 'напаўжывы', польск. *paróty rjany* 'напаў'яны', што ўжывалася паралельна з *paróti* (Зубаты, Studie, 171). Выказваецца думка пра ненатуральнасць утварэнняў з *напаў-* у беларускай мове (параўн. Мова народа, Мова народа, мова пісьменніка. Мн., 1989, 162).

Напашкі 'накінуўшы на плечы' (докш., Янк. Мат., Янк. 1, Сцяц., калінк., рагач., Мат. Гом., Мат. Маг.), *напашку* 'тс' (навагр., Нар. словатв.). З *напашкі* 'тс' (гл.).

Напашэве 'пад рукамі, наготове, у патрэбную хвіліну' (случ., Вітка, Польша, 1988, 7, 201), 'на такім месцы, дзе можна ўзяць адразу, не шукаючы' (случ., Нар. словатв.), *напашэва* 'пад рукою, навідавоку' (дзярж., Нар. сл.), *напашэўку* 'пад рукамі, пад рукой' (мін., Жыв. сл.; стаўбц., Нар. сл.; Янк. Мат.; шчуч., Сцяшк. Сл.), 'блізка, пад рукамі' (Сл. ПЗБ). Відаць, са спалучэння на *пашэве*, дзе другая частка — назоўнік у месным склоне *пашэва ці *пашэў 'похва', параўн. польск. *poszew, poszwa* 'тс', першапачаткова 'трымаючы руку на похве са зброяй'; у выпадку спалучэння на *пашэўку* — 'паклаўшы руку на похву', параўн. польск. *poszewka* 'похва', усё да *шыць, шво* (гл.). Магчыма і іншая версія, якая ўлічвае наяўнасць у радзе славянскіх моў прыслоўяў тыпу польск. *poszewo* 'коса, нахілена, крыва' (магчыма, да *szawiać* 'кранаць, рухаць', што Брукнер (542) параўноўвае з *chwiać*, параўн. *шваць* 'рухаць', рус. *шевельить* 'тс'), славен. *pošev* 'коса', асабліва *parošev* 'коса, накасяк', што дае падставы гаварыць аб адноснай старажытнасці слова, аднак адсутнасць фіксацыі зыходнай формы ў беларускіх гаворках прымушае лічыцца з магчымасцю запозычання. У карысць апошняй версіі сведчыць, магчыма, і ўкр. *на-похваті* 'навідавоку, пад рукой', дзе другая частка — аддзяслоўны назоўнік *похват* (да *хватати* 'хапаць'); тады магчымае *пашэў 'рух, крананне' (да *шваць* 'рухаць, кранаць'). Цікава, што пры гэтым захоўваецца фармальна суадноснасць з іншым варыянтам назвы ножнаў — *похва*, што не выключае магчымых збліжэнняў у развіцці семантыкі слова.

Напаяўцы 'навідавоку, пад рукамі' (круп., Польша, 1980, 8, 254). З *на* і *паяўка, відаць, памянш. ад *паява* 'з'яўленне, наяўнасць'.

Наперагонкі 'навыперадкі' (Сл. ПЗБ). Ад *перагнаць* 'апярэдзіць', да словаўтварэння параўн. *навыперадкі* 'тс'.

Напэрад 'уперад' (ТСБМ, Ян.), *напэрэд* 'тс' (ТС), *напэрад*, *напэрэд*, *напэрод* 'раней', 'спачатку' (Жд. 2, Ян., ТС; пруж., Сл. ПЗБ), укр. *наперед* 'уперад', 'спачатку', 'надалей', рус. *наперёд* 'раней', 'спачатку', 'у будучым', польск. *naprzód* 'спачатку', 'уперад', серб.-харв. *napred* 'уперад', балг. *напред* 'тс', макед. *напред* 'тс'. Са спалучэння *на і назоўніка ў він. скл. адз. л., гл. *перад*, *пэрод* 'пярэдня частка'; семантыка 'спачатку', 'раней', 'надалей' развілася з прасторавага значэння для абазначэння часу, пры гэтым пунктам адліку можа стаць як мінулы, так і будучы адрэзак часу.

Напéрак (*напéрек*) 'папалам': *Наперак перарэзаў* (Нас.). Гл. *пéрак* 'упоперак' (прасл. *perky).

Наперакі 'насуперак, назло' (Арх. Фёдар.), *напяракé* 'на-супроць' (Жд. 1), *напярэк* 'тс' (Нас.), польск. *parzeki* 'упо-перак', чэш. мараўск. *parřky* 'насуперак', ст.-чэш. *parřieku*, славац. *parřieku*, в.-луж. *parřeki*, балг. *напреки*, макед. *напреки*. Прасл. *naperky, ад *perky (ESSJ SG, 2, 129), гл. *пéрак*.

Наперахоп, *напярароп*, *напяраропапé* 'навыперадкі' (кіраўск., Нар. сл.), *наперахопкі* 'тс' (Яўс.) Да *перахопціць* 'пераняць, апырэдзіць', да словаўтварэння, параўн. *наперагонкі* 'навыперадкі'.

Напéрва 'спачатку' (в.-дзвін., Шатал.), *напéрва* (*напéрво*) 'тс' (Нас.). Са спалучэння на і *перво, він. скл. в. р. ад лічэбніка *rygъ, відаць, спачатку ў складзе сінтагмы тыпу *на rygvo uertē 'першапачаткова', з якой ў выніку страты апошняга элемента (=семантычная кандэнсацыя) узнікла канструкцыя, што пазней ператварылася ў прыслоўе. Параўн. ідэнтычнае па структуры *напéршо* 'перш-наперш' (лях., Сл. ПЗБ) ад *першы* (гл.).

Напéрыч 'насыпка' (браг., Нар. словатв.), *напéрніч* 'тс' (Сцяшк., ветк., лоеў., Мат. Гом.), *напéрнік* 'тс' (рэчыц., Нар. сл.; браг., добруш., гом., Мат. Гом.). Да *пéро*, *пéр'е* (гл.), прэфіксальна-суфіксальнае ўтварэнне на базе прыназоўнікавага спалучэння на *пéр'е*, параўн. *нагаловіч* 'чапец', гл. Сцяцко, Афікс. наз., 252.

Напéтаваць 'накласці, наладаваць' (Некр.). Гл. *пéтаваць*.

Напéнка 'накідка' (ТС), *напéнанка*, *напéнаха* 'вялікая хустка' (Ян.). Ад *напéнаць* 'нацягваць, насоўваць, накрываць, надзяваць'; да *пéць*, *пну* 'цягнуць' (гл.), параўн. *насоў*, *напéратка* і пад.

Напéргіць 'наштурхаць' (маладз., мін., Янк. 2). Гл. *пéргіць*.

Напéпта 'насцеж' (Гарэц., Бяльк., Мат. Маг.; віц., Бел. дыял.), 'шырока, да канца расчыніць (акно, дзверы)' (бялын., Янк. Мат.), *напéпта* 'тс' (ветк., Мат. Гом.), 'наўсцяж, наросхрыст' (Юрч.), рус. *напéтэ*, *напéпту*, *напéпто*, *напéпты* 'насцеж (пра дзверы, вароты)'. Відаць, да *пéць*, *пну* (гл.), параўн. *напéпты* 'расцягнуты, нацягнуты'. Не выключана, аднак, і іншая версія: да *пéпта* 'гнездо, у якім мацавалася вось дзвярэй', параўн.: *На ўвесь пéпнік расчыніў дзверы* (слаўг., Яшкін, вусн. паведамл.), пры *пéпнік* 'перакладзіна, верхні вушак' (Мат. Маг.), г. зн. 'так, каб быў відаць увесь вушак'. Гл. таксама Шаур, Етум. Вгуп., 99.

Напéтошыць 'напхаць' (кап., Нар. словатв.). Гл. наступнае слова.

Напéцавацца 'запрацавацца' (Янк. 2). Да *пéцаваць* 'цяжка працаваць' (гл.).

Напéцаваць 'натаптаць, напхаць, набіць' (слонім., Жыв. сл., Сцяп., стаўбц., Нар. сл., Янк. 2). Да *пéцаваць* 'піхаць і інш.', відаць, спачатку 'збіраць фураж, корм' з польск. *pisować* 'тс' ад *piśa* 'корм, яда'.

Напéгуніць 'паналіваць' (карэл., Сцяшк. Сл.). Няясна, магчыма, звязана з *пéга* 'дрэннае надвор'е'.

Напéлаў 'смецце (ад прыбою, разліву)' (гом., Мат. Гом.). Да *пéлавіць* 'сплаўляць', *пéлаў* 'смецце, якое наносіць вада', *напéлаваць* 'наплываць, набірацца' (ТС).

Напéлестка 'вузкая планка, якая накладаецца на капылы паверх намаразняў' (свісл., Шатал.). Магчыма, з *накалэска* 'тс' (гл.), збліжанае з *пéсці* або з *пéскаць*, параўн. рус. *внахлэст* 'зверху, наверх (прыбіць)' ад *хлэстать* 'сцябаць'.

Напéлоіць 'завіць: *напéлоіць валасы*' (Бяльк.; полац., Нар. лекс.). Да *пéлоіць* 'закручваць, укладваць' (гл.).

Напéлюжыць 'наплюхаць, напаскудзіць' (ТС). Магчыма, звязана з *пéлюжы* 'брудны, агідны' (гл.), чэш. *plíhati* 'валачыць, пэцкаць у гразі', славац. *plíhati* 'тс' (гл. Махэк₂, 462) або ўтворана ад *пéлюгаць*, варыянт да *пéлюхаць* 'ліць' з азанчэннем зычнага ў інтэрвакальным становішчы. Параўн. таксама *пéлюжыць* 'моцна ліць' (ТС).

Наповерху, *наповерхкі* 'несці груз удвух, прымацаваўшы да сярэдзіны палкі і ўзяўшыся за яе канцы або палажыўшы іх на плечы' (Юрч.), 'напэравес' (Нас.), *наповірку* 'тс' (Яруш.), 'трымаючыся ўдвух за абодва канцы' (Бяльк.), параўн. балг. дыял. *на пéверечки* 'спосаб несці груз удвух на палцы, да якой ён прымацаваны'. Балгарская паралель дае падставы рэканструяваць першапачатковае спалучэнне з прыназоўнікам *на поверху, дзе другая частка назоўнік, параўн. польск. *powerek* 'кій', *powurek* (з 1532 г.) 'кій для нашэння вёдраў, каромысла'; чэш. *roverek* і *roverei* 'кій для пераноскі цэбраў (прасоўваецца праз абодва вухі цэбра)', ст.-чэш. *rověrek*, славен. *rověrek* 'каромысла' параўноўваюць з серб.-ц.-слав. *повора* (XVI ст.) 'насілка, паланкін' (да *verti) (Махэк₂, 476; Варбат, АДД, 14), адносяць да *vyriti 'тырчэць' (Брукнер, 639), параўн. таксама рус. *верать*, *вирать* 'піхаць, усоўваць', гл. *аўраць*, *вор*₂. Згадка ў Насовіча пра сувязь з *поверх* 'зверху' не мае падстаў (гл. Нас., 314).

Напо́й 'пітво' (Нас.; рэч., Груз.), 'запой' (Грыг.), 'гарэлка' (смарг., Сцяшк. Сл.), укр. *напéй* 'напітак', рус. *напой* 'напітак; перыяд ап'янення', польск. *napój* 'пітво, напітак', чэш. *napoj* 'тс', славац. *napoj*, в.- і н.-луж. *napoj*, славен. *napoj*, серб.-харв. *napoj*, балг. дыял. *напой* 'вадапой'. Аддзяяслоўны назоў-

нік ад **napoiti* 'напаіць', што да **poiti*, **piti* (гл. *paićь*), параўн. *навой* ад *навіць*, *набой* ад *набіць* і г. д. (Махэжэ, 452; Шустар-Шэўц, 13, 988; Герай-Шыманьска, БЕ, 30, 1980, 2, 153—155). Спроба вывесці ст.-бел. *напой* 'напітак, пітво' (1518 г.) са ст.-польск. *napoј* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 118) цалкам беспадстаўная.

Напол 'вялікая кадушка, выдзеўбаная з дрэва' (Бяльк.), *напал*, *напол* 'тс' (Мат. Маг.), рус. *напол* 'тып кадушкі'. Паводле Фасмера (3, 43), першапачаткова 'перапілаваная папярок бочка, кадушка', што з *на+пол* 'палавіна', параўн. ст.-бел. *наполы* 'напалавіну' (XVI ст.), са спалучэння *на+він*. скл. мн. л. назоўніка *полъ* 'палова' (Карскі, 2—3, 158), сучаснае *напалы* 'на дзве роўныя часткі, папалам'. Гл. *напал*.

Наполак 'жалезная лапатка ў сахі, пры дапамозе якой зямля пры аранні адкідваецца на адзін бок' (Нас.), 'тып лапаткі над лемям' (Грыг.). Адсылка Насовічам да іншай назвы рэаліі *паліца* — фактычна дае этымалогію слова, параўн. *полка*, *паліца* 'дошка, прымацаваная рабром да сцяны' (гл.). Наўрад ці сюды *наполак* 'вага ў студні з жураўлём' (ДАБМ, камент., 809); хутчэй да папярэдняга слова (гл. *напол*), тут — 'адна з частак калодкі, расколатай напалову', параўн. *аполак*.

Напонка 'верхняя планка ў папярковым змеі, сцягнутая ніткай' (Растарг.). Ад *напінаць* 'нацягваць', гл. *пяць*, *пну*.

Напопускі 'наўздагон' (карэл., Сцяшк. Сл.). З *на-*, *по-* і *пускаць*, параўн. *прыпусціць* 'кінуцца бегчы', рус. *взпуски* 'навыперадкі' і інш., першапачаткова, відаць, ад *напусціць* 'уступіць, паддацца, даць сябе аярэдзіць', словаўтварэнне як у *наперагонкі* (гл.).

Напор 'упартасць' (Нас.), *напора* 'ўпарты' (Бяльк.). Да *напірацца* 'ўпарта дзейнічаць з мэтай ажыццяўлення свайго жаданнага, настойваць' (Нас.), параўн. *вупар* 'упарты чалавек', усё да *перці* 'ціснуць, націскаць', сюды таксама *напорам* 'націскам' (чач., Мат. Гом.), *напором* 'гвалтам, сілком' (ТС); іншая семантыка ў *напор* 'прыпар, напружаная пара' (ТС), *напорны* 'напружаны' (Жд. 2), параўн. *наперці* 'наваліцца', *наперціся* 'напружыцца' і пад.

Напоў 'папалам' (Гарэц., Др.). З прыназоўнікавага спалучэння **на роў*, гл. *поў* 'палова, палавіна', параўн. рус. *напол* 'папалам, напалавіну', польск. *napół* 'тс', в.-, н.-луж. *napoł* 'тс', славен. *napol* 'тс' і пад. (Фасмер, 3, 43; Шустар-Шэўц, 13, 988). Пераход *л>ў* звычайна не характэрны для канца слоў, параўн. *вол*, *кол* і пад., хутчэй за ўсё ў выніку частага ўжывання ў складаных словах і ўстойлівых выразках тыпу *паўтара* (Карскі, 1, 318), гл. таксама *напаў-*, параўн.,

аднак, *напал*, *напол* (гл.), магчыма, з *напалы* 'папалам, напалавіну' (ст.-бел. *наполы* 'тс').

Напочат (*напочет*) 'па прыкладу, па ўзору, падобна да' (Нас.). Да *почат* 'прыклад, узор, падабенства' (гл.).

Направа 'рамонт; выпраўленне' (Нас., Гарэц.). Да *правіць* 'рабіць, выпраўляць' (гл.), першапачаткова 'рабіць роўным', параўн. балг. *прав* 'прамы' і пад.; па гэтай прычыне малаверагодна запазычанне *направиць* 'адрамантаваць' з польск. *naprawić* 'тс' (Сл. ПЗБ).

Напрадвёсні 'ў пачатку вясны, ранній вясной' (Гарэц., Сл. ПЗБ), *напрадвясне* 'тс' (Сцяц.), *на прадрвёшце* 'тс' (Кліх). Гл. *прадвёсне* 'пачатак вясны'.

Напразэніц 'наперадзе': *Мы напразэніц і удвох стайалі, нас п'ершых назвалі* (Сцяшк. Сл.). Відаць, запазычанне з польскай, аднак дакладнай крыніцы не выяўлена; параўн. *prezentował się*, адно са значэнняў якога 'выстаўляцца, вылучацца, дэманстраваць сябе', што да *prezencja*, *prezenta* 'прадстаўленне, пастава' (з лац. *praesentia*).

Напракўдзіць 'нагарэнічаць' (ТСБМ), *напракўднічаць* 'тс' (Нас.). Гл. *пракўда* 'гарэза, свавольнік'.

Напрама 'кірунак, напрамак' (Яруш.), *напрамак* 'тс' (Байк. і Некр., ТСБМ). Відаць, наватвор беларускай літаратурнай мовы, што ўзнік шляхам запазычання з укр. *напрям*, *напрямок* 'тс' ці ў выніку калькавання рус. *направление* 'тс' (з ц.-слав. *правъ* 'прамы'); пры гэтым варта адзначыць, што магчыма і самастойнае развіццё на базе народных прыслоўяў тыпу *напрамік*, *напрамкі* 'напрасткі, нацянькі' (Мат. Гом., Сл. ПЗБ, ТС) праз абагульненне семантыкі 'напрасткі' — 'напрамую, у кірунку да мэты' — 'кірунак'.

Напрануць 'накрыць': *Напрані яе радном* (гродз., 3 нар. сл.), *напрануцца*, *напрануцца* 'накрыцца': *Лісцяйкам напрануся* (Кос.), *Napranijusia każuchóm* (Пятк.); *напрануць*, *напрануць* 'надзець, апрануць' (Нас., Бяльк., Пал., Мат. Гом., Ян.), *напрануцца* 'адзецца, апрануцца', 'укрыцца' (Нас., Мат. Маг.), рус. дыял. *напрануть* 'надзець, накінуць', укр. *напранути* 'накрыць, накінуць, нацягнуць', незак. *напранати*. Відаць, да прасл. **prędati*, шматзначнага дзеяслова, які сярод іншых меў значэнне 'рабіць рэзкія рухі' (параўн. рус. *конь прыдет ушамі*), 'накідваць', гл. *прадаць* 'бегаць' (Растарг.), *прануць* 'стукнуць, ударыць' (Нас.); збліжэнне з **prędati* 'хаваць' праз стадыю 'прыбіраць', 'нараджаць і хаваць нябожчыка', 'апранаць', да якога Мяркулава (Этымалогія-1974, 67) адносіць бел. *напрануць*, *напрануцца*, можа быць другасным, параўн. *апранаць*. Гл. таксама *напратка*.

Напрáсны 'дарэмны', *напрáсна*, *напрáсне*, *напрáсня*, *на-*

прасно 'дарэмна' (Яруш., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), *напрасць*, *напрасніца*, *напрасліна* 'паклёп, дарэмшчына' (Нас., Грыг., Нік. Оч., Мядзв., Мат. Маг., Сл. ПЗБ), *напраснаваць* 'нападаць, беспадстаўна чапляцца' (Нас.), рус. *напрасный* 'дарэмны, непатрэбны', *напрасная смерць* 'выпадковая, нечаканая смерць' (СРНГ), укр. *напрасний* 'раптоўны', серб.-харв. *напрасан* 'гарачы, круты; раптоўны', *напрасна смрт* 'раптоўная смерць', балг. дыял. *напрасна болъс* 'апаплексія', *напрасен дъжд* 'моцны, буйны дождж', ст.-слав. *напраснь* 'раптоўны'. Пры першапачатковым значэнні 'раптам, знянацку' можна звязаць з балг. *прасна* 'трэснуць, стукнуць', серб.-харв. *праснути* 'трэснуць; успыхнуць; раптоўна з'явіцца, пачацца; здохнуць', рус. *праскать* 'ляскаць, шчоўкаць' і пад., якія лічацца гукапераймальнага паходжання (Фасмер, 3, 43; 354); не выключана другая сувязь з прасл. *porzdьnъ 'пусты, парожні' для паўднёваславянскіх слоў, параўн. балг. *напразно*, макед. *напразно*, серб.-харв. *напразно* 'дарэмна', што праз царкоўнаславянскую мову маглі ўплываць на семантыку ўсходнеславянскіх слоў, параўн. таксама славац. *naprázdno*, польск. *naprózno* 'тс'. У святле гэтых фактаў не выключана магчымасць запазычання. Іншыя версіі гл. Варбат, *Этимология-1964*, 30—36 (ад *прасіць*), Куркіна, ВЯ, 1981, 5, 88 і інш.

Напрасты 'прамой дарогай, напрамік' (Бір. дыс.), *напросці* 'тс' (ТС), *напрасцік* 'тс' (Янк. 1), *напрасцікі* 'проста, бліжэйшай дарогай' (Некр., Мат. Гом.). Да *просты* 'прамы'.

Напратка, напратка 'верхняе адзенне, вопратка' (Нас., Мат. Маг., Бяльк., Пал., Сцяшк., Юрч., Мат. Гом.), 'від адзення' (Грыг.), памянш. *напраточка* (Шн.). Гл. *напрануць*.

Напровесні 'напрудвесні' (зэльв., Жыв. сл.; калінк., 3 нар. сл.). Гл. *провесна*.

Напродзіў 'надзіва, на здзіўленне' (Нас., Гарэц.), *напрыдыў* 'на погляд' (Доўн.-Зап., Пінч.). Гл. *продзіў* 'дзіва'.

Напробі, 'напрасткі, напрамую' (ТС). Да *просты* 'прамы'.

Напрост: *жаць напрост* (на *прост*) 'не звязваючы ў снапы' (Янк. 1, ТС), 'жаць, расцілаючы жмені' (калінк., 3 нар. сл.). У народных уяўленнях звязваецца з *просты* 'прамы, просты, нескладаны (спосаб уборкі)'; хутчэй да *прасцілаць* 'расцілаць, раскладваць', гл. *прасцілка* 'посцілка' і пад., ці да *прасціраць*, *прасціраць* 'тс' (прасл. *(*pro-*)*sterti*, *(*pro-*)*storp*), тады зыходная форма была б *na prostьlъ ці *na prostьrъ, змененая пад уплывам *prostь.

Напроці, *напроціў* 'насупраць; насустрэч' (Яруш., Сл. ПЗБ, Жд. 2, Мат. Гом., ТС), 'насуперак' (Янк. 1, ТС, Сл. ПЗБ, ТС), 'у параўнанні' (Мал., ТС), 'перад': *напроці дня* (лельч., Нар. лекс., ТС), 'да': *Нема напроціў кого отозвацца*

(ТС), 'за, па': *напроці ягод едзе* (ТС), *напроця* 'насупраць' (Юрч.), *напроць* 'насупраць, насуперак' (Яруш., Сл. ПЗБ, Жыв. сл.), *напроціўку* 'тс' (Нас.). Да *проці*, *проціў* (гл.).

Напруд 'насілу' (Сержп., Отч.), сюды ж *напрудзіцца* 'напружыцца' (Пал.), 'напругчы ўсе сілы' (Растарг.). Да *prōd 'цяжэнне', што звязана чаргаваннем з **prēd-*, гл. *прадзіць*, *прануць*; іншыя значэнні прадстаўлены ў *пруд* 'запруды', *прудкі* 'хуткі' і пад. Цікавы архаізм, у якім захавалася першасная семантыка славянскага слова 'сіла, напружанне'.

Напрыклад 'прыкладна' (Нас.), 'напрыклад' (Гарэц., Яруш., Байк. і Некр., ТСБМ). Згодна з Кюнэ, разам з укр. *наприклад* 'тс' запазычана з польск. *na przykład* (Кюнэ, Poln.). Малаверагодна, гл. *прыклад*.

Напрышля 'напрыклад' (бяроз., Выг.), *напрышляй* 'тс' (ляхав., Янк. Мат.). Няясна.

Напрышнік 'частка вуздэчкі' (Маслен.). Утворана ад *прысы* 'пыса ў жывёл' па тыпу *намуснік* (ад *муса*), *нахрэннік* (ад *хрэна*) і пад. (Непакупны, Связи, 46—47).

Напрэндзіць 'надуць, уздуць': *trybuch naprendzić* (слонім., Арх. Федар.). Ад *прэндзіць* 'уздуваць' (гл.), відаць, іранічна спаланізаванага ўтварэння, паралельнага да *прудзіць* (гл.).

Напсінь 'дрэва, пасінеўшае ці пачарнеўшае ад вільгаці' (Нас.), *напсініць* 'пасінець ад вільгаці, макраты' (Нас.). Гл. *псініць* 'намакаць да гніення, прымаць сіні колер (пра дрэва)', паводле Насовіча (Нас., 316), да *пасінець*; хутчэй да *псінь* 'непрыемны пах; гніль': *Гето древо псінь* (Нас.), параўн. *псіна* 'сабачае мяса; дрэнны пах'; параўн. *сапсёлы* 'састарэлы, слабы', усё да *пёс*; магчыма народнаэтымалагічнае збліжэнне з *сіні*, *сінець*.

Напто 'вельмі, занадта, залішне' (лельч., Нар. лекс.). Відаць, з *натто* (*надто*) 'надта, вельмі' шляхам распадабнення зычных. Гл. *надта*.

Напуганы 'прамерна адзеты', *напугацца* 'прамерна надзець на сябе, начапляць лішняга', 'надзьмуцца, натапырыцца', 'абкружыцца імглістым кругам (пра месяц)' (ТС). Можна разглядацца разам з *напугацца* 'нажлуціцца, напіцца' (Нас., Янк., Сцяшк.; стаўбц., Нар. сл.; жлоб., Нар. словатв.; Сцяшк.), 'напіцца чаго-небудзь настолькі, каб нельга было самому ўстаць з месца' (Шпіл.), 'нажэрціся' (Янк. 1, Клім., Мат. Гом.), што да *пугаць* 'сёрбаць, хлябтаць' (гл.), гукапераймальнага паходжання; значэнне 'прамерна надзець на сябе' праз стадыю 'стаць тоўстым (ад піцця, яды)'. Аднак не выключана, што гэта значэнне развілося на іншай базе, параўн. *напугаласа*, *бы пугач* (ТС), што звязваецца з вобразам птушкі, якая натапырвае пер'е, надзімаецца пры пагрозе; тады хутчэй

да *poru 'патаўшчэнне', параўн. рус. *пуговина* 'узвышэнне, горб', *пуговица* 'гузік', літ. *rugulis* 'уздутае ўзвышэнне' і пад.

Напучываць 'павучаць' (Юрч., СНС), *напучаць* 'навучаць, накіроўваць на правільны шлях' (Ян.). Да *пучь* 'шлях, дарога' ў выніку семантычнай кандэнсацыі вядомага царкоўнаславянскага выразу *наставлять на путь истинный* 'настаўляць на жыццёвы шлях, павучаць', параўн. укр. *напучати, напучувати* 'паказваць шлях, навучаць', рус. *напутить* 'паказаць шлях; навучыць' і інш.

Нашэціць 'напсаваць' (Сдяшк. Сл.). Метатэза ад *наш-пэціць <польск. *naszpecić* 'нашкодзіць, нарабіць дрэнна, абы-як'.

Напыскаць 'крапіць вулі вощатам, мёдам, настоем зеля і пахучых кветак для прыманьвання пчол' (Кіркор). Відаць, з *напырскаць*, параўн. *напырк* 'пахучае рэчыва для прыманьвання пчол' (Сл. ПЗБ). Гл. *пырскаць*.

Напыцца: *Торбу конскую ў нас яшчэ напыццай называюць* (светлаг., Мат. Гом.). Да *пыса, пыца* 'морда каня'.

Напэрло 'чыста', *напэрло памый падлогу* (дзятл., Сцяшк. Сл.). Відаць, ад *пэрла* з польск. *perła* 'перл, перламутр', параўн. *блішчыць, як шкельца* (пра нешта чыста вымытае); ёсць таксама звесткі аб выкарыстанні ракавін пярловіцы (бяззубкі) для шаравання падлогі.

Напярэспяхі 'навыперадкі' (зэльв., Жыв. сл.), *на-піраспехі* 'наперагонкі, хто каго перагоніць у чым-небудзь' (Нік. Оч.). Ад незафіксаванага *пярэспех ад *спех* 'спешка', гл. *спяшацца*.

Напярэсцігі 'напярэймы, наперарэз' (Сцяшк.; зэльв., Жыв. сл.; карэл., Янк. 1), *напярэсцікі* 'наўпрасткі, карацейшым шляхам, наперарэз (ісці, бегчы)' (Янк. 1). Ад незафіксаванага *пярэсцігі 'абгон', да рэдкага ў беларускай мове — *сцігнуць* 'дагнаць, дасягнуць' (прасл. *stignoti), параўн. *насцігнуць* 'нагнаць' (Некр. і Байк.) і пад.; утворана па тыпу *наперахонкі* 'навыперадкі', *наперагонкі* 'тс' і г. д., формы з -к- замест -г- пад уплывам апошніх.

Нара́ 'нара, дзірка ў зямлі ці інш.' (Яруш., Байк. і Некр., ТСБМ), таксама *нора* 'тс' (Янк. 3), *нурá* 'тс' (віл., Сл. ПЗБ), *нора* 'нара, глыбокая яміна з вадой' (ТС), укр. *нора*, рус. *нора*, польск. *pora*, *пига*, чэш., славац. *pora* 'тс'; славен. *pora* 'яма, пяхора' лічаць запазычаннем (параўн. Копечны, Zakl. zasoba, 275), аднак наяўнасць адпаведных мікратапонімаў пярэчыць гэтаму (Бязлай, 2, 227). Відаць, лакальнае ўтварэнне па тыпу *жара́* (гл. *жарыць*) ад прасл. *poriti, гл. тураўск. *норáць, норняць* 'даваць нурца' (ТС), укр. *норити* 'рыць норы', параўн. польск. *porzuc* 'ныраць, заглыбляцца', чэш. *poriti*, славац. *porit'*, в.-луж. *porić*, славен. *poriti*, серб.-харв. *норити*

(з метатэзай *рэнити*), балг. дыял. *норвам*, макед. *норка* 'тс', *нарне* 'рынуцца'; праблематычна суаднясенне з *ныраць* 'тс', роднасным да літ. *neriù, nèrti, nèriau, nãras* 'нырнуць, уцячы ў нару', лат. *nirt, nirstu* 'ныраць' і інш. (гл. Фасмер, 3, 82; Махэз, 401; Брукнер, 365—366, а таксама: РР, 1975, 1, 101—103).

Нара́віць 'імкнуцца, намагацца, старацца' (мін., Жыв. сл.; слонім., Нар. словаг.), 'дагаджаць, гадзіць' (Нас., Федар., Сцяшк.), 'уступаць, саступаць' (навагр., 3 нар. сл.; Юрч.), 'чакаць': *цёлы час норовіць тебе* (Нас.). Гл. *норай*.

Нара́д 'нашчадкі' (Сержп. Грам.). Ад *нарадзіць* 'радзіць, даць жыццё'; магчыма, архаізм, у якім захавалася першаснае значэнне 'усе народжаныя, нашчадкі, род', параўн. *народ* (гл.).

Нара́д: 'падрыхтаваныя да ткацтва кросны' (мсцісл., Жыв. сл., Лебед., Мат. Гом.), 'увесь набор ткацкіх прылад' (дзярж., 3 нар. сл.). Ад *нарадзіць* 'падрыхтаваць кросны да ткацтва', да *рад* (гл.).

Нара́дз 'воз без драбін для вывазкі сена' (Сержп. Земл.), *нара́дка* 'воз, у якім возяць гной' (Жд. 2). Ад *нарадзіць* 'прыстроіць, падрыхтаваць', гл. *рад*.

Нара́да (Гарэц., Байк. і Некр., ТСБМ). Гл. *ра́да, ра́дзіць*. **Нара́дзень** 'зародак (у яйцы)' (Шпіл.). Ад *нарадзіць*, гл. *радзіць*.

Нара́дка 'чары' (чач., Жыв. сл.). Магчыма, да *рад* 'намер' ці да *ра́да* 'работа', параўн. *нарабіць* 'наваражыць'.

Нара́духа 'вясёлка' (ТС). Відаць, народнаэтымалагічна асэнсаванае *ра́дуга*, збліжанае з *нарадзіць, нараджаць* 'упрыгожваць, прыбіраць'.

Нара́зе 'раптам, нечакана' (калінк., 3 нар. сл.), 'пакульшто' (Сцяц., Сл. ПЗБ), 'адразу' (Сл. ПЗБ). Са спалучэння *на разе*, дзе другая частка — назоўнік *раз* (гл.) у месн. скл. адз. л.; рус. *нараз і на́раз* 'адразу', а таксама распаўсюджанне на беларускай тэрыторыі не даюць падставы лічыць яго запазычаннем з польск. *naraz* 'нечакана, раптам', як гэта прапаўнаецца ў Сл. ПЗБ.

Нара́змін 'туды-сюды, адзін другому насустрач' (ушач., Нар. лекс.). Да *размінуцца* 'разысціся', гл. *мінуць, мінаць*.

Нара́зь 'паасобку' (Бяльк.), параўн. рус. *на́раз* 'асобна'. З **на+рознь*, гл. *розны*, сюды таксама *на розь* 'асобна; у розных бакі', *на́разна* 'асобна' (Нас.).

Нара́іць 'даць параду, параць' (мазыр., Бел. каз. эпас, 75). Для польск. *paraić* 'тс' Атрэмбскі дапускае кантамінацыю *paradzić* 'тс' і *nastróić* 'тс' (Zycie wugazów). Гл. *раіць*.

Нара́каць 'скардзіцца, выказваць свой боль, скруху' (Байк. і Некр., БРС, ТСБМ, Сл. ПЗБ), *нара́каць* 'тс', укр. *наркати*

'назваць', 'папрацаць', 'скардзіцца', рус. *нарекать* 'назваць', 'надзяляць, вызначаць', 'скардзіцца', 'абгаворваць', польск. *narzekać* 'бедаваць, жаліцца, скардзіцца', чэш. *nářkáti* 'жаліцца, шкадаваць' і пад. Гл. *рэкнучь*.

Нарап (*нароп*) 'дробны, пушысты снег, які скрыпіць пад палазамі' (Нас.), *нарапливы*: *наропливая дарога* 'дарога, пакрытая такім снегам' (там жа). Да гукапераймальнага *роп*, што перадае скрып снегу, гл. *нарып*.

Нарапкам 'імкліва, нечакана?': *Ён паяўляўся нарапкам* (Скрыган). Відаць, з *на-рап-кам, першапачаткова *на-рап-кі, параўн. *напрасткі* і пад., гл. *рап* 'парыў', *раптам* 'нечакана'.

Нарасць 'нараст' (Гарэц., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), *нарасцень* 'тс' (Нас.; бялін., Янк. Мат.; Сл. ПЗБ, Мат. Гом., ТС), *нараснь* 'тс' (Мат. Гом.), *нарасля*, *наросля* 'тс' (Мат. Гом., ТС), *нарасль* 'тс' (Сл. ПЗБ). Ад *нарастаць*, гл. *расці*.

Нарат, 'чорт?': *Каровы нарат не возьме* (Адамчык), *наратка*: *шукаць нараткі* 'шукаць бяды сабе, на сваю галаву' (карэл., Янк. Мат.). Няясна. Магчыма, мае агульнае паходжанне з *нарт* 'упарты, наравісты чалавек' (з **на+ртъ* 'вастрыё', гл. Фасмер, 3, 46) або з *нарадка* 'чары' (гл.). Не выключана сувязь з *нарат* 'нерат, верша', пераносна 'безвыходнае становішча' ў сувязі з канструкцыяй рыбакоўнай лавушкі.

Нарат₂ 'нерат, верша' (Сл. ПЗБ), *нараток* 'тс' (полац., 3 нар. сл.; докш., Сл. ПЗБ), 'вераўчаная сетка ў форме мяшка, у якую кладуць сена для каня, адпраўляючыся ў далёкую дарогу' (полац., Нар. лекс.; міёр., Нар. сл.; в.-дзв., Шатал.; Сл. ПЗБ). Гл. *норат*, *нерат*.

Нарай 'спадоба' (Юрч.), *нарайцо* 'звычай' (Некр.), *нарайцэ*: *Дзе сяльцэ, там і нарайцэ* (Янк. 1). Гл. *норай*.

Нарачоны (*наречоний*) 'названы' (Нас.), *нарачоная* 'нявеста' (Сл. ПЗБ), укр. *наречений* 'заручоны', 'жаніх', рус. *нареченный* 'названы', 'нарачоны, заручоны', польск. *narzeczony* 'тс'. Да *rekiti, гл. *рэкнучь*.

Нарачыта 'назнарок' (Яруш., Бяльк.), *нарочыта* 'тс' (Рас-тарг.), рус. *нарочито* 'наўмысна; даволі многа', польск. *naroczycie* 'поўна, дастаткова, значна; урачыста', славац. *narociti* 'ўрачыста, серб.-харв. *нарочито* 'спецыяльна; наўмысна', балг. *нарочито* 'тс'. Да *narociti, параўн. ст.-слав. *нарочить* 'асаблівы, выдатны, праслаўлены', гл. *нарок*.

Нарва, 'нарыў, болька' (Бяльк.). Ад *нарваць*, гл. *нарыў*; паводле Мяркулавай (Этимология-1978, 97), прасл. *narwa 'гнайнкі' ад дзеяслова *narvati 'нагнойвацца, тузаць (пра боль)'

Нарва₂, мн. *нарвы* 'намаразні' (карэл., Шатал.), *нарва*

'прыстасаванне, якое кладуць на малыя санкі пры вывазцы бяввення' (навагр., Сцяшк. Сл.), *нарвіна* 'тс' (пін., Шатал.; Бяльк., Мат. Гом.), 'дошка, якая набіваецца паверх вязоў' (Маслен.), ст.-бел. *нарвина* (1684) 'перакладзіна', укр. *нарвина* 'перакладзіна, што ўтрымлівае канцы палазоў у загнутым стане пры вырабе саней', палеск. *наврина* 'бервяно, што ляжыць на сохах і служыць асновай грэбеня страхі' (Полеский этнолингв. сб. М., 1983, 161), рус. *нарва* 'папярэчная дошка для ўмацавання; перакладзіна, што злучае часткі сахі, воза і інш.' Паводле Фасмера (з літ-рай), з с.-н.-ням. *narve*, бавар. *nārb*, *nārw* 'засаўка' (Фасмер, 3, 44; Булыка, Лекс. запазыч., 97). Запазычана таксама ў славенскую мову: *narba* 'затычка, засаўка', гл. Бязлай, 2, 214. Пры адсутнасці ў польскай мове застаюцца няяснымі шляхі пранікнення ва ўсходнеславянскія; для беларускіх слоў не выключана другая сувязь з *навіраць* 'насаджваць', асабліва для абазначэння намаразняў, што насаджваюцца на капылы (*нарвы* < **наўры?*, параўн. прыведзены вышэй прыклад з метатэзай).

Наркоз (БРС, ТСБМ), *нархоз* (Сл. ПЗБ). З франц. *narcose* ці ням. *Narkose* ад лац. *narcoſis*, грэч. *ναρκωσις* 'анямненне, здранцвенне'. Сюды ж *наркотык*, *наркатычны* з франц. *narcoſique* ад лац. *narcoſicus*, грэч. *ναρκωτικός* < *ναρκώω* 'дранцець, нямець' (гл. Фасмер, 3, 44).

Нарог 'лямеш, сашнік' (Нас., Чач., Шн., Гарэц., Яруш., Тарн., Сл. ПЗБ); паводле Насовіча, назва ўжывалася ў Віленскай, Ковенскай, Гродзенскай і Мінскай губ.; згодна з ДАБМ, у паўночна-заходняй зоне беларускіх гаворак; за межамі гэтага арэала вядомы на Беласточчыне *нарох* 'тс' (Смул.) і ўсх.-палес. *нарох* 'жалезны наканечнік рагаціны' (Маш.); ст.-бел. *нарогъ* 'сашнік' (Гарб.), польск. дыял. і ст.-польск. *naróg* 'жалезны зуб у сахі'. Празрыстая назва (*на+рог*) акрэслівае этналінгвістычную супольнасць, якая характарызуецца пэўным культурна-моўным адзінствам, у прыватнасці тыпам т. зв. літоўскай сахі (гл. Народная сельскагаспадарчая тэхніка беларусаў. Мн., 1974, 17).

Народ 'народ, людзі, нацыя' (Яруш., Бяльк., ТСБМ, Сл. ПЗБ), укр. *народ*, рус. *народ*, польск. *naród*, чэш., славац. *narod*, в.-, н.-луж. *narod*, славен. *narod*, серб.-харв. *narod*, балг. *narod*, макед. *narod*. Прасл. *narodъ, аддзяяслоўны назоўнік (< *na-roditi) першапачаткова з шырокім спектрам значэнняў, параўн. ст.-слав. *народъ* 'нарадженне, паходжанне, парода', а таксама 'народжаныя, нашчадкі, род': *народъ людии*, *народъ оученикъ*, ст.-бел. *народоу людско* (XVI ст.), што магло адносіцца і да іншых жывых істот, параўн. чэш. *narod gybi* і пад.; пазней значэнне звужалася да 'людзі; пэўная суполь-

нась людзей' (Махэкз, 389; Шустар-Шэўц, 13, 991; Фасмер, 3, 45; Бязлай, 2, 214—215; Дегцяроў, Этимология-1974, 90; ESSJ SG, 1, 121). Значэнне 'нацыя' ўзнікла на базе 'мноства, тлум', 'насельніцтва краіны' ва ўсходніх славян толькі ў XVIII—XIX стст. (гл. Ларын, Ист. рус. яз., 25). Гл. *род*.

Народак 'наседжанае яйцо' (Некр.), 'баўтун' (светлаг., Мат. Гом.), 'зародак' (ТС), 'сперматазоід' (ЭШ). Суфіксальнае ўтварэнне ад *нарадзіць*, параўн. *зародак*, *нарадзень* (гл.).

Нарожны 'вуглавы, навугольны, краевугольны' (Нас., Гарэц.), ст.-бел. *нарожный* 'тс' (1508 г.); сюды ж *нарожнік* 'дзвесцяны хлява, зрубленыя ў вугал' (Юрч.), 'падстрэшак' (Ян.), 'рог страхі' (Гарэц., Др.), 'кут у гумне каля варотаў' (Бяльк.), 'наканечнік у драўляных вілах' (Нас.), *нароўжнік* 'вяроўка на рагах валюў' (Бесар.), ст.-бел. *нарожнік* 'першы капец, ад якога пачыналася вымярэнне ўгоддзяў' (Гарб.). Да *рог*, 'вугал'; меркаванне пра запазычанне ст.-бел. *нарожный* 'вуглавы' са ст.-польск. *nażożny* (Булыка, Лекс. запазыч.), улічваючы геаграфію і семантыку слоў, не мае падстаў.

Нарок 'прадвызначэнне, наканаваанне' (Гарэц.), 'прызначэнне, лёс' (Др.), а таксама *нарокам* 'спецыяльна, наўмысна' (Чач., Нас., Гарэц., Бяльк.), 'жартам' (Чач., Нас., Яруш.), *наракаваць* 'прадвызначыць лёсам' (Нас.); рус. *нарок* 'зарок, клятва; намер, мэта', 'паклёп, нагавор; няпраўда, ілжа; хва-роба ад дрэнных вачэй', польск. *narok* 'бачнасць', 'намер', 'абавязак пэўных паслуг для сярэднявечнага горада', чэш. *nárok* 'прэтэнзія (юрыдычны тэрмін)', славац. 'намер', славен. *nárok* 'тэрмін, вызначаны дзень', серб.-харв. *нарок* 'прызначэнне, пастанова', 'шчасце', балг. дыял. *нарок* 'прадзятасць; наўмысна ствараемы настрой супраць каго-небудзь', *нароча* 'наўмысна абвінаваціць', ст.-слав. *нарокъ* 'голас (за або супраць)', *нарокомъ* 'па імені'. З **na* і **rokъ* (ад **rekti* 'сказаць'), гл. *рэкнуць* (Міклашыч, 274; Фасмер, 3, 45; Махэкз, 300; Бязлай, 2, 215; Скок, 3, 120).

Наросыпі 'на апошнім месяцы цяжарнасці' (Жд.). Ад *рас-сыпацца* 'раджаць' (гл.).

Нароў 'нораў' (Ян.; мазыр. Бел. каз. эпас), *нароўка* 'нораў, характар' (Бяльк.). Гл. *нораў* 'тс'.

Нарочна 'знарок, спецыяльна' (Сл. ПЗБ), *нарачна* 'тс' (Яруш.), *нарошна* 'тс' (Бяльк.), *нарошне* 'знарок, наўмысна' (ТС, Ян.), *нарошні* 'тс' (Яўс., Мат. Маг.), *нарошня* 'тс' (Мат. Маг.). Гл. *нарок*. Адрозненні ў фанетыцы адлюстроўваюць пераход *чн* > *шн*, параўн. *рушнік*, і розныя склонавыя формы прыметніка *нарочны*, ад якога ўтвораны прыслоўі (гл. Карскі, 2—3, 73).

Нарошча 'спосаб, прыём, метада' (полац., Нар. лекс.),

нарошч 'раз, спосаб' (міёр., Нар. сл.), *нарошчы* мн. 'прыступы', параўн.: «*Зуб разбалеўся, учора трыма нарошчамі як уздымецца боль...*» (мядз., Нар. словатв.). Няясна; наўрад ці ад *нарастаць* 'узрасціць, з'яўляцца зноў і зноў', хаця апошні прыклад мог бы сведчыць у карысць такога паходжання слова, параўн. *наварат* 'прыём, заход'. Магчыма, да **orzęci* 'пачаць', параўн. балг. *начин* 'спосаб' (**načeti* 'пачаць') і пад., або да *раска* 'столка' (міёр., Нар. сл.) з пераходам *a* > *o* пад націскам тыпу *штаны/штонікі* і чаргаваннем тыпу *доска/дошчка*.

Нарт 'упарты чалавек, які хоча ўсё рабіць па-свойму' (Бяльк.), 'назола, упарты' (Юрч. Фраз.), *нарт* і *нард* 'упартае, сярдзітае дзіця ці жывёла' (Нас.), сюды ж *наріціца* 'ўпарціца' (Юрч., СНС). Згодна з Фасмерам, з **na* і **rātъ* 'вастрыё, шпень' (гл. *рот*), параўн. фразеалагізм *лезці на ражон* 'быць настырным, упартым' (гл. Фасмер, 3, 46); вывядзенне Насовічам *нард* < *нарад* 'нарадзэнне', параўн. *вырадак*, рус. *урод* і пад., здаецца менш пераканальным у сувязі з малой распаўсюджанасцю форм слова з канцавым -д, якія самі маглі ўзнікнуць пад уплывам народнай этымалогіі; балтыйская этымалогія, якую прапанаваў Вяржбоўскі для бел. дыял. *нарт*, *анарт*, *нард* 'дэспат, вупар' < літ. *nartūs* 'наравісты, упарты' і якую Лаўчутэ. (Балтызмы, 56) лічыць надзейнай, пры наяўнасці назоўніка *nařtas* 'нораў' і дзеяслова *nértėti* 'шалець' здаецца больш пераканальнай, асабліва ўлічыўшы лакальны характар беларускага слова. Параўн., *нарат* 'чорт' (гл.).

Нарты 'лыжы' (Сцяшк., Сл. ПЗБ). У сучасным значэнні слова хутчэй за ўсё запазычана з польск. *party* 'тс', вядомага з XVI ст. таксама ў значэнні 'канькі', аднак не выключана, што яно існавала і раней, у прыватнасці для абазначэння прылады для хадзьбы па снезе і па балотах на паўднёвым Палессі (Машынскі, Kultura, 1, 641), параўн. таксама рус. *на́рты* 'самі з шырокімі палазамі з лыжаў у паляўнічых', укр. *на́рти* 'касяняны канькі з рэбраў жывёл', чэш. *nárti* 'верх нагі', 'пад'ём нагі', славац. *nárt* 'тс', в.-луж. *naré* 'пад'ём нагі; перадак', н.-луж. *narś* 'перадак у абутку', славен. *nárt* 'пад'ём нагі; перадак у абутку', куды можна аднесці і бел. *нарты* 'абутак вялікага памеру' (на думку аўтараў Сл. ПЗБ, пераноснае), што дае падставы для рэканструкцыі прасл. **nar(ъ)ty*, згодна з прынятай этымалогіяй, з **na* і **rātъ* 'вастрыё, шпень' (гл. *рот*). Другая частка прадстаўлена таксама ў *ірты* 'лыжы' (гл.) (Фасмер, 3, 45; Махэкз, 390; Бязлай, 2, 215; Шустар-Шэўц, 13, 990; Брукнер, 356). Слаўскі (Lingua Viget, 120—123) лічыць, што форма адз. л. **narētъ* так адносіцца да *rātъ*, як бел. *нарог* да *рог* (< прасл. **rogъ*). Праблематычнымі застаюцца адно-

сіны славянскіх слоў да адпаведных угра-фінскіх, дзе яны абазначаюць 'лёгкая санкі, варты' і маюць шырокае ўжыванне, параўн. саам. *nart*, мард. *nurdo*, вацяц. *nurt*, зыран. *nort* 'тс' і г. д. Большасць даследчыкаў дапускаюць спрадвечнае існаванне славянскага слова, аднак ускладненае ў некаторых арэалах уплывам запазычанага з угра-фінскіх моў слова са значэннем 'лыжы, лёгкія сані' (агляд л-ры гл. Бяднарчук, *Acta Baltico-Slavica*, 9, 1976, 57—58).

Наруб 'надмагільны помнік; драўляная калода з суком, на якім выразаны крыж' (Клім.), *наруб, нору́б* 'зруб (у калодзеі і інш.)' (ТС). Ад *нарубаць* 'насячы' (гл. *рубаць*), што адлюстроўвае спосаб пабудовы зруба (з вырубаннем гнёздаў на канцах бярэнаў); назва надмагільнага помніка, відаць, другасная, пра што сведчыць іншая назва рэаліі *пры́хором* (Полесский этнолингвистический сб. М., 1983, 25), а таксама археалагічныя даныя аб рэштках спаленых прамавугольных зрубаў з пахаваннямі (Звод помнікаў гіст. і культ. Беларусі: Брэсцкая обл. Мн., 1984, 349); параўн. таксама запіс з Кобрынскага р-на: *Нарублёлы нарубом могылу* (Міхайлаў, вусн. паведамл.).

Нарубец 'навыварат' (круп., Нар. сл.). Да *руб, рubeц* 'шво (у адзенні)'; мае адпаведнікі ва ўкр. *нарубі* 'тс', чэш. *naruby* 'тс', славен. *naróbe* 'навыварат, наадварот'.

Наруга 'ўпартасць, свавольства, непаслухмянасць' (Нас., Грыг., Гарэц.), 'здзек, насмешка' (Гарэц., Бяльк., Яўс., Юрч., Сцяшк. Сл.), 'вупар' (Нас.), 'назола' (круп., Макар.), на *наругу* 'на зло, насуперак' (Рам., Растарг.), укр. *нарўга* 'здзек, насмешка, ганьба', рус. *нарўга* 'лаянка, здзек, абразы', серб.-харв. дыял. *nāriga* 'пачвара, вырадак'. Назоўнік ад *наруга́цца* 'насмехацца, здэкавацца, дражніцца', 'рабіць наперакор' (Нас., Гарэц., Бяльк., Жд. 2, Яўс., Сл. ПЗБ), 'надаюдаць' (мядз., ул. інф.), роднаснага укр. *наругува́тися* 'закранаць, зачэпляць', рус. *наруга́ться* 'здэкавацца; рабіць наперакор', польск. *narugać się* 'наздэкавацца, насмяяцца', славен. *narógati se* 'здэкавацца', серб.-харв. *narúgati se* 'здэкавацца, насміхацца, зневажаць'. Усё да *rogati 'сварыцца, здэкавацца', гл. *руга́цца, руга́ць*, для якога Мяркулава (Этимология-1976, 97) дапускае першапачатковае значэнне 'абражаць, зневажаць словам і дзеяннем', параўн. балг. *нарѣгам* 'парнуць, калнуць' і пад

Наружак 'вонкі' (Ян.). У сувязі з ізаляваным характарам у народнай мове хутчэй за ўсё мясцовае ўтварэнне на базе рус. *нару́жу, нару́жи* 'звонку' па тыпу *надворак, наво́нак* і пад.

Наружнік 'неслух' (Нас., Гарэц., Бяльк., Яўс.), *нару́жніца* 'непаслухмяная, упартая дзяўчына' (Нас., Яўс.), сюды таксама

нару́жна 'здзекліва' (Яўс.), *нару́жнік, нару́жніца, нару́жоны, нару́жлівы* 'здзеклівы' (ушацк., Питанні лексікал., фразеал. і стылістыкі. Мн., 1985, 51—53), рус. *нару́жник* 'насмешнік, лаяльнік'. Да *нарўга* (гл.), роднаснае польск. *narężyć* 'парушыць' (Брукнер, 355), серб.-харв. чак. *naruziti* 'аблаяць, абразіць', сюды ж, магчыма, і чэш. *nāruživý* 'заўзяты, заядлы, страшны', да якога Махэк рэканструюе дзеяслоў *na-ružiti (Махэк, 390), іншыя версіі паходжання апошняга слова гл. Шаур, Етум, Вгип, 1978, 140 (роднаснае славен. *ružiti* 'лушчыць, абдзіраць', рус. *ружь, нару́жу*), Варбат, Куркіна, Этимология-1979, 182 (да прасл. **ruž-* 'драць, рваць').

Нару́ца 'наплакацца, нараўціся' (Бяльк.). Да *ру́сьць* 'плакаць, раўці'.

Наручкі 'нейкая лінейная мера' (в. Ройсты б. Свянц. пав.; Крывіч, 1927, 12, 106). Няясна, хутчэй за ўсё да *рука́* (гл.).

Наручэ, нару́ччэ 'бярэмя (дроў), ахапак (сена)' (брэсц., Нар. лекс.), польск. *naręcze* 'абярэмак, ахапак', чэш. *nāručí* 'абдымкі; ахапак, абярэмак', славен. *naróče, naróče* 'абдымкі, прыпол; абярэмак, ахапак', серб.-харв. *naručje* 'абдымкі', *nāručaj* 'ахапак, бярэмя', балг. *нарѣч* 'ахапак', дыял. *нарѣче* 'тс'. Прасл. *naróčje, да *рука* (гл.); Бязлай у славен. *naróče* бачыць зліццё двух розных слоў: *na-rogъje (<*roka*) і *na-rogъje, да апошняга ст.-чэш. *nārokie, nāroky, nāroky* 'scrotum', ст.-польск. *naroki* 'вантробы, унутранасці' (Бязлай, 2, 214; Eseji, 148).

Нару́шнік 'ручайка, верацяно з напрудзенымі на яго ніткамі' (Бяльк.), 'манжэта' (Mat. Mat.). Да *рука́* (гл.).

Нару́йс 'расліна *Narcissus poeticus*' (БРС, ТСБМ), *нар-цыз* 'тс' (Некр. і Байк.). Відаць, праз польск. *narcyz, narcys* 'тс', дзе непасрэдна з лац. *narcissus* <грэч. *νάρκισσος*, названага так з-за дурманячага паху (гл. *наркбэ*).

Нары 'падмосткі, дошкі на козлах для спання' (Яруш., Бяльк.), 'насіці з дошак для спання, палок' (Сл. ПЗБ), 'насілкі для вынасу нябожчыкаў' (Грыг., Сцяшк., Янк.), 'падстаўка пад галаву нябожчыка' (ТС). Не можа разглядацца асобна ад *мары* 'пахавальныя насілкі' (Нас.), насуперак Фасмеру (3, 46), апошняе праз польскую і чэшскую мовы з ням. *Vahre* 'насілкі' (Брукнер, 324; Махэк, 352).

Нары́жавіца (*нары́жова́цца*) 'нарумяніцца' (ТС). Відаць, да *ружовы* ці да *руж* 'румяны' (<польск. *ruż, rużować* з франц. *rouge* 'чырвоны'), збліжанае да *рыжы* 'рыжы, светла-карычневы', параўн. *наружова* 'да падрумяненага стану' (Сл. ПЗБ).

Нары́жаваць 'накласці чаго-небудзь у вялікай колькасці' (віл., Нар. сл.), *нары́жавіцца* 'сабрацца пайсці, паехаць куды-небудзь' (там жа). Няясна; апошняе слова, магчыма, ад літ.

rūžtis 'рашыцца, рашацца', параўн. таксама рус. *нарыгнуцься* 'наведаць каго-небудзь ці што-небудзь' (СРНГ).

Нарыйніца 'эпітэт свінні і мянушка неахайнай жанчыны' (Кліх). Відаць, да *нарыць* (гл. *рыць*); назва ўтворана, магчыма, з мэтай ахоўнай магіі, параўн. *рыкуння*, *рыкўха*, *рыкёля* (пра карову) і пад.

Нарыкаць (*нарыкоць*) 'натрапіць, наскочыць незнарок', 'набраць, назбіраць' (ТС). Няясна, магчыма, звязана з *нарыць* 'наткнуцца, напароцца' (ТС) ад *рыць* 'рыць, разграбаць', *нарынуць* 'натрапіць' (ТС) ад *рынуць* (гл.), параўн. балг. *рйна* 'разграбаць, ачышчаць' і пад.

Нарыльнік 'высыпка, маленькія прышчыкі на губах' (Бяльк.). Да *рыла* 'лыч, перан. твар у чалавека', параўн. *рылаты* 'які мае тоўстыя, абвіслыя губы' (Нас.).

Нарына 'замеченая снегам дарога' (Касп.). Ад *нарынуць* 'намесці, наваліць': *снегу нарынуло* 'навеяла' (полац., Шн. 2, 454), параўн. *нарынуць* 'напасці, наляцець' (ТС), *нарынуцца* 'напасці, накінуцца, наваліцца' (Яруш., Бяльк., Мат. Гом.), да *рынуць* (гл.).

Нарынуць 'напасці, наляцець раптоўна', 'натрапіць, наткнуцца' (ТС). Да *рынуць* (гл.); паводле Мяркулавай (Этимология-1978, 98), для праслав. *narinoti se характэрна было значэнне 'накінуцца, напасць, наляцець' пры *rinoti 'піхаць' (<'выклікаць рух' <'знаходзіцца ў руху' <'цячы, ліцца').

Нарып 'скрып саней пры вялікім снезе' (в. Калядкі, Слуцчына, ЭШ), *нарыпень* 'скрыпучы мароз' (ТС), укр. *нарепень* 'снег, які скрыпіць пад нагамі ад вялікага марозу', рус. *нарыпень* 'шум, скрып ад санных палазоў', *нарепль*, *нарепень* 'абледзянелы снег, галалёдзіца'. Да *рыпéць* 'скрыпец', *рыпнуць* 'скрыпнуць', параўн. *на рыпú* 'са скрыпам (пра абутак)' (Рас-тарг.), *рыпоцень* 'моцны, пякучы мароз': *Рыпоцень, як едзець саньмі, то ўсе рыпіць* (ТС); не выключана, што першапачаткова магло быць звязана з прасл. *rinoti 'ступіць', параўн. прастамоўн. *рыпнуцца* 'зварухнуцца, сысці з месца', рус. *рип!* 'выкліч-нік, які перадае гук крокаў', балг. *рйна* 'скочыць, падскочыць', макед. *ринне* 'скочыць', польск. *gurnąć* 'ступаць, таптаць' і асабліва дыял. *нагурнаць* 'наступіць': *нагурналі те на поге* (Варш. сл.), чэш. *výprouvat* 'хутка крочыць', што у сваю чаргу, відаць, гукапераймальнага характару, насуперак Трубачову (гл. Фасмер, 3, 530); дапушчэнне такога развіцця семантыкі магло б вытлумачыць спецыфічнае значэнне паўночнарускага слова, дакладным семантычным адпаведнікам якога з'яўляецца рус. сіб. *наступ* 'скарынка лёду на паверхні снегу, шарпак' (=рус. *наст*).

Нарыптавацца экспр. 'наесціся' (шчуч., Сл. ПЗБ). Да літ. *irpiti* 'прагна есці' (там жа).

Нарыс (Гарэц., Байк. і Некр., БРС, ТСБМ). Запазычанне з польск. *narus* 'накід, малюнак, зарыс' або паўкалька з рус. *очерк*, гл. *рыса*, *рысаваць*.

Нарыск 'след ваўка, лісіцы' (Інстр. 2), рус. *нарыск* 'след на снезе ад хутка бягучага зверу'. Да *рыскаць* 'бегаць; кідацца ў розныя бакі', параўн. рус. *нарыскивать* 'тэ'.

Нарысхраст 'насцеж (пра дзверы)' (в.-дзв., Шатал.). Змененае *нарысхрыст* 'тэ', гл. *расхрыстаны*.

Нарытнікі 'набедрыкі' (Некр., ТС, Мат. Гом.), 'шляя' (Маслен.; чач., Жыв. сл.), 'паўшоры' (рэч., Нар. сл.), *нарытнікі* 'набедрыкі' (кір., Нар. сл.; гом., Мат. Гом.), *нарыткі* 'тэ' (ТС), *нары(т)шнікі* 'тэ' (Шат.), укр. *нарытники* 'шляя'. Паводле Непакупнага (Связи, 48—49), карань *-рыт-* 'бядро, бок, круп каня' выводзіцца на падставе структурнай паралелі і семантычнага аналага *на-бедр-ыкі* і суадносіцца з літ. *rietas* 'бядро', роднасным ст.-рус. *рить* 'капыт', ст.-ц.-слав. *рить*, чэш. *rit'*, польск. *rzyć* 'апиз', а само слова можа разглядацца як паўкалька ці лексіка-семантычны варыянт тэрміна *набедрыкі*. Параўн. таксама *рыткі* 'прыстасаванне для выроўнівання асновы пры навіванні яе на навой (дзве драўляныя планкі з зубцамі)' (ТС, Уладз.), якое фармальна можна суаднесці з *нарыткі* 'набедрыкі', аднак семантычная сувязь застаецца няяснай.

Нарыў 'нарыў, болька' (Сл. ПЗБ, ТС), *нарыўка* 'маленькі нарыў' (Сл. ПЗБ). Ад *нарываць* 'апухаць і гнаіцца', да *рваць* (гл.); паводле Мяркулавай (Этимология-1978, 97), прасл. *naruvъ 'гнайнік' ад дзеяслова *naruvati 'тузаць (пра боль), нагнайвацца'.

Нарыўнік, 'казялец, Ranunculus seceleratus L.' (Кіс.), 'трава (гаючая)' (лельч., Мат. Гом.). Да *нарываць*, *нарыў* (гл.), параўн. рус. курс. *нарыв* 'тэ', паводле лекавых ці ядавітых (гл. лацінскую назву) уласцівасцей.

Нарыўнік₂ 'жук-гнаеявік' (ветк., Мат. Гом.). Ад *нарываць*, *рыць* (гл.), у сувязі з тым, што жук капае норкі, куды зацягвае камячкі з гною.

Нарыхтаваць 'падрыхтаваць' (Нас., ТСБМ), *нарухтаваць* 'тэ' (Гарэц.), *нарыхтавацца* 'падрыхтавацца' (Нас., Сл. ПЗБ), *нарухтавацца* 'падрыхтавацца і чакаць толькі моманту, каб пачаць' (Мядзв.). Гл. *рыхтаваць*.

Нарыца, 'свіщ, нарыў (звычайна ў коней)' (Гарэц., Арх. Федар., Бяльк.; рэч., Нар. сл.; карэл., 3 нар. сл.; Сл. ПЗБ), *нарыця* 'хвароба скуры ў жывёл' (Клім.), *нарыца* 'хвароба коней; бліжэй неакрэсленая ўнутраная хвароба ў чалавека; пашкоджанне ў бульбе' (ТС), укр. *нарыця* 'фістула, свіщ',

рус. *но́рица* 'язва на шыі ў каня ад намумльвання; хвароба вымені ў каровы', польск. *porzusa* 'свішчы і нарывы на шыі ў жывёл', славен. *porice* 'вятранка, ветраная воспа'. Праслав. *porica, дэмінітуў ад *nora (гл. *нара*), што звязана з утварэннем паглыбленняў на скуры (норак) у выніку хваробы (Праабражэнскі, 1, 612; Фасмер, 3, 83; Махэк₂, 296; Бязлай, 2, 227); літ. *narūcia* 'нарыў на хрыбце ў жывёлы' з беларускай, насуперак Міклашычу, які хацеў бачыць крыніцу славянскіх назваў у літ. *narūys* 'пухліна', гл. таксама Фрэнкель, 484.

Нарыца₂ 'норка': *злавіў нарыцу* (Некр.), 'Mustella lutreola' (Некр. і Байк.), укр. *но́риця* 'палёўка, Нуридаеус аргваліс', рус. *но́рица* 'норка, мыш', польск. *porzusa* 'палёўка'. Да *nora (гл. *нара*); паралелізм паміж назвамі хвароб і жывёл даволі часты, параўн. чэш. *krlice* 'нарывы на шыі, свішчы' і *krlice* 'крот' (Махэк₂, 296), дзе ў аснове ляжыць усё той жа вобраз нары (норкі), якая ўтвараецца пры хваробе. Адносіны пералічаных слоў да рус. *норка*, якое Трубачоў (гл. Фасмер, 2, 83) лічыць запазычаннем з фін. *nirkka* 'ласіца', эст. *nirk* 'тс', застаюцца няяснымі.

Нарыца₃ 'шкоднік' (Ян.), *но́рица* 'праныра' (івац., Нар. сл.). Відаць, не звязаны з палярэднімі; карань *но-*/*ны-* характэрны для слоў з адмоўным значэннем, параўн. *но́раць* 'ныраць, даваць нырца' (ТС) і *праны́ра* (<*ныраць* 'тс', гл. Фасмер, 3, 375), *на́рыць* 'бадзяцца' (Бяльк.) і інш.

Нарыцаць 'назваць?': *Нарыцай, мати, Ивана своимъ сыномъ* (магіл., Шн. 2, 620). Запазычана са ст.-слав. *нарицати* 'зваць, клікаць, называць' (ц<к паводле т. зв. трэцяй палаталізацыі), гл. *наракаць, нарачоны*.

Нарыцаца 'нарыхтавацца, мець намер' (Бяльк.), 'наважыцца зрабіць што-небудзь' (браг., 3 нар. сл.), 'намерыцца' (рэч., Мат. Гом.). Паводле Мяркулавай (Этымалогія-1978, 98), адлюстроўвае прасл. *ryti 'імкнуцца', паралельнае да *rvati 'імкнуцца зрабіць што-небудзь', 'старанна працаваць', параўн. кашуб. *zarēvas* (*zaruvati) 'заўзята працаваць', рус. *наройный* 'старанны' і пад.

Нарыца 'наткнуцца, напароцца' (ТС), 'натрапіць, наскочыць': *Нарыца на жураўля на балоці* (саліг., Нар. словатв.). Да *рыць* (гл.), пра паралелізм у развіцці прасл. *ryti, *rvati і *ripoti гл. Мяркулава, Этымалогія-1978, 98, параўн. *нарва́ца* 'натрапіць', *нары́нуць* 'тс' і пад.

Нарыць 'бадзяцца' (Бяльк.). Разам з *на́рыць* 'тс' (Бяльк.) да **per-*/*por-*/*nar-*, што адлюстроўваюць аблаўтныя адносіны прасл. *poriti, роднаснага літ. *pėrti* 'знікаць, ныраць, уцякаць у нару, у лес, у поле', параўн. *шны́рыць* і *шна́рыць* 'шастаць, шукаць', гл. *нара́*.

Нары́дзіць 'прыстроіць, нарыхтаваць' (Арх. Федар.). З польск. *narzędzić, narządzić* 'тс', чаму адпавядае беларускае па паходжанню *нара́дзіць* 'тс', гл. *нара́д*₂.

Нары́ціца 'прыгожа адзецца, напудрыцца, падмаляваць губы, падвесці бровы' (навагр., Нар. сл.). Да *рэпетыцыя?*

Нары́ў 'вялікі мядзведзь' (Instr. 2). Няясна, магчыма, да *рваць* (гл.), прасл. *rvati, якое, паводле Мяркулавай (Этымалогія-1978, 96), магло мець значэнне 'схапіўшы зубамі, адарваць кусок'. Відаць, як і іншыя назвы мядзведзя, табуізаваная.

Нары́чанька 'назва танца' (светлаг., чач., Мат. Гом.), *нары́чанька* 'від танца': *Нары́чаньку танцавалі по парах, адзін падпевай* (ТС), «*на рычаньку*» 'тс' (Полымя, 1988, 8, 175). Ад слоў песні, якой суправаджаўся танец: «Выйду я на рычаньку...»

Нары́ч'е 'мова, голас': *Нема нары́ч'я крыкнуць* (ТС), рус. *наричье* 'слова; нараканне', ст.-слав. *нары́чье* 'прыгавор, рашэнне'. Да *rekiti 'сказаць', гл. *ры́кнуць*.

Нары́шце 'напаследак, урэшце' (Нас., Гарэц., Яруш., Сл. ПЗБ), *нары́шці* 'тс' (Сл. ПЗБ), *нары́шця* 'апошнім, пазней за іншых' (навагр., 3 нар. сл., Сл. ПЗБ), *нары́сьце* 'тс' (Жд. 1), *нары́шты* 'напаследак, у канцы' (Булг.), *на рышто* 'тс' (Нас.). Да *рышта* 'астатак, рэшта' (гл.) або непасрэдна з польск. *nareszcie* 'ўрэшце, напаследак'.

Насакеры́ца 'накіравацца, намерыцца нешта зрабіць (экспр.)' (Цых.). Да *сакера* 'дыял. сякера'; наўрад ці мае сувязь з серб.-харв. *nasokériti, nasôkêrim* 'скрывіць, сагнуць' (RHSJ); няяснага паходжання, магчыма, да *sokъ, *sočiti 'паказваць'; параўн. балг. *насôка* 'кірунак, напрамак'.

Насампéрад 'перш за ўсё, у першую чаргу' (Гарэц., Др.), укр. *насамперёд* 'тс'. З *на+* *сам(ы)* + *пéрад*, параўн. *на самы канец* 'напаследак, у канцы'.

Насáр₁ (*носáр*) 'насаты чалавек' (ТС). Да *нос* (гл.).

Насáр₂ (*носáрь*) 'ёрш-насар, Aegerina aegerina' (Жук.), *носýра* 'тс' (Дэмб.), укр. *носар, носарик, носурик*, рус. *носáрь* 'данскі ёрш', польск. дыял. *nosacz*. Ад *нос*; паводле Каламіец, назва ўзнікла ў паўднёварускіх гаворках (Каламіец, Проісх., 23).

Насáтка₁ 'насоўка, насавая хустачка' (Гарэц., Жд. 1, Сл. ПЗБ), сюды ж *наса́вік* 'тс' (Ян.), *наса́рка* 'тс' (Сцяшк. Сл.) і пад. Да *нос*, вынік семантычнай кандэнсацыі спалучэнняў тыпу *насава́я ху́стачка* і пад.

Насáтка₂ 'драўляная пасудзіна, бочачка з носікам для напіткаў, алею і інш.' (Нас., Мат. Гом., ТС; чэрв., Нар. лекс.), ст.-бел. *носатка, насатка, насадка* 'адзінка вымярэння вад-

касці', 'емістасць, якая змяшчае ў сабе дзве калоды мёду, у выглядзе цэбра, які насілі на каромысле, ці ў выглядзе посуду з носам' (Нас. гіст.). Да *нос* (Скурат, Меры, 74—75), параўн. *насаты* 'з (вялікім) носам'; формы з *д* — вынік дээтымалагізацыі ці ад'ідацыі да *насадзіць* 'набіць, насадзіць'.

Насахавіца 'нагаварыца (з мэтай абгаворваць, згаворвацца)' (слаўг., Нар. словатв.). Няясна; ці не звязана са *схавіца, хавіца*?

Насэдала (наседало) 'седала': *Пашлі куры на насэдало* (івац., Нар. сл.). У выніку зрашчэння прыназоўнікавага спалучэння *на седала* і канверсіі (ператварэння прыслоўя ў назоўнік).

Насённе, насінне, насэне, насенё, насеня, насенья, насеньня (Мал., Гарэц., Булг., Сл. ПЗБ, Бяльк., Растарг., Сцяшк.), *насёныя* 'семя', 'яечкі, расплод' (ТС), укр. *насіння*. Запазычана з польск. *nasienie*, мн. л. *nasiona*, аддзяяслоўны назоўнік ад *nasiać* 'насеяць', г. зн. 'тое, чым сеюць, засеваюць', спрадвечная назва — *семя* (гл.).

Насенавіць 'убраць; упарадкаваць сена' (валож., Жыв. сл.), *насенаваць* 'нарыхтаваць сена' (іўеў., Сцяшк. Сл.). Да *сена, сенаваць* (гл.).

Насёбы 'які носяць кожны дзень, у якім працуюць; не святочны (пра адзенне)' (докш., Янк. Мат.). Ад *насьба* 'нашэнне', назоўнік ад *насіць* 'насіць, апрацаць', літаральна 'для насьбы'.

Насіл 'прымус, гвалт' (Нас.), *насільства, насілства* 'тс' (Нас., Гарэц., Яруш., Бяльк.), *насілам* 'гвалтоўна, прымусам' (Нас.). Гл. *сіла, сіліць*.

Насілы 'каромысел' (мядз., Жыв. сл.; Сл. ПЗБ; петрык., Мат. Гом.), 'жэрдкі, на якіх носяць копыны' (Сержп. Земл.; слуц., Нар. словатв., ТС; петрык., Шатал.; Мат. Гом.; Сл. ПЗБ), адз. л. *насіла* 'тс' (Янк. 1, ДАБМ, пін., Шатал.), *насіло* 'частка калодзежнага жураўля, вочап', 'жэрдка пад столлю каля печы, на якую вешаюць адзенне' (дзярж., З нар. сл.), сюды ж *насілкі, насільніцы* 'жэрдкі, на якіх выносяць сена з мокрых месц у балоце' (докш., Янк. Мат., ТС), *насілка* 'шост для выцягвання ядра з калодзежа' (Тарн.). Да *насіць*.

Насіць у розных значэннях 'насіць', укр. *носіти*, рус. *носіть*, польск. *nosić*, чэш. *nosiť*, славац. *posiť*, в.-луж. *posyć*, н.-луж. *posyś*, славен. *nositi*, серб.-харв. *nositi*, балг. *нося*, макед. *носи*, ст.-слав. *носити*. Звязана чаргаваннем з *несці* (гл.).

Наскавіць 'нацкаваць' (Сл. ПЗБ; бабр., Шн. 2; Пятк.), *насковіць* 'тс' (ТС), *наскуваць* 'тс' (Гарэц.). Да *скавіць* (гл.), параўн. *нацкавіць* 'тс'.

Наскі, наські 'наш, свой' (Нас., Рам., Яруш., Растарг.; парыц., Янк. Мат.; Мат. Маг., Янк. 1, Бяльк.; міёр., Нар. сл.), *наскі* 'тутэйшы' (Сл. ПЗБ), *наські* 'наш (беларускі)' (Жд. 2), 'таварыскі' (Ян.), укр. *наський* 'тс'. Ад *наш* (>*наш-скі*), паводле Карскага — «займеннікавае ўтварэнне на народнай аснове» (Карскі, 2—3, 54).

Наскіпаць 'накалоць дробна' (Яўс.), 'нарабіць трэсак' (Мат. Гом.), *наскепаць* 'накалоць многа, нашчапаць' (Нас.), *наськіпаць* 'нашчапаць, нарабіць трэсак' (Бяльк.). Да *скіпаць* (гл.).

Насланне 'насланне, навядзенне чарадзейнай сілаю' (Нас.) 'нашэсце', 'пра таго, хто ў вялікай колькасці з'яўляецца дэнебудзь, несучы шкоду' (полац., Нар. лекс.), 'бяда, гора, няўдача, няшчасце' (бялын., Янк. Мат.), 'напасць' (Яруш.), *насланне* 'непрыемнасці, беды, няўдачы, хібы ў справах, усё, што з'яўляецца як бы насланым, пасланым у якасці кары злой сілай' (Гарэц.), 'эпілепсія', 'ачмурэнне': *bo szort u jeho nastany* (Пятк. 2, 209). Да *наслаць* 'пслаць', гл. *слаць*.

Насласніць 'намазаць (тлуста)' (добруш., Мат. Гом.). Відаць, да *сласны* 'смажны, прынадны'.

Наслédнік 'хорт, паляўнічы сабака, які ідзе па следу' (Гарб.), 'прадаўжальнік, паслядоўнік': *Mikataj szudatworac, bozy naslednik* (Пятк. 2, 144). Першае слова — самастойнае ўтварэнне ад спалучэння *на след* (натрапіць, стаць), параўн. *наслédзіць* 'вызначыць па слядах' (Нас.), *наслédзіць* 'высачыць' (ТС), другое — хутчэй за ўсё запазычанне са ст.-слав. *наслѣдник* 'паслядоўнік; наступнік; спадкаемца' (з ц.-слав.).

Наслу́ніца 'пакрыўдзіца' (смарг., Сцяшк. Сл.). Няясна.

Наслыж 'рыба верхаводка' (гарадоц., Нар. лекс.). Магчыма, звязана з *настлыш* 'вада пад снегам' (Касп.), якое можна зразумець і як *верхаводка 'вада паверх лёду' (хутчэй за ўсё ад *насцілаць* 'накрываць, пакрываць'); іншая версія — ад *сліж* 'назва невялікай рыбка, што плавае па паверхні вады'.

Насок 'посуд для алею, гарэлкі і інш.' (Ян.). Гл. *насатка* 'тс'.

Насомач 'кароткае бярвяно, якое кладзецца ў сцяну паміж вокнамі' (Шушк.). Звязана з *самінец, самінец* 'тс' (гл.).

Насос₁ 'запаленне нёба (у коней)' (Гарэц., Бяльк.), *насосы* 'пухліна дзёснаў за прыэднімі зубамі' (Клім., Пятк.), рус. *насосы* 'тс', 'малочніца ў дзяцей', польск. *nososy* 'запаленне дзёснаў у коней'. Да *ссаць* (гл. Фасмер, 3, 47).

Насос₂ 'нагар (у люльцы)' (ТС). Гл. *ссаць* 'смактаць', параўн. *нассацца* 'насмактацца' (ТС).

Насос₃ 'сала, якое соліцца ў расоле' (Сл. ПЗБ). Да *насаць* 'насякнуць', гл. *ссаць*.

Насор 'смецце, рэшткі': *pad nasoram s siena* (Пятк. 2, 198). Гл. *сop* 'смецце'.

Насоў 'нешта, падобнае для кашулі з палатна, якое сяляне апранаюць на адзенне для аховы яго летам ад дажджу, а зімой ад снегу' (Нас.), 'белы палатняны балахон, які беларусы носяць летам, від летняга паліто' (Мядзв.), 'балахон паверх сарочкі і спадніцы ў жанчын; ён мае невялікія выемкі па баках і на грудзях' (Даўгарукаў), 'беларускі палатняны каптан' (Багд.), 'доўгі балахон у талію з белага палатна, спецыяльна вытканага' (Шн. 3), 'палатняны халат' (Анім.), 'доўгая верхняя мужчынская вопратка без падклада' (расон., Шатал.), 'верхняе адзенне з даматканай тканіны' (Сл. ПЗБ), 'пояс ці рамень' (Анік.), *насоўка* 'адзенне з суровага палатна, якое служыла для захавання кажуха ці бурноса ад дажджу' (карэл., Нар. словатв.), 'вопратка ў выглядзе плашча, якая надзяваецца на кажух' (Жд. 1), рус. *насов, насовец* 'сарочка, від мяшка з даматканага палатна, з прарэхамі ўверсе і з рукавамі, для цяпла, паверх сарафана, або для працы' (Даль), ст.-рус. *насовыць* 'частка аблачэння святара, нарукаўнікі' з 1300 г. (Сразн.). Паводле БелСЭ, асноўны арэал назвы і рэаліі — Віцебшчына, паўночныя раёны Міншчыны і Магілёўшчыны. Ад *насуноць* 'няцягнуць', *насоўваць* 'нацягваць, накладаць зверху'; да *соваць, сунуць*.

Наспа₁ 'насып, верх; збожжа, насыпанае звыш меры' (Нас., Яруш.). Паводле Насовіча, ад *сыпаць, насыпаць* (Нас., 319).

Наспа₂ 'лес, які расце на ўскраіне поля' (Шн.), *іціць у наспу* 'ісці ў малады лес збіраць грыбы' (Нік. Посл.). Выдаць, ад *насыпаць*, гл. *насып* 'насыпаны вал, тэраса', параўн. рус. смал. *наспа* 'насып (земляны)', польск. *naspa* 'тс', чэш. дыял. *náspa* 'тс' (<*nasъpa, гл. Махэж₂, 390; Бязлай, 2, 215); значэнне 'малады лес' другаснае, узнікла ў сувязі з тым, што звезенае на край поля каменне, ламачча і пад. хутка зарастала хмызняком.

Наспакўдзіць 'надаесці' (карэл., Сцяшк. Сл.). Няясна; заканчэнне слова ідэнтыфікуецца з дзеясловам *-кўдзіць*, што ўваходзіць у склад *пракўдзіць* 'вытварыць, вычварыць'; рус. *прокўдитъ* 'тс', параўн. польск. *przekudzić* 'псаваць, надаедаць, наганяць нуду', славен. *kūditi* 'лаяць, ганіць', серб.-харв. *kūditi* 'тс', балг. *kūdia* 'тс' і інш.

Наспара́цца 'набрацца, назапасіцца' (віл., Жыв. сл.). Калі гэта не апіска (гл. *настарáцца*), то хутчэй за ўсё да *спор* 'прыбытак, нарашчэнне', параўн. *наспарыць* (гл.).

Наспароміць 'нарыхтаваць у запас' (Нас.), *наспароміцца* 'назапасіцца, настаяцца' (Нас., Растарг.). Гл. *спароміць*.

Наспарыць 'нарасці ў вялікай колькасці' (полац., Нар.

лекс.), 'назбірацца' (міёр., Нар. сл.). Да *спор* 'прыбытак, нарашчэнне' (гл.).

Наспасо́біць 'прыдбаць, назапасіць' (жлоб., Жыв. сл.), 'назапасіць у патрэбнай колькасці' (Нас.). Гл. *спасо́біць*.

Наспаты́чку 'насустрэч' (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Да *спаткаць* 'сустрэць' хутчэй за ўсё па прадуктыўнай словаўтваральнай мадэлі, характэрнай для прыслоўяў, параўн. *нараспа́шку, наві́цяжку* і пад., паколькі цяжка дапусціць прамежжавую ступень у выглядзе назоўніка *спатычка* 'спатканне', хаця тэарэтычна яна здаецца натуральнай.

Наспа́шкі 'ў здольшчыне' (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Да *пахáць* 'рабіць, працаваць (звычайна на полі)'; для прыслоўя зыходным мог быць назоўнік тыпу *спашкі 'ўраджай, г. зн. 'тое, што атрымана ў выніку сумеснай працы і што дзеліцца паміж кампаньёнамі'.

Наспéць 'наступіць' (Яруш.). Да *спець* (гл.), параўн. *прыспéць* 'надысці', *наспéць* 'укласіся ў час' і інш.

Наспі́чнік 'дэталі у коле вoза (рэхва, якая набіваецца на калодку каля спіц)' (ТС), *наспішнікі* мн. 'тс' (Маслен.). Да *спіца* 'дэталі у коле' (гл.); паколькі рэхва набівалася не на спіцы, а на калодку, у якую яны ўстаўляюцца, застаецца няяснай зыходная прыназоўнікавая канструкцыя, на базе якой мог утварыцца тэрмін, параўн., аднак, *заспічнікі* 'тс' (Маслен.), дзе матывацыя больш празрыстая; субстытуцыя прыназоўніка — прыстаўкі магла адбыцца пад уплывам дзеяслова *набіваць* 'насаджваць', хаця тэарэтычна яна здаецца натуральнай.

Наспод 'навыварат' (Бяльк.). Да *спод* 'ніжня частка чаго-небудзь; унутраная частка адзення'.

Настабурчаны 'непрыгладжаны, непаслухмяны (адносна валасоў)' (ваўк., Сцяшк. МГ), *настобурчыцца* 'натапырыцца' (шчуч., Сл. ПЗБ). Гл. *стабарча* 'старчма, старчаком'.

Настáлак (*наста́лок*) 'сякера для кляпанья кос' (драг., Жыв. сл., Клім.). Ад *наста́ліць* 'наварыць сталлю' (Бяльк.), *наста́люваты* 'пакрываць сталлю' (драг., Жыв. сл.), *наста́ліваць* 'наводзіць што-небудзь жалезнае сталлю' (Нас.), да *сталъ* (гл.); *наста́ліць* 'набіць' (Бяльк.) узнікла на базе папярэдняга значэння, параўн. *наста́ліць зубы* 'ўдарыць па зубах' (Грыг.), *наста́ліваць* 'перан. рабіць ударамі сіне-барвовыя знакі': *насталіваць, насталиць кому носъ, вочи* (Нас.), з далейшым развіццём сямейтыкі параўн. *насталіць нос* 'паставіць у няёмкае становішча', *насталіць* (каго-небудзь) 'падгаварыць, сагітаваць' (Растарг.).

Настаноўнік 'нейкая лясная лекавая расліна' (ТС). Да *настанаўляць* (*настоноўляць*) 'настаўляць', *наста́віць* 'паставіць' (ТС), у канкрэтным значэнні 'паставіць на месца', параўн.

ілюстрацію да назвы расліны: *Ек подорвѣцца чоловек, то вон помагае*, г. зн. вяртае да нармальнага стану. Гл. *настаўнік*.

Настаражыць 'наставіць пастку і пад.', *настарожаны* 'настаўлены, напружаны' (палес., Цыхун, вусн. паведамл.), параўн. укр. *насторожити* 'падрыхтаваць да чаго-небудзь', рус. *насторожить* 'наставіць, падрыхтаваць', польск. *nastróżyć* 'наставіць пастку, наставіць вертыкальна; начапіць прынаду і г. д.', чэш. *nastražiti* 'тс', славац. *nastražiť* 'тс'. Усё да *старажыць, стораж* (гл.), параўн. *стóрожі* 'калок у пастцы, які ўтрымлівае яе ў раскрытым стане; нацягнуты шнурок у рыбаўнай прыладзе і інш.' (ТС), рус. *насторóжка* 'пастка на звера', *на́сторож* 'прынада ў пастцы'. Махэк₂ (390) раздзяляе па паходжанню словы са значэннем 'наставіць пастку і пад.' ад слоў са значэннем 'наставіць вушы, насцярожыць', узводзячы іх да *strěziti (роднаснае літ. *striegti*, лат. *striēgti* 'ставіць прынаду') і *storžiti 'насцярожыцца'. Гл. таксама Борысь, JP, 56, 1956, 124—127.

Настарчыцца 'назапасіцца, старанна ўдасць нарыхтаваць чаго-небудзь' (Нас., Сцяшк. Сл.), укр. *настарча́ти* 'прыпасці, даставіць удасць'. Відаць, запазычана з польск. *nastarczyć* (*się*) 'успець дастаць што-небудзь; задаволіць патрэбу', ад *starczyć* 'зрабіць дастатковым' (гл. *ста́рчыць*), што паводле Брукнера (514), з першапачатковага *statczyć* (да *stati, параўн. *даста́так, дастатковы* і пад.), гл. *ста́чыць* 'быць дастатковым'; параўн. *наста́чыцца* 'набрацца' (Юрч.), укр. *наста́читися* 'назапасіцца' рус. *наста́читься* 'запасіцца чым-небудзь у дастатковай колькасці' і г. д.

Настаўка 'рыбалоўная прылада, якой ловяць рыбу з лодкі' (ТС). Ад *настаўляць* 'накрываць зверху', да *стаўляць; ста́віць* 'ставіць'.

Настаўнік 'выкладчык' (Яруш., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), 'настаўнік; натхніцель' (ТСБМ); яшчэ ў 20-я гады ўжывалася ў літаратурнай мове побач з русізмам *вучыцель, вучыцельца*. Відаць, семантычны наватвор на базе народнага *наста́віць* 'навучыць', першапачаткова з *наставіць на пуць*, параўн. *наставіць пуць* 'абраць жыццёвы шлях' (Сл. ПЗБ), *настаўляць* 'павучаць' (там жа), або праз рус. (ц.-слав.) са ст.-слав. *наставьникъ* 'кіраўнік, майстар, правадыр', што атрымала больш вузкае значэнне 'духоўны настаўнік, натхніцель'; параўн. *наста́ва* 'наглядчык, наглядальнік' (Сл. ПЗБ). Да *ста́віць, стаўляць* (гл.).

Настаўнік, настаўніч 'талакнянка' (пух., Жыв. сл.). Таго ж паходжання, што і *настанаўнік* (гл.); да *ставіць*.

Настаціё, настаце́ 'з'яўленне маладзіка' (карэл., Сцяшк. Сл.; зэльв., Жыв. сл., Сл. ПЗБ, Растарг.). Ад *наста́ць* 'з'явіцца'

(да *стаць* 'наступіць'), параўн.: *молодзік настаё* (пра першую квадру месяца, ТС).

Наста́чыцца 'набрацца, мець магчымасць' (Юрч.). Гл. *наста́рчыцца*.

Настаяшча 'досыць многа': *Грыбоў настаяшча назьбіралі* (мядз., Нар. словагв.), 'многа, як належыць' (брасл., Сл. ПЗБ; шчуч., Сцяшк. Сл.), 'як мае быць' (Сцяц.), 'даволі', 'добра', 'поўнасьцю' (Сл. ПЗБ, Жд. 2), сюды ж *настаяшчы, настаяшчы* 'сапраўдны, праўдзівы': *Сягодня настаяшчая пагода* (Некр., Сцяц., Сл. ПЗБ, ТС), 'даволі значны' (ТС). Запазычана праз рус. *настоящий* 'сапраўдны' са ст.-слав. *настои́шть* 'тс', параўн. *хлѣбъ настои́штааго дьне*, ад *настоати* 'павінен быць; быць прысутным' (гл. *стаяць, стаць*), сінонім *нашштънь* (ад *spъ 'ёсць', параўн. *сутнасць, прысутнасць* і інш.).

Настлыш 'вада пад снегам' (Касп.). Няясна, магчыма, ад *насцілаць* 'падсцілаць, рассцілаць', параўн. рус. *настлище* 'лён, расцелены на сцелішчы'.

Настой 'выцяжка з траў, раслін' (Сл. ПЗБ), *настойка* 'настоеная на ягадах гарэлка' (ТС), *настоенка* 'засыпаная цукрам ягады' (Ян.). Ад *настойваць, настоіць* 'зрабіць настой'; *настоить водку* 'зрабіць настойку з ягад, траў, пладоў' (Растарг.), *настайцца* 'доўга настаіць' і пад., да *стаяць* (гл.).

Настой 'гной' (ДАБМ). Ад *настайць, стайць*, параўн. *стойла* 'месца, дзе стаіць буйная рагатая жывёла' і інш.

Настольнік 'абрус' (Гарэц., Бяльк., Янк. Мат., Сл. ПЗБ, ТС), *настўльник* 'тс' (Зн. дыс.), *naštínyk* (Тарн.), *настольніца* 'тс' (Гарэц., Жд. 3, Тарн., Сцяц., Сл. ПЗБ, Ян., ТС). Да *стол* (гл.), узнікла ў выніку семантычнай кандэнсацыі, параўн. яшчэ ў Насовіча *настольная скацёрка* (320).

Насторч 'старчаком, старчма, усторч' (Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС, Ян.), сюды ж *насторчыць* 'вывіхнуць, выкруціць' (слонім., Нар. лекс.), гл. *сторч, старчаць* 'тырчаць', параўн. *nastorczyć* 'пашкодзіць вока' (Арх. Федар.), г. зн. 'накалоцца, напалоцца на што-небудзь'.

Настра́мак 'невялікі воз (сена, канюшыны, саломы)' (Янк. 1, Жд. 3, ТС, Ян.), *nastramak, nastramacz* 'малы воз сена — палова або чвэрць нармальнага воза' (Пятк.), укр. *настра́мок* 'невялікая колькасць, невялікі воз сена, саломы, дроў'. Відаць, ад *настраміць* 'неакуратна налажыць, накідаць абы-як', параўн.: *Як наклаць, то много ўлезе на воз, а так настроміў, настроміў — то мало дроў* (ТС, 3, 163); параўн. таксама *астрáмак* (гл.). Усё да прасл. **stramъ/stromъ* з шырокай семантыкай, звычайна ў адносінах да «тырчачых», выступаючых дэталей і частак, параўн. *strom* 'завіслае дрэва', чэш. *strom* 'дрэва', польск. *stram* 'капыл (у санях)', славен. *strama*

'вертикальны апорны брус у санях', славац. *stram* 'від саней', серб.-харв. *stràmica* 'прыстаўная лесвіца, драбіна' і г. д. Параўн. Фасмер, 3, 166 (пад *острómok* з развіццём семантыкі ад 'стог сена вакол шаста' да 'кладзь сена ў адзін воз'); Махэк, 583; Бязлай, Eseji, 119; Борысь, SFPS, 24, 1987, 115—126. Гл. *стромак*.

Настраміць (*настроміць*) 'неакуратна налажыць, накідаць абы-як' (ТС), *настрамляшыць* 'скласці абы-як' (клецк., Жыв. сл.), 'падняць, задраць' (любан., Жыв. сл.), параўн. палес. *настромляць вошчину* 'насаджваць вашчыну на крыжавіну для прываблівання пчол' (Анох.), укр. *настроміти* 'наткнуць'. Гл. *стром*, *страмляць*.

Настрапаліць 'падвучыць, падбухторыць' (навагр., Жыв. сл.; слонім., Нар. лекс.; стаўбц., 3 нар. сл., Яўс., Юрч.), 'настроіць супраць каго-небудзь' (навагр., Нар. словатв.), рус. *настропаліть* 'навучыць', 'настроіць супраць каго-небудзь', 'наладзіць, падрыхтаваць', *настропіть* 'падгаварыць, падбухторыць'. Няясна; магчыма, роднаснае да рус. *стропота* 'кывізна; ілжывасць', *строптивый* (<ц.-слав.), якое Фасмер (3, 782) звязвае чаргаваннем галосных са *strup*. Звяртае на сябе ўвагу фармальнае падабенства з балг. *стропля* 'зваліць, разбурыць', якое можа быць цалкам выпадковым (параўн. *тропоя* 'стукаць'); аднак параўн. *уз-бўрыць* 'падбухторыць, падбіць'. З улікам рус. *настропіть* не выключана сувязь са *строп* 'вільчык', *стропкі* 'стрымы, круты', рус. *стропіла* 'кроквы', зыходнае значэнне пры гэтым было б 'натапырыць, наставіць', адкуль 'настроіць супраць', нарашчэнне *-ал-* (*-ол-*) мела б узмацняльны характар.

Настрэчыць 'настроіць (пастку)' (Нас.), 'настроіць, падбухторыць, падгаварыць' (ТС), 'нараіць' (свісл., Сцяшк. Сл.; маст., Сл. ПЗБ), *настрончыць* 'падгаварыць' (лід., Сцяшк. Сл.), укр. *настрэнчити* 'настроіць, узбудзіць'. Паводле Булыкі, ст.-бел. *настренчити* 'прапанаваць які-небудзь тавар' (1692 г.) са ст.-польск. *nastreczyć* (Булыка, Лекс. запазыч., 83); адносна сучасных форм гл. Сл. ПЗБ, 184 (<польск. *nastreczać* 'рэкамендаваць'). Гл. *стрэчыць*.

Наступнем 'гвалтам, прымусам' (ТС), параўн. укр. *наступцем* 'наступальна, рашуча'. Ад незафіксаванага *наступень, хутчэй за ўсё сінанімічнага да *наступ* 'напад, наступленне' (Нас.); да *ступіць* (гл.), параўн. *ступі* і *ступень* 'крок'.

Наступны 'наступаючы, чарговы, прышлы, які мае наступіць' (Нас., Гарэц., Некр. і Байк., ТСБМ), *наступнік* 'нашчадак, пераемнік; намеснік' (Нас., Гарэц., Некр. і Байк., ТСБМ), *наступца* 'гс' (Нас.), укр. *наступний* 'наступаючы, чарговы', *наступник* 'пераемнік; нашчадак', польск. *następny* 'наступны,

маючы адбыцца; спадчыны; наступальны, агрэсіўны' *następnik*, *następca* 'нашчадак, пераемнік; агрэсар'. Арэал распаўсюджання сведчыць аб беларуска-ўкраінска-польскай семантычнай інавацыі, параўн. славен. *nastopen* 'уступны', серб.-харв. *наступни* 'наступальны; што мае характар прыступаў' і іншыя ўтварэнні на базе *nastopiti, гл. *ступіць*. У іншых славян значэнне 'наступны' перадаецца словамі, утворанымі ад *slědъ, *slěditi, параўн. рус. *слѣдующий*, балг. *слѣдващ*, макед. *следен*, серб.-харв. *слѣдећи*, славен. *naslednji*.

Настўрка 'дэкаратыўная расліна з пахучымі кветкамі, звычайна *Thraeolus majus* L.' (ТСБМ), *настўлька* 'гс' (Нас., Некр. і Байк., Сцяшк. Сл., Ян.), *настўрцыя* (Некр. і Байк., ТСБМ; міёр., Жыв. сл.), *настўрція* 'гс' (Жыв. сл.). Апошнія формы перадаюць лацінскую назву кветкі — *Nasturtium* (<*nastortium* ад *nasus* 'нос', бо выклікае чыханне, Скок, 2, 505; Бязлай, 2, 211), астатнія — вынік адаптацыі ў адпаведнасці з распаўсюджанай мадэллю назваў кветак на *-ка* (параўн. *айдўлька*, *нагётка* і пад.) і збліжэння з уласным імем *Наста*, *Настўля* (рус. *Настасья*, *Анастасія*).

Настўчыць 'настаяць' (Ян.). Няясна.

Настыбўрчыца 'наставіцца, наставіць вушы' (Цых.). Гл. *настабўрчаны*.

Настыгнуць, *настыгці* 'выстыць, настыць' (Нас.), *настыгаць* 'настываць' (Нас., Сл. ПЗБ). Гл. *стыгнуць*.

Настўрны 'ўпарты, настойлівы' (ТСБМ, Сцяшк.), 'ўпарты, задзірысты' (ТС), *nastyrniouy* 'гс' (Пятк. 2), сюды ж *настырацца* 'псаваць адносіны, задзірацца' (ТС, Жд. 2), *nastyrničsa* 'задзірацца' (Пятк. 2), *настырыцца* 'завесціся, пасварыцца' (ТС), параўн. укр. *настўрний* 'надаедлівы', рус. *настырный* 'назойлівы, нахабны', славен. *nastoren* 'ўпарты, надаедлівы, злы'. Відаць, звязана чаргаваннем галосных таксама з балг. дыял. *наста́рам са*, *наста́ра са* 'падбухторваць, паклёпнічаць, псаваць адносіны', серб.-харв. *nastoriti* 'адчуваць агіду', якія разам з серб.-харв. *nastor* 'нянавіць, злосць', славен. *nastor* 'ўпартасць, варожасць' узводзяць да **na-sъ-tor-* ад прасл. *terti, *torp, гл. *церці* (Варбат, Слав. языкозн.-1973, 98; Морфологічныя і слоўнаабр. аспекты реконстр. і этымалогізацыі праслав. лексікі. АДД. М., 1980, 14); адносна чаргавання галосных параўн. *цёрціся* і *тырыцца* 'ацірацца' (Нас.). Сюды ж, відаць, і рус. *стырить* 'дражніць; сварыцца; спрачацца, упарціцца і інш.', паводле Фасмера (3, 789), няяснага паходжання, якое, аднак, чаргаваннем галосных можа быць звязана з паўднёваславянскімі формамі і польск. *storzyć* 'хваліцца, ганарыцца, задавацца' (Брукнер, 517, да **stor-*, **ster-*, параўн. *старані*, *раснасцёрці*).

***Насу́гавата**, *насугавато* 'пахмурна, змрочна, туманна' (ТС). Несумненна, звязана з укр. *осуга* 'слої тлушчу на паверхні вадкасці, наліт на вадзе, іржа на вадзе', *восуга* 'пара на шыбах, тлушчавыя плямы на вадзе'; чэш. *osuhlý* 'пахмурны, хмарны, імглісты', славац. *osuhel* 'густая імжа зімой; галалёд на дрэве; сухі мароз' <*o-seg-lъ ад прасл. *segti, гл. *сягаць* (Зубаты, Studie, 167—170). Сюды ж рус. дьял. *осяга́ться*, *осяжа́ть(ся)* 'асядаць', гл. Варбат, *Этимология-1970*, 380. Інакш з польск. *osegly* <*osedly* ад *szady* 'сівы, пакрыты шэранню' выводзіць чэшкае і славацкае словы Махэк2 (421), што здаецца малапераканальным.

Насуліць 'надбавіць цану' (Нас.), 'прапанавачь' (ТС); магчыма, сюды ж *насуліць на душы* — 'сапсаваць настрой' (Сл. ПЗБ). Да *суліць* (гл.).

Насуло́таць 'забрудзіць' (шчуч., Сл. ПЗБ). Гл. *суло́таць*.

Насу́па 'пануры, злосны чалавек' (Марц., Бяльк.), *насу́пава́ты* 'няветлівы, змрочны чалавек' (Сл. ПЗБ, Сцяшк. Сл.), *насу́пячыца* 'нахмурыцца' (ТС), *насу́піца* 'пакрыўдзіцца да слёз' (Юрч. Сін.), 'нахмурыцца; натапырыцца' (Сл. ПЗБ, ТС, Пятк. 2), ст.-бел. *насу́пилася* *кожа на лицы* (XVI ст., Карскі, 2—3, 283), укр. *насу́питися* 'нахмурыцца', *насу́пува́тий* 'які мае суровы выгляд', рус. *насу́питься* 'нахмурыцца'. Да *супіць* 'хмурыць' (гл.).

Насу́перак 'наперакор' (ТСБМ), *насу́перакі* 'тс' (Гарэц.). З *на+су+перак(i)*, параўн. *на+по+перак* 'тс', гл. *пэ́рак* (прасл. *perkъ, *perky).

Насу́пор 'насуперак, напроціў' (Шуба, Прысл., 138), балг. *насу́пор* 'напроціў, наадварот, наперакор'. Звязана з *пэ́рці*, *пру* (гл.), параўн. славен. *sōrэг* 'насустрач' і пад.

Насу́праціў, *насу́праціўку* 'напроціў; наперакор' (Нас.), *насу́пратив* 'тс' (Растарг.), рус. *насу́против* 'тс', укр. *насу́против* <*na+*su+*protivъ, гл. ESSJ SG, 1, 224. Гл. *супроць*.

Насу́праць 'наперакор; напроціў' (Растарг., ТСБМ, Сл. ПЗБ), *насу́проць* 'тс' (Др., ТСБМ), *насу́проця* 'тс' (Нас., Бяльк.). Гл. *супраць*, *супроць*.

Насу́рніць 'нахмарыць': *нешта насурніла, каб дошч ні пайшоў* (Мат. Маг.). Цёмнае слова. Найбольш верагодная сувязь з дьял. *сур* 'смецце' (Нас., Бяльк.), *сўрний* 'засмецаны', *сўрінка* 'парашынка' (Нас.), аднак семантычны пераход 'смецце' > 'воблачнасць' цяжка абгрунтаваць тыпалагічна. Дарупшчэнне сувязі з *сурміло* 'непрыветны, змрочны чалавек' (ТС), магчыма з *сурміло, застаецца толькі здагадкай, што патрабуе далейшага вывучэння.

Насу́страч, *насу́стрэчу* (Гарэц., ТСБМ, Бяльк., Растарг.). Да *сустрэ́ча* (гл.).

Насу́тыч 'упрытык, вельмі блізка' (ТС). Са спалучэння прыназоўніка *на* і назоўніка *сўтыч*, параўн. *сўтычка* 'сўтыкненне' ад *су-тыка́цца*, гл. *тыкаць*.

Насца́к 'выспятак' (Ян.; браг., Нар. словатв.), 'выспятак, штуршок' (Сцяшк.), параўн. *носца*, *носцэм* у выразях: *даць носца* (*носцэм*) 'даць выспятка' (ТС). Як паказвае апошні прыклад, у аснове ўтварэння ляжыць незафіксаванае *носец 'насок', паралельнае да сучаснага *насак* 'насок, пярэдняя частка ступні': *даць насакá* 'даць выспятка' (Мат. Маг.), *насок* 'пярэдняя частка абутку': *даць наском* 'ударыць пальцамі нагі' (Сл. ПЗБ), усё да *нос* (гл.). Разглядаемае слова ўтварылася суфіксальным шляхам на базе формы *носца* (род. скл. адз. л. ад *носец), успрынятай як прыслоўе тыпу *басякá* 'басяком', *дра́ла* 'бягом' і пад.

Насце́ж 'на ўсю шыр, поўнасю' (ТСБМ, ТС), *насьце́ж* 'тс' (Др., Бяльк.), *насьцяж* 'тс' (Сл. ПЗБ), *насьціж* 'тс' (Сл. ПЗБ), укр. *настеж*, *настіж*, *настежи*, *настежі*, рус. *настежь*, *настежѹ*, польск. *naścież*, *naoścież*, *naścieżaj*, славен. *stežaj*, балг. дьял. *настьеш*. Са спалучэння прыназоўніка *на* з назоўнікам *сцеж(а)*, для якога ўзнаўляецца значэнне 'слуп, шула', параўн. *на всю стэжу* 'настеж': *На всю стэжу очыняны* (драг., 3 нар. сл.), *сцежэ́й* 'задняе шула ў варотах' (ТС), польск. *ścieżaj* 'завес', славен. *stežaj* 'тс', ц.-слав. *стежерѣ* 'тс', чэш. *stežeje* 'завес, стрыжань' і пад. роднасныя да *сце́жар* (гл.) (Фасмер, 3, 48; Брукнер, 354); першапачатковае значэнне 'раскрыць так, каб быў бачны слуп, стрыжань ці завесы, на якіх трымаліся вароты, дзверы', тыпалагічна падобнае развіццё семантыкі гл. у *напіта* 'настеж'. Формы з *-я-*, магчыма, ад *сцяж*: *у сцяж* 'у адзін рад' (палес., Нар. сл.) (да прасл. **steg-*). Гл. таксама Шуба, Прысл., 116 (параўноўвае з рус. *за-стег-ну-ть*), Атанасаў, БЕ, 37, 1987, 1—2, 102—104.

Насці́гаць 'даганяць; прымушаць, дабівацца' (Юрч. Фраз. 1), 'даганяць, наганяць' (ТС), *насьцігнуць* 'дагнаць' (брасл., Сл. ПЗБ). Гл. *сцігаць*.

Насці́л 'націл, памост' (ТСБМ, ТС, Сл. ПЗБ), *насьціль* 'тс' (Мат. Маг.). Ад *насьцілаць*, гл. *слаць*; праблему складае неарганічная мяккасць *л* у слове з Магілёўшчыны, магчыма, у выніку асэнсавання рэаліі як зборнага назоўніка, параўн. *сутон* і *сутонь* 'тонкі лядок на вадзе' (ТС), рус. *наслуд* і *наслудь* 'наледзь' і пад. Не выключана, што мяккасць канцавога зычнага з'явілася ў выніку семантычнай кандэнсацыі спалучэння тыпу *насьцільны мост > *насьціль*, у той час як словы з цвёрдым *л* на канцы — аддзяслонныя назоўнікі.

Насцы́паць 'нарваць': *Идзи, дочушка, насцыпли яблыкоў сватам* (віц., Шн. 2, 96). Да *нашчыпаць* 'нарваць' з цоканнем.

Насцябацца 'напіцца да ап'янення' (Нас.), *насцібацца* 'напіцца ўдостаць' (Мядзв.), *насцёбацца* 'напіцца гарэлкі' (лях., Янк. Мат.). Да *сцябаць* 'сячы, хвастаць; піць залпам і інш.', развіццё семантыкі 'біць' > 'піць', гл. *цяпнуць* 'выпіць', *урэзаць* 'тс' і г. д.

Насыпаваты 'пахмурны, сумны' (навагр., 3 нар. сл.). Гл. *насуна*, да фанетыкі параўн. *сыпоня* 'супонь' (Сл. ПЗБ), *сыббага* 'субота' (Мат. Маг.) і інш.

Насыпні 'бочка для захавання збожжа' (Клім.). У выніку семантычнай кандэнсацыі спалучэння *насыпні(я) бочка* 'тс' (палес., 3 нар. сл.; ТС).

Насырава 'начыста, зусім': *душа вылазіць насырава* (калі нясуць непасільнае, Ян.). Няясна, магчыма, да *сыравы* 'суравы' (Ян.), г. зн. 'без апрацоўкі, у сырым выглядзе', аднак семантычная сувязь застаецца праблематычнай.

Насыціць₁ 'накарміць, задаволіць ежай' (Нас.). Да *сыты* (гл.).

Насыціць₂: *насыціць сыты* 'падсаладзіць мёдам ваду' (Ян.). Да *сыта* (гл.).

Насыкапаць 'нашчапаць' (віл.; раг., Сл. ПЗБ). Да *скапаць* 'шчапаць', што ў сваю чаргу са *скапаць* (*скепаць*) 'шчапаць, калоць' (Нас.) у выніку «пераносу» мяккасці з другога на першы зычны, што прывяло да ліквідацыі нетыповага спалучэння -*кя*-.

Насыкі 'таварыскі' (Ян.), *насыкій* 'нашага краю, нашага звычайу, наш' (Нас.), 'наш, свой' (Бяльк., Мат. Маг.). Гл. *наскі*.

Насыкі₂: *насыкі велікодзень* 'наўскі вялікодзень, чацвёрты дзень велікоднага тыдня' (ТС). Гл. *наўскі*.

Насынтарыць 'накласці, напакаваць надта многа' (Сцяц., Сцяшк. Сл.). Няясна; магчыма, іранічнае ўтварэнне ад выдуманнага караня з «польскай» назалізацыяй.

Насыдваць 'псавацца': *Вочы насыдваюць ад курынай слепаты* (дзятл., Сл. ПЗБ). Да *сядаць*, *сэсці* 'аслабнуць, згубіць энергію, вастрыню', параўн. *зрок сеў*, сучаснае *сеў акамулятар* 'страціў зарад' і пад.

Насякнік 'кіёк з насечкамі, зробленымі спецыяльна яшчэ на растучым дрэве', 'насмешлівая назва рабога' (Нас.), *насякнічка* 'настырная, з вострым языком дзяўчына' (Нар. сл.), *насякайло* 'рабы чалавек' (Мікуц.). У выніку семантычнай кандэнсацыі спалучэнняў з *насеканы(й)* 'сукаваты; рабы' (Нас.); да *сячы* (гл.).

Насякнуць 'нацягнуць, набрацца' (Пятк. 2). Гл. *сякаць*.

Насялёнец 'жыхар' (Сл. ПЗБ), *населёнец* 'наезджы' (ТС), рус. дыял. *населёнец* 'пасяленец, каланіст'. Да *насяліць*, гл.

сяліць; дакладная словаўтваральная паралель славен. *naseljenje* 'пасяленец, каланіст'.

Насяра 'вялікі нос'. (Сых.). Экспрэсіўнае ўтварэнне ад *нос* з рэдкім суфіксам -*яр(а)*, параўн. *кацяра* (ад *кот*) і пад.

Наг (*наг*) 'нават' (Гарэц., ТСБМ, ТС). Скарачана ад *нават* (гл.), што ў сваю чаргу з польск. *nawet* (<*na wet* 'напаследак', ад сярэднявечавага ням. *wet*, сучаснага *Wette* 'заклад, пары'), не раней XVII ст., параўн. у Бярынды: *Лакомый на веты на канфекты* ('на дэсерт'). Паводле Карскага (1, 337), праз стады *наэт* — *наат*, зафіксаваныя ў Федароўскага. З бел. *нат* > літ. *net* 'тс', збліжанае народнаэтымалагічна з формамі з адмоўем *не-*, гл. Трубачоў, 36. Курыловічу, 334.

Натаганіць 'наліць, наклаці з верхам' (жлоб., Жыв. сл.), укр. *натаганити* 'многа наклаці, многа наварыць', рус. *натаганить* 'наварыць (у вялікай колькасці)'. Відаць, да *таган* 'падстаўка пад кацёл для прыгатавання ежы ў полі', першапачаткова наварыць *на тагане*, г. зн. 'многа'. Няясна, ці звязана са смал. *натаган* (*тянуть*) 'у розныя бакі (цягнуць)'.

***Натакрок**, *натакруок* 'на будучы год' (Бес.). Гл. *такрок*.

Наталіць 'насыціць; задаволіць' (ашм., Сцяшк. Сл.), 'насыціць (у ядзе, адзенні)' (Янк. 3), *натолыты* 'тс' (Клім.). Гл. *таліць*.

Натальмаху 'няёмка, нязручна': *Ехай натальмаху* (Сцяшк. Сл.), *трымаць натальмаху* 'не датыкаючыся (да чаго-небудзь)' (Сцяц.). Няясна, магчыма да *тыльма* 'бабка ў каня', *на тыльмах* (*ехаць*) 'ледзь трымаючыся (ехаць)', параўн. (*ехаць*) *на запятках* 'прычэпіўшыся ззаду (ехаць)'; або да польск. дыял. *tyłta* 'ледзве, амаль'.

Натапырыць 'падняць, расставіўшы, пер'е; пышна адзецца' (Нас.), 'настаражыць вушы; наставіць шэрсць, расставіць пер'е з перапуду, ад дажджу і пад.; растапырыць, ускалмаціць' (Гарэц.), *натопырыць* 'наставіць, прыўзняць' (ТС), *натопырыцца*, *натупырыцца* 'распусціць пер'е; надзьмуцца, разгневацца' (Нас., Сл. ПЗБ; Ян.), *натопырыцца* 'тс' (ТС), рус. *натопырить* 'падняць, паставіць дыбам пер'е, шэрсць; наставіць вушы; надуцца; пышна адзецца', *натопыриться* 'напыжыцца, ашчацініцца; надуцца, зазлаваць', польск. дыял. *natoperzyć*, *natoperzyć się* 'тс'; сюды ж, відаць, і балг. дыял. *натопбра*, *натопбрвам* 'паднімаць, задзіраць угору'. Паводле Пятлёвай (Этымалогія-1984, 200), *на-то-пырыць*, *на-то-пырыцца* пры параўнанні з *на-пырыцца* 'наткнуцца на што-небудзь вострае' дазваляе вычляніць узмацняльны элемент *-то-*, які ўяўляе сабой архаічны неправуктыўны суфікс, параўн. смал. *на-то-пыжить*, *на-то-пыжиться* 'пышна апрануцца; ашчацініцца, прыняць ваяўнічы выгляд'; у такім разе да *пырыць* 'распіраць,

пучыць' (гл.). Аднак варыянты з іншым вакалізмам, якія сустракаюцца ў славянскіх мовах, параўн. прыведзеныя вышэй балгарскія словы і рус. дьял. *топóриться* 'франціць', *расто-пóрить* 'рассунуць, растапырыць', чэш. *topóřiti* 'стаяць калом, не згінацца' і інш. (Махэкэ, 647 лічыць зыходным карань *stop-*, што параўноўвае з літ. *stapinti* 'рабіць тугім, цвёрдым'), прымушаюць аднесці разглядаемыя словы да *тапóрыць* (гл.).

***Натаракох**, *наторокóх* 'напагатове, у чаканні' (ТС). Да *торак* 'сцежка, якой ходзіць звер' (гл.), літаральна — 'як па-ляўнічы, які стаіць на тораку'.

Натáрыць 'надраць бульбу на тарцы' (Жд. 1, Ян.), *натар-кава́ць* 'тс' (Сл. ПЗБ). Гл. *та́рыць*, *таркава́ць*.

Натáтка 'заметка' (ТСБМ), 'запісанае на памяць' (Бяльк.). З польск. *notatka* ад лац. *notātus* 'адзначаны', *notāre* 'рабіць заметкі'.

***Нататое**, *натотóе* 'наўмысна, назло' (драг., 3 нар. сл.). Вынік замены другой часткі слова тыпу *на-зло* займеннікавым спалучэннем *гатóе* 'тое самае' (рэдуплікацыя ўказальнага зай-менніка, гл. *той*), магчыма, з-за табуізацыі. Параўн. падобныя ўтварэнні ў іншых славянскіх мовах: рус. *нарастотó* (*на-рас-тото*) з *на распустинку* 'асаблівы спосаб завязвання хусцінкі на галаве ў жанчын' (Фасмер, 3, 446), польск. *niełota* 'расліна *Lycorodium*' з *nie to ta, «бо чараўнічых раслін нельга называць па імені» (Брукнер, 362), чэш. *toten* 'расліна *Sanguisorba*' са спалучэння *to ten* 'гэта той', сапраўдная назва табуізуецца, каб расліна не страціла сваіх магічных здольнасцей (Махэкэ, 648). Бел. *тоя* 'рагулькі', відаць, з *мацер божэй то е 'што належыць божай мацеры', параўн. *мацер божое слэзкі* 'дрыгучка' (ТС).

Натáцыя 'павучэнне' (Бір. Дзярж.), 'праборка' (Бяльк.). Ст.-бел. *нотация* (*нотация*) 'заўвага' (1617 г.) <ст.-польск. *notacyja* (з XVII ст.), з лац. *notatio* 'заўвага, ганьбаванне' (Булыка, Лекс. запазыч., 57).

Наткóсьнік 'меншы брат ці родзіч маладой' (віл., 3 нар. сл.). Гл. *надкóсьнік* 'тс'.

Нáтля 'перад сабой' (гродз., Сцяшк. Сл.). Няясна. Карскі (1, 281) параўноўвае нейкае *на тл'я* (*на тле*) з *датла* (*догла*) 'дашчэнт', што адносяцца да *тло* 'глеба, аснова' (прасл. *tlō), параўн. польск. *na tle* 'на падставе', аднак семантыка разглядаемага слова не дазваляе звязаць яго з указаным прыназоўніковым словазлучэннем. Больш верагодна сувязь з *навогля* 'ад сябе', што выводзіцца з *наво́гліў* (гл.), у гэтым выпадку адносіны названых слоў былі б падобны да польск. *naścież* і *naoścież* 'насцеж'.

Натмáшша (*нытмáшша*) 'наводмаш' (Бяльк.). З *на-от-машье, да *махáць*, параўн. *натпáшша* (гл.).

Нáтмыч 'дагары' (Мат. Маг.), параўн. рус. *натмачь* 'наводмаш', *засучы́ть натмачь* ('угору?'). Магчыма, да *мы́каць* 'смыкаць' (*на-от-мыч).

***Натомасць**, *натóмосць* 'узамен' (драг., 3 нар. сл.), укр. *натомість*, *натомісьць*, *натомісь* 'замест таго, затое', рус. *натомест* 'вместо того, чтобы', *натмéсто* 'замест', польск. *natomiast* 'замест таго', стар. *natemieście*, *natemieść* 'тс'. Са спалучэння *на то место ў выніку фанетычных змен, некаторыя з іх цяжка вытлумачыць унутраным развіццём: *-мосць* замест *mésto, відаць, пад уплывам укр. *натомісьць* з заменай *i* (<ѣ) на *o* ў заккрытым складзе; або з *-масць*, дзе *-ма-* па тыпу *машóк* 'мяшок', змененае пад уплывам оканья.

Натомес 'на тое месца' (клец., Бел. дьял., 134). З **нато-мес(ца)*, гл. папярэдняе слова.

Натосьнік 'колца атосы, што надзяваюцца на канец восі' (Бяльк.). З *на-атосьнік, да *атóса* (гл.).

Натоўп 'тлум, мноства людзей' (Некр. і Байк., БРС, ТСБМ), у 20-я гады таксама *натаўп* (Некр. і Байк.). Аддзеяслоўны назоўнік, параўн. *натоўпіцца* 'набіцца гурбою, мноствам людзей' (Нас.), да *тоўпіцца* (гл.).

Натпáшша 'наводмаш' (Бяльк.). З *на-от-пашье, параўн. рус. *пахáть* 'месці', *рас-пахну́ть* 'расхінуць' і інш. Гл. *пахну́ць*, параўн. *натмáшша* (гл.).

Натрубіцца 'наесціся да адвалу, да болі ў жываце' (полац., Нар. сл.), экспр. 'напіцца' (ТС). Да *трубіць* — іранічна 'есці, піць'.

Натрудзіць 'стаміць, давесці да хваравітасці' (Сл. ПЗБ), 'патрывожыць, натаміць і без таго стомленыя ці хворыя часткі цела; прычыніць боль, муку таму, хто нямоглы, хваравіты' (Нас., Гарэц.), 'навярэдзіць' (Некр., ТС). Гл. *труд*, *трудзіць*.

Натру́шчыцца экспр. 'наесціся' (ТС.). Да *тру́шчыць* 'есці' (гл.).

Натрэскацца 'наесціся многа' (Грыг.). Да *трэ́скаць* 'есці'.

Натрэ́тны 'назойлівы, надакучлівы' (Жд. 2), *натрэ́тны* 'напорысты' (Сл. ПЗБ), 'навязлівы, назойлівы' (Нас.), 'настойлівы' (Сцяшк. Сл.). З польск. *natrętny* 'назойлівы, надакучлівы', параўн. ст.-бел. *натрентъ* 'нахабнік' (1627 г.) <ст.-польск. *natręć* (Булыка, Лекс. запазыч., 125).

Нáтта 'надта, вельмі' (Бяльк., Сл. ПЗБ), *натто* 'тс' (Кліх, Сцяшк., Сл. ПЗБ), 'звыш, залішне' (Нас., Мал.). Гл. *надта*.

Натúга 'напружанне' (Нас., Яруш., Гарэц., Бяльк.), 'празмернае напружанне сіл' (Сл. ПЗБ), *нату́жыць* 'нацягнуць, напружыць' (Бяльк.). Гл. *тугі*, *тúжыць*.

Нату́ра 'характер' (Яруш., Некр., Бяльк., Пятк. 2, Сл. ПЗБ, ТС), 'прырода, характер' (Рам., Гарэц.), 'упартасць' (Нас.), ст.-бел. *натура* 'прырода; характар' (1580 г.) <ст.-польск. *natura* (з 1461 г.) <лац. *natura* 'прырода, характар і інш.' (Булыка, Лекс. запазыч., 139). Гл. таксама Кюне (Poln., 90), які лічыць сучаснае бел. *натура* запазычаннем з польскай.

Натуральны 'прыродны, не штучны, звычайны' (Некр. і Байк., ТСБМ), ст.-бел. *натуральный* (*натуральный*) 'тс' (1615 г.) <ст.-польск. *naturalny* (фіксуецца з XVI ст.) <лац. *naturalis* (Булыка, Лекс. запазыч., 195). Паводле Кюне (Poln., 90), сучаснае бел. *натуральны* з польск. *naturalny*.

Натурлівы 'схільны да самадурства, упарты, капрызны' (Гарэц., Анім., Сл. ПЗБ, Яўс.), 'наравісты' (Нас., Бяльк., ТС). Да *натура*, літаральна 'той, хто паказвае свой характар'.

Натурысты 'ўпарты' (Нас., Гарэц.; навагр., Нар. словагв.; мазыр., 3 нар. сл.; Сл. ПЗБ, ТС). Да *нату́ра* 'характар'.

Натха 'вонь' (Нас.), 'адрыжка' (бяроз., Шатал.), укр. *натха*, *надха* 'адрыжка з непрыйемным пахам'. Да *тхаць*, *тхнуць* (гл.).

Натхненне 'рус. вдохновение' (Нас., Гарэц., Бяльк., ТСБМ). Утворана ад *натхнуць* 'унушыць каму-небудзь спосаб свайго мыслення' (Нас.), гл. *тхаць*, *тхнуць* 'дыхаць, веяць'; у сувязі з гэтым няма падстаў лічыць калькай з рус. *вдохновение* (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 120), таксама як і *натхняць* — калькай з укр. *надихувати* 'тс' (параўн. Баханькоў, Весці АН БССР, 1981, 1, 121). Параўн. паралельнае ўтварэнне ад *натхаць* 'унушаць свой спосаб мыслення, свае думкі' — *натханне* 'ўнушэнне' (Гарэц.), *нытханне* 'задуманне, задума' (Бяльк.).

Натша 'на галодны страўнік' (Сл. ПЗБ), *натшча* 'тс' (Нас.). Гл. *нашча* 'тс'.

Натыхмест (на *тыхъ мѣстѣ*) 'імгненна, раптам' (Нас.). Параўн. польск. *natychmiast* 'тс', з якога, відаць, і запазычана беларускае слова.

Наўзнік 'малы пчаліны вулей, які ставяць у лесе на дрэве для прываблівання раёў' (Кос.). Гл. *навузнік*.

Наўськаць 'падвучыць, падбухторыць' (стаўб., Жыв. сл.). Гл. *вуськаць*.

Наўтхаць 'загадзя мець на ўвазе' (Мядзв.). Відаць, з *на-і ўтхаць* 'унюхаць, пачуць', вытворнае ад *тхаць* 'веяць, дыхаць', параўн. фразеалагізмы *трымаць нос на ветру* 'адчуваць, куды схіляюцца справы', *чуць, куды вецер дуе* 'прадбачыць ход спраў' і інш.

Наў, прыназ. 'у': *наў прымы ідзе* (смарг., Сл. ПЗБ). Са спалучэння прыназоўнікаў *на* і *ў*, аб'яднаных значэннем мэты: *на+у+прымы*. Магчымы ўплыў прыстаўкі *наў-*.

Наў2 'навіна, новы ўраджай': *Пазычця мне гарнцы два*

круп да наві (Бяльк.). Да *новы*; незвычайны вакалізм можа тлумачыцца ўплывам акання ў ненаціскных складах (да *наві?*). Найбольш верагодна, што гэта — позняе ўтварэнне ад *навіна* 'новы ўраджай' шляхам адсячэння *-ін-а*, успрыятага як суфікс адзінкавасці, што вельмі пашыраны на Мсціслаўшчыне, параўн. *сахырына* 'адна асобная частачка ў *сáхары* (цукры)', *саліна* 'адна асобная частачка ў солі' (3 нар. сл., 131); у такім выпадку *наў* выступае як паралельнае ўтварэнне да рэчыўных назоўнікаў *сахар*, *соль* і пад.

Наў- у прыслоўях тыпу *наўбэжкі* 'бягом', *наўгон* 'наўздагон', *наўдагэд* 'наўгад', *наўкруг* 'кругом', *наўкрыж* 'накрыж' і пад. Звычайна па значэнню адпавядае прыстаўкам *на-* ці *ў-* і выкарыстоўваецца як іх семантычны эквівалент, параўн. *наўпрамік*//*напрамік*; *наўшчэнт*//*нашчэнт*//*ушчэнт*; *наўкруг*//*укруг*, або з'яўляецца «пустым» элементам, параўн. *наўпроціў*//*проціў*. У многіх выпадках утварэнні з *наў-* могуць разглядацца як вынік кантамінацыі прыслоўяў з пачатковымі *на-* і *у-*, што, відаць, і стварыла ўмовы для ўзнікнення названага прэфіксальнага комплексу, параўн. *напраму*×*упраму* = *наўпраму*; *накасяк*×*укасяк* = *наўкасяк* і г. д. Параўн. *наўз-*.

Наўвэце 'на прыкмеце; на чарзе да выканання; у думках, на ўвазе' (Нас., Гарэц.), *наўвэці* (Бяльк.), *наўвэте* (Растарг.). Да прасл. *vetъ, якое захавалася ў дэрыватах *ветлы*, *вывет* 'выключэнне', *савет*, рус. *ответ*, *наветка* 'намёк, напамінак' і інш., на думку Мельнічука (Восточносл. и общ. яз., 109), вытворнага ад *vetiti 'гаварыць', для якога было характэрным першапачатковае значэнне 'адзначыць галінкай, памячаць' (прасл. *větъ* 'галінка'); тады *на ў-вэце, як *на ў-вазе* (гл. *увага*). Параўн. *наўмэце* (гл.).

Наўгад 'наўздагад' (Нас., Гарэц.; калінк., 3 нар. сл.), 'наўрад' (Гарэц.), *наўгады* 'наўгад, усляпую' (Ян.; пін., Нар. лекс.; ТС). Да *гадаць*.

Наўгод 'на выбар' (Гарэц.). Да *год*, *гадзіць* (гл.).

Наўгрунь 'галопам' (бялыні, Янк. Мат.), *наўгру́м* 'навыперадкі' (Сцяшк. Сл.). Гл. *угрунь*.

Наўда, рэдка *наўда*, *ноўда* 'карысьць, выгада' (Шпіл., Сл. ПЗБ, Арх. Федар., Сцяшк. Сл., Цых., шчуч., 3 нар. сл.), 'патрэба, неабходнасць' (Федар., Сл. ПЗБ), 'навіна, дзіва' (Шн. 3, Яўс., Янк. БП; бялыні, Нар. сл.), 'асабліваць, важнасць', звычайна іранічна ў выразе: *вялікая наўда* (Чач., Нас., Яруш., Гарэц., Шат.), 'смутак, бяда' (Яруш., случ., чэрв., Мат.). Бясспрэчны балтызм, у якасці крыніцы ўказваюць літ *naudà* 'карысьць, выгада, грошы, дабро', лат. *nauda* 'тс', гл. Лаўчутэ, Балтызмы, 48 (з л-рай), сюды ж прус. *Nauden*

(ул. імя), гл. **Непакупны**: Балт. яз. и их взаимодействие, 22; упершыню ў якасці літуанізма адзначыў Насовіч, спасылаючыся на літ. *pauda* 'дробная манета' (Нас., 300), што павінна тлумачыць іранічнае ўжыванне слова ў беларускай мове ў значэнні 'асаблівасць, важная рэч'; адзначаецца спецыфічнае ўжыванне лях. *найда́*, калі гаворыцца аб з'явах, якія адбываюцца незалежна ад жадання і волі чалавека: *найда ўпасці* (Арашонкава і інш., Весці АН БССР, 1971, 1, 94); значэнне 'годнасць, прыгажосць', параўн. *найда яна на морду*, адзначанае Арашонкавай і інш., выводзіцца хутчэй за ўсё са значэння 'добра, вартасць', параўн. літ. *pauda merga* 'добрая, удалая дзяўчына' (БЛ, 3, 1973, 31, там жа карта распаўсюджвання слова ў межах БССР). Краўчук (Лекс. балтызмы, 15) безпадстаўна аддзяляе *найда* 'смутак' насуперак Карскаму (Труды, 393) ад *найда, ноўда* 'карысць' і ўзводзіць яго да прасл. **nav-*, **ny-* 'смерць, зморанасць, стомленасць', параўн. ст.-рус. *навь*, чэш. *naviti* і г. д., на падставе чаго *navьda 'смутак', што малаверагодна, паколькі значэнне 'смутак' магло ўзнікнуць на граніцы арэала ў выніку народнаэтымалагічнага збліжэння са словамі *нудá* 'журба, смутак, маркота'. У беларускую літаратурную мову ў значэнні 'патрэба, справа' слова ўведзена Ф. Багушэвічам (Мар. дыс., 50) і шырока ўжывалася ў мастацкай літаратуры ў 20-я гады ХХ ст., з другой палавіны 30-х гадоў ужываецца рэдка (Германовіч, Аб нек. асабл., 10—12; Гутшміт, ZfSl, 19, 1974, 2, 268).

Наўдаку 'наўрад, наўрад ці' (Нас., Яруш., Растарг., Юрч.), 'наўрад, малаверагодна, на ўдачу' (Гарэц., Бяльк.), *найдачу* 'тэ' (Яруш., Нас.). Да *удаца, удача* (гл.), заканчэнне *-ку*, відаць, пад уплывам іншых прыслоўяў, дзе яно адлюстроўвае канчатак род.-месн. скл. назоўнікаў на *-кэ* (гл. Карскі, 2—3, 69), паколькі назоўнікаў тыпу *удак няма; няправільна збліжаецца з *найда* 'карысць, маёмасць; асаблівасць, важнасць' (гл.) на аснове значэння 'нічога асаблівага, нічога важнага', перш за ўсё па лінгвагеаграфічных меркаваннях (параўн. Арашонкава і інш., БЛ, 3, 1973, 31).

Наўдобу 'нібы, быццам бы' (Юрч. Фраз. 1). Ад незафіксаванага *удоба, сінанімічнага да *падоба* 'падабенства'.

Наўдое 'капрызнае': *Зусім найдое стала дзіця, як захварэла* (маст., Сцяшк. Сл.). Да *найда́* (гл.), значэнне ўзнікла на базе *найды* 'няма нічога добрага, няма чым хваліцца' (Гарэц.), *не найды* 'не бяда' (Яруш.), адкуль без адмоўна *найды* магло быць асэнсавана як прыметнік м. р. адз. л., ад якога быў утвораны прыметнік н. р. адз. л. са значэннем 'дрэнны, слабы', параўн. процілеглае развіццё семантыкі 'добры, удалы' —

найда дзяўчына, дзе назоўнік можа ўспрымацца як прыметнік ж. р. адз. л.

Наўдолькі 'ў абход' (смарг., Сл. ПЗБ). Магчыма, ад *удоль* 'наўсцяж', параўн. рус. *вдоль* 'тэ', або з *на-ўдалекі, гл. *далёкі*, з «узнауленнем» о пад націскам, параўн. дыял. *штаны*, але *штонікі* і пад.

Наўечка 'сукенка, якую надзяваюць дружкі на вяселлі' (Жд. 1). Няясна.

Наўз- (*наўс-*) у прыслоўях тыпу *наўздагон* 'следам', *наўзбоч* 'збоку', *наўскрыж* 'накрыж', *наўскасы* 'наўкос, коса' і пад., сінанімічных адпаведным прыслоўям з *на-* або *уз-* (*ус-*), параўн. *наўздагон/уздагог*, *наўскрыж/накрыж* і пад., часам мае тое ж значэнне, што і прэфіксальны комплекс *наў-* (гл.) у прыслоўях, параўн. *наўдагог*, *наўкрыж* і інш. У многіх выпадках можа разглядацца як вынік кантамінацыі аднакарэнных прыслоўяў з *на-* і *уз-* (*ус-*): *надоўж* × *уздоўж* = *наўздоўж*, *накрай* × *ускрай* = *наўскрай*, пры гэтым створаны ўмовы для фарміравання комплексу *наўз-* (*наўс-*), які ў далейшым стаў ужывацца незалежна ад наяўнасці адпаведных прыслоўяў або паралельна з імі, параўн. *наўзрост* 'навыраст' (ТС), *наўспрамік* 'напрасткі' (Янк. Мат.) і г. д.

Наўза 'прылада, да якой прымацоўваюць воск у вуллі' (Некр.), 'вашчына', 'рамка для вашчыны ў калодачным вуллі' (Сл. ПЗБ), таксама *наўс* 'тэ' (там жа). Гл. *навуза*.

Наўзавады 'наўскач' (дзярж., Нар. сл.), 'хутка (бегчы)' (ковен., Мат. 2), *наўзавады* 'ўскач' (Сцяшк. Сл.), *наўзавад* 'вельмі хутка' (Сцяшк.), укр. *навзаводи*, *навзавод*. Да *заводзіцца* 'пачаць спрэчку, саборніцтва'; фармальна прыслоўе суадносіцца з прыназоўнікавай канструкцыяй з він. скл. назоўніка (Карскі, 2—3, 74).

Наўзлакотках 'абапёршыся на локці' (Юрч. Фраз. 2), *наўзлакоткі* 'тэ' (Растарг.). Да *лакоткі*, гл. *локаць*.

Наўзнак 'дагары' (Гарэц., Сл. ПЗБ, ТС), *наўзнач* 'тэ' (Янк. 1; карэл., Янк. Мат., Ян.), *навознач* 'тэ' (стол., Жыв. сл.), укр. *навзнак* 'тэ', рус. *навзнак*, *навзнач* 'тэ', польск. *navznak*, *navznak*, чэш. *славац. navznak* 'тэ', серб.-харв. *navznak*. Прыназоўнікавае спалучэнне з прасл. *vьznakъ 'тэ', параўн. ст.-слав. *възнакъ*, балг. *възнак*, славен. *vznak*, польск. арх. *vznak* і інш., адносна якіх існуюць розныя меркаванні. Паводле Фасмера (3, 34), магчыма, з *na-kъ, аналагічнага да *per-kъ (гл. *перак*), параўн. серб.-харв. *наком* 'пасля, ззаду', *накјуче* 'пазаўчора' і інш. Махэк₂ (392) выводзіць чэш. *navznak* з *navъz-na-nikъ, гл. *назнанак*, *назнайніцу* 'навыварат', што, здаецца, сведчыць у карысць апошняй версіі (у прыватнасці,

магчымае народнаэтымалагічнае асэнсаванне падабенства каранёвай часткі слоў).

Наўзніч 'наўзнак' (ТСБМ, Растарг.), рус. *навзник, навзничь* 'тс'. Да *нікаць, нікнуць* 'схіляцца', *ніц* 'тварам уніз', 'адваротны бок тканіны', *нічма* 'ніц', славен. *vnis* 'наадварот, наўзнак', гл. Фасмер, 3, 34.

Наўзрок 'на выгляд, на вока' (Нас., Др.). Да *ўзірацца* 'глядзець', *узрók* 'зрок, бачанне', параўн. рус. *навзгляд* 'на вока, прыблізна'.

Наўзрэх 'агрэх' (Сл. ПЗБ). Няясна; фармальна блізкае рус. пск. *навзрех* 'не падумаўшы, як папала', магчыма, сведчыць пра прыслоўны характар беларускага слова, параўн. таксама *узрэх* 'агрэх' (Нас., Сл. ПЗБ, Сцяшк.) і *ўрэх* 'тс': *Пагараў на ўрэх* (Сл. ПЗБ). Магчыма, да *рахацца* 'корпацца, крапацца' (ТС), рус. *рехнуться* 'страціць розум', відаць, таксама і 'скрануцца', параўн. сінанімічныя выразы *тронуться, сдвинуться* 'здурэць', сюды ж, магчыма, балг. *рехам се* 'брысці', параўн. Фасмер, 3, 477. Збліжэнне з *грэх* другаснае. Гл. *урэх, узрэх*.

Наўказ 'прыкладна, для страху' (ТС). Да *ўказаць* 'паказаць, правучыць', *указ* 'указанне'.

Наўкола 'кругом' (Гарэц., Яруш., Бяльк., ТС). Гл. *навокал*.

Наўколенцах 'на каленях, стаўшы на калені (што-небудзь рабіць)' (Мележ). Паводле Шубы (Прыслоўе, 115), у выніку кантамінацыі спалучэнняў *на каленцах* і *ў коленцах* 'тс', гл. *наў-*; да *калёнца, калёна* (гл.).

Наўлёчка 'навалачка' (Нік. Очерки; дзярж., Нар. слова; маладз., Янк. Мат.; слуц., Полюмя, 1988, № 7, 203), *наўлёчка* 'тс' (Жд. 2). З польск. *nawleciska* (няпоўнагалоссе, гл. Бел.-польск. ізал., 10); перанос націску на першы склад сведчыць аб адаптацыі слова, параўн. бел. *навалка, навалачка* 'тс' (гл.), адваротны ўплыў у навагр. *navaločka* (Кліх). Параўн. *навулёчка* (гл.).

Наўманкі 'наўгад, прыблізна' (браг., 3 нар. сл.), *наўманкі* 'навобмацак' (Сцяшк. Сл.). Да *ўмануць* 'убіць сабе ў галаву', *манá* 'абман'; эдань'.

Наўме 'ў галаве, у думках', *наўме, наўмех* 'тс', звычайна з адмоўем: *не наўме, не наўмех* (ТС). З прыназоўнікавага спалучэння *на ўме (месн. скл. адз. л.), *на ўмех (старая форма месн. скл. мн. л.), гл. *ум*.

Наўмеце, наймеці 'на прыкмеце': *Была наймеці добрая сонна — нехта забраў ужо* (бялын., Янк. Мат.). Да *мега* 'прыкмега', *меціць* 'пазначаць'; структурная паралель *наўвеце* 'тс' (гл.).

Наўмецца 'набрацца, назапасіць' (слонім., Нар. лекс.),

мець 'удосталь, хапіць' (Сцяшк.). Да *мець, наў-*, відаць, на месцы *най-* (*на-иметься).

Наўмізігі (*ны-умизги*) 'на любоўнае спатканне' (Мат.; Нік. Пюсл.). Паводле Карскага (2—3, 74), з прыназоўнікавага спалучэння з наз.-він. скл. мн. л. назоўніка *ўмізігі, умізігі* 'залёты, заляцанне' (Нас.).

Наўміць 'давесці да розуму, даць зразумець' (Нас., Гарэц., Др.). Са спалучэння *на ўм* (навесці), гл. *ум*. Сюды ж, відаць, *наўменіць* (*наймянуць*) 'напомніць' (Бяльк.).

Наўмор 'на смерць, зусім' (ТС). Да *ўмарыць* 'замучыць да смерці', гл. *мор*.

Наўмысля 'знарок, назнарок' (Гарэц.; бялын., Янк. Мат., ТСБМ), *наўмысле* 'тс' (Сцяшк.), *наўмысля, наўмысне* 'тс' (Сл. ПЗБ, Ян., ТС, Янк. 2), *надумысне* 'тс' (Сцяшк. Сл.), *наўмысно* 'тс' (ТС), *наўмысна* 'тс' (ТСБМ). Паводле Карскага (2—3, 78), гэта — дзеепрыметнік у функцыі прыслоўя, гл. *умысля*; па аналогіі з прыметнікамі сюды пранік *н*; паводле Шубы (Прыслоўе, 115), відаць, да *ўмысл* (гл.), у сувязі з чым у формах, што заканчваюцца на *-я*, назіраецца «дэфармацыя суфікса» (правільна *наўмысле* < *на ўмысле — месн. скл. адз. л.); *наўмысна* < *наўмысьльна (там жа, 158).

Наўнэт 'вельмі': *Наўнэт спужалася* (свісл., Сцяшк. Сл.), 'зусім' (Адамчык); параўн. *на ўнэт* 'ушчэнт' (Сл. ПЗБ), што выводзіцца з польск. *wnet* 'зараз' (там жа, 212), у сваю чаргу запазычанага з чэш. *hned* 'адразу, неадкладна, зараз' (Брукнер, 627; Махэк, 213). Гл. *унэт*.

***Наўпа, наўпа** 'малпа; жэўжык' (драг., 3 нар. сл.). Да *малпа* (у народным вымаўленні *маўпа*) у выніку распадабнення губных; параўн. смал. *навпа, павпа* 'сірэна' (Черепанова, Мифологическая лексика русского Севера. Л., 1983, 95), якое можа быць дастаткова старым і ўплываць на змену формы і семантыкі запазычанага *малпа* (гл.).

Наўпакі 'на суперак, наадварот; паўторна' (Гарэц.), *наўпакі, наопакі, навопакі* 'надварот; навыварат; насуперак' (ТС). З *на* і *опакі* 'ў адваротны бок, наадварот' (прасл. *оракъ 'тс'), параўн. у закліцці, калі робяць завітку: *Кручу, верчу на опакі, шоб у яго не было ні сем'і, ні товару, ні хлеба, ні мукі* (на *опакі* значыць наадварот, бо закручвалі жыта, збожжа, расліну з захаду на ўсход) (пін., Кольб., 444). Параўн. укр. *на опакі*, рус. *напако*, чэш. *наорак*, славац. *нараку* (Махэк, 415), серб.-харв. *наопак, наопако*, славен. *набрак* (Фасмер, 3, 42; Бязлай, 2, 213—214), балг. *наопако*, макед. *наопаку, наопачки*. Гл. *опакі*. Значэнне 'паўторна', відаць, да *пак* 'яшчэ' (гл.).

Наўпамінанне 'напамінанне' (Нас., Яруш.), *наўпамінаць*

'угаворваць, пераконваць, *наўпамянiць* 'угаварыць; напамiнь' (Нас.). Вiдаць, у вынiку кантамінацыi *напамiнаць* 'прыпамiнаць' i *ўпамiнаць* 'пераконваць; напамiнаць' (Нас.).

Наўправік 'прама, проста' (ТС). Да *права (право)* 'прама', *права* 'прамы' (ТС), гл.

Наўпрокі 'папрокі' (Ян.). Адаптаваны пры дапамозе ўзмацняльнага *на-* русiзм *упрэкі* 'тс', магчыма, пад уплывам *наракаць* 'скардзiцца'.

Наўпроці 'супраць, насупраць' (Гарэц., Бяльк.), *наўпроціў* 'тс' (ТС). Ад *проці(ў)*, гл. *наў-*.

Наўпярод 'перад, перш за ўсё' (навагр., Шн. 3, Кліх). Да *пярод, перад*, гл. *наў-*.

Наўра 'настырны, пранырлівы чалавек' (докш., Сакалоўская, вусн. паведамл.). Магчыма, да *навіраць* 'натыкаць, насаджваць; вешаць на жэрдкі для сушкі гарох, траву i інш.', зак. трыв. *наўраць* (гл.), літаральна 'той, хто ўсюды лезе', параўн. укр. *наватрлівы* 'навязлівы, надаедлівы'; або да *наўрэць* 'нечакана сустрэць' (гл.), параўн. фармальна iдэнтычнае укр. букв. *навра* 'слата, нягода', *наўрышча* 'напасць, ліха, бяда'; аднак найбольш блiзкім па семантыцы з'яўляецца *накрытытыся* 'намерыцца, паставіць на сваім' (пін., Жыв. сл.).

Наўрад 'наўрад, наўрад ці, малаверагодна' (Нас., Бяльк., ТСБМ, Пятк., ТС), укр., рус. *наўрад* 'тс'. З **на+в+ряд*, гл. *рад* 'шэраг', параўн. рус. *вряд* 'наўрад, малаверагодна' (<*вз+радъ*, Фасмер, 3, 35).

Наўраць 'навешаць на жэрдкі для сушкі гарох, траву; падплясці лапці i інш.' (бешанк., Нар. сл.). Форма зак. трыв. да *навіраць* (гл.), параўн. таксама *аўраць, ураць* 'вешаць на жэрдкі для прасушкі гарох, траву; падплятаць лапці' (гл.), якія могуць быць другаснымі ўтварэннямі ад *наўраць*.

Наўродзе 'накшталт' (Бяльк.), рус. *навроде* 'тс'. Запазычана з рускай мовы ці ўтворана самастойна на базе рус. *вроде* 'тс' (да *род*) пры дапамозе ўзмацняльнага прэфікса *на-*.

Наўрок 'уроки, чары' (Бяльк.). Да *ўрок* 'тс' з узмацняльным *на-* (магчыма, з мэтай адрозніць ад *урок* 'вучэбныя заняткі') або непасрэдна ад дзеяслова *наўрочыць* 'сурочыць' (ТС).

Наўрышча 'напасць, гора, ліха, бяда' (жлоб., Жыв. сл., Ян.), *наўрэць* 'неспадыявана сустрэць, убачыць, напаткаць': *вужаку наўрэў* (Купала), *наўрэцца* 'напаткацца' (Жд. 2), *наўрацца* 'выпадкова набрысці, натрапіць, нечакана сустрэцца' (Гарэц., Бяльк.), *наўрыцца* 'знячэўку спаткаць, натрапіць' (маладз., Ян. Мат.), параўн. *выпадак (вўпадок)* 'няшчасце, непрыемнае здарэнне' (ТС). Да *ўраць* 'натыкаць, насаджваць', гл. *наўраць, навіраць, наворышча, ворз*; да семантыкі

параўн. *наткнуцца* 'нечакана сустрэць', *спаткацца* 'сустрэцца' i пад.

Наўсёды 'заўсёды' (Яруш.). Вiдаць, наватвор пачатку ХХ ст.; *на-* замест *за-*, пашыранага ў большасці славянскіх моў у адпаведніках бел. *заўсёды* (гл.), магчыма, пад уплывам рус. *навсегда* 'назаўсёды', дакладнай структурнай копіяй (не калькай!) якога з'яўляецца разглядаемае слова; аднак параўн. *наўсёгда: помні наўсёгда* (ТС), *наўсягды* 'назаўсёды' (Жд. 1), *наўсюдых* 'усюды' (Нас.), *наўсюды* 'тс' (Бяльк.), што можа сведчыць аб старажытным характары пачатку слова, пра фарміраванне пачатковага словаўтваральнага комплексу гл. таксама *наў-*.

Наўскапыта 'наўскач, галопам' (Колас, ТСБМ). Да *капыт* (гл.), магчыма, ад *ускапыціць* 'узараць зямлю капытамі' або *скапыціцца* 'зачапіцца капытом, нагою пры бегу'.

Наўскаса 'коса, наўскасяк' (Юрч.), *наўскасы* 'тс' (Сл. ПЗБ), *наўскась, наўскась* 'тс' (Пятк. 2, Юрч., Бяльк., Растарг.), *наўскасяк* 'тс' (ТСБМ, ТС, Растарг.), *наўскасякі* 'тс' (Ян.). Паводле Шубы (Прыслоўе, 158), ад **ускася, ускасы* i пад., якія не ўжываюцца ў сучаснай беларускай мове. Да *коса, касы* (гл.).

Наўскіч 'галопам, скачкамі, вельмі хутка' (Нас., Гарэц., Яруш., Ян. 1, Бяльк., ТСБМ), *наўскачы, наўскачак, наўскачкі* 'тс' (Ян.), *наўскачка* 'тс' (Гарэц., Ян. БП). Ад *ускач*, гл. *скакаць*.

Наўскі: *наўскі вялікдзень* 'чацвер велікоднага тыдня' (Іястр. II), *наўскі: Radaŭnica albo Nauški Wielikdzien* 'вясення дзяды' (Пятк. 2), параўн. *наські: наські вялікдзень* 'тс', іншая назва *мертвых вялікдзень* (ТС), укр. *навський: навський великдень* 'вялікдзень мёртвых, паводле народных вераванняў, у чацвер на апошнім тыдні вялікага посту', рус. маск. *навский: навский день* 'рэлігійны звычай памінання памерлых на магілах на працягу тыдня пасля вялікадня', чэш. дыял. *navskí: navská kost* 'цвёрды нараст', славен. *namški: namška kost* (*navška kosto) 'тс'. Да прасл. *navь, параўн. ц.-слав. *navь* 'мярцвяк', рус. *навь, навье* 'тс', укр. *навка, навка* 'душа дзядычкі, што памерла да хрышчэння', ст.-чэш. *nav* 'магілка, пекла, той свет', *naviti* 'забіваць', чэш. *naviti* 'стаміць', *nava* 'стомленасць, знямога', славац. *nava* 'прыстанак добрых душ', славен. *navje* 'душы няхрышчаных дзядей', *náv* 'душа нябожчыка', балг. мак. *navи* 'злыя духі, злыдні', гл. таксама *ўнаўя: загоныць унаўя* 'на той свет, у магілу' (Мат. Мат.). Дакладныя адпаведнікі: лат. *nāve* 'смерць', *nāvēt, nāvīt* 'забіць', літ. *pōvė* 'цяпненне, смерць', *novis* 'мучэнне', *pōvyti* 'душыць, знішчаць', ст.-прус. *nowis* 'тулава, пень', гоц. *paus* 'мярцвяк', ст.-ісл. *nar* 'мярцвяк, труп'; звязана чаргаван-

нем галосных з *ныць* 'марнець, чхнуць', *уныць, уныаць* 'траціць жыццёвыя сілы' (гл.), гл. Фасмер, 3, 35; Махэкз, 391; Бязлай, 2, 216; робяцца спробы звязаць слав. *навь з і.-е. *пау-* 'карабель', якія грунтуюцца на ўяўленнях, што шлях на той свет вядзе па рацэ ці праз мора, а таксама на назвах абрадаў, параўн. рус. *навской (номской, навский) день, навьи проводы* 'летнія дзяды, памінкі; пахаванне' (Седакова, Балто-славян. этнокультурныя і археалагічныя дрэўнасці: Погребальны обряд. Тез. докл. конф. М., 1985, 73), а таксама рус. *навий день* 'дзяды', *навья косточка* 'цвёрды нарост', літ. *navi-kaulis* 'тс' з лат. *veļa kaulis* 'костачка ў ступні, звязаная з пэўнымі павер'ямі', *Veļu laiks* 'памінанне мёртвых' (Іванаў — Тапароў, Слав. языкозн., М., 1973, 168). Параўн. таксама Талстой, БСИ, 1977, 87; Іванаў — Тапароў, Иссл., 68—69; Кобиланський, Мовознавство, 1980, 1, 46; Буга, Rinkti., II, 503. Гл. *навец*.

Наўскураць (*nauskurac*) 'паспець, успець' (Арх. Федар.). Гл. *ускураць* 'спяшацца'.

Наўспячэнь (*наўспячэнь*) 'наадварот': *прыставіць дзверы наўспячэнь* (Бяльк.). Магчыма, да рус. *вспять* 'назад' (да *пята*, гл. Фасмер, 3, 363); аднак, зыходзячы з ілюстрацыі і ўдакладнення рэдактараў слоўніка, якія дадалі значэнне 'ўгару, увысь, высока', можна звязаць з *успяць* 'падняць угару' (да *пяць, пну*, гл.). Прымаючы пад увагу магіл. *напіта, напята* 'насцеж' (гл.) і *пятнік* 'вушак, да каторага прыладжваюцца дзверы завесамі', мае права на існаванне і іншая версія: да *пята* 'ніжняе гняздо, у якое ўстаўлялася драўляная вось дзвярэй', тады *наўспячэнь* значыла б 'не тым канцом восі (устаўлены дзверы)' ці пад.

Наўспячча з няясным значэннем, тлумачыцца як 'выкінуць нагамі' (Растарг.). Магчыма, да *ввспятка* 'удар нагой' (гл.), параўн. укр. *ўспятки* 'абцасы', або да іншага дэрывата ад *пята, пятка*, што значыць хутчэй за ўсё 'выбрык, удар нагой назад (напр., у каня)' (**ус-пяць?*).

Наўсцяж 'на працягу, на ўсёй працягласці' (Нас.), 'цугам; кругам, суцэльнай паласой, сцяной, кальцом' (Гарэц.), 'адзін за адным, гужам, цугам (пра коней)' (Мал.), 'адзін за адным, выцягнуўшыся (пра бег коней)' (Янк. 2), 'насцеж' (Сл. ПЗБ), укр. *навстяж, навстїж* 'тс'. Гл. *усцяж* 'удоўж, на працягу'; значэнне 'насцеж' узнікла ў выніку збліжэння блізкіх па гучанню слоў (Шуба, Прыслоўе, 116), параўн. *наўсцяж* 'насцеж' (Янк., ТС), гл. *насцеж*.

Наўсягды 'назаўсёды' (Жд. 2). Да *ўсягды* (гл.).

Наўтэнт, нафтэнт 'наскрозь' (Бузук, Паўдн.-бел., 164). Няясна.

Наўхрасць 'накрыж' (Янк.), *наўхрысьць* 'тс' (Бяльк.), *наўхрэст* 'тс' (Кос.). Да *хрэст* 'крыж', магчыма, пад уплывам *хрэсці* 'хрэсці, масць у картаж', *хрысьціць*.

Наўцянькі 'нацянькі, проста, не дарогаю' (Бяльк.). З **на-+уцямкі*, гл. *уцямкі* (да *цяміць* 'разумець, заўважаць'), параўн. *нацянькі* 'тс' (гл.).

Наўчань (*наўчань*) 'вучань' (Анім.), рус. пск. *научень, наўчань* 'вучань (якога аддалі ў навучанне, на вывучку)', смал. *наушень* 'падручны каваля'. Ад *наўчань* (*наўчаны*) 'навучаны' (Нас.), *наўчыць* 'наставіць, навучыць; настроіць' (Нас.), параўн. *вучань* (гл.).

Наўчваль 'галопам (пра хуткі бег каня)' (беласт., Ніва, 10 жніўня 1980 г.), *науджвэл* 'тс' (пін., Жыв. сл.). Гл. *учвэл*.

Наўя 'наяву' (Бяльк.). Відаць, з **на-+уяў*, гл. *уяўляць, уявіць*, параўн. *ява* (гл.).

Нафта 'нафта' (Некр. і Байк., БРС, ТСБМ), 'газа' (Сл. ПЗБ, Бес.). Запазычана праз польск. *nafta* з лац. *naphtha* (<грэч. *ναφθα* <перс. *nāft* 'тс'). Ст.-бел. *нефть* 'нафта' (1519 г.) з тур. *neft* (апошняя з перс. *nāft*), гл. Булыка, Лекс. запазыч., 142.

Нафталін (хімічнае рэчыва) (БРС, ТСБМ), *нафталіна* 'тс' (Некр. і Байк.; маладз., Янк. Мат.). Запазычанні, першае — праз рус. *нафталин*, другое — праз польск. *naftalina* (абодва тэрміны ад лац. *naphtha* 'нафта').

Нахаба 'напасць' (Нас., Грыг., Др., Яруш., круп., ЭШ), 'напасць, непрыемнасць; нахабства' (Гарэц.), 'гора, навалач' (Макар.), 'няшчасце, навала; нахабнік' (Бяльк.), 'навязаны клопат, абуза; нахабнік, нахабніца' (Янк. 2, Янк.), 'назола, прыставака, бессаромнік' (парыц., Янк. Мат.), 'нахабнік' (Клім., Пятк. 2), 'здань' (касцюк., Арх. ГТ), *нахабіца* 'пошасць, хвароба' (ТС), 'назола' (івац., Жыв. сл.), *нахабны* 'навязлівы, прыдзірлівы' (Нас.), 'наглы' (Бяльк.), укр. *нахаба* 'бяда, напасць; нахабства', рус. *нахаба* 'напасць, нечаканая непрыемнасць; клопат, абуза; нахабнік, нахабніца'. Ад *нахабіць* 'нападаць, паклёпнічаць, безпадстаўна абвінавачваць у злачынстве' (Нас.), да незафіксаванага *хабіць, параўн. ст.-бел. *ахабивъ*, зафіксаваную форму з аканнем ад дзеяслова *охабити (Карскі, I, 136), параўн. ст.-польск. *ochabić* 'абхаліць', што ўзыходзіць да гукапераймальнага *хав-* (Бернекер, 381) і можа суадносіцца з *габіць* 'браць, хапаць' (Фасмер, 4, 215; Махэкз, 410). Некаторыя значэнні развіліся, магчыма, пад уплывам *хавіти 'псаваць', гл. *хабаль, хабета*; да семантыкі параўн. *нахваціцца*

'з'явіцца знянацку' (Ян.), *нахапіцца* 'накінуцца' (Растарг.) і пад.

Нахакаць 'нашкодзіць': *чорт нахакаў* (ТС). Няясна; параўн. *хакаць* (*хакэць*) 'цяжка дыхаць' (міёр., Нар. сл.), *хакаць* 'пазяхаць' (Жд. 3).

Нахалам 'нахабна, бесцырымонна' (Сл. ПЗБ), 'нахабна, назойліва' (ТС), сюды ж *нахальны* 'вялікі, моцны': *дажджэ нахальныя* (Сл. ПЗБ), *нахальны* 'нахабны', *нахальніца* 'празмерна цікаўная асоба, назола' (ТС), рус. *нахал* 'зб. няпрошаная гасці; нахабнік', *нахал* *делаеть* 'паводзіць сябе нахабна', *нахальный* 'нахабны; дармавы'; 'гвалтоўны': *нахальная смерть* (смагл., СРНГ). Значэнні і формы, прадстаўленыя ў рускіх і беларускіх словах, прымушаюць звязаць з рус. *халко* 'хутка, пашпешна; моцна', *халовой* 'танны, дурны, недарэчны', *хал* 'дарэмшчына', *халкаты* 'прагна глытаць', да якіх належаць таксама бел. *ахалкам* 'не перажоўваючы, вялікімі кускамі (есці)', *халкаць* экспр. 'есці', *халькам* 'абы-як', што, відаць, гукапераймальнага паходжання. Развіццё значэнняў, як у *наглы* (гл.), параўн. рус. *нагъл* 'заклік, крык ці песня ў такт працы'; у сувязі з гэтым наўрад ці звязана з *xoltti (параўн. Фасмер, 3, 50; з л-рай).

Нахалдыкацца экспр. 'напіцца' (ТС). Ад гукапераймальнага *халды*, параўн. *халды-балды* 'несур'ёзнасць' (Нас.).

Нахапок 'спяшаючыся, у спешцы' (ушац., Нар. лекс.), 'хутка, абы-як', *нахапкі* 'наперагонкі' (Яўс.), *нахапу* 'на скорую руку' (Жд. 2, Сл. ПЗБ). Да *хапаць*, *хап* (гл.).

Нахаторыцца 'надзьмуцца, натапырыцца' (Колас). Да *хаторыцца* 'тапырыцца', відаць, гукапераймальнае ці гукавыяўленчае, параўн. *шашэрыцца* 'тс', рус. *хорохориться*, *фuffyриться* і пад. Параўн. таксама *начачурыць* 'натапырыць' (гл.).

Нахаць 'нахабніца (пра свінню)' (салигор., Нар. словатв.). Няясна; параўн. салигор. *хасціна* 'пражэрлівая скаціна' (гл.); **на+хасць?*

***Нахібаваць**, *нахыбоваты* 'завяршыць верх страхі' (бяроз., Шатал.). Да *хіб* 'верх страхі, вільчык' (гл.).

Нахілацца 'пад'есці' (карэл., Марц.). Няясна.

Нахільнік 'расліна *Atropa belladonna* L., красаўка' (палес., Бейл.). Ад *нахіліцца* 'схіліцца, пахіліцца', *хіліць* 'нахляць, схіляць, звешваць', відаць, названа так таму, што на ноч ці на дождж схіляецца ўніз, параўн. *ахілкі* (гл.).

Нахлабучыць (*ныхлабучыць*) 'сядзець як папала' (чавус., Нар. сл.), сюды ж *нахлабучка* 'праборка, натацыя' (Бяльк.), рус. *нахлобучить* 'накрыць чым-небудзь зверху; набіць, пакараць', *нахлобучка* 'высокая шапка' і інш. канкрэтныя значэнні, а таксама 'біццё' (СРНГ). Рускія словы выводзяць са

спалучэння *на* і *клубук* 'высокая шапка' (Праабражэнскі, 1, 316, 596; Гараяў, 266) у якасці экспрэсіўнага ўтварэння пад уплывам *хлопать* 'стукаць' (Фасмер, 3, 50); беларускія словы, магчыма, арэальнае пранікненне на беларускую тэрыторыю з рускай, на іх экспрэсіўны характар і семантыку маглі ўплываць дзеясловы тыпу *хлабыстацца* 'шлёпацца' (рагач., Шатал.) і пад. Параўн., аднак, балгарскія паралелі *нахлбуча*, *нахлбучвам* 'нацягваць шапку і інш. нізка на лоб', на якія звярнуў увагу Талстой (ZISl, 1976, 6, 834 і інш.), што могуць сведчыць аб значнай старажытнасці слова.

Нахлапніць: *нахлапная балка* 'апошняя сцэльнае бярвяно, якое кладзецца над сточанымі бярвеннямі' (Сл. ПЗБ). Да гукапераймальнага *хлопаць* 'стукаць, ляскаць; стукаць, накрываць зверху', параўн. *нахлбністы*, *ахлуп* (гл.).

Нахляшч 'наросхрыст, шырока, размашыста' (калінк., 3 нар. сл., Сцяшк.): *Парашчыняў нахляшч дзверы* (Місько); сюды ж *нахляшч* 'насцеж' (Сцяц.), што дазваляе звязаць названыя словы з дзеясловам *хлястаць* 'біць наводмаш', параўн. *Дзверы атхляшчыў* (Сцяц.), з іншым вакалізмам — *хлыстаць*, *хласціць* 'біць' (гл.).

Нахлепястацца 'насмьяцца' (Яўс.). Гл. *хлепястацца* 'рагатаць'.

Нахлесткі 'падоўжныя бакавыя планкі, што насаджваюцца на капылы ў санях' (Сл. ПЗБ), параўн. рус. *нахлестка* 'верхняя падоўжная планка ў возе ці планка, што набіваецца на капылы ў санях'. Да *хлястаць* 'біць', *нахлястаць* 'набіць', параўн. *у нахлест* 'зверху, наверх (набіць, накласці і інш.)'.

Нахлюмэндзіцца 'наплакацца' (Яўс.). Экспрэсіўнае ўтварэнне; параўн. *хлюма* 'неахайная жанчына' (Яўс.), гл.

Нахлюпісты (*нахлюпыстый*) 'занадта нахілены ўніз' (драг., 3 нар. сл.). Да *хлюпаць* 'падаць', *хлюплы* 'прысадысты, нізкі', параўн. семантычна падобнае *спадзісты* 'пахілы, схілены' ад *падаць*; звязана з *нахлупіць* 'насунуць' (Растарг.) з іншым варыянтам кораня **xlup-* гукапераймальнага характару, параўн. Махэкз, 200. Гл. *ахлуп*.

Нахмарыцца 'пакрыцца хмарами; нахмурыцца' (Нас., Гарэц., Растарг.), *нахмурыцца* 'тс' (Сл. ПЗБ). Да *хмарыць*, *хмурыць* 'станавіцца пахмурным, змрочным', параўн. семантычную паралель балг. дыял. *нѡблѡчѡвѡм сѡ* 'станавіцца пахмурным, насуплівацца' (ад *облак* 'хмара').

Нахохліць 'натапырыцца (пра пер'е)', *нахохліць* 'натапырыць' (в.-дзв., Шатал.), 'начасаць, падкруціць' (ТС). Да *хахол*, *хохлік* 'чуб' (гл.).

Нахрап 'цураючыся паху, духу' (Нас.), 'блізка': *Нахрап не*

пускає нікога (Ян.). Відаць, са спалучэння *на хrap, гл. хpa-пéць, хpaп.

Нахрáпам 'раптоўна, гвалтоўна, супраць жадання' (Нік. Оч.; Мядзв.), 'нахабна' (Ян., Растарг.), *нахрыпым* 'дзёрэка, нахабна' (Бяльк.), *нахpaпкі* 'тс' (Ласт.), рус. *нахрáпом* 'тс' укр. *нахpaпом* 'тс'. Ад *хрáпаць, хpaпaць* 'ламаць з трэскам, біць з шумам', параўн. рус. *нахрáп* 'напралом; моцна, вельмі', *нахpaпкі* 'напралом (задзірацца, лезці)' (СРНГ); менш верагодна ад *хpaпéць* 'хрыпець', укр. *хpaп*, польск. *chrąp* 'злосць' (параўн. Бернекер, 1, 401; Праабражэнскі 1, 595; Фасмер, 3, 50). Варбат (Слав. языкозн., 1988, 74) прапануе рус. *нахрáп* 'дзёрэкасць, нахабства', польск. *chrąpka* 'жаданне', славац. *schrápiť* 'схапіць', каш.-славін. *schrąpoc* 'украці' аддзяліць ад гукапераймальнага *xrap- і ўвесці ў гняздо прасл. *rap- з семантыкай 'хапаць, рваць' з магчымым пачатковым *x*-экспрэсіўнага паходжання.

Нахрáпнік 'зацяжны дождж' (Ян.). Тлумачыцца, як пераноснае ўжыванне, відаць, ад *нахpaпнік* 'нахабнік': *Вот ужэ дождж, такі нахpaпнік, погноіць усе* (там жа, 212), параўн. рус. *нахpaпнік* 'бессаромны чалавек, нахабнік'; аднак не выключана, што ў аснове дзеяслоў *накрáпваць* 'пастроху капаць', ад *кpáпаць* 'капаць, імжаць'.

Нахpaпýдзіцца экспр. 'надзьмуцца'. Няясна, магчыма, да *хрáпа* 'морда, пыса' (гл.).

Нахрáць (*ныхрáць*) і *нахрáт* (?) 'гвалт, насілле' (Нік. Оч.), *нахрáтым* 'гвалтоўна, сілай' (там жа); *нахрáціць* 'нахабна': *Ен нахрáціць лезе ў вочы* (Ласт.), *нахрáціць* (нахрáтыю) 'зламысна' (Нік. Няч.), *нахрáць* (*нахрáць*) 'той, хто ўздзейнічае на іншага насіллем, хто паводзіць сябе насуперак прынятым правілам і ўмовам жыцця' (Нік. Оч.), *нахрáтны* (*ныхрáтны*) 'дзёрэкі, гвалтоўны' (там жа), рус. *нахрáт* 'нахабнае нападзе, грабеж; дзёрэкасць з насіллем, бессаромнае нахабства і раптоўнасць дзеяння' (зах., Даль), 'бессаромны чалавек, нахабнік', *нахрáтом* 'дзёрэка, нахабна; гвалтам'. Паколькі словы ў беларускіх гаворках ужываюцца паралельна з *нахрáп, нахрáпам* (гл.), магчыма дапусціць падабенства ва ўтварэнні, параўн. *ахрáпкі* 'бацвінне, абрэзкі' і *ахрáткі* (*ахрáткі*) 'аб'едкі', з другасным паўнагалоссем *ахарáткі* 'тс' (гл.); што да незафіксаванага *xrap- (<**xra*ціць, **xra*ць 'біць, кідаць'), параўн. славен. *hrétiti se, hreti se* 'выклікаць агіду', славац. *chriatiť sa* 'рабіць высілак, сіліцца', што ў сваю чаргу, магчыма, звязана з *кpaтaць* (гл.), параўн. славац. *nakriatiť* 'прыгнуць, нагнуць, прымуціць сілай' (Махэкі, 162; Бязлай, 1, 202—203).

Нацэмак (*націмак*) 'адвячорак' (Яўс.). Да *цьма* (гл.).

Націкнуць 'напомніць, нагадаць' (Ян.), *нацэкнуць* 'намякнуць' (ТС), *націкаць* 'найсці на след, напасці на след' (Гарэц., Др.). Да *цик* 'памяць, кемнасць', параўн. *па сик* 'на памяць': *па сик nie rgychodid* (Арх. Федар), *цікнуць* 'раптоўна ўцяміць', *нецікавы* 'з аслабленымі разумовымі здольнасцямі' (ТС), гл.

Націна 'бацвінне, лісты гародніны' (Нас., Гарэц., Янк. 1), 'сцябло агародніны' (Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), 'сцябло агуркоў' (Ян.), 'бульбоўнік' (Мат. Маг.), 'сцёблы рэпы' (Пятк. 2), 'ежа, прыгатаваная з лістоў рэпы' (Крачк.), 'квашаныя верхнія лісты капусты' (Вешт.), *націня* 'раска' (Сл. ПЗБ), укр. *натина* 'дзікая лебядя і ежа з яе', *натіня* 'сцябло; бульбоўнік', *нать* 'вусік, прычэпка ў расліны', рус. *натина* 'сцёблы агародных раслін', польск. *nać, nasina* 'лісты, сцёблы агародніны', чэш. *nať*, славац. *nať* 'тс', в.-луж. *nać*, н.-луж. *naš* 'тс', славен. *nât* 'тс', серб.-харв. *nať* 'расток, сцябло'. Прасл. **natъ, *nati*, род. скл. *natere (падобна да **mati, *matere*, гл. *маці*), дакладныя адпаведнікі толькі ў балтыйскіх мовах: ст.-прус. *noatis* 'крапіва', літ. *notrė, nōtere* 'тс', лат. *nātre* 'тс' (Міклашыч, 211; Фасмер, 3, 48; Скок, 2, 505; Шустар-Шэўц, 13, 979; Бязлай, 3, 215). Менш верагодна прасл. *natъ < **nakti-*, роднаснага літ. *nokti* 'спець' (Трубачоў, ZfSl, 3, 1958, 5, 668) або збліжэнне з чэш. *nýti, naviti* (гл. *ныць*) па тыпу літ. *virškšti* 'бульбоўнік', *virškštià* 'гарохавіска' ад *virškšti* 'жаўцець, вянуць' (Махэкі, 391). Прапанаваная яшчэ Насовічам (324) версія ад *цяць, цінаць* 'рэзаць, сячы' знайшла працяг у этымалогіі Варбат (Прасл. морфология, словообраз. и этимология. М., 1984, 200—201): форма *natъ ад дзеяслова **tepi, *tepo* узнікла ў выніку пераразлажэння ў першаснай форме *na-tina > *nat-ina* і адваротнай дэрывацыі, удакладненні гэтай этымалогіі грунтуецца на рус. дыял. *тіна* 'націна, бульбоўнік', вытворнага ад *tepi 'цягнуць' і рэальнасці развіцця ў гняздзе і.-е. **ten-* другаснай семантыкі 'апускаць' (літ. *tinti*), 'згуртавацца, стварыцца' (ст.-рус. *святися*), што пацвярджаецца роднасцю слав. *bstova з *bolėti (Варбат, АДД, 32), параўн. таксама тураўск. *сценіць, сцініць* 'ахапіць (вокам, холадам і інш.)'

Націнка 'прымуц да яды і работы' (Нік., Оч.), 'зацён, нораў (у каня)' (Бяльк.), сюды ж *націнаць* 'настойваць' (Сл. ПЗБ). Да *цяць, тну*, параўн. *аціцца* 'згубіць жаданне есці' (гл.), *зацін* 'прымуц', *зацінлівы* 'наравісты' (Гарэц., Сцяц.), *заткіцца* 'занатурыцца' (Сцяц.), *зацігты* 'ўпарты' і інш.; развіццё семантыкі ад 'рэзаць, біць' да 'стаць упартым' або 'пераадолець упартасць' звязана, відаць, з архаічным спосабам уздзеяння на аб'екты, што характарызуецца незвычайнымі паводзінямі, параўн. палес. *зацінаць* 'заткнуўшы нож у дрэва, чараваць'.

Націраць 'змятаць з абмалочанага збожжа пустыя каласы' (барыс., талач., Сл. ПЗБ, Шатал.). Відаць, да *цёрці, націраць* 'шараваць, шморгаць', што адлюстроўвае тэхналогію ачысткі абмалочанага збожжа, параўн.: *Мяглой націралі жыта* (Сл. ПЗБ).

Націць 'уцягваць ніткі ў бёрда' (воран., Сл. ПЗБ). Няясна; магчыма, ад *ніціць* 'тс' з заменай *i* на *a*, якую цяжка вытлумачыць; або звязана з *націна, наць* (гл.).

Нацкнўць 'падтыкнуць, прыпомніць, навесці на думку' (Арх. Федар.). Каранёвая частка дзеяслова атаясамліваецца з адпаведнай марфемай у польск. *osknąć* 'разбудзіць, вывесці са сну', якое выводзяць з *osknąć (Варш. сл., 3, 556), адпаведнага чэш. *os(i)tnouti*, славац. *ositnúť* 'прывесці да прытомнасці', параўн. чэш. *cititi* 'адчуваць' і пад.; калі прыняць этымалогію Махэка (Studie, 41) — з прасл. *ot-jōtnōti*, што адпавядае літ. *atjūsti*, *atjuntū* ад *jūsti*, *juntū* 'адчуць'; усходнеславянская форма ў гэтым выпадку была б *от-чнуть, параўн. рэальна зафіксаваныя рус. *очкнуться* (КСРНГ), бел. *ачхнуць*, гл. *ачнуцца*. Такім чынам, па форме *нацкнўць* трэба разглядаць як запазычанне, аднак у польскай мове такога дэрывата не выяўлена. Затое названая форма вельмі блізкая да *нацўкнўць* 'падбухторыць', якое Насовіч адносіць да *цўкнўць* 'нацкаваць; падбіць на дрэнны ўчынак' (гл.), параўн. таксама *нацїкнўць* 'напомніць, нагадаць' да *цїкнўць* 'раптоўна ўспомніць' (гл.), што можа сведчыць пра іншае паходжанне слова.

Нацмўліцца 'напіцца малака з бутэлькі' (Растарг.). Да *цмуліць* 'паволі, прапускаючы праз зубы, піць са збанка малака' (Растарг.), гл.

Нацца 'гэта значыць, так сказаць': *пацру, пацца гзіеры такіе* (Пятк. 2). Алегра-форма да *значыцца*, параўн. *наца* (гл.), *ля* (з *паглянь*), *ач* (з *бач*) і інш.

Нацубіць 'накласці многа' (Жд. 2). Да *цубіць* 'біць, лупцаваць' паводле распаўсюджанай мадэлі *біць* — *набіць* 'адлупцаваць' і 'накласці многа' і пад.

Нацўдзіцца 'напіцца многа' (Нас), *нацўдліцца* 'нацадзіцца, наліцца, напіцца праз меру' (Бяльк.). Да *цўдзіць* 'піць, цадзіць (паволі)' (Нас.).

Нацукравацца 'наласавацца' (Янк. 3). Да *цўкар* (гл.). **Нацўпаць** 'намацаць' (Нас., Гарэц.). Да гукапераймальнага *цуп!*, што перадае хуткае хапанне (Нас.), гл. *цўпаць*.

Нацурбоніць экспр. 'наліць' (Нас). Да *цурбоніць* 'ліць', паводле Насовіча, ад гукапераймальнага *цуррр!*, што перадае гук ад вадкасці, што паволі льецца струменьчыкам (Нас., 691), гл. *цурком, цурок*.

Нацуркаваць 'упэўніць, пераканаць' (кап., Жыв. сл.). Эк-

спрэсёўнае ўтварэнне, у якасці асновы можна дапусціць *цўркаць, цўркаць* 'журчаць, цвёркаць' ад гукапераймальнага *цур!* або *цўр!*, што перадаюць шматразовае паўтарэнне аднастайных гукаў і пад.

Нацўрудзіць экспр. 'наліць' (ТС). Параўн. *цўрулёць* 'струменіць' і іншыя ўтварэнні з каранем *цур-*, што перадае гук вадкасці, якая льецца струменьчыкам, гл. *цурком, цурок*.

Нацўрыць 'намеціць, назначыць' (Шпіл.). Відаць, ад *цур* 'чур', параўн. *цўраць* 'крычаць *цур!* або *чур у месці!* пры знаходках, якая ў такім выпадку належыць таму, хто першы яе зачураў (г. зн. адзначыў)' (Нас.).

-наццаць, частка складаных лічэбнікаў: *адзінаццаць, дванаццаць* і пад., часам выступае ў форме *-нанццаць*: *адзінанццаць, петнанццаць* (ДАБМ), *двананццаць* (ТС) і інш. Паводле Карскага (2—3, 95), у ст.-бел. мове ўжывалася самастойна ў спалучэнні з парадкавымі лічэбнікамі, якія абазначалі адзінкі: *первый надцать* (Статут 1529 г.), *четвертое надцать* (Статут 1588 г.) побач з *дванадцатое, шеснадцатое* і г. д. Сустрэкаюцца і больш архаічныя формы: *четвертого десята* (Тайна тайных XVI ст.), якія адлюстроўваюць выходнае спалучэнне на *десате* (прасл. *na desęte*, параўн. *děva na desęte* '20'), гл. *дзесяць*. Формы з *-нанццаць* тлумачацца па-рознаму. Карскі (2—3, 93) лічыць, што *n* перад *ц* з'явілася пад уплывам «узмоцненага вымаўлення» *n* у *-на-* з *-нна-* ў лічэбніку *адзінаццаць* і па аналогіі ў іншых лічэбніках. Сабалеўскі супастаўляе беларускія формы з балгарскімі тыпу *пендесет, девендесет* і дапускае, што ў гэтых выпадках мела месца дысімільцыя зубнога зычнага *т* (*Ѡ*) (ЖМНП, 314, 10, 64). Такой жа думкі прытрымліваліся Эндзелін (РФВ, 13, 113), Чарнышоў (Сб. Милетич. София, 1933, 196—198), адносна балгарскага матэрыялу Мірчаў (Неврокопскіят говор. София, 1936, 13—14). Іншыя версіі і меркаванні гл. Будэ, Изв. ОРЯС, 3, 3—4, 930—932; Чабярук, Лічэбнік, 37—38.

Нацўкаваць (*нацўковаць*) 'нацкаваць' (Сл. ПЗБ). Да *цкаваць* (гл.), варыянты *цўкаваць, цўкаваць* 'тс', магчыма, пад уплывам *цўкаць* 'нацкоўваць, напускаць (сабак)' (Нас.).

Нацўкаць перан. 'нагаварыць' (Ян.). Гл. *нацкнўць*.

Нацыя 'нацыя, нацыянальнасць, народ' (Яруш., Некр. і Байк., БРС, ТСБМ), *нацыя* 'парода' (Растарг.), *нацяя* 'нацыя; мова; вёска' (Ян.). Ст.-бел. *нацыя* (*нацяя, нация*) 'народ, народнасць' (1589 г.) са ст.-польск. *пација*, што ў сваю чаргу з лац. *patio* (Булыка, Лекс. запазыч., 32); магчыма, паўторнае запазычанне ў сучасную беларускую літаратурную мову з рус. *нация* (Крукоўскі, Уплыў, 81), адкуль трапіла і ў гаворкі; падобным шляхам праніклі таксама *нацыянальны, нацыяна-*

ліст, нацыяналізм і інш. з адпаведнай адаптацыяй да норм новай беларускай літаратурнай мовы (-ыя- на месцы рус. -ю- і інш.). Цікава, што ў выніку самастойнага развіцця ў народнай мове ўзноўлена адно з першасных значэнняў лац. *patio* — 'парада'.

Наць 'зварот (да каго-небудзь)' (Касп.). Паводле Блесэ (St. baltici, 5, 1935—1936, 16), з лат. *pac!* ад *paki* 'ісці, прыходзіць', што разглядаецца як лакальнае запазычанне ў межах беларускай мовы (гл. Лаўчутэ, Балтизмы, 70).

Нацэпніца 'памылка пры сьнаванні красён', *нацэпнуха* 'тс' (Сл. ПЗБ), *нацэпніца*, *начэпніца* 'тс' (Уладз.). Да *цэп*, *цапок* (*цэпок*) 'дэталі у кроснах', параўн.: *У нігу на адном цыпку да две кобылкі — нацэпніца* (там жа).

Нацэфунік 'манжэта (частка рукавіцы)' (Жд. 1). Да *цэфунка* (рукі) 'запясе', г. зн. 'тое, што надзяваецца на запясе'.

***Нацюгакаць**, *натюгакаты* 'насварыцца, адчытаць' (Клім.), сюды ж, відаць, лаянкавае *нацюга* (Глобус, Маладосць, 1988, 4, 146). Да выклічніка *цюга!* (*цю-га!*) = рус. *ату!* *ату его!*, якім наганяюць зверна на палаванні.

Нацюцюрцыца 'натапырыцца, напыжыцца, наставіць пер'е' (Сл. ПЗБ). Экспрэсіўнае ўтварэнне на базе гукапераймальнага комплексу *цюцюр*, гл. *цюцюрэць* 'надзімацца, натапырваць пер'е' (Сл. ПЗБ), параўн. *начачурыцца*, *нашашэрыцца* 'натапырыцца' і пад.

Нацягіч 'бандарная прылада для нацягвання абручоў' (Сержп. Грам., гродз., Нар. сл.), 'пруток для нацягвання, замацавання палатна ў кроснах' (зэльв., Жыв. сл.; браг., Нар. сл.; мазыр., Шатал.), *нацягавіч* 'тс' (Бяльк.), *нацягач* 'прылада для нацягвання абручоў на бочку або шын на колы' (ТС; драг., 3 нар. сл.), *нацявіч* 'тс' (гродз., Нар. сл.; Сл. ПЗБ, 3 нар. сл.), *нацягавіч* 'тс' (Дэмб., Бяльк., лях., Сл. ПЗБ), *нацяжыч* 'тс' (ТС), *нацяжавіч* 'тс' (Дэмб.), *нацягуш* 'тс' (там жа). Ад *нацягнуць*, *нацягаць*, да *цягнуць*, *цягаць* (гл.).

Нацяжка 'адзежына, якая надзяваецца паверх на кажух або іншую верхнюю вопратку; бяльмо на веку' (ТС). Ад *нацягаць*, гл. *цягаць*, *цягнуць*.

***Нацякаць**, *натякаты* 'намякаць' (брэсц., Нар. лекс.), *натякнўті* 'напомніць' (бельск., Ніва, 6 мая 1979 г.), укр. *натякати*, *натякнўти* 'намякаць, намякнуць'. Відаць, не можа разглядацца асобна ад *націкнуць* 'напомніць, нагадаць', *нацкнўць* 'тс' (гл.), што дэманструюць розныя варыянты караня, прадстаўленага ў *цік* 'памяць, кемнасць', *цікнўць* 'раптоўна ўспомніць', *цекнўць* 'раптоўна прыйсці ў галаву' і інш.

***Нацялёмкацца**, *нацелёмкацца* 'наесціся, напіцца ўволю' (ТС). Відаць, да гукапераймальнага *цялём (*целём*), параўн.

целёмачь 'разумець', *целёмеш* 'поўнае дзіця' (ТС), параўн. *нацонацца* 'наесціся; напрацавацца і г. д.', *нацёткацца* 'наесціся, напіцца ўволю' (ТС) і пад.

Нацялёмкацца 'пад'есці' (Сцяп.). Няясна; магчыма, да гукапераймальнага *цялёмь, параўн. *цялём!* *цялём!*, што перадаюць гукі і дзеянні, якія перыядычна паўтараюцца. Не выключана, што суадносіцца з *целясб*, *цэла* (гл.), параўн. *целесоваты* 'поўны, у целе' (ТС).

Нацямікі (*ны-цямікі*) 'на вакамер' (віц., Мат.). Са спалучэння на *цямікі* (назоўнік у він. скл. мн. л., гл. Карскі, 2—3, 7), да *цямікі* 'прамая на вока дарога' (Нас.), *цёміць* 'глядзець у цёмную далечыню з напружаннем' (Нас.). Гл. *нацямыкі*.

Нацямыкі 'напрасткі, бліжэйшай дарогай' (Гарэц., Др., Яруш., Некр., Бяльк., лях., Янк. Мат., Сцяшк.), 'кароткім шляхам' (Сл. ПЗБ), *наценыкі* 'напрамік, наўпрост' (случ., Нар. словатв., ТС), параўн. *нацямык* 'кароткім шляхам' (лаг., Сл. ПЗБ), укр. *давати натенькі* 'намякаць' Да *цямыкі* 'бліжэйшая праяма, але глухая, цяністая ці небяспечная дарога, ідучы па якой лёгка збіцца': *Цямыкі бываюць на тры дзянькі* (Нас.), *Цямыкі дома не начуюць* (Сл. ПЗБ), як відаць, звязанае з *цень*, *цянек*, параўн. дыял. *нацень* 'тс', што можа быць вынікам народнай этымалогіі; параўн. іншую версію: з *на-цямыкі*, ад *цяміць* 'помніць, кеміць, заўважаць' (Шуба, Прыслоўе, 141). Гл. папярэдняе слова.

Нача 'нібы': *Ходзіць нача пава* (браг., Нар. словатв.), 'быццам, нібы; хіба' (Ян.), *начай* 'быццам, нібы' (там жа), *начэ* 'як, бы': *Zwierzy taki je by nasze ludzi* (Пятк. 2), укр. *начэ* 'быццам, як быццам', 'нібыта', параўн. *неначэ* 'тс'. З *не иначе 'не інакш' (гл. *начай*, *іначай*) з наступнай універбізацыяй і скарачэннем складоў: *нейначэ* > *н'начэ* > *начэ*, або адпадзеннем адмоўя *не* ў выніку дээтымалагізацыі. Шаур (ESSJ SG, 2, 435) разглядае разам з рус. дыял. *начэ*, славен. дыял. *набе* 'інакш' (<*ъпабе*), аднак у гэтым выпадку застаецца няяснай спецыфічная семантыка, ужыванне беларускага і ўкраінскага слоў і функцыя адмоўя ва ўкр. *неначэ* (паводле Шаура, «збытоўная», гл. там жа, 447). Гл. таксама Бязлай, 2, 210.

Начаіць 'прадказаць', *начайвацца* 'чакаць' (Нас.). Да *чаіць*, *чаяць* (гл.).

Начай, *начэй*, *начэ* 'інакш, іначай' (Кліх, Сцяшк., Жд. 1, Сл. ПЗБ; кап., Жыв. сл.; лельч., Нар. лекс.). З *іначай* 'тс' (Карскі, 1, 392; ESSJ SG, 2, 435), гл. *інакш*.

Начаквёт 'букашнік горны, *Jasione montana* L' (віц., Кіс.), іншыя назвы: *начнік*, *начніца*, *паўночнік* (там жа). Складанае слова, першая частка (да *ноч*), відаць, сведчыць пра раскры-

ванне кветкі ў начны час (параўн. іншыя назвы), другая — да квет(ка), гл.

Начакэніцца 'прыбрацца' (Ян.). Звычайна *начакэніцца* 'тс', гл. *чачэніцца*; *к* на месцы *ч* пад уплывам *чакіць*?

Начакў (*начыкў*) 'напагатоўе' (Бяльк.), рус. *начекў* 'напагатоўе; блізка да завяршэння; на віду'. Звязана з *чакіць* (*быць начакў* = быць у чаканні), гл. Фасмер, 4, 324—325; назоўнік *чак* лічыцца страчаным ва ўсходнеславянскіх мовах, параўн. серб.-харв. *чек* 'месца, дзе паляўнічы чакае звера' (КЭСРЯ, 286).

Начальнік 'хто кіруе, загадвае чым-небудзь' (Яруш., Бяльк., Сл. ПЗБ, Некр. і Байк., БРС, ТСБМ), параўн.: *naszulażu naszalnikiem nad waikami* (Пятк. 2, 144), укр., рус. *начальник* 'тс', польск. *naszelnik* 'хто стаіць на чале, кіраўнік, правадыр', чэш. *pačelník* 'тс', славац. *pačelník*, славен. *pačelnik*, серб.-харв. *начелник*, балг. *началник*, макед. *началник*. Са ст.-слав. *начальникъ* 'правадыр, кіраўнік' ад *начало* 'пачатак', параўн. рус. *под началом* 'пад кіраўніцтвам'; для шэрагу славянскіх моў дапускаецца змяшэнне асноў *pačeti*, *pačьno* 'пачаць' і *čelo* 'лоб, пярэдняе месца' (гл. *чало*), параўн. *на чале*, польск. *na czele*, славен. *na čelu* 'на першым месцы, пад кіраўніцтвам', гл. Бязлай, 2, 210; Махэк₂, 97 і інш.; параўн. таксама польск. *naszelnik* 'павязка на лоб, рамень у вуздэчцы, што знаходзіцца на ілбе ў каня', якое разам з *naszelnik* 'загадчык, кіраўнік, камандзір' выводзяць ад *szolo*, гл. Брукнер, 80; Варш сл., 3, 24.

Начапурьца 'прыбрацца' (жлоб., Жыв. сл.), *начэпурьца* 'тс' (Нас.; лунін., Шатал.; Янк. БП), *насгарыгуса* 'надуцца, наставіць пер'е' (Федар.), укр. *начепуритися* 'тс', рус. *начепуриться* 'тс', чэш. *pačepřítí se* 'нахохліцца, натапырыцца, надуцца', славен. *pačepřítí se* 'вычварна апрануцца'. Адзначаныя славянскія словы, відаць, самастойныя экспрэсіўныя ўтварэнні ў кожнай з моў, пра што сведчыць варыянтнасць асновы, параўн. славен. *pašepřiti*, *pažopřiti* 'тс', серб.-харв. *нашепури-ти* 'тс' і пад. Ад *чапурьца* 'прыбірацца', *чапурьць* 'прыбіраць' (гл.). Параўн. Бязлай, 2, 210; Махэк₂, 106.

Начатак 'пачатак' (Сл. ПЗБ), *начаткі* мн. (ТСБМ): *начаткі робіць* 'пачынаць якую-небудзь справу' (ТС), рус. *начаток* 'пачатак', польск. *naszątek* 'тс', славен. *pačetek* 'тс', серб.-харв. *начетак* 'пачатак; скібка', ст.-слав. *начатъкъ* 'пачатак'. Прасл. *pačętokъ*, да *pačeti* 'пачаць', гл. *начіць*.

Начіць 'пачаць' (Сл. ПЗБ, ТС), рус. *начіць* 'пачаць; меркаваць; быць у стане', польск. устар. *naszacz* 'пачаць', в.-луж. *pačec* 'пачаць (хлеб)', н.-луж. *nasęc* 'тс', славен. *pačeti* 'тс', серб.-харв. *начети* 'пачаць; надкусіць (хлеб і інш.)', балг. *начна*,

начена 'пачаць', макед. *начне* 'пачаць; надкусіць', ст.-слав. *начити* 'пачаць'. Прасл. *pa-čęti*, *pa-čьno*, іншая ступень чаргавання *канец*, *кон* (гл. там жа і этымалогію слоў, параўн. Бернекер, 1, 168; Фасмер, 3, 51; Шустар-Шэўц, 13, 978—979). Меркаванні пра другаснасць слова ў беларускай мове (<рус. *начать*, гл. Сл. ПЗБ), відаць, не маюць падстаў, параўн. спецыфічныя дэрываты тыпу *начаны* 'пачаты' (там жа), архаічныя выразы тыпу *робіць начаткі* (ТС) і інш., а таксама шырокую распаўсюджанасць слова ў славянскіх мовах.

Начачурьць 'натапырыць' (Сл. ПЗБ), *начачурьны* 'натапыраны (пра пер'е)' (там жа). Да *чачурьць* 'тапырыць, настаўляць'.

Начвалаваць 'нацкаваць': *Начвалуй, начкуй собаками* (Арх. АН СССР, ф. 216-4-260-11). Да *чвал*, *чвалаваць* (гл.).

Начвач 'пузан; абжора' (Цых.; зэльв., Жыв. сл.; клец., Нар. лекс.; карэл., Янк. 1). Відаць, ад *ночвы* 'начоўкі': 'які мае жывот, як ночвы' ці 'які з'ядае поўныя ночвы ежы', суфіксацыя пад уплывам *пузач*, *брухач* і пад.

Начвогаць, *начвігаць* 'насыбаць, нахвастаць' (ТС). Да *чвогаць* 'сыбаць, біць пугай' (гл.), відаць, гукапераймальнае.

Начворьць 'навырабляць, нарабіць шкоды' (ТС). Да *чворьць*, *чвэрць* (гл.).

Начвэндзіць экспр. 'надыміць, накуруць' (шчуч., 3 нар. сл.). Да *чвэнд* (*чвэнт*) 'непрыемны пах', гл.

Начлэг 'начоўка; пасьба коней ноччу' (Яруш., ТСБМ), 'выпад коней на пашу ўначы' (Бяльк.), *ночлэг* 'тс' (ТС), *сюды ж начлягаваць* 'пасвіць коні ноччу' (Жд. 2), 'начаваць' (Сл. ПЗБ), *начлэжкі* 'вячоркі' (Мат. Маг., Сл. ПЗБ), *начлэжнік*, *начлэзнік* 'той, хто пасе коней ноччу' (Шн. 2, Сл. ПЗБ; навагр., 3 нар. сл.), *ночлэжнік* 'той, хто водзіць коней на начлег; той, хто просіцца пераначаваць або начуе ў чужых' (ТС), *начлэжнік* 'хто начуе не дома; начны страж коней, што пасуцца ў полі' (вілен., гродз.; ковен., Нас.), укр. *ночліг* 'пасьба коней ноччу пастухамі', рус. *ночлэг* 'начоўка; пасьба коней ноччу', польск. *nocleg* 'месца начнога адпачынку і сам адпачынак па-за домам', *noclegować* 'начаваць у час падарожжа; пасвіць коней уначы', чэш. *nocleh* 'начоўка', славац. *nocľah* 'тс'. Ад *ноч* і *ляжаць*, гл. Фасмер, 3, 86; утворана шляхам непасрэднага словаскладання, што сведчыць пра архаічны характар слова, параўн. ст.-рус. *ночьльгъ*.

Начнік, *мыльнік*, *Saponaria officinalis* L.' (брэсц., Федар.), 'букашнік горны, *Jasione montana* L.' (віц.; гродз., Кіс.), рус. *ночник* 'кветка начная прыгажуня', серб.-харв. *ноћник* 'тс'. Ад *начны* 'які цвіце ноччу', у выніку семантычнай кандэнсацыі складаных назваў з такім азначэннем.

Начнік₂ 'кажан', рус. *ночник* 'тс'. Ад *начны*, названы так за начны спосаб жыцця, параўн. тыпалагічна падобнае ўтварэнне балг. дыял. *ношно піле* 'тс'.

Начніца₁, 'начная птушка' (Яруш.), 'казадой' (Инстр. 2), 'ляляк звычайны' (Веснік БДУ, 1981, 1), 'пішчуха' (столін., там жа), 'сава' (віц., Зап. Сев.-зап. отд. РГО, 1910, 1), укр. *ночниця* 'кажан; казачная сляпая птушка, якую водзіць малая птушка: у летнюю ноч яна жаласна крычыць', рус. *ночница* 'казадой'. Да *начны* 'які вядзе начны спосаб жыцця', параўн. Антропаў, Веснік БДУ, 1981, 1, 26 (выказваюцца сумненні адносна пішчухі, паколькі яна дзённая птушка), хутчэй за ўсё ўтворана ў выніку семантычнай кандэнсацыі спалучэнняў тыпу *начная птушка, начная мыш* і пад.

Начніца₂ 'начны матылёк, цьма' (Пятк. 2), польск. *posnica* 'тс', славац. *pošnica* 'тс', серб.-харв. *ноћница* 'тс'. Да *начны* 'які лятае ноччу'; паводле народных уяўленняў, можа ўвасабляць нячыстую сілу (гл. *начніца₃*), параўн.: *Preklatuje nasznicu (шту) letajuc* (Пятк. 2, 169).

Начніца₃, часцей *начницы* 'злыя духі, якія ў начны час турбуюць дзіця' (Сл. ПЗБ), 'злыя начныя істоты' (Федар. 1), 'начныя здані' (Ян.), 'выдуманая, фантастычныя істоты, начныя ведзьмы' (Сцяшк.), 'маленькія і злыя духі ночы' (барыс., Шн. 3), 'дзіцячая хвароба' (Касп.), *ночницы* 'нячыстая сіла, якая ноччу знішчае птушанят у гнёздах і яйкі, калі сказаць пра іх месцазнаходжанне пасля захаду сонца' (Клім.), *ночница* 'бяссонніца' (ТС), укр. *ночниця, нічниця* 'бяссонніца; адзін са злых духаў (паводле вераванняў гуцулаў)', рус. *ночница* 'бяссонніца; дзіцячая хвароба, крыксы', польск. *posnica* 'начны дух, мара; начны прывід', *posnice* 'дэмань, што мучаць спячых дзяцей', славац. *pošnica, poslica* 'мара; міфічная істота, што душыць у сне', серб.-харв. *ноћница* 'здань, прывід; мара'. Да *начны* 'які з'яўляецца ноччу', параўн. субстантываваныя назвы: *ночны* 'начны дэман' (ТС), рус. *ночная* 'персаніфікацыя начной бяссонніцы ў дзяцей' (параўн.: *Из-под кровати как бы женщина поднялась и в дверь ушла. Это, говорит, ночная ушла. Ребенок сразу спать стал*, гл. Черепанова, Мифол. лексика рус. Севера. Л., 1983, 37), балг. дыял. *ношно* 'здань, мара' і пад.

Начніца₄, 'паўночнік, *Jasione montana* L.' (віц., Кіс.), *ношница* 'тс' (Жд. 2), *ночницы* 'кветкі, якія распускаюцца ноччу' (Клім.), польск. *posnica* 'дэкаратаўная расліна, *Nyctago gotensis*', славен. *pošnica* 'начная фіялка'. Гл. *начнік₁*, параўн. рус. *ночная царіца* '*Matthiola annua* L.' Пра народнаэтымалагічную сувязь назвы расліны, якая можа служыць асновай яе магчымай функцыі, і *начніца₃* 'бяссонніца' сведчыць наступны

контэст: «*Дзяцей, якія ноччу ні сьпяць, купуюць у нашніцах*» (Жд. 2, 107).

Начнічнік 'паўночнік, *Jasione montana* L.' (Арх. Федар.). Відаць, ад *начницы* 'дзіцячая хвароба, крыксы'; 'злыя начныя духі' (гл.); паводле Будзішэўскай, са спасылкай на архіў Федароўскага, на Беларусі супраць іх ужывалася расліна *posznicznik* (Rozpr. Kom. Język. Łódź. Tow. Nauk., 32, 1986, 37).

Начны, рэдка *ночны* 'які мае адносіны да ночы' (Некр. і Байк., БРС, ТСВМ, ТС, Сл. ПЗБ), *ночны* субст. 'начны дэман' (ТС). Прасл. *noktylnъjъ (Трубачоў, Проспект, 65), да *ноч* (гл.).

Начола 'напасць' (Грыг.). Няясна; згодна з тлумачэннем (там жа), паралельнае ўтварэнне да *нахаба* (ад **чоліць?*, параўн. балг. дыял. *начонвам* 'нападаць, задзірацца з кім-небудзь').

***Начосаваты, начбсаваты** 'задзірысты', *начбсовы* 'пакручасты, з няроўнымі сляямі (пра дрэва)' (ТС). Відаць, да *часаць* 'абчэсваць, склюдаваць' ('які дрэнна чэшацца?').

Начоўкі 'ночвы' (Грыг., Гарэц., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС, Янк. 1, Растарг.), рэдка *начоўка* 'тс' (маладз., П. С., Сл. ПЗБ), укр. *ночовки* 'тс', рус. *ночѣвки, ночѣвка* 'тс', польск. *niecki* 'тс', чэш. *nesku* 'тс', дыял. *nesivku* 'карыта', в.-луж. *tjeski* 'тс', н.-луж. *tjaski* 'цэбар; дзежка', палаб. *nas't'ai* 'карыта', славен. *neškê* 'дзежка', дыял. *nâškâ* 'тс', балг. дыял. *нѣщкы* 'тс'. Памянш. да прасл. *noktjъ, род. скл. *noktjъve, або *noktva (гл. *ночвы*), параўн. Брукнер, 360; Шустар-Шэўц, 12, 917; Махэк₂, 393; Бязлай, 2, 218. Меркаванні пра балтыйскае паходжанне бел. *начоўка, нечоўка* (з літ. *načošià, niečošià* 'карыта' або пад яго ўплывам, гл. Грынавяцкене і інш., *Lietuv. kalbot. klausimai*, 16, 1975, 183) недастаткова абгрунтаваныя (гл. Лаўчутэ, Балтызмы, 146) у першую чаргу па лінгвагеаграфічных прычынах — формы на -а вядомы на рускай тэрыторыі далёка за межамі балтыйскіх уплываў (як у паўднёварускіх, так і ў паўночнарускіх гаворках, гл. СРНГ).

Начубаць 'нацягаць за валасы, пабіць' (ТС). Да *чубаць*, гл. *чуб*.

Начуміцца 'наесціся занадта' (Ян.). Няясна; магчыма, да *чумá* 'хвароба', тады *наесціся да чумы, як прастамоўнае да *халеры* 'вельмі многа, шмат'.

Начурыць 'начараваць' (Шпіл.). Да *чур* (гл.).

Начынка 'фарш' (Растарг.), 'нафаршыраваная рыба, парася і інш.' (ТС), *начынка, начыненка, начынянка* 'тс' (Ян.). Да *начыняць* 'фаршыраваць', гл. *чыніць*.

Начыніе 'інструменты, прылады' (Яруш.), 'драўляны посуд;

набор рамесніцкіх прылад, інструментаў' (Нас.), *начыньне* 'набор прылад': *начыньне кросна ткаць* (ТС), *начыньня*, *начыньне*, *начыньне*, *начыньне* 'ўвесь посуд у хаце; інструмент' (Сл. ПЗБ), *начыньне* 'сталярны інструмент' (навагр., Нар. словатв.), *начэньне* 'рамесніцкія прылады' (Кліх), *начэньня* 'сталярны інструмент' (нясвіж., 3 нар. сл.), 'начыньне, рэчы' (лід., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *начыньне* 'сукупнасць прадметаў, прыналежнасць якога-небудзь ужытку; посуд рознага прызначэння; рамесніцкі інструмент' (Дасл. Гродна), 121), укр. *начыньня* 'посуд; інструмент, прылады, частка кроснаў', польск. *naczynie* 'ёмістасці, посуд; прылады, інструменты', чэш. *náčiní* 'рамесніцкія прылады; кухонны посуд'. Паводле Булькі (Лекс. запазыч., 94), ст.-бел. *начыньне* (*начыньне*) 'прылада, інструмент' (з пач. XVI ст.) запазычана са ст.-польск. *naczynie* 'тс'; улічваючы геаграфію, хутчэй можна гаварыць пра арэальную інавацыю, цэнтр якой знаходзіўся, відаць, на чэшскай моўнай тэрыторыі (параўн. ст.-чэш. *náčiní* 'інструмент; посуд'). Да чын 'спосаб', параўн. *такім чынам* 'так, такім спосабам', паралельнае да *надаба*, *надоб'е* 'хатнія рэчы, прылады' (славен. *dob* 'спосаб, рад'), параўн. балг. *начин* 'спосаб' і інш., першапачаткова 'рэчы, што прызначаюцца для пэўнага спосабу працы; адпаведным чынам выкарыстоўваюцца', гл. Махэк₂, 387; Брукнер, 82. Маг. *начыньня* 'вантробы' (Бяльк.), фармальна тоеснае разгледжаным словам, мае іншае паходжанне: ад *начыньцяць*, *чыньцяць* 'фаршыраваць'.

Начырыць 'начарціць' (Ян.). Ад *чырыць* 'чарціць, праводзіць лінію'.

Начэльнікі 'абіўка з тонкіх дошак у вушаках' (гродз., КЛА). Да *чалю* 'пярэдня частка', параўн. рус. *начельники* 'два брусы над чалом печы' і інш.

Начэпніца 'памылка пры снаванні кроснаў' (Сл. ПЗБ). Гл. *нацэпніца* 'тс'.

Наш, укр. *наш*, рус. *наш*, польск. *nasz*, чэш., славац. *naš*, в.-, н.-луж. *naš*, палаб. *nos*, славен. *naš*, серб.-харв. *naš*, балг., макед. *наш*, ст.-слав. *нашь*. Прасл. **našь*, з і.-е. *nōs* з расшырэннем **-jō < *-ios*, гл. Фасмер, 3, 51; ESSJ SG, 2, 440.

Наша 'кіслае малако' (Мат. Маг.). Няясна; магчыма, да *наш* (гл.), параўн. эўфемізм *нашанно* (*нашъ-онъ-но*) 'кал, дрэнь' (Нас.); сувязь з рус. *няша* 'іл, рэдкая грязь; плесня, цвіль', якое выводзяць з комі *наша* 'пена, асадак, гушча, іл' (Фасмер, 3, 95), нягледзячы на значную фармальную і семантычную блізкасць, здаецца праблематычнай, перш за ўсё па лінгвагеаграфічных меркаваннях; па семантычных меркаваннях цяжка звязаць з літ. *naša* 'ўраджай'.

Нашабуняць (*нашыбуняць*) 'хутка што-небудзь зрабіць' (чавус., Нар. сл.). Ад *шабуняць* (гл.).

Нашакаляць 'нашчапаць', *нашакаліняць* 'насмяціць' (Сл. ПЗБ). Ад *шакаль*, *шакаліна* 'трэска, аскепак' (гл.).

*Нашалдзіцца, *нашалдзітысь* 'набалбатацца' (драг., 3 нар. сл.). Гл. *шалдзіць*.

Нашалэндзіць экспр. 'нагаварыць' (Сл. ПЗБ). Гл. *шалэндзіць*.

Нашаморыцца 'нахмарыцца' (Сл. ПЗБ). Няясна; магчыма, ад гукапераймальнага *шамор*, параўн. *шаморхацца* 'шамалець', звязанага з *шамрэць* 'мігцець, няясна бачыцца' (гл.).

Нашапэрыцца 'натапырыцца' (любан., Сл. ПЗБ), *нашопэрыць* 'узбіць, ускалмаціць' (ТС), параўн. рус. *нашапёриться* 'зазлаваць', славен. *našepèriti*, *našopiriti* 'вычварна апрануцца', серб.-харв. *našepuriti* 'тс'. Экспрэсіўныя ўтварэнні з характэрнай варыянтнасцю асновы, паводле Махэка₂ (98), уключаючай узмацняльнае **še < *še*, параўн. *рашчапэрыць* (<*рас-чапэрыць*) 'растапырыць', *пэрыць* і пад., гл. *чапэрыць*.

Нашармака 'абы-як, як-небудзь' (Сцяшк.), 'дарэмна, на дарэмшчыну' (ТС, Растарг.), рус. *нашармак*, *нашармака* 'задарма, на чужы кошт, дарэмна'. Цёмнае слова. Паводле Шубы (Прыслоўе, 142), вынік адвербіялізацыі ўстойлівага словазлучэння, у якім форма він. скл. назоўніка супадала з формай род. скл.; назоўнік **шармак* можна звязаць з устарэлым польск. *szerm* 'мах, замах, удар, укол', параўн. асабліва *prostym szermem* 'проста, не думаючы', *szermować jezukiem* 'трапаць языком', *szermować* 'выхваляцца; жартаваць', якое запазычана з чэш. *šermovati* 'змагацца, фехтаваць' (<с.-в.-ням. *schërmen* 'тс', гл. Брукнер, 547; Махэк₂, 605).

*Нашарэпіць, *нашэрэпіць* 'натапырыць, наставіць', *нашэрэпілены* 'натапыраны' (ТС). Экспрэсіўнае ўтварэнне, у складзе якога ўзмацняльнае *-ша-* (<**še < *še*) і *рэпіць*, параўн. *рэпнуць* 'лопнуць, трэснуць', *рэпіца* 'кончык хваста', гл. *шарэпіненне* 'ламачка'.

Нашатэрыцца, *нашатэрыцца* 'натапырыцца' (Сл. ПЗБ; слонім., стаўбц., Жыв. сл.; Нар. сл.), *нашатэрыцца* 'надзьмуцца' (Жд. 2), *нашатэраны*, *нашатэраны* 'натапыраны; насцярожаны' (Сл. ПЗБ; мін., Жыв. сл.). Экспрэсіўнае ўтварэнне з варыянтнай асновай, у склад якога уваходзіць узмацняльнае **še (< *še)*, каранёвая частка можа суадносіцца з *тыраць*, *тыркаць* (гл.), параўн. *шатырыць* (гл.).

Нашаўкацца экспр. 'наесціся' (Сл. ПЗБ). Ад *шаўкаць* 'чвякаць, есці'.

Нашвэркаць 'шалялявчы нагаварыць' (Некр.). Ад *швэркаць* (гл.).

Нашкарадзіць 'нашкодзіць, напаскудзіць' (Яўс.). Ад *шкарэдзь* 'дрэнь, брыда' (гл.).

Нашлапа 'бервяно ў зрубе, якое накладваецца паверх на асаду акон, дзвярэй' (ТС), 'бервяно, якое кладзецца над вокнамі і дзвярыма; бервяно, якое ляжыць на бэльках і служыць асновай пад кроквы; аполак, які закрывае прамежак паміж дошкамі ў столі; верхні вушак у дзвярах' (палес., Нар. сл.), *нашлáp* 'тс' (там жа), *нашлáпiць* 'накрыць зверху' (ТС), укр. палес. *нашлопа* 'бервяно, якое кладзецца над вокнамі і дзвярыма'. Да *шлáпaць*, *шлáпнiць* 'наступіць наверх; прыціснуць, наклаці зверху', параўн. *ашлáp*, *ашлáпiць* (гл.).

Нашлыг 'накрыж' (чач., Жыв. сл.). Відаць, да *шлыгаць*, *шлыгаваць* 'звязваць часткі плыта'.

Нашовы 'вышыванне' (Бяльк.). Да *шыць*.

Нашскі 'наш, свой, уласцівы нам' (Гарэц.). Гл. *наскі*.

Нашталт 'падобна да, зусім як' (ТС). Гл. *нашталт*.

Нашто 'навошта' (Сл. ПЗБ), *нашта* 'тс' (Растарг.), *нашчо* 'тс' (ТС). З *на* і *што* (*шчо*).

Нашулка 'ахапак чаго-небудзь (акрамя сена), які бяруць пад паху' (навагр., Нар. сл.), 'ношка' (іўеў., маладз., Сл. ПЗБ), *нашу́лкі* 'насілкі; дзве жэрдкі, на якіх пераносяць сена' (ашм., смарг., Сл. ПЗБ). Памянш. да *но́ша* 'груз, вязка, якія нясуць на сабе ці з сабой', *но́шы* 'насілкі' (гл.); *у<о* пад наіцскам, відаць, адлюстроўвае закрытае або дыфтангічнае вымаўленне галоснага, характэрнае для названага арэала, гл. Нарысы па бел. дыял., 37 і інш. Параўн. *нашоўка*, *нашоўкі*, *нашолкі* 'ношка' (навагр., іўеў., Сл. ПЗБ).

Нашупырыцца 'наставіць пер'е (пра курэй)' (Бяльк.). Гл. *нашапiрыцца*, *нашапéрыцца*.

Нашухацца 'многа надзець на сябе' (ТС). Да *шухацца* 'шамалець', ад гукапераймальнага *шух* 'шась' (гл.).

Нашушкацца, *нашу́шкацца* 'многа надзець на сябе' (ТС, жытк., Жыв. сл.). Да *шухацца* 'апануць на сябе шмат' і 'поркацца, шамалець, шаптацца', параўн. *нашу́шкацца* 'нагаварыцца шэптам' (Нас.), а таксама рус. *нашу́шкацца*, *начу́чкацца* 'многа на сябе адзець' (дан., СРНГ).

Нашцы, *на́сцы* 'наскі, тутэйшы' (ТС). Няясна; магчыма, глыбокі архаізм адпаведна да *нашскі* 'тс' з пераходам *-кі>-цы*, параўн. *урбiцы<уроки* 'хвароба ад дрэнных вачэй', *кадуцы<кадуки*, ад *кадук* 'бяда, няшчасце', адносна апошніх гл. Карскі, 1, 365—366; параўн. заканамернае польск. *litewscy* 'літоўскія' пры *litewski* 'літоўскі' і пад. Гл. *наскі*.

Нашча 'не еўшы нічога' (Нас., Мядзв., Шпіл., Грыг., Гарэц., Бяльк., Растарг., Сл. ПЗБ), 'на пусты живот пасля начнога сну' (полац., Нар. сл.), *нашчо* 'тс' (мін., Шн. 2, навагр., Сл. ПЗБ), *на сгсго* 'тс' (Федар.), сюды ж *нашчакóm* 'тс' (дзятл., Сл. ПЗБ), *нашчы* 'які з раніцы не прымаў ежы, пусты' (Нас.),

нашчыцца 'есць што-небудзь на галодны страўнік, закусваць пасля выпіўкі' (Нас.), 'апахмяляцца' (Яўс.; мсцісл., 3 нар. сл.), укр. *наше́* 'на галодны страўнік; дарэмна', польск. *naszco* 'нічога не еўшы з раніцы', балг. *наше́* 'тс'. З больш ранняга *натшча* (*натше*), зафіксаванага яшчэ ў Насовіча, дзе *т* выпала «ў выніку вялікага збегу зычных» (Карскі, 1, 356), што ў сваю чаргу з *на-тшчi-ъ* (Шуба, Прыслоўе, 116), або *на тшште* (Карскі, 2—3, 73) ад прасл. *tšštv, гл. *тшчы*, *тошчы* 'пусты; чысты; дарэмны', параўн. славен. *teščè* 'на пусты страўнік', пры *tèšč* 'пусты, парожні'. Гл. *нашчэсерца*.

Нашчадак 'наследнік, патамак' (Некр. і Байк., БРС, ТСБМ), укр. *нащáдок* 'тс'. З *на* і **шча́дак*, параўн. укр. *щáдок* 'тс', ст.-польск. *szczódek* 'патамства', *szczęd* (*szczęć*) 'рэшткі' (гл. *шчэнт*), ст.-чэш. *ščědie* 'пакаленне', што ў сваю чаргу з *iz-čedьje, параўн. ст.-слав. *иштáдик*; усё да *čedo, гл. *чада* (Брукнер, 542; Махэк, 92—93; Бязлай, 1, 76).

Нашчамáць 'нашчагаць': *нашчамáй шчэпак* (ст.-дар., Нар. сл.). Ад *шчамáць*, гл.

Нашчогацца 'насёрбацца' (пух., 3 нар. сл.). Ад *шчогаць* (гл.), відаць, гукапераймальнае.

Нашчот 'наконт, пра' (Бяльк., зэльв., Жыв. сл.). Запазычана з рус. *насчёт* 'наконт, адносна'.

Нашчэнт 'ушчэнт, дарэшты' (брасл., Сл. ПЗБ), 'дашчэнту, датла' (ТС), 'зусім, поўнасьцю, канчаткова' (ТСБМ). Да *шчэнт*, гл.

Нашчэсерца 'на галодны жылот' (калінк., 3 нар. сл.), *нашчосéрцэ*, *нашчэсéрцэ* 'нашча, не еўшы' (ТС), у іншым графічным афармленні: *на́ шчэ сэ́рца* (*на́ ще сэ́рца*) 'тс' (Нік., Пріметы, 65), укр. *нашчэсерце* 'на галодны страўнік; дарэмна', серб.-харв. чарнаг. *наштéсрца*, *насре-срца*, косаўск. *наште срце* 'на галодны страўнік, перад ядой', балг. *наше́ срце* (Гераў), *на ще сэ́рце* 'тс'. Са спалучэння *na tššte sьrdьse, ад *tšštv, гл. *тшчы*, *тошчы* 'пусты, парожні', *на тшчэе серца* побач з *на́тшча серца* 'тс' (Нас.), параўн. в.-луж. *паб* (*паб*) *witrobu* 'тс' <*na tšci witrobu* (Шустар-Шэўц, 13, 979); назоўнік *сэ́рца* (*sьrdьce) ужыты тут у старым значэнні 'ўнутранасці, вантробы, страўнік', у такім жа значэнні ўжываецца і назоўнік *жылот*, параўн. у Насовіча: *на тшчэе серце*, *на тшчi жылотъ* побач *на нашчэе серце*, *на нашчi жылотъ* (327, 645), дзе прыметнік *нашчы* (*нашчiй*) утвораны шляхам зліцця (універбізацыі) прыназоўніка з прыметнікам *тшчы*, гл. *нашча* (Брукнер, 74; Фасмер, 4, 130; Рачава, ЕЛ, 1987, 3, 89).

Нашы́кацца экспр. 'напіцца (гарэлкі)' (ТС). Паводле каментарыяў складальнікаў слоўніка, выключна «жаночае» слова, адпавядае «мужчынскаму» *наклiькацца* 'тс' (там жа),

што дае падставы бачыць у ім экспрэсіўнае ўтварэнне на базе гукапераймальнага *шы́каць* 'цвыркаць, шаптаць, выдаваць гук ш-ш-ш і г. д.', параўн. *нашы́кацца* 'нашаптацца', хутчэй за ўсё вобразны эўфемізм.

Нашы́льнік 'частка збруі — рэмень ад хамута да пярэдняга канца дышля' (ТСБМ), укр. *нашійльник* 'тс', рус. *нашійль-ник* 'назвы розных частак збруі'. Запазычана з польск. *naszelnik* 'тс' яшчэ ў старабеларускі перыяд, параўн. ст.-бел. *нашэльнікѣ, нашилникѣ, нашыльникѣ* 'частка збруі' (з 1631 г., Булыка, Лекс. запазыч., 121), а праз беларускую — у рускую, дзе, як і ў іншых усходнеславянскіх, магло зблізіцца з *шы́ла* (гл. Фасмер, 3, 52); для беларускага і ўкраінскага тэрмінаў больш верагодны ўплыў назоўніка *шыя* (*шия*), параўн. *нашый-нік* 'ашыйнік', а таксама чэш. *nášíjek* 'ланцуг ад хамута да дышля', якое Махэк₂ (391) лічыць зыходным для чэш. *nášílk*, славац. *nášelník*, польск. *naszelnik* і ўсходнеславянскіх слоў (<*našijьnikъ) з ад'ідэацыяй да чэш. *šle*, польск. *szla, szelka*, бел. *шыля* (гл.) і пад.

Нашы́на 'мясцовае асяроддзе' (Ян.), параўн. рус. *нашина* 'наша частка', в.-луж. *pašina* 'наша маёмасць'. Ад *наш*, параўн. *чужына* 'чужы, незнаёмы край, людзі' і пад. (гл. ESSJ SG, 2, 440), серб.-харв. *својина* 'ўласнасць, маёмасць'.

Нашы́нец 'наш, тутэйшы, зямляк' (Сабаленка), 'чалавек з мясцовага асяроддзя' (Ян.), *нашчанец* 'наш чалавек, свой брат' (Нас., Гарэц.), *нашчыніц* 'мясцовы чалавек, тубылец' (Нік. Очерки; мсцісл., 3 нар. сл.), рус. *нашенец* 'наш, свой чалавек', ст.-польск. *naszypiec* 'тс', чэш., славац. *pašinec* 'тс', славен. *pašinec* 'наш, зямляк, суайчыннік', серб.-харв. *нашинац* 'тс', балг. *нашенец* 'тс', макед. *нашинец* 'тс'. Утворана ад *нашыньскі (<*нашына*, гл.), параўн. рус. *нашинский, нашенский* 'наш, належачы нам', чэш., славац. *pašinský*, серб.-харв. *нашински*, балг. *нашенски*, макед. *нашински* (гл. ESSJ SG, 2, 440) або ад *нашын, параўн. рус. *нашин* 'наш' (пск., цвяр., СРНГ); формы з *-шч-* ад *нашчынскі, што магло быць утворана ад *наскі, насцькі* (гл.).

Нашы́пкацца 'набіцца, назбірацца' (Ян.). Экспрэсіўнае ўтварэнне, суадноснае з *нашы́цца* 'тс', гл. *шы́цца* 'лезці', параўн. *шып* 'маленькі чарвячок, што водзіцца ў рэчцы, які будзе вакол сябе хатку' (Сл. ПЗБ) і *шы́цік* 'тс' (там жа).

Нашыпу́ліць, нашыпу́ляць 'накрышыць; дробна насячы' (Сл. ПЗБ). Ад *шыпу́ліць* 'дробна шчапаць, рэзаць, калоць', што з літ. *šipulioti* 'шчапаць, біць', гл. Лаўчутэ, Балтизмы, 74 (з л.-рай).

Нашы́цца₁ 'налезці, набіцца' (ТС). Да *шы́цца* 'лезці' (гл.).

Нашы́цца₂ экспр. 'напіцца гарэлкай' (ТС). Відаць, ад *нашы́-кацца* 'тс' (гл.) шляхам «зняцця» т. зв. *к-*суфіксацыі.

Нашы́шкацца 'налезці, набіцца' (Сл. ПЗБ, карэл., Нар. словатв.). Відаць, экспрэсіўны варыянт да *нашы́цца* 'налезці, набіцца' (ТС), ад *шы́цца* 'лезці, тачыцца' (гл.), утвораны шляхам рэдуплікацыі каранёвай часткі слова і *к-*суфіксацыі, параўн. чэш. *šiškatí* і *šišatí* 'стрыгчы' (Махэк₂, 610), рус. *нашіш-кается* і *нашікается* 'нагаварыцца, нашаптацца', славен. *pašeš-kati* 'пабіць, адлупцаваць' і пад.

Нашы́мацца 'многа надзець на сябе', *нашы́мкаць* 'нацягнуць' (ТС). Утворана паводле распаўсюджанай семантычнай мадэлі экспрэсіўных дзеясловаў 'многа надзець' <'марудна варухацца, выдаваць ціхія гукі', параўн. *нашы́шкацца, нашы́хацца* 'тс' і пад., у якасці зыходных дзеясловаў могуць выступаць *шы́мкацца* 'корпацца', *шы́мкаць* 'корпаць' (ТС) і гукапераймальны комплекс *шэм-* (*шам-*), параўн. *шэмеляхнуць* 'перакуліць', *шамятаць* 'ціха есці' і пад., прадстаўлены, магчыма, і ў славенскім адпаведніку *pašemiti* 'прыбраць, безгрустоўна ўпрыгожыць, надзець маску' ад *šemiti* 'прыбіраць'.

Нашы́рціцца 'натапырыцца' (Сл. ПЗБ). Да *шы́рць*, літаральна 'наставіць шэрсць'.

Нашы́шкацца 'многа адзець на сябе' (ТС). Параўн. славен. *pašeškati* 'пабіць, адлупцаваць', што, магчыма, сведчыць у карысць вядомай семантычнай мадэлі ўтварэння экспрэсіўных дзеясловаў, гл. *нашы́шкацца*; зыходным мог быць дзеяслоў тыпу *шашчэць* 'трашчаць, храбусцець', відаць, звязаны з *шаштаць*.

Наю́дзіць 'падгаварыць' (Сл. ПЗБ), параўн. рус. *каўк. наюдить* 'данясці, напляткарыць'. Ад *юдзіць* 'спакушаць, падбурхваць; зводзіць', *юда* 'прадажнік, здраднік', параўн. *наюдашыць* 'здрадніцкі ўзвесці паклёп', *юдзішыць* 'хітрыць, ілгаць; ашукваць, здраджваць' да *юдзіш* 'няшчыры чалавек' (Нас.). У сувязі з гэтым параўнанне з літ. *sujudinti* 'падгаварыць', на якое звяртаюць увагу складальнікі слоўніка, мае неабавязковы характар.

Най 'а як жа, так' (Ян.). Відаць, з *ну а як жа, параўн. *ай* выкл. 'баюся я цябе' (гл.), укр. *ай* 'так'.

Найве 'сапраўды, на самай справе, у рэчаіснасці' (ТСБМ), *наяве* 'на вачах, увачавідкі' (ТС), рус. *наяве, наяві, наяві* 'на віду, яўна, бачна', польск. *na jawie* 'не ў сне', чэш. *najevě* 'адкрыта, яўна, у рэальнасці', серб.-харв. *na javi*, балг. *наяве* 'не ў сне; яўна, адкрыта', макед. *најаве* 'на віду, у рэальнасці'. Са спалучэння *на* і *яве* — месн. скл. назоўніка *ява* 'рэальнасць, рэчаіснасць' (гл.), параўн. ст.-бел. *навеѣ* ў Евангеліі 1616 г. (Карскі, 2—3, 76). Сюды ж *наяўны* 'прысутны, фактычны,

існуючы, *найўнасць* 'існуючае ў рэальнасці; наяўнае ў пэўны момант'.

Найдна (*найдно*) 'дакучліва, надрыўна' (брэсц., Нар. лекс.). Відаць, суадносіцца з *надаёсці*, *надаядаць* 'дакучаць, назаліць' (гл.), што да *ёсці*, *яда*, параўн. *пераядаць дўшу* 'надакучаць' рус. *найдный* 'надаедлівы'. Магчыма сувязь з *яд* 'атрута', параўн. асабліва балг. *яд* 'смуток, пакута; злосць', макед. *яд* 'тс', серб. *најадити* 'апрыкраць, раззлаваць' і пад.

Найдрыцца 'набухнуць' (Сл. ПЗБ), рус. *найдрыться* 'нарваць, успухнуць; выспець, наліцца (пра збожжа)', польск. *najędrznieć* 'набухнуць; наліцца', серб.-харв. *наједрати* 'наліцца', макед. *најадри* 'наліцца, напоўніцца сокам'. Да *ядрыцца*, гл.

Наяжджоны 'наезджы' (Сл. ПЗБ). Ад *наязджаць*, *наехаць*, гл. *ехаць*, паводле характэрнай для паўночнага захаду Беларусі мадэлі ўтварэння дзеяпраметнікаў тыпу *аромы* 'ралейны' ад *араць* і пад.

Не₁, адмоўе і злучнік (Нас., Бяльк., Растарг., ТС), *не, ні, нэ, ны* (Сл. ПЗБ), укр. *ні, не*, рус. *нет, не*, польск. *nie*, в.-н.-луж. *ně*, чэш. *ne*, славац. *nie*, славен. *ně*, серб.-харв. *не*, балг., макед. *не*, ст.-слав. *не*. Прасл. *ne, найбольш блізкія адпаведнікі літ., лат. *ne/ne-*, ст.-інд. *na*, лац. *nē*, гоц. *ni*; кутчэй за ўсё паходзіць з т. зв. дзіцячай мовы (гл. ESSJ SG, 2, 449—450; Фасмер, 3, 52; Бязлай, 2, 217). Ст.-бел. *нѣ: ты есте сѣ мой исаѣ, чили нѣ* (XVII ст.), а таксама народнае *не: А не! бронь Боже, не чепай* (Нас., 6) разам з укр. *ні*, луж. *ně*, славац. *nie* (адмаўленне) выводзяцца з *ne je, параўн. ст.-слав. *нѣ: и нѣ чудо*, г. зн. з адмоўя і 3-й ас. адз. л. цяп. ч. дзеяслова *byti* (<*ne-jestь), або з эмпатычнага падаўжэння, гл. Карскі, 2—3, 77, 455; ESSJ SG, 2, 474; Шустар-Шэўц, 13, 997, параўн. таксама: *А ліпы ў нас не* (=няма, ТС); адносна апошняга гл. таксама Васільеў, ИОРЯС, 13, 1908, 3, 187.

Не₂ — прыназоўнік 'каля': *Не вакна доўга пелі* (Ян.). Няясна; магчыма, з *ле* (<*коле*) 'каля' (гл. *ля* 'тс') пад уплывам *недалека*; тэарэтычна можна дапусціць узнікненне прыназоўніка з т. зв. збытоўнага («пустога») адмоўя тыпу серб.-харв. *некмоли//камоли* 'негаворачы ўжо; тым больш', укр. *наче//неначе* 'нібы', бел. *мярэча//немярэча* 'топкае балота' і пад. (больш падрабязна гл. ESSJ SG, 2, 447), зыходным у гэтым выпадку магло быць утварэнне тыпу *некала: Некала каго шкелить, дак давай нада мной* (Растарг., 174), значэнне выказвання захавалася і пры *некага шкелить, дак...*, а таксама пры *кала каго шкелить, дак...*, адсюль можа быць выведзена *не=каля* 'каля'.

Не- (ня-) адмоўная часціца ў якасці прэфікса і ў складзе

словазлучэнняў, вядомая ўсім славянскім мовам. Прасл. **ne-*, ідэнтычнае па паходжанню адмоўю *ne (гл. *не*); у шэрагу выпадкаў выконвае чыста структурную функцыю, утвараючы назвы прадметаў з «адмоўным» значэннем, параўн. *нягода* 'дрэннае надвор'е' пры *пагода* 'добрае надвор'е', *няслава* 'ганьба', *няволя* 'палон' і пад.; выступае як дэтымалагізаваны элемент, параўн. *небарэка* 'нябога', *ненавідзец* (гл.), часам у якасці т. зв. збытоўнага («пустога») адмоўя, параўн. *нейбой* 'неслук' (Растарг.) і *ўбой* 'тс', якое можа выкарыстоўвацца для табуізацыі, параўн. *невад* (гл.), *нячбісцік* (гл.), *нядобры* 'вуж' (ТС) і пад. (гл. ESSJ SG, 2, 446—448; Шустар-Шэўц, 13, 1006—1007; Талстой, 36. Рэфармацкаму, 282—287; Папова, ФН, 1971, 1, 81—92). У складзе словазлучэнняў: *не (ў)ва што* 'няма ў што' пры *невашта* 'тс' (Растарг.); *не ў змогу* 'сіл не стае; няма сілы' (Нас.), *не ў чом* 'ах як; вось чаму; вось табе і' (Нас.) пры *нейчом* 'нездарма, то-та ж' (ТС) і пад.

Неа 'не (адмова)': *неа, ні пайду* (мсісл., 3 нар. сл.), 'тс' (Грыг., Гарэц.; бяльн., Янк. Мат.; ТС), *не-а* 'тс' (Янк. 1), *нека* 'тс' (Цых.). З *не е(сць)* (<*ne jestь) у выніку выпадзення /у інтэрвакальным становішчы і змены э>а ў занаціскным складзе, як у *знаа*<*знае*, *сырба*<*сырое* (гл. Карскі, 1, 270), параўн. чэш. дыял. *не'е*, славен. дыял. *па'а*, апошняе можа выступаць і ў форме *пака*, параўн. таксама і балг. радоп. *нака* 'не', што адпавядаюць чэш. дыял. *не'* (*нек*) з прыдыханнем (гл. ESSJ SG, 2, 437, 441); адпаведна з гэтым гродз. *нека* ўзнікла ў выніку ўстаўкі -к-. Іншыя версіі: *неа*<*нека*, дзе -ка, як у *немаёка*, *тўтака*, *тамака*, *ёсцака* і пад., або з *некаць* 'гаварыць не', здаюцца менш верагоднымі.

***Неаболіць, неаболіць** 'зайздросціць, крыва глядзець' (ТС), *необолыты* 'не спрыяць, не жадаць добра' (пін., Нар. лекс.; камян., 3 нар. сл.), *ныоболыты* 'тс' (кобр., Нар. лекс.), *ныоболыты* 'рабіць наадварот, не спрыяць, насміхацца' (драг., нар. словатв.), в.-луж. *njebolić* 'плявузгаць, сплетнічаць' (гл. Шустар-Шэўц, 13, 1008). Ад *аболіць* (гл.), зыходная форма захавалася ў *обволяты* 'спрыяць, хацець, жадаць (каб так было ў таго, каго *обволяты*)' (драг., Нар. словатв.).

Неабхолы, неапхолы 'які не дае ўсходаў (пра зерне)' (брасл., Сл. ПЗБ). Да *апхолы* 'ўскожы', відаць, ад *холіць* 'песціць, даглядаць' (<*аб-холіць*), літаральна 'дагледжаны'; няяснасць зыходнай формы (*аб-* ці *ап-*) прымушае шукаць і іншыя расэнні (запазычаныя з літоўскай?).

Неагўрны (*неогурыйны*) 'непаслужлівы' (Арх. АН СССР, ф. 216-4-260-11). Ад *агўрны* 'непаслужлівы', гл. *агўраць*.

Неадмённы 'абавязковы; пастаянны' (ТСБМ). Меркаванні Баханькова (Весці АН БССР, 1981, 1, 120) аб калькаванні

ў Беларускай літаратурнай мове рус. *непрерывный* 'тс' могуць адносіцца толькі да ўжывання слова ў адміністрацыйнай сферы (*неадменны сакратар*—*непрерывный секретарь*, пасада ў дарэвалюцыйнай Расіі), паколькі *неадменны* 'абавязковы, які нельга адмяніць' фіксуецца яшчэ Насовічам: *неодменное даю слово* (333).

Неаднаколы 'неаднолькавы' (круп., Сл. ПЗБ). Да *аднаколы* (гл.), з *аднаковы* 'аднолькавы', *неаднаковы* 'неаднолькавы', якія хутчэй за ўсё з польск. *jednakowy* 'аднолькавы', *niejednakowy* 'неаднолькавы'.

*Неастыркацца, нyoстырка́тыся 'не бываць, рэдка паказвацца' (кобр., Нар. лекс.). Да *асторкнучь* (гл.), *осторкнуты* 'спыніцца, пасяліцца, знайсці дах' (Клім.), параўн. таксама *нызасторкнуты* 'не затрымлівацца' (кобр., Нар. лекс.); паводле Мяркулавай (Этымалогія-1979, 175), узыходзіць да этымалагічнага гнязда з каранем **tork-/*stork-* 'тыкаць, піхаць', параўн. семантычна падобнае *не стыкацца* 'не бываць, не затрымлівацца': *Днямі не стыкаецца дома* (ТС), экспрэсіўнае значэнне ў рус. *торчать* 'доўга знаходзіцца, затрымлівацца дзе-небудзь'.

Неба, нёбо 'нябёсы' (Яруш., БРС, ТСБМ, Бяльк., ТС, Ян.), 'паднябенне' (Бяльк., Пятк. 2, ТС, Ян.), 'скляпенне ў печы' (Мат. Маг., Шушк., ТС, Ян., браг., петрык., Шатал.), 'верхняя частка ткацкага станка, на якую падвешваюць ніты і набіліцы' (браг., Нар. сл.), укр. *небо* 'нябёсы', рус. *небо*, *нёбо* 'нябёсы; верхняя частка скляпення ў печы; верх бярглогі', польск. *niebo* 'нябёсы', чэш. *nebe* 'тс', славац. *nebo* 'тс', в.-луж. *njebjo* 'тс', н.-луж. *njebjo* 'нябёсы, паднябенне', славен. *nebo* 'нябёсы; паднябенне; балдахін', серб.-харв. *небо* 'нябёсы; паднябенне; балдахін', балг. *небе*, *небо* 'нябёсы', макед. *небо*, *небе* 'тс', ст.-слав. *небо*, род. скл. *небесе* 'тс'. Прасл. **nebo* адносілася да балта-слав. асноў на *-es*, роднаснае літ. *debesis* 'воблака', лат. *debess* 'неба' (з другасным *d*), ст.-інд. *nābhas* 'туман, пара, неба', грэч. *νεφος* 'воблака', лат. *nebula*, с.-в.-ням. *nebul* 'туман', хец. *periš* 'неба' (да і.-е. **nebh-* 'імгла, воблака'), гл. Покарны, 315; Фасмер, 3, 53; Махэкз, 392; Бязлай, 2, 217; Шустар-Шэўц, 13, 1007.

Небажаты 'пляменнікі, унукі' (ТСБМ) і адз. л. *небажата* («гаворыцца з пагрозай і больш у дачыненні да няпоўналетніх», Нас.), *небажата* 'ўнукі' (Ян.), *небожата*, адз. л. *небож* 'ласкавы зварот да малых, маладзейшых з боку старэйшых' (ТС), 'пляменнікі' (пін., Сл. ПЗБ), *небажанята* 'тс' (любан., лях., Сл. ПЗБ). Гл. *нябога*.

Небалазя 'нядобра' (віл., Сл. ПЗБ; дзярж., Нар. сл.),

паўн.-рус. *неболозе* 'дрэнна, непрыемна'. Ад *балазэ* 'добра'; сюды ж *небалазэ* 'смецце; блазnota' (жлоб., Жыв. сл.).

Небакра́й 'небасхіл; гарызонт' (ТСБМ). Наватвор, аўтарства якога прыпісваецца паэту А. Зарыцкаму (М. Стральцоў у кн.: Слова наша роднае. Мн., 1986, 125): паэтычны сінонім да *небасхіл* (гл.), параўн. рус. *небозем* 'гарызонт' (аўтарства прыпісваецца Далю), польск. *niebokrag* 'акружнасць неба' і пад. Хутчэй за ўсё з укр. *небокра́й* 'тс' (яшчэ ў Шаўчэнкі). З *неба* і *край* 'канец, мяжа'.

Небарак 'бядак' (Нас., Грыг., Гарэц., Федар., Яруш., ТСБМ), *небора́ка* 'тс' (Нас., Мядзв., Бяльк., Сл. ПЗБ), 'чалавек, якога сустракаюць няўдачы' (Янк. 1), *нябарак* 'бядак, няшчасны чалавек' (Мал., Сл. ПЗБ), *небора́ка* 'бядак, гаротнік' (ТС), памянш. *небарачок*, *небарачка* (Сл. ПЗБ, ТС), укр. *небір*, *небарак*, *небора́ка* 'бядак', рус. *небора́к* 'бядак; непаваротлівы чалавек', польск. *nieborak* 'чалавек, варты жаласці; бядак', славац. *neborák* 'тс', н.-луж. *njaborje* 'бядак, бездапаможная істота', славен. *neborac*, *nebore* 'бядняк'. Звычайна лічыцца аднаго паходжання з *нябога* 'няшчасны, абдзелены жыццём і людзьмі чалавек' (гл.), параўн. рус. *небожак* (Даль), чэш. *nebožák* 'бядак' (Махэкз, 393; Брукнер, 34; Курашкевіч, JP, 37, 1937, 124), далей да *бог*, параўн. *убогі* 'бедны'; *r* замест *ž* тлумачаць па-рознаму: славенскія формы зменены пад уплывам ратацызму (*ž > r*), характэрнага для часткі паўднёваславянскага арэалу (Міклашыч, 16; Бернекер, 1, 67; Бязлай, 1, 34), параўн. серб.-харв. *бдра ми* замест *бдога ми* (кляцьба); на думку Добрава, апошняе, як і польск. *nieborak* замест *niebožak*,— вынік дэфармацыі фанетычнага вобліку слоў з мэтай ахоўнай магіі (прафілактыкі ад уплыву звышнатуральных сіл), параўн. серб.-харв. *за бдра* замест *за бдога* 'богам прашу', дзе адсутнічаюць умовы для ратацызму, а таксама *брдога ми*, *гдога ми* замест *бдога ми* (Добраў, СЕ, 8, 1983, 2, 94). На падставе каш. *bora* 'сілач' і ст.-польск. *Borek*, *Boruta* (ул. імя) ад **boriti* 'змагацца' Папоўска-Габорска рэканструюе прасл. дыял. **ne-bore*, **ne-bor-akъ* (ZfSl, 24, 1979, 104; Kaszubszczyzna, Warszawa, 1980, 37; а таксама Шустар-Шэўц, 13, 1006), што па семантычных меркаваннях здаецца менш пераканальным. Паводле Кюнэ (Poln.), беларускае слова запазычана з польскай мовы. Гл. таксама Цвяткоў, Працы класа філалогіі, 1, 1928, 51.

Небаскроб 'вышынны будынак' (БРС, ТСБМ). Калька з рус. *небоскреб* (Крукоўскі, Уплыў, 129), што ў сваю чаргу з англ. *skyscraper* 'тс' (Фасмер, 3, 53); параўн. таксама *хмарачос* 'тс' (Караткевіч) з укр. *хмарочос* (калька з ням. *Wolkenkratzer*).

Небасхіл 'небакрай; гарызонт' (Яруш., Гарэц., Некр. і Байк., БРС, ТСБМ), укр. *небосхил* 'тс'. Відаць, разам з польск. *nieboskłon* 'скляпенне неба; небакрай', рус. *небосклон* 'небакрай', *небосвод* 'скляпенне неба' — кніжнае ўтварэнне, магчыма, калька (для рускай мовы ўказваюць на нямецкую крыніцу калькіравання, гл. Бранд. О языке И. Северянина. М., 1916, 138).

Небудзь 'зло; хвароба' (Ян.). З *не* і *быць*, параўн. *небуліца* (= **небыліцы*) 'небыццё' (ТС), хутчэй за ўсё табуізаваны выраз для паняцця 'смерць', параўн. *не́мач* 'хвароба', *не́жыцы* 'тс', *небы́т* 'смерць' і пад.

-небудзь, часціца ў складзе неазначальных займеннікаў і прыслоўяў *што-небудзь*, *хто-небудзь*, *куды-небудзь* і пад. (Гарэц., Некр. і Байк., БРС, ТСБМ, Бяльк.), таксама дзял. *-нібудзь* 'тс' (Цых.), укр. *-небудь* 'тс', рус. *-нибудь* 'тс'. У выніку кантамінацыі выразаў тыпу *хто б ні быў* і **хто-будзь*, гл. укр. *хто-будь* (часцей *будь-хто*) 'тс', польск. *kie bądź* 'тс', параўн. яшчэ ст.-бел. *лечатся в кого нибждо* (XVI ст.), дзе выступае форма загаднага ладу 3-й ас. адз. л. ад *быць* (Карскі, 2—3, 269); адмоўе ў складзе гэтых выразаў мае ўзмацняльны (афектыўны) характар (ESSJ SG, 2, 323, насуперак Фасмеру, 3, 72, які бачыць тут параўнальную функцыю).

Небыты 'нястача, недахоп' (слаўг., Нар. словатв.). Відаць, ад *не быць* 'адсутнічаць', параўн. *нябыт*, *небыццё* 'неіснаванне'. Гл. *быт* 'існаванне, наяўнасць'.

Небяспэка 'стан пагрозы' (Некр. і Байк., БРС, ТСБМ), у мінулым стагоддзі і ў пачатку XX ст. звычайна *небеспячэнства*, *небяспячэнства* 'тс' (Нас., Яруш.), што сведчыць пра запазычанне з польск. *niebezpieczeństwo* 'тс'. Гл. *бяспэка*.

Невад 'вялікая рыбалоўная сетка, нерат' (Некр. і Байк., БРС, ТСБМ, Сцяшк., Сл. ПЗБ), 'вялікая рыбалоўная сетка з двума крыламі і кулём пасярэдзіне' (полац., 3 нар. сл.), *невод* 'самая вялікая перасоўная рыбалоўная аднасценная сетка з заходам' (палес., Крыў., ТС), *невод* 'тс' (Бес.); пра распаўсюджанне назвы і рэаліі ў Беларусі больш падрабязна гл. Браім, Рыбалоўства, 48—49), укр. *невід*, рус. *невод*, *невод*, польск. *niewód*, чэш. *nevod*, в.-луж. *njewod*, н.-луж. *nawod*, балг. *навод*, *нѣвод*, ст.-слав. *неводъ* 'рыбалоўная сетка'. Прасл. **nevodъ*, паходжанне якога застаецца няясным; пры наяўнасці рус. пск. *вод* 'вельмі вялікі невад', славен. дзял. *vada* 'доўгая рыбалоўная сетка з двума крыламі', літ. *vādas* 'сетка', лат. *vads* 'вялікая сетка, крыло невада', літ. *vedėja* 'рыбалоўная сетка, якую абслугоўваюць два чалавекі' хутчэй за ўсё звязана чаргаваннем галоснага асновы з **vesti* (<*ved-ti*), параўн. згадку Пярвольфа аб наяўнасці ў балтыйскіх славян назвы

рыбалоўнай сеткі *невед* (*puewede in vulgari vocatur*, гл. Пярвольф, Германізіяцыя балт. славян. Спб., 1876, 113). Адмоўе тлумачыцца табуізацыяй назвы («каб рыбы не пазналі небяспечнага для іх прыстасавання», гл. Фасмер, 3, 55; Махэк₂, 398) ці непрадуктыўным словаўтваральным тыпам усходнеславянскіх назваў з *не-* для аб'ектаў, што падобныя да адпаведных ім аб'ектаў, але маюць прыкметны адрозненні тыпу рус. *клен* ~ *неклен* '*Acer campestris*', *егла* 'ёлка' ~ *негла* (**негла*) 'лістоўніца', тады *вод* ~ *невод* 'не надта вялікая сетка' (Маркаў, ЭИРЯ, 8, 1976, 114—115). У рамках той жа этымалагіі тлумачацца аманімічныя формы балг. *навод* 'невад' і ткаціі тэрмін 'прасоўванне нітак асновы праз берда' — ад **navesti*, у прыватнасці 'прыстасаванне, пры дапамозе якога рыбы накіроўваюцца ў сетку, лавушку' (гл. Герай-Шыманьска, БЕ, 31, 1981, 49). Гл. таксама Шаур, SP, А 24, 33—37. Непераканальна Ільінскі, IF, 50, 1932, 59—62 (збліжэнне са *сноваць* + суф. *-од-*). Махэк₂ (398), улічваючы шырокае распаўсюджванне слоў тыпу паўн.-ням. *Wate*, швед. *vada*, фін. *puotta*, эст. *pool* 'невад', лічыць слова «праеўрапейскім», параўн. *ват* 'тс' (гл.).

Невароўны 'неасцярожны' (брасл., Сл. ПЗБ). Ад *варавіць* 'ахоўваць, зберагаць'.

*Неваруш, *неворуш* 'неруш, бязлюднае месца' (ТС). Да *варушыць* 'кратаць', параўн. *неворушэны* 'некрануты' (там жа), паралельнае ўтварэнне *неруш* (ад *рухаць* 'кратаць').

Невесць (*невісь*) 'невядома, немаведама': *невісь што дзельчы* (Яўс.), *невець* 'тс': *невець колько* (Сл. ПЗБ), *нівісь* 'тс' (Нас.). Паводле Насовіча (там жа), з **невѣсть*, гл. *ведаць*. Сюды ж *невешчына* 'нешта незвычайнае, рэдкае, экзотыка' (ТС), якому фармальна і этымалагічна адпавядае серб.-харв. *невештина* 'няўмельства, няўдаласць' (ад *невешт* 'няўмелы, нялоўкі').

Невідась 'навіна; незвычайная, апетытная смачная яда з новага ўраджаю; незвычайнае дзіва, цуд' (пух., 3 нар. сл.). Ад *невіданы* 'нябачны': *Невиданое и нечуваное дзиво!* (Нас.), да *відаць* 'бачыць'; заканчэнне слова пад уплывам назоўнікаў на *-ць* тыпу *невесць* (<**не-весць*), параўн. *невідаль* 'дзіва, навіна', *невідальца* 'дзіўная рэч' ад *невідальы* 'дзіўны; нябачаны' (Нас.).

Невідомка (*навідомка*) 'шапка-невідзімка' (Вяр.). Ад *невідомы* 'нябачны' (Нас.), да *відзець* (гл.).

Невіру́тнік 'паганец' (Броўка). Да *віру́тнік* 'разбойнік, злачынец' (гл.), адмоўе *не-*, відаць, пад уплывам *недавярак* 'злыдзень, прахвост' з ад'ідэацыяй да *верыць*, г. зн. 'той, каму цяжка давяраць' або 'той, хто не верыць (у бога і г. д.)'.

Невиснець 'пацямянець': *Вочи мои невиснѣюць* (Нас.). Гл. *нявісны*.

Невук 'неаб'езджаны конь' (лельч., Жыв. сл.; ТС), 'неадукаваны, недасведчаны чалавек' (Некр. і Байк., БРС, ТСБМ, Бяльк.), 'гультай, хто не хоча вучыцца' (Растарг.), *неук* 'гультай; непрывучаны да вупражы (пра каня і пад.)' (Нас.), 'малады бык ад 2 да 3 год' (Гарб.), укр. *неук* 'неадукаваны чалавек; неаб'езджаны конь', рус. *неук* 'тс', ст.-рус. *неукъ* 'тс', польск. *nieuk* 'тс', славен. *neuk* 'нявучаны; нявопытны', серб.-харв. *неук* 'неадукаваны; непрывучаны (пра жывёлу)', балг. *неук* 'неадукаваны; нявучаны', макед. *неук* 'нявучаны'. Да *везук* 'добры цясляр' (*без-ук*, ад прасл. **uk-* 'вучыцца, навука'), якое Краўчук (БЛ, 5, 1974, 64) тлумачыць як 'той, хто (добра працуе, добры цясляр) без навукі' (мае прыродны дар), *самавук* і пад.

Нега 'догляд, пялеганне, ласка', *нежны* 'прывучаны да ласкавага абыходжання, далікатны', параўн.: *А ты, Аўдулька, нежная дитятка! / Ты пиринясеш ты матулькіну негу / К свѣкру на падвору?* (чэрык., Рам. 8, 197), рус. *нега* 'раскоша, пяшчота, ласка', *нежный* 'пяшчотны, далікатны', чэш. *něha, něžný* 'тс' (з рус., гл. Махэк, 394), славен. *nega* 'догляд, пялеганне', *nežen* 'далікатны, пяшчотны', серб.-харв. *нега, нежан* 'тс', балг. *нега, нежен* 'тс', макед. *нега, нежен* 'тс'. Прасл. *nega, роднаснае лат. *paigāt* 'мець патрэбу, жадаць', збліжаюць таксама са ст.-інд. *snthyati* 'любіць' (Махэк, 394; сумненні ў Фасмера, 3, 56).

Негадзь 'непагадзь' (Янк. 3, рэч., Нар. сл., Некр., Пятк. 2, Яўс.), 'працяглае даждлівае ці снежнае надвор'е' (Янк. 2), *негодзь* 'тс' (ТС, петрык., Шатал.), сюды ж *негадзіна* 'непагадзь; час суровых выпрабаванняў' (Сцяц.). Гл. *нягода*; параўн. таксама Фалоўскі, ZNUJ, Рг. jęz., 74, 1983, 60.

Негадзій 'нягоднік, паганец' (Ян.), *негодзій* 'няздольны да працы, ні да чаго не варты чалавек; гультай, нягоднік', *негодзійка* 'няздатная да працы, няўмелая жанчына' (ТС), *негаджай* (*нігаджай*) 'нехайны чалавек' (Сцяц.), укр. *негоддй* 'няварты, няздольны да дзеяння чалавек', рус. *негоддй* 'няздольны для справы чалавек; гультай'. Адрэзяслоўны назоўнік, параўн. *не гадзіцца* (*негодзіцца*, Нас.) 'быць непрагодным', *негадзівы* 'непрагодны' (Некр.). *негадзйвы, негадзйшчы* 'паганы; непрадатны' (Сл. ПЗБ), 'няздатны; неправабны, непрагодны; нядобры, паганы' (Ян.), 'няздольны да працы, слабы' (ТС), *негадзь* 'няздольны чалавек' (Растарг.). Суфіксацыя, як у *валачай* 'валацуга' і пад. (гл. Сцяцко, Афікс. наз., 23, а таксама Львоў, РР, 1969, 4, 100—101). Гл. *нягоднік*.

Негалда, *негелда* 'няўдалы; нехайны чалавек' (Сл. ПЗБ), *негалда* 'несамастойны, непрастасаваны (пра дзяцей)' (докш., Міхайлаў, вусн. паведамл.), *негалда* 'тоўстая, нязграбная, непаваротлівая жанчына або дзяўчына' (Растарг.). Відаць, звязана з *голда* 'высокая, худая, даўгатварая дзяўчына' (там жа), прыводзіцца як сінонім да *негалда*, *не-ў* гэтым выпадку ўзмацненне «адмоўнае» значэнне экспрэсіўнага слова, апошнім, відаць, тлумачыцца і *ѣ* (узрыўное), аднак яно можа сведчыць пра запазычанасць зыходнага слова, параўн. *галдаваць* 'прыслужваць, дагаджаць, даваць паблажку', *галдоўнік* 'патуральнік' (Нас.), крыніца якіх знаходзіцца, магчыма, у мове ідыш, што відаць з ілюстрацыяй, якія прыводзіцца ў слоўніку Насовіча. Пра сувязь з *галда* 'галас, шум' (гл.) па семантычных меркаваннях гаварыць цяжка, што не выключае магчымую фармальную блізкасць названых слоў (параўн. Фасмер, 1, 385; Шанскі, 1 (Г), 14). Спраба вывесці этымалагізуемае слова з літ. *negald-ūs* 'які лёгка вылушчваецца' (Грынавіцкене і інш., LKK, 16, 1975, 184) непераканальная перш за ўсё з семантычнага і лінгвагеаграфічнага бакоў (гл. таксама Лаўчутэ, Балтэзмы, 146, дзе названае слова аднесена да тых, балтыйскае паходжанне якіх недастаткова аргументаванае); больш верагодна ўтварэнне ад літ. *negalėti* 'недамагаць, хварэць, быць нездаровым; не быць у стане', што адпавядала б семантычна іншым экспрэсіўным утварэнням такога тыпу *негадзій* (гл.), *нягоднік*.

Негалюзны 'несамавіты, плюгавы' (барыс., Шн. 2), 'няўкладны' (Янк. 1), *негілюзны* 'непрыглядны' (Ян.). Магчыма, да літ. *negalioti* 'недамагаць, хварэць, быць нездаровым'; дзеепрыметнік, аналагічны да *негадзйвы, негадзйшчы* (гл.).

Негаразд 'не вельмі-та, дзе там' (Растарг.), *негараст* (*nieharast*) 'нязручна; нешчасліва' (Арх. Федар., Федар. 7), укр. *негаразд* 'нядобра, дрэнна', рус. *негоразд* 'не вельмі, няўдала'. Ад незафіксаванага *гаразд, параўн. рус. *горазд* 'лоўкі, удалы, вопытны', укр. *гаразд* 'добра, шчасліва', чэш. *horazditi* 'сварыцца, бушаваць, шумець' (<венг.<слав., гл. Махэк, 149), якія выводзіцца з мяркуемага гоц. *garazds 'які разумна гаворыць' (<*ga* і *razda* 'голос, мова'), гл. Фасмер, 1, 439, што даволі праблематычна. Параўн. таксама Шаур, SP, А 24, 33 і інш. (адносна чэш. *nehorázný*); Фасмер, 3, 57 (рус. *негораздок*).

Негдзе 'недзе; няма дзе' (Сл. ПЗБ, Пятк. 2), *негдзя* 'тс' (карэл., Нар. лекс., Сл. ПЗБ), рус. *негде* 'тс', польск. *niegdzie* 'недзе', каш. *negze*, чэш. *někde*, славац. *niekde*, в.-луж. *něhdže*, н.-луж. *něgže*, славен. дыял. *negde*, серб.-харв. *негде*, балг. дыял. *негде*, макед. *негде*. Прасл. *nekdze, утворана шляхам

аглютынацыі з часціцы **ně-* (гл. *не-*) і пытальнага займенніка *kǝdě (гл. *дзе*); аманімічныя формы са значэннем 'няма дзе ўзніклі ва ўсходнеславянскіх мовах са спалучэнняў тыпу **ne estъ где>не е(сть) где>негде*, напр., *негде перайсці* (ESSJ SG, 2, 481; Шустар-Шэўц, 13, 998). Параўн. *недзе, нэйдзе*.

Негды, негдысь 'некалі, калісьці' (Нас.), польск. *niegdę*, *niegdys*, чэш. *někdy*, дыял. *negdy, nehdy*, арх. *někdys*, в.-луж. *něhdy*, н.-луж. *něgdy* 'тс'. Прасл. *někǝdy, утворанае з *ně-* (гл. *не-*) і *kǝdy (параўн. польск. *gdę* 'калі', чэш. *kdy* 'калі', серб.-харв. *kad* 'тс', роднаснае літ. дыял. *kodū* 'тс', лат. *kad*, ст.-прус. *kaden*, ст.-інд. *kadā* і інш.), якое ў сваю чаргу ўтворана з займеннікавага элемента *kǝ-* і канцавой партыкулы *-dy*, да якой можа далучацца таксама часціца *-si* (гл. ESSJ SG, 2, 481; 384—385).

Негенькі 'далікатненькі' (Нас.). Ад *нега* (гл.), незвычайнае для беларускай мовы спалучэнне *-ге-* сведчыць пра позні або экспрэсіўны характар слова.

Негле 'нельга, немагчыма' (ТС). У выніку перастаноўкі зычных ад *нэльга* 'тс'; канчатак *-е* можна вытлумачыць парознаму: або **нэгля>негле* пад уплывам адпаведных прыслоўяў на *-е* тыпу *добрэ* (на думку Карскага, 2—3, 76, з польскай ці ўкраінскай), або як захаванне старажытнай формы дав. скл. ад *лѡга* (гл.), параўн. ст.-слав. *нелъѡ*, з узнаннем непалаталізаванага зычнага *г*. Фармальна падобнае рус. *нѣгли, нѣгли* 'хіба, няўжо' мае іншае паходжанне (*нег-ли?*).

Негр (БРС, ТСБМ), *нѣгар* (побач з *мўрын*, Некр. і Байк.), укр. *негр*, рус. *негр*. Ст.-бел. *нигрѡ* (з 1598 г.) са ст.-польск. *niger*, вядомага з XVI ст., куды трапіла з сярэднявечага лат. *niger* 'чорны' (Булыка, Лекс. запазыч., 126), параўн. таксама ст.-бел. *нигритѡ* 'тс' з той жа крыніцы (там жа). Сучасная форма, відаць, паўторнае запазычанне з рус. *негр*, што з франц. *nègre* (<лац. *niger*), параўн. Фасмер, 3, 57.

Неграмчы 'непераборлівы ў ежы' (карэл., Марц.). Відаць, ад *грумѣчаць* (варыянт — *глумѣчаць*) 'грэбаваць' (ТС), што можа быць звязана з літ. *grūmti* 'мяць, умінаць', *grūmaloti* 'перажоўваць'; варыянтнасць вакалізму, як у *гром, грымець*, параўн. таксама *грумѣць* 'грымець' (ваўк., Сл. ПЗБ).

Негуляшчая 'цяжарная' (Ян.). Эўфемізм, характэрны для назваў, звязаных з цяжарнасцю (параўн. *тоўстая, чараватая*, балг. *непразна* і пад.); да *гуляць* 'быць вольным, незанятым'.

Неда- — прэфіксальны комплекс у складзе слоў тыпу *недасці, недасеяць, недаспелы* і пад., што надае дзеясловам і вытворным ад іх значэнне непаўнаты, недастатковасці дзеяння, якасці і г. д., утварыўся аб'яднаннем адмоўя *не* з прыстаўкай *да-* ў дзеясловах: *не дакурыць>недакурыць*, параўн. *недаку-*

рак 'акурак' (карэл., Нар. словатв.) або ў спалучэнні з прыназоўнікам *да*, параўн. *недарэчны* 'неразумны, дзіўны, бесталковы' з *не да рэчы*; пазней пры дапамозе гэтага прыставачнага комплекса ўтвараюцца словы, якія могуць не мець суадносных утварэнняў без *не-*, параўн. *недабачаць* 'дрэнна бачыць' (Рас-тарг.), *недамагаць* 'адчуваць недамаганне' (Сл. ПЗБ). Утварэнні тыпу *недачалавек* 'непаўнацэнны чалавек' узніклі, відаць, як калькі з ням. *Untermensch* 'тс'. Параўн. Махэкэ, 393.

Недабой 'загана ў палатне, калі ўток слаба прыбіты бёрдам' (гродз., Нар. сл.; в.-дзв., Шатал.; Жд. 1). Ад *недабіць*, з *не-* (гл.) і *дабіць* 'прыбіць', параўн. *недасек* 'тс', гл. *неда-*.

Недаборны 'пераборлівы' (ваўк., Сл. ПЗБ). З *не дабраць*, да *дабраць* 'падабраць, знайсці падыходзячае'.

Недабрата 'хвароба; цяжкі душэўны стан' (Марц.). Ад *недабрыцца* 'нездоровіцца, нядужыцца' (пух., 3 нар. сл.; Сл. ПЗБ), параўн. *недобрэ* 'дрэнна (пра адчуванне)', *недобрыцца* 'нездоровіцца' (ТС). Гл. *добры*.

Недаверак 'той, хто не верыць' (Бяльк., ТСБМ): *Niedawierki każiś, szto czerwiaka zibatocza niema na świeci* (Пятк. 2), 'дысідэнт, не адной веры' (Нас.), *недавярак* 'недаверлівы чалавек' (Сцяц.), 'злыдзень, прахвост' (дзярж., Нар. сл.), укр. *недовірок* 'рэнегат; малаверны', польск. *niedowiarzek* 'няверны, ерэтык, адшчапенец; няверуючы, атэіст; малаверны чалавек'. Здаецца, што тут аб'ядналіся розныя па паходжанню словы; адны з іх утвораны ад *не давяраць* або з больш ранняга спалучэння *не да веры* (польск. *nie do wiary*) 'цяжка паверыць', якія маглі з'явіцца самастойна ў кожнай з моў, іншыя запазычаны з польскай мовы, куды, як мяркуецца, трапілі з чэш. *nedověřek* 'ерэтык, адступнік' (параўн. Урбаньчык, ZPSS, 1988, 457).

Недагадзь 'асоба, якой цяжка дагадзіць' (слаўг., Нар. словатв.). З *дагадзіць*, гл. *гадзіць*.

*Недагоніч, недогоніч 'недаразвітае зерне ў коласе; запознення ў развіцці каноплі; парасткі збожжавых культур, якія затрымаліся ў сваім развіцці на стадыі кушчэння', *недогоніца* 'недаразвітае зерне ў коласе; дробная недаспелая ягада' (ТС). Ад *не дагнаць*, г. зн. 'тое, што не змагло дагнаць у росце іншых'.

Недакарак 'акурак' (Ян.). Відаць, дэфармаванае *недакурак* (ад *курыць*), незвычайны вакалізм выкліканы ўплывам слоў тыпу *недагарак* 'галавешка, недагарэлае палена' (Сл. ПЗБ, ТС), параўн. польск. *niedogarek* 'недагарэлае палена, лучына; папяроса'.

Недакормны 'худы' (Марц.). З *недакарміць* 'недастаткова выкарміць', гл. *неда-*.

Недалуга 'ненармальна, недаразвітая з нараджэння істо-

та' (мсцісл., 3 нар. сл.), 'нямоглы, хваравіты чалавек' (Мядзв., Макар.), 'няздольны, няздатны чалавек' (Сцяшк.), 'няўдаліца' (Яўс.), *недалўгі* 'хваравіты, слабы' (Федар., Рам., Мат. Маг., Ян.), 'неправорны, непригодны да справы' (Сцяшк.), 'няўклюдны' (Сл. ПЗБ), *недалўжны* 'ганебны, няўдалы, непригожы, мізэрны' (Яўс.), 'бездапаможны, слабасільны; закінуты, сіратлівы, няшчасны' (Гарэц.), 'слабасільны, нездаровы' (Нас.), *недолўжны* 'слабы, хворы' (ТС), *недалўжнік* 'слабасільны чалавек', укр. *недолўга* 'тс', *недолўгий, недолўжний* 'бяссільны, слабы, нямоглы', рус. *недолўга* 'слабы, худы чалавек; капун', *недолўгий, недолўжний* 'хворы, хілы; няўмелы', польск. *niedolega* 'слабы, хілы, бездапаможны чалавек; калека; няздольны мець дзяцей', 'слабасць, бяссілле, няздатнасць', 'недохоп, адсутнасць чаго-небудзь'; *niedoleżny* 'які мае фізічныя недохопы, слабы, няздатны', чэш. дыял. *nedoliha* 'хвароба', *nedoližný* 'неразвіты ў разумовым і фізічным плане'. Прасл. *nedologa, *nedolozhъ утворана пры дапамозе прыставак *не-*до-, якія абазначаюць недастатковасць (гл. *неда-*), і каранёвай марфемы *log-/lož-*, роднаснай ням. *langen* 'быць дастатковым, хапаць', што чаргуецца з *leg-* (гл. *недалягаць*), параўн. Махэк₂, 393—394. Слав. *nedolozhъ разглядаецца звычайна як паўночнаславянскі дыялектызм, аднак мае працяг у славенскай і заходніх сербахарвацкіх дыялектах (гл. Борысь, SOr, 36, 23—30).

Недалўнга 'недалужная асоба; недарэка, няўклюд' (стаўбц., Жыв. сл.; Сцяшк.), *недалўнга* 'тс' (Сцяшк.; шчуч., міёр., 3 нар. сл.), 'нязграбны чалавек' (Сл. ПЗБ), *недалўнгі* 'няздольны, няздатны' (Жд. 2), 'няякасны (пра зерне)' (Сл. ПЗБ), *недалўнжны* 'няздольны, няздатны' (свісл., Шатал.), *недалўнгаваты* 'нязграбны, няўдалы' (Жд. 2). З польск. *niedolega, niedoleżny*, гл. *недалўга*.

Недапёка 'дурань, дурніца' (Яўс.), *недапёка* 'недавучка' (Нас.), 'нязграбны чалавек', *недапёклы* 'не зусім разумны', *недапёчаны, недапёчоны* 'тс' (Сл. ПЗБ), з *неда-* 'недастаткова' і *пачы* (іранічна), параўн. *недапёчаны* 'недапечаны; недавучаны; неразумны, дурнаваты'; магчымы ўплыў дзеяслова *пачыся* 'клапаціцца, даглядаць'.

Недарайда 'нехайны чалавек; няўклюд' (Сл. ПЗБ), *недарайда* 'тс' (там жа), польск. *niedorajda* 'расцяпа, няўклюд'. Хутчэй за ўсё ў беларускай мове запазычанне з польскай, у якасці зыходнай формы можа быць спалучэнне адмоўна з дзеясловам *doradzić* 'даць рады, парадзіць', літаральна 'чалавек, які не можа сабе даць рады', або *doraic* 'параіць' (Варш. сл., 3, 274). Непераканальныя спробы вывесці названыя словы з літ. *nedadairà (з метатэзай у беларускай мове), якое па-

раўноўваецца з *neardairūs* 'неабачлівы чалавек' (Грынавіцкене і др., LKK, 16, 1975, 184; параўн. Лаўчутэ, Балтизмы, 146), або з літ. *nedereivà* 'расцяпа, няўклюд' (Сл. ПЗБ, 205).

Недарэка 'абмежаваны чалавек; заіка' (Гарэц.), 'няўклюд, нехайны чалавек' (Сл. ПЗБ), *недарэкі* 'неразумны, бесталковы; картавы, заікасты' (Ян.), 'коснаязык' (пух., Жыв. сл.), *недарэчлівы* 'картавы, заікасты' (Ян.), *недарэчны* 'няўдалы' (Сл. ПЗБ). Магчыма, тут змяшаліся розныя па паходжанню словы: адны ўтвораны на мясцовай глебе з *неда-* 'недастаткова' і *рэкіці* 'сказаць' (гл.), другія хутчэй за ўсё запазычаны з польск. *niedorzeczny* 'неразумны, дурны, няўдалы', што ўзыходзіць да спалучэння *do rzeczy* 'трапна, талкова' з пэўнай фанетычнай адаптацыяй (так Кюнэ, Poln.) або ўтворана ў беларускай мове з аналагічнага спалучэння, параўн. *дарэчы* 'ў належны час, у належным месцы'.

***Недапёўніца, недопёўніца** 'канчаткова не дамовіцца' (ТС). З *допёўніца* 'дамовіцца', гл. *пёўны*.

Недапошлы 'хворы' (Сл. ПЗБ). Відаць, з *неда-* 'недастаткова' (гл.) і *пайсці*, параўн. *недошлы* 'слабы, хваравіты', што, магчыма, з'яўляецца зыходнай формай для названага слова, узнікшага пад уплывам слоў тыпу *пошліна* 'хвароба, пошасць' (Сл. ПЗБ).

Недасёк 'загана ў палатне, калі ўток слаба прыбіты бёрдам' (чэрв., Нар. лекс.; Ян.; круп.; гродз., Нар. сл.; лунін., Шатал.; Жд. 1; Уладз.; Сл. ПЗБ), *недосёка* 'тс' (ТС), *недосіка* 'тс' (пін., Нар. лекс.). З *неда-* (гл.) і *сячы* 'біць, часта ўдараць', параўн. іншую назву *недабой* (гл.); аднак балгарская дыялектная назва *недосег* (*недосъгъ*) 'калі пры тканні не дастаецца бёрдам да палатна' (тырнаўск., Гераў) прымушае дапусціць, што названае збліжэнне можа быць другасным у выніку пераасэнсавання першаснай асновы ад **segti, segati* 'даставаць, хапаць' (гл. *сягаць*), параўн. *дасягаць* 'дабівацца', у такім выпадку можа быць рэканструявана прасл. *nedosęgъ як ткацкі тэрмін, магчыма, дыялектнага распаўсюджвання на славянскай моўнай тэрыторыі, які звязвае беларускія і балгарскія дыялекты.

Недасёка 'насмешлівая мянушка таго, хто нарадзіўся ў Мсціславе' (Нас.). Назва грунтуецца на гістарычным факце: «у 1654 годзе князь Трубяцкой спаліў Мсціслаў і выразаў 30 000 чалавек у 33-тысячным горадзе, а тых, хто застаўся, і па сённяшні дзень не-не дый завуць «недасёкамі» (Крыніца, 1989, 2, 18). Параўн. укр. *недоломок* 'прадмет не зусім зламаны, надламаны' і пагардлівая назва людзей, часткова страціўшы сваю нацыянальнасць пад націскам чужой' (Грынч.). З *неда-* 'недастаткова, не поўнасцю' і *сячы* 'біць, рэзаць і пад'.

Недасілак 'слабы, хілы чалавек': *Запылье недасілак магутам стаў* (Бічэль-Загнетава). Магчыма, паэтычны нава-твор па ўзору *асілак* (гл.), з *неда-* 'недастаткова' і *сіла* 'моц, сіла', параўн. *недаростак* 'чалавек малога росту', *недаморак* 'заморак' і пад.

Недасканалы 'які мае недахопы' (Некр. і Байк., БРС, ТСБМ). Паводле Кюнэ (Poln.), запазычанне з польск. *niedoskonaly* 'тс'.

Недаснуй 'памылка пры снаванні, калі снуецца менш пасамаў, чым павінна быць' (расон., Шатал.; Уладз.). З *неда-* 'недастаткова' і *сноваць* паводле распаўсюджанай мадэлі ўтварэння назваў розных заган пры тканні, параўн. *недабой*, *недасек*, *недахоп* і інш.

Недастойны 'які не заслужыў спрыяльнасці, ласкі, спагады, паблажлівасці' (валож., Жыв. сл.), рус. *недостойный* 'няварты, нягодны', польск. *niedostojny* 'тс', чэш. *nedůstojný* 'несур'езны, няварты', балг. *недостоен* 'тс' і пад. Цяжка вызначыць народны характар слова, параўн., аднак, яшчэ ў Насовіча *недастойць*, *недастойла* (*недостойць*, *недостойло*) 'не павінна, непрыстойна', *дастойла* (*достойло*) 'павінна быць, варта'. Гл. *дастойны*.

Недатопак 'атопак, стаптаны лапаць' (пух., Жыв. сл.). З *неда-* (гл.) і *таптаць* па ўзору *атопак* 'тс' (гл.).

Недатыка 'незачэпа' (Жд. 2), 'самалюбівы чалавек' (Растарг.), літаральна 'чалавек, які не любіць, каб да яго дакраналіся; чалавек, які крыўдзіцца за кожную дробязь' (Нас.), *недотыка* 'незачэпа' (ТС), *недатычка* 'неразумны' (Бяльк.), укр. *недотіка* 'незачэпа', рус. *недотыка* 'тс'. Ад *не датыкаць* (-цца) 'не дакранацца', параўн. укр. *недоторка*, рус. *недотрбага* 'незачэпа'; значэнне 'неразумны', магчыма, пад уплывам слоў тыпу *недапёка*, *недацёпа*, *недаробак* і пад. Да *тыкаць* (гл.).

Недаўмець 'не разумець, недамысловаць' (Мат. Маг.), *недаўміць* 'недадумаць' (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Сюды ж *недаўменне* 'здзіўленне, стан нерашучасці як вынік неразумнення' (ТСБМ), рус. маск. *недоуметь* 'не здолець, дрэнна зрабіць што-небудзь'. З *не* і *даўмець* 'дапяць, уразумець', да *ум* 'розум'.

Недахачу́, недохочу́ 'ўволю, удосталь' (ТС). Хутчэй за ўсё ў выніку перастаноўкі (метатэзы) адмоўя і прыназоўніка ў спалучэнні **до не хочу* (1-я ас. адз. л. ад *хацець*), параўн. *до нехоця* 'да адвалу' пры *нехоць* 'нежаданне, неахвота', і універбізацыі ўсяго спалучэння ў якасці прыслоўя, пры гэтым магчымы ўплыў распаўсюджанага прыставачнага комплекса *неда-* (гл.).

Недахва́т 'недастача', *недохва́т* 'нястача, беднасць; недахоп, брак' (ТС), *недахва́тка* 'тс' (Растарг.), *недахва́тнасць*

'недахоп' (Мат. Маг.). З *неда-* і *хва́таць* 'хапаць; быць дастатковым'.

*Недахода, недохода 'памылка пры снаванні', *недоходня* 'тс' (ТС, Уладз.). З *неда-* 'недастаткова' і *ход*, *хадзіць* або з *не* і *даходзіць* паводле распаўсюджанай мадэлі называння розных недахопаў і заган пры тканні, параўн. *недасек*, *недаснуй* і пад., гл. матывацыю назвы ў тлумачэнні: 'памылка пры снаванні, калі тая, што снуе, не дайшоўшы да наступнага калка, вяртаецца і накладвае аснову на той самы калок у другі раз' (Уладз.).

Недахоп 'памылка, хіба; патрэба ў чым-небудзь' (ТСБМ), *недохоп* 'нястача' (ТС). З *неда-* 'недастаткова' і *хапаць* 'быць у патрэбнай колькасці' і інш., параўн. *недахва́т*.

Недацёпа асудж. 'дурны чалавек' (міёр., 3 нар. сл.), *недоцёпа* экспр. 'недагадлівы чалавек' (ТС), укр. *недогеп* 'няздольны, няўмелы чалавек', рус. *недогёпа* 'няўклюдна' і 'памылка пры тканні — прапушчаная ці выцягнутая нітка ў аснове' (пск., СРНГ). З *неда-* 'недастаткова' і *цёпсі* 'біць, трапаць' або *цпаць* 'стукаць', якія ў экспрэсіўным ужыванні могуць мець і іншыя пераносныя значэнні, у тым ліку 'разумець, цяміць, кеміць', параўн. укр. *догеп* 'досціп', *догёпний* 'дасціпны'; калі дапусціць наяўнасць падобнага, незафіксаванага ў беларускай мове слова, то з *не* і **дацёпа* ці **дацяпа*, параўн. *расцяпа* 'разява'; рус. *недогёпа* 'няўмека'; тэацкі тэрмін у рускай мове сведчыць аб магчымай крыніцы слова ў сферы тэрміналогіі з пераходам канкрэтнага значэння ў экспрэсіўнае, што здараецца вельмі часта, тады развіццё значэння ад 'недастаткова выцягнуты', 'нестаранна зроблены' (параўн. *цёпкаць* 'выцягваць ніткі з тканіны') да 'няўклюдны' і 'дурны'.

Недачупа́лле 'недарэка, някемлівы чалавек' (пух.; чэрв., Жыв. сл.), *недачупа́лы* 'недаразвіты, мізэрны' (там жа), 'не зусім разумны' (Сл. ПЗБ). Відаць, з *неда-* і *чупаць* 'экспр. ісці' (чэрв., Сл. ПЗБ), параўн. дакладны структурны адпаведнік названаму прыметніку — *нядошлы* 'слабак, хваравека' (ТС); для некаторых значэнняў не выключана сувязь з *шўпіць* 'кеміць, цяміць'. Праблематычнай застаецца сувязь з літ. *šiprāla* 'неразумны', якую прапануюць аўтары «Слоўніка беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча», у сувязі з няяснасцю паходжання самога літоўскага слова (вытворнае ад *šiprī* 'хапаць'?)

Недашмыгі 'не да смаку, неадпаведна жаданню, нораву' (Нас.). Са спалучэння **не да шмыгі*, параўн. *да шмыгі* 'да твару, падыходзіць', параўн. укр. *не-до-шмыгі*, *не-до-чмыгі* 'не падыходзіць, недаладу, недарэчы'. Гл. *шмыга*.

Недзэ, недзя 'дзесьці; няма дзе' (Сл. ПЗБ), (*недзья*)

'няма дзе, няма куды; дзесьці, у нейкім месцы' (Мал.), 'дзесьці, у дакладна неакрэсленым месцы; няма дзе' (ТС), *неддзе, нейддзе* 'дзесьці, кудысьці, у нейкім месцы; няма куды' (Гарэц.), *неддзека* 'дзесьці' (Сцяшк., докш., Янк. Мат.). Гл. *неддзе* 'тс'.

Неедзь 'ежа': *Ена умрэ без нееді* (Ян.). Незвычайнае тлумачэнне слова ўдакладняецца прыведзенай ілюстрацыяй, з якой вынікае, што першаснае значэнне яго павінна быць 'неядзене', што дакладна адпавядае засведчанаму ў іншых гаворках *неедзь* 'голад, недаяданне' (Янк. 2), да *есці*.

Нежань 'эпілепсія, прыпадак' (Ян.). Няясна, магчыма, звязана з *нежань* 'нежанаты, марцовы кавалер' (Некр.), што, відаць, тлумачыцца тым, што пры эпілепсіі не жаніліся з-за дрэннай спадчынасці, ці табуізаваная назва хваробы ад *гнаць* (гл.).

Нежывець 'траціць прытомнасць': *Як былі прыступы, яна нежывела* (Сл. ПЗБ). Відаць, мясцовае новаўтварэнне на базе спалучэння як *нежывы* 'непрытомны'.

Не жываці! 'сцеражыся' (полац., Нар. лекс.), *не жываці!* (вокрык з пагрозай) 'жыў не будзеш' (Растарг.). Да *жываціць* 'цешыцца здароўем' (Нас.), параўн. палес. *жывотітэ* 'груб. існаваць' (драг., Нар. лекс.), усе да *жывот* 'жыццё' (гл.).

Нежыт 'насмарк' (драг., Жыв. сл.), *нежыць, нежыд* 'тс' (брэсц., Сіг.; Мат. Брэст.), *нежыт* 'высыпка на целе ў дзіцяці' (петрык., Шатал.), *нежытоўка* 'вялікая скула' (лунін., Шатал.); 'скула, скулка' (ТС), укр. *нежит*, *нежить*, *нежид* 'насмарк', рус. *нежить* 'сукравіца', *нежид* 'насмарк; сукравіца ў нябожчыкаў', польск. *nieżyt* 'катар; боль; нарыў', чэш. *nežit*, *nežid* 'фурункул', серб.-харв. *nežiti*, *nežid* 'абсцэс у вуху', *nežić* 'тс', балг. *нежит* 'запаленне дзёснаў', *нежет* 'рана на дзёснах, рана на вымені' (радоп.). Шырокае распаўсюджанне сведчыць аб праславянскім паходжанні слова; звычайна разглядаецца як вытворнае ад **žiti* 'жыць', параўн. Махэк₂, 393, які на падставе чаргавання *ži-/goi-* (параўн. *зжыць* ≈ *загаіцца*, аб ране) выводзіць выходнае значэнне 'язва, якая не гоіцца'; формы з *-d* тлумачацца ад'ідацыяй да *žid* (*жыд*); Скок, 3, 682 лічыць слова аднаго паходжання з фальклорным *nežitak* 'чорт, злы дух, які пасяляецца ў галаве', адкуль і назва хваробы; параўн. таксама паўночнарускую агульную назву нячыстай сілы — *нежить* (гл. Черепанова, Мифол. лексика рус. Севера. Л., 1983, 67). Прынцыповую магчымасць такіх утварэнняў дэманструе *нежыць* 'ліхая доля, кепскае жыццё' (слонім., Нар. слоўтв.), серб.-харв. *nežitak* 'неспакой, хваляванне, сварка' і пад. Разам з тым нельга не звярнуць увагу на блізкасць да разглядаемых слоў літ. *niežas* 'сверб', *niežai* 'кароста', *niežėti*

'сварбець, часаіцца', *man nòsį niežėti* 'ў мяне свярбіць нос' і г. д., параўн. балг. радоп. *нежети са* 'загнойвацца (пра рану)', тлумачэнне Герава да назвы хваробы *нежит*: «дзёсны зубоў робяцца чырвонымі і свярбяць» (Гераў, 6, 228, 314). З улікам гэтага збліжэнне з **živeti* можа мець народнаэтымалагічны і другасны характар. На гэтым фоне спроба вывесці ст.-бел. *нежит* 'катар, фурункул' (з 1517 г.) са ст.-польск. *nieżyt* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 130) здаецца перакаанальнай.

Незабавам 'адразу, хутка, без затрымкі' (Др., Пятк. 2), *незабаўна* 'неадкладна, хутка' (Нас., Гарэц., ТС), *незабаўка* 'нядоўга, хапае часу' (Нас.). Ад *забаўіцца* 'затрымацца', *забава* 'затрымка' (гл.).

Незабарам 'хутка, без затрымкі' (Растарг.), *незабаром* 'хутка, неўзабаве' (ТС), укр. *незабаром* 'тс'. Ад *забарыцца* 'затрымацца' (да *барыцца* 'марудзіць', гл.).

Незабудка 'расліна *Myosotis palustris* Lam., незабудка' (Кіс., Яруш., міёр., Жыв. сл.), *незабудзька* 'тс' (карэл., Шатал.), *незабудка* 'тс' (пін., Шатал.), *незабудкі* мн. 'расліна *Myosotis silvatica* (Ehrh.) hoffm., незабудка лясная' (Бейл.), укр. *незабудь* 'расліна *Myosotis palustris*', рус. *незабудка* 'істод, дубраўка, валоўнік, чарнакорань, фіялка, гваздзік-травянка і інш.' Ад *не забудзься*, гл. *забыць*; калька з ням. *Vergissmeinnicht* 'тс' (з XV ст.), франц. *le ne t'oubliez pas* 'тс', англ. *forgetmenot* 'тс', польск. *niezapominajka* 'тс' і інш. (Фасмер, 3, 59). Параўн. *незапамінайка* 'тс' (гл.).

Незада́лы 'няўдачы' (Нік. Оч.). Магчыма, да *задацца* (да *даць*) 'удацца', параўн. *незада́ча* 'няўдача' (гл.). Паводле Карскага (2—3, 331), мн. л. назоўніка «для абазначэння псіхічнага стану» мае архаічны характар.

Незада́ча 'няўдача' (Юрч.), рус. *незада́ча* 'тс'. Да *зада́ца* 'ўдацца' (ад *даць*).

Незалёжнасць 'самастойнасць, аўтаномнасць' (Яруш., Некр. і Байк., БРС, ТСБМ), укр. *незалежність* 'самастойнасць, непадпарадкаванасць'. Запазычана з польск. *niezależność* 'тс' або ўтворана на мясцовай глебе ад *залёжны*, *залёжнасць* 'несамастойнасць', якое ў сваю чаргу, відаць, запазычана з польск. *zależny*, *zależność* 'тс', ад *zależec* 'быць залежным, несамастойным' (<*za-leżeć*, гл. *ляжаць*). На базе гэтай жа мадэлі прыназоўнік **za-* дзеяслоў стану (спакою), аднак з іншым лексічным нападуненнем, утвораны рус. *незавісімость* (ад *за-висеть* 'залежаць'), чэш. *nezávislost*, славен. *nezavisnost*, серб.-харв. *nezávisnost*, балг. *незавісімость*, макед. *независност* і г. д.

Незапамінайка 'незабудка' (Жд. 2; воран; Шатал.). З польск. *niezapominajka* 'тс' (ад *zapominać* 'забываць', параўн.

запамінаць 'засвойваць, трымаць у памяці'), якая ў сваю чаргу калькуе заходнееўрапейскія назвы, гл. *незабудка*.

Незбалазь 'ахвота': *Ікая вам незбылызь грязь іціць мясіць* (Юрч. Фраз. 1). Гл. *небалазь*.

Незгаль 'слота' (Марц.). Цёмнае слова.

Незграбоце (*нізграбце*) 'нязграбны чалавек' (Сцяц., Сцяшк.; навагр., Жыв. сл.). Ад *нязграбны* (гл.).

Нездалёка 'той, у каго мала фізічнай сілы' (Янк. 3), *нездалёка* 'тс' (Пятк. 2), *нездалётнік* 'нямоглы, слабы чалавек' (Янк. 3), ад *нездалець, ніздалець* 'быць слабуу здароўем, нядужаму, хвораму' (Янк. 1; глус., Янк. Мат.), *нездалётны* 'нямоглы, фізічны слабы' (Янк. 1), з *не здолець* 'не адолець, не мець сілы што-небудзь зрабіць'; гл. *здолець*.

Нёзла (*нёзла*) 'даволі добра' (Нас.). Адаптаваны паланізм *niezle* 'добра, нядрэнна' (ад *zle* 'дрэнна').

Незумысьня 'ненарокам, выпадкова' (Колас). Паводле Шубы (Прыслоўе, 115), у выніку кантамінацыі блізкіх па значэнню і па форме прыслоўяў *несумысьля* і *ненаўмысна* (гл.).

Нёйдзе 'дзесяці; мусіць, мабыць' (Янк. 1), 'няма дзе' (Грыг., Растарг., Бяльк.), 'дзесяці; мусіць, мабыць; няма дзе' (Нас.), *нёйдзі* 'тс' (Мат. Мат.), *нёйдзя* 'кудысьці' (Сл. ПЗБ), *нёйдзе, нёйдзі* 'дзесяці; кудысьці; няма дзе', *нёйдзeka* 'тс' (ТС). Паводле Карскага, *-й(-і)* устаўлена паміж адмоўем і прыслоўем, каб надаць «плаўнасць» маўленню, параўн. веліж. *нёйдзе* 'тс', горац. чэрык. *дайжа* (<рус. *даже* 'нават') і пад. (Карскі, 1, 305). Гл. *нёгдзе, нёдзе*.

Нёйкі, нёкі 'якісьці, незнаёмы; абы-які; які-небудзь' (ТС, Сл. ПЗБ, Грыг., Мал., Бяльк.), 'якісьці' (Нас.). З *не+які*.

Нейлон 'штучнае сінтэтычнае валакно' (ТСБМ), *нейлонка* 'нейлонавая мужчынская кашуля' (лаг., Жыв. сл.). Запозычана праз рус. *нейлон* з англ. *nylon* — штучна створанай назвы; націск на апошнім складзе, магчыма, сведчыць пра французскае пасрэдніцтва пры запозычанні ў рускую мову.

Нек 'неяк' (Жд. 2, Сл. ПЗБ). З *неяк>неік>неік>нек*, параўн. *неікі, нёкі* (гл.); у выніку дээтымалагізацыі прыстаўка *не-* страчвае сваю функцыю словаўтваральнага элемента (Шуба, Прыслоўе, 166). Форма *неко* 'неяк, аднойчы' (слонім., Жыв. сл.) з **неяко* (**нејако*), гл. *некася*.

Нека 'не; ніяк' (бешанк., Нар. сл.; Цых.). Магчыма некалькі тлумачэнняў паходжання слова, якія маюць права на існаванне, асабліва пры дапушчэнні аманіміі форм: *нека<неа* (адмаўленне, гл.) шляхам устаўкі *к* паміж галоснымі; *не+ка* (часціца, як у *тута-ка, тама-ка, нямаша-ка, немае-ка* і г. д.); утворана ад дзеяслова *некаць* 'гаварыць «не»', гл.

Некалі 'няма калі, няма часу' (Нас., Грыг., Гарэц., Мал.,

Сл. ПЗБ, ТС, Растарг.), 'няма калі; калісьці' (докш.; бых., Янк. Мат.; Бяльк.), 'калісьці, даўно' (Сцяшк.), 'некалі; у будучым, у хуткім часе' (Яўс.), параўн. таксама з нарашчэннем часціц: *некаліка, некалікі, некаліцька, некакаліцькі* (Яўс.), рус. *неколи* 'няма калі, няма вольнага часу', ст.-слав. *нѣколи* 'калісьці, аднойчы'. Прасл. **několi*, з *нѣ* (гл. *не*) і *koli* (гл. *калі*), гл. ESSJ SG, 2, 478.

Некальства 'недахоп вольнага часу; мітусня' (Нас., Гарэц., Ян., Юрч.). Ад *некалі* 'няма калі', параўн. таксама дзеяслоў *некаліцца* 'затрымлівацца, марудзіць' (Яўс.).

Некаторы 'паасобны' (Сл. ПЗБ, Некр. і Бойк., БРС, ТСБМ), *некаторы* 'асобны; пэўны' (ТС), рус. *некоторый* 'паасобны, пэўны', в.-луж. *někotry* 'тс', н.-луж. *někotary* 'тс', ст.-слав. *нѣкаторъ* 'тс'. Прасл. **ně-kotorъ*, гл. ESSJ SG, 2, 479; Шустар-Шэўц, 13, 998; Фасмер, 3, 60.

Некась 'леташняя няскошаная трава' (Сл. ПЗБ), 'позняя асенняя трава' (мядз., Нар. сл.), 'сенажаць дрэннай якасці' (Ян.), *некось* 'участак сенакосу, непридатны для касы; няскошаны ўчастак' (ТС), *некош* 'няскошаны луг, поплаў' (пін., Нар. лекс.), *некаш* 'няскошаная трава' (Сл. ПЗБ). З *не* і *касіць*; формы з канцавым *ш* хутчэй за ўсё са спалучэнняў *някошаны луг, някошаная трава*.

*Некася, некось 'неяк; калісьці' (ТС). З **нејако* і партыкуламі *se, si* (гл. *-ся, -сь*), гл. ESSJ SG, 2, 477, параўн. польск. *niejakoś* 'тс'.

Некаць 'аднеквацца, гаварыць «не»' (Нас.). Ад *не* шляхам т. зв. *к-*суфіксацыі, пры дапамозе якой утвараюцца дзеясловы ад выклічнікаў, гукапераймальных слоў і г. д., параўн. *нукаць, мокаць* (ад *no!*) і пад.

Некерко 'гваздзік-травянка, *Dianthus deltoides* L.' (гродз., Кіс.). Няясна; магчыма, дэфармаваная з мэтай ахоўнай магіі назва, параўн. іншыя назвы расліны *іскаркі, сярдзечнік*; ва ўсякім разе спалучэнне *-ке-* не з'яўляецца характэрным для названага арэала, аднак смал. *некенський* 'якісьці; не варты ўвагі' можа сведчыць аб прыналежнасці назвы да «шыфраваных» найменняў раслін тыпу польск. *nietoto* і пад., параўн. і польск. дыял. *niekiery* 'некаторы, няпэўны'.

Неклус 'маленькі вулейчык, які ставіцца для лоўлі раёў' (Сцяшк.). Няясна, улічваючы геаграфію слова, можна выказаць здагадку аб сувязі з польск. *klusowac* 'бяспраўна паляваць', *klusanie* 'бядзянне' і пад.; параўн., аднак, рус. *неклеус* 'маленькі вулей' (іван., СРНГ). Гл. таксама *навуз, навузнік*.

Некрут 'рэкрут' (Нас., Пятк. 2, Растарг., ТС), 'навабранец, рэкрут; няспрытны, непаваротлівы' (Бяльк.), *некрутка* 'салатка' (ТС), укр. *некрѹт* 'рэкрут', рус. *некрут* 'тс'. З *рэкрут* (гл.),

фанетичныя змены тлумачацца аналогіяй ці т. зв. падвойнай аналогіяй (гл. Апель, РФВ, 1880, 2, 197—224; Альшанскі, Мовознавство, 1987, 6, 70—72), народнай этымалогіяй (з *некруціць*, Карскі, 1, 315).

Нёкства, род. скл. *нёкці*, зборн. 'яўрэйства, рэдка — пра татар і цыганоў' (Нік. Оч.). Утворана пры дапамозе суфікса *-ств-* ад *нексць 'нехрысць', што ў сваю чаргу ад *не* і *ксціць* 'хрысціць' (гл.), *ксціца* 'хрысціца' (Нас.), параўн. серб.-харв. *некрст* 'нехрысць', зборн. 'нехрысці'.

Нёксыці 'якісьці' (Сцяшк.). З *не-які-сь-ці, гл. *неякі*.

Нёкся 'некалькі дзён назад' (карэл., Янк. Мат.). З *не-як-ся, гл. *неяк*.

Некульцяпісты 'нязграбны, няўдалы' (Юрч.). Да *кульцяпа*, *кульцяпісты*, гл. *кульця*.

Некуцавы 'неядомы (грыб)' (Мат. Маг.), *нікуцавы* 'ніякі, дрэнны' (слаўг., Яшкін, вусн. паведамл.). Відаць, ад *куцаць* 'доўга перажоўваць што-небудзь' (Сл. ПЗБ).

Нёлад 'непарадак, нязгода' (Нас.), *нэлад* 'нелады' (драг., 3 нар. сл.), укр. *нэлад* 'бязладзіца, непарадак', рус. *нэлад* 'раздор, нязгода'. З *не* і *лад*, гл. *ладзіць*; сюды ж *неладам* 'не ў лад, бязладна' (Ян.).

Нелап 'ладны, дастатковы па велічыні, вазе і памерах': *мае парасята ужэ нелапые* (случ., Нар. словатв.), *нелап* 'няладны, нядобры' (ТС), параўн. ст.-рус. *не лапѣ* 'ужо не, больш не', укр. *не лапі* 'няхутка', польск. *nie łapie* 'няхутка; нялёгка', ст.-чэш. *nelap* 'нялёгка, з цяжкасцю, ледзь'. Выводзіцца з прасл. *lapati, *lapŕi*, што выражае хуткі рух з мэтай схопіць, злавіць і г. д., гл. *лапаць*. Развіццё семантыкі ад 'што трапіла, абы-што' да 'не абы-што', пры гэтым адмоўе не ўносіць новага семантычнага адцення, параўн. ст.-чэш. *lap kto*, *lap který* 'хто-небудзь'; больш падрабязна гл. Махэк₂, 320; Фасмер, 2, 459; Слаўскі, 4, 475.

Нёлень 'дуб, які захоўвае на сабе сухія лісты аж да новых і пачынае распускаяцца ў першай палове мая, прыблізна на два тыдні пазней за звычайны' (Пятк. 2), *нелень* 'тс' (Маш.), *нелень* і *нелін* 'тс' (ТС), *нелін* 'тс' (лельч., Жыв. сл.), часта ў спалучэннях *нелень-дуб*, *нелін-дуб* 'тс' (ТС); укр. *нелінь*. Да *léniti, **lín'ati* 'ліняць', параўн. славен. *léniti* 'тс', гл. *ліняць*; першапачаткова прыметнік як азначэнне пры назоўніку *дуб*, які пасля ў выніку дээтымалагізацыі субстантываваўся; паўторна збліжаны з *лень*, *лянівы* (гл.), адсюль другая апісальная назва *лянівы дуб*, параўн.: *Кажуць леніву дуб, бо*

вон позна развіваецца (ТС, 3, 21), а таксама шляхам апушчэння адмоўя — *лень-дуб* (там жа).

Нёлупак (*нёлупык*) 'неслух, свавольнік' (Яўс.). Відаць, з *не* і *лупіць* 'біць, лупцаваць' ('біць да здзірання скуры', Нас.), г. зн. 'той, каго не білі'.

Нельга 'не можна, няма магчымасці' (Мал., Гарэц., Пятк. 2, Бяльк., ТС), *нелга* 'тс' (Нас., Растарг.), *ньялга* (Гарэц.), *нілга* 'тс' (маг., Шн. 2), *нелжа*, *нілжа* (Мал., Кліх), *нелзя* 'тс' (Нас.), *неззя* 'тс' (Растарг.), ст.-бел. *нелга* 'тс' (1478 г.), рус. *нелга*, *нелзе*, *нелзэ*, *нелзи*, *нелзі*, *нелзя*, *нелзя* 'тс', ст.-рус. *нелзьѣ*, *нелзя*, *нелза* 'тс', польск. дыял. *nie lza* 'тс', ст.-польск. *nie lza*, *nie lza*, *nie lza* 'тс', чэш. дыял. *ne lza*, *nejza* 'тс', ст.-чэш. *ne-lzě* 'тс', славац. арх. *nel'dzā*, *nel'dze*, *nelze* 'тс', ст.-слав. *не лъзь*, *не лъзь* 'тс'. Утворана ад прасл. *lǫga (гл. *льга*), назоўніка ці субстантыванага прыметніка ад *lǫgъ, што чаргуецца з *lǫgъkъ (гл. *лёгкі*), з развіццём семантыкі ад 'лёгкі' да 'мажлівы'; тут з адмоўем абазначае 'немажлівасць'. Праблему складае варыянтнасць канца слова. Формы тыпу *нелзя* адлюстроўваюць дав. скл., прадстаўлены ў ст.-слав. *нелъѣ* (Карскі, 2—3, 73). На формы тыпу *нелжа* паўплывалі, відаць, адпаведныя польскія, што тлумачыцца ўздзеяннем роднасных слоў польск. *łżejszy* 'лягчэйшы', *ulżyć* 'аблегчыць' (гл. Зубаты, 1, 61—76). Адсутнасць т. зв. трэцяй палаталізацыі ў формах тыпу *нелга* тлумачыцца па-рознаму: семантычнай сувяззю з каранем **lǫg-* (параўн. *лёгкі*, *адліга* і пад.), уплывам германскіх запазычанняў і пад. (Lunt H. G. The progressive palatalization of Common Slavic. Skopje, 1981), непаслядоўнасцю правядзення пераходу *g > ž*, што адлюстроўваюць не толькі названыя формы, але і рус. *польга* 'карысць', палаб. *pŕ'ölga* 'тс', польск. *ulga* 'паслабленне і інш.' (Беляев, ВЯ, 1986, 2, 112), а таксама нераўнамернай геаграфічнай распаўсюджанасцю гэтага пераходу. Больш падрабязна гл. Фасмер, 3, 61; Слаўскі, 4, 85—87.

Нёлюдзь 'нелюдзім' (слаўг., Нар. словатв.; Яўс., Сл. ПЗБ), 'вылюдак, ідыёт' (Юрч.), 'нечалавек' (Сцяц.), 'непадобны да людзей' (ТС), сюды ж *нёлюддзя*, *нёлюддзя*, *нелюдзяддзэ* 'тс' (слаўг., Нар. словатв.). Назоўнікі, утвораныя ад *нелюдзікі* 'дрэнны' (Сл. ПЗБ), 'нелюдзімы, дзіклівы' (ТС), 'няўжыўчывы; неспагадлівы; нетутэйшы, неўласцівы тутэйшым людзям' (Нас.), *нелюдзьячы* 'нягодны; непрыгожы; слабы, хворы' (Ян.) і пад. Гл. *людзікі*.

Нёма, 'моцна, распачна (крычаць)' (Сл. ПЗБ, Жд. 1), *нёма* 'страшна, дзіка; глуха': *нёма гораць ногі; удырыло нёма*

(ТС). Супрацьлеглыя значэнні аб'ядноўваюцца зыходнай семантыкай прыметніка *нэмы* 'страшны, замагільны', гл.

Нэма₂ 'тварам да зямлі' (Чач.). Калі гэта не развіццё семантыкі папярэдняга слова ('глуха' > 'тварам да зямлі'), то можна меркаваць пра глыбокі архаізм, які грунтуецца на старажытным проціпастаўленні верх — ніз, неба — зямля, гэты свет — той (падземны) свет і г. д., пры гэтым для першага элемента проціпастаўлення характэрна наяўнасць голасу, для другога — немата, параўн. чэш. *věhlas* 'свядомасць, дасведчанасць' і *nevěhlas* 'недасведчанасць; язычнік', таксама тураўск. *nevěglas* 'смерць' (гл.), г. зн. 'тое, што належыць таму свету, які не ведае голасу (=нямому)'

Немаведама 'невядома' (Сл. ПЗБ), *німаведама* 'тс' (Янк. 1; бых., Янк. Мат.; Бяльк.). У Насовіча яшчэ як спалучэнне *нямá ведама*, дзе *ведама* (*вѣдомо*) 'паведамленне', да *ведаць*. Той жа дзеяслоўны корань прадстаўлены ў *німавѣд* 'невядома' (рэч., Карскі, 2—3, 78), *немовѣдкі*, *немовѣдзь* 'тс' (ТС), *нымовідь* 'невядома, надта, неверагодна, страх, цуд' (Клім.; кобр., Нар. лекс.).

***Немавесць**, *немовесць* 'немаведама' (ТС), *нэмовісты* 'тс' (пін., Нар. лекс.). Параўн. у спалучэнні *нема́ вѣсці* 'тс' (ТС), да *весць* 'паведамленне, слых, чутка' (гл.).

Немазнаць 'немаведама': *Немазнаць што там робяць* (Ян.). Хутчэй за ўсё ў выніку субстытуцыі (падмены) другога элемента ў спалучэнні *немавесць* дзеясловам *знаць*.

Немайдáма 'невядома' (Бяльк.). З *немавѣдама*: *нема́ (в)ѣдама* > *немаѣдама* > *немайдáма*.

Немалáду (*німалáду*) 'невядома' (Янк. 1), 'без прычыны, немаведама за што' (Некр.), *немалáду* 'невядома; вельмі многа' (саліг., гл. Мат-лы науч.-теор. конф. Мин. пед. ін-та. Мн., 1966, 9). Са спалучэння *нямá лáду*, гл. *лад*.

Нэмам: *нэмам сядзѣць* 'сядзець моўчкі' (Сл. ПЗБ). Магчыма, тут захавалася субстантывавая форма прыметніка *нѣтѣ 'нямы, безгалосы', прадстаўленая тв. скл. адз. л., або адбылося другаснае афармленне прыслоўя *нѣма* (ад *нямѣ*, гл.) паводле распаўсюджанай мадэлі на -м: *на́гба* і *нагбѣм*, што здаецца менш верагодным.

***Нэмаразь**, *нэморозь* 'дрыжыкі, жах' (ТС). Хутчэй за ўсё з *нэмарасць* (гл.) з ад'ідацыяй да *мароз*, параўн. фразеалагізм *аж мароз па скуры* (пайшоў) 'вельмі страшна, жахліва'.

Нэмарасць 'псіхічнае расстройство, выкліканае моцным жаданнем дасягнуць чаго-небудзь, зайздасцю і інш.' (навагр., Жыв. сл.), 'прыгнечаны стан духу' (Некр.), 'бязрадаснае адчуванне' (Гарэц., Др.), 'роспач, цяжкае становішча; слабасць' (Сл. ПЗБ). Лічыцца запазычаннем з літ. *pėrimastis* 'турботы', пры гэтым адбылася перастаноўка складоў і адаптацыя да фанетычных асаблівасцей беларускай мовы (Грынавіцкене і інш., ЛКК, 16, 1975, 184), параўн. там жа форму без метатэзы-воран. *нѣрымасць* 'тс', што суадносіцца з іншым балтызмам *рымсціць* 'цярпець, вытрымліваць' (Лаўчутэ, Балтызмы, 70). Сюды ж *нэмарасціцца* 'нездаровіцца' (лід., Сл. ПЗБ).